III
Ж-14850
1934-1-12
2366

2366

Власність Бібліотеки
Тов-а
„СІЛЬСЬКИЙ ГОСПОДАР"
У ЛЬВОВІ.

(NN° 11)

Ж''' 14.850

1934-N° 1-6, 7/8, 9-12

07

1 ex.

Поодиноке число 1 зл.

КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛІКА

Власність Бібліотеки
„СІЛЬСЬКИЙ ГОСПОДАР"
У ЛЬВОВІ.

В ЦЬОМУ ЧИСЛІ ЧИТАЙТЕ:

На профілях етапів кооперативної думки й чину.
На окраю днів: Новеля до кооперативного закону;
Державний інтервенціонізм в кооперації і ін.
Валюта. Проблєма стабілізації валют.
До ювілею Р.С.У.К.

ЛЬВІВ СІЧЕНЬ 1934

ЗМІСТ:

Ю. Павликовський: На профілях етапів кооперативної думки і чину 1

На окраю днів (Актуальні замітки) 6

Народнє господарство.

І. Ольховий: Валюта 12

Проблєми кооп. орґанізації і практики.

К. Коберський: Про борги в міській споживчій кооперації 18

П. Панченко: Між кооперативною теорією й практикою 23

Сторінки минулого.

А. Жук: До ювілею Ревізійного Союзу Українських Кооператив 29

Господарська хроніка 34

Серед книг 39

INHALT:

30 Jahre des Revisionsverbandes Ukr. Genossenschaften in Lwiw (I. Pavlikovskyj, Präs.) . . . 1

Aktuelle Notitzien 6

Die Währungsfragen (H. Olchowyj) 12

Kredite in den Konsumgenossenschaften (K. Koberskij) . 18

Unsere Verkäufer (P. Pantschenko) 23

Zum 30 Jährigen Jubiläum des RSUK. (A. Żuk) 29

Wirtschaftsnachrichten 34

Bücherschau 39

SOMMAIRE:

Les étapes de l'idée cooperative et les formes de sa réalisation. (J. Pawlikowsky, — Président de l'UACU.) 1

Notices actuelles 6

Question de la stabilisation de la valute. (H. Olchovy) . . . 12

Le credit dans la coopération de consommation municipale (K. Kobersky) 18

La théorie coopérative et la pratique. (Les types des marchands coopératifs de villages) (P. Pantchenko) 23

Jubillée de l'Union de révision des associations coopératives ukraïniennes à Léopol (A. Żuk) 29

Chronique économique 34

Parmi des livres 39

КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛИКА

СУСПІЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ
М І С Я Ч Н И К

СЕМИЙ РІЧНИК
1 9 3 4

ЛЬВІВСЬКА БІБЛІОТЕКА
АН УРСР
№ Н. 1529 П

Л Ь В І В 1 9 3 4

„Кооперативна Республика“ виходила місячно під редакцією д-ра Карла Коберського. — Накладом Ревізійного Союза Українських Кооператив у Львові, вул. Міцкевича ч. 12/I п. Тел. 69-40. — З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка. Львів, Чарнецького ч. 26/I. Тел. 53-57.

„La Republique Coopérative“. Redacteur en chefe dr. K. Koberskyi. Edition de Union de Revision de coopératives ukrainiennes a Lwow (Léopol).

З М І С Т:

Стор.

XII. Міжнародній День Кооперації (резолюції М. К. Союзу) . . . 233

Павликовський Ю.: На профілях етапів кооперативної думки і чину. (З нагоди 30-ліття Центр. Обєднання укр. кооперації, РСУК) . . . 1

Тотоміянц В.: До питання про провід в кооперації 313

„ На маргінесі світової кризи і боротьби з нею 89

СТОРІНКИ МИНУЛОГО.

Жук, А.: До ювілею Ревізійного Союзу Українських Кооператив у Львові . 29

Роїк Ю.: Кооперативне навчання в Йозефові 385

НАРОДНЄ ГОСПОДАРСТВО.

Мартюк, І.: Огляд експорту яєць в 1933 р. 128

Охьховий, Ів.: Акційна банковість у Польщі 205

„ Біжучі питання нашого кооперативного кредиту . 344, 375

„ Валюта 12

„ Валютарна політика 316

„ Валютарне питання в Польщі 278

„ Валютарні проблєми 56

„ Конверзія валюти 147

Студинський, Ю.: Економічні діяґнози проф. Шарля Ріста . . . 134

Чапля, В.: Грошеві установи на Закарпаттю 138

ТЕОРІЯ КООПЕРАЦІЇ.

Жук, А.: Обовязуюча в Польщі клясифікація кооператив 351

Левинський, В.: Німська школа французького кооперативизму . . 251, 355

Павликовський, Ю.: Природа, мета і світогляд укр. кооперативного руху . 48

Туґутт, Ст.: Держава, нового типу націоналізм і кооперація . . . 242

ПРОБЛЄМИ КООПЕРАТИВНОЇ ОРҐАНІЗАЦІЇ І ПРАКТИКИ.

Коберський, К.: Про борги в міській споживчій кооперації 18

Панченко, П.: Між кооперативною теорією та практикою . . 23, 182, 216

„ Праця членів управ і Надз. Рад кооператив для загал. закупу і збуту 94

Чернецький, А.: За громадську мораль в кооперації 219

ЖІНКА І КООПЕРАЦІЯ.

Домбчевська, Ір.: Жінка-пропаґандистка в кооперації 362

Вербицька, Є. Жіноча кооперативна ґільда в Анґлії 155

„ Жіноча праця в сільсько-господарській кооперації . . 141

„ Що зроблено досі в краю в напрямі приєднання жінок до кооперації 256

Штаудінґер, Дора: Кооперація і жінка 100

Стор.

З НАУКОВОГО ЖИТТЯ ЗА КОРДОНОМ.

Доманицький, В.: Досліди з соціяльної економіки Закарпат. України 330, 398
Економіка на укр. правничім зїзді в Празі в 1933 р. 65, 211

НА ОКРАЮ ДНІВ (АКТУАЛЬНІ ЗАМІТКИ):

Свято праці і єднання 6
Новеля до кооперативного закона 6
Державний інтервенціоналізм в кооперації 7
Гітлєрівський уряд вицофується 8
Винзачний анґлійський економіст про положення 9
Положення кооперації в хліборобських країнах 10
Чи цукор ще кріпить? 11
Великий день (Ювилей РСУК) 41
Все це бувало (госп. етатизм) 42
Нові машиноборці 44
Кошти американського санаційного пляну 45
Вивласнення золота в Сп. Д. П. Америки 46
Познанська кооперація в добі кризи 46
Образки з села 47
Данайський дар 81
Новелізація кооперативного закона 82
Як би так зроблено з усіми 83
Як корчиться торговельний і промисловий рух 83
Стан цінових ножиць 84
Розмови про девалюацію польського золотого 84
Президент Рузвельт про свої реформи 85
Далі по лінії Рузвельта 86
Зниження золотого паритету в ЧСР 87
Бюджет СРСР 87
Процес, яких може бути тисячі 88
Заміти проти проєкту картелізації хліборобства 121
Соціялізація »на зимно« 122
Правдива ціль реґляментації 123
Як з арендою кооператив у Німеччині? 124
Швайцарська кооперація про »плянове господарство« 124
Борони нас, Боже, від такої пляновости 125
Секретар М. К. С. про ситуацію 127
»Жирардів« — державним підприємством? 127
Казка про »два а два« 141
Темні сторінки автаркії 142
»Чим більше платять, тим більше винні« 143
»Досить валютарних експериментів«! 143
Коштовна забава 144
Пута на кооп. експанзію в Німеччині 145
Що змінилося в европейському хліборобстві від вибуху кризи . 145
Загальні Збори »Маслосоюза« і »Сільського Господаря« 146
Курс: півтретя гроша! 201
Держава — кепський лікар 202
Застій? 202

Стор.

Голос анґлійської сіл.-господарської кооперації 203
Дідичі домагаються редукції довгів на половину 204
Гітлєрівська влада про задовжені фільварки 205
Кооперацію не дасться поєднати з диктатурою 234
Як розуміти політичну невтральність кооп. руху? 234
Тотальна держава веде до державного капіталізму 235
Диктатори промислу реформують 236
Рік Рузвельтових реформ 236
»Розукрупнюють те, що по дурному »укрупнили« 238
Їх досягнення 239
Таварищ Сталін малює перспективи 240
Кооператори Закарпаття, уважайте! 240
49 злотих і 88 ґрошів 241
Чи і в цій справі будемо вичікувати? (обниж. %-ої стопи) 273
Уривок з листа 274
Загляньмо й ми в книги довжників 274
Критика державних банків 275
»Доляровий декрет« в Польщі 276
Обмеженя в оснуванні кредитових кооператив 277
Кооперативна преса могла б бути силою 277
На заочних кооперативних курсах РСУК 277
Трицять літ (Перша кооперативна молочарня) 305
Про »молодих невдоволених« 306
На кооперативному цвинтарищі 307
Тоді, як говориться про віддовжування села 308
Обниженя цін деяких картелевих виробів 308
По кооперативнім конґресі в Лондоні 309
Доля французького кооперативного банку 309
Збіжевий монополь в Чехословаччині 310
Про корпораційну систему в Італії 312
»Гекатомби колєктивізації« 312
Переломова хвиля для кооперації в Польщі 337
Голос українського політичного проводу 339
По конґресі світової кооперації 340
Граються вогнем 342
Дещо конкретнішого про Жирардів 343
Рішення 370
Голоси преси 370
Познанська кооперація просить 374

З ЖИТТЯ УКРАЇНСЬКОЇ КООПЕРАЦІЇ.

Блажкевич, І.: З подорожі по Поділлю 148
Ступницький, І.: Огляд однорічної праці кооператив району ПСК Калуш за 1933 рік 294, 321
Стан кооператив, членів Окр. Союзу Кооператив у Збаражі в 1933 р. . 223
Кооперативна хроніка . . . 75, 118, 151, 226, 265, 324, 336, 368, 395

З КООПЕРАТИВНОГО СВІТУ.

Британська кооперація в 1932 р. 152

Стор.

Жук, А.: Відношення жидівських союзів до справи упорядкування сітки кредитових кооператив 325
„ Національний склад і територіяльне розміщення кредитових кооператив у Польщі 186
„ Про упорядкування сітки кредитової кооперації 288
Занепад кооперації в Німеччині 395
Тотоміанц, В.: »Болгарський сіл.-госп. Банк« і болгарська с.-г. кооперація 263
„ Жмут вражінь з кооперативної Болгарії 70
„ Міжнародній Кооперативний Союз 299
Кооперативна хроніка 74, 108, 155, 189, 226, 267, 329, 365
ГОСПОДАРСЬКА ХРОНІКА . 34, 79, 118, 160, 228, 268, 301, 334, 363, 401
Андрійків, Ю.: З господарських відносин на Радянській Україні . . . 332
Р., Й.: Праці польського уряду над зміною земельного ладу . . . 37
З ПРЕСИ Й ЖИТТЯ 77, 157, 271, 302, 403
Анґлія хоче аґраризуватися 106
Примусова картелізація в торгівлі сіл.-госп. продуктами в Німеччині і реформа сіл.-госп. кооперації 105
Д-р Фоке́ про сучасні проблєми 108
СЕРЕД КНИГ 39, 76, 110, 191, 230
ВСЯЧИНА 304, 336
Спростування, якого не помістив »Вістник« Д. Донцова 119

КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛИКА
ЕКОНОМІЧНО-СУСПІЛЬНИЙ МІСЯЧНИК—ЛЬВІВ
CO-OPERATIVE REPUBLIK
Ukrainian Monthly Review — Lwiw Poland
Ч. 1.
СІЧЕНЬ
1934.
РІЧНИК VII.

На профілях етапів кооперативної думки і чину.

(З нагоди 30-ліття Центрального Обєднання Української Кооперації Р. С. У. К.).

»Та поклав йому в душу свій скарб
Серцевідець Єгова,
Щоб він був мов світило у тьмі
Мов скарбник Його слова«.

(І. Франко: Мойсей, VI).

З кращих почувань людської душі, з творчого альтруїзму родиться кооперативний рух, як організація спільноти праці. Кожна організація ґрунтує своє життя на передуманій і власною волею та власним розумом усталеній програмі, у якій всі її клітини, органічно з собою звязані, мають змогу в один спільний, цілій організації ритм виконувати свою працю. Праця, це змагання підпорядковувати сили природи й робити їх служебними цілям працівника. Змагання це відбувається в часі й вимагає труду. Чим більша є свідомість працівника, чим більше насталена є його воля, тим справніше йде праця, тим більші є її осяги. У спільноті праці мало того, щоби тільки окремі її клітини працювали справно, вони мусять почуватися ідейно звязаними з другими клітинами, що разом утворюють ткань спільноти. Пронизані одною ідеєю, міліони находять бажаний ритм праці — творять організацію, у якій місце своє мають і керуючі й кермовані.

*

Кооператизм — ця видима форма ідеї кооперації, це не аритметична сума кооператив, а органічний звязок свідомости й волі скооперованих, з яких родиться кооперативний чин; це організація, яка має ясно окреслену мету й моральною та матеріяльною силою своєю забезпечує всім своїм складовим частинам програмову, постійну й видатну працю, що веде до спільної всім мети. Кооператизм є отже творчістю скооперованих, яка опромінює сіру працю будня і веде її не по лінії найменшого відпору, а по лінії найвищої напруги. Кооператизм виховує масу й сталить характери одиниць та окрилює їх сили. Кооператизм є різьбарем економічно-суспільного життя даного народу.

*

Носієм кооперативних ідей є людина. Будова кооперативного життя можлива, коли людина може стануги в осередку тієї

будови як підмет, коли людина є вільна, спосібна до правних ділань.

Кооперативний рух — це рух економічно слабших, отже рух народніх мас.

В українськім, віками бездержавнім, народі, що втратив в поході віків майже всі провідні верстви, народня маса стала тотожною з хліборобською верствою.

Хліборобська верства стала вільною у половині XIX. століття, якраз у часі починів модерного кооперативного руху на заході Европи.

Самозрозуміло, що з оков поневолення не могла хліборобська верства сейчас вступити на шлях свідомого й плянового будівництва вільного життя, тим меньше будівництва модерного кооператизму.

*

Перші спроби економічних селянських організацій у формі самопомічних ощадно - кредитових кас 60-тих років вяжуться тільки чуттєвими первнями — альтруізмом — з пізнішим кооперативним рухом. Їх зродило почуття солідарности співгромадян, але рівночасно знівечило їх слабе освідомлення населення в ділянці економічно-суспільної праці й повна недостача почувань спільноти праці. Вони зродилися і вмерли у вузьких межах громади, засуджені на смерть альтруізмом, виродженим у добродійність, ведену в додатку шляхом розпорошення без ніякої ширшої краєвої програми. Були вони твором інстинкту, а не твором зрілої свідомости й волі розвязати економічне положення села й краю. Становлять вони всеж таки перший етап кооперативної думки, мимо своєї безплідности, й свідчать додатно про прикмети селянської, недавно порабощеної ще маси.

*

Мимо невдач організацій першого етапу, моральні й матеріяльні потреби села в економічно-суспільній ділянці шукали розвязки економічної організації зубожілої селянської верстви. Рух ощадно-кредитовий покликує в життя знова тільки місцеві церковні, громадські або й спілкові каси. Недостача ширшої краєвої програми й лиха внутрішня господарка в цих льокальних організаціях у друге знівечили інстиктовне пошукування селянських мас за наладнанням їх господарської організації.

Громадські каси остались найдовше при життю, але керма діяльности цих кас вирвана зістала з рук селянства в 1887 р. і підпорядкована шляхотським повітовим радам.

Зруйновані організації другого етапу кооперативної думки, поруч з крахами банків, покликаних »для рятування селянства«, між 70—80 роками минулого століття, посіяли загальну зневіру в самопомічні організації селянства, мимо гострої господарської крізи, яка з року на рік поглиблювалася.

*

Здавалося, що поява австрійського кооперативного закону в 1873 році розвяже пекуче питання програмової кооперативної

праці в краю. Економічно-суспільні організації народніх мас одержали в кооперативнім законі юридичне своє оформлення, і не було перешкод сцементувати їх у спільноту праці, кермовану з одного краєвого центра, як це вчинили поляки, покликуючи до життя »Союз стоваришень заробкових і господарських в Галичині« в 1874 році.

Сталося одначе інакше! Вправді вже від 1873 р. організовано в краю низку кредитових кооператив, починаючи зачетовою касою »Віра« в Тисьмениці й зачетовим банком (!) »Надія« в Делятині, але творива отсі не збуджували в масах ані віри, ані надії — кредитовою політикою, ані дешевістю кредиту (12 проц. в рік), ані суспільним наставленням, вироджуючися дійсно в експльоатуючі зубожіле населення банки. Таке наставлення кооперативних організацій третього етапу »кооперативного чину« дискредитувало ідею кооперації серед мас, а керманичам таких кооператив чужа, бо невигідна, була думка зорганізування провідного центра кооперативних організацій в краю, який би підпорядковував їх ідеї спільноти праці.

Третій етап, це етап найбільше жалюгідний в життю нашої кооперації.

*

Не диво, що після таких досвідів, перша кооператистична програма в ділянці організованого споживання міст і сіл, що її проголосив на шпальтах »Діла« Василь Нагірний в році 1882, мимо оснування »Краєвої Крамниці« Народньої Торговлі у Львові 1883 року, довгі роки ждала на її реалізування.

Досвіди з »Народною Торговлею« і зневіра в краю веліли свідомому громадянству підняти ширшу освідомлюючу акцію для відродження кооперативної ідеї серед мас. Провід взяла у свої руки »Просвіта«, як в центрі, так і по повітах, поруч з »Народною Торговлею«, яка крім доброго приміру своєю технічною працею, пропаґувала ідеї кооперації у своїм органі »Господар і Промишленник«.

Визначні просвітянські й господарські діячі вже в 90-тих роках приступили до розбудови організацій само- і взаїмної помочі. Згодом край покрився рідкою покищо, але морально й матеріяльно сильною, мережею кредитових кооператив і складів »Народньої Торговлі«, яка приняла много-крамничний устрій. Під кінець XIX. ст. завершено четвертий, споживчо-кредитовий етап нашої кооперації основанням Краєвого Союзу Кредитового у Львові в році 1898, який одночасно став ідейним і організаційним центром кредитової кооперації, верховною краєвою організацією галицького кооперативізму й предтечею ідейного й організаційного осередку всіх видів хліборобської кооперації.

*

Праця Краєвого Союзу Кредитового в формах, принятих ним у році 1898, тривала шість літ і розвязала додатно суттєве питання галицького кооперативізму — будівництво єдиного центра галицької кооперації, незвязаного з ніякою технічною, еко-

АН УРСР
№ Ж-1529

номічною працею, — отже стоячого понад нею, як незалежного, дійсного провідника-керманича кооперативного руху.

Четвертий етап праці — це згармонізування кооперативної думки з кооперативним чином. Це дійсне покладення основ під розбудову справдішнього кооперативизму завдяки мозольній праці не тільки нечисленних тоді діячів і кооперативних організацій, але й культурно-освітних установ і преси.

*

Змонтований Краєвим Союзом Кредитовим осередок кооперативної думки й чину зажив власним життям, отвираючи пятий етап праці в 1904 році під крилами Краєвого Союзу Ревізійного — основаного в приміненню австр. закону з 10. VI. 1903 р. про надбудови: ревізійні союзи кооператив, і авторизованого урядом 18. I. 1904 р.

Під проводом Краєвого Союзу Ревізійного, працюючого рамя об рамя з своєю союзною кооперацією і її краєвими надбудовами — Краєвим Союзом Кредитовим і »Народною Торговлею« та Т-вом »Просвітою« і Краєвим Т-вом господарським »Сільський Господар« у Львові, — край розбудував вже до війни відповідаючу потребам і змаганням хліборобської верстви мережу спеціялізованих кооператив і їх краєвих надбудов (Краєвий Молочарський Союз 1907, Краєвий Союз господарських Спілок 1911, Краєвий Союз збуту худоби 1911), скріпив їх внутрішньо і випровадив у світ не тільки в краю і державі, але теж і закордоном, зайнявши зі своєю союзною кооперацією належне їй місце серед краєвих, державних і міжнародніх кооперативних асоціяцій.

До війни, попри завершення будівництва фахових Союзів, вспів К. С. Р., в порівнанню до 1904 року, в осмеро збільшити мережу низових кооператив, збільшаючи в четверо число їх членів і в четверо їх власні фонди, та в троє стан ощадностей українського народу, складаних в українських кредитових установах.

*

Розбудову й досконалення галицького кооперативизму перетяла велика війна. Серед війни жив, а навіть розвивався кооперативний рух тільки в централях, животів у недобитках низових кооператив, сам К. С. Р. позбавлений службовиків, які повнили воєнну службу, вів своє життя при помочі директора і членів Ради.

На шестім етапі поклала своє знамя війна.

*

Після її закінчення вже в 1920 р. спільним зусиллям Ради »Сільського Господаря« і Виділу Ради К. С. Р. вдалося підвести з руїн кооперативне життя українського народу не тільки на Галицькій Волости, але на всій нашій національній території під Польщею, зреформувати й розбудувати його по плянам Краєвого Комітету Орґанізації Кооператив, який своєю діяльністю вже в 1921 р. оживив кооп. рух на всіх просторах наших земель.

Праці К. К. О. К. обняли теж і реформу самого К. С. Р. і, ведені дружно з »С. Г.«, дозволили вже в маю 1922 р. замкнути

семий етап, віддаючи провід кооперативного руху Раді Краєвого Союзу Ревізійного.

*

На осьмий етап праці припадає реформа устрою Народньої Торговлі, будівництво Центросоюзу і більшости ПСК., реформа устрою Краєвого Молочарського Союзу і частинна реформа Краєвого Союзу Кредитового — та упадок Краєвого Союзу збуту худоби, аґенди якого згодом переняв Центросоюз.

Динаміка розвою союзних кооператив (зріст мережі до 3000 і многогранність кооперативизму хліборобської маси (наростання нових форм і видів кооператив) вимагали живого контакту з краєм і зміни устрою праці самого Краєвого Союзу Ревізійного. Контакт з краєм, поза повітовими зїздами, удержуваний був на краєвих зїздах, які опініювали засадничі справи нашого кооперативизму. Зїздів таких до реформи устрою К. С. Р. відбуто шість (I—III в загальних організаційних справах, а IV—VI в справі будівництва трох видів і їх централь: Центросоюзу, Краєвого Молочарського Союзу, Центробанку).

*

Реформа К. С. Р. і перебудова його на Р. С. У. К., як на центральне обєднання української кооперації, переведена 1929 започаткувала девятий етап.

Р. С. У. К., як еманація кооперативизму головно хліборобського середовища, оформив ідеологію українського кооперативного руху під Польщею і, зреформувавши внутрішню свою працю (поділ аґенд між раду і дирекцію, як громадсько-відповідальні тіла, поділ праці організаційної, пропаґандивної і ревізійної, правної охорони і адміністраційної — поділ ревізії по видам, веденої спеціялістами і т. п.), успішно проводить великій спільноті українського кооперативного руху, дбаючи про його матеріяльні і духові потреби (шкільництво, преса і видавництво) та захищуючи його перед зовнішними бурунами і внутрішними недотягненнями чи ошибками, признаваний усіми, що добровільно в нім згуртувалися, єдиним центром єдиної української кооперації.

*

Трийцятьліття організаційної праці Р. С. У. К. застало його в реалізуванню засад, які для українського кооперативизму усталила Рада Р. С. У. К. 11. VII. 1932. на основі опіній VII. Краєвого Кооперативного Зїзду з 29. VI. 1932., а яких здійснення загрожене плянованою реформою праць Ревізійних Союзів в Польщі, що їх має започаткувати новелізація кооперативного закону.

Маємо право думати, що *зглиблення основ і меж праці Р. С. У. К. може хіба послужити за зразок організації праці другим, а не може, коли рішатимуть господарські крітерії, спричинити парцеляції Центрального обєднання української кооперації.*

Юліян Павликовський
Голова Ради Р. С. У. К.
Центрального Обєднання Української Кооперації.

НА ОКРАЮ ДНІВ.

СВЯТО ПРАЦІ І ЄДНАННЯ.

16 січня ц. р. буде памятним в історії української кооперації. В цей день обєднаються духом сотні тисяч людей, ісповідників ідеї, що згуртувалися під прапором Ревізійного Союзу Українських Кооператив у Львові.

І справді — **скільки тут покладено жертвенного труду**, яка **гаряча любов до вищої ідеї була родителькою 30-літніх змагань нашого кооперативизму від заснування РСУК у 1904 році!** Скільки удач і невдач, в більшости пливучих з найкращої волі, зцементували в одно духове тіло знаних і незнаних, менших і більших муравлиних трудовиків нашої кооперації.

Хоч час настав небувалий, час, що вимагає надзвичайного гарту духа і волі — то можна супокійно сказати, що наш кооперативний рух, дякуючи своїй більше як чвертьстолітній традиції, перестав уже бути „рухом", а став стихією, елементарним хотінням широчезних мас сільського і міського люду. Суспільні рухи є лише о стільки здібними до життя, — о скільки стали справді масовими. Кооперація увійшла вже в кров і кість найкращих громадян з усіх верств нашого народу, вона вже стала для провідної верстви наче другою природою. **Мало, є в світі суспільств, де кооперація випливала б так орґанічно** з самої соціяльної будови і душевного наставлення більшости людий.

І се є наше найбільше досягнення, — наше в розумінні як найширшому, не у вузькому сенсі самого РСУК. Бо не треба хибно розуміти свята 16 січня 1934 року! Це не свято самого вчорашнього і нинішнього апарату РСУК — ні! Це свято тих всіх, що творили, підпирали РСУК, всіх тих, що стали його членами і прихильниками, а також і взагалі тих, що таким чи іншим способом співчували нашій спільницькій думці, її леліяли і плекали!

Єдність нас згуртувала, вона нас держить в купі — з любови до ідеї родиться наша внутрішня сила й витривалість. Любов — до всіх своїх співгромадян і до того всього, що спільними силами будується і **що ще збудувати мається** — ось головна підойма нашого руху.

Ми бачимо, що ці внутрішні сили не тільки не вигасають, як то часом у моментах утоми могло б здаватися, а навпаки ростуть і могутніють з кожним роком.

НОВЕЛЯ ДО КООПЕРАТИВНОГО ЗАКОНА.

В польському соймі вже дебатується урядовий проєкт новелі до кооперативного закона. Можливо, що, заки це число нашого журналу дійде до рук читачів, проєкт — може з якимись змінами — стане законом.

Як відомо, проєкт ради міністрів, крім ріжних загострень

відповідальности управ кооператив, обмежує самоуправу дотеперішнього найвищого репрезентативного орґану кооперації в Польщі — Кооперативної Ради, переливаючи чимало її компетенцій на міністра скарбу. Друга засаднича новість, це можливість урядового визначування території діяльности ревізійних союзів та навіть примусового їх фузіонування. Як бачимо, законопроєкт в цій своїй частині сильно пересякнений тенденціями етатизму та урядового інтервенціонізму.

Кооперація — це рух по своїй психольоґії добровільний і самоуправний і без тої самоуправи мусить заснітитися. Це вже доказала сумна історія кооперації під режимом партійної диктатури в большевії і в Італії, де вже попадали многі, і то найбільші споживчі кооперативи. На дорогу вмішування у внутрішні справи кооперації вступив гітлерівський уряд в Німеччині і траґічні наслідки того (м. і. брутального) вмішання зачинають вже показуватися. Свідчать про це враження президента Міжнароднього Кооперативного Союзу п. В. Таннера з його недавної поїздки до того краю. Чи нема отже небезпеки, що державний інтервенціонізм в справі кооперації не нанесе шкоди кооперації і в Польщі? Чи може держава в нинішній дуже тяжкій господарській ситуації брати на себе відповідальність за те, що станеться з кооперативами, яким відібрано буде їх право самим улаштовувати свої справи?

ДЕРЖАВНИЙ ІНТЕРВЕНЦІОНІЗМ В КООПЕРАЦІЇ?

Коли завдамо собі труду ознайомитися з правним положенням кооперації в ріжних державах, то прийдемо до цікавого висновку: в державах з вищою культурою і цивілізацією кооперація втішається повною свободою і автономією; в державах з низькою культурою — в справи внутрішньої організації кооператив іноді вмішується держава.

Дуже солідна праця польського кооператора п. Ст. Туґутта п. з. „Порівнююче кооперативне законодавство“ дає богатий фафктичний матеріял з цієї области, доведений до 1931 року. Такі висококультурні країни, як Англія, Франція, Бельґія, Данія, Швеція, Норвеґія, Фінляндія, Спол. Держави Америки, Канада і др. — оставляють кооперації таку далеку самоуправу, що крім обовязку предкладання білянсів не завели ніяких дальших приписів щодо ревізії і контролі кооператив. Виїмок становлять ті випадки, коли кооператива має кредит від державних чинників. Середня Европа за прикладом Німеччини і Австро-Угорщини завели вправді обовязок ревізії кооператив, оставили одначе організацію цієї контролі самій кооперації у формі обовязку бути членом якогось Ревізійного Союзу. В суті річи на тім самім стояло і обовязуюче в Польщі від 1920 р. законодавство, яке й було основою дотеперішнього успішного розвитку кооператив.

Державами, в яких заведено д е р ж а в н у контролю над кооперативами, є крім СРСР і Італії, ще такі держави: Греція, Югославія (щодо рільничих кредитових кооператив, опертих на державнім кредиті), Мексик, Аргентина, Китай, Індії, до певної міри Японія. Румунія, хоч в ділянці кредитової кооперації завела обовязок членства в однім державно-кооперативнім банку, то в справі ревізії і контролі кооператив оставляє кооперативам свободу бути членом якої хоче „кооп. унії". Самі ті ревізійні унії (союзи) мають свободу і самоуправу.

Треба однак зазначити, що у всіх вище наведених господарсько приосталих країнах кооперативи є насаджувані згори і фінансовані публичним грошем. Значить — публична контроля над ними має тільки характер господарської конечности, яка напевно відпаде, коли кооперативи стануть фінансово на власних ногах. Подібний був стан також в передвоєнній Росії, де кредитові (але тільки кредитові!) кооперативи, фінансовані з міністерства скарбу, підлягали його інспекції.

Колиб на основі нового закона малося в Польщі зачати бюрократичне реґулювання внутрішніх діл кооперації державою, то це, зовсім на наш погляд непотрібне, цофнулоб цю державу взад, до умовин, в яких живуть держави з примітивною культурою і громадською організацією.

ГІТЛЄРІВСЬКИЙ УРЯД ВИЦОФУЄТЬСЯ.

Не лише в закордонній політиці гітлєрівського уряду помітний в останніх часах відворот від первісних кличів і обітниць — видний він також у многих точках в господарській і соціяльній ділянці. В закордонній політиці місце офензиви проти Франції, Польщі, Англії і др. держав заступили миролюбні переговори та стремління до тревалого порозуміння зі своїми західними та східними сусідами.

В господарській і соціяльній ділянці наступив передовсім рішучий зворот від обіцюваної протикапіталістичної, протибанкової й протикартельної політики. Також в нівець розвіялися обітниці парцеляції приватних земельних лятифундій, а остала в програмі лише кольонізація **державних** домен і маєтків. Але й тут прийшло розчарування для найбільш голодних на землю. Уряд заповів, що буде протеґувати тільки більшу форму селянських господарств. Пляновані Erbgüter це мають бути господарства 100—200 гектарові.

Богато надій звязувано в перших місяцях урядування нової влади з проектом поборювання безробіття через ліквідацію **подвійного зарібкування.** Говорилося і писалося широко про комісії, які мають на місцях переконтролювати зарібки кожної несамостійно зарібкуючої людини. Сьогодні і цей плян упав і то

у цілих 100 відсотках. „Rundschau“ орган Державного Союзу Спож. Кооп-в з дня 25. XI. ц. р. у більшій статті повідомляє про мотиви, чому уряд відступив від тої думки.

Важніші мотиви такі: Одиниці, що мають по два або й більше джерел зарібку, це звичайно найбільш ініціятивні і цінні одиниці. Іноді тільки тим більшим зарібкам треба завдячити те, що можуть повставати родини і родитися діти. Засада, що родина має мати тільки одно джерело зарібку, стоятиме на перешкоді дітям діставати працю попри батьків. З тих усіх причин круги правлячої партії прийшли до висновку, що урядова акція проти подвійного зарібкування може принести більше шкоди, як користи і припинила її.

Повно неясности також в голосній справі про перебудову цілого суспільства на **становій засаді** — Ständerordung. Це був основний боєвий клич гітлеризму. Чимало про нього писалося, хоч від того писання справа не ставала ані трохи ясніша: в чому власне малаб полягати ця соціяльна реформа. Зорганізувати суспільні стани у свого рода цехи, з характером офіціяльних корпорацій — ось була загальна формула. Але який мав бути господарський, соціяльний і політичний сенс тої зміни? Очевидно — круги правлячої партії обіцювали собі по ній скріплення влади самого урядового апарату над суспільством, бо тоді може не бувби зовсім потрібний парлямент. Але представники окремих станів думають про що інше: про використання станові організації для **господарського** скріплення свого стану. Стан купців — про зниження податків, звишку цін і т. д. Стан ремісників — теж саме, стан хліборобів („живителів“) — про теж саме, стан промисловців — так само, стан лікарів, адвокатів і т. д. — про вищі тарифи для клієнтелі, стан робітників — через свої професійні союзи хоче далі добиватися того, чого все добивався. Як бачимо — це все стара пісня і нового тут особливо нічого, з тою тільки ріжницею, що тепер, при примусовім членстві в корпорації, сила тих цехів мусілаб значно вирости, а тим самим боротьба між окремими станами булаби ще гостріша.

Усі ці тенденції до еґоістичного використання нової форми організації прив ли в національно-соціялстичних кругах до ревізії і цеї точки ограми. Згадана вище „Rundschau“ 9. грудня ц. р. закликає, щоби станову організацію наповнювати духовим а не матеріялістичним змістом. З тону статті слідне розчарування що до цілої задуманої реформи.

ВИЗНАЧНИЙ АНҐЛІЙСЬКИЙ ЕКОНОМІСТ ПРО ПОЛОЖЕННЯ.

П. Генри Стракош, визначний англійський знавець валютарних справ, говорив недавно у Бредсфорді слідуюче:

На господарській конференції у Лондоні зазначилися два напрямки. Хоч обидва були згідні в тім, що коріння крізи

є у спадку цін, то одні хотіли протиділати кризі через зниження коштів продудції до рівня цін, тоді як другі бажали собі підвищення цін, щоби вони могли покривати кошти продукції. Прихильники першої ґрупи рекрутувалися переважно з тих немногих країн, де валюта ще опирається на золотовій підставі, або таких, котрі піддержують свою золоту валюту тим способом, що не платять своїх довгів. Друга ґрупа рекрутувалася з делеґатів всіх інших країн, майже цілого світу.

Кожна країна в перших двох роках кризи намагалася серіозно зменшувати кошти, щоби йти в парі зі знижкою цін. Вислід того був такий, що ціни падали щораз нижче, продукція і торговля корчилися, а безробіття зростало. Бюджетові дефіцити ставали чимраз більші, а можливість рятувати положення через зменшення публичних видатків і піднесення податків, була щораз менша.

Виявилася вся правдивість англійської пословиці: „Золото само ще не означає добробуту". Платничий білянс Сполучених Держав, який у 1929 р. мав надвижку 450 міл. долярів — в 1933 році ледви вирівнюється. У Франції справа ще гірша. Коли в 1929 році було 8 міліярдів франків надвишки довозу гроша над вивозом, то в 1933 р. буде правдоподібно дефіцит $3^1/_2$ міліона франків. Таким чином дві найбільші держави-вірителі (не рахуючи Вел. Британії) в дійсности втратили то своє першенство в тім сенсі, що їх платничий білянс не дозволяв ніяких більше вкладань за границею.

Більш драматичної форми відплати годі було сподіватися. Тому що ці дві держави надуживали своєї сили як вірителі, то невмолима потуга законів господарського життя відібрала їм уже їхню міць.

Країни, які відійшли від золотого парітету валюти, в міжчасі визволилися також від думки про дефляцію (знижку) коштів. Тоді як в Англії ціни у фунтах остали без змін, ціни у валютах, опертих на золоті, падали далі. Спадок курсу фунта за границями Англії приніс довжникам Англії — полегшення і дав їм можливість вивязуватися зі своїх платностей.

Хоч поважніших ознак поправи ситуації досі нема, то все таки референт уважає, що треба стреміти до урухомлення кредитів, до підпирання публичних робіт при помочі позичок; також треба зменшити податкові тягарі. Це все разом дасть змогу цінам підноситися вгору.

ПОЛОЖЕННЯ КООПЕРАЦІЇ В ХЛІБОРОБСЬКИХ КРАЇНАХ

У листопадовому числі „Міжнар. Кооп. Огляду", у вислідах анкети про положення кооперації в ріжних країнах, читаємо м. ін. таке:

„Важкі відносини в хліборобстві на загал загальмували

розвій кооперації. Прим. в Естонії, де приблизно 75% краєвого виробництва і около 50% цілого експорту припадає на хліборобство — в наслідок знижки цін хліборобських продуктів закупочна сила населення обнизилася дуже сильно. Це привело до обнижки життєвого рівня і мало здержуючий вплив на діяльність кооператив. В сусідніх державах Латвії і Литві низькі ціни масла вплинули відємно не лише на розвиток молочарських спілок, але й на цілий кооп. рух взагалі, з причини зубожіння рільників. В Ісляндії спадок експорту приневолив союз ісл. кооператив до звуження імпорту. В Норвегії так рільництво як і рибальство перестали бути оплатним заняттям; селяни і рибаки обмежують свої закупи. В Мадярщині, Румунії і в Польщі є гостра нужда серед хліборобського населення.

З другої однак сторони **серед українських кооператив в Польщі**, віддалених більше від ринків експорту, коли в наслідок спадку цін положення погіршилося більше, як де, — це підштовхнуло кооператорів до кращої розбудови збутової організації. Варто ще навести два варті уваги приміри, які свідчать про те, як господарська кріза може привести до скріпленої кооперативної активности. Кооперативний осередній комітет в Данії звідомляє, що данський кооп. рух виказує здобутки, в многих точках значно більші як серед нормальних відносин. Розвиток показує опять, що трудноші, якщо тільки їх правильно поборюється, є тільки засобом для більшої єдности. Союз східношвайцарських хліборобських кооператив, зазначивши, що кріза підносить вимоги до кооператив, додає, що ця обставина приводить до інтенсифікації праці і поліпшення обслуги членів.

ЧИ ЦУКОР ЩЕ „КРІПИТЬ“?

Мабуть не всім впало у вічі, що від довшого часу припинилася рекляма споживання цукру, якої давніше було всюди повно: по ґазетах, на стаціях і в льокалях і т. д. Сталося це по останній (одинокій) знижці ціни цукру, яка, як відомо, виносила аж (!) 15 ґрошів на 1 кільограмі.

Очевидно цукровий картель рішив відбити собі цею дорогою зменшений дохід з продажі цукру, обмежуючи видатки на рекляму. Хтось міґби подумати, що калькуляція цукроварень справді відчула цю 15-сотикову обнижку цін!

Недавно проголосила свій білянс цукроварня в Крушвіци, де виказала за 1932/33 рік 318.620 зл. чистого зиску, а окрім того призначила в тім однім році 1,442.000 на амортизацію. Кошти фабрикації з додатками і процентами виносили 5,469.986 зл., а доходи брутто 7,055.545 зл.

Цукровар має закладового капіталу 4,5 міл. зл., а амортизаційний фонд є понад два рази вищий — 9,3 міліонів злотих.

Акційна спілка Ходорів при акційнім капіталі 9 міл. зл., виказала за останній рік зиску 1,4 міліони зл.

Інші цукрівні в Польщі, розмірами менші, виказують зискіь по 200 до 300 тисяч зл. кожна. Страти не мала ніодна.

Цукровий інтерес сьогодні — найбільш поплатний в цій галузі промислу найвищі з усіх.

НАРОДНЄ ГОСПОДАРСТВО.

Валюта.

Проблєма стабілізації валют.

Передумовою загального валютарного спокою у світі є повна стабілізація американського доляра й анґл. фунта, далі припинення валютарно-господарської війни між цими обома валютами, введення їх у тривале взаїмне відношення і врешті безумовна солідарність Америки й Анґлії з рештою господарського світу в поборюванні валютарного хаосу. Бо доки два господарські великани мають нестабілізовані валюти, які міняють свою вартість з дня на день, доки міжнародня виміна господарських дібр натрапляє на труднощі не тільки митних барієр, але й валютарного неладу та врешті доки **насильно є задержана світова циркуляція золотого металю, без якого стабілізація валюти не є можлива** — то доти не можна наладнати нормальних господарських звязків між народами й не можна сподіватися міжнароднього урухомлення капіталів та думати про міжнародній кредит.

Отже дві конечности висуваються у міжнародніх валютарних питаннях: 1) стабілізація доляра й фунта та 2) солідарність у валютарних справах. Ці конечности такі пекучі, що головно задля них зібралася була окрема світова конференція (так зв. льондонська), та через них ця конференція і розбилася. Одначе це не значить, що наведені вгорі конечности вже відпали, бо вони будуть висуватися, як міжнародня справа, при кожній нагоді господарських розмов так довго, доки валюти передових національних господарств світа не будуть дефінітивно стабілізовані. Очевидно з цього ніяк не може випливати, що сама стабілізація валют є справою міжнароднього, бо є безсумнівною правдою, що **кожний нарід мусить свою валюту стабілізувати власними засобами й для тривалости цеї стабілізації створити собі відповідні господарські й фінансові передумови.** Стабілізація валюти переводиться власними силами кожного народу, без ніякої міжнароднього допомоги, з виїмком звичайної помочі в кредиті. Тому міжнародня валютарна солідарність має свої досить вузькі межі й не можна від неї вимагати того, чого вона не в силі створити. Кожне національне (державне) господарство **несе виключно само відповідальність за стан і долю своєї ва-**

люти, бо від способу ведення цього господарства залежить стабілізація валюти.

Створення тривалих передумов валютарної стабілізації, у витворених відносинах, мусять попереджувати ось-такі уздоровлюючі процеси в господарському й фінансовому стані держав:

а) **обниження коштів промислової продукції і її цін** на ступінь цін за сільсько-господарські продукти, щоби ціни промислових виробів достосувалися до купної сили цеї частини громадянства, що живе з хліборобства. Процес обнижування цін у промислі мусить потягнути за собою: 1) зменшення доходів (зисків) підприємства, 2) зменшення заробітньої платні працівників, 3) зменшення податкових тягарів, наложених державою на промисл і 4) загибіль декотрих віток промислу, які працюють задорого, або без яких можна без шкоди обійтися.

б) **редукція державних бюджетів** і достосування їх до платничої спромоги цілого національного господарства. Видатки держави мусять бути поменшені, щоби не треба було витискати з господарського орґанізму більше, ніж він є в силі дати.

в) **обниження життєвої стопи декотрих верств нехліборобського населення** до тої міри, щоби це могло дати державі змогу поменшити свої адміністраційні видатки й ставити до господарюючого колєктиву менші податкові вимоги.

г) серед громадянства мусить прийти більше **рівномірне розділення суспільного доходу,** а в індивідуальних господарствах мусить заістнувати змога дійти до **переваги прибутків над видатками**, щоби відновився ощадностевий процес.

ґ) обниження відсоткової стопи від капіталів (вложених і позичених), обниження чиншів і поменшення соціяльних тягарів, наложених на господарський орґанізм.

д) ведення національного господарства так, щоби воно капіталізувалося і щоби його **активність у міжнародній виміні дібр** давала тривалу запоруку рівноваги цілого господарства й **творила підставу зрівноваженого платничого білянсу**.

ж) заведення повного внутрішнього порядку й строгої законности, скріплення безпеки в маєткових справах, закинення етатистичних починань в господарській области, та обмеження ролі державної влади в господарських справах до завдання безсторонного реґулятора господарської чинности.

з) відступлення від ідеї повної самовистарчальности поодиноких національних господарств та відновлення міжнародньої виміни дібр, через усунення непрохідних митних баріер, щоби звільнити хліборобське населення від непомірно дорогого оплачування цеї самовистарчальности, яка будує дорогий і лихий промисл.

Здійснювання цих передумов даватиме змогу перевести тривалу стабілізацію валют. Поодинокі етапи цієї стабілізації були-б такі:

1) **протиінфляційна й протидефляційна валютарна політика** емісійних банків, яка матиме на цілі утримати суму грошевого обігу в релятивній незмінчивости, та в ніякому разі не допустити до емісії непокритих паперових грошевих знаків;

2) політика незмінчивости грошевого обігу має мати на увазі передусім **удержання стабілізованих цін** на внутрішньому ринку й **втримання** даної **купної сили гроша**, що в свою чергу — майже автоматично — триматиме девізовий курс на сталому рівні;

3) невтручування держави до валютарних справ у спосіб порушуючий валюту й понад міру, яка є конечна для бездоганного функціонування грошевого уладження, бо невідповідне або надмірне втручування держави у валютарні справи веде звичайно до заломання валюти;

4) поворот до нормального грошевого уладження, себто до **золотої валюти**, з правом вимінности банкнотів і свобідного биття монет.

Міжвалютарні звязки.

Нема ніякої рації приймати, що обниження вартости американської чи англійської валюти **мусить** за собою потягнути обнижку вартости інших валют, зокрема тих, що є стабілізовані. Стабілізація валюти спирається на силі національного господарства, а тому **передумови й опора стабілізації находяться все тільки в даному господарстві** й ніколи в міжвалютарних звязках, які є тільки результатом вимінного (в тім і кредитового) руху між поодинокими господарствами. Господарські звязки між народами, є досить живі й ріжнородні, одначе з цього ніяк не може виходити, щоби заломання одної чи двох, навіть дуже впливових валют, могло викликати якусь загальну валютарну катастрофу. Хто добачує причину такої небезпеки в самих тільки міжвалютарних звязках, а не в основних недомаганнях поодиноких національних господарств, той мусів би припускати, що між валютами є якийсь містичний звязок і такий високий ступінь взаїмної залежности, що одна заломана валюта мусить потягнути за собою й другу. В дійсности так справа не виглядає, бо взаїмна залежність валют не може бути ніколи більша, ніж є господарські звязки між даними господарюючими колективами, при чому ще багато залежить від характеру цих звязків. Ніякої простої залежности між валютами нема, а є тільки міжнародні господарські звязки, на основі яких формується взаїмне цінове відношення поодиноких валют (= девізовий курс). Певно, що стабілізована валюта може найтися в деякій небезпеці, коли довкола неї шириться валютарне спустошення, але таку небезпеку **все можна** при деяких жертвах **відвернути,** коли тільки національне господарство є здорове й активне, **а підстави стабілізації валюти ненарушені.**

Одинока більша невигода стабілізованої валюти супроти

валюти обниженої у вартости, це — слабша конкуренційна спромога на чужих ринках, коли тільки дані держави на даних ринках стрічаються. Навпаки, обниження вартости амер. доляра створило значні вигоди для держав, що є довжниками Америки, бо поменшені суми довгів менше обтяжують бюджет та платничий білянс, а тим скріплюють основи стабілізації валюти. Здогади, що так зв. „бльок золотих валют" вже недовго втримається, не мають ніякої вартости, бо ці здогади не опираються на глибшому знанню міжвалютарних взаємин, є дуже зле передумані й є радше туманним пророченням, ніж аргументованим поглядом. З цих моїх завваг ніяк не випливає, що „золотий бльок" доконче втримається. Заступаю тільки погляд, що колиб поодинокі валюти золотого бльоку заломилися, то перших і найважніших причин заломання слід буде шукати в господарському й фінансовому положенні дотичних держав, а не у міжвалютарних звязках. Колиж ці держави заховають і на далі свою господарську, в першій мірі експортову, активність, стабілізовані ціни й зрівноважений бюджет, то їхнім валютам не буде загрожувати ніяка небезпека. Зрештою Америка й Англія мусять врешті-решт свої валюти стабілізувати, бо рухливий курс цих валют шкодить їх власному господарському життю, тримає в заколоті ціни на внутрішньому ринку, спинює капіталотворчий процес і справу кредитування, та підтинає державні доходи.

Польська валюта.

Стан польської валюти є на той час зовсім вдоволяючий, а алярми про недалеке заломання польського злотого не здійснюються.

Очевидно, що **польську валюту буде можна втримати стабілізованою так довго, як довго буде можна тримати в рівновазі** (з нахилом до активности) **платничий білянс Польщі**. Тому втримання платничого білянсу в рівновазі — це буде найважніше завдання польського господарства. Банк Польський мусить вести відповідну девізову політику й умілими інтервенціями нівелювати відхили своєї валюти від золотого парітету, але конечною передумовою успіху цієї політики є зрівноважений платничий білянс і **незбільшена, ані не зменшена кількість грошевого обігу.** Платничий білянс має досить невидний механізм, а його точна контроля натрапляє на значні труднощі, бо вести сякутаку евіденцію платничого руху зі заграницею є досить тяжко. Є правильною засада, що хто опановує платничий білянс, той опановує також девізовий курс, одначе опановування платничого білянсу в польській дійсности можна переводити тільки при великих зусиллях і жертвах (напр. експорт цукру!).

В даних умовинах, Банк Польський — який є відповідальний за долю польської валюти — не повинен і **не може вести** якоїсь **ліберальнішої кредитової політики, щоби** дорогою кре-

диту **не впустити в обіг ні одного злотого більше, ніж господарський рух потребує.** Дуже на місці була би радше значна здержливість в кредитуванні. Хто пропонує емісійній установі, щоби ліберальніше поступала при уділюванні кредитів (значить — давала його обильнішою рукою), той недобачує наскільки така політика є загрозлива для стабілізації валюти. Нормально **кредити даються в міру припливу нових заощаджень,** а не дорогою емісій банкнотів. Домагання, щоби Банк Польський не пускав до обігу нових банкнотів є дуже оправдане, бо збільшений грошевий обіг міг би нарушити рівень цін і тим пошкодити валюті. Правда, що ціни значно понизилися в рр. 1930 до 1932, особливо на ринку сільско-господарських продуктів і в такій самій мірі **піднеслася купна сила гроша,** одначе **обнижка** цін ішла **у світовому масштабі**, в кожній державі майже рівночасно й рівнобіжно, а тому ця обнижка не вплинула на зміну взаїмного курсового відношення поодиноких валют. Так, як Банк Польський не може ліберальною кредитовою політикою збільшувати суми грошевого обігу, так само він **не може** його дефляційними мірами **зменшувати**, бо таке зменшення обігу принесло би тяжкі наслідки. (Від дефляційних **плянових** заходів треба відріжнити звичайне поменшення обігу, яке може бути викликане поменшенням господарського руху. В такому випадку це поменшення не шкодить валюті й не називається дефляцією.)

Виказ обігу білєтів Банку Польського показує, що банк веде політику **протиінфляційну,** бо не збільшує грошевого обігу і **протидефляційну,** бо цього обігу не зменшує. Веде отже правильну політику **постійної суми грошевого обігу**, що забезпечує стабілізованість цін на внутрішньому ринку, а з тим і стабільність валюти. Стан банкових білєтів тримається досить постійно біля одного міліярда зол. Обнижена недавно дисконтова міра не була може оправдана станом на грошевому ринку, але ця обнижка не має впливу на висоту грошевого обігу, бо кредит в Банку Польському є контінґентований, а тому знижений дисконт не впливає на висоту кредиту. В інтересі банку є тільки, щоби **не вливати в господарське життя нових кредитів, у формі нових емісій банкнотів.**

Не безпосередній, а тільки посередній звязок з валютою має **державний бюджет.** Колиб він був стало дефіцитовий, а держава не могла дефіциту покрити позичкою, то тоді заіснувала би небезпека, що держава була би змушена позичати в емісійнім банку, а той міг би зреалізувати позичку тільки новою емісією банкнотів, яка погіршила би внутрішню вартість гроша, викликала би загальну звижку цін, отже мала би наслідки звичайної інфляції, бо дійсно нею була би.

Польська держава є тепер у кращому положенні, бо національна позичка принесла державному скарбови поверх 300

міліонів зол. В той спосіб, на якийсь час, зникла загроза для валюти зі сторони держави. У звязку з цею справою підносяться голоси, що національна позичка викличе тісноту на гріш та приведе зі собою наслідки дефляції. Цей погляд вважаю невірним. **Сплати** на рахунок позички ніяк **не зменшують грошевого обігу**, бо зібрані на позичку суми **вертають назад до обігу** дорогою виплат, які робить держава. Вплата на р-к позички може забрати дещо оборотового капіталу поодиноким субскрибентами, але вимінний рух, ціни й валюта тут на нічому не терплять, бо купна сила, стягнена в одної частини громадянства, дається другій частині, а в результаті не буде поменшена, ані погіршена внутрішня вартість гроша. В додатку сплати на позичку є ратальні і те, що держава дістане на р-к позички з одної сторони — виплатить на покриття своїх потреб з другої сторони. **Грошевий обіг** тут **не змешиться і тому ніякої дефляції не буде**. Домагання деяких кругів, щоби Банк Польський, на місце стягненої на позичку готівки, допоміг господарству новими кредитами, не сміє бути здійснене, бо грошевий обіг фактично збільшився би сумою уділеного кредиту і це була би справжня інфляція з катастрофальними для валюти наслідками.

Інша справа, що забирати господарському організмові значні суми тільки на те, щоби ними поправити бюджет є взагалі проявом невідрадним. І без того податкові тягарі обтяжують над міру господарське життя. Коли звичайні податкові доходи не вистарачють, то тут нема іншої ради, тільки зредукувати видатки на рівень приходів. Що редукції є можливі — про те мабуть нема двох думок, бо переріст видатків на уряди і урядників є очевидний, а службові побори є на загал ще досить високі, коли брати на увагу пересіч доходу всіх громадян держави. Що урядничі круги мають розмірно за високу життєву стопу й бажають доконче утримати її на осягненому рівні — то це ясно, одначе з цього не виходить, що ця життєва стопа не сміє знизитися і що держава повинна за всяку ціну, навіть позичками, утримати високий життєвий рівень свого урядництва. Зубожіння хліборобського населення держави є таке велике, що воно мусить викликати ослаблення натиску податкової шруби й **мусить привести до обниження життєвої стопи інших верств населення**. Це безумовно має звязок з валютою, бо в даному випадку вислід позички йде на забезпечення купної сили таким верствам населення, які є найменше учасні в господарському діянні й на втримання консумційної сили у вищому ступні, ніж це господарськими оглядами є оправдане, а бюджет в будуччині буде обтяжений відсотками й амортизацією позички.

Валюта й довги.

Обниження цін за сільсько-господарські продукти, а потім — у меншій мірі — за вироби промислу було наслідком глибоких структуральних перемін у світовому господарстві, які зайшли через знівечення міжнародньої виміни дібр, що була оперта на спеціялізації продукції і праці, та через створення замкнених національних господарств, які під охороною митних барієр мають викликати у себе всесторонність продукції й господарську самовистарчальність.

У всякому випадку загальна **обнижка цін не була наслідком** такої чи іншої **валютарної політики** й тому у ній не можна шукати засобів для оздоровлення господарства. Правда, що обнижка цін значила одночасно збільшення внутрішньої вартости гроша, бо збільшила його купну силу і привела до досить поважного **збільшення довжних тягарів**. Одначе **невалютарне явище не може бути спонукою для валютарної політики, щоби вона для зменшення чи злагіднення довжних тягарів нагинала або й ломила самі підстави стабілізації валюти й умисно приводила до її заломання та обезцінення.**

Валюта є чинником в господарському діянні індиферентним і повинна заховати як найбільше стабілізовану вартість, а тому в ніякому разі не можна жертвувати цеї стабільности для облекшення довжних тягарів і для пересунень між довжниками й вірителями.

Тут і там пропонована **редукція довгів** (зогляду на збільшений внутрішний тягар довгу) — є справою зовсім окремою, яка вдаряє у найважніші основи облігаційного права. **Але ця справа не має нічого спільного з валютою** й тому при валютарних питаннях її обговорювати не слід*). **Ілярій Ольховий.**

ПРОБЛЕМИ КООП. ОРҐАНІЗАЦІЇ І ПРАКТИКИ

Про борги в міській споживчій кооперації.

Ів. Петрушевич в брошурі: „Поучене, як заводити спілки системи Рочдель“ (Львів, 1911, накл. „Нар. Торговлі“) написав ось що: „Пятьдесять літ працюють у нас люди над витворенням сільської торговлі, ведуть крамниці часто з неімовірним пожер-

*) **Справлення помилок:** В статті І. Ольхового „Валюта“, в „К. Респ.“ за грудень 1933, просимо справити такі помилки: 1) На стороні 385 у 8-ому рядку згори випав склад „за“, а по справленні, має бути: „за якою не зараз ідуть правні акти“. 2) На стор. 386 у 1-шому рядку здолини замість слова „бажаного“, має бути: „банкового“. 3) На стор. 387, 20 рядок згори зам. „повну“, має бути „давню“.

твованням власної вигоди, часу, праці, образования. І деж ті здобутки, деж ті маєтки за 50 літ по наших крамницях нагромаджені? Кілька ліплених хатин, збудованих на громадському болоті, вогких, знищених грибом, темних, в яких валяється кілька топок соли, троха сірників, банька нафти та кілька поломаних коробок з гузиками та всіляким сміттям, — отсе надбання нашої 50-літньої праці. Тимчасом здобутки мозолів, важкої, нераз кервавим потом зрошеної праці потонули, — де? В кишенях кільканацяти сільських галапасів, що ні сіють ні орють, але живуть тим, що по сільських крамницях на борг понабирали. В кожнім селі найдеться именно чимало здеморалізованих людей, що радо причинюються до заснования якоїнебудь крамниці і потім беруть в ній так довго на борг, поки лиш крамниця який товар має. Колиж однак така нещаслива крамниця зачне вже занепадати, вони не тілько що не почуваються до обовязку віддати довг, але ще йдуть купувати до чужих, бо у власній крамниці нема вже товару, або упоминаються за довг.

І комуж служать горячі прихильники системи боргования? За чию справу розпинаються вони з таким одушевленням? Аджеж вони помагають галапасам роздрапувати нашу кервавицю та деморалізують і так нечисленні у нас одиниці, що хотілиб щадити, коли би хтось показав їм дорогу.

Чи хто розумний може рахувати до народнього маєтку, до наших культурних здобутків, замащену, розтрясену, ніби купа онучей, книгу крамничних довжників, на якій має опиратися цілий маєток сільських крамниць?"

Те, що писав пропагатор споживчих спілок, заслужений громадянин І. Петрушевич — про сільські кооперативні крамниці ще у 1911 році — має свою повну актуальність і нині, в 22 роки пізніше — і то в рівній мірі для сільських, як і для міських споживчих спілок. Кредитування як було, так і є до нині найстрашнішим з усіх ворогів кооперації в нещасній Галичині і підїдає по пару роках існування майже кожну кооперативну крамницю.

В названій вище брошурі І. Петрушевича присвячено справі кредитування дуже богато місця. В переконуючих словах автор виложив там всі найважніші аргументи проти боргування — аргументи дійсно важкі — і все надармо. Борг як був, так і остав надалі, навіть в тій самій установі, що видала книжку І. Петрушевича. А коли в повоєнний час галицькі люди почали відновлювати і поширювати кооперативне діло — разом з багатьома добрими цінностями відновлено, на жаль, і те найгірше лихо — кредитування. Боргування виявилося в Галичині стихійною силою, могутнішою від бажань і постанов кооперативних провідників. Коли воно не знищило ще перед війною многих установ, то головно тому, що тоді ще були

„нормальні часи", коли відсоток несолідних боржників не був такий величезний, як сьогодні, коли вексель був ще векслем, судовий позов давав можливість протягом короткого часу одержати присуд, а екзекуція була справді екзекуцією. В повоєнних часах, а особливо в розгарі сучасної великої господарської кризи відносини змінилися на гірше. Нині, по 4 роках кризи, особливо в місті, можна з певністю сказати, що гріш, розданий на борг у формі товарового кредиту, є гріш на добру половину пропащий!

А однак мимо того всього — борг у міській споживчій кооперації існує ще й далі. Скільки-б разів ви не підносили цю справу на загальних зборах кооперативи, на надзірній раді чи управі — завжди почуєте один і той же реєстр аргументів в обороні місячного книжкового кредиту для „певних покупців". Ці аргументи такі: як не дасте на борг, то клієнт піде до другого склепу; коли так нагло урвати людям кредит, то це булаб для них катастрофа; зменшаться або й цілком устануть обороти кооперативи; почнеться агітація проти кооперативи і т. д.

Авторові цих рядків довелося вже від двох літ вживати в одній львівській кооперативі усіх засобів аргументації проти кредитування — завжди без результату. Що більше — люди навіть ображувалися, як можна підносити взагалі розмову про припинення їм кредитів. „Що-ж то ми які обманці, щоби нам стримувати кредит? Чи-ж кожний з нас не є на певній посаді?" і т. д. Колиж під натиском надз. ради управа кооперативи почала таки здержувати кредити тим особам, які залягли з місячними вплатами, то дійшло до того, що службовик одної народньої установи почувся тим до тої міри ображеним, що виповів уділ в кооперативі і перестав брати товар.

Це вина тутешніх о б с т а в и н, цілого галицького життя (галицького в тім значінні, що так само думають не лише Українці, але й Поляки і Жиди). В тій знужденілій, ожебраченій країні вже від десятиліть люди забули, що значить життя з готового; все тут живе „з долу" — урядник, учитель, священик, ремісник, купець, мужик... До тої стихії життя на борг пристосувалася й торгівля, даючи на кредит товар; при тім однак приватний купець забезпечує себе від ризика втрат — вишрубовуючи ціни при кредитованім товарі, обманюючи на якости і скількости... Кооператива таких штук не може і не хоче робити — тому й небезпека кредиту є для неї більша.

Пересвідчення про конечність місячного кредиту „на книжку" по містах таке загальне, що йому не оперлася навіть кооперативна офіціяльна опінія.

Від часу, як ті резолюції ухвалювалося, — пройшло близько два роки — два тяжкі роки кризи. Господарський горизонт захмарений нині ще більше, як тоді — і чимало з того, що

тоді ще вважалося певним — нині вже втратило таку опінію. Напр. доляр тоді вважався найпевнішою валютою світа; заінтабульована на добрім місці претенсія вважалася не тільки певною — але найпевнішою з певних льокат. Нині — на те покручують головою. Посада державного урядовця і його місячні побори, як підстава книжкового кредиту — вважалася тоді певним підкладом — сьогодні при постійних редукціях персоналу і „перегрупуваннях" їх платень — і тут є вказана як найбільша обережність.

Гіркий досвід останніх літ виявив, яку малу вартість мають кавційні, а часто навіть обігові векслі, що їх побирають споживчі кооперативи від своїх боржників, як забезпеку уділеного їм місячного кредиту. Мимо того, що управа кооперативи щомісячно цензурує реєстр лядових довжників, виключаючи від кредиту особи, сумнівні щодо своєї певности — майже нема місяця, щоби з оставших „певних" т. зв. „місячників" кількох не залишило при вплаті якихось решток, які обіцюють вирівнати на другого першого. І так, при найбільш суворій цензурі кредитів, не встережешся, щоби сальдо заморожених боргів не росло з місяця на місяць, бо майже кожний місяць приносить якусь несподіванку для ваших клієнтів: то якусь нову драчку, то знижку платень для певної групи відборців, то закуп вугля на зиму і т. д. і т. д.

„Треба боротися з несолідними боргами!" Гарно сказано. Та годі скривати правду: фраза про боротьбу з несолідними боргами — є вимогою, яку нині дуже трудно здійснювати. Раз допущено борги, і раз з того силою факту виросли боргові залеглости — то з тим моментом справа вже пересуджена. В практиці справа представляється ось як:

Боржник („місячник") залишив недоплачену решткy, скажім 20% борговоі квоти. Управа міркує: здержати кредит — покупець відійде до другої крамниці, пропаде його місячний набір, та ще й залишиться решткa (довг). Рішають: давати далі. По місяцеві наш гість оставляє нову решткy (скажім, нових 20% (разом вже 40%). Повторяється та сама історія, з тим, що тепер загроза втрати вже більша, бо цілих 40% місячного набору.

Хочете знати — звідки беруться ті великі суми заморожених боргів по міських споживчих склепах? — В більшости з таких щомісячних недоплат. Нарешті діло доходить до того, що сума боргів перевищує суму уділів, запасного фонду і т. д. Кооператива, не маючи сподіваних впливів „на першого", щораз більше задовжується товаровим кредитом у своїх доставців і нарешті й сама починає втрачати в них довіря.

Не забуваймо ще одної річи: цукор, мука, сіль, молоко, масло і т. д. це вже нині переважно готівковий товар, якого ніякий гуртівник ні доставець не дає на кредит. Значить, коопе-

ратива мусить мати все готовий гріш на закупно цих товарів. Але даючи товар на борг, і не дістаючи по першім всеї належної суми, кооператива видала на це не кредитований собі товар, але готівку, готовий плинний гріш. Котра кооператива нині може видержати на довший час такий постійний випуск крови?

Нарешті (досить пізно) може виринути думка: продавати лише за готівку. Це спинить наростання боргів, це дасть кооперативі що дня свіжий доплив крови до орґанізму! Рада в раду — приходять до висновку, що „покищо" ця реформа неможлива до переведення, бо, в наслідок системи роздачі товару на кредит кооператива майже не має готівкових покупців! (Хоч їх колись могла мати у значнім відсотку). Колиб отже сьогодні рішено: продавати лише за готівку, то від завтра прийшлобся замкнути взагалі склеп з браку покупців.

Який вихід з такої ситуації?

Та кооператива, що в ній є поважний відсоток готівкової продажі — має до вибору: або зрезиґнувати з книжковців, втрачаючи їхній місячний набір, або лишитися при боргуванню, поносячи ризико постійного кровоспусту. Тоді беруть в руки олівець і числять, коли буде більша втрата? Котра сума більша: чи місячний заробок на книжкових товарах, чи сума пересічних щомісячних недоплат клієнтів за товар?

Ліквідувати боргову систему в місті, там, де кредит існував вже довший час — річ тяжка до переведення силами самої кооперативи; та ще й з інших причин. Перестаючи кредитувати, кооператива, о скільки сама задовжена, мусить числитися з тим, що не зможе вивязатися з найблищих платностей — маючи менший оборот (бо вправді в склепі є товар, але товаром векслів не заплатиш). Ліквідація боргування в такім випадку булаб можлива, якщо віритслі кооперативи погодилисяб пролонґувати кооперативі платности, що припадають в найблщих пару місяцях.

Стягання боргів в умовах міського життя, хоч як це неймовірне, значно тяжче, як на селі. Наша сільська кооператива має всетаки більше можливостей стягати борги: дещо довжник сплатить продуктами, дещо відробить фірманкою, дещо кооператива стягне собі при допомозі молочарні з виплат за молоко, або Повіт. Союзу при виплаті за безроги, кури то-що. Тих всіх можливостей не має наша міська споживча кооператива. А до того ще не забудьмо, що існує величезна ріжниця в морально-етичнім рівні міського і сільського населення. Міське населення без порівнання більше здеморалізоване, більше привчене до всяких хитрощів, а то й до явного натягання, більше рафіноване, як сільське, де є більше чесности та страху перед осудом громадської опінії. (Працюючи довгий час на передмістях м. Львова,

автор цих рядків доочно переконався, який тут великий відсоток людей без елєментарних моральних основ).

Всі наші міські споживчі кооперативи постижені лихом замороження фондів на боргах. Для всіх їх є однаково актуальним питання про ліквідацію старих боргових залеглостей. Але разом з цим повинна прийти й ліквідація продажі на кредит і перехід до чисто готівкової продажі. Без тої реформи, в нинішних щораз непевніших часах, шкода й заходу біля стягання старих боргів, бо все одно це справи не врятує; за якийсь час стоятимемо перед фактом нового розборгування, бо така є сьогодня господарська ситуація. Населення шукає, де би заратуватися кредитом, а споживчий склеп це найпростіша до тої ціли дорога.

Приватні споживчі склепи вже станули на цю дорогу. Вони майже всі перейшли по містах на чисто готівкову продаж. Польські споживчі кооперативи в більшости ще стоять на розстайних шляхах, подібно як наші: новим кандидатам кредиту не уділюють, але старим „певним" місячникам ще дають. Очевидно, що як у нас, так само і в них, з тих „певних" наростають нові цифри боргових залеглостей. Коли так справа тягтиметься далі, то перед цілою міською кооперацією, особливож українською, вирине в недалекій вже будуччині, питання — чи зможе вона взагалі існувати?

Для того, щоби це не сталося — треба негайно перейти до продажі виключно за готівку. На наш погляд, тут не обійдеться без натиску з боку Ровізійного Союзу і Народньої Торговлі — о скільки ці дві установи теж прийдуть до висновку, що така реформа нині вже конечна. **К. Коберський.**

Між коопер. теорією та практикою.

Як мають працювати наші кооперативи на місцях, які завдання мають перед собою наші кооператори, які права і обовязки перебирають на себе керуючі органи низових кооперативів, — на цю тему вже не раз говорилося на зборах, анкетах і т. п. та писалося на сторінках преси.

Як ця справа представляється в практичному життю, — про це хочу подати тут кілька спостережень, основаних на фактичнім матеріялі, зібранім в часі ревізії кооперативів.

Перед тим, як приступити до характеристики праці персоналу кооператив (крамарів) та діяльности їх керуючих органів (членів управ, надзірних рад та контрольних комісій), рахую необхідним тут застерігтися, що зібрані мною спостереження відносяться виключно до тих 80—100 кооператив для загального закупу і збуту, в яких прийшлося мені бувати. Отже, спостереження ці хоч не відзеркалюють діяльности всіх низових кооператив, членів Ревізійного Союза, то в деякій мірі

можуть послужити підставою до поставлення в цім напрямі більш-менш правильної, загальної діягнози.

І. Праця персоналу (крамарів) в сільських кооперативах для загального закупу і збуту.

Передовсім кілька загальних зауважень про працю персоналу (крамарів) в кооперативах для загального закупу і збуту. Праця ця, при 100%-ій нечинности контрольних комісій (в життю наших кооператив — це загальне явище) та дуже часто при бездіяльности управ — має домінуюче значіння та величезний вплив на матеріяльні висліди діяльности кооператив. Можна тому без перебільшення ствердити, що стан кооператив у нас здебільшого залежить від тої чи іншої праці крамаря. Добрий крамар — добра кооператива, злий крамар — кооператива хилиться до упадку.

Кваліфікуючи цю працю, можна поділити крамарів на кілька типів, саме:

1. крамарів совісних, дбайливих, вправлених та знаючих своє діло;
2. крамарів несовісних та недбайливих;
3. крамарів байдужих, обмежених та безнадійних;
4. крамарів - професіоналів.

Крамарів, що належать до типу совісних, можна в свою чергу поділити на два підвиди, а саме:

а) просто совісних крамарів і

б) совісних крамарів - кооператорів.

Кооператива, що має совісного крамаря - кооператора, не знає товарових недостач з вини останнього. Такий крамар добре пильнує повіреної йому крамниці, тримає її в чистоті, дбає про належний запас товарів, старається збільшити її торги, працюючи в крамниці цілий день (від 5-ої години рано до 9-ої, часто 10-ої години вечора), з малою перервою на обід, сумлінно виконує розпорядження своєї управи, старається про приєднання нових членів і взагалі заховується так, як має заховуватися правдивий кооператор.

На жаль, таких крамарів, що є ще й свідомими кооператорами, є обмаль в складі персоналу низових кооператив. По наших кооперативах здибуємо чимало совісних та дбайливих продавців - „крамарів", але дуже й дуже рідко освідомлених і очитаних крамарів - кооператорів. Якість праці перших пояснюється додатніми рисами їхніх характерів (чесністю, совісністю і т. п.), якість праці других — крім цього ще й кооперативною свідомістю та вірою у великі завдання кооперативного руху.

Совісний крамар (не кооператор), набувши в кооперативі торговельну практику й знання, іноді, з ріжних причин, кидає працю в кооперативі, засновує в тім-же селі свій

власний склеп та від того часу розпочинає з кооперативою завзяту конкуренційну боротьбу. Таких бувших крамарів з власним підприємством, нараховуємо на місцях уже досить значну скількість. (Очевидно, відкривають власні підприємства також і несовісні продавці, манкарі і под.)

Несовісний та недбайливий продавець — це велике нещастя для кооперативи, це зло, яке належить всіма силами поборювати. Праця такого типу крамарів скерована лише на те, щоби в той чи інший спосіб придбати собі за рахунок кооперативи більші чи менші (в залежности від сприту крамаря та степені заможности кооперативи) матеріяльні средства, як надплату до своєї місячної платні за (висловлюючись мягко) „неточне провадження" дорученої йому крамниці.

Крамниця, де працює такий несовісний та недбайливий крамар — може служити прикладом того, як не треба провадити крамниці. Бруд, хаотичне розміщення товарів, неуважне відношення до покупців і т. п. — це в такій кооперативі звичайне явище. В такій атмосфері губиться кооператива, а її місце займає приватний склепик, в якому єдиним товчком для праці є — нажива, несовісна нажива „неточного" службовика.

В часі люстрації, евентуально, ревізії кооперативи, що має такого продавця, — на світло дня виходять більші чи менші товарові недостачі, які підривають у членів довіря до кооперативи й тим підкопують саме її істнування.

Такий несовісний крамар провадить свою руйнуючу роботу іноді досить довгий час. На селі буває досить часто, що нема звідки взяти на місце старого — нового крамаря. Буває, що ніхто не хоче перебирати склепу, чи то з нехіті до цієї праці, чи то з невідомого страху та упередження, що: „хто би не прийшов до кооперативи — все одно мусить скінчити свою діяльність манком". Тому залишають старого крамаря „з таким минулим" на дальшу працю в кооперативі — в тій надії, що „може" слідуючим разом манка вже не буде. Надія, ясна річ, як правило, заводить і кооператива заходить у сліпу вуличку постійних товарових недоборів. В результаті користи від такої кооперативи нема ніякої, а деморалізуючий вплив великий.

Це сумне явище почасти можна пояснити тим, що кооперативи часами засновуються на невідповіднім ґрунті, без переведення підготовчої праці над вихованням місцевих, необхідних до правильного провадження кооперативи, чесних та знаючих людей. Штучне й непідготоване насаджування кооператив було одною з головних причин сучасного ніби-кооперативного життя многих спілок, з постійними організаційними недотягненнями у вигляді касових та товарових недостач, величезного розборгування товару, з байдужістю та кооперативним анальфабетизмом членів і т. п. Другою не менш важною причиною цієї

анормальности вважаємо — цілковитий брак догляду з боку контрольних комісій кооператив та за слабу організаційну працю на місцях з боку повітових, зглядно, районових кооперативних осередків.

Комбінація несовісного і разом з тим спритного крамаря — є для кооперативи найгіршою комбінацією. Такий крамар назовні робить як найліпше враження. „Неточність" свого урядування старається всіляко скрити. Треба довшого часу на здемаскування цієї особи, хоч методи його шкідливої роботи не є нові. Найчастіші роди зловживань, поза згаданими манками, є такі. Крамар привласнює собі:

1. Зиск від проданих продуктів (при умові непровадження рахунку і книги продуктів).

2. Зиск від проданих та ніде не закнижкованих товарів. Цей спосіб нелєгального зарібку уявляє з себе дуже просту спекуляцію, коли продавець за гроші з ляди сам купує товари, не даючи фактур до ділових книг кооперативи. Ці товари потім продає з зарібком, а чистий зиск від цієї продажі зі спокійною совістю кладе собі у кишеню.

3. Зиск від продажі товарів вище калькульованої ціни. Цей спосіб „додаткового" зарібку, розрахований на „святу простоту" та необзнакомлення з цінами товарів з боку поодиноких членів (і не членів) кооперативи, вимагає від крамаря більшої вирафінованости й часто дає йому досить поважну надплату до його місячної платні.

4. Зиск зі свідомого уживання неправильної ваги, чи при добрій вазі — несолідного важення товарів.

Зиск з цего джерела дуже часто досягає значних сум. Так, в одній кооперативі з неправильною вагою та ще з не досить „досвідченим" службовиком — сім місяців такої праці дали крамареві кругло 500.— зол. надвишки в товарах. Ці гроші, вислід систематичного обскубування покупців, цим разом... залишилися в кооперативі. Спритний та несовісний крамар без сумніву забрав би цей „дорібок" до своєї кишені, як заплату за свій „сприт".

Дуже часто трапляється й таке, що крамар, який панічно боїться манка, навмисно робить ріжноманітними шляхами надвишку в товарах, щоби в цей спосіб себе заасекурувати від евентуальних товарових недостач. Ці „надвишки з асекурації" залишаються в кооперативі аж до часу, поки такий „крамар-асекуратор" з бігом часу не позбудеться свого страху та не збереться на відвагу — цю надвишку таки вложити до своєї кишені.

Які доріжки знаходить такого типу службовець, щоби на кооперативі заробити — про це скаже нам дещо слідуючий факт. В однім селі кооператива містилася в будинку, де була ще й приватна крамниця й то в такім сусідстві, що двері кооперативи були проти дверей приватника. Крамар товарових недостач при

провірках не виказував. Натомісць (по здогадах управи й поодиноких членів кооперативи) доробляв собі в той спосіб, що... приходив до кооперативи рано та ввечір не більше, як на пів години; разом це давало одну годину праці в склепі кооперативи. Решту дня кооператива була замкнена. Члени кооперативи з цієї причини примушені були протягом цілого дня купувати в приватнім склепі. В цей простий спосіб крамниця кооперативи губила свою клієнтелю, чимраз то більше зменшувалися її торги й кооператива скорим кроком йшла до неминучої катастрофи. На цьому, очевидно, добре вийшов конкуруючий з кооперативою приватний склеп. Не зле почував себе й крамар кооперативи, який (згідно з запевненням місцевих людей) за свою примушену нечинність побирав від конкурента кооперативи що-місячний солідний грошевий „подарунок".

Зустрічаються також і такого типу крамарі, що виявляють нахил до вчинків, які явно колідують з правом. Ці панове, свідомо зробивши на велику суму товарову недостачу, стараються це затушуати, симулюючи (часами — досить хитро) влом до кооперативи. В цей спосіб вони стараються свою вину звалити на непійманих злодіїв-вломників. Ці кримінальні операції — ясна річ — залишаються не викриті й тому остають без належного покарання.

Іншого типу крамарі стараються вже підчас ревізії покрити зроблену ними товарову недостачу, штучно збільшуючи (неправильно поданими сумами чи неістнуючими довжниками) лядові борги кооперативи.

Ухилення крамарів від совісної та чесної роботи — є незвичайно ріжноманітні. Вони залежать від їх досвіду, сприту, розуму та мірки злої волі. Матеріяльні втрати кооператив — тісно звязані з повищими причинами.

Викриті манка частинно покриваються коштом винних крамарів, а в більшій мірі — залишаються роками непокриті. Нові манка народжуються, як гриби після дощу, старі з трудом, а часто й зовсім не стягаються. Це все спричинює невідрадний матеріяльний стан дотичних кооператив та викликає до них неприхильне відношення членів кооператив.

Однак, манка — вислід злочинної діяльности — часами (як це не дивно) не вважаються стидом чи ганьбою! Вони стали настільки побутовим явищем в життю кооператив, що іноді вже не кидають плями на честь викритих винуватців. Село в численних випадках не реагує на цей спосіб присвоєння чужої власности. Тут часами панує якийсь дивний погляд, якась дивна мораль, яка толерує манка до такої міри, що дозволяє вибирати бувших манкарів на почесні становища, на членів управ, надзірних рад та контрольних комісій у кооперативах!

Можливо, що в основі такого майже незрозумілого явища лежить своєрідна „філософія": „той, хто мав сам манко, дуже

добре знає, як ця справа робиться, отже — має добре знати, як цему лихові можна буде запобігти". На жаль, такі міркування про контрольорів з „манковим" минулим, оскільки вони справді й є свого рода виходом з безвихідности, ще ні в одному випадку не принесли сподіваного результату.

Третім, не менш цікавим типом крамаря, — є крамар байдужий, розумово обмежений, безнадійний. Такому крамареві дуже тяжко подолати труднощі крамарської роботи. Він, як правило, не вміє добре рахувати й тому часто робить менші чи більші помилки на некористь свою й кооперативи. Помилка на некористь покупця — розуміється зараз-же на місці завважується та виправляється зацікавленою особою; помилка на некористь крамаря, ясна річ, здебільшого промовчується. Часами такий обмежений крамар буває просто предметом явної експлоатації з боку несовісної клієнтелі, яка в ріжноманітний спосіб використовує його неповоротність та легковірність.

Розумово обмежений крамар також ніколи добре не знає цін повірених йому товарів і тому досить часто продає дешевше від калькуляційних цін. В результаті — нова шкода крамареві й кооперативі та знову з вини крамаря.

Такий крамар є тяжко думаючий, нерухливий, апатичний — без жадної надії на поправлення. Праця в кооперативі не відповідає його природним здібностям, нахилам та душевному покликанню. З тих причин кооператива й він сам мають величезне щастя, коли ця безуспішна та безнадійна праця триває в кооперативі лише короткий час.

Четвертим і в нашій клясифікації останнім типом крамарів — є крамарі-професіонали (фахівці). Як правило, — це люди слабого здоровля або з тим чи іншим фізичним недостатком, який утруднює чи цілковито перешкоджує їм працю на рілі.

Такі крамарі дивляться на свою посаду в кооперативі, як на єдиний засіб свого істнування, як на свій фах, свою професію. Як професіонали, вони прекрасно знають техніку своєї роботи, яку з бігом часу удосконалюють, здебільшого ніколи не мають манк, тримають свою крамницю в зразковій чистоті, бо перебувають у ній цілий день, стараються збільшити торги кооперативи, розуміючи, що збільшення торгів є рівночасним збільшенням винагороди за їхню працю (звичайно, платня крамарів є в процентовім відношенню до торгів кооперативи) та взагалі пильнують склепу кооперативи так, як пильнували-б власного підприємства. Такого типу крамарі-професіонали є позитивним явищем в життю кооператив. На жаль, скількість їх є мінімальна. На 100 відвіданих мною кооператив я натрапив тільки на 2—3 крамара-професіонала.

В такому, власне, виді представляється праця крамарів

в сільських кооперативах для загального закупу і збуту, членів одного ПСК.

Праця крамарів в кооперативах, що належать до інших повітових кооперативних центрів — має більш-менш ідентичний вигляд з легкою тенденцією до зменшення скількости несовісних продавців та поповнених ними товарових недоборів.

Маємо надію, що скріплена в біжучім 1934 році організаційна праця повітових кооперативних осередків, постепенно зліквідує наведені в горі негативні типи крамарів та поставить на їх місце кооперативно-вишколених совісних людей.

Про працю членів Управ і Надз. Рад скажемо слідуючим разом.

П. Панченко.

СТОРІНКИ МИНУЛОГО

До ювилею Ревізійного Союзу Українських Кооператив у Львові.

Галицькі українці досить пізно вступили на дорогу модерного кооперативного руху, а ще пізніше взялися до пляновой праці шляхом творення організаційних і господарських союзних центрів. Правда, перші українські (по тодішній термінольогії „руські") економічні організації в кооперативній, або зближеній до кооперації формі припадають ще на другу половину шістьдесятих і першу половину сімдесятих років, отже на час, коли і в Німеччині та в Австрії, звідки ідея кооперації дісталася до Галичини, щойно почався живіший кооперативний рух. Одначе ці кооперативні початки (Банк Рустикальний — 1867 р., Общое рольнічо-кредитовое заведеніе — 1873 р.) були такі невдалі і відстрашуючі (обидві ці установи по кількох роках діяльности збанкротували й довели до руїни багато українського селянства), що на довгі роки спинили організаційні почини на кооперативному полі й звернули працю української інтеліґенції для піддвигнення селянства на невідповідні організаційні дороги (закладання економічних підприємств при урядах громадських, відтак при церквах, а вкінци при читальнях „Просвіти").

Трохи раніш взялися до економічної організації в кооперативних формах галицькі поляки. Перша польська кооператива повстала у Львові ще 1860 р., п. н. „Stowarzyszenie wzajemnej pomocy rękodzielników-mieszczan lwowskich pod wezwaniem bł. Jana z Dukli". Протягом шістьдесятих і на початку сімдесятих років основано кількадесять нових кооператив, переважно кредитових, а в 1874 р. Поляки вже покликують до життя союзну організацію, п. н. „Związek stowarzyszeń zarobkowych i gospodarczych we Lwowie". В першому році існування „Związku" належало до нього 51 кредитових кооператив і 7 торго-

вельно-промислових, разом 58 кооператив, котрі мали 17.175 членів.

По виході в Австрії кооперативного закону 1873 р., праця поляків на кооперативному полі ще більше оживилась, майже в кожному місті і більшому місточку повставали „каси залічкові", захоплюючи своєю діяльністю також українське населення. За прикладом поляків пішли жиди. Протягом сімдесятих і вісімдесятих років Галичина була вже вкрита значною сіткою польських і жидівських кооператив, а **Українці не мали нічого** і тільки в 1883 р. спромоглися на заснування „Народної Торговлі". Коли ще й тепер серед наших союзних кооператив знаходимо кооперативу, що була заснована в 1873 р. (товариство кредитове „Віра" в Тисьменици), то цього не можна покласти на рахунок кооперативних змагань тодішніх українських діячів.

В 1883 р. повстає у Львові польське товариство „Kółek Rolniczych", котре, попри аґрикультурну діяльність, взялося також до провадження торговлі на селах, рівнож втягаючи до своїх орґанізацій і українське населення. І це було спонукою для Товариства „Просвіти" поширити свою діяльність також на економічну область; в цьому напрямі змінило Т-во в 1891 р. свій статут. Від цього часу почали закладатися при читальнях „Просвіти" крамниці, каси й інші економічні підприємства, але не було над цією роботою відповідного нагляду, велася вона без знайомства з західно-европейським кооперативним рухом, його засадами і методами праці, тому **нічого доброго з цієї роботи не вийшло**. Рівнож не прищипилися й особні статутові кооперативні орґанізації, основані на законі про товариства 1867 р. п. н. „Власна Поміч". Це також була невідповідна форма кооперативної орґанізації.

До власної національної кооперативної будівлі дійшли галицькі українці іншою дорогою, якої десятки літ не бачили, хоч вона лежала отвором, а на яку обставини таки примусили їх ступити. Коли в девятьдесятих роках Східна Галичина вкрилась густою сіткою жидівських спекуляційних кредитових „кооператив", що стали гніздами нечуваного визиску українського населення, частина яких в 1901 р. обєдналася навіть в свій особний Ревізійний Союз, тоді й серед українських провідних кол почали серіозно думати про створення своєї власної кредитової орґанізації, а за форму цієї орґанізації взято поширені вже в краю кооперативи, основані на законі 1873 р.

Почин до закладання чисто українських кредитових кооператив, на взірець польських кас залічкових, дають двох визначних українських діячів, др. Т. Кормош (Тов. кредитове „Віра" в Перемишлі, 1894 р.) і др. Е. Олесницький (Каса Задаткова в Стрию, 1894 р.). За прикладом Перемишля і Стрия пішли деякі інші провінціяльні міста, а у Львові, заходами дра Костя Левицького, дра С. Федака і тов. повстає в 1898 р. Краєвий Союз кредитовий, **перший український кооперативний центр.**

При заснованні Союзу кредитового до нього приступило **17 кооператив**. Від видання в Австрії кооперативного закона 1873 р. минуло тоді 25 літ і за цей час галицькі українці встигли створити й утримати при життю аж 17 кооператив, коли поляки і жиди нараховували їх вже сотками. Та і з тих 17 кооператив не всі були, так би мовити, українського походження, — деякі появилися на світ, як польські орґанізації і тільки пізніше дістали українське обличчя, деякі знаходились під москвофільськими впливами. Але не кількість кооператив, що приступили в члени Союза кредитового, і їх походження було важне. Важне було це, що **повстав центр, який поставив собі поміж іншими за ціль: творення нових кооператив і опіку над ними.**

І дійсно, з заснованням Краєвого Союза кредитового в краю почався живіший орґанізаційний рух, кожного року прибувало по кільканайцять нових кооператив, Союз видав для них статути й друки, уділював порад при заснованню, наглядав над їх розвоєм. Ревізії в кооперативах виконував тоді покійний директор Союзу К. Паньківський. За час від 1898 до 1903 р., коли в Австрії видано закон про ревізії кооператив, то зн. за пять літ, число українських союзних кооператив зросло до цифри 73.

В рік пізніше по заснуванні Краєвого Союза Кредитового увійшов в життя Патронат спілок рільничих при Виділі краєвім у Львові (1899 р.), що виконував функції ревізійного союза для спілок ощадности і позичок сист. Райфайзена й інших рільничих спілок засновуваних при помочи Патронату й спомаганих з краєвих фондів. До цієї установи українці спочатку привязували великі надії, але скоро переконалися, що Патронат, це новий публичний орґан в руках Поляків, для підсилення польських впливів на українське населення краю. І це було одною з причин, що вони головну увагу звернули на творення незалежних кооператив і збільшили свою орґанізаційну працю в цьому напрямі.

Як згадано вже, в 1903 р. видано закон про ревізії кооператив (заробково-господарських стоваришень), заснованих на підставі закона про кооперативи з 1873 р. Закон цей був сильним товчком для розвою кооперативного руху в Австрії взагалі, а в тім і в Галичині, та для його зрізничкування під господарським і національним, а навіть партійним оглядом. Заведено цим законом примусовий надзір над кооперативами, полученій з кооперативною самоуправою і це вийшло добре на користь кооперативного руху та дало також українцям можливість творити свою національну кооперативну орґанізацію.

В наслідок закона з 1903 р. засновано Товариство Краєвий Союз ревізійний у Львові, для переводження ревізій в українських кооперативах. Первісно про право ревізій в українських кооперативах старався Краєвий Союз Кредитовий. Але власти

зажадали зміни статута Союза, в напрямі обмеження його діяльности до кооператив, а його членами були переважно фізичні особи. Дирекція і Рада надзірна Союза, уважаючи за потрібне, щоби Союз лишився і на дальше кредитовою установою як для кооператив, так і для осіб фізичних, дали почин для заснування окремого Союза ревізійного для укр. кооператив.

Основательські Збори Союза ревізійного відбулися дня 4 грудня 1903 р. Статут Краєвого Союза ревізійного, що має дату **24 грудня 1903 р.**, внесено до намісництва у Львові, при поданні з тою самою датою. Рескриптом Намісництва з дня **18 січня 1904 р.** ч. 180.070/03, закомунікованими дирекцією поліції у Львові дня 1 лютого 1904 р., статут принято до відома. Про це появилося в ч. 1 „Економіста", за січень 1904 р. повідомлення, під датою 10 лютого 1904 р., підписане за основателів КСР п. п. др. Костем Левицьким, др. Стефаном Федаком і Василем Нагірним. Тут же видруковано статут КСР.

При заснованні КСР найбільше заслужився і поклав для цього праці **др. Кость Левицький.** Він був автором статута КСР.

По статуту ціллю Товариства є ревізія кооператив, що приступлять в його члени, спомагання їх розвою через управильнення діловодства, збирання і оголошування статистичних дат про стан кооператив, видавання часописи. Округом діяльности Т-ва була ціла Галичина. Приступаючі в члени Товариства кооперативи складали 20 кор. вписового, платили установлену Загальними Зборами річну вкладку, мали обовязок надсилати до Товариства кожного місяця замкнення рахунків, по закінченню року річне замкнення з білянсом, відпис протоколу Загальних Зборів, піддаватись кожного часу ревізії і заряджень Товариства, передплачувати часопис Товариства. Загальні Збори відпоручників союзних кооператив вибирали голову і 12 членів Ради Товариства на час одного року, затверджували звіти з діяльности Товариства, визначували річну вкладку для кооператив, рішали про виключення членів, вказували напрям діяльности Т-ва. Рада вибирала заступника голови, секретаря, касієра і контрольора, іменувала ревізорів, приймала членів, розглядала звіти ревізійні і видавала відповідні зарядження, предкладала звіти з діяльности Загальним Зборам, полагоджувала всі справи Т-ва не застережені Заг. Зборам. Заступав Т-во на вні голова, зглядно заступник. До важности писем вимагався підпис голови і одного члена Ради Т-ва.

Перші Загальні Збори КРС відбулися дня 25 марта 1904 р., при участи 22 відпоручників союзних кооператив і товариств під проводом п. **В. Нагірного.** Збори установили вкладку на 1904 р. від союзних кооператив на покриття коштів ревізій, видання органу товариства і прочі видатки — для кредитових кооператив у висоті 50 сот. від кожної тисячі позичок, уділених з кін-

цем 1903 р., а кооператив некредитових 2% від білянсового зиску за 1903 р. з тим, що вкладка кооператив обох груп не може виносити менше 40 корон.

До Ради Товариства вибрано: Головою дра Костя Левицького, членами: дра Ярослава Кулачковського, дра Стефана Федака, Василя Нагірного, Александра Сероїчковського, дра Михайла Коцюбу, дра Миколу Шухевича, дра Теофіля Кормоша, дра Евгена Олесницького, Антона Негребецького, дра Івана Драгомирецького, о. Александра Темницького, дра Льонґіна Озаркевича.

З перечислених 13 осіб живими є: **др. Кость Левицький, др. Стефан Федак, др. Микола Шухевич** і **др. Льонґін Озаркевич,** решта покійники.

Рада Товариства розпочала свою діяльність з днем 1 квітня 1904 р. Заступником голови Товариства вибрано дра С. Федака, секретарем Ол. Сероїчковського.

Дня 30 квітня 1904 р. внесло Товариство КСР подання до Намісництва у Львові о признання права ревізій в союзних кооперативах. Намісництво це признання уділило рескриптом з дня 10 червня 1904 р. ч. 67.150/04, закомунікованим Дирекцією Поліції у Львові, письмом з дня 14 червня 1904 р.

Сталим ревізором Рада іменувала Омеляна Саєвича, що був урядником Союза Кредитового та кілька осіб ревізорами відпоручниками.

Отже народини Краєвого Союза ревізійного, безпосереднім продовженням, якого є теперішній Ревізійний Союз українських кооператив, припадає на день 4 грудня 1903 р., його правне заіснування — на день 18 січня 1904 р., його орґанізаційне оформлення (уконституування, перші Загальні Збори)—на 25 марта 1904 р., початок діяльности на 1 квітня 1904 р., а що-до управнення переводити приписані законом ревізії — на 10 червня 1904 р. Всі ці дати з однаковим правом можуть претендувати на ювилейні. Принято одначе уважати початком існування всяких статутових орґанізацій день їх зареєстрування, зглядно приняття до відома їх статута установленою законом владою.

По введенні в життя Краєвого Союза ревізійного, Краєвий Союз кредитовий звинув свої чинности орґанізаційно-люстраційної обслуги своїх членів кооператив, бо всі вони стали членами КСР і цей мав ними тепер опікуватися. Але Союз Кредитовий на перших порах спомагав діяльність Союза ревізійного. Вся робота Союза ревізійного на початку виконувалась членами дирекції і урядничим персоналом Союза кредитового.

Так повстав теперішній центр української кооперації на західніх землях — Ревізійний Союз українських кооператив у Львові, що святкує тепер свій трийцятьлітній ювилей.

Андрій Жук.

ГОСПОДАРСЬКА ХРОНІКА

Про віддовження промислових підприємств. У вступній промові при відкритті осінної соймової сесії премієр міністрів Єнджеєвіч зачипив між іншим справу віддовження промислу. Цей уступ його промови відкрив офіціяльно рубець заслони, що закриває положення промислу в Польщі. Він звучав:

„Вирікаючися цього чару небезпечних засобів боротьби з наслідком кризи, як інфляція чи девалюація, не можемо однак рівнодушно проходити мимо такої засадничої переміни у відношеннях приватної власности, як та, що сталася наслідком підвищення вартости гроша в останніх роках. Наслідком тої підвишки велика частина наших продукційних вартатів є надмірно задовжена, а обслуга того задовження часто-густо переходить дохідові можливости підприємства. З боку державного скарбу вже признано далеко йдучі пільги що до податкових залеглостей та інших публичних тягарів. Слушно, щоби подібні полекші були уділені також з боку приватних віпителів, які повинні зрозуміти, що зменшення тягару задовження може бути часто одиноким способом відзискання безпеки і певности звороту."

Значить, з боку самого уряду виходить до приватних вірителів пропозиція що до уступок — мабуть головно шляхом добровільних угод з довжними підприємствами. Це дуже характерне явище і воно свідчить про те, що обдовження деяких галузів промислу мусіло вже прибрати загрозливі розміри.

Треба думати, що в такому стані находяться головно ті галузі промислу, які вже від довшого часу обнизили ціни і не є хоронені картельними умовами. Але навіть і скартелізовані підприємства могли попасти в платничі трудности в наслідок замороження фондів у кредитах. Це замороження капіталів на боржниках стало вже загальним явищем; воно паралізує не тільки торговельні, але вже й промислові підприємства.

Може стоїмо перед загальною урядовою мораторією для промислових зобовязань, на зразок тої фактичної мораторії, яку вже маємо в хліборобстві в наслідку розємчих судів?

Урядове обмеження відсотків від вкладок. Вже появився (з датою 30. XI. 1933) розпорядок міністра скарбу про найвищу границю відсотків від вкладок в комунальних касах і кредитових кооперативах.

Цей розпорядок установляє максимальну відсоткову стопу в комунальних касах, центральній касі Спілок Рільничих, Галицькій Касі Ощадности у Львові та Укр. Щадниці в Перемишлі — 5½% річно; для менших комун. кас, кооператив, громадських кас — 6½% річно.

Ці норми можуть бути ще зріжничковані в залежности від ріжних типів вкладів.

Це перший випадок за Польщі урядового нормування відсоткової стопи від вкладок.

Еволюція банкової стопи „Банку Польського". Банк Польський побирав такі відсотки:

28.4	1924	— 15.8	1924	12—15%
16.8	1924	— 27.11	1924	12—14 „
28.11	1924	— 11.8	1925	10—12 „
12.8	1925	— 6.7	1926	12—14 „
7.7	1926	— 12.12	1926	10—12 „
13.12	1926	— 10.2	1927	9.5—11 „
11.2	1927	— 10.3	1927	9—10.5 „
11.3	1927	— 12.5	1927	8.5—10 „
13.5	1927	— 14.10	1927	8—9.5 „
15.10	1927	— 18.4	1929	8—9 „
19.4	1929	— 14.11	1929	9—10 „
15.11	1929	— 30.1	1939	8.5—9.5 „
31.1	1930	— 13.3	1930	8—9 „
14.3	1930	— 12.6	1930	7—8 „
13.6	1930	— 2.10	1930	6.5—7.5 „
3.10	1930	— 21.10	1932	7.5—8.2 „
22.10	1932	— 20.10	1933	6—7 „
од 31.10				5—6 „

Кілько ощадностей є в ріжних державах. В звязку з Днем Ощадности опубліковано порівнання вкладок ощадности в ріжних державах в перечисленні на голову населення. Очевидно, не знаючи, де обчислювалися ці цифри, застерігаємося що до їх точности, подаючи за „Przeglądem Spółdzielczym“, органом жидівського львівського союзу кредитових кооператив.

Ось це зіставлення вкладок в банках і касах:

	на одну душу в зол.
Норвегія	930
Данія	800
Швеція	795
Спол. Держави Ам.	640
Франція	510
Голяндія	405
Італія	395
Чехословаччина	380
Німеччина	340
Бельгія	300
Австрія	250
Японія	130
Еспанія	80
Польща	31,5
Вел. Британія з дом.	30
Аргентина	20
Фінляндія	17
Литва	12,6
Угорщина	12,5
Египет	7,5
Югославія	4
Румунія	2,5

Випуск скарбових бонів. Оповісткою з дня 1. грудня ц. р. подає міністерство скарбу до відома, що з днем 1. грудня ц. р. пустить в обіг „бони інвестиційного фонду“ на загальну суму 10 міліонів злотих п.

Бонів буде 45 тис. штук по 22 зл. кожна, а пускати їх буде скарб при нагоді ріжних своїх виплат. Бонами могтимуть їх посідачі платити в державних касах і інш. установах — податки, оплати, мита, грошеві кари та ріжні свої зобовязання. Також можна їх буде вимінювати за готівку в касах скарбових урядів.

Випуском скарбових бонів міністерство скарбу хоче очевидно допомогти собі при хвилевім браку готівки. Є це кредит, затягнений у суспільства, очевидно на рахунок майбутніх доходів скарбу (з податків, національної позички і т. д.).

Цікаві цифри. З листопадового випуску „Konjuktury Gospodarczej“ виймаємо такі характерні порівнюючі дані:

В квітні 1929 р. випродуковано заліза 88.100 тон, в квітні 1933 р. 49.100 тон. (Квітень 1929 р. — це початок господарської кризи!)

В квітні 1929 р. продано вугля для потреб краєвої промислової продукції 1.181 тис. тон, в квітні 1933 — вже лиш 511 тис. тон.

Робітників було занятих у великім промислі 1929 р. в квітні — 779.300 осіб, в квітні 1933 р. — 447.500 осіб.

Цементу продано в квітні 1929 р. — 81.900 тон, в квітні 1933 р. — 33.500 тон.

Бавовни привезено в квітні 1929 р. — 5.709 тон, в квітні 1933 р. — 2.677 тон.

Зате продукція паперу зменшилася малощо: з 10.777 тон упала на 9.017 тон.

Це з ділянки виробництва.

Споживання змінилося теж значно від початку кризи. Приймаючи стан 1928 р. за 100, урядовий статистичний орган подає:

Пшеничне печиво, мірючи після збуту дріжджів, мало в квітні 1929 р. вказник 102,5, а в квітні 1933 — 80. Цукор в квітні 1929 р. — 107,3, в квітні 1933 — 79, кава й чай, мірючи після їх довозу, — в квітні 1929 — 122,4, в квітні 1933 р. — 92; пиво в квітні 1929 р. — 106,4, в квітні 1933 вже лиш 47,5. Тютюн 1929 р. — 101,2, в 1933 — 77,5; нафта 1929 р. — 101,0, в 1933 р. — 72.

Довіз готових промислових виробів мав у квітні 1929 р. вказник 85,3, а в квітні 1933 р. вже всього на всього 19,7. А довіз товарів взагалі мав 1929 р. в квітні вартість 321 міл. зл, а в квітні 1933 р. всього 65,5 міл. зл.

Зменшилася теж реальна заробітня платня робітників, падаючи зі 109,4 в квітні 1929 р. до 60,7

в квітні 1933. Зате реальна заробітня платня державних урядовців збільшилася: з 99,8 в квітні 1929 р. зросла до 109,7 в квітні 1933 р. Це пояснюється зовсім природно тим, що розмір платень державних службовців не впав у тій мірі, як упали ціни харчів, одягу та інших потреб.

Чи маємо досить льону і конопель? В журналі „Польска Господарча" (ч. 48) подані вісти про збори текстильних сирівців по окремих воєвідствах Польщі.

Льону продукують найбільше воєвідства Вильно, Новогрудек, Білосток. Разом в 1932 р. в цих трьох воєвідствах було обсіяно льоном кругло 41.000 га, з чого зібрано волокна (крім насіння) 113.200 сотн. За ними йде Полісся, де було обсіяно 11.024 га, а зібрано 28.970 сотн.; Львів — 8383 га і 24.100 сотн. З інших українських територій мали: Волинь 7.213 га і 19.764 сотн., Станиславів 2.744 га і 6.660 сотн., Тернопіль всього 1.680 га і 4.330 сотн. Загальний збір волокна в цілій Польщі дав 1932 року 226.000 сотн.

Конопель найбільше засівають саме Волинь, Львів, Тернопіль і Станиславів, далі Люблин, Полісся. Чотири перші разом взявши мали під обсівом кругло 22.100 га ріллі і зібрали з того волокна (крім насіння) 69.000 сотн., на всіх 101.000, що зібрано в цілій Польщі.

З цих чисел виходить, що українське сільське населення присвячує відносно чимало уваги продукції текстильних ростинних сирівців, які відтак переробляє частинно домашнім способом, а частинно перепродує до фабрик полотна, шнурів і т. д. — Кооперативним способом цей збут досі систематично не був організований.

Нові торговельні договори польської держави. В наслідок введення нової митної тарифи з днем 1. X. 1933 р., польська влада роспочала переговори в цілі заключення нових торговельних договорів з ближчими і дальшими сусідами. Вже заключено договори з Австрією, Швецією, Бельгією і Голяндією.

Договір з Австрією відкрив для Польщі деякі вигляди на вивіз бобових ростин, насіння, особливо пашного, мяса, яєць, деяких родів дерева і т. д., далі деяких виробів хемічного промислу.

Договір зі Швецією має значіння головно для експорту вугля. Швеція обнизила деякі митні ставки, м. ін. також на рільні продукти (хміль, цукор, вугіль, сіль, смари, звіринні відпадки, потасову сіль, цинк і т. д.).

Умова з Бельгією дотичить головно харчевих продуктів, дерева і конфекції, а договір з Голяндією устійнив список безмитного договору збіж, залізничих шин, деяких родів дерева, хльорану, амону і под.

Ведуться переговори з Великою Британією, зі Швайцарією і Чехословаччиною.

Житній договір з Німеччиною. В 1930 р. була заключена польсько-німецька умова що до спільного бюра для продажі жита. Умова мала силу до літа 1931 р. і потім не була продовжена. Але цьогорічний новий спад цін збіжжа приневолив Польщу і Німеччину, поза СРСР головних експортерів збіжжа, увійти знову в порозуміння, не дивлячись на політичні розбіжности між обома державами. Нова умова, заключена в листопаді ц. р., не творить спільного бюра продажі, а стабілізації цін хоче досягти тим способом, що експорт збіжжа в обох державах буде зцентралізований та що обі централі будуть постійно узгіднювати між собою вивозову політику.

Справа долярових зобовязань. В „Рольнік-у", органі Малопольського Рільничого Т-ва, п. Брон. Коморніцкі підносить застереження проти практики, яку почали заводити банкові установи, щодо вальоризації їх долярових довгів на злоті в золоті після курсу 8.90 зл. за 1 доляр. Підставою для та-

кої практики мало банкам послужити одно рішення Найвищого Суду, яке мало вірителеві признати таке право. Чимало банків почало на той спосіб перевальоризовувати вже й довгоречинцеві гіпотечні позички. Автор звертає увагу, що така поведінка відібється шкідливо на цілій продукції, счинить хаос на грошевому ринку і в цілому господарському житті. Автор, як бачимо, стає на позицію охорони довжника, як сторони слабшої, ослабленої переважно не з власної вини, а з вини цілої господарської ситуації. Ті банкові установи, які починають перевальоризовувати позички, мають очевидно на меті поправу свого білянсу, виплачуючи своїм вкладникам доляри по біжучім курсі дня, без якоїсь вальоризації.

Праці польського уряду над зміною земельного ладу*).

В хвилі повстання польської держави був ось такий розподіл земельної власности: Двірських господарств було 30.000. Вони посідали 6 міліонів гектарів землі, не вчисляючи лісів. Селянських господарств було понад 3 міліони, до яких належало $13^1/_2$ міліона гектарів землі. Половина дрібних господарств була карловата, несамовистарчальна. Щоби вижити, мусять власники таких господарств допрацьовувати на своє удержання поза власним господарством. Понад 300.000 селянських господарств користувалися різними служебностями на двірських полях і лісах.

Польска держава взялася переводити зміну земельного ладу від самого початку свого існування. Вже в 1920 р. утворено земські уряди й ухвалено закон про земельну реформу та закон про надання землі жовнірам польського війська. Засадою цього першого земельного закону був примус парцелювання дідичівської землі. Наслідком опору дідичів, не міг цей закон бути вповні використаний.

В 1925 р. видано другий земельний закон. Цей закон був вислідом договору між дідичами і тодішніми власть імущими ендеками та людовцями, якими проводив Вінценти Вітос. Він проголосив клич: Так далеко сягає Польща, як далеко сягає плуг польського хлопа. Виконавчі розпорядки до того закону сполучують парцеляційну акцію з акцією лучби ґрунтів, з комасацією. Особний розпорядок президента уможливлює виконування меліорацій (тревалих уліпшень) землі вкупі з парцеляцією і лучбою (комасацією).

На підставі цього закону і звязаних з ним розпорядків сподіються перевести цілу направу земельного ладу в Польщі протягом найблищих 25 літ.

До 1925 р. розпарцельовано 940.000 гектарів землі поміж 186 тисячів дрібних рільників.

Від 1925 р. по 1932 р. розпарцельовано 1 міліон 200 тисяч гектарів землі поміж 381 тисячів дрібних власників. Разом отже за протяг 15 літ розпарцельовано 2 міліони 140 тисяч гектарів.

Завдяки знесенню служебностей на двірських землях побільшено простір 38 тисячів дрібних господарств о $2^1/_2$ га кожне. Приймають, що більше-менше третину карловатих господарств доповнено до границь конечної самовистарчальности. Крім того утворено ще нових 120 тисяч дрібних господарств.

Меліорації (тревалі уліпшення) зачали виконувати разом з парцеляцією й комасацією щойно від 1928 р. До дня 1 липня 1933 р. уліпшено $288^1/_2$ тисячів гектарів при помочі відпровадження води отвертими ровами, а також при помочі дренів і уреґульовання потоків та річок.

Скомасовано (скупчено) до 1925 р. 218 тисячів гектарів, а від 1925 р. доси понад 2 міліони 800 тисяч гектарів. Разом скомасовано за 15 літ 408 тисяч госпо-

*) Gazeta Handlowa nr. 271, 1933.

дарств на просторі 3 міліонів 50 тисячів гектарів, отже скомасовано майже третину господарств і майже третину поверхні, яка потребувала скомасування.

Кошти парцеляції й комасації покривала держава до 1925 р. з кождорічного свого буджету. Державні кошти винесли по день 1 квітня 1933 около 260 міліонів зл. Від 1926 р. зачав Державний рільничий Банк уділювати позички у заставних листах для парцелянтів не лише на купно землі, але навіть на загосподарування.

В 1932 р. змінено спосіб фінансування і утворено осібний „Оборотовий фонд земельної реформи". Маєток того фонду виносить нині около 900 міліонів зл. До того фонду впливають усі належитости з уділених позичок і процентів.

Парцелянти користали надмірно зарівно з державного кредиту, як також з кредиту Державного Рільного Банку.

Коли прийшла кріза, господарства, що повстали з парцеляції показалися невиплатними. На щастя, прийшли в 1932 р. звісні пільгові розпорядки. Здержано для тих господарств сплату довжних рат на 3—7 літ, а Банк рільний жадає від них лише плачення процентів у висоті всього лише $1^1/_2$—3% річно. Знатоки кажуть, що навіть такі великі пільги, з яких користають парцелянти, не можуть їх урятувати. Длятого вже тепер думають над введенням для тих господарств рентового способу. Він полягав би на тім, що держава, зглядно Державний Рільний Банк стане власником землі парцелянта, а цей буде платити за її уживання річну ренту. В тій ренті був би процент і маленька частина сплати капіталу. В той спосіб рентова оселя стала би власністю парцелянта щойно може по 50 роках, коли він точними маленькими річними ратами сплатить її ціну купна.

Оттак стоїть загально справа переміни земельного ладу в Польщі.

Для нас цікаво би знати, кілько землі з тої парцеляції набули наші українські селяни і в якій мірі могли вони користати з державного кредиту. Покищо не маємо можности вичерпуючо відповісти на таке питання.

Часткову відповідь на повище питання, але лише відносно Східньої Галичини, знайдемо, коли пригадаємо, що написав в цій справі інж. Ю. Павликовський у своїй брошурці: „Земельна справа у Східній Галичині", виданій ще в 1922 р. Там читаємо, що від 1919—1921 р. розпарцельовано у трьох східних воєвідствах, себто у львівськім, тернопільськім і станиславівськім 470 двірських фільварків з простором около 160.000 гектарів поміж спроваджених з заходу мазурів. На ту землю прийшло около 40.000 мазурських родин. Рахуючи мазурську родину на 5 душ, то до 1921 р. прийшло на наші галицькі землі около 200.000 душ мазурів. Інж. Павликовський обчисляє, що за той самий час, себто від 1919—1921 року наші українські селяни набули з парцеляції всього около 10.000 гектарів землі, отже всього шіснадцяту частину того, що забрали чужі мазури. **Й. Р.**

---

*) Працю інж. Ю. Павликовського доповнює новіша стаття д-ра Р. Зубика: „Польська кольонізація на нашій території", поміщена в „Кооп. Республиці" за 1931 рік. Свій дослід довів д-р Зубик до 1929 року. Тих, що інтересуються блище цею справою, відсилаємо до його статті. — Ред.

Хто читає пресу, а не передплачує, той не цінить, не шанує чужого труду й добра!

Передплатіть наш журнал! Дістанете безплатно цінні книжкові премії! (Докладніше про це гл. в оголошенню на окладинці).

СЕРЕД КНИЖОК

Цінна книга. Organisation coopératives. Geneve. 1933 р. 3 фр. швайц Як відомо, міжнародне Бюро Праці дуже цікавиться кооперацією. Між його виконавчими органами існує навіть осібний відділ кооперації, на чолі котрого стоїть добре відомий в кооперативному світі др. Фоке. Це бюро щойно видало дуже цінну книгу під заголовком: „Organisations cooperatives". Це видання по своїй ідеї мусіло б бути щорічним, але в дійсности воно публікується раз за два або три роки і завжди очікується кооператорами з нетерпінням. Книга поділяється на три частини. Перша частина перераховує кооперативні міжнародні організації, а відтак для кожної країни окремо — союзні організації, що обеднують ріжні категорії кооператив. Крім того в новім виданню вміщені де-які установи, що виконують організаційну ролю у відношенню до кооперативного руху в цілому. В міру можливости, при кожній організації подано (в мовах англійській, французькій та німецькій): назву, адресу, час заснування, бюро, орган преси з зазначенням періодичности видання, його наклад, нарешті участь організації в національних та міжнародніх союзах та останні дані про кількість її членів. Друга частина це — статистичні дані про ріжні сторінки діяльности найважніших організацій, що увійшли до першої частини. Нарешті в третій частині пять таблиць коротко повторюють дані, одержані від організацій всіх категорій та розмірів, та про які говорилося в першій частині. Іншими словами, в цих таблицях читач знайде сумаричні дані про Союзи, центральні кооперативи й товариства, що входять до цих центрів. Ці дані розбиті на 4 групи: а) споживчі товариства, б) мешканеві кооперативи (включно з кредитовими кооперативами, що засновуються в мешканевих інтересах), в) сільсько-господарські кооперативи (з кооперативами сільс.-госп. кредиту), г) ріжні кооперативи, що обеднують представників інших (поза хліборобством) професій, включно з кредитовими міськими кооперативами. Всі дані про обороти в організаціях ріжних країн переведені на доляри.

Констатуємо, що нове видання цієї цінної праці являється значним поступом в порівнянню з попередніми виданнями. Передовсім в новім виданню поміщено багато нових організацій, що в попередньому виданню не згадувалися. Позатим в новому виданню є таблиці, що коротко повторюють підсумки першої частини, даючи т. ч. уявлення про розміри діяльности ріжних форм кооперації в цілому світі.

Одначе, ми мусимо відмітити поважну хибу нового видання, що до повноти відомостей; хиба ця повстала не з вини шан. редакції видання, але завдяки уряду С. Р. С. Р., котрий не подав майже ніяких даних. Поруч Англії, Франції, Німеччини, Сполучених Держав, Чехословаччини, Югославії, Канади, Болгарії, про які уміщено вичерпуючі та повні дані, кооперація большевицького Союзу, заступлена в найліпшому випадкові неповними даними.

В попередніх виданнях були відомости про центральні кооперативні союзи Московщини, України, Білоруси, Кавказу тощо. В новому виданні наведено відомости лише про де-які Союзи, що визнані большевиками за центральні організації для цілого Союзу. Але й ці відомости застарілі та хаотичні. Так, відомости про Центральний Союз (стор. 88) відносяться до 1 січня 1932 року; дані про Всеросійський Кооперативний Союз Інвалідів — до 1 липня 1930 року, а дані про Всеросійський Союз сільсько-господарських кооперативних союзів торкаються навіть 1 жовтня 1928 року.

Що до операцій радянських

„кооперативних“ організацій, то комуністична влада не дала до роспорядимости редакції або ніяких відомостей, а якщо й дала, то їх не можна було використати для цілей видання. Щож до Центральних кооперативних банків, то не подано ніяких даних тому, що Радянський Союз ще в 1932 році (стор. 185) зліквідував кред.-кооперацію, включивши її в систему державного кредиту.

Не дивлячися на дуже невистарчаючі дані що до кооперації Радянського Союзу, обговорювана нами книга — до речі дуже добре видана — представляє собою збірку даних, дорогоцінних для кожного, хто цікавиться організацією та працею кооперації в цілому світі.

С. Бородаєвський.

Томашевський Е. Конкурси вгодовування птиці. Записник конкурсу вгодування птиці. Накладом Краєвого Господарського Товариства „Сільський Господар“. Львів, 1920. 16⁰, стор. 16. — Краєве Госп. Т-во „Сільський Господар“, узгляднюючи в своїй роботі методу практичного навчання, організує серед хліборобської молоді конкурси-змагання в ріжних ділянках хліборобської праці, а в тому числі і конкурси-змагання плекання домашної птиці.

Беручи участь в цих останніх конкурсах, хліборобська молодь вчиться виховувати птицю та плекати її на несність. Тепер „Сільський Господар“ роботу ту значно поглиблює, організуючи конкурси вгодовування птиці. Як відомо штука вгодовування, тобто тучення птиці є майже незнана на нашому селі. Село з правила випродує птицю непідгодовану, а вгодовочний промисл всеціло находиться в чужих руках.

Бажаючи озброїти село новим знанням, що в сьогоднішних тяжких часах може бути для села дуже помічним, видала Централя „Сільського Господаря“ згадану брошуру д-ра Томашевського. Додатком до брошури є рівночасно виданий „Сільським Господарем“ записник конкурсу вгодовування птиці. В цій брошурі коротко і ясно розказано, як треба організувати конкурси вгодовування птиці, та подані вказівки, як технічно їх переводити.

Вже в ріжних місцях краю такі конкурси переводяться. Вгодовану птицю конкурсові групи збувають через новоотворену птахомясарню „Маслосоюзу“ у Львові. Таким чином цілість праці, почавши від вилягу птиці, а скінчивши на доставі консументові мяса виплеканої, вгодованої забитої і справленої птиці, находиться в руках продуцента і його кооперативних організацій.

Вкінці треба відмітити, що конкурси плекання птиці є досить поширеною формою конкурсових праць хліборобської молоді у інших народів; конкурси ж вгодовання птиці, які переводить „Сільський Господар“, є до певної міри річчю новою.

Просимо П. Т. Передплатників відновити передплату за »Кооп. Респ.« на 1934 р., а пп. Післяплатників теж вирівняти залеглости.

АДМІНІСТРАЦІЯ.

Видає: Ревізійний Союз Українських Кооператив.

За редакцію відповідає: Д-р Карло Коберський.

З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові, вул. Чарнецького 26.

Власність бібліотеки Тов-а „Сільський Господар" у Львові

НОВІ КНИЖКИ:

Kuo-tu Chen, — The co-operative movement in China. Shanghai, The China Co-operators' Union, 1933. 4⁰ p. 20 + 26.

Henkelmann Werner prof. dr. — Le mouvement démografique et la vente du blé dans le monde. Bulletin mensuel de renseignements économique et sociaux. Rome, Institut International d'Agriculture, nr. 11. XXIV Amée, 1933. 8⁰ pp. 437—496 + 10. tb.

Томашевський Є. др. — Конкурс вгодовування птиці. Львів, „Сільський Господар", 1933. 16⁰, ст. 16. В додатку: Записник конкурсу вгодовування птиці (формуляр).

Рятункова акція для Великої України. (Огляд діяльности Комітетів Рятунку України до дня жалоби й протесту 29. X. 1933). Зладив А. Жук. Львів, Український Громадський Комітет Рятунку України у Львові, 1933. 16⁰, ст. 80.

Дорошенко Дмитро — Нарис Історії України. Т. II. Варшава, Укр. Науковий Інститут, 1934. 8⁰. ст. 356.

Івасюк, І. — Кредитова кооперація на Україні. Варшава, Укр. Науковий Інститут, 1933. 8⁰. ст. 120.

Другий річник Українського Економічного Бюра на 1934 рік. Second annual for year 1934. Варшава, 1934. 16⁰, ст. 173 + 36 ст. оголошень.

Кооператори!

Памятайте, що найкращу на ринку **МАРМОЛЯДУ** виробляє і продає по конкуренційних цінах відома українська кооператива овочевих продуктів

„ПРОДУКЦІЯ"

ЛЬВІВ, РИНОК Ч. 36.

8—1.

В кооперації наша сила!

Приступайте чисельно в члени і доставляйте все лишнє молоко тільки до „РАЙОНОВИХ МОЛОЧАРЕНЬ — членів

„МАСЛОСОЮЗУ"

Завдяки високій продукції піднесете рентовність Вашої молочарні, а тим самим виплату за Ваше молоко.

Збувайте весь набіл і купуйте потрібні машини тільки через

„МАСЛОСОЮЗ"

ЛЬВІВ, Б. ҐЛОВАЦЬКОГО 23.

Тел. 43-86 і 81-04.

УКРАЇНСЬКИЙ АҐРОНОМІЧНИЙ ВІСТНИК

чвертьрічник аґрономічних і споріднених наук під редакцією інж. др. Евгена Храпливого

Вийшла перша книжка обємом 6 арк. друку (січень-березень), в якій вміщено статті й замітки: Проф. С. Бородаєвського, проф. Б. Іваницького, проф. Л. Грабини, проф. М. Добриловського, проф. К. Маціевича, доц. І. Мазепи, інж. Г. Гордієнка, інж. Ю. Мудрака, інж. С. Пастернака, Т. Кордуби, др. І. Витановича, інж. А. Романенка, інж. др. М. Холєвчука і інших. Обширний відділ рефератів, нових книжок і періодиків наших і чужих. Хроніка аґрономічної праці. Міжнародні хліборобські установи і зїзди. Богато іншого цікавого матерілу.

Ціна книжки-збірника 3·— зол., на рік (4 книжки) 1·— зол.

Адреса:

УКРАЇНСЬКИЙ АҐРОНОМІЧНИЙ ВІСТНИК, ЛЬВІВ, РИНОК 10. II.

Висилка тільки за попереднім надісланням грошей.

Книжкові премії! **Запросини до передплати на 1934 рік, що є вже семим роком видання журналу**

„КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛИКА“

єдиного у нас економічно-суспільного місячника, що виходить під ред. дра К. Коберського накладом Ревізійного Союза Українських Кооператив.

Кожний передплатник „К. Р.“, що заплатить до 1. липня передплату за рік, одержить в 1934 році такі дарові премії:

1. **Володимир Навроцький, гал.-укр. статистик-економіст на тлі своєї доби,** — що виходитиме, як пів-аркушевий додаток до „Кооперативної Республики“.

2. **„Ідеольоґія кооперації“.** Вибір з кооперативного письменства, ст. 108, вартости 2 зл. або

3. Книжки з видань РСУК. по вибору передплатників у вартости 2 зол.

Передплата за „Кооперативну Республику“ в 1934 році знижена і виносить всього 12 зол. (за 12 чисел по 40 стор. друку). На пів року 6 зол. Окреме число 1 зол. До набуття в усіх книгарнях.

Кооперативні робітники, студіююча молодь і селяне дістають крім премії „Кооп. Республику“ за 8 зол., якщо заплатять повну передплату за рік до кінця червня 1933. Сплачувати можна ратами.

Адреса: ЛЬВІВ, ВУЛ. МІЦКЕВИЧА 12 РСУК.

Кожна солідна кооператива мусить мати „Кооперативну Республику!“ Не можна звати себе освіченим кооператором, не читаючи „Кооперативної Республики!“

Поодиноке число 1 зл.

КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛІКА

В ЦЬОМУ ЧИСЛІ ЗОКРЕМА ЧИТАЙТЕ:

На окраю днів: Великий день; Заг. Збори РСУК.; Все це вже бувало; Нові машиноборці; Образки з села; і ін.

Природа, мета і світогляд українського кооперативного руху.

Валютарні проблєми.

Жмут вражінь з кооперативної Болгарії.

ЛЬВІВ ЛЮТИЙ 1934

ЗМІСТ:

На окраю днів (Актуальні замітки) 41
Ю. Павликовський: Природа, мета і світогляд українського кооперативного руху 48

Народнє господарство.

І. Ольховий: Валютарні проблєми 56

З наукового життя за кордоном.

Економіка на українському правничому зїзді . . . 65

З кооперативного світа.

В. Тотоміанц: Жмут вражінь з кооперативної Болгарії 70
Кооперативна хроніка 74
Серед книг і ґазет 76
З господарського життя 79

INHALT:

Aktuelle Notitzien 41
Das Wesen, Ziel und die Weltanschauung des ukr. Genossenschaftswesens (ing. J. Pavlykovskyj) 48
Aktuelle Währungsfragen (I. Olchowyj) 56
Ukrainischer Juristenkongress und das Wirtschaftsleben (Referat) 65
Aus dem Genossenschaftsleben Bulgariens (prof. V. Totomianz) 70
Wirtschaftsnachrichten, Bücher u. Pressenübersicht . . 74—79

SOMMAIRE:

Notices actuelles 41
L' essence, le but et le idées directrices du mouvement coopératif ukrainien (J. Pavlikovsky) 48
Questions actuelles de la valute (I. Olchovy) 56
Les sciences économiques au Congrès des juristes ukraïniens à Prague 1933 (Référat) 65
Des mes voyages en Boulgarie (V. Totomiantz) 70
Chronique coopératives . . . 74
Parmi des livres 76
Chronique économiques . . . 79

КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛИКА

ЕКОНОМІЧНО-СУСПІЛЬНИЙ МІСЯЧНИК—ЛЬВІВ

CO-OPERATIVE REPUBLIK

Ukrainian Monthly Review — Lwiw Poland

Ч. 2.
ЛЮТИЙ
1934.
РІЧНИК VII.

НА ОКРАЮ ДНІВ.

ВЕЛИКИЙ ДЕНЬ.

Міський театр у Львові був дня 16. січня ц. р. свідком урочистої події, яка остане на завжди в памяти її учасників. Поверх тисячі осіб, що всі духом співчувають з українським кооперативним рухом, зібралися тут, щоби віддати пошану безсмертній ідеї солідарности і братерської будівничої праці — носієм якої є українська кооперація та її ідейний осередок — Ревізійний Союз Українських Кооператив. Три ґенерації засвідчили своїм активним виступом вірність тим ідеям: ті що творили і провадили в початках — устами сеніора д-ра Костя Левицького; ті що будують і провадять сьогодня — їх речниками були: голова Ради і нач. директор цієї установи, і врешті ті, що вчаться і будуть вести в майбутньому — устами молодого кооператора-селянина з Волині п. Наїдко (Луччина).

Поверх дві тисячі привітів з ріжних кінців нашої землі і кількадесять привітальних письм та талеґрам від кооперативних організацій інших народів — були свідоцтвом того, які широкі симпатії здобув наш кооперативизм своєю жертвенною ідейною працею, — працею, провідною зорею якої є „добро і краса" для всіх, хто йде правдою, а ненавидить кривду й визиск людської праці. Понад часові вибухи національного шовінізму й нетерпимости, вище моральних кордонів, поставлених жерцями визиску — взноситься спільний всім народам і всім людям доброї волі ідеал етичного наладнання міжлюдських взаємин. І в цьому пункті сходяться удари сердець всіх кооператорів світу. Тим і належить пояснити ті теплі слова, що наплинули цього дня до РСУК від кооператорів інших національностей.

Нехай це нас скріпить морально до дальших трудів.

ЗАГАЛЬНІ ЗБОРИ РСУК,

що відбувалися 15. січня ц. р. пройшли в такій діловій і річевій атмосфері, як уже довго не бувало. З відомих причин відпав той політичний концерт, який давнішими літами гальмував річеві праці наших кооперативних конґресів. Так звана сельробівська течія очевидно переживає добу повного розкладу, як і можна було очікувати. Відсутність її делеґатів на Зїзді заоща-

джує справжнім кооператорам час і енергію та дає їм можливість занятися ділом.

На цих зборах зроблено підсумок ситуації в краю. Не є вона — і очевидно не може бути вповні безтурботною, бо й найсильніші кооперативні організації світу, як прим. англійська, мають зменшення оборотів. Та в кожному разі, як це було виказано цифрово у звіті дирекції РСУК, упадочна тенденція в оборотах у нас стримана, як також задержаний зріст недобору у збірному білянсі союзних кооператив. Великим успіхом завершується протиборгова акція по кооперативах для загального закупу і збуту, бо більшість цих крамниць уже не продає на кредит, тільки за готівку. Зате болячка товарових і касових недоборів по старому ятрить нам організм, а безприкладова нужда сприяє її існуванню.

Розпочата у нас, в деяких районах навіть з великою енергією, акція за приєднуванням нових членів до кооператив, дала видніші осяги в кооперації молочарській і райфайзенській. Невеликим на загал успіхом може похвалитися акція за приєднуванням жіноцтва в члени кооператив.

Таким чином: поборювання недоборів, приєднування членів а з окрема жінок — це й надалі будуть гасла дня в роботі союзних кооператив.

Чимало говорилося на зїзді про потребу скріплення кооп. навчання усіми доступними засобами (курсами, бібліотеками, заочним навчанням на курсах РСУК і Господарської Академії).

Доповнюючий вибір Ради РСУК пройшов одноголосно. (як рівнож ухвалення бюджету). Це свідчить про велику ідейну сконсолідованість нашого кооперативного руху в тяжкий нинішний час. Замісць розтічи думки—зростає зосередження збірної волі. Це найбільш позитивне, що дали нам останні збори РСУК.

ВСЕ ЦЕ ВЖЕ БУВАЛО.

Нема сумніву, що недобре є тратити голову. А тратимо голову нераз, коли не оцінюємо як слід біжучих подій і фактів.

Тому 10 літ назад половина Европи, включно з деякими правителями держав тратили голову перед загрозою заливу Европи комунізмом: „Щось нове і цілком невідоме надвигається!“ „Небувалі в історії світа кличі і відрухи мас“ — мовляв погрожують знищенням вікових традицій старої Европи! А в дійсности показалося, що загроза не така вже велика, що большевизм є на 80 проц. специфічним явищем, звязаним з цілою минувшиною Росії. Він викликаний попереднім віковим режімом і в засаді послугується його деспотичними методами, які для країн, вихованих в демократичних традиціях, є не до приняття.

„Щось цілком нове і небувале йде до нас з Італії!“ Такі фрази роздаються знова в останніх роках. Те цілком нове — це

режім особисто-партійної диктатури, на підкладі більше або менше капіталістичної суспільної ідеольоґії, з тенденціями до сильнішого державного нагляду над приватним господарством. Коли в 1933 році до Італії прийшла ще Німеччина — почалася ширитися майже паніка. А ті, що скоро переорієнтувалися на нову ідеольоґію, впевняють нас, що те, що йде до нас з Італії і Німеччини (Еспанії, Греції і т. д. не називають), — це є щось цілком „нове", невідоме, таємниче своєю могутністю. Одним словом — вища сила, якій не можна не підпорядкуватися.

По суті-ж своїх тенденцій ця „цілком нова" течія загрожує демократичні форми життя — самоуправу країв і громад, вільну кооперативну творчість, вільну пресу, освіту і т. д...

Чи справді це все такі нові і небувалі річи? Чи можна захоплюватися перспективами повороту до режіму звязаних рук і уст? Чи не є це той самий абсолютизм — меркантилізм, яким вславилася Франція з доби Людвиків, Росія з доби Петра І. і інші? І вони теж були етатистами — ба ще й якими! Для прикладу: Уряд Петра Першого запроторив в тюрму Івана Дубровського, організатора і власника першої на Україні фабрики — глушківської суконної мануфактури за те тільки, що він у своїй оферті на доставу сукна для війська перебільшив свою можливість достави. (Саму фабрику і всі маєтности Дубровського „зетатизовано" передаючи її у володіння Малоросійської Колеґії). Як це все нагадує большевицькі методи!

Монополізація торгівлі і деяких промислів! Чи й це така новість? Чи не були египетські фараони монополістами в ділянці обороту збіжжам, добування золота, морського транспорту і т. д. А все те якось минулося.

Пруський уряд заборонив довіз заграничного сукна вже в р. 1581. За Фридриха Вел. віддано в монопольну управу компаніям торгівлю деревом, сіллю, воском. Французький міністр Кольбер застеріг виключне право виробу сукна, зеркал та ще деяких інших виробів для королівської луврської мануфактури. В Анґлії за Єлисавети були монополізовані державою: торгівля сіллю, салітрою, сіркою, поташом, порохом, картами до гри, шклом, папером, крохмалем, оцтом, вином, вуглям, залізом, оловом, селедцями, шкірою, кістьми. Тільки державі належало право вивозу пива, шкір, і довіз вовни з Еспанії, пряжі з Ірляндії.

Що тоді оставало для вільної торгівлі?

Серед таких відносин очевидне було хвилювання серед наростаючого „третього стану", згл. серед кандидатів до цього стану. Це було теж підложжам для того стихійного бажання „свободи" для громадянства — передовсім свободи торгувати, продукувати, організуватися економічно.

Йдемо на стрічу новій добі господарського абсолютизму? — Можливо, що в деяких краях він і закріпиться. Але чи буде довготривалий? Історія нам каже, що не були тривалими ті прояви етатизму, які вже існували.

Можна хотіти і пробувати силоміць навертати життя, свобідний біг історії до минулого, так само і силуватися одним великим зусиллям пхнути її далеко наперед. Але і одне і друге — це насильство, і тому саме, що воно є насильством над тим найсвятішим, в ім'я чого творила людина свою новітню історію, воно є протиісторичним, протиприродним, протисуспільним явищем. А тому саме, що воно суперечить глибоким розвитковим тенденціям модерної доби, те насильство не може бути тривалим. Не на те людина здобула свободу і понесла стільки жертв, щоби так легко і скоро її позбутися.

НОВІ МАШИНОБОРЦІ.

Вже пару літ виставляється на нищення величезні маси всяких товарів: пшениці й мяса, цукру і бавовни, кави і молока. Від кількох літ приходять вісти про систематичне зменшування виробництва міді і кавчуку, вугля і нафти, олова й заліза і многих других родів сирівцю. Та всі ці заходи показуються даремними. Обмежування виробництва родить нове безробіття, нове зменшення закупочної здібности і нові кризи, нові причини для зменшування занятого персоналу і нову надпродукцію.

Капіталістичні керманичі господарства шукають нового виходу — в боротьбі проти технічного поступу, проти машин, як джерела надпродукції.

Німеччина заборонила вживати в тютюневім промислі певного роду машини і платить премії тим фабрикам, які набули ці машини, — за їх невживання. Ця спроба задержання технічного розвитку не може поширюватися на інші галузі продукції, бо мусілаб привести до затримання ходу найбільше технічно розвинених підприємств. Але все таки щось робиться. Стало відомим, що сталевий промисл заборонив вживати т. зв. апарат Крефельда. Це машина, котра цілком автоматично виробляє за годину 10.000 а за рік 25 міліонів ножів до голярських апаратів. Двацять таких машин може заступити всю продукцію Золінґена (місцевість в Німеччині, осідок прецизійного сталевого промислу) і позбавити хліба десятки тисяч майстрів і кваліфікованих робітників. (Така машина має коштувати міліон марок. Очевидно, що її продадуть за границею і ринок буде залитий голярськими „жілєтками" — тільки вже не німецького походження).

Цей примір з голярськими ножами — це дуже наглядна ілюстрація того, як в кінцевому стані свойого розвитку капіталізм обертається у ворога технічного поступу. Спеціялісти запевняють, що в нинішний час булоби можливо виробляти бритви з матеріялу, який виключавби їх зуживання. Одна така бритва вистарчилаб людині на ціле життя. Але нині — коли промисл працює не для заспокоєння потреб, а для зиску, в нього нема зовсім охоти занятися виробом таких бритов.

Проблєма гальмування технічного поступу інтересує нині всіх, хто шукає виходу з кризи — не бажаючи при тім зміняти

щонебудь в капіталістичній господарській системі. Зрозуміло отже, чому в Німеччині тепер робляться заходи для задержання технічного поступу. Від деякого часу в Німеччині ведеться пропаганда за введенням податку від машин. Це малоби бути гальмою для технічного поступу і премією для технічно відсталих підприємств.

Очевидно — промисловці будуть протиставитися заведенню податку від машин. Але і вони не можуть заперечити, що технічний поступ і умовлений ним постійний зріст видайности праці ведуть до зросту нужди населення. Заведенню податку від машин в кругах промислу протиставиться друга думка: держава повинна контролювати і гальмувати дальший технічний поступ. Капітани промислу можуть собі дозволити на роскіш такого проекту, бо продукційна здібність більшости промислів нині більша як можливости збуту. До того-ж і здійснення такої державної контролі ледви чи можливе. Для тої мети требаби створити ґіґантський контрольний апарат, а й тоді не моґлоб обійтися без виїмків. Всякі-ж виїмки відкривалиб фірточки для вводження технічних уліпшень, обіцюючих значні зиски.

Капіталістичне плянове господарство береться вже навіть за нищення промислових виробів. Початок зробив міжнародній картель для виробу електричних лямпок. Для піддержання цін установлених картелем піддано знищенню вже богато міліонів жарівок. Це дало змогу помимо кризи і зменшення збуту передбігти спадкові цін. Але цей вислід не був тривалий. Японія втиснулася на европейський ринок і продає тут електричні лямпки значно дешевше, як ті фірми, що входять у міжнародній картель. Чи не прийде тепер картель до іншої думки — прим. про припинення технічних уліпшень — але в порозумінні з японським промислом?

Чи способи, якими хочуть рятувати положення капіталістичні круги, ведуть до цілі?

Не ведуть тому, бо вони підходять до проблеми не збоку піднесення споживання, а навпаки — зисків. Поворот до ремесла — це не виїхд з положення.

КОШТИ АМЕРИКАНСЬКОГО САНАЦІЙНОГО ПЛЯНУ.

Американський банковий журнал „Barelay Bank Review“ подає таке обчислення, що має коштувати виконання Рузвельтового пляну санації господарства:

Публичні роботи 3.150 міліонів долярів.
Переведення податкової оцінки 1.100 міліонів долярів.
Кредити фармерам 2.485 мілі. дол.
Кредити промислові 2.200 міл. дол.
Поміч банкам 2.800 міл. дол.

Разом виходить немала сума близько 12 міліярдів долярів. Коли до цього дочислити ті кредити, які вже уділила відома

„Корпорація для фінансової відбудови" R. F. C., — то сума ця збільшиться о дальших 3 міліярди і винесе разом поверх 15 міліярдів долярів.

Анґлійський економіст І. М. Кейнс з приводу акції Рузвелта у статті в „Таймсі" з 2. січня пише: „Американський президент має до вибору три дороги. Може знизити золоту вартість доляра і вернути назад до золотого парітету при новому відношенню одиниці доляра до золота. Друге, це він може у порозумінні з Анґлією стреміти до стабілізації курсів векслів. Це булаби найкраща нині розвязка, але практично вона сьогодня не можлива. Нарешті третя дорога:

Він мігби проголосити, що хоче кермувати курсом доляра через закупно і продаж золота і валют у відповідних кількостях, так щоби параліжувати більші вагання курсу доляра. Це мабуть найкраща політика, яку можна вести в переходовому часі.

Що торкається внутрішньої політики, я ставлю на першому місци організацію на велику скалю публичного постачання праці. Ходить про те, щоби мяч рухнути з місця. Американське господарство може піднестися до нового походу до добробуту, якщо в найблищому півроці дістане сильний товчок до руху. Тому я є погляду, що президент Рузвельт при теперішній ситуації скоріше буде переможцем як переможеним".

ВИВЛАСНЕННЯ ЗОЛОТА В СПОЛ. ДЕРЖАВАХ.

Дня 15. січня ц. р. проголошено в Спол. Державах урядовий комунікат такого алярмуючого змісту:

„Президент Рузвелт і секретар скарбу відбули нараду з демократичними і республиканськими членами банкової комісії Сенату і Палати Депутатів. Предметом дискусії були методи приняття скарбом на власність держави цілого запасу золота, що знаходиться в Спол. Державах, як рівнож загальні засади девалюації золотої вартости доляра. Президент задумує представити конгресові відповідну грамоту про ці справи нинішнього дня".

Дальші часописні вісти були того змісту, що Сенат і цілий конгрес апробували плян Рузвелта.

Очевидно — ще не можемо знати всіх подробиць пляну стабілізації доляра — і тому мусимо здержатися покищо від яких небудь уваг. Самий одначе факт, що урядово заповіджено стабілізацію — вплинув вже дуже успокоюючо на світову господарську опінію та взагалі на господарські відносини.

Від того, яку ціну платитиме держава, перебираючи від громадян золото, залежатиме фактично і рівень курсу доляра.

ПОЗНАНСЬКА КООПЕРАЦІЯ В ДОБІ КРІЗИ.

В „Газеті Гандльовій" (ч. 289) інформує п. А. Новаковскі, директор „Звйонзку Спулдзєльні Заробкових і Господарчих" в Познаню про стан і настрої серед кооператив в західній Поль-

щі. Вже на самому вступі вдаряє доволі стриманий тон: „відкидаючи пересадні опінії про суть, завдання і можливости кооперації, треба відкинути однаково і передчасні твердження про її банкроцтво.

Діяльність кооператив, про які говорить автор, розвивається у формі людових банків, Рольніків, молочарень і т. д. Стан кооператив на загал тяжкий, а причиною того явища є кредити, в загальній сумі 100 міліонів зол. роздані в часі кредитової інфляції, а в наслідок кризи заморожені і загрожені. Тих трудностей не мають нім. кооперативи, які провадили тільки готівкові операції — відсилаючи тих, які бажали кредиту — деінде.

Отже виринає питання про вину чи легкодушність в уділюванні кредиту. Автор питає:

„Кілько є в Польщі таких осіб і установ, які не поповнили вчинку, що його сьогодні зоветься легкодушністю?“

Другою причиною тяжкого стану кооператив є масове вибирання ощадностевих вкладок; далі йде спад оборотів та звужування кредитів вірителями.

Помимо тих всіх труднощів, польський кооперативний рух на терені познанського, поморського і шлеського воєвідств є ще поважний. В кінци 1931 р. було 926 кооператив з 336 тисячами членів. Ці кооперативи мали 64 міл. зол. власних капіталів, 64 міліони щадничих вкладів, 272 міл. оборотових капіталів.

ОБРАЗКИ З СЕЛА

...В нашій місцевости є люди, котрі попали в сіти лихварів. Були перед тим добрми господарями, а допіро не тільки хліба а й бараболь немає, а кількох вже і полів своїх позбулися. Оден наш селянин покінчив зі собою трагічною смертю, повісився, а все через кредитову лихву. В нас платили відсотки в місяць по 10 золотих від ста.

„В 1917—18 роках ціна за оден корець збіжа була 30—35 золотих, а навіть 40 зол., а так само добре платилася в тих роках селянська худоба: свиня годована була 200 — 300 золотих. Корова 250 — 350 зол. Нині маємо: за корець жита 9 зол., ячменю 6 зол., вівса 5 зол., гречки 11 зол., і пшениці 12 зол. Так само нині маємо за корову 70 зол., свиня кормлена 80 зол. і 100 зол. Ножиці дуже низько стрижуть аж виголюють як бритвою всіх селян продуцентів“. (Шушківці п. Білозірка. Волинь).

(З листа до управи Заочних Кооп. Курсів РСУК).

*

„Позички у нас дають каси і жиди в грошах, а жиди в збіжу і так само їм віддають, але кілько платять за кредит, то я не знаю, а довідатись трудно правди. Доста того, як прийдеться віддавати, то жиди пишуть картки, потім до суду, а екзекутор приходить і здирає шкіру. А коли прийде картка, то баба бере качку чи гуску, трохи масла і таке інше і несе, щоби лихвареві заткати

рот. І так носить, що може, щоби тими датками заплатити довг, а при кінці — екзекутор. Та коби то зичити на якісь важні ціли, а то часто на мешти „сніґевце", бо... „та має, а я ні"... і т. д.

(З допису з гусятинського повіту).

„Ми лікарі стаємо безрадні. Дораджуємо гіґієнічно жити, добре відживлятися, коли в одній кімнаті мешкає 10 осіб, а старші ходять до двора на роботу за 50 сотиків денно без харчів. Ціла їх пожива — пісні картофлі й огірки, які їдять рано в 3-ій, як ідуть на роботу і о 9-ій вечером, як з неї вертають". (З равського повіту, з ґазети „Ехо Равске", под. за „Ділом").

Природа, мета і світогляд українського кооперативного руху.

Промова Голови Ради РСУК сенатора **Юліяна Павликовського** на святочній Академії в 30-ліття орґанізованої праці Р. С. У. К., Центрального Обєднання Української Кооперації дня 16. І. 1934. в салі Великого Міського Театру у Львові.

І.

З **цілющого** джерела *божеських законів*, з преційних скарбів *людського духа* бере свій почин, життя і силу *наш кооперативний рух, як видимий знак амбітних, глибоко етичних змаганъ українського народу в економічно-суспільній ділянці.*

Божеська іскра нашого кооперативного руху це заповідь: „Люби ближнього твого", а іскра людського духа — це та *відвічна туга* морально здорової людини *за свободою* і *творча жажда постійного досконалення* власного її я і власних її діл.

У парі — іскри ці запалили великий *вогонь очищення*, крізь який проходить людина слаба і недосконала. У вогні очищення перегорює її психіка — психіка раба — це зловіще пятно вікової неволі нашого народу, попеліє руйнуюча громадські чесноти „утаєна злість і облудлива покірність". З попелів вогню очищення підводиться *нова людина-громадянин*, що вміє, не затрачуючи нічого зі своєї особовости, поглибити зміст свого життя *працею для громади*, що вміє навіть сірій праці будня — свому господарському зусиллю — надати прикмети *творчости*, що вміє у солідарнім змаганню зі своїм середовищем спрямувати похід народу на шлях, що веде до правди, добра і краси...

ІІ.

Окончену **мету** українського національного кооперативного руху витичує *ідея визволення людини.*

Український кооператизм змагає до освободження людини *з оков духової темноти й злиденного отупіння через освободження*

її з кліщів матеріяльної нужди. Український кооперативизм виводить *сірі народні маси* безіменних зїдачів сухого хліба *у ряди повновартних і повноправних громадян.* У дружній співпраці зі собою стають вони нетільки ковалями *власної долі,* але й будівничими *долі народу.*

Український національний кооперативний рух є тому *рухом громадсько-творчим, джерелом свідомого вирощування свідомої своїх завдань суспільности,* — суспільности тієї успішним *самородством.*

*

Кермуючись у праці своїй ідеєю визволення людини і вважаючи людину *підметом* своїх змагань, український кооперативний рух не каже людині ждати на її визволення *чужою ласкою.* Навпаки! Якраз у наслідку свого наставлення вкладає український кооперативизм *труд змагань до свободи і досконалення* на плечі неволеного, *на його власні моральні і матеріяльні сили.* Український кооперативизм подає лишень своєю системою праці всім, що змагають до визволення, *доцільну форму їх орґанізації і моральний провід* чудесно помножених у цій орґанізації дебелих сил одиниць, одиниць, на імя яким: *леґіон...*

У *солідарнім* змаганню леґіону, *здисциплінованого у кооперативній орґанізації і підпорядкованого авторитетові її проводу,* наростає *нова сила суспільно-творчої вартости.* Вона спроможна — не одиницю, а леґіон їх довести *до тужно вижиданої свободи,* спроможна опромінити дорогу життя народу.

У кооперативній орґанізації, як еманації духових і матеріяльних потреб тих, що жаждуть визволення, поважну ролю грають їх *господарські інтереси.*

Додатною розвязкою економічного питання тих, що живуть у злиднях, кладе кооперативизм *поміст,* по якім веде шлях до волі. Кооперативна орґанізація *мусить* тому *присвятити дбайливу увагу господарській ділянці праці,* щоби дійти до додатніх моральних осягів. Всеж таки і найбуйніша і найуспішніша господарська діяльність кооперативизму, згідно з принятою ним суспільною програмою, *мусить підпорядковуватися вищим моральним конечностям, мусить бути передуховлена.*

*

Кожна програма, в основу якої покладено таке розуміння життя, що воно *є мистецтвом механічного будівництва,* обчисленого тільки на боротьбу звіринних інстинктів з матеріяльними умовами — *не є програмою будови життя, а програмою якраз загибелі життя.*

Життя можна будувати тільки у змаганнях до вічних вартостей, у змаганню до ідеалу.

*

Українська кооператистична *програма* спирається на *ідеалістичнім світогляді*. Змагання українського кооперативму йдуть *від духа через матерію і вертаютъ до духа*, призначені для нього, бо *тільки дух має силу двигати нас в гору*, бо тільки *дух, а не матерія може творити історію народу*.

Ідеалістичний світогляд українського кооперативму випливає з його *природи*. Український кооперативм, як система економічно-суспільної праці, *не є плодом* відірваної від життя, *штучно витвореної доктрини*. Навпаки! Український кооперативм — *дитина української душі і української землі — живе подихом їх змагань до ідеалу і глибоко коріниться в реальнім ґрунті рідного середовища*. Тому *не є він хоробливим мрійництвом, романтикою!*

*

Український кооперативм, зроджений з потреб духа, належно розцінює *реальну силу психічних явищ в народі*. Силу цю вміє він впрягати до розбудови господарсько-суспільного руху, який видає зі себе *громадсько-творчі явища* у виді кооперативних орґанізацій. Вони у свою чергу, ділаючи під впливом тих самих психічних явищ, лучаться в орґанічну цілість, *творять собою спільноту праці, знову громадсько-творче явище вищого ступня*, яке спроможне є від себе і через себе викликати в народі *нові психічні явища і відзеркалити їх в розбудові спільноти праці в ширш і глиб*. Раз розпочатому круговоротові будівництва *від духа* годі поставити докладні межі, бо *многогранними є прояви людської душі, які можутъ кермувати господарськими вчинками людини, а культурне* витончення нашого життя *обмежене* є тільки *законами про розвій людини*, що їх усталила наука біольоґії.

*

Суспільне будівництво українського кооперативму, оперте на вихісновуванню реальних сил психічних явищ в народі, розвиває *демократична його основа*.

Суспільне будівництво українського кооперативму наладнане так, що *всі творчі сили народу можутъ бути віднайдені, добуті на верх і впряжені до будови життя, а враз з тим належно вихіснувані і вшановані*.

Український кооперативм не жде, як хоробливий романтик, на ґенія-месію, який завести має народні маси до обіцяної землі. *Український кооперативм довіряє суспільним інстинктам мас, в яких криється підсвідоме почування їх призначення в народі. Під подихом животворної ідеї кооперації маси доходятъ до історичної свідомости і до свідомости творення історії*.

III.

Український кооперативний рух є *одною з віток життя-змагань* **українського народу.** У змаганнях своїх підпорядковується він *добру нації*. Цим зазначує він ясно своє становище у цій великій

спільноті, якою є нарід. Сповняючи в народі, згідно з своїм призначенням, *господарські і культурні* завдання, цим своїм становищем окреслює український кооперативний рух і своє відношення до інших некооперативних, але громадських національних осередків чи орґанізацій економічної і культурної праці.

Український кооперативизм, як частина орґанічної цілости, якою є нація, *в імя тієї нації і для неї працює над господарським і культурним розвитком її трудових верств*, над твореннням і поглиблюванням власними їх силами *рідної нашої цивілізації*.

Шириною і глибиною цівілізації міриться вартість народу.

*

Український кооперативний рух *не є* отже *рухом оборони і розбудови господарських тільки інтересів народу*, який ціхує т. зв. дрібно-міщанський кооперативний рух.

Не є він теж і рухом оборони клясових інтересів.

* * *

Як частина орґанічної цілости, яку уявляє собою нація, український кооперативний рух мусить означити теж своє відношення **до українського суспільства,** яке не йде під прапором кооперації. На шляху своїм стрічає він шари байдужих і шари ворожо до кооперативного руху настроєних. Збудований сам на підставах *добровільного гуртування*, не може і не хоче український кооперативний рух примінювати ніякого *примусу* ані до байдужих супроти нього, ані до явно ворожих. Одиноким засобом навернення невіжих і розброєння ворогів уважає український кооперативний рух тільки *освідомлення їх через пропаґанду своїх ідей і через добрий примір з досконалости власних форм праці, добрий примір з технічних і суспільних осягів власної орґанізації. Ось духова зброя* кооперативизму, якою веде він боротьбу за побіду своїх ідей.

Працюючи *серед рідного* майже в цілости, у всіх верствах народу економічно слабкого *середовища*, український національний кооперативизм має амбіцію впливати і впливає на *світогляд нації в економічно-суспільній ділянці.*

* * *

Український кооперативний рух є **рухом самостійним** і не бажає узалежнювати себе від ничиїх посторонніх випливів. Становище таке відповідає *природі* кожного *дійсного* кооперативного руху.

Дійсний кооперативний рух є *постійним самочинним джерелом творчости громадських цінностей.* Кожна творчість вимагає *свободи*. Громадська творчість є можлива, коли свободою втішається людина, з свободи користають побудовані нею орґанізації. *Кожна залежність викривлює, а то і нівечить творчість.*

У залежності кооперативний рух *тратить* основні свої прикмети — *прикмети творця нового життя*. Він упадає до рівня *госпо-*

дарського механізму, який ділає незручно і слабо і не доводить до додатніх вислідів навіть у вузькім, чисто технічно-господарськім крузі ділання, до якого обмежує його залежність чи несамостійність.

Зломання незалежности кооперативного руху, як руху о *передуховленім господарськім обличчю*, скидає його з педесталу, на якім поставила його і вдержати може тільки ідеалістична суспільна програма і її вислідна: *Творча праця. З заломанням творчої праці кооперативний рух народніх мас перестає ним бути.* Він вироджується у *механічне будівництво матеріяльних вартостей* і то не *в межах і глибині потреб скооперованих народніх мас, а в межах і розмірах постороннього диктату.* Він — з померклою звіздою *творця* — йде на зустріч *смерти.*

Суспільне самородство, яким є кооперативний рух, потребує леґальних батьків; воно не може бути чужим бастардом.

* * *

У відношенню **до держави** український національний кооперативний рух держиться засад, *спільних усій ідейній кооперації.*

Від держави вимагає він: *доцільних законів*, які управильлювалиб свобідний розвиток самостійного кооперативного руху; *доцільної економічної, скарбової і соціяльної політики*, яка належито охоронялаб трудові верстви і їх орґанізації; вимагає *справедливого примінювання законів*, а на випадок ломання їх орґанами влади — *охорони перед надужиттями.*

Сам український кооперативний рух у праці своїй *строго держиться меж позитивного права* і не замикається перед *законною його контролею.*

* * *

З **самоврядними установами** вирощеними на демократичних засадах, — з самоврядуванням по суті, а не по назві. — може український кооперативний рух стати *в одну лаву праці над розбудовою господарства і культури народніх мас*, бож дійсне самоврядування і кооперація можуть тут взаїмно себе доповнювати: ніколи одначе не можуть вони займати прикметних собі ділянок праці, або їх перехрещувати протилежним змаганням.

* * *

З демократією вяже наш кооперативизм *спільнота ідей:* признавання особистої свободи і свободи зборів та права на стоваришування, признавання рівности всіх перед правом, признавання свободи праці і заробкування. Клітини нашого кооперативизму — *кооперативи*, усі без виїмку мають наскрізь *демократичний устрій.*

*

У зичливім відношенню стоїть український кооперативизм до *демократичних* **станових** *орґанізацій нашого народу*, з якими співпрацює на засадах рівности і окремішности (самостійности).

Зокрема глибокою є співпраця українського кооперативизму з тими становими орґанізаціями українського народу, які, кромі оборони станових інтересів, *працюють над культурним піддвиганням трудових верств свого середовища.* Серед них на першому місці стоїть Краєве Т-во Господ. „Сільський Господар", як станова орґанізація українського хлібороба, тому, що український хлібороб дотепер майже повнотою становить середовище, яке зродило і послідовно розвиває сучасний кооперативний рух українського народу.

* * *

У політичних і релігійних справах зберігає український кооперативизм *строгий невтралітет.*

Не належить того становища розуміти так, немовби український кооперативизм не доцінював ваги політичного життя українського народу або відхрещувався від релігійно-моральних засад у своїй праці.

*

Український кооперативизм уважає себе *одною з віток зріжничкованого національного життя і змагання свої підпорядковує* **добру нації.**

Добром нації є все те, що скріплює її, як самостійну етнічну цілість серед народів, що помагає її самостійному господарському і культурному розвиткові, що підносить її духову і матеріяльну продукцію і ступінь заспокоювання її моральних і матеріяльних потреб, що скріплює тугість нації і внутрішню гармонію співпраці суспільности, що не спиняє нації на шляху творення власної цивілізації, як викладника духового наставлення праці народу.

Український кооперативизм *не бажає* одначе — непокликаний до цього ані по своїй *природі*, ані теж і по *структурі* — ставати *сам про себе кузнею політичної думки*, ані ігровищем, на якім розграваласяб *політична боротьба*; хочаби й національних політичних партій.

*

Засади християнської етики і моралі уважає український кооперативизм *заборолом побіди* у своїх змаганнях, чи то буде його щоденна праця, чи то праця, обчислена на дальшу мету, праця, вислідом якої має бути розбудова рідної цивілізації. *Нема правдивої цивілізації, в основі якої не ляжуть первні християнської етики і моралі.*

Український кооперативизм ставиться тому *з повною увагою до моральних засад виховання, що їх примінює християнська церква.*

Невтральний український кооперативизм *не годиться* одначе на вмішування *релігійної боротьби* в мури своєї орґанізації.

Український кооперативний рух втягає широкі народні маси до відповідальної творчої праці над розвитком рідної цивілізації.

Український кооператизм *дбає* тому *про духовий розвій людини, про сталення характерів і кріплення творчої конструктивної волі.* Цим входить український кооператизм *на поле праці спільне з церквою, яка кладе моральні основи під повний етичний розвиток людини.*

* * *

Український кооперативний рух признає **приватну власність,** цю *кардинальну підвалину світогляду хліборобів,* — середовища, з якого український кооперативний рух вийшов і для якого працює. Український кооператизм у своїй розбудові в глиб і у верх подає українському хліборобові доцільну орґанізацію, яка *гоїть рани нездорового аґрарного устрою* на нашій Батьківщині, а якого не в силі поправити навіть перехід усеї нетрудової земельної власности в трудові руки. За те поправити його може, попри заспокоєння голоду землі, *доцільна кооперативна орґанізація хліборобів.* Український кооператизм має амбіцію *додатно розвязати аґрарне питання українського напів спролетаризованого селянства.*

* * *

Український кооператизм, **як велика спільнота праці** около 3500 кооператив, з яких поверх 94 проц. це кооперативи хліборобського середовища, працюючі в доцільних спеціялізованих формах на селі і для села, *вдержує і боронить засади одноцілої керми цілого кооперативного руху з єдиного ідейного, орґанізаційного і ревізійного осередку,* яким є *не тільки по традиції* історичного розвитку українського кооперативного руху, *але й з суто річевих причин* орґанізаційного і господарського характеру — Ревізійний Союз Українських Кооператив, центральне обєднання української кооперації.

* * *

Український кооператизм, як велика суцільна спільнота праці, устосунковується **до кооперативного руху інших народів,** (як в краю, так і закордоном, а зокрема у міжнародніх орґанізаціях кооперації), *як самостійна орґанічна цілість української національної кооперації.*

* * *

Український кооператизм, який **репрезентує інтереси** поважної частини нашого народу, *не зрікається права і дійсно веде заступство цих інтересів в тілах і установах, в яких опінюються і вирішуються справи духової і господарської культури краю.*

* * *

Отсе є **головні і основні підвалини світогляду** українського національного кооперативного руху.

Різьба отсего світогляду має свій питомий *стиль,* усталений *практикою життя-змагань українського кооператизму,* змагань, що перейшли крізь вогонь досвіду майже *трьох поколінь* коопера-

тивних працівників, починаючи носіями кооперативної думки, філянтропами 60-их років минулого століття, а кінчаючи подвижниками кооперативної ідеї, після згармонізування під кінець XIX. століття кооперативної думки з кооперативним чином. Світогляд українського кооперативного руху зріс і викристалізувався *з традиції змагань народніх мас;* він є *синтезою їх власного досвіду* зібраного і оформленого дослідниками українського кооперативного руху у його історичнім розвою. Вирощений працею-досвідом *поколінь*, став він *розумом* українського кооперативізму, *впорядчиком його змагань серед рідного середовища і показчиком його відношення до зовнішнього світу.*

Український кооперативізм не є хиткою орґанізацією *розпилених* змагань поодиноких кооператив, які не знають ані своєї *мети*, ані свого *становища* серед спільноти праці, ані не находять відповіді на питання *відношення їх до явищ і подій*, що стоять *поза* їх кооперативним середовищем.

Український кооперативізм має *ясне і виразно вирізьблене власне обличчя, власний усталений характер.* Як спільнота праці, кермована з *одного ідейного осередка*, яким є Ревізійний Союз Українських Кооператив, *український національний кооперативізм свідомий є свого духового „я“ і своєї орґанізаційної і матеріяльної сили*, які *послідовно розвиває після раз усталених і дбайливо перевірюавних метод праці і співпраці та засад відношення свого до явищ і орґанізацій, які стоять поза ним.*

IV.

Український національний кооперативний рух не був би у сучаснім тим, чим він є в життю українського народу, якщоби *останнє покоління кооператорів* не змогло оперти народніх змагань на *взаїмнім відділовуванні кооперативних низів і їх надбудов включно до верховної надбудови ідейного характеру, якою є РСУК. — РСУК, як горіючий смолоскип, освічує не рожами встелену дорогу праці українського кооперативізму.*

Під сучасну хвилю — на початку 1934 року — *більше чим в половині громад нашої рідної землі* лунає могутня пісня кооперативної праці; на *около 450.000 членів* наших кооператив припадає около 400.000 власників селянських господарств. *Около 40 проц. наших рільничих господарств шукає захисту-ратунку і вижиття їх господарської енергії в кооперативній орґанізації.* Усі члени наших кооператив репрезентують враз з своїми родинами *около одну третину українців у Польщі.* Українське село вилонило зі себе около 30.000 *громадських кооперативних провідників*, членів Управ і Надзірних Рад. Около 12.000 *професійних працівників* находить в українській кооперації підставу праці і прожитку.

Українська кооперація звязала *українське народне господарство безпосередньо з краєвими і закордонними ринками*, усуваючи *злишніх* посередників.

Українська кооперація розбудовує *власний промисл* і є природнім відборцем рідного промислу, зорґанізовного нашим народнім господарством. Під її крилами орґанізується *українське домашнє виробництво і народнє мистецтво.*

Українська кооперація дбає про *фаховий вишкіл* молодого покоління, допомагає працям *суспільної агрономії і демократизації культури.*

Український кооперативний рух стоїть у *міжнародніх звязках* з кооперативним рухом світу, беручи участь у міжнародніх конґресах кооперації і міжнародніх виставках.

Праця українського національного кооперативму *проваджена є власними силами народу в межах позитивного права,* не зважаючи на великі перепони.

Матеріяльною основою праці є около 30 міліонів золотих українського гроша, зложеного народом в 2/3 на власні фонди кооператив, в 1/3 на ощадности.

* * *

Побідно йде вперед бодрий дух *українського кооператора, ісповідника великої ідеї визволення людини, подвижника демократизації народнього господарства і культури.*

Побідний *похід духа* хай буде *вдякою* за труд нашим *попередникам,* які поклали основи під сучасний український національний кооперативм, а для нас *сучасних — надією, що в* **обєднанню власних сил дійдемо до правди і краси...**

НАРОДНЄ ГОСПОДАРСТВО.

Валютарні проблєми.

Більше уваги до валютарних справ!

Досі — в українській економічній літературі не маємо доброго, повного і систематичного курсу політичної економії, що мігби задоволити вимоги українського інтеліґента, хочби лише зі середним образуванням. Про такий самий курс для студіюючих економічні науки як спеціяльність — нема що й говорити, бо не маємо досі оригінального курсу політичної економії, який витримавби вищі вимоги.

Навіть перекладної літератури є дуже мало, бо до сьогодні нема переложених на українську мову найчільніших авторів економічних наук, що мають світове імя, а їх праці стали необхідними підручниками для тих, що спеціяльно студіють економічні науки.

Коли нема загальних курсів політичної економії, то тимпаче нема розроблених спеціяльних питань цеї науки, а зокрема нема ні одної книжки, що давалаби повний і методично добрий

виклад науки про гроші. Колиж нема ні наукової ні популярної літератури про грошеві справи — то не можна дивуватися, що стан відомостей пересічного українського інтеліґента про грошеві питання є назагал невдоволяючий. Також не можна дивуватися, що українська інтеліґенція, яка в більшости не дістала вишколення у валютарних справах, стоїть безрадно й безпомічно серед нинішнього валютарного клопоту. Замість шукати поучень і вказівок в студіюванні поважних авторів, що пишуть про гроші, українська інтеліґенція дуже часто вдоволяється зовсім поверховним, а при тім нерідко наскрізь помилковим вияснюванням валютарних питань.

На жаль, навіть ті, що з титулу своїх перебутих студій, чи з титулу свого звання мають обовязок студіювати й знати валютарні справи — навіть вони цього свого обовязку не виконують. Дотепер серед тих, що, як теоретики чи як практики, працюють для українського національного господарства, нараховуємо дуже мало людей, які є в силі говорити на валютарні теми не як ділєтанти, а як знавці.

Уважаю, що обовязок студіювання і знання валютарних справ тяжить в першій мірі на абсольвентах високих торговельних шкіл, бо вони в часі студій мали змогу познакомитися з фаховою літературою цего предмету, а в своїй теперішній праці мають багато спонук до того, щоби своє знання валютарних справ провірити й поглибити. Бо не можна забувати, що правильне розуміння валютарних подій нинішнього часу є конечною передумовою правильности торговельних і грошевих операцій, та повинно бути неостанньою кваліфікацією проводу грошевих установ.

Є обовязком студіючих валютарні справи вчас обговорювати валютарні події, бо вчасне реаґування на ці події є дуже пильною конечністю цілого нашого господарського життя, а вчасна та добра орієнтація в цих справах може іноді врятувати від обезцінення грошеві капітали не тільки наших кредитових установ, але й ощаджуючого громадянства. При цьому всебічне обговорення цілости валютарних питань повинно причинитися до викорінення валютарних пересудів і до вироблення правильних поглядів на істоту, значіння та функцію здорового грошевого уладження.

Ці мої завваги є подиктовані ж у р б о ю з а с т а н у к р а ї н с ь к о ї е к о н о м і ч н о ї н а у к и, яку треба розроблювати у всіх спеціяльних галузях як найточніще, аж до самих основ, щоби ні одно питання, а зокрема ні одно питання з валютарної области, не осталося темним та непрослідженим. Коли наша молодь, яка студіює економічні науки, схотіла взятися за глибше студіювання валютарних проблєм — то може врешті і у нас колись появлялисьби друковані праці з валютарної ділянки і так поширювалосьби знання грошевої теорії на широкі кола інтеліґенції. Бо тільки при допомозі знання теорії грошей

можна давати собі раду у розвязуванні складних валютарних проблєм у практиці.

У нас ці проблєми виступають тепер у значному заострєнні, бо заведене свого часу забезпечування грошевих капіталів в доляровій валюті, після заломання цеї валюти, накоїло нам багато клопоту і шкоди, бо втягнуло нас у валютарний хаос, з якого виходимо мабуть зі значними втратами.

Функції грошей.

Наука про гроші є спеціяльною частиною політичної економії і має своє місце там, де говориться про виміну господарських дібр. Гроші сповняють дві функції господарські і одну правну: 1) є засобом улекшуючим виміну господарських дібр, 2) є мірилом господарських вартостей і 3) є законним засобом плачення.

Найважніщою прикметою грошей мусить бути *незмінність їх ціни*, або — як загально кажуть — *стабільність їх купної сили*, так само, як найважніщою, прикметою метра має бути незмінна довжина, а прикметою кільограма незмінна вага. Всяке хитання вартости гроша мусить мати подібні наслідки, які малаби змінчивість довжини метра, або ваги кільограма. На основі цеї засади *добрі гроші* є не ті, що мають високу чи низьку вартість, тільки ті, що мають *незмінну* вартість, бо тоді вони добре сповняють функцію *мірила* господарських вартостей і дають змогу ці вартости легко і скоро з місця на місце переносити та в часі *зберігати*. Грошева функція мірила господарських вартостей і випливаюча звідси здатність грошей бути добрим зберігачем господ. вартостей має своє великанське господарське, соціяльне і культурне значіння, бо дозволяє громадити так зв. *грошеві капітали*, що в ріжних формах вірительностей входять у господарське життя, та передаються з покоління на покоління, на рівні з матеріяльними добрами.

Функцію законного засобу плачення і засобу вимінности може сповняти і лихий (рухливий у вартости) гріш, без огляду на кольосальні господарські консеквенції, які з цього випливають. Але функцію *мірила* господ. вартостей може добре виконувати тільки такий гріш, що має незмінну вартість, тобто гріш вповні стабілізований.

Наука нараховує чотири типи грошей: 1) повновартні металеві гроші, 2) повновартні кредитові гроші, що разом творять систему золотої валюти і 3) паперовий сурогат грошей та 4) вповні обезцінений паперовий сурогат грошей, що разом творять систему паперової валюти.

Перший тип не потребує пояснень. Ходом вікового розвою господарського руху функцію грошей виконує шляхотний металь (тепер тільки золото) і він цю функцію затримає імовірно ще дуже довго, бо є незаперечно вірною засада, що по-

середник у виміні господарських вартостей мусить сам виступати як вартостевий еквівалент, отже мусить сам мати господарську вартість.

Тому тільки на підставі золота можна стабілізувати валюту, а відірвання її від золотого підкладу звичайно кінчиться заломанням валюти. Сьогоднішні валютарні відносини цю правду вповні потверджують.

Одначе, щоби купна сила золотих грошей трималася точно ціни золота треба, щоби була законно забезпечена змога вибивати (карбувати) зі золотого металю гроші.

Другий тип грошей (банкноти) спирається на золото і заступає його в обігу. Є повновартним грошем за передумови, що закон забезпечує вимінність банкноту за золото, бо вимінність тримає банкнот на висоті ціни золотої монети. Колиж закон відбере банкнотови право вимінности і наділить його примусовим обігом, то звязок банкнота зі золотом перетинається і тоді банкнот стає паперовим грошем, а з о л о т у валюту заміняє валюта п а п е р о в а. Її вартість витворюється вже незалежно від ціни золота.

Два останні типи грошей, що творять паперову валюту, не мають ніякого звязку зі золотом, а свою купну силу черпають з функції законного засобу плачення і засобу виміни, бо є наділені примусовим обігом.

Тривале утримання стабілізації валюти можна перевести тільки тоді, коли є до цього господарські і фінансові передумови. Господарською передумовою утримання стабілізації є з р і в н о в а ж е н и й п л а т н и ч и й б і л я н с держави, а фінансовою передумовою є б е з д е ф і ц и т о в и й і н е н а д м і р н и й б ю д ж е т держави. І при паперовій валюті можна осягнути певний рівень стабілізації тоді, коли при загальних передумовах стабілізації кількість паперового грошевого обігу буде триматися у стані релятивної незмінчивости.

Коли платничий білянс держави виказувавби постійний нахил до пасивности, то в міру цеї пасивности буде відпливати золото за границю і так усунеться сама підстава стабілізації.

Колиж державний бюджет виказувавби постійні дефіцити, а не булоби змоги покривати ці дефіцити звичайними позичками, то тоді заістнувалаб поважна небезпека, що уряд — одержавши відповідні повновласти — надрукує собі паперового сурогату грошей, чим — очевидно — стабілізація булаби змісця зруйнована.

З усього сказаного вище треба зробити осьтакі висновки для практичної валютарної політики:

1) Золото мусить бути підставою здорового грошевого уладження. Це уладження може і мусить користуватися також повновартними кредитовими грішми (банкнотами), одначе за передумови, що право вимінности триматиме банкноти на ви-

соті вартости золотої монети, а свобідне биття (карбування) золотих грошей триматиме їх на висоті світової ціни золота.

2) Передумовою утримання золотої валюти є господарська активність держави, що виявляється у зрівноваженому платничому білянсі та бездефіцитовому і ненадмірному бюджеті.

3) Валюти позбавлені золотого підкладу (паперові валюти) можуть осягнути певний рівень стабілізації тільки тоді, коли при загальних передумовах стабілізації (наведених під 2.), сума грошевого обігу буде триматися релятивної незмінчивости і на цій основі будуть стабілізовані ціни на внутрішньому ринку.

4) Валюти позбавлені золотого підкладу мусять — більшими чи меншими жертвами — цей підклад назад привернути і з паперових валют стати валютами золотими.

5) Валюти стабілізовані лиш на основі т. зв. золотого паритету мусять завести дефінітивне грошеве уладження, тобто, вимінність банкнотів за золоті монети та свобідне биття (карбування) золотих монет.

Потребуємо стабілізованої валюти.

Недостаток вишколення у валютарних питаннях є причиною того, що в устних дискусіях на валютарні теми можна почути найріжнородніщі погляди про те, що собою уявляє нинішне валютарне безладдя у світі, чим воно зачінчиться і які будуть шляхи направи заломаних валют. Зокрема дуже ріжнородні є погляди на стабілізаційну безпеку польської валюти, та на те, чи наше економічне життя є заінтересоване в стабільности польської валюти чи в її заломанні. Врешті, як треба забезпечувати наш економічний доробок, особливо грошеві капітали, перед руйнуючими наслідками, які несе зі собою заломана валюта.

Треба з найбільшим натиском зазначити, що істнування безладдя серед передових валют світа або евент. поширення цього безладдя на інші валюти — безперечно поглиблює економічну крізу, бо до хорого господарства долучується ще хора валюта, яка на короткий час — мов інєкція — викликає оживлення господарського руху, одначе в решті решт розстроює це господарство ще більше. Рухлива валюта руйнує кредит, а шкоди, що їх має національне господарство з причини рухливої валюти, розхитують цілий господарський устрій, викликають в ньому неоправдані маєткові пересунення, бо збогачують довжників, а позбавляють вірителів частини їх майна, та нівечать грошевий капітал нагромаджений поколіннями. При заломаній валюті виробництво працює серед горячкового оживлення, бо ціни загально підносяться, а купна сила гроша маліє. Вслід за тим йде масова утеча від обезціненого гроша, а збільшені закупи хвилево оживлюють виробництво і торгівлю. Одначе це діється не довго, бо ціни підносяться сильніще й скорше від заробітної платні фізичних і умових працівників, що тягне

за собою зменшення закупочної сили працюючих верств, а це відбивається на виробництві і торгівлі.

Ділання попсованої і спадаючої валюти в національному господарстві можна порівняти з діланням горячки в людському орґанізмі. Зразу появляється неприродне оживлення орґанізму, а шойно після закінчення горячкового стану появляється повне ослаблення і вичерпання орґанізму.

Певно, що деяка частина громадянства все буде заінтересована в тому, щоби валюта захиталася і обезцінилася, бо чекає звідси для себе ріжних користей, тай дійсно їх находить. Але національне господарство, як цілість, мусить вимагати, щоби валюта — мірило господарських вартостей — захована не нарушена, бо стабілізованої валюти потребують усі здорові чинники національного господарства, як доброго калькуляційного підкладу у виробництві і виміні.

Щож торкається польської валюти, то її стабільність є найвідрадніщою признакою польського господарства. Серед ріжних клопотів національного господарства Польщі, принайменше валюта заховує свою здатність доброго мірила господ. вартостей і охоронює це господарство від ще більших трудношів, які виринулиби на випадок захитання і обезцінення валюти.

Недоцінювання добродійства стабілізованої валюти може виходити тільки від людей, які в господарському хаосі не можуть нічого втратити, навпаки, сподіваються від цего хаосу особистих користей. Одначе цього хаосу, який повставби в наслідок заломання польської валюти бояться всі конструктивні чинники національного господарства і тому в їх життєвому інтересі лежить стабізація польської валюти.

Надія, що загальна звишка цін, яка прийшлаби — як наслідок заломання валюти — піднеслаби українське хліборобство, є побудована на звичайній помилці. Звишка цін прийшлаби рівночасно й рівнобіжно на хліборобські продукти і на вироби промислу, отже нема ніякої підстави твердити, що звишка цін зблизилаби до себе ці нові ножиці, які є найтяжчим місцем сучасної кризи. У нас ще досить часто можна стрінути недоцінювання факту стабілізації польської валюти, а навіть подекуди висловлюються думки, що заломання польської валюти не пошкодилоби нашим господарським інтересам. Такі думки треба уважати найбільшою помилкою не тільки з погляду валютарної теорії, але передовсім з погляду інтересу українського господарства. Це треба повторювати передусім тим нашим практичним економістам, що вичікують на заломання польської валюти, сподіваючись від цього заламання якогось хісна для нашого господарства. В дійсности — це заломання принеслоби тільки дальше помноження і степенування господарських нещасть, яких ми собі в ніякому разі не бажаємо.

Врешті, в державах, де заломилися валюти можна завва-

жити початки надходячого порядку у валютарних справах. Закинення войовничого наміру масового закупу золота в Европі (невжеж паперовими грішми можна викупити золото?), успокоювання девізового курсу, підготовлювання валютарних законів, монополізація золота державою в цілях стабілізації валюти — все це вказує на те, що час великих хитань курсів вже мабуть минув і що починається підготовчі заходи до стабілізації. Очевидно, що дальші стадії валютарних експериментів виключені ще не є і навіть можуть прийти заломання декотрих інших валют, які дотепер трималися, бо валюту можна держати тільки активним національним господарством, а потребам стабілізації валюти мусять бути підпорядковані передовсім державний бюджет і загранична торгівля. Не можна заперечити, що є держави, які мають великі труднощі при обнижуванні бюджетових видатків, хоч це є безумовна конечність, коли йде про збереження валюти.

Але на щастя щораз частійше можна чути авторитетні голоси, що валюту треба зберегти непорушною і рішучо відкидати всякі думки про валютарні експерименти, бо стан національного господарства є такий, що експериментів не витримає. Чинники, що є відповідальні за польську валюту, скрізь заявляють, що є рішені роботи все можливе, щоби не захитати господарських і фінансових передумов стабілізації польської валюти.

Забезпечування грошевих капіталів.

Пізно й недоцільно вже нині говорити про те, чому так сталося, що загальним забезпеченням грошевих капіталів стала у нас валюта далекої, заморської держави, а чому цим забезпеченням не став польський валютарний закон, що дає змогу забезпечувати грошеві капітали злотими в золоті. Нема сумніву, що колиб провідники наших кредитових установ були зробили польський валютарний закон предметом дбайливих студій і розважувань, зараз після того, як він в р. 1927 появився, то напевно зовсім інакше булиби уложилися валютарні відносини у нас і не булиби ми мали тих валютарних клопотів, які маємо сьогодні.

Зате саме тепер найвідповідніша пора говорити про забезпечування грошевих капіталів в злотих в золоті, бо це забезпечення треба уважати в даних валютарних і правних обставинах за найдоцільніще. Коли забезпечення в обіговій польській валюті видається комунебудь недостаточним чи непевним — то остається ще одиноке забезпечення в злотих в золоті. Валютарний закон виразно піддає таку можливість, та точно означує спосіб перерахування валюти злотих в золоті. Це є безперечно найбільше удогіднення, яке валютарний закон міг господарському життю зробити, даючи йому опертя на золоту валюту на той випадок,

колиби курс обігової валюти відірвався від курсу золотої валюти.

Текст згаданого валютарного закона у двох найважніщих статтях є такий:

Стаття 15.: „Всякі зобовязання, не виключаючи векслів і цінних паперів, можна висловлювати, а претенсії, які відси заістнували, можна вимагати в злотих в золоті, при чому треба стосувати статтю 16 цього розпорядку".

Стаття 16.: „Вірительність, яка звучить на злоті в золоті є платна в рівновартости $^{900}/_{5332}$ ґрама чистого золота за злотого в золоті.

„До часу, коли Банк Польський почне виміну банкнотів за золото, цю рівновартість буде рахуватися згідно з вартістю золота, яку оголошує міністр скарбу в „Моніторі Польськім", на основі цін чистого золота на біржі в Ню-Йорку і пересічного курсу доляра у формі виплати на Ню-Йорк на біржі у Варшаві". „Можна також зробити застереження, щоби вірительність, яка звучить на злоті в золоті була платна ефективно польськими золотими монетами".

Текст цього закона є зовсім ясний і до него не можна ані нічого додати ані від нього нічого відняти. Але тому, що з деякотрих сторін чується заміти, що спосіб перерахування золотої валюти на основі 16 статті є досить невиразний — то треба зробити в цій справі декілька завважень: Перечислювання є потрібне тільки до часу, коли Банк Польський зачне переводити виміну своїх банкнотів за золоті монети, бо щойно тоді буде можна ефективними монетами платити. До того часу ціну золота буде устійнювати світовий ринок на золото, яким є Ню-Йорк, а то — розуміється — в америк. валюті. Що ця валюта тепер заломилася чи колись знова заломиться — то це в нічому не міняє справи оцінювання золота, бо ціна на золото в заломаній валюті буде вища і ця вища сума обезціненої валюті буде підставою перечислення на польську обігову валюту. В результаті забезпечення в злотих в золоті нічого не тратить на якихнебудь заломаннях американської чи польської обігової залюти. Підставою перечислення є золото і йде тільки про кількість золота, на яку звучить валюта „злотий в золоті", а ця кількість є в законі точно подана.

Це є такі елементарні речі і такі ясні для кожного, хто обізнаний з технікою міжнароднього плачення, що робиться досить ніяково, коли їх треба виясняти.

Забезпечення, що його дає польський валютарний закон грошевим капіталам, треба уважати максимальним досягненням в области правної безпеки у валютарних справах.

У звязку зі справою забезпечування капіталів не можна поминути т. зв. тез про валютову політику, які ухвалила для себе українська кредитова кооперація, на зїзді дня 14. жовтня 1933 р.

Основною хибою цих тез є те, що вони спирають вкладкову і позичкову діяльність укр. кредитової кооперації аж на чотири валюті: польських злотих, американських долярах, злотих з золоті і долярах в золоті. Очевидно, що чимбільше валют — то тимбільше валютарного хаосу, бо тимбільша трудність находити в практиці рівновагу між принятими і уміщеними валютами, коли ще в додатку одна з них є в стані повного заломання і значного обезцінення.

Долярову валюту треба взагалі викинути з практичного вжитку у нас, бо ця валюта перестала бути здатною зберігати грошеві капітали, просто тому, що вона рухлива. Автори тез мабуть вірили, що заломана валюта є всетаки ще „здорова" валюта, навіть тоді, коли втратить половину своєї колишньої вартости. Можна бути ріжного погляду на будуччину америк. валюти, залежно від цього, як хто знає валютарні справи, але одно всежтаки є певне, що заломана й рухлива валюта не має конечної кваліфікації для ролі зберігача грошевого капіталу.

Дальшою хибою згаданих валютарних тез уважаю виїмковість забезпечування грошевих капіталів в злотому в золоті. Цей спосіб забезпечення повинен бути правилом, а не виїмком, при чому в самих тезах нема визначено, коли цю виїмковість слід стосувати. Аж дивно, що заломаний, обезцінений і рухливий амер. доляр остається для авторів тез безсумнівним забезпеченням, а золота польська валюта в опертю на валютарний закон, передбачується тільки як виїмкове забезпечення грошевих капіталів.

Врешті хибою треба уважати уведення амер. валюти золотих долярів. Ця валюта може мати практичне значіння тільки на дуже короткий час, бо Америка стоїть на передодні зміни своєї валютарної системи і свою валюту стабілізує в той спосіб, що обнизить містоту залота в долярі. Таким чином переведена конверзія валюти мусить викликати конечність перераховувати всі зобовязання і претенсії, які повстали на основі старого монетарного числа і саме тому є практично недоцільним уводити доляр в золоті для забезпечування грошевих капіталів.

Ілярій Ольховий.

Просимо П. Т. Передплатників відновити передплату за „Кооперативну Республику" на 1934 р., а пп. Післяплатників теж вирівнати залеглости.

Адміністрація.

З НАУКОВОГО ЖИТТЯ ЗА КОРДОНОМ

Економіка на українськім правничім зїзді.

На укр. Правничім Зїзді, що відбувся 4—7 жовтня 1933 р. в Празі поважне місце зайняли доклади українських економістів. Навіть сама президія зїзду була так зорганізована, що поруч з парвничою підсекцією існувала й економічна; її головою був проф. О. К. Мицюк.

І в деяких правничих докладах виразно виступила економіка, як от в докладі проф. О. Ейхельмана: „Нові шляхи укр. державного права", а особливо-ж у проф. С. Дністрянського, про що вже говорить сама назва його докладу — „Проблеми господарського права в модерній добі".

Але власне економіці присвячений був третій день зїзду. Першим до полудня прочитаний був доклад з історії укр. соціяльно-економічних доктрин, а саме, доклад проф. О. Мицюка — „Вплив укр. соц.-економ. ідей на великоруські". Докладчик вказав на самім початку, що вплив російської соц.-економ. думки на українську якось однобоко видвигається, як само собою зрозумілу для підлеглої укр. народности річ, але забувають, а може й не знають про відворотний вплив — української думки на російську. Про нього для доби 19 стол. й реферував проф. О. Мицюк у своїй доповіді. Початок минулого століття проходив під домінуючим впливом на Московщину вихованців славнозісної Київо-Могилянської Академії, котрі й свої економічні знання, набуті в Англії, передавали Москві і видали перші книжки з економіки сільського господарства, теоретичного і практичного характеру. Окремо стоять дві постаті 30—40 рр. в Харківщині, а то: Каразін — видатний і впливовий новатор і винахідник, та Стремоухов — що дав, між іншим, у своїм маєтку приклад закінченого типу кріпацького соціялізму. Сорокові роки XIX в. заступлені ідеольогією кирило-методійців з їх християнським соціялізмом і опертям суспільного ладу на громаді. В кінці 50-х рр. виступило укр. хлопоманство, яке дало на укр. ґрунті своєманітне народництво і тактику підготовки, якою простували трохи пізніше на рос. ґрунті „підготовителі" — лавристи. В р. р. 70—90 на укр. ниві видвигнувся перший на цілу тодішню Росію марксист, проф. М. Зібер, а з другого боку виразно зазначилася „школа громадівства", репрезентована її основником, М. Драгомановим і найбільш талановитим з його сучасників і співробітників, С. Подолінським. Особливо впливовою постаттю на загально - російську суспільно - госопдарську ідеологію був безперечно геніяльний мислитель, учений і публіцист М. Драгоманов; до його слова прислухалися, признаючись в тім, чи ховаючись, всі напрямки: і анархісти, і монархісти, і революціонери, і ліберали, і земці і міністри...

В 80—90-х рр. видвигнулися з укр. рядів дві постаті, що впливали на російську думку: постать статистика-економіста

Ф. Щербини, який, поза тим, що дав методологію земської статистики, вславився особливо своїми знаменитими селянськими бюджетами; другою впливовою постаттю був економіст М. Ів. Туган-Барановський, котрий, крім інших заслуг, звернув на новий шлях досліди господарської конюнктури і перший вказав закономірну циклічність хитань господарського кругобігу, в яких певне місце належить крізам... Докладчик закінчив вказівкою, що наших вчених не раз у нас експропріювала Московщина, як своїх...

По докладі ухвалено резолюцію: „Зїзд визнає істотний вплив соціяльної і господарської думки на московську та звертає увагу вчених на бажаність досліду і всіх інших сторін того впливу".

Другим з черги заслухано доклад про сучасний господарський побут укр. верховинського села. На підставі анкетної програми проф. О. Мицюка перевів інж. Г. Гордієнко обслідування на місці і дав доклад на тему „Суспільно-господарський побут верховинського села" (Вишнього Студеного), характерний для відносин по обох боках кордону. Між рисами сучасного безрадісного стану і побуту проглядають останки побуту давно-минулих віків, в яких допитливий вчений, примінюючи регресивну чи ретроскопічну методу або — по термінольогії проф. Мицюка — „відворотньої інтерпеляції", може проглянути в глибоку старовину на такі сторони народнього життя, що їх ніякі документи — тоді писані гол. чином королями про магнатів і вищу шляхту — ніколи не фіксували. Підчас дискусії вияснилося, що в цей спосіб вже систематично обслідувано в межах сучасної Підкарп. Руси біля десяти сіл, чим добуто великої цінности сирий матеріял. З приводу докладу ухвалена резолюція: „Зїзд вітає анкетні обслідування українського села, що ведуться з рамени Укр. Університету при катедрі політичної економії".

Третім був реферат проф. С. Бородаєвського про „Межі залежности кооперації". Докладчик обстоював тези:

1) Залежність кооперації від ріжних чинників має свої межі, поза якими кооперація тратить свій кооперативний характер;

2) Призначення члена управи або ради кооперативи (урядом чи ін. чинниками) з наданням йому парва вета, призначення спеціяльного комісара для кооперації, яко зарядчика кооперації; надання ревізорові, який стоїть поза кооперативою, права усувати після свого осуду органи управління без суду; п р и з н а ч е н н я членів керуючих орґанів кооперативи замість їх о б р а н н я загальними зборами, рівно як і вибори відкритим голосуванням — все це мусить бути віднесене до фактів, що ставлять кооперацію поза межи допустимої залежности;

3) Залежність кооперації від головних коопер. комітетів (кооперативних рад), більшість яких складається не з представників кооперації і на які накладається багато чисто законодав-

чих функцій, ставить теж кооперативи поза межи допустимої залежности;

4) Залежність кооператив від політичних партій чи професійних організацій в справах внутрішньої господарки,—особливо, що торкається продажних цін і відсотків від вкладів і позичок та розділу прибутків — є цілком недопустима.

По полудні, 6. жовтня, прийшов цикль докладів з аграрної економії і політики. Він розпочався докладом проф. О. Мицюка про „Публично-правові впливи на інститут земельної власности". Докладчик, розглядаючи власність взагалі, а зокрема земельну, яко історичну категорію, що не завжди існувала, а відколи й зявилася, то не все виступала з одним змістом, та, показавши мінливість змісту приватної власности на землю від середньовіччя і аж до світової війни, застановляється на тому потоптанню за світової війни засади „святости" приватної власности і свободи конкуренції, якого вони від часу проголошення ніколи ще в такім розмірі не зазнавали. Мирні, повоєнні часи приносять нечуваняу ще в історії переміну в аграрнім ладі Европи, коли місце поміщицького землеволодіння заняло селянське, що означало поширення нового земельного права. Те нове право відріжнялося від римського та від поміщицьких прав далеко йдучими обмеженнями.

Законодавець переводить реформу з метою розвязання соціяльних і господарських проблєм та не хоче допустити, щоби та ціль була ударемнена. Звідси виступають насамперед обмеження в розпоряджуванні землею, тоб-то обмеженням свободи земельного обороту. Поруч з тим обмежується й свобода виужитковування землі: законодавець забороняє переміну одержаних ґрунтів в низчеякісні, заміну інтенсивніших систем господарювання екстенсивними... За невиконання деяких приписів нове землеволодіння роблять умовним. В деяких впадках виступає співвласництво держави і хлібороба.

Загалом спостерігаємо, що нова західньо-европейська селянська власність на землю підлягає регульованню так що до права розпорядження нею, як і щодо використовування. При тому помічається тенеднція до ставлення вимог доцільної експлоатації землі. На сході, при кожнім черговім відступі большевизму від дальше сягаючих плянів, привертається до землі право державця і захист того права в умовах націоналізації незалежно від власної експлоатації, що дає кінець-кінцем безтермінове, спадкове володіння вийнятою з товарового обороту землею. Так в післявоєнній Европі на заохді вийшли від абсолютної земельної власности, а на сході від повного скасування її, й прийшли чи приходять до обмеженої й умовної quasi-власности, що рішуче й запанувала на цілому фронті, виказуючи рівень дозрілости, що його осягнула пересічна психіка сільських мас...

По докладі ухвалено резолюцію: „Зїзд погоджується з тим

публично-правним напрямком законодавства, який поставлено в основу нових аґрарних законів Західньої Европи".

Черговим докладом був доклад доц. В. Доманицького на тему: „Нові засади аґрарного законодавства". Хід думок докладчика був ось такий: Протягом XIX і XX ст. намічаються в практичному житті заходи для обмеження права приватної власности одиниць на користь суспільства і сусідів. Створюються й системи державних заходів, що мають на меті реґулювати економічні відносини в царині сільського господарства, цеб - то системи т. зв. аґрарної політики. Реальним їх виявом є системи сіл.-господ. законодавства. Одні й другі носять на собі вплив державних інтересів з одного боку та інтересів пануючих верств, що стоять у влади, — з другого. Теперішній розвиток науки дозволяє одначе створити вже й такі системи, які-б в найвищій мірі сприяли максимальному розвиткові продукційних сил в сільському господарстві країни та зросту добробуту широких кругів людности, цеб-то одночасно й соціяльно справедливі. Великі утруднення при цій праці робить необхідність примирити вимоги сіл.-господарського поступу з вимогами національної традиції, звичаю і національної правосвідомости.

Яко попередні етапи цієї праці, необхідно проаналізувати статику й динаміку сільського господарства, намітити прогнозу і встановити діягнозу, тоб-то встановити організаційно-виробничі мінімуми масового господарства і їх значіння в убуваючому порядку. На українських землях в першому мінімумі є відсутність сприятливих для української нації сільсько-господарських законів та розпоряджень. В другому мінімумі — фактор: „фахові знання й вміння населення". Тому автор кладе в основу свого проекту земельної реформи якраз сільсько-господарську освіту. В третьому мінімумі є капітал. Головною засадою аґрарного законодавства мусить бути стремління скупчити в одних руках всі необхідні фактори с.-госп. виробництва: землю, капітал й фізичну та духову, організаційно-технічну працю. Земля і сіл.-господ. капітали мусять належати тому, хто має відповідні знання та уміння.

Розглянувши сучасне аґрарне законодавство, докладчик приходить до висновку, що в багатьох повоєнних державах воно пішло задалеко в напрямку втручання в приватне господарство і що це не лише не помогло усунути аґрарне перенаселення й аґрарну кризу, а навпаки цій справі пошкодило. Сучасна держава має можливість досягти потрібних змін і реформ в аґрарних відносинах з поміччу величезного засобу тонких, делікатних, майже непомітних для господаря заходів, стимулюючого чи убуваючого характеру. Нема потреби звертатися до неделікатних заходів прямої реґуляції, які звязують і стримують господарську ініціятиву та самодіяльність господаря. Тому, відкидаючи всякі інші обмеження, докладчик спинився лише на вивласненні земель, ліквідаційних нормах, максимумі та міні-

мумі посідання. Докладчик стоїть за вивласнення надвишок над ліквідаційною нормою.

Вивласнення скрізь крім СССР. відбулося за викуп. В інтересах повоєнних держав вигідніше булоб досягнути двосторонньої згоди з колишніми землевласниками з виплатою їм викупу довготерміновими державними облїґаціями чи іншими державними цінними паперами. Доцільно булоб експропріювати без жадного викупу всі невжитки, — але й то як певного роду кари на господаря за його недбалість, після певного терміну вичікування, наприм. по 3-х літах з дня оголошення закону. Сконфісковані невжитки держава моглаб своїм коштом змеліорувати і розпродати абсольвентам фахових сільсько-господарських шкіл.

Ліквідаційні норми для умов України: — в розмірі верхньої межі концентрації землі (максимума посідання) з привілеями для осіб, які мають сільсько-господарську освіту. Для України потрібна реставрація трудової земельної приватної власности, обмеженої як у Латвії, максімум та мінімум посідання. Для безземельних та малоземельних — внутрішня кольонізація і прирізка земель, завше на праві обмеженої приватної власности і на основі заплачення викупу, розложеного на 50 літ. Максімум посідання для степу і пісків в півтора до 2-х разів вищий, як для інших земель. Корисно булоб примінити підвищення максімуму рівнобіжно зі зростом рівня сіль.-господ. освіти господаря, напр., для степу: без с.-г. освіти — 50 га, з нижчою с.-г. освітою — 100 га., з середньою с.-г. освітою — 200 га, з вищою — 400 га. Мімімум посідання в степу — 4 га, в лісостепу — 2 га. В разі переходу господарства до осіб з сільсько-господарською освітою дозволяється й дальше його роздріблення.

В царині розпорядження землею — приміненння звичайних обмежень обовязуючого права. Бажано завести судову реґістрацію земельних актів, судові книги й земельний катастр. Можливо, що доцільно булоб ввести й інститут окремих земельних судів, де в колеґію малиб входити також землевласник, меліоратор і аґроном та представники населення.

Треба далі, допустити вільний риночний оборот землею, необхідно зорганізувати довготерміновий ґіпотечний кредит — для чого є необхідний Державний Ґіпотечний Банк. Йому держава малаб передавати для розпродажі змеліоровані та землевпоряджені частини держ. земельного фонду, з якого в першу чергу малиб бути задоволені особи з сіл.-господарською освітою (як в ЧСР.). Ці останні малиб зеднатися в „спілки абсольвентів“ при с.-г. школах і через ці спілки та їх союзи доставати скріплений кредит, як рівнож і збувати свої вироби. Малиб це бути вязані організації з участю в управі директора школи, дослідника і мандрівного аґронома.

Важним питанням є не так націоналізація земель, як націоналізація земельної ренти. Тому необхідно ввести низький для

малоземельних і високий для многоземельних прямий, диференційний земельний податок. Необхідним є інститут земельної громади з мінімум 15 членів дорослих хліборобів, із максимум — 300 членів громади; більші понад це число мають розділитися. Вибір форми землекористування (подвірна, відруб, хутір, виселки) — добровільний. Доцільніші є закони про боротьбу з бурянами, хворобами і шкідниками с. г. рослин. Щоб вони не були законами на папері, необхідний окремий інститут „польової аґрікультурної поліції". В далекому майбутньому людство примушене буде до концесіонування с. г. продукції, с. т. ведення с. г. підприємства буде дозволятися лише людям з відповідною теоретичною й практичною підготівкою. Сьогодня балакати про це передчасно. Доцільне використовування землі власником треба викликати й регулювати більше тонкими, ніж примуси закона, методами економічної політики, — в першу чергу земельно-податковою системою, с.-г. кредитом, залізничо-тарифною системою, розбудовою с.-г. індустрії, митами, с.-г. освітою та с.-г. пропаґандою. Сюди пересунеться осередок ваги аґрарного питання. В сприятливе положення треба поставити інтенсивні галузі сільського господарства. В несприятливі — екстенсивні, напр., культуру збіжевих рослин, ектенсивні луки, сінокоси і пасовиська. Розробку тез с.-г. політики і аґрарного законодавства мали б вести с.-г. палати.

На кінець докладчик пропонує, щоб при Укр. Прав. Товаристві в Празі була створена стала комісія для розробки раціонального і сільсько-господарського кодексу України, що зїздом і ухвалено. (К. б.).

З КООПЕРАТИВНОГО СВІТУ

Жмут вражінь з кооперативної Болгарії.

Я кілька разів бував у Болгарії: перший раз, щоб студіювати болгарський кооперативний рух, другий і третій раз, щоб дати там виклад про кооперацію. З моїм колеґою Храневичом ми відвідали дванацять міст і сіл і всюди ми знайшли добре приняття. Перед викладами ми оглядали наперед місцеві кооперативи, а після викладу нас запрошувано на бенкети, де ми продовжували виміну своїх вражінь.

Я помітив тоді богато цікавих і оригінальних рис в болгарському кооперативному русі та пізнав богато захоплених і переконаних кооператорів. Болгари дуже інтересуються новими суспільними течіями. Сама минувшина їм не вистарчає. Вони бажали собі, щоб я росповів їм в детайлях не тільки про успіхи кооперативних установ Західної Европи, але щоби мій відчит був викладом про кооперацію, як суспільну програму.

Людові кооперативні банки відограють в болгарському кооперативному русі головну ролю. Вони не перетворилися в капіталістичні банки подібно, як це сталося з кооперативними банками Західної Европи. Вони обслуговують не тільки міське населення, але також сільське, а особливо рільниче. Шеста часть цілого краєвого кредиту переходить через людові банки. Вони уділюють кредити також міським і сільським самоврядуванням. Місто Варна збудувало, наприклад, за кооперативні гроші купелеве заведення. Богато електричних стацій, водопроводів, викладових саль і читалень вибудовано людовими банками. Окрім того Союз людових банків під проводом д-ра Палазова перевів успішну боротьбу з цукровим капіталістичним картелем та прийшов в посідання рафінерії.

В малій, але приємній сільській місцевости Ловеч, що ціла подабає на садок, я відвідав сільсько-господарську кооперативу. Її голова д-р Недельчов, що закінчив свої студії в Швайцарії, показав мені ріжні секції товариства, льокалі до сушення овочів і полудневих солодощів, шовківницю для розведення шовкопрядки, культури табаку і ін. Відвідуючи це товариство, ми довідалися про факт, який є гідний того, щоб попасти в історію кооперації. В Ловечу є кравець, стошістьлітній старець. Він працює ще навіть без окулярів. І ця ще бадьора людина більшу частину свого зарібку віддала місцевій кооперативі, котрої вона є членом. Старушок уважає, що ці гроші, віддані кооперативі, богато більше добра принесуть для народу, ніж колиб вони попали були у які інші руки.

В тому самому місті, в Ловечу ми оглянули велику будівлю, вибудовану людовим банком, в котрій всі місцеві кооперативи мають свої бюра і салю для загальних зборів.

Після Ловечу ми відвідали ще іншу місцевість, де ми знайшли богато розгалужену кооперацію. Це було м. Враца. Провідна роля в її кооперативному житті належить людовому банкові, заснованому перед двацятьпятьма роками. В перших десятьох роках свого існування він перебув богато тяжких хвилин, але пізніще, по зміні статута і після приступлення в члени Союзу людових банків, починається доба його казкового розвитку. Пан Жордан Генов, якого тут називають дідом кооперації у Врацу, показав нам богато місцевих кооперативних товариств. Він богато і з успіхом працював в ділянці позашкільного, людового виховання. Тепер він є на емеритурі. Це він був основником всіх кооператив у Врацу. Він є так би мовити живою хронікою кооперативного руху в окрузі і наша розмова з ним не закінчиласяб звичайно ніколи. Першою кооперативою, яку показав нам п. Генов, було товариство „Вперед", що є членом централі тієї самої назви в Софії. Великий запас товарів був розложений з великим смаком як в склепі, так і у виставовому вікні; все було в найкра-

щому порядку. Вплив споживчої кооперативи на господарське життя околиці і місточка є величезний, дякуючи її численним відділам в ріжних повітах. „Якби зайшов якийсь випадок в праці людового банку — сказав нам п. Ґенов — або кооперативного складу, то це викликалоб у Врацу справжню революцію".

Три виробничі кооперативи, хоч вони мають ріжні завдання, основані на тих самих орґанізаційних засадах. Вони мають релятивно невеличку кількість членів, але, не зважаючи на це, вони являються цікавою спробою реалізації кооперативних принціпів в індустрії.

Кооперативна „Копріна" відома тут знаменитими шовковими виробами, що їх продає в Софії. Фабрика приняла на технічного директора молодого француза, що відбув довші теоретичні і практичні студії у виробництві шовку в Ліоні.

Кооператива „Вохарка" виробляє шнури і шпаґати.

Третя кооператива „Ґраніт", що взяла собі назву, як символ сили, виробляє ріжного рода возівя, починаючи від возів і кінчаючи елеґантними повозами.

Кооператива „Веслез" має цілком відмінний характер. „Веслез" — назва добре відомої в окрузі гори, положеної недалеко Врацу, цілу покриту виноградниками. „Веслез" займається виробом і продажею вин. Вона перебула ряд тяжких моментів протягом сіл.-господарської кризи.

Підчас нашого перебування у Врацу п. Ґенов був цілий час нашим провідником і ми залишали це місто з якнайбільшим жалем.

В болгарській кооперації індивідуальности грають визначну ролю і я справді бачив на низах богато здібних і відданих справі кооператорів.

Другою визначною особою серед місцевих діячів є Марко Вачков, основник винярської кооперативи у своїому родинному місті Сукіндолі. Ми звязані з ним приятельством старої дати. Перед двацятьма роками він переклав на болгарську мову мою книжку про сільсько-господарську кооперацію, що мала свій вплив на болгарський кооперативний рух. Він показав нам забудування винярської кооперативи, котра уживає наймодерніші праси, як рівнож примінює найновіші способи виробництва. Окрім вина кооператива виробляє безалькогольний виноградний сок. Підчас сільсько-господарської кризи число членів цієї кооперативи зменшилося і вона закінчила рік недобором. Але тепер умови для неї покращали. Треба мати на увазі, що в деяких округах є надпродукція вина, котре не знаходить збуту. Молоде покоління і нарід взагалі призвичаюється вже до пиття безалькогольних напоїв. Ця уміркованість так само як і веґетаріянство мають тут велику будуччину.

Іншою дуже важною місцевістю, яку я відвідав, була Плев-

на. В цьому історичному місті йде велика кооперативна робота. Зі всіх провінціональних болгарських міст Плевна є найважнішим кооперативним осередком. Саме перечислення кооператив виказує нам важність його кооперативної орґанізації. Це є: людовий банк, одна з найбільших і найстарших орґанізацій в Болгарії, Союз сіл.-господарських кооператив для закупу і збуту, винарська кооператива з наймодернішим устаткованням, споживча кооператива „Вперед" та велике число виробничих кооператив. В останньому часі болгарський кооперативний рух може виказатися новим здобутком, оснувавши нову орґанізацію під назвою „Болгарський цукор". Метою цієї орґанізації є заспокоєння взаїмних інтересів продуцентів і консументів*). — По довшій пропаганді основникам цього товариства вдалося розділити його акції між людовими банками, самоврядованнями, сільсько-господарськими кооперативами та приватними особами. Протягом чотирьох літ зібрано в той спосіб 15 міліонів левів та приступлено до будови цукрової рафінерії в околиці Плевни. Ми оглянули також цю фабрику, що була тоді в повному ході праць.

Вечером того самого дня ми взяли участь у кооп. вічу в новозбудованій красній галі місцевого людового банку. На цьому вічу були присутні всі члени кооперативних орґанізацій міста Плевни. На слідуючий день в місцевому театрі я мав відчит і після цього покинув Плевну.

Відвідав я підчас цеїж подорожі ще одно маленьке місто південної Болгарії: Стару Заґору. Як всюди, й тут є людовий банк та споживча кооператива; крім того кооператива для виготовлення консерв зі солодощів та овочів, котра працює в тісному звязку з федерацією споживчих кооператив. Але не про ці кооперативи я зараз хочу говорити. Увагу відвідувачів Старої Заґори, міста з правильними і просторими вулицями, притягає звисаючий над містом горбок, весь покритий гарним лісом. Ще перед трицятьма роками ця гора була голим каменем без зелені і дерев. Заліснення її переведене було з ініціятиви епископа кооперативними методами. Всі громадяне міста зобовязалися протягом певного часу причинитися до спільного діла. Одні зносили землю, другі садили дерева, інші знова їх потім поливали й доглядали. Поневдовзі цей добровільний тягар огортав вже богатьох знеохоченям, але сам епископ весь час добрим прикладом підтримував невитривалих, а місцева адміністрація помагала йому, як тільки могла. Тепер ця гора вкрита чудовим ліском, а загорські громадяне богато користають з цього місця здорових прогульок. Всюди, проходжуючись стежками, чуєте

*) Перед нами новий факт успішного здійснення ідеї безпосередніх зносин між споживачем і продуцентом. — Ред.

роскішний запах цвітів, що їх заносить сюди вітер зі сусідніх горбків, а імя давно померщого епископа з вдячністю згадує і благословляє ціле населення Старої Заґори.

Не можу описувати мого побуту в усіх місцевостях, де я був з відчитами. Хочу згадати ще лише про одно імя з міста Лом. — останньої місцевости нашого побуту в Болгарії. Я знайшов тут інтеліґентне оточення дуже цікавих і милих людей, з котрих д-р Васільєв написав двацят літ тому біографію першого французького кооператора Филипа Біше.

Ці освічені люде Болгарії не тягнуться і не хотять жити в столиці, як то є приміром у Франції. Завдяки власне тому, що на провінції є богато людей з високими, навіть закордонними студіями тут так богато є добрих кооператив. **В. Тотоміанц**

(Пер. **В. Л.**).

Нова кампанія за вище оподаткування кооператив. В Бельґії, Данії і ЧСР знова вибухнув спір над питанням про оподаткування кооператив.

„Le Coopérateur Belge" з дня 10. грудня помістив статтю Віктора Серві, сеніора бельґійської робітничої кооперації. Він пише: „Передовсім хочемо на те указати, що приватні купці вимагають, щоби споживчі кооперативи були поставлені що до оподаткування у таке саме положення, як акційні спілки. Але вони забувають, що самі вони не платять таких податків. Не платять основательських такс від того капіталу, що його первісно вложили у свої підприємства, ані від того, що пізніше є в них у обороті, не несуть нотаріяльних оплат і т. д., а будучи самі собі адміністраторами, вони платять податки лише від власного доходу, не платять податків від рабатів і додатків, які дають своїм покупцям.

Коротко говорячи, приватні купці-детайлісти пропонують, щоби кооперативи підлягали таким податкам, від яких вони самі абсолютно вільні. Великих товарових домів, фабричних складів, трестів і картелів вони не бачуть — виступають тільки проти кооперативних установ створених робітництвом.

Числа говорять найкраще. Все і все на ново підносять круги купецтва заміт, що кооперація користується якимись - то податковими привілеями. В чеохсловацькім парляменті, при бюджетовій дебаті, забрав до цієї справи слово сам ґенеральний референт бюджету, пос. Ремеш, відкидаючи ці підозріння енергійним способом. Він покликався на те, що прим. споживчі кооперативи, обєднані в Центральному Союзі Чсл. Кооператив при обороті 980 міліонів корон ч., заплатили титулом податків та інших оплат понад 8 міліонів корон. Кооперативи не мають ніяких вигод перед приватною торгівлею. В р. 1928 було в державі 160.765 приватних споживчих крамниць; пересічно на одну крамницю припадало зарібкового податку 29 корон ч. Зате на одну кооперативну крамницю припадало в тому році 36 корон зарібкового податку. Приватна споживча торгівля показала чистого зиску 1 міліярд 9 міліонів 628 тисяч кор., податок від того 6.1 міліонів, значить 0,61%. В тому ж часі споживчі кооперативи, при 13 міліонах надвишки заплатили 225.883 кч. доходового податку, себто 1.87%. З того видно без ніяких сумнівів, що кооперація не має ніяких податкових пільг, а навпаки, платить податки солідніше, як приватник.

Практичні Курси „Сільського Господаря" в Янчині. Курс с. г. кооперації. — Від квітня с. р. вела філія „Сільського Господаря" Перемишляни, з доручення Централі товариства практичні господарські курси в Янчині.

Завданням цих курсів є підготовити практичних, фахових робітників та провідників для господарської та економічної праці на селі. Від квітня до листопада відбувалося навчання у господарських ділянках, 5 - ий з ряду курс присвячено науці кооперації. Таким чином абсольвенти практичних курсів зможуть працювати фахово і на цьому полі господарського розвою нашого села.

Курс с. г. кооперації зачався 1. листопада і тривав до 15 грудня, себто 6 тижнів, згідно наміченому плянові познайомлено учасників в цьому розмірно короткому часі зі всіми найважнішими ділянками низової кооперації. В програмі були такі предмети:

1). Кооперація і народнє господарство.

2). Розвій та форми кооперації західніх народів.

3). Розвій та форми української кооперації на Придніпрянщині і на зах. землях.

4). Кооперативне право у Польщі.

5). Кооп. діловодство .

6). Товарознавство.

7). Книговедення: а) споживчої б) кредитової та в) молочарської кооперативи.

8). Кооп. збут сіл. господарських продуктів.

9). Культурно - освітні завдання укр. кооперації.

10). Відношення кооп. організацій до державних та суспільних устроїв і рухів.

Навчання на курсі було не лише теоретичне, але й практичне. Воно відбувалося так, що курсанти прослідили партіями діловодство та книговедення в місцевій кооперативі „Власна поміч". Крім цього під кінець курсанти групами перевели в кількох дооколичних кооперативах інвентуру та білянсове замкнення. Наука кооп. книговедення провадилась протягом цілого курсу. При цьому учасники мусіли самостійно розвязувати ріжні завдання, теми до яких подано з практики. З історії та ідеольогії кооперації всі учасники випрацьовали реферати на 20 поданих тем.

Курс закінчено іспитом усним та писемним, який випав добре тому, що всі учасники, без виїмку працювали пильно і солідно. Наука нераз з бажання курсантів продовжувалася поза визначений для занять час.

Всіх учасників на цьому курсі було 25. В тому числі було 19 сталих, тих, що брали участь у всіх попередніх курсах та 6, що записалося лише на цей один курс.

Навчання переводили прелєґенти делєґовані: з Рев. Союзу — 5, з Центросоюзу — 1 та з Пов. Союзу Рогатин — 1.

Праця практичних курсів виявилася дуже корисною тим, шо на них можна буде рікрічно виколювати більшу кількість людей для фахової господарської та кооперативної праці на селі — там, де її тепер найбільше потрібно. З цих курсів повинні в першій черзі користати ці молоді люде, що з яких небуть причин не могли продовжувати студій, або, покінчивши їх, не мають заняття.

Про речинець другої черги практичних курсів та про умови прийому проголошено в наших часописах (гл. ст. 80 „К. Р.").

Хто читає пресу, а не передплачує, той не цінить, не шанує чужого труду й добра! — Передплатіть наш журнал! Дістанете безплатно цінні книжкові премії! (Докладніше про це гл. в оголошенню на окладинці).

СЕРЕД КНИГ І ГАЗЕТ

Українське земельне питання в французькій економічній літературі.

У викладах професора паріського університету п. Тібаля, виданих заходом Високого Інституту Міжнародніх Наук у Парижі і Европейського Центру Дотації Карнегі — (Institut de Hautes Etudes Internationales et Centre Europeén de la Dotation Carnegie Cours de Mr le Professeur Tibal (1928--29) між іншим в творі під заг. „La Rèforme agraire polonaise" стр. 70—88 — знаходимо студію про аґрарну реформу в Польщі. Наводимо тільки ті місця, що відносяться до нас. Читаємо тут: „В тих округах (себто з українським і білоруським населенням), як впрочім буває це ще і в інших частинах середущої і східної Европи, аґрарне питання подвоюється расовим питанням. Український і білоруський селянин має перед собою польського великого поміщика, подібно, як в пруській Польщі, польський селянин мав до діла з німецьким великим поміщиком.

„У липні 1925 р. в часі соймової дебати над аґрарною реформою, опозиція виходила теж від національних меншин, себто української і білоруської. Вони домагалися, щоби в їх округах не оселювати ні польських військових, ані польських селян, але щоби розділити землю між українське чи білоруське місцеве населення. Домагання меншин піддержували комуністи*), що хотіли спровокувати політ. аґітацію. В соймі настала метушня, і українські і білоруські посли вийшли з парляменту на знак протесту, кажучи, що їм відбирають землю їхніх предків та заявляючи, що будуть теж поза Соймом як найрішучіше продовжувати акцію проти кольонізації і проти великої польської посілости".

Другою книжкою, що торкається тогож питання, є праця: Arthur Wauters, Docteur en Sciences économiques, La Réforme agraire en Europe. — Maison Nationale d'édition L'Englatine S. C. стор. 296 in 8° Bruxelles 1928. — Автор подає загальний огляд аґрарних реформ, що появилися після війни майже у всіх краях Европи. Богато місця присвячує теж українському селянству, що живе під Польщею. На стор. 192-ій знаходимо ось такі його погляди: „Ми основно виказали вже в історичній частині нашої праці, що власність землі служила заєдно як зброя для підбиваючих націй, що хотіли засимілювати побіджені народи. Приклад Польщі є особливо цікавий. Польща була довше ніж одно століття занята німецькою, російською і австро-угорською імперіями. Ми бачили, як ті держави намагалися всякими способами вести політику русифікації і ґерманізації. Тому й аґрарні реформи в середущій Европі, мають часто дуже виразний національний характер. Воскресша на основі мирового трактату

*) З тактичних мотивів. — Ред.

Польща забажала собі теж заховати свою історичну одність. Як дивним є це, що Поляки, що стільки витерпіли переслідувань від Росіян і Німців, тепер невільничо наслідують їх, щоб недопустити до відпольщення краю. Так, землі наділювані там передовсім полякам, і всіма можливими способами хоче Польща задержати Українців з Галичини і Білорусів на північ від Припеті в стані заробітчан, унеможливлюючи їм доступ до власности".

Нарешті ще одна згадка про ту саму справу в Румунії належить мабуть румунському авторові: Valerin Bercaru, Docteur ès Sciences Economiques La Rèforme agraire en Roumanie — вид. Gambert стор. 94 in 8° Paris 1928. — В цьому творі про аґрарну реформу в Румунії, на стор. 63 знаходимо дуже характеристичне місце, яке відзеркалює напрямні румунської аґрарної політики. В розділі п. з. „Буковина" читаємо: „Загальне число мешканців яким призначено землю виносить 36.800, в тому 22.383 Румунів, 9.218 Українців (в оригіналі Ruthenes), 3.632 Німців, 865 Мадярів, 415 Поляків і 296 осіб ріжних національностей". Подав **Ю. Студинський.**

Форми майбуткього господарства. Це нині модна тема; її торкається майже кожний публіцист та практичний чи теоретичний економіст. Величезна господарська заверюха в цілому світі сама насовує думки про ломку старих і прихід нових чи по новому тільки виглядаючих організаційних форм господарства.

В „Ґазеті Ґандльовій" з дня 3. січня ц. р. забрав до цієї теми слово б. міністр рільництва Польщі д-р Л. Янта-Полчинський. Він розріжнює дві засадничі форми господарства — між яким сьогодня так само, як перед 150 роками вагається вісь майбутности: господарку „вільну" і „вязану". Вільна або ліберальстична, господарка, це один з капітальних здобутків французької революції. Революція протиставилася дотеперішній „опіці" з боку держави, вимагаючи свободи совісти, науки, преси, релігії, господарки а надівсе — політичної волі. Ці здобутки найшли широку реалізацію щойно по третій революції, 1848 року, а носіями їх був довгий час „третій стан" — міщанства, буржуазії, капіталістів. Одначе разом з ліберальним капіталізмом, як його сопутник, народився й соціялізм, як виразник думок і бажань переважно „четвертого стану" — робітництва.

Не всі господарські явища, що припали на добу капіталізму, можна записувати на його добро, ані на його вину. І так величезні винаходи і рухливість білої раси в 19. столітті є не тільки наслідком вільної господарки, бо вже перед нею, за доби державного абсолютизму і господарського протекціонізму (меркантилізму), в Анґлії, Франції і Прусії були прояви великої господарської експанзії. Але й ті соціяльні конфлікти, що почали вибухати у промислових осередках Европи, не є виключною виною капіталістичної системи.

Під кінець 19. століття як соціялізм, так і капіталізм відступають від первісного гасла „свободи". Соціялізм, хоч сам зродився з опозиції до держави, починає висувати протекцію держави (етатизм), в тій очевидній надії, що при системі загального голосування і парляментаризму скоріше чи пізніше він заволодіє цею державою. Але й капіталізм не вдержався при засадах „вільної торгівлі". Він заступив вільну конку-

ренцію трестами і синдикатами. Заміти проти картелів не обмежуються до закиду вишрубовування цін. Дешевий експорт коштом внутрішнього консумента (демпінґ) б'є ще більше у вічі.

Найбільшим противником картелів є звичайно хліборобство, бо воно — розпорошене — є найбільше виставлене на жир картелям і ножицям. Хлібороби свідомі того, що самі своїми силами не зможуть піднести цін своїх пордуктів до рівня промислових цін.

При такій ситуації в останніх роках знову держава починає виступати в ролі примусового реґулятора господарства. В ріжних країнах починається її вмішування в господарські справи гормадян, головно в ділянці хліборобства. Не кажучи про примусову господарку в Совітах — слід згадати про Італію, де держава посунулася так далеко, що доходить майже до становлення цін. Проект німецького міністра Даре вводить у практиці монополь торгівлі рільничими продуктами — через установлення мінімальних цін. Не треба вказувати на плян Рузвелта, щоби прийти до висновку, що формою близької будуччини є господарка сильно „контрольована" державою. У Франції обі палати погодилися на введення мінімальних цін для рільничих продуктів.

Не можна передбачити, чим те все скінчиться. В країнах, які імпортують пордукти хліборобства, опанування ринку є легше, як в державах, що їх експортують. Приміром в Югославії, країні експортуючій, пшеничний монополь що був заведений перед пару роками, „вилетів у воздух" у два тижні, залитий подачею зерна, якого не міг збути. Мимо того на Угорщині заризиковано прийом державою рільних продуктів на сплату рільничих зобовязань.

На думку автора — страх перед „етатизмом" чи „пляновим господарством" має оправданя тільки в тих країнах, де влада скочується невідклично в руки соціялізму. Але в найголовніших районах Европи цю небезпеку сьогодня опановано і відхилено. — Автор признає, що державі не легко приходиться опановувати організаційну частину підприємств, а ще тяжче є діло з торговельною сторінкою. Держава — це тяжка машина. Але мимо того всього автор думає, що завдання стоять перед державою великі і важкі, яких не в силі подужати індивідуальні змагання.

Дохід брутто хліборобства за рік 1932/33 упав в порівнанні з 1930/31 р. на 800 міліонів зл.; це означає спадок о 30% за 2 роки, хоч вже 1930/31 рік виказував на цілій лінії заломання хліборобської конюнктури. 800 міліонів зл. забракне не лише селові — забракне їх і містам і податковим касам. Дотеперішня форма урядової інтервенції в користь села, хоч на ту ціль призначено доволі великі суми — не буде в силі опанувати сладу цін, бо експортові ринки корчаться чимраз більше в наслідок повсюдних змагань до автаркії. Внутрішнє споживання устійнило вже свій максимальний рівень. І промисл також стане перед заборолом, бо внутрішний ринок буде корчитися чимраз більше, а заграничні митні барієри не пускатимуть його виробів у світ.

При такому стані річей, не слід замикати очей на похилу площину, по якій ми котимося.

Автор закінчує порадою, щоби не вижидати пасивно заряджень уряду, а активно з ним співпрацювати. Очевидно—це тільки так, щоби взагалі чимсь закінчити; бо по суті така порада ще не каже, що саме треба робити, і в якому напрямку ділати.

Треба більше критицизму.—„Держава йому визначує засівний плян, дає ойму точні вказівки й поученя, як має обробляти ріллю і як загалом господарити, щоби господарство принесло як найбільший дохід. Держава сама дбає про збут і перерібку селянських продуктів

ба, що більше, держава означує з гори, наперед на цілий рік ціни на господарські продукти". „В цей спосіб виконується воля провідника точки і своєчасно".

Про що йде мова в цьому уривкові з одної газетної статті? Всякий, хто це прочитає, не надумуючися скаже: ясна річ, — про большевицьку господарку. Деж, як не там — державу вивищено до ролі всезнаючого чинника, сторукого і стоголового титана, який все може?

Тимчасом так не є. Приведені вище в цитаті фрази відносяться до аґрарного законодавства гітлерівського уряду в Німеччині, а друкувалися вони не в „Нових Шляхах", ані не в якомусь „Сель-Робі", тільки в одному з органів національного табору.

Як би перед нами не було наочних кричучих доказів утопійности примусового реґулювання селянської господарки державою в СРСР, то можнаби й не звертати уваги на те, що автор повищої статті визнає цілу реформу додатнім явищем. Але так не є. Досвід вже двічі показав (за світової війни і за большевицької аґрарної політики), що державне, примусове реґулювання цілої хліборобської продукції і торгівлі веде до руїни цього господарства, з окрема через політику примусових цін. Совітське плянування засівів і зборів, з їх „заготовкою" (фактично реквізицією) є живим доказом, що таке величезне завдання не під силу державі, яка і без того має кольосальні адміністраційні турботи.

Тому треба бути обережнішим з апробатою нових цього роду спроб.

З ГОСПОДАРСЬКОГО ЖИТТЯ

Державний монополь торгівлі молоком і яйцями в Німеччині. Лінія, на яку станула німецька влада в ділянці хліборобства, веде її послідовно до удержавлення. Після монополю на продаж товщів прийшов монополь торгівлі молоком і яйцями. В урядовім розпорядку говориться, що приватні підприємства вправді не будуть виключені від торгівлі цими продуктами, але держава застерігає право продажі передовсім собі; це відноситься теж до імпорту заграничних продуктів.

З Німеччини доходять дальші вісти про зріст цін; перед ведуть промислові круги, використовуючи політичну конюнктуру для скріплення своїх позицій. Можливо, що така сама звишкова тенденція стала появлятися і в ділянці торгівлі набілом і це викликало монополь в цій ділянці.

Мінімальна ціна пшениці у Франції. У Франції парлямент ухвалив закон, яким ґарантується хліборобам мінімальну ціну за пшеницю на сезон до нових жнив 1934 року. Згідно з цим законом, не вільно платити за пшеницю менше, як 115 франків за 10 кг. Та ціна підноситься кожного місяця о дальших 1.50 франків, починаючи від 1. жовтня 1933. В ціні 115 фр. міститься вже й винагорода біржевим маклерам, комісійне і достава. Закон передбачує також строге реґулювання запасів і достав пшениці краєвого і заграничного походження як рівнож муки.

Франко - совітський торговельний договір. Дня 11. січня ц. р. підписано в Парижі торговельну умову Франції з Совітами. Обі держави зобовязуються допустити в означених межах торговельний обмін. Конкретно це значить, що Совіти замовили відразу у французьких фірмах ріжних машин, алюмінія і т. д. на кругло 250 міліонів франків. Платити будуть векслями з дуже довгими речинцями (до 22 місяців). Для Франції ця умова дуже вигідна, бо досі, без умови, вона довозила з

СРСР товарів на 400 міліонів фр. а вивозила туди всього на 60 мі-

Так зручно маневрується економічно, коли хочеться мати політичний ефект.

Стан довгів польської держави. Бюджетова комісія польського сойму провірювала стан довгів польської держави. Загальне зіставленя зводиться до таких сум: заграничне задовженя державного скарбу 3,57 міліярда золотих, внутрішнє задовженя 0.627 міліярда зол.; разом 4,19 міліярдів зл.

Крім того, є гарантії, які скар удилив державним банкам і підприємствам, самоврядним установам і т. д.

На спаді доляра скарб зискав 939,7 міліонів зол., а на спаді фунта 66,4 міліонів зол., разом кругло 1 міліярд золотих.

Практичні курси „Сільського Господаря" в Янчині

II. РІК НАУКИ.

Дня **1. березня** с. р. починається друга черга »Практичних господарських курсів« в Янчині.

Курси треватимуть від 1. березня до 31. грудня 1934 р., себто 10 місяців з 2-тижневою перервою в часі жнив.

В програмі науки є всі ділянки господарського знання — садівництва, городництва, пасічництва та шовківництва, рільної господарки, годівлі худоби, безріг, дробу та риб, ветеринарії — та с. г. кооперації.

Навчання переводиться на окремих 6—8 тижневих курсах, але практичну науку в таких ділянках як рільництво, садівництво, городництво та пасічництво переводиться протягом цілого року в зразковому господарстві п. Мирона Луцького.

Прийом кандидатів відбувається від тепер до 25 лютого ц. р. Умови приняття є такі: а) кандидати мусять мати покінчений 18 рік життя; б) мусять мати середньошкільну освіту (найменше 6 кляс гімназій або рівновартної школи). Виїмково приймається спосібних кандидатів з нижчою освітою; в) мають внести подання з такими посвідками: шкільне свідоцтво, метрика, згода батьків платити за удержання та опис життя.

Зголошення на курс посилати прямо на адресу: Управа Практичних Курсів »Сільського Господаря«, Янчин — почта в місці.

З курсів можуть користати також жінки.

Оплата за науку є 20.— зол. місячно. В разі зголошення більшої кількости кандидатів вона буде відповідно зменшена.

Удержання (помешкання і харч) коштує ок. 30.— зол. місячно.

Точніші інформації висилає на бажання Управа курсів.

Видає: Ревізійний Союз Українських Кооператив.

За редакцію відповідає: Д-р Карло Коберський.

З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові, вул. Чарнецького 26.

НОВІ КНИЖКИ.

Organisační rukověť dlružstevních shromáždení. I část: Organisáce a řízení schůzi. Napsál Borys Martos,... II část: Družstevní shromáždění. Napsál a sestavíl Emil Strnad. V Praze, Ústřední Svaz československých družstev v Praze, 1933. 8⁰, ст. 140.

К. Коберський і В. Левицький: ІДЕОЛЬОГІЯ КООПЕРАЦІЇ. Вибір з кооперативного письменства. Львів, Ревіз. Союз Укр. Кооператив, 1934. 8⁰, ст. 108.

Известия на българската централна кооперативна банка. София, 1933, 4⁰.

Bulletin mensuel de renseignements économiques et sociaux. Nr. 12. 1933. Rome, Institut International d' Agriculture. (Зміст: Сіл.-госп. кооперація в Латвії; W. Rohrbach: Обезпечення в сіл. господарстві цілого світу зі становища міжнародньої підтримки сіл. господарства).

КОЖНИЙ КООПЕРАТОР
повинен мати
цінну памятку, якою є багато
: ілюстрований, а дешевий :

АЛЬБОМ
З НАГОДИ 25-ЛІТНЬОГО ЮВИЛЕЮ
МАСЛОСОЮЗУ

Замовлення шліть на адресу:
„МАСЛОСОЮЗ"
ЛЬВІВ, Б. ҐЛОВАЦЬКОГО 23.

„VADEMECUM УКРАЇНСЬКОГО КООПЕРАТОРА"
з мілioном чисел — це ДРУГИЙ РІЧНИК
УКРАЇНСЬКОГО ЕКОНОМІЧНОГО БЮРА
з календарем на 1934 рік.

Зміст: Україна в числах. — Народне господарство. — Показчик української культури. — Адреси українських установ в цілім світі.

ЦІНА ТІЛЬКИ зол. 1·40'

Продають українські книгарні в краю та закордоном
ГОЛОВНИЙ СКЛАД:
КНИГАРНЯ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ім. ШЕВЧЕНКА
ЛЬВІВ, РИНОК ч. 10.

Вистарчить вплатити належність з пересилкою зол. 1·75 на конто П. К. О. ч. 4.423 (Е. Чехович, Варшава), а отримаєте негайно цю прегарно видану книжку, яка обіймає 208 сторін друку та має український і анґлійський тексти.

Книжкові премії!

Запросини до передплати на 1934 рік, що є вже семим роком видання журналу

„КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛИКА“

єдиного у нас економічно-суспільного місячника, що виходить під ред. дра К. Коберського накладом Ревізійного Союза Українських Кооператив.

В 1934 році „Кооперативна Республика“ даватиме своїм читачам:

постійні приступно написані огляди господарського положення в краю і заграницями;

■

багату господарську і кооперативну (краєву і заграничну) хроніку, в котрій повідомлятиме про всі визначніші події у світі;

■

в своїх постійних відділах (народнє господарство, теорія, практика та життя кооперації і ін.) принесе статті наших і закордонних визначних економістів.

Кожний передплатник „К. Р.“, що заплатить до 1. липня передплату за рік, одержить в 1934 році такі дарові премії:

1. **Володимир Навроцький, гал.-укр. статистик-економіст на тлі своєї доби,** — що виходитиме, як пів-аркушевий додаток до „Кооперативної Республики“.

2. **„Ідеольоґія кооперації“.** Вибір з кооперативного письменства, ст. 108, вартости 2 зл. або

3. Книжки з видань РСУК. по вибору передплатників у вартости 2 зол.

Передплата за „Кооперативну Республику“ в 1934 році знижена і виносить всього 12 зол. (за 12 чисел по 40 стор. друку). На пів року 6 зол. Окреме число 1 зол. До набуття в усіх книгарнях.

Кооперативні робітники, студіююча молодь і селяне дістають крім премії „Кооп. Республику“ за 8 зол., якщо заплатять повну передплату за рік до кінця червня 1933. Сплачувати можна ратами.

Адреса: ЛЬВІВ, ВУЛ. МІЦКЕВИЧА 12 РСУК.

Кожна солідна кооператива мусить мати „Кооперативну Республику!“ Не можна звати себе освіченим кооператором, не читаючи „Кооперативної Республики!“

Поодиноке число 1 зл.

КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛІКА

В ЦЬОМУ ЧИСЛІ ЗОКРЕМА ЧИТАЙТЕ:

На окраю днів: Данайський дар; Новелізація кооперативного закона; Як би так зроблено з усіми...; Розмови про девалюацію польського золотого; і ін.

На марґінесі світової кризи і боротьби з нею (В. Тотоміанц).

Картелізація торговлі с.-г. продуктами в Німеччині. Анґлія хоче аґраризуватися. Фоке́ про сучасні проблєми.

ЛЬВІВ БЕРЕЗЕНЬ 1934

ЗМІСТ:

На окраю днів (Актуальні замітки) 80
В. Тотоміанц: На марґінесі світової кризи і боротьби з нею 89

Проблєми кооперативної орґанізації і практики.

П. Панченко: Праця членів управ кооператив для загального закупу і збуту 94
Д. Штавдінґер: Кооперація і жінка 100

З преси і життя

Примусова картелізація в торгівлі сіл.-госп. продуктами в Німеччині і реформа сіл.-госп. кооперації 105
Анґлія хоче аґраризуватися 106
Д-р Фоке про сучасні проблєми 108
Серед книг і ґазет 110
З кооперативного життя 118
Господарська хроніка 118
Спростування 119

INHALT:

Aktuelle Notitzen (Planwirtschaftsmanie, Novelle zum poln. Genossenschaftsgesetz u. s. w.) 80
Noch über die Ursachen der Krise u. ihre Bekämpfung (V. Totomianz) 89
Unsere Genossenschafter. Bemerkungen eines Revisors (P. Pantschenko) 94
Frau und Genossenschaft (D. S.) 100
Zwangskartellierungen in der Landwirtschaft (Deutschland England u. s. w. (K. K.) . 105
Dr. Fauquet über Planwirtschaft u. Genossenschaftsbewegung (K. K.) 106
Bücherschau 110
Genossenschaftsbewegung . . 118
Wirtschaftsnachrichten. . . . 118

SOMMAIRE:

Notices actuelles 80
Quelques considérations sur les causes de la crise mondiale (V. Totomiantz) . . . 89
Les types des directeurs des coopératifs de villages et ses travail (P. Pantchenko) 94
La femme et la coopération (D. S.) 100
La cartelisation obligatoire dans commerce avec les produits agricoles en Allemagne et la réforme de la coopération agricole 105
Angletterre veut dévenir agraire (K. K) 106
Mr le Dr G. Fauquet sur les problemmes d' aujourd'hui 108
Parmi des livres. 110
Chronique coopératives . . . 118
Chronique économiques . . . 118

Видає: Ревізійний Союз Українських Кооператив.
За редакцію відповідає: Д-р Карло Коберський.

З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові, вул. Чарнецького 26.

КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛИКА
ЕКОНОМІЧНО-СУСПІЛЬНИЙ МІСЯЧНИК—ЛЬВІВ
CO-OPERATIVE REPUBLIK
Ukrainian Monthly Review — Lwiw Poland
Ч. 3.
БЕРЕЗЕНЬ
1934.
РІЧНИК VII.

НА ОКРАЮ ДНІВ.

ДАНАЙСЬКИЙ ДАР.

Коли з уст противників большевизму чуємо нераз фразу про повну ідейну безплодність цього руху, який „нічого не дав світу“ — то в світлі подій останніх часів це вже не відповідатиме правді.

Безумовно в минуле вже одійшов час, коли Европа й Америка засадничо відхиляли все що йшло з совітської імперії.

Перше, що в Европі почало прийматися і находити наслідувачів — це диктаторські, терористичні методи управління державою, від яких Европа вже давно відвикла (бо навіть царський режім в Росії був мякший). Вже в 1922 році большевизм найшов собі наслідувача в нищенні демократії — в особі італійського фашизму.

Правда, пізніші роки — аж до світової кризи — не дали відчути впливу большевизму на інші ділянки життя. Але кілька літ кризи, тої господарської катастрофи, яка довела деякі національні господарства на край пропасти — приспорили учнів большевизмові також в господарській ділянці.

Маємо на думці чимраз сильнішу в деяких країнах Европи тенденцію до скріпленого державного інтервенціонізму у господарські справи громадян та досить вже популярну в Европі ідею практичної „пляновости в господарстві“. Державний інтервенціонізм в деяких країнах прибирає навіть форми етатизму, це є прямого удержавлювання і то цілих ділянок господарства. На перший огонь, звичайно, йде зовнішна торговля.

Правда, що до зовнішньої торговлі, то завжди існує „річевий“ аргумент: мовляв без того не дійде країна до господарської самовистарчальности, до плянової розбудови всіх ділянок свого господарства, а це в сьогоднішніх непевних часах, при постійній загрозі війни, є політична необхідність. Дарма, що всі з тим погоджуються, що торговельне відокремлення від сусідів веде до здорожування життя, примушує до нових великих інвестицій капіталів, замість того щоб їх ужити на споживання, на культурне піднесення і под.

Але вслід за зовнішньою торгівлею приходить і внутрішній торговельний оборот, ба навіть виробництво. Від „внешторгу“ приходимо помалу до „пятиліток“, в тій чи іншій формі й до „хлібозаготовок“ і т. д. Примусово хочуть вчити господарности хлі-

бороба, з гори від бюрка приписуючи йому, що, де і як засівати, кому і за які гроші продавати свій продукт, то-що. Можливо, що колись почнуться такі самі плянування і в ділянці промислу. Покищо це благо має спливати на хлібороба; очевидно тому, що це чинник з меншою відпорністю. Як практичну ціль плянування, наводиться необхідність з м е н ш у в а н н я продукції в деяких ділянках.

Що народнє господарство потребує свідомої о р ґ а н і з а ц і ї, не такої, яку йому ніс картельний капіталізм, але орґанізації орієнтованої с у с п і л ь н о — про це вже нині, в пятім році кризи, мабуть ніхто не сумнівається. Але чи цею орґанізацією має бути сталінський пятилітизм, хлібозаготовки, диктування цін державою і т. д. — в це ми не віримо і не повіримо, поки перед нашими очима міліони людей вимирають з голоду під рукою того-ж Сталіна.

Треба остерігати в час Европу перед несвідомим прийманням данайських дарів совітського державного бюрократизму. Недавно підручний тогож Сталіна, п. Каґановіч, наводив приклад, що на запит, як сіяти якусь рослину — по кількох місяцях канцелярської волокити колгосп одержав відповідь про те, як сіяти... аж 27 родів рослин, але між ними не було якраз тої, про яку питали... „Пляново“ розміщені трактори у значному відсотковi ржавіють по ріжних МТС—бо не використовуються, як було пляновано. Нехай керманичі европейських держав простять Ґітлєрові його гріх наслідування сталінських метод і нехай оставлять самому громадянству турботу за доцільну орґанізацію свого виробництва і товарообміну.

Добровільне кооперативне ґуртування — ось єдина творча і небюрократична орґанізованість, хоч і не прикрашується модними і так багато обіцюючими прапорчиками примусової „пляновости“. Тут пляновість є в кости і крові, а лад і порядок випливає із самої суті орґанізаці..

Хто-ж у б и в а є ту єдину правдиво орґанізуючу суспільну силу — той на ділі працює для збільшення господарського хаосу.

НОВЕЛІЗАЦІЯ КООПЕРАТИВНОГО ЗАКОНА.

В хвилині, коли складається це число нашого журналу, в соймі обговорюється і вирішується урядовий проєкт змін кооперативного закона. Кооперативне громадянство поінформоване про головні точки проєктованих змін: одні йдуть в напрямі скріплення внутрішньої контролі і відповідальности органів кооперативи, другі дають великі можливости державної інтервенції в життя кооператив та їх надбудов. Всі засоби, яких кооперація могла вжити для злагіднення цеї другої, зовнішньої інтервенції — були вжиті кооперативами всіх напрямків і національних груп. Те, що остаточно набере сили права — це буде очевидно тим обєктивним фактичним станом, з яким ко-

операції прийдеться надалі рахуватися. На комісії і на пленумі сойму відкинено майже всі постуляти, які ставив польський кооперативний рух на своєму зїзді, а також українська кооперація.

Таким чином правне положення кооперації нагло змінюється на гірше. На жаль — погіршується тільки її положення, бо інші форми господарських згуртувань (акційні спілки, спілки з обм. відповідальністю і т. д.) не тратять нічого зі своєї автономії.

Обовязком кооператорів буде і надалі: все і всюди, при яких би то не було правних і фактичних умовах, вірити в спасенність правдивих кооперативних метод і засад та старатися їх здійснювати в практичній роботі. Ідеал самоорґанізації споживачів і дрібних продуцентів, що присвічував творцям кооперативного руху, ідея самоуправи, висловлена кличем „берім свої справи у свої власні руки" — скорше чи пізніше оправдає себе як найуспішніший принціп в орґанізації господарства.

ЯКБИ ТАК ЗРОБЛЕНО З УСІМИ...

Останній випуск урядового статистичного вісника дає черговий перегляд цін промислових виробів (на жаль — знову не всіх).

В тому зіставленні — крім інших — цікавить нас позиція „цемент". В р. 1928 ціна цементу за 100 кґ. була 7.13 зл.

В січні 1934 — ціна упала на 2 зл. 30 ґр.!

Це наслідок розвязання цементового картелю.

На жаль — більше таких потішаючих позицій не знаходимо. Вугіль, залізо, нафта, потасова сіль і т. д. пишаються цінами мало що меншими як ціни 1928 року. Що підошвяна шкіра коштує за 1 кґ. 3.80, хоч у 1928 р. стояла 9.64 — це вже річ відома, що ця знижка мала місце тому, що не було в цій ділянці картеля. Що упали ціни міді, бавовни, вовни і под. — це наслідок тої обставини, що цих сирівців в Польщі не має і вони довозяться з заграниці по демпінґових цінах.

Чи не можнаб поговорити з панами від заліза, нафти, вугля, цукру і т. д. в подібний спосіб, як це зроблено з цементовим обєднанням?

Тоді поборювання кризи йшлоб куди лекше і успішніше!

ЯК КОРЧИТЬСЯ ТОРГОВЕЛЬНИЙ І ПРОМИСЛОВИЙ РУХ.

„Wiadomości Statystyczne" з 15. лютня ц. р. приносять зіставлення викуплених промислових і торговельних свідоцтв на 1934-й рік. Вартість зіставлення в тім, що до цифр за 1934 рік подані теж порівнюючі дані за роки 1932 і 1933. Свідоцтва поділені на дві групи: промислові і торговельні. Цифри подані двояко: після воєвідств і після районів торговельних палат.

Загально в цілій Польщі рік 1933 дав навіть більшу цифру викуплених свідоцтв, як рік 1932 (з 272.137 на 277.501). Але на 1934 рік викуплено вже тільки 169.724 свідоцтв.

Але на території, заселеній Українцями не було так. В области львівської торговельної палати (трьох галицьких воєвідств) викуплено в р. 1932 всіх свідоцтв 46.761, в р. 1933 вже тільки 42.157, а на 1934 рік всього 35.346...

Головний відсоток зменшення паде очевидно на торговельні підприємства. — Торговельних свідоцтв викуплено у львівському воєвідстві на 1932 рік 21.751; в 1933 р. — 17.871, а на 1934 рік 14.988. — В станиславівському цифри по роках такі: 9.636, 8.606, 6.563. В тернопільскому: 9.816, 9.217 і 7.401. Волинь має далеко менші страти: 10.844, 10.887 і 9.872.

Число промислових підприємств зменшилося передовсім у львівському воєвідстві (5.693, 5.388 і 4.988). В тернопільському рік 1933 дав зріст (з 2.359 на 2.500), а 1934 спад: 2.145 свідоцтв. Зате Тернопіль на загал все таки упромисловлюється; його числа такі: 1.566, 1.853 і 1.651.

СТАН ЦІНОВИХ НОЖИЦЬ.

Інститут досліду господарської конюнктури і цін оголошує стан цін в Польщі в останньому чвертьріччу 1933 року.

Вказник гуртових цін сільських продуктів виносив пересічно **40.1**% у відношенні до 1928 року. Перед роком, в останньому чвертьріччі 1932 року стан був 42.1%.

Вказник цін промислових виробів, які закуповує хлібороб був в останньому чвертьріччі 1933 р. — 71.9; в кінці 1932 року він виносив 77.6.

Порівнання обох тих вказників показує, що тепер відношення цін дещо корисніше для хліборобства, як було перед роком, в наслідок відносно більшого здешевіння промислових виробів, ніж рільних. Однак мимо тої невеликої поправи розбіжність між обидвома вказниками дуже велика, а покривдження хліборобів дуже болісне. Промисл мабуть не здає собі справи з того, що скубучи село нині, тим самим підриває своє „завтра", можливість своєї власної розбудови. Вбоге село не може бути таким відборцем продуктів промислу, якби могло і повинно бути.

РОЗМОВИ ПРО ДЕВАЛЮАЦІЮ ПОЛЬ. ЗЛОТОГО.

Реформа валюти в найблищому сусідстві Польщі — Чехословаччині викликала зрозуміле хвилювання умів в Польщі. Вже йде жива пресова дебата на тему: Треба чи ні Польщі наслідувати Чехословаччину?

На всякий випадок не завадить вже тепер бути приготованим і розважити всі можливости, мимо рішучих заперечень

з боку уряду. Зниження золотого парітету своєї валюти або навіть відхід в нього — це добре право кожної держави і практикувалося нераз в історії. Річ в тім, які з того будуть наслідки?

Девалюація без інфляції, а тим самим і без підвишки цін на внутрішньому ринку — автоматично збільшує шанси експорту даної держави, бо для заграничного імпортера товар калькулюється відразу дешевше. Таку девалюацію вдалося перевести в Анґлії 1931 р. і вона вийшла країні на здоровля. Але — хто може заручити, що те саме вдасться і в другій державі? Рузвельтова реформа потягла за собою звижковий рух цін в Спол. Державах, який знову утруднив ситуацію експорту. Бо навіть при відсутности інфляції — ніхто не заручить, чи сам факт обниження курсу валюти не викличе недовіря до неї?

Польща при девалюації злотого моглаб дещо оживити свій експорт. Але ця користь може пропасти в разі загальної звижки внутрішніх цін. Правда — при такій звижці зискалиб злотові довжники (без забезпечення в золоті!), в першій мірі отже задовжене селянство, яке продавалоб свої продукти по вищій ціні і моглоб почати сплачувати довги. Але втратилиб вірителі, між ними в першій мірі держава, як власник найбільших банкових установ.

В разі інфляції потерпілиб також усі ті верстви, що працюють наємно, бо ледви чи їх платні пішлиб у горі рівнобіжно зі зростом цін...

ПРЕЗИДЕНТ РУЗВЕЛЬТ ПРО СВОЇ РЕФОРМИ.

Дня 15. січня президент Рузвельт виступив з прилюдною заявою про свої дальші фінансові пляни. Одно з го. овних місць у заяві займає справа викупу золота, що находиться в державі.

Рузвельт є того погляду, що в добі кризи свобідний внутрішній оборот золотом не тільки зайвий, але навіть небажаний. Рухи золота у більших скількостях можуть бути потрібні лише для реґулювання сальд в міжнародньому обороті. Тому, на думку президента, треба перенести на державу право власности цілого золота, що находиться в її межах і є власністю американських громадян. За це золото його посідачі дістануть заплату у спеціяльних посвідках (цертифікатах). Цертифікати ці будуть: доляр за доляр — й ґарантовані тим запасом золота, що находиться у скарбі. Вага і ціна золота, здепонованого за кожний доляр, буде означуватися час до часу. В разі обнижки вартости золота як і в разі його звишки — страта чи зиск з цього приводу припаде вже очевидно державі.

Зібране таким чином золото має бути підкладом для американської валюти. Одначе мимо того Рузвельт не вважає, щоби вже настав час для стабілізації курсу доляра, для означення золотого парітету доляра (себто: кілько золота міститься

в однім долярі). Обовязуюче тепер законодавство дає президентові право знизити парітет доляра до 50% первісної висоти. Рузвельт думає, що можна буде вернути до парітету вищого як 60% давьої висоти.

На знижці курсу доляра скарб заробив поважні суми (бо ж як відомо, банкноти це зобовязання скарбу перед суспільством; коли вартість банкнотів менша, то значить, що і зобовязання скарбу менші).

Рузвельт пропонує, щоби з тих зисків утворити фонд з 2 міліярдів долярів, призначений на закупно і продаж золота за заграничні девізи та на закупно і продаж американських процентових паперів.

Далі президент С. Д. поручає вживати срібла для биття монет.

В світлі фактичних обставин плян Рузвельта виглядає ось як:

До перебрання є кругло золота за 4 міліярди долярів. Ціна перебрання виносить 20,67 дол. за унцію золота. Якби ціна золота знизилася (значить вартість доляра піднялася), то тоді уряд мав-би випустити нові посвідки за перебране золото, вже на меншу суму долярових одиниць. Фактична мета уряду є: через заняття всього штабового і монетарного золота дістати до своїх рук засіб для регулювання ціни золота, а тим самим і курсу доляра.

Економічна преса ставиться поки що з резервою до нового потягнення американського президента. Преса великого промислового світу більше холодно, ніж тепло. Вона не може Рузвельтові простити його кодексів праці, які засягнули глибоко в господарку приватних підприємств.

ДАЛІ ПО ЛІНІЇ РУЗВЕЛЬТА?

Часописи доносять, що в Спол. Державах носяться з думкою ще дальших посунень в тім напрямку, який указав президент Рузвельт своїми „кодексами праці". Один визначний промисловець мав виступити з пропозицією, щоби в текстильному промислі робітник працював в тижні 36 годин (6 годин денно), причім платня малаб остати такою самою, як за дотеперішніх 7 годин. Після обовязуючого досі кодексу праці текстильного промислу тиждень праці робітника мав виносити 40 годин, а фабриці вільно було працювати тільки на 2 зміни. Згідно з новим проєктом фабрика моглаб працювати і на 3 зміни. В наслідок такої реформи моглоб дістати працю знову богато безробітних (газети подають, на наш погляд, сумнівну цифру — 13 міліонів осіб).

Як не як — а нема сумніву, що в цій точці плян Рузвельта іде по правильній лінії. Яка-б не була доля інших, прим. валю-

тарних реформ його уряду, то сама думка зменшення годин праці людини при не зменшенім заробітку є зовсім льогічна і раціональна (хоч для підприємців ще означає зменшення їх доходів). Треба признати американським підприємцям, що вони на загал льояльно підчинилися вимогам життя і розуму, хоч очевидно не добровільно. В іншій країні — не виключене, що сама думка про таку реформу привелаб світ капіталу до думки про насильний опір, якийсь пуч, тощо.

ЗНИЖЕННЯ ЗОЛОТОГО ПАРІТЕТУ В ЧСР.

Найблищий сусід Польщі, Чехословацька республика, рішилася на валютарну реформу. Премєр міністрів п. Маліпетр заповів, що уряд приступить до радикальніших средств у боротьбі з крізою, не уступаючись навіть перед обнижкою вартости гроша. Не значить це, що чеська корона малаб взагалі втратити звязок зі золотом (як це покищо є в Спол. Державах); має бути зменшена тільки рівновартність паперової корони в золоті. (Дотеперішнє відношення було: 1 кч. = 44.58 міліґрамів золота).

Ціллю цеї реформи після слів міністра, має бути оживлення внутрішнього і зовнішнього торгу; для тої цілі треба зрівнати валюту з валютами інших держав, які підлягли знижці курсу. В ніякому разі не думає уряд вступити на шлях інфляції. Реформа валюти, переведена розумно і розважно, не мусить спричинити у внутрішньому господарському житті ані заколоту, ані перевороту, ані не може мати впливу на грошеві вклади. Досвід інших держав показав, що о скільки зниження парітету не йде в парі з інфляцією, то воно не приводить звижки цін і здорожіння.

Міністр є свідомий того, що сама валютарна реформа не усуне всіх джерел недомагань; вона буде тільки малим причинком до оздоровлення відносин. „Знаємо, що чини диктує звичайно сама ситуація. Ситуація свідчить, що відносини самі вже вступили на шлях природнього оживлювання господарства та що в світі робляться останні підготовчі заходи для міжнароднього вияснення також у валютарній ділянці". — Після незначних змін в уряді, вартість чеської корони знижено на $^1/_6$ її дотеперішньої вартости.

БЮДЖЕТ СРСР.

Бюджет СРСР на рік 1934 ухвалено на засіданні ВЦИК-а в грудні 1933 року. Як відомо — бюджети СРСР обіймають не лише доходи і видатки державного апарату в тісному розумінні, але також бюджети всіх державою ведених господарських установ і підприємств. Тому цифри бюджетів надзвичайно високі, виявляючись у десятках міліярдів рублів.

На 1934 рік бюджет доходів виносить 48,7 міл. рублів, а по стороні видатків 47,2 міл. рб.

В 1933 році фактичні доходи виносили 39 міліярдів рб. (преліміновано 35 міліярдів); росходи 36 млрд (преліміновано 35,2 млрд.).

Бюджети СРСР ростуть з року на рік надзвичайним темпом, в міру того, як держава захоплює щораз ширші области господарства, а також у звязку з ростом цін і обнижкою вартости гроша. Ось перегляд бюджетів СРСР:

	Прибутки	Видатки		Прибутки	Видатки
1922/23	1,5	1,5	1932	27,5	27,0
1927/28	6,5	6,5	1933	35,0	35,2
1931	23,7	23,0	1934	48,7	47,2

(„П. Г.“).

ПРОЦЕС — ЯКИХ МОЖУТЬ БУТИ ТИСЯЧІ.

Перед львівським судом відбувається саме карний процес проти шайки лихварів із Звенигороду під Львовом, під проводом Парнеса, які наче клясичні павуки обмотували селян з цілої околиці та неймовірними штуками приходили в посідання їх грунтів. Лише припадкові завдячуємо, що справа опинилася перед судом. Цим припадком — це добра воля кількох інтеліґентних людей зі села, головно учителя, які підгляділи штучки лихварів і зібравши матеріял, передали його судовим властям. Акти того процесу варті того, щоби були видруковані, як окрема брошура, і розповсюджені в масах, як практичне поучення про небезпеку лихви та про те, якими вона воює засобами.

Та одна річ заслуговує на відмічення: що таких процесів у нас не відбувається більше. Те, що приходиться чувати з уст практиків-кооператорів майже що днини — це матеріял, який аж проситься для того, щоби з нього робити прилюдний ужиток. Коли можна б хоч цею дорогою припинити в дечім той розбій, що управляється по наших селах, то чому цього не робити?

Кооператори повинні прикласти рук до витягнення на денне світло більше Парнесів нашої країни.

Просимо П. Т. Передплатників відновити передплату за „Кооперативну Республику“ на 1934 р., а пп. Післяплатників теж вирівнати залеглости.

Адміністрація.

На маргінесі світової кризи і боротьби з нею

Причиною всесвітньої кризи (якщо хочете назвати її цими двома словами) є безладдя і нерівномірність капіталістичної продукції й розподілу. Одначе в двох словах очевидно не можна представити всеї складности сучасної кризи, через яку терпить не лише промисловість, але і сільське господарство, — кризи, яка витворила величезну армію поверх 30 мілїонів безробітних пролетарів.

Коли головною причиною попередніх криз була перепродукція і неможливість збуту такої великої кількости продуктів промисловости, то основною причиною теперішньої кризи є нерівність розділу суспільних дібр і спричинене цим недостаточне спожиття продуктів сільського господарства й промисловости.

В промислових краях, отже тимсамим краях більшої соціяльної нерівности — напр. в Німеччині, Великобританії і Злучених державах Північної Америки, — кризу і безробіття відчувають остріше, чим в рільничих державах. В державах, де більшість населення творять дрібноземельні селяни, де мало промислового пролетаріяту, до яких-то держав належить передусім Франція, кризу перебудуть лекше, чим в державах, в котрих сільське господарство відограє малу ролю.

Нам можуть відповісти, що нинішня криза діткнула не тільки промисловість, але й сільське господарство. Це правда! Одначе в сільському господарстві вона не спричинила такої армії безробітних, що моглаб стати небезпечною для загального порядку. Крім цього продукти сільського господарства, а передусім хліб, з конечности більше споживаються, чим продукти промисловости. Коли збільшуються доходи населення, то це виявляється передусім у зрості запотребування товарів першої потреби, що їх дає сільське господарство.

Теперішній розділ приходів, а тому і суспільних дібр — далекий від справедливости. Розвиток капіталістичної промисловости і торгівлі довів до концентрації суспільних дібр і майна в руках відносно невеликої частини населення. Промислові держави з великими містами збільшили пропасть між богатими й бідними. Цей контраст пхає пролетарів до революції і насильного розділу майна, чим одначе годі розвязати соціяльне питання. Приклади доказують, що насильство і грабунок дають у висліді не спокій і порядок, а загальну бідність. Краї малої власности, передусім малоземельної, як наприклад скандинавські, деякі балканські і балтійські держави, Швайцарія, Чехословаччина, Франція, Бельгія, Канада і Австралія є переважно державами мирного соціяльного розвою й добробуту.

На рівні з економічними причинами всесвітньої кризи, від-

гравають ролю також фізіольоґічні, моральні і політично-адміністраційні причини.

Зріст населення, що обмежує можливости зарібку, є одною з причин кризи. При плодженню дітей мало застановляються над цим, чи є для них місце. Впрочім може ще і місце знайшлобся, але люде не розуміють цього і шукають легкого хліба, як: державна служба, торговля і вільні професії. Англійський економіст Мальтус твердив, що зріст населення не йде в парі зі зростом дібр. Це твердження тепер, як бачимо, не відповідає правді: продукція так зросла, що фабриканти хочуть її зменшити, а сільські господарі і торгівці нищать декотрі продукти, наприклад каву, щоби підвищити їх ціну[1]).

Серед психольоґічних причин головну ролю грає невдоволення, що огорнуло всі кляси населення. Наші батьки мали менше, але були більш вдоволені і більш життєрадісні від нас. Це невдоволення спричиняють не лише гірші умовини життя, але й все більше відчування нерівности і браку ідеалів. Теперішній промисловий робітник, обезпечений державою від слабости, випадків, старости і безробіття, що користується всіми удогірненнями міста — більш незадоволений, як селянин. Чи це не свідчить, що гіпетрофія промисловости і міського життя шкодить людям? Людськість переживає тепер не тільки економічну, але й моральну кризу.

Европі шкодить передусім велика кількість держав[2]), котрі стараються все більш відділитися одні від других. В теперішній час є війська більше, чим було до війни; передусім в малих державах. А на це зужитковується богато грошей. Нестійність політичного положення в Европі примушує й дрібні держави узброюватися.

Податки ростуть чимраз то більше і це, без сумніву, впливає на ціну предметів першої потреби.

З другої сторони протекціонізм надзвичайно розвивається, і одні держави відгороджуються від других китайським муром мит.

Держави штучно плекають навіть такі галузі промисловости, яких коштовність дуже висока. Цим змагають вони до повної господарської незалежности. Товарообмін дуже утруднений.

---

[1]) Що до цього — порівн. працю проф. В. Генкельмана: Рух населення і світова торговля збіжям (в 11. ч. Бюлетеня Міжнар. Аґрарного Інституту в Римі). (Реф. в „Українському Аґрономічному Вістнику“ ч. 1. Львів, 1934, ст. 83—86). — Ред.

[2]) Не поділяємо цієї думки автора, уважаємо її наскрізь хибною. Не скількість держав сама по собі, але брак нормальних взаємовідношень, співжиття між державами є обставиною, що ділає в напрямі, поглиблюючім кризу, про що говорить далі й сам автор. — Ред.

Паспорти, що до війни існували тільки в Росії, тепер є всюди. Колиб Европа була федерацією держав, можнаби в ній жити спокійно і дешево, тому що властиво нема товарів, яких бракувалоб, а бракує тільки раціонального їх розділу. Купна здібність мас не збільшилася — тому, що дуже богато майна тратиться на непродукційні цілі.

Дуже важну ролю в зрості кризи відграє спекулятивний капітал, а по части банки. В Европі є ще багато необробленої землі, напр. на полудні Франції; не можна однак дістати грошей на наводнення — тому тільки, що тут капітал не досить зароблявби. Капіталісти не беруть під увагу корисности такої праці, бо працюють виключно для зиску.

Продукуються в необмеженій кількости алькоголеві напої, перфумерія, папіроси, наркотики і т. д. тому, що це все приносить більший процент. Колиб можна безкарно доставляти населенню Европи опіюм і інші наркотики, то капіталісти займалисяб і цим ділом.

В нинішній державі капітал займає місце господаря, в той час, коли повинен займати місце слуги. Капітал так, як вогонь: може бути корисний і шкідливий. Вогонь служить для огріття і приготовання їди, але може знищити і спалити все.

Рівночасно з цим, як існує багато посередників, всюди існує й дуже багато банків. В часі нинішньої кризи заломалося багато банків (в Америці і Европі), головно ті, що займалися явно спекуляцією. Але в дійсности — чи потрібно аж стільки банків?

Нинішні люди шукають легких занять, щоби скоро збогатіти. Заняття в банках, торговля, державна і військова служба, політика — це улюблені заняття. Навіть ті, що живуть на селі і мають найбільш приємне заняття, мріють про те, щоби переїхати до міста.

А у великих містах є повно людей, що ведуть життя паразитів і вони, ці міста, є осередками безробіття, зависти, злоби, боротьби за існування і проступків. Забуто вже приказку, що, як селянин має гроші, то мають їх всі. Міське населення, що зростає з кожним днем, не в силі само удержати і торговлі і промисловости. Люди шукають теж нових ринків збуту за границею, але забувають, що ринок збуту цілком близько, а ним є селянин, що потребує прихильної обслуги, а не хоче бути тільки жертвою міських професій.

Сільсько-господарська продукція, в супереч промисловости, може унезалежнити селянина від міста. В гіршім випадку рільництво може існувати навіть без промисловости і торгівлі, але ці останні — згинулиб без рільництва. Великий китайський релігійний вчитель Конфуцій порівняв рільництво з корінням і пнем дерева, а промисловість і торгівлю з галуззям і листками.

Коли захворіє коріння, тоді всихають галузі й галузки. Разом з деякими економістами німецький вчений Вернер Зомбарт, що відзначається майже геніяльною інтуіцією, каже, що в будучині визначну ролю відограватимуть селяни і ремісники. Автор цих рядків зовсім годиться з проф. Зомбартом відносно ролі селян і звертає головну увагу на оброблювання землі і садівництво. В такім великім місті, як Берлін, вже думають про т. зв. „міського селянина", т. зн. про влаштування таких районів міста, де робітники і служба займалися б побіч свого звичайного заняття ще й садівництвом та огородництвом.

Нинішня кріза глибша від усіх попередніх, бо вона не тільки економічна, але й моральна. Війна та революція пірвали звязок солідарности між народами і клясами. Яканебудь нова релігія[3]), або ідеалістичний світогляд моглиб помогти народам очиститися і вийти з цього положення, але така ідеольогія ще не народилася. Що ж до старого християнства, то хтось про нього сказав, що, колиб виповняли його заповіти, то соціяльне питання не існувалоб, бо сусід помагавби сусідові. Війна зробила людей більшими еґоїстами, чим альтруїстами. Стара віра, старі звичаї частинно знищені, а нові ще не повстали.

Але ці всі перспективи не такі страшні, як собі часто уявляють. Якщо давніше престіж зброї стояв так високо, то чому в будуччині не має рівнож високо стояти престіж праці і солідарности? Місце воєнної чести може зовсім оправдано заняти честь праці. Коли можна умирати за вітчину, то чому не можна навчитися жити для неї і для цілого людства? Людина володіє тепер не тільки землею, але й воздухом. Чому не можна заволодіти собою і побороти свої воєнні інстинкти?

Ми коротко вказали на деякі причини теперішньої кризи. Богато тяжче є знайти способи боротьби з нею. Ці трудности приневолили визначного французького економіста Шарля Жіда порівняти кризи з постійними явищами природи, як приплив і відплив, літо і зима. Він припоручав як найкращий спосіб пережити кризу — не говорити про неї. Чим менше будемо говорити про кризу, тим лекше вона пройде.

Численні економісти, а серед них двох німецьких професорів, Є. Ледерер і Ю. Гірш поручають, як засіб до зломання кризи — введення плянової господарки. Але коли, як примір такої господарки, має служити плянова господарка Совітів, то ми вяжемо з тим поняттям чим раз, то більше вмішування державної влади в економічне життя. Назвім це, як хочемо: соціялізмом, комунізмом, державним соціялізмом або державним капіталізмом, однак в дійсности в Росії — і деїнде — дійде, або

[3]) Цей погляд, як і деякі інші, належить уважати за вислів особистих думок автора. — Ред.

дійшло до цього, що предсказував знаменитий соціольог Герберт Спенсер в своїй праці „Будуча неволя": до дивовижного зросту бюрократії і обмеження свободи одиниці. До цього нещастя прилучиться ще друге. Держава, або ці, що сповняють її волю, себто урядники—по більшій части *кепські господарі* і перехід промисловости й торговлі в руки бюрократії принісби лише зменшення приходів держави. Згадані вище економісти мали на увазі не совітське плянове господарство, але тому, що вони не пояснюють своїх плянів, можна думати, що вони хочуть збільшити значіння влади в напрямі більшого *нагляду і контролі* над промислом і торгівлею, а також і над розвитком кооперації, яка є власне найприступнішим пляновим господарством, не виключаючим конкуренції.

В численних маленьких державах Европи, залежних від світового торговельного і промислового обороту, є не можливе в жадній формі плянове господарство, бо ті держави, це члени одного тіла, себто Европи. Заведення плянового господарства булоб лекше, колиб ці поодинокі держави відважилися зєднатися в Обєднані Держави Европи, а тим самим знеслиб зовсім видатки на зброєння, і піднеслиб приходи населення, котре змоглоб купувати більше потрібних корисних продуктів для сільського господарства і промисловости.

Пожиточну ролю держави в будуччині ми бачимо не в поширенні державної промислової і торговельної діяльности, *а у вихованні населення* й оздоровленню загальної опінії. Конечним є всіми засобами пропагувати витворення нової сільської цивілізації, бо виключно міська фабрична і технічна цивілізація наражає людство не тільки на постійні кризи, але і на виродження. Владі треба піклуватися селом не менше, як містом, щоби сільське життя зробити приємнішим і здержати втечу з села до міста. Треба теж опікуватися населенням і вибором предметів ужитку. В тім напрямі досі більше робила приватна ініціятива, чим державна, але ще й досі нема достаточної кількости вегетеріянських і протиалькогольних товариств, що пропагувалиб попит на продукти огородництва і управи ріллі. Тільки деякі держави вступили на дорогу раціоналізації запотребування населення. Так влада в Італії установила тижні споживання винограду і меду з ціллю не тільки підінесення сільського господарства, але й поправи відживлення населення[4]). Дальше можна теж завести безплатне доживлювання безробітних, що підвищилоб ціну на хліб. (В Злучених Державах були випадки, що хліба не було куди дівати і ним палили). Безплатним роздаванням хліба на кошт влади і міських самоуправ

[4]) Здається, що цього рода державні заходи не ведуть до ціли. — Редакція.

можнаби помогти дешево безробітним і бідним і це підвищилоб охоту селянства його продукувати.

Однак найпростішим і дешевим засобом ослаблення кризи є кооп. орґанізація кредиту, продукції, збуту і споживання. Кооперація мало, або й зовсім нічого не жадає від держави, вона не нищить приватної ініціятиви і конкуренції, навпаки бореться з монополями. Вона виховує населення не гірш школи до того, щоби розумно вести хазяйство згідними зусиллями, вона підпирає народню творчість, творячи нові форми, основані на самопомочі і взаїмній допомозі, відмінно від капіталістичних форм, що орґанізуються виключно в погоні за прибутком. Кооперація ставить на першім пляні не зиск, а службу широким масам населення. Теперішня світова кріза — це вислід анархії продукції і розподілу дібр; вона повстала тому, бо капіталісти поставили як найвищу мету: зиск і збогачення. До цього часу людей не виховували в співпраці і взаїмній допомозі. Тепер цего практично вчить їх кооперація і тому вона є головним засобом поборювання кріз.

В. Тотоміанц.

ПРОБЛЕМИ КООП. ОРҐАНІЗАЦІЇ І ПРАКТИКИ

Праця членів управ кооператив для загального закупу і збуту.

В січневім числі „Кооп. Респуб.“ за 1934 р. в коротких словах я зхарактеризував працю персоналу кооператив для загального закупу (крамарів), користуючись фактичним матеріялом, зібраним в часі ревізорського обслідування 80—100 кооператив, членів одного ПСК.

Приступаючи до заповідженої спроби характеристики діяльности членів управ, надзірних рад та контрольних комісій тих-же кооператив, рахую необхідним ще раз застерегтися, що спроба цего огляду не має наміром дати загальної картини урядування в кооперативах, типічної для всіх того роду кооператив, членів Ревізійного Союза.

Спроба ця обмежується висвітленням найбільш маркантних прикладів урядування в кооперативах, що належать до району праці тільки двох повітових кооперативних центрів і тому, отже, загального значіння не має.

Як відомо, статути кооператив для загального закупу і збуту вимагають трьох-членного складу управ кооператив при двох заступниках. На кожного з цих трьох членів управи (справника, касієра й книговодця) покладені точно означені статутом кооперативи обовязки.

На справника кооперативи, її так-би мовити — „начального директора“ (начального директора в теорії, бо на практиці, як побачимо далі, він таким майже ніколи не є) — покладається дуже важливий обовязок загального кермування справами кооперативи. Від него вимагається „проводу у всіх ділах“ кооперативи, а також — обовязок переводжування шконтра каси, догляду за правильним веденням каси та всіх ділових книг кооперативи.

На касієра — кладеться обовязок відбирання, видавання і переховування грошей, а також провадження касової книги кооперативи.

На книговодця — обовязок точного ведення ділових книг та, по скінченню ділового року, замкнення рахунків і складення білянсу з діяльности кооперативи за минулий рік.

Названі вгорі члени управи кооперативи мають, таким чином, складати її колегіяльний провід, правосильність рішень якого вимагає однозгідного виявлення волі бодай двох членів цього проводу.

Так справа ця представляється в теоретичному освітленню. В практичному ж житті — колегіяльне кермування справами кооперативи з виконанням точно окреслених статутом обовязків з боку поодиноких членів проводу кооперативи — має, як побачимо далі, дещо інший вигляд.

1. Праця справника.

З перечислених статутарних обовязків справника кооперативи — на практиці майже нічого не виконується точно так, як того вимагає статут.

Ні в однім випадку не вдалося мені, на жаль, ствердити, щоби справник кооперативи одночасно: і належно відносився до покладених на него статутом обовязків, і відповідно розумів їх та відповідав їм так своєю теоретичною підготовкою, як і своїм загальним інтелєктуальним розвитком.

Коли спостерігаємо, що справник виявляє бажання належно відноситися до покладених на него обовязків, тоді часто їх невідповідно розуміє, а коли належно відноситься і відповідно розуміє — тоді не має потрібної для цего теоретичної й практичної підготовки. Коли-ж посідає необхідну підготовку і знання — тоді часто бракує йому бажання належно до своїх обовязків відноситися та їх відповідно розуміти.

В наслідок цего — видайність праці навіть найліпших, в наших умовах, керманичів сільських кооператив не є такою, якою вона повинна бути при умові, що ці три ознаки доброго керманича містилися-б в одній особі.

Майже без винятку обовязки справника (як і обовязки касієра та книговодця в сільських кооперативах) виконує місцевий селянський елемент, що має за собою, як максімум, сільську народню школу. Трапляється не рідко навіть і таке незрозуміле

явище, що обовязки справника виконує анальфабет. До рідкости належить (один спостережений випадок), коли функції справника переймає на себе інтеліґент (в данім випадку місцевий управитель школи).

Брак відповідної підготовки, брак у величезній скількости випадків практичного знання справи, брак (майже без виключення) бодай мінімальної кооперативної освіти у керуючих органів наших сільських кооператив, — скажу більше, — брак знання статута своєї кооперативи і в звязку з цим — відсутність якого-будь поняття про те, в чому саме полягають обовязки і на чому саме базуються права справника, цего „начального директора“ кооперативи, — все це витворює жалюгідну ситуацію для справника, який не знає, що і як робити і як до справи „кермування“ взятися.

З тих причин праця справника на практиці звичайно зводиться до технічного полагоджування закупів товарів для кооперативи та іноді до визначування (часто разом з касієром чи книговодцем кооперативи) продажних цін на закуплений товар. Інші статутарні обовязки справника (кермування справами кооперативи, догляд за правильним веденням ділових книг, роблення шконтра каси і т. п.) в життю сільських кооператив, як правило, залишаються тільки на папері, спочиваючи в статутах кооператив та спокійно чекаючи на ліпші часи та ліпших виконавців.

Однак і ці обкроєні обовязки справника, що зводяться до технічного полагодження справ закупу — не всюди та не завше виконуються сумлінно і як слід.

Трапляється подекуди, що справники і в межах цих мінімальних рямок своєї діяльности знаходять джерело для несовісних доходів на некористь кооперативи й дотичного кооперат. союзу.

Нововибраний справник (якого, до речі, загальні збои часто обирають не задля його особистих прикмет, а тому, що, скажім, він посідає... коні, а коні потрібні на те, щоби привозити товари, або тому, що він вміє „добре говорити“, а часто навіть й тому, що пропонує найменшу ціну за довіз товарів з ПСК до кооперативи) — в перших місяцях свого урядування є боязкий, і тому сімлінний, слухняно виконує накази свого ПСК, заховуючи до него добру дооперативну дисципліну (вірність).

Але з бігом часу — він набирає вже „купецької вправи“ і, посідаючи вроджений нахил до „купецьких калькуляцій“, позбавляється страху та знаходить шлях до власників приватних склепів; від них починає, оминаючи ПСК, закуповувати ті чи інші товари, одержуючи за свій купецькій сприт певну винагороду, чи по-просту хабар.

Стереотипною фразою, що: „в ПСК на той час не було нам потрібних товарів“, або: „в ПСК товари є дорожчі, ніж в приват-

них склепах" — такого типу справники стараються прикрити це джерело своїх доходів, цей свій протикооперативний вчинок.

В 1932 р. трапилася мені нагода обсервувати в районі С.-К. Калуш дуже цікавий оказ такого справника. Віз він мене до кооперативи, яку я мав ревідувати. Дорогою оповідав, що він не є такий, як інші справники. Все робить совісно і чесно. І хоч є неграмотний — зате посідає дуже добру память і тому неписьменність йому ніскільки не перешкаджає. Все, що робить, добре памятає й тому з рахунками не має клопоту, бо все тримає міцно в голові. Оповідаючи про інших справників, які „шахрують по кооперативах" — він запевнював мене, що таким несовісним він ніколи не був і ніколи таким не буде. І щоби укріпити мене у вірі, що він таким в дійсности не є, перед кожним придорожним памятником чи хрестом він здіймав шапку, набожно схиляв голову, охкав, щось шепотів і довго, довго хрестився.

В цей наглядний спосіб він бажав створити собі опінію та підготовити належний ґрунт для ріжних евентуальностей, які могли-би виринути в часі ревізії його кооперативи. Як виказалося потім, цей справник-анальфабет з побожною міною на лиці був добре пофарбованим лисом, — з лицем невинного і з мовою фарисея, який „сумлінно" заробляв на кооперативі, купуючи для неї більше, як на 50%, товарів по приватних склепах і, очевидно, одержуючи за це менші, чи більші хабарі.

Наведений примір ілюструє найбільш поширений у нас спосіб несовісного урядування справників в сільських кооперативах, — з тим доповненням, що ухили чи розміри їхньої несовісности є в прямому відношенні до заможности кооперативи та розмірів несолідности справників.

Зустрічаємо, але значно рідше, й іншу форму несовісного урядування, коли справник на закуплений у приватників товар виставляє фактури, писані власною рукою, без сліду дотичної фірми, відкриваючи цими таємничими трансакціями всілякі для себе можливости „ухилень" від совісної праці, але в значно більшім вже маштабі.

В таких випадках решта проводу кооперативи звичайно або не розуміється на цього рода справах, і тому, якслід, на це не реагує; або коли на цьому й добре визнається, то з тих чи інших міркувань (наприклад: „моя хата з краю...") мовчить; або вкінці творить разом зі справником (буває також, що і з крамарем) так би мовити тиху та мовчазну спілку і в цей спосіб успішно та безконкуренційно на кооперативі заробляє.

Іноді заробляє на кооперативі несовісний справник також і в той спосіб, що час від часу передає крамареві закуплені в ПСК для кооперативи товари з постійним недобором на вазі, кладучи цей недобір (товари чи їх еквівалент) до власної кешені, а виною обтяжуючи дотичний ПСК.

В цей спосіб цього рода справники „доробляють" до своєї

місячної платні й досить довгий час залишаються „чистими" в очах своєї кооперативи.

Так зі злої волі справників повстає незадоволення сільських кооп-в до повітового союза та витворюється зла опінія, що в повітових коопер. центрах замовлення низових кооператив навмисне виконуються з постійним недоважуванням товарів. В наслідок цего зменшується їх взаїмне довіря та нищиться кооперативна єдність.

Трапляються ще по кооперативах такого типу справники (найгірший сорт), що посідають і добрі знання в области побічного заробкування" і крім цего — мають вроджений нахил до... присвоювання чужої власности. Ці справники звичайно кінчають свою карєру в кооперативах дефравдацією чи розтратою повірених їм грошей або звичайною дрібною крадіжею.

Не так давно в районі СК Стрий стався такий сумний випадок, що в кешенях такого типу справника урядовці цього союзу знайшли вкрадені (в часі полагодження замовлення кооперативи) з магазину СК Стрий товари (в данім випадку цукор і т. п.).

Справді це був сумний випадок! Але належить ствердити, що цей, явно колідуючий з законом рід присвоєння чужої власности є дуже й дуже рідким явищем. На щастя ці явища зникають вже з життя наших сільських кооператив.

Використовують кооперативу досить часто і сумлінні справники, які на своїй совісті не мають недозволених трансакцій з посередниками.

Роблять вони це вже в більш невинний спосіб, полагоджуючи в місті (під претекстом поїздки по товари для кооп.) свої конечні персональні справи. Так вони заощаджують собі видатки на подорожі, а непотрібно збільшують кошта завідування кооперативи (фіра, а часом і дієта...), бо трапляється, що з таких „конечних поїздок по товари" привозиться, приміром... пачку сірників або... кілька пачок вазеліни.

Використовують кооперативу також такі справники, що належать до типу недіяльних, цеб то ті, що носять тільки почесну назву справника і, які абсолютно нічого не роблять для кооперативи. Час від часу показуються вони на засіданнях проводу кооперативи з єдиною метою... добре там виспатися, або принаймні подрімати. За це одержують вони (як це не дивно) ту чи іншу місячну платню, про яку, річ ясна, не забувають, виявляють до неї велике зацікавлення, і якої, як ока в голові, пильнують.

В таких випадках працю цих недіяльних справників виконують звичайно їх заступники-наймити-фірмани, які за умовлену ціну виконують (сумлінно й несумлінно, — як прийдеться) замовлення та привозять товари з ПСК до кооперативи. В цей спосіб— коштом винагороди недіяльних справників зновуж такі непотрібно обтяжується рахунок адміністрації кооперативи. Поді-

лом справників на: 1) справників купуючих в приватних склепах, 2) справників-шахраїв більшого й меншого маштабу, 3) спраників з нахилом до дефравдації та звичайні крадіжки і нарешті 4) недіяльних справників — вичерпав я, на підставі здобутих обсерваційних матеріялів, типи несовісних (від мінімум до максімум) керманичів кооператив.

Останнім типом справників низових кооператив — буде позитивний тип керманича, що в життю сільських кооператив зустрічається, на щастя, все частіше і частіше.

Такі, совісні справники звичайно виконують свою роботу совісно і чесно, виконують її з найліпшим бажанням принести як найбільше користи своїй кооперативі, стараються, як можуть, витрачаючи свою енергію й знання і часто за свою, дійсно корисну та сумлінну працю не одержують жадної платні.

Трапляється теж не рідко, що такого позитивного типу справники виявляють здібність до тої чи іншої посвяти для кооперативи.

Так, в районі СК Стрий справник матеріяльно слабої кооперативи, щоби не обтяжувати її видатками за довіз товарів, ходив до складниці Союза Кооператив в Болехові по товари, які в мішку на плечах приносив до кооперативи. Дорога виносила 8 км. туди і 8 км. назад — отже разом — 16 км. Таке ходження по товари повторялося 3—4 рази в місяць. До цего факту хіба не треба жадних коментарів! Таких випадків самопосвяти нараховує наш кооперативний світ уже чимало.

Віримо, що цей позитивний тип керманича в недовгім часі в наших кооперативах переважатиме. Але для цего потрібні: передовсім кооперативне виховання мас та зміцнена орґанізаційна праця на місцях з боку повітових кооперативних осередків.

До цего маємо йти, до цего мусимо стреміти!*)

П. Панченко.

*) Брак місця примусив нас перервати статтю д-ра П. Панченка. Кінець цієї статті (характеристику праці касієрів, книговодців, Надз. Рад та Контр. Комісій) подамо в слідуючих числах нашого журналу. Редакція.

Хто читає пресу, а не передплачує, той не цінить, не шанує чужого труду й добра! — Передплатіть наш журнал! Дістанете безплатно цінні книжкові премії! (Докладніше про це гл. в оголошенню на окладинці).

Кооперація і жінка.

Жінка й суспільне життя.

Ще до недавна всі уважали, що кооперативний рух є ділянкою праці виключно чоловіків — тому, що цей рух повстав з їх ініціятиви, вони причинялися до його розвитку і ним керували. Одначе цей погляд є дуже поверховний, тому що кооперативний рух не удержавсяб без тихої піддержки жінок і їх віри в справу. Це зрозуміли кооперативні теоретики, а відтак практики, і вони заявилися за тим, що співпраця жінки має для кооперативного руху велике значіння. Однак, мимо цих міркувань, чоловіки не радо відступали жінці місце у впливі на кооперативний рух, а й сама жінка здержувалася перед цею співпрацею.

Всеж-таки треба признати, що саме, так би сказати, „наставлення“ жінки було більше причиною цего, так малого впливу, ніж неприхильність чоловіків. Впрочім кооперативний рух не є одинокою ділянкою, де жінка має такий малий вплив на керму і розвій його в порівнанню з дійсною участю. Те саме діється — хоч і як це дивно виглядає — в домашнім господарстві, в родині, у вихованню молодого покоління і в господарськім та політичнім оформленю нашого життя. Виховання і звичаї, що тривали довгі століття, вплинули так на жінку, що вона задоволилася пасивним становищем в тих справах, оформленя котрих торкає основних інтересів її життя.

Що торкається, однак, її участи в публичнім життю, то тут причиною її стриманости не є лише її байдужність, але теж дійсне, не видумане противенство єства жінки (єства, що його оформило середовище, в якім жила, та її праця) і світа, який оформили чоловіки. Кожна жінка, що фахово працює, дуже добре це відчуває. А те, що багато жінок мусить працювати в такім середовищі, не є ніяким оправданням цего стану. Бо не в тім лежить зло, що жінка мусить шукати поза домашним огнищем засобів прожитку, але в тім, що вона в своїй праці стрічається зі світом, котрий не відповідає її єству. Якщо вона мусить працювати, то пристосовується до цього життя, якщо однак має можливість вибору — працювати, чи ні, — то остає в дома, щоби уступити перед труднощами з дороги.

Однак ні одно, ні друге не є розвязкою цього питання. Суспільне життя терпить на тім, що в нім не співпрацює жінка-мати. Але вона не має пристосуватися до того, що існує, бо тоді стратить все своє питоме, лиш має внести в це життя те, що є вічне і питоме їй, і так доповнити створений чоловіком світ та спільно з ним дальше оформлювати життя. Це завдання однак дуже велике і воно вимагає великого почуття відвічальности, віри в сенс і значіння праці жінки.

Але тому, що завдання важке і дорога далека, слід знайти таку ділянку суспільного життя поза домашним огнищем, яку найлекше можна булоб оформити відповідно до єства жінки.

Такою ділянкою є господарське життя, а саме в ним — кооперація. Бо кооператива не є ніщо інше, як поширене домашнє господарство, а саме обєднання домашніх господарств в одну цілість; однак таке обєднання, що через нього не затрачується основне ядро індивідуального господарства, а саме: родина. Родинуж творить батько-продуцент і організаторка споживання — мати; і їх праця обертається коло одного завдання, а цим завданням є заспокоєння потреб всіх членів родини.

В тій самій ціли лучиться кооперативна продукція зі споживчою кооперацією — а саме: в ціли заспокоєння потреб своїх членів-споживачів. Таким чином жінка-мати стає в кооперативнім господарстві в своїм питомім середовищі, тільки поширюється круг її ділання. Одначе ця праця не противиться її єству.

Якщо в тій ділянці жінка здобуде досвід і довіря до своєї праці, то тоді кооперація відкриє їй доступ у суспільне життя, але є збогаченням і повним змісту упорядкованням її життя взагалі.

Значіння співпраці жінки в кооперативнім русі.

Співпраця жінки в кооперації має теж велике значіння і для самого кооперативного руху. Бо це є питанням життя для кооперативного руху, чи жінка з більше або менше освідомленого чинника стане свідомим носієм кооперативних ідалів.

В перших початках кооперативного руху вистарчала правильна господарка і ощадність на реклямі, але нині це не вистарчає, тому, що приватники роблять конкуренцію кооперативам, чи то уділюванням кредиту, чи то зворотами. А крім цього в кооперації зростають вимоги працівників, і тому кооперація може провалитися, якщо не усвідомить собі, що вона не є спеціяльною формою господарства нинішної дійсности, але має заступати новий порядок, і тому має теж виступати іншими способами проти зиску, використовування і реклями.

Якщо розглянемо чинники розвитку кооперації і методи її боротьби, то побачимо, що вони — ці методи — радше відповідалиб єству приватної господарки, як кооперації. Одною з цих метод є те, що прихильність до кооперації старалися все здобути через вказування на користи з неї. Так, відкликувалися до еґоїзму споживачів, співробітників, службовиків і членів. Таким чином поміж рядами кооператорів виховували ворогів, бо якщо брати корисність під увагу, то приватна господарка завсігди буде більш приманчива для еґоїзму.

Як еґоїзм до капіталізму, так до нової форми господарства (кооперації) — належить змагання до спільноти. Однак, хоч як це проповідують у всіх кооперативних журналах, то з цього мало користи, якщо ми все дальше будемо промовляти лише до еґоїму людей. Бо чиж в людині не існує, побіч змагання до еґоїстичного вижиття, теж альтруїстичний первень — змагання до роблення добра другим і цінностей для цілої люд-

скости? Кооперація повинна власне цей гін розвивати і створювати умовини, щоби він міг проявитися в ділах.

Кооперації грозить смерть, якщо не витвориться співжиття поміж її членами і не освідомиться її про завдання. Бо лише приватна господарка розвивається найкраще тоді, коли споживач мало освідомлений під господарським оглядом і живе незорганізовано, а кооперація черпає свою силу із свідомости, волі, думки і праці всіх членів.

Якщо усвідомимо собі ті основні справи, тоді стане ясним становище і значіння жіночої співпраці. А саме, жінка не має бути тільки несвідомим чинником в тій орґанізації, але свідомим носієм цілої справи і треба шукати доріг і засобів, щоби розбудити в неї зацікавлення кооперацією і приєднати до неї ціле єство жінки.

Зорґанізування цеї справи є доперва в початках, як серед чоловіків, так і серед жінок. Але ми розглянемо тут, як далеко зайшла ця праця серед жінок.

Орґанізації жінок-кооператисток і їх завдання.

Вітчизною першої успішної спроби зорґанізування жінок для тої праці є Анґлія. Анґлійська Кооперативна Ґільда повстала в 1883. р. і вона обєднує нині тисячі членів. Побіч неї повстали у Великій Британії шкоцька і ірляндська ґільда. За починном Великої Британії і в Европі пробують орґанізувати жінок для співпраці в кооперації.

В 1921. р. повстала Міжнародна Кооперативна Ґільда, котра нині начислює 15 членів — орґанізацій. Предсідницею Ґільди є пані Еммі Фройндліх, а секретаркою міс Гонора Ейнфільд.

Крім цих обєднаних орґанізацій є ще жіночі орґанізації в Сполучених Державах, Німеччині, Польщі, Румунії, Югославії, Австралії, Новій Зеляндії, полудневій Африці та Індіях.

Хоч цілий цей рух є доперва в початках, однак всюди усвідомили собі його вагу і всюди прийшли до оцінки вартости співпраці жінки. І хоч ці організації ставлять собі ріжні завдання, одначе їх сенс буде все той самий, а саме: прояв і використання тої сили жінки, що оформлює домашне огнище і його одухотворює, і котра має здобути світ для духа родинного огнища та спільноти.

Якщо розглянемо положення кооперації, то стане ясним, що їй грозить занепад, оскільки не пробудиться сила духа. Бо кооперації грозить занепад із зовні через конкуренцію капіталізму, а внутрі через зріст розкладових течій Щоби з тим боротися є конечною співпраця жінки. Бо жінка, як організаторка споживання, може підпирати кооперацію як зі зовні, так і з нутра.

На зовні діється це головно через працю над приєднанням як найбільше родин до кооперативи, а осягається це шляхом відвідин по домах, викладами та іншими спеціяльними імпрезами для жінок. З природи річи грає тут велку ролю

питання домашної господарки, що є елементарним інтересом жінки-господині; і це впрочім в порядку, бо кооперація працює для тих інтересів і це є першим вузлом, що вяже жінку з цею організацією.

Але це не має бут одиноким вузлом. Найкраще привязується людей до якоїсь справи тоді, як вдасться зєднати ціле єство людини до якоїсь справи.

Жінка не все думає лишень про буддень, в її душі живе бажання робити щось для вищої цілі. Тому при приєднуванню жінок слід все вказувати на ті великі цілі і дійсну суть кооперації, щоби вони бачили, як то через раціональне підпорядкування індивідуального господарства чомусь спільному можна збудувати новий світ, в котрім інакше зможуть жити і вони і їх діти. Цей новий світ потребує не лише нового збудування, але і нового виховання, панування духа, що його жінка може і вміє видобути зі свого єства. Так то дійсна кооперативна пропаґанда провадить від організаторських і господарських завдань до найглибших питань і без примусу втягає жінку в дальший розвиток людства.

Дальшим завданням є приєднування членів для того життя і спільна праця з ними над здійсненням цих ідеалів. Плекати і оформлювати це життя є головним завданням зорганізованих в кооперативі жіночих груп.

Так отже приєднується жінку, як споживача і господиню. Жінки мають виховувати до послідовности і вірности в щоденнім закупі, до зрозуміння для кооперативної продукції, купівлі цих продуктів, до справедливого відношення до персоналу, правильного використання надвишок.

Жіночі ґрупи мають теж за завдання виховати кооперативне відношення до суспільних справ, а не приватницьке. Тут крім інших питань треба теж порушити справу товарових зворотів. Думка Рочдельців — виплачувати товарові звороти не у відношенню до вплачного капіталу, але до кількости закупу була незвичайно влучною, але вона не мусить стати догмою в кооперації. Рочдельці в той спосіб зручно хотіли полонити людський еґоїзм через товарові звороти; однак не треба забувати, що все таки тут мається до діла з еґоїзмом, котрий може провадити до загибелі, якщо його не побореться. Так, в товарових зворотах жінка повинна добачити успіх її кооперативного закупу, успіх, котрий можна стратити через невірність, однак ці здобутки вона має звернути суспільности через дальший закуп, зложення ощадностей в кооперативі і резерв. Питання товарових зворотів є тим більше важливим і пекучим питанням жіночих ґруп тому, що тут перше виступає підпорядкування приватного інтересу суспільному інтересові. А таке підпорядкування є для кооперації питанням життя і смерти.

Та це питання є ще більш пекучим на іншім полі. Чим більше зростає кооперативна продукція, чим більше вона займає

робітників, завідателів, тим більше повстають ріжні конфлікти в справі винагороди; і ця суперечність інтересів споживачів і продуцентів провадить до взаїмної боротьби. Ці інтереси не повинні взаїмно поборюватися, але служити спільно кооперації. Це підпорядкування індивідуального інтересу загалові мають виховати — у продуцентів їх професійні союзи, а у споживачів — жіночі ґрупи.

Але не можна жадати вірности і самопожертвовання своїх інтересів від жінки, якщо не створиться можливостей, щоби ця відданість могла проявлятися, коли не дасться їй відповідальности, права спільного вирішування справ; вона мусить бачити, що її рада щось значить, і тому вона повинна належати до всіх орґанів в кооперативі, як до орґанів завідування, так і надзору.

Але найважнішим завданням цих ґруп не є виховувати кооператисток-провідниць, але приєднувати до спільноти любов і доброту жінок, що нині стоять одинцем, і використати силу їх духа. Орґанізація жінок не має бути орґанізацією кількох одиниць, але масовою орґанізацією. І доперва тоді цілість буде добре розвиватися, як кожна клітина житиме таким одухотвореним життям.

Великі кооперативні орґанізації з тисячами членів і під одним проводом не відповідають суті кооперації. Господарство, що ставить людину за вихідну точку і ціль, як споживача, так і робітника, мусить його обєднати — і в праці, і в споживанню — з іншими людьми. Воно потребує родинної форми орґанізації, що виросталаб з меншої до більшої спільноти. Чоловікові скорше справляє задоволення перша форма праці, він працює для справи, і в ній бачить ідею, жінка-ж мусить особисто ділати, мусить любити.

Це належне зрозуміння і належне провадження жіночих ґруп є джерелом для праці жінки. Бо тут вона може остати тим, чим вона є, а одначе обмежена вузкість її життя одинцем буде піднесена, хоч окружена природними, людсько-сердечними відносинами. І тут вона навчиться сповняти своє завдання в людстві. Тут не будуть тільки справи кооперації у вузкому розумінню. Тут, в малім крузі будуть насуватися ріжні проблєми суспільного життя: соціяльної опіки, питань виховання, взаїмне унормовуванння ріжних справ, взаїмна вирозумілість і услужність — те все, що треба вміти розвязувати у великім світі. І в міру того, як жінка розвинеться, вона зможе вступити у світ зі своєю місією. Але де цей дух буде жити і де будуть такі діяльні жіночі сили, там кооперація не тільки буде сильнішати і йти вперед, але тоді стане доперва тим, чим вона повинна бути; а саме: здійсненням нового світу в ділянці господарства, а разом з цим основою нового ладу, нового життя між людьми взагалі.

Дора Штаудінґер.

(За „Міжнар. Кооп. Словником“ переповіла Е. В.)

З ПРЕСИ І ЖИТТЯ

Примусова картелізація в торгівлі сільсько-господарськими продуктами в Німеччині і реформа сільсько-господарської кооперації.

Національно-соціялістична Німеччина в засаді продовжує політику попереднього уряду в ділянці сільського господарства. Є це політика високих цін рільних продуктів, харчевої самовистарчальности держави. В стремлінні до тої цілі держава не уступає перед жертвуванням інтересами промислового експорту, (бо ясна річ, коли обмежується довіз рільних плодів, то у відплату за це сусіди зменшують у себе довіз німецьких промислових виробів).

Але господарська політика „третьої держави" внесла щось нового, чого ще не пробували попередники. Це нове — це активне вмішування держави в саму сільсько-господарську продукцію, її реґляментація на большевицький зразок.

Наші читачі вже знають про визначування твердих цін на збіжжа. Отже ця тактика має продовжуватися і в ближчому часі обняти також інші продукти. При тім має наступити реґляментація сільської продукції посередньо, через примусові картелі перетворчого промислу.

Створено монополістичну централю для довозу товщів (Reichsstelle für Oele u. Fette). Ця централя встановляє, які скількости масла, смальцю можна допустити з заграниці. Тій самій установі прислуговує право рішати, яку скількість марґарини вільно випродукувати в краю. (Продукцію цього товщу обмежено в цьому році до 60% дотеперішньої).

Для контролі збуту збіжжа і виконання декрету про ціни збіж створено примусовий синдикат млинів. Цей синдикат має посередньо, через відповідну політику закупів, реґулювати, що, як і де засівати. Очевидно, що держава забезпечує собі вплив на синдикат.

В жовтні 1933 р. створено нову примусову орґанізацію продуцентів пастеризованого молока і казеїни. Далі прийшли також синдикати підприємств, що перероблюють садовину і городовину, та крохмального промислу.

Від 1. січня існує вже централя для торгівлі молоком, маслом і яйцями. На черзі є торгівля вовною.

У всіх тих ділянках заводяться тверді ціни сирівцю, що має одержувати продуцент. Ціни реґулюють синдикати під доглядом міністра прохарчування.

Засновування нових підприємств в кожній з названих ділянок залежне від згоди відповідної влади.

Не знати, як буде в практиці виглядати ця нова орґанізація збуту с. г. продуктів. Чи хлібороб муситиме продавати свій товар виключно через фірми чи установи, до того централею уповноважені, — чи матиме до вибору й приватний ринок?

З того, як уреґульовано цю справу відносно масла, сира і яєць, виходилоб, що хлібороб буде обовязаний свій продукт заоферувати в першій мірі централі (згл. тій фірмі чи кооп. установі, яку централя до того уповажнила). Виходилоб, що тоді, як централя не схоче перебрати товару, продуцент матиме вільну руку що до того, кому продати. (Але все одно за ту ціну, яку установила централя!).

В звязку з цілою тою реформою вийшли зарядження, які роблять революцію в правному положенні сільськогосподарської кооперації. Її втягнено, які цілість, в склад урядового апарату. Центральний союз „Raiffeisen — Reichsverband“ ще 19. IV. 1933 року підчинено міністрові апровізації п. Дарре, а дня 15. I. 1934 р. зроблено його прямо III. Відділом „Reichsnährstand“-у, себто тої урядової установи, що має на зовні репрезентувати хліборобський стан. Усі провідні функції союзу і йому підпорядкованих господарських та ревізійних установ визнано офіційними (урядовими) функціями. В урядовому коментарі до того розпорядку підкреслено, що „через те сільсько-господарська кооперація закінчила своє незалежне існування. „Reichsverband“ не вважається більше за незалежну кооперативну орґанізацію, тільки за станову, згл. державну“. Далі пояснює редакція „Rundschau“, що ця нова орґанізація, мовляв, не матиме більшого значіння в практиці, бо вона не доторкнеться місцевих кооператив. „Треба приняти“, — пише той же часопис — „що в окремих кооперативах буде й далі йти праця після випробованих кооперативних засад і що для цього буде змога“.

Анґлія хоче аґраризуватися.

Політика підпирання розвитку сільського господарства в Англії продовжується. Через щораз більше утруднювання довозу заграничних рільних продуктів створюється штучно сприятливу конюнктуру для поширювання площі засіву збіж і паші, для збільшування скотостану і т. п. Приміром в р. 1931 було дозволено довести 259 міліонів тузинів яєць, а в 1933 р. вже тільки 184 міл. Ціни яєць тепер вищі на 66% від цін, що були перед війною. Стан курей за останні 10 літ подвоївся.

На основі закона з 1931 року про орґанізацію збуту сіл. госп. продуктів — ухвалено вже кілька подрібних плянів для розбудови окремих ділянок хліборобства. Підношення окремих ділянок управи рослин і годівлі тварин має відбуватися через відповідну орґанізацію збуту цих продуктів. Якже має виглядати ця орґанізація збуту?

Деяке світло на це питання кидає, прим., ухвалений парляментом плян орґанізації збуту бараболь. Спеціяльна комісія має що року означити кількість продукту, необхідну для краєвої консумції. Вона має подбати про те, щоби така кількість була

управлена; далі має вона допильнувати сортування, замаґазинування і достави. Кошти такої комісії покриватимуться з оплат по 5 шілінґів від 1 акра площі тих продуцентів, які зареєструвалися в комісії. Площу посіву комісія розділює між продуцентами пропорційно до їх цілої посівної площі. При комісії має бути дорадчий орґан з дрібних купців, який має з ним співпрацювати. Значить ціла орґанізація має більше менше вигляд примусового картелю, а її метою є: а) збільшити продукцію бараболь, б) забезпечити високі ціни продуцентам.

З днем 1. жовтня ц. р. почав в Англії існувати другий примусовий картель — молочарський. Згідно з законом з 1931 р. такий „пуль" мусить увійти в життя, якщо за ним заявиться $^2/_5$ молочарів з продукцією $^2/_3$ всього молока Англії і Валії. (В Шкоції має бути окрема орґанізація). Підставою всього є ціна молока, яка буде назначуватися окремо для кожної з 11 округ, а також заборона продавати молоко поза пулем. З під примусу є однак вилучені дрібні продуценти, а саме: 1) власники 4 коров або меншого їх числа і 2) ті господарі, що цілу свою продукцію молока спотребовують у себе вдома серед родини і служби. Коли-б хто з інших продуцентів продавав молока поза пулем, підляже карі 100 фунтів штерлінґів і половини ціни проданого молока.

Управу пулю в числі 17 осіб вибирають продуценти в 11 округах. Позатим кожна округа посідає свій комітет, який співпрацює з центральним. Всі договори купна і продажі молока складає центральна управа пулю; вона також означує ціни для продуцентів (окремо для кожної округи). Закон передбачує, що пуль може накласти якийсь податок на ціле молоко, щоби піднести ціну в тих округах, які особливо визначаться у продукції.

Якщо продуцент не може найти купця на своє молоко, тоді це молоко перебирає пуль і платить йому пулеву ціну. Купці мусять продавати молоко по цінах, які визначить пуль—нижчих, за що складають кавцію. Далі придумано премії за якість товару і т. д.

Одним словом — ціла орґанізація стремить до того, щоби штучно збільшити продукцію молока і удержувати ціни цього продукту на високому рівні.

Англія — край занедбаного хліборобства і тому може й не диво, що вона хапається аж таких засобів для розбудови свого аґрарного господарства. Але треба дуже сумніватися, чи той самий лік — примусові картелі — може служити тим країнам, які, навпаки, терплять від переваги хліборобства та недостаточного розвитку свойого промислу.

Д-р Фоке про сучасні проблєми (Париж).

В січневому числі „Міжнароднього Кооперативного Огляду" за б р. забрав слово відомий кооператор, б. нач. кооп. відділу Міжнар. Уряду Праці д-р Фоке (dr. G. Fauquet). З огляду на особу автора, подаємо зміст його завваг та кілька наших до них заміток.

Переживаємо час глибоких економічних потрясень і перемін, які у многих державах ідуть в парі з політичними. Від довшого вже часу господарські відносини віддалюються від засад ліберальної школи. В першу чергу сам капіталізм через творення картелів виключає конкуренцію. Кооперація має ряд успіхів в боротьбі з картелями. (Останній успіх це боротьба „Люми" з міжнароднім трестом електричних жарівок). Одначе все таки це тільки початки у змаганні з картелями. Державні чинники заперестали поборювати картелі і трести законодатними засобами (які зрештою показалися безсильними). Їх тенденцією тепер є підтягнути картелі під контролю і орґанізацію.

Повстає питання: чи не повинна кооперація вимагати для себе місця у великих національних та інтернаціональних орґанізаціях, які щораз більше опановують джерела і ринки збуту найважніших сирівців і продуктів?

Світова господарська кооперація визнала в 1917 році потребу зниження митних оплат, але в наступних роках ми бачили, навпаки, нові хвилі охоронних мит. Під натиском кризи ріжні держави не лише підвищували мита, але заводили континґенти довозу і ограничення в обігу девіз. До того долучено ще двосторонні компензаційні порозуміння про обмін продукту за продукт. Завдяки такій торговельній політиці підтягається під державну контролю сам акт обміну; сама зовнішна торґівля через те одержує товчок до розвитку в напрямі державного монополю, в більше чи менше розвиненій формі.

Даремні сподівання на поворот до попередніх умов. Як заявив математик Г. Поанкаре — в реальному світі нема поворотних явищ. Мусимо отже звернути наші очі не назад, тільки вперед; в усіх тих заходах, що перевертають міжнародню торґівлю, треба бачити народини нового господарства, частинно упорядкованого. Питання тільки в тім, яке місце в цій новій господарській системі повинні заняти торговельні централі споживчих і сільсько-господарських та промислових кооператив.

Після ліберальної господарської теорії держава повинна оставити свободу індивідуальній ініціятиві і вільній грі сил. Вона повинна здержатися від якого небудь вмішування в господарське життя, обмежуючи свою діяльність до удержання публичного ладу. Кооперативи зі свого боку відхиляли державну допомогу, а коли в деяких краях і приймали її, головно для орґанізації кредиту, то робили це для того, щоби не бути в гірших відносинах, як їх конкуренти.

Але ліберальна держава зійшла з овиду. В СРСР, Італії, Сполучених Державах, в Німеччині публична власть — у ріжних формах — одняла керовництво господарства або задумує це зробити. В інших державах поведінка влади не така систематична; кермується більше натиском обставин чим згори обдуманим пляном. Одначе тим не менше вона зводиться до контролі найважніших господарських ділянок, до контролі, менше чи більше рішучої. Для кооперації це значить, що вона не зможе рахувати на необмежений зріст, як бувало в оточенні ліберального господарства. Вона мусить — чи то шляхом боротьби, чи порозуміння — найти собі місце серед елементів мішаного, частинно свобідного і частинно вязаного доокілля.

Ці елементи такі: а) публичний або соціялізований сектор (відтинок), куди зачислимо господарські установи, ведені державою або іншими орґанами публичного управління (самоврядними); б) кооперативний сектор; в) капіталістичний сектор; г) приватний у вущому розумінні, куди входять приватні не-капіталістичні господарства (селянські, ремісничі і домашнє господарство).

Автор розглядає взаємини між тими чотирьома секторами. Перше, що паде в вічі, — це тісний звязок між кооперацією і т. зв. „приватним сектором у вущому розумінні". Кооперацію творять якраз селяни, ремісники і споживачі взагалі. Кооперативна орґанізація має через те тенденцію до універсальности і самовистарчальности, на засаді федерації (спілчанства).

Оставляючи на боці відношення кооперації до капіталістичного сектора (вони по більшости неприязні) — автор переходить до взаємин кооперації і публичного сектора. Чи не захоче держава по просту усунути кооперацію, щоби самій вступити у прямі зносини з масою дрібних продукційних і домашніх господарств? На прикладі Рад. Союзу автор доказує, що держава, навіть якби хотіла, не може цього зробити; вона не має змоги наладнати такого апарату, який міґби безпосередньо обслуговувати безчисленні селянські, ремісничі та всі домашні господарства. Вона потребує для тої ціли посередньої системи, а тою системою може бути тільки кооперація, бо це є орґанізація, створена і контрольована самими дотичними господарствами. Через свої надбудови, другого і третього степеня, кооперативи входять у контакт з орґанами і підприємствами централізованого господарства.

Так стикаються зі собою дві системи і два принціпи. Кооперація — це орґанізація з низу в гору, що обеднує передусім дрібні одиниці, де повстають первісні потреби родин. Дбаючи про заспокоєння цих потреб, вона одночасно зберігає також незалежність. Її закони випливають зі свобідної дисципліни.

Противно — державна орґанізація. Вона виходить з гори, з далека від реальних потреб життя, які вона знає тільки в загальних рисах, як цілість і пересічі. Це примусова орґанізація.

Якби держава опанувала ціле господарське життя, то це булоб ідентичне з найгіршою з усіх тираній. Ми можемо перешкодити тому, щоби ця великанська орґанізація не поглинула цілої господарської діяльности. Приклад Совітів, як рівнож Італії — а без сумніву доживемо ще більше таких примірів — показує нам, що держава, перенявши на себе орґанізацію господарства, скоро переконується, що є межі її компетенції та її власти. Це є — момент для кооперації, на час придавленої або недоцінюваної; момент для того, щоби вона назад заняла своє місце і щоби на основі своїх власних засад пустила в рух усі свої моральні вартости.

Сьогодня — так само, як і завтра — внутрі плянового господарства кооперація буде тим чинником, що спасе свободу.

*

До тих уваг др. Фоке можна замітити одно: що він за оптимістично оцінює положення кооперації в режімі політичних диктатур (СРСР, Італії). Що далаб кооперація в Росії і на Україні, якби вона справді мала свободу орґанізації і будівництва та якби члени кооператив мали дійсну свободу у завідуванні кооперативами та кермуванню їх господарськими справами!

Для кооперації нема іншого виходу крім цього, який обрали кооператори Західної Европи: відстоювати свободу своєї орґанізації та обороняти засаду вільної торгівлі і невязаного господарства, бо тільки в тих умовах кооперація може бути собою.

Автор на нашу думку може дещо перебільшив небезпеку етатизму в Спол. Державах, коли поставив їх в один ряд з СРСР та Італією. Як не як, а рузвельтівські реформи не йдуть далі поза законне регулювання умов праці підприємств; держава сама, як така, ще не береться там продукувати в більших розмірах або торгувати. В цій области Спол. Держави залишаються всеж таки ще краєною широкого господарського лібералізму.

К. К.

СЕРЕД КНИГ

І. Івасюк, **Кредитова кооперація на Україні**. Праці Укр. Наук. Інституту том XI. Варшава 1933. Серія економічна кн. 3. Стор. 120 вел. 8°.

Це передсмертна праця вчасно погасшого ідейного кооператора, лектора Укр. Господ. Академії в Подебрадах, б. диктора Кубанського Нар. Банку, Івана Івасюка. Гарну книжку подарував громаді на відхідному, гарну головну тим, що з неї бє віра в перемогу свобідного життя на Україні, в поворот кооперації, в нові змагання і нове вільне будівництво.

Книга розпадається фактично на дві частині. Після короткого вступу. який дає на пару сторінках погляд на еволюцію кооперативного кредитового руху аж до большевизму, приходить широкий і дуже подрібний опис тих експериментів, які большевизм виробляв з кредитовою кооперацією, аж поки її остаточно не зліквідував в добі колективізації і пятирічки.

В другій частині книжки маємо проекцію в майбутнє, нарис пляну відбудови цілого сільського господарства а разом з ним і кооперативного кредиту по упадку большевизму. (Автор цілком слушно орієнтує свою працю головно на сільський кредит, рахуючися з визначно дрібно-хліборобським характером українського господарства).

В політиці большевиків відносно кооперації зазначилися три головні фази: 1. воєнний комунізм (до 1921/22 р.); 2. доба НЕП-и 1922—1929; 3. доба колективізації і першої пятилітки (1929 — досі).

Коли перша доба несла тільки знищення вільного кооперативного надбання, то в добі НЕП-и вдалося кооператорам відзискати дещо свободи рухів. 1922 р. засновано банк кооперації — Українбанк. 1923 р. дозволено на ново основувати місцеві кредитові кооперативи та губерніяльні державні установи с.-г. кредиту, скорочено „сельбанки". Згодом повстала централя „Укр. Сельбанк" у Харкові. 1924 р. дозволено основувати союзи кредитових товариств, а членство в кооператиах поширено і на „куркулі" (бо показалося, що головно ця соціяльна група може вкладати ощадности до кас).

1928 р. на 1. квітня було на Україні вже 1768 сіткових та 717 позасіткових кредитових т-в. На одно товариство припадало пересічно: в сіткових 719 членів. в позасіткових 304 членів. Одначе, коли поглянути на білянс цих кооператив, то зразу видно їх ріжницю від нормальних західноевропейських кредитових кооператив: вони працювали головно позиченим державним кредитом, бо на 1 т-во припадало пересічно 38575 крб. позиченого капіталу і тільки 5371 крб. ощадностевих вкладів.

На передодні колективізації народжувалися отже дві кредитові системи:

а) система самостійних кредитових кооператив та їх союзів;

б) система сельбанків, фактично державних установ.

Між обома системами йшла боротьба; скінчилася вона, як звичайно, перемогою державної системи. Кооперативні організації залишено на низу і частинно на другому щаблі; в центрі залишився тільки Укрсельбанк. Українбанк — таким чином вже 1927 року був знову під знаком запиту. Низові кредитові кооперативи обовязано подавати звідомлення зі своєї діяльности не тільки своїм союзам, але ще й народ. комісару фінансів та тим установам, що їх фінансували.

Дальші удари прийшли в міру розвитку колективізаційної фурії. 1929 р. в червні обовязано кред. кооперативи творити в себе спеціяльні фонди для підпомагання кредитом с.-г. колективів. 30. січня 1930 р. прийшов радикальний закон „Про кредитову реформу". Тим законом: 1) скасовано всі філії Українбанку, 2) зліквідовано всі кооп. кредитові союзи, 3) низові кред. т-ва позбавлено права провадити товарові операції, а в кредитовій діяльності їх зроблено тільки виконавцями доручень урядових органів.

Цей характер прибирає кооперація від тепер чимраз виразніше. Щораз далі на задній плян відходять такі завдання, як допомога членам, а як головне завдання виступає „виконування директив уряду", — головно-ж поміч урядові в збиранню хліба (хлібозаготівлях).

Разом з тим йшла постійна нагінка на кооперацію за недбале виконування своїх завдань"; врешті замикається льогічний круг декретом 5. XII. 1930, яким остаточно зліквідовано кредитові кооперативи. Скоро за ними пішли й інші форми сільськогосподарської кооперації, бо буревій колективізації зробив цілу революцію у сільських відносинах.

В позитивній частині книжки автор висловлюється передовсім прихильником кількох основних структуральних засад. Він є передовсім прихильником універсалізму на селі, роблячи виймок тільки для споживчої кооперативи. Постачання і збут с.-г. потреб і продуктів — все те повинно будуватися при, або й через кредитове товариство.

Склад членства не сміє обмежуватися до самих хліборобів; т-во повинно приймати всіх бажаючих, бо гарантує йому кращий доплив капіталів.

Далі автор противиться замалому районові кред. т-ва. Засадою вважає: 1 т-во на 1000 селянських дворів. Він обчислює подрібно кількість потрібних кредитових т-ств в окремих районах України, приймаючи за певне, що большевицький лад і колективізація упадає.

Що до обсягу діяльности, то автор стоїть за тим, щоби кредитове т-во організувало теж агрономічну діяльність та кооперативну освіту. В цих обох ділянках воно мусить співпрацювати з громадою. Автор передбачує очевидно, що по упадку большевизму і розкріпощенні колгоспників піде стихійний рух селян до відбудови індивідуальних господарств; одначе цей рух повинен іти організовано, не анархічно і без руйнування матеріяльних цінностей. Чимало з колгоспного майна не буде надаватися для розділу, і треба буде для його вжитку творити спілки, кооперативи. Таким чином з необхідности річи виникає ціла система ріжних с.-г. кооператив; поза кредитовими. Чимало майна, прим. радгоспи (МТС) і т. д. надаються для залишення в руках публичної влади.

В округах, з районом приблизно 10.000 км², 650.000 населення, потрібно буде потворити окружні союзи кредитових т-в. Як низове т-во, так і союз крім кредитових операцій буде вести ще товаро-посередницькі. В дальшій програмі — власне виробництво. Спеціяльне завдання союзу — організація агрономічної справи для свого району. Крім того союз має вести ревізійну та інструкторську діяльність для своїх членів, низових т-в.

Централею цілої системи повинен стати Центральний Кооп. Банк, один для всіх видів кооперації. Автор передбачує, що банк цей не матиме вже ревізійно-інструкторських завдань відносно кооп. союзів. Для ревізії союзів треба буде, в майбутньому, створити Всеукраїнський Кооп. Ревіз. Союз. Автор не є прихильником творення центр. банків окремо після родів кооперації (окремого с.-господарського, споживчого, виробничо-промислового і т. д.)

Система кооп. союзів на вільній Україні після автора повинна бути така: „Укр. Господар" (цент. союз сіл. господарської кооперації), Центр. Кооп. Банк (централя кредитової кооперації), Видавничий Союз, Споживчий Союз, Страховий Союз.

Цілий плян будівництва ілюструють відповідні рисунки — схеми.

Плян організації Ц. Банку, як рівнож його підбудови, обговорений в усіх подробицях, включно до другорядних детайлів; це свідчить про те, що складала його рука доброго знавця і практика. При тім він навіяний такою любовю до справи, що вона мимохіть заражує.

Це книжка — що підносить духа серед умов зловіщої хвилевої дійсности. Тому вона має не лиш повчаючий, але й дуже в и х о в у ю ч и й характер.

„Український Аґрономічний Вістник". Під редакцією інж. др. Е. Храпливого. Львів 1934, книжка 1.

Наша суспільна аґрономія спромагається на свій друкований орган. Дотеперішні видання, що появлялися в Подєбрадах, мали переважно скромний вигляд літоґрафованих неперіодичних збірників.

Видання, що його маємо перед собою, це квартальник, і як такий, присвячує менше уваги хвилевим питанням дня, концентруючи увагу на більших, засадничих справах.

Такий характер має вже вступна стаття проф. К. Ма ц і є в и ч а (Прага) п. н. „Громадська аґрономія та плянове господарство". Автор зовсім слушно завважує, що модний тепер клич плянування господарства не є винаходом большевизму, бо думка раціональної орґанізації господарства виринула вже у перших предтеч соціялізму: Фуріє, Сен Сімона та Овена. Елемент пляновости в сільському господарстві завжди входив в роботу суспіль-

них аґрономів, там, де ця служба була наладнана (Спол. Держави, Росія за земств і т. д.). Пляновість в сільському господарстві — річ необхідна, мусить одначе виходити з низу, а не згори, не бюрократичним шляхом. Пляновість є можлива також в умовах капіталістичного господарства — через державний інтервенціонізм...

Ця теза ш. автора якось не мириться з попередньою про пляновість з долу („культурний хлібороб не хоче добродійства згори"). Мабуть авторові прийдеться цю систему розробити ще ширше і ясніше.

Друга стаття — Теофіля Коструби дає дуже цінне зіставлення новіших дослідів над економічною історією України. Автор перечислює важніші праці з цієї ділянки українських, польських та московських авторів. До цієї статті прийдеться заглядати кожному, хто студіюватиме розвиток укр. народнього господарства; а треба думати, що таких осіб буде чимраз більше, бо як не як, а мається враження, що зацікавлення економічними студіями у нас зростає. (—Мабуть через недогляд вміщено праці Ів. Джиджори в групу „московських синтетичних праць").

Др. І. Витановича заохочує у своїй цікавій статті до „суспільно-економічних монографічних описів". Автор перечислює те, що в цій ділянці зроблено у нас досі, називаючи м. і. також ті річи, що друкувалися в нашому журналі (праці М. Мосори, М. Горбового і А. Кущинського). Треба признати авторові слушність, що солідне писання історії колись буде можливе тільки тоді, коли підготовку до цього дасться вже нині, даючи якби фотографічні знимки існуючого нині життя. Описи окремих господарств, цілих осель, господарських підприємств і т. д. це буде першорядний джерельний матеріял для прийдешнього історика. Крім того — такі роботи мають велике сучасне практичне значіння, уможливлюючи пізнання недостач і слабих місць нашого суспільного та економічного життя.

В другій частині збірника йдуть вже спеціяльно аґро-технічні статті. Отже маємо: про закарпатські полонини в світлі аґро-ботанічного дослідження (І. Мазепи); про верховинські сінокоси (Г. Гордієнка); далі про висліди з польових дослідів переведених Т-вом Сіл. Господар в рр. 1930 і 1931. У цій статті нас особливо цікавлять висновки — результати дослідів. Вони такі:

1. при сучасних низьких цінах на продукт с.-госп-ва й порівнюючи високих цінах штучних погноїв — штучні погної в більшости випадків були непоплатні або малопоплатні;

2. переважаюча частина ґрунтів краю є в більшій чи меншій мірі заквашена;

3. ділання штучних погноїв дуже залежить від ступня заквашености ґрунту. Чим більше заквашений ґрунт, тим менша надвишка врожаю від штучних погноїв, а звідси й менша їх поплатність.

Інж. Ю. Мудрак в статті про біольоґічно-динамічні методи господарювання інформує про нові методи годівлі рослин, пропаґовані і реклямовані „антропозофом" др. Штайнером. На жаль трудно нам зреферувати, в чому суть нової методи. Відомо нам одначе, що відносно науковости антропозофії др. Штайнера підносяться поважні сумніви.

А. Терпиляк торкається питання, як вести практично акцію розвитку садівництва. В статті є теж цікаві дані про успіхи садівництва в других країнах. Найкращим у нас районом для садівництва є Косів, Кути, Дністровий Яр, Волинь. На перепоні розвитку стоїть часто мокрість ґрунтів, а скрізь — оплакані умови комунікації (трудність в довозі садовини до залізниць).

М. Холевчук реферує про висліди контролі молочности, організованої досі Сільським Господарем з участю Маслосоюза. Контроля велася досі в 4 селах і з добрим вислідом. Робота характеристична і відмінна від пересічної тим, що ведеться без ніяких урядових субвенцій, виключно фондами місцевого населення та виключно в селянських господарствах. — На жаль, роботу спинював факт, що паралєльно велася подібна робота польських хліборобських організацій, але на субвенційній засаді.

Більша стаття проф. Б. Іваницького про завдання сучасного лісівництва подає м. ін. надзвичайно цікавий матеріял про досягнення держав в ділянці заліснювання. Таким є прим. опис заліснення південно-західної Франції, де обсаджено і осушено район Ляндів, коло 650.000 гектарів, і тим оздоровлено підмоклий терен. Автор далі зокрема обговорює насаджування лісів на малих клаптях землі, силами дрібного хліборобa.

Закінчується збірник багатим рецензійним і бібліоґрафічним відділом та хронікою господарського, аґрономічного й освітньо-господарського руху.

Новому журналові, який заповнює дуже важну прогалину нашого життя, бажаємо найкращого розвитку.

К. К.

Ю. Павликовський. Природа, мета і світогляд українського кооперативного руху. Промова на святочній Академії в 30-ліття РСУК. Львів 1934. накладом РСУК (відбитка з Кооп. Республики). ст. 16, 8°.

В короткій, ядерній формі викладає автор, що стоїть в проводі нашого повоєнного кооперативного руху на західних землях — якими провідними ідеями кермувався і кермується цей рух. Він кваліфікує цей рух як відрух етичних, та при тім в найкращому розумінні, амбітних змагань українського народу в економічно-суспільній ділянці. Метою руху, як всіх демократичних, визволених змагань новітнього часу, є визволення людини; засобом є самодіяльність, „самородство" нового суспільства. Це рух, тісно звязаний з цілістю національного життя Українців, не прибираючи рис вузько клясового руху. Він приймає за свої етичні постуляти християнського світогляду, але не є конфесійним рухом, не допускає конфесійних суперечок у своїх межах, во імя засади віро-

ісповідної невтральности. Що до методів будівництва, то цей рух на стільки цікавий, що свідомо спирається тільки на власні сили і таку думку вложив навіть у свою девізу.

Авторові треба признати, що зумів в коротких словах висловити багато думок. —х.

Другий річник Українського Економічного Бюра на 1934 рік. Варшава, 1934. 16⁰. ст. 173 + оголошення та 3 вставних таблиці. — В порівнанню з попереднім цей Річник відзначається вже богато додатніми прикметами, які треба мабуть віднести на рахунок поширення редакційного комітету й круга співробітників. Без сумніву такого роду видання є не під силу двом-трьом особам, оскільки воно, справді, має вдоволити ті вимоги, що їх інтересований читач є вправі ставити. Позитивних рис у новому Річнику, дійсно, богато. Не згадуючи про побільшення розміру книжки, що являється першою, бо впадаючою у вічі, додатньою прикметою поруч кращого, хоч і простішого зовнішнього оформлення — треба на першому місці поставити більшу пляновість, систематичність і переглядність у змісті нового Річника. Більш льогічне розложення матеріялу позваляє на кращу орієнтацію в книжці, навіть без помочі показчика змісту. У впорядників видно що раз виразніше поступаючу й вироблюючуся методу, завдяки чому користає теж і читач. Він вже не згубиться так легко у безлічі поданого йому матеріялу, маючи можність створити собі б. м. суцільний образ у тій чи іншій квестії або ділянці. Під цим оглядом, поминаючи навіть похибки першого річника, обі книжки (І. і ІІ. річники) богато девчому себе доповнюють. І це теж є загальною додатньою прикметою другого річника, що він не повторює механічно змісту першого річника, разом з тим богато в детайлях його коріґуючи.

Рівнож і подвійний — українсько-англійський текст (до речі не завсігди послідовно додержаний) — далеко поширює значіння й ролю цього так потрібного не лише для нас довідника — тим більше, що інші енциклопедичні видання з ділянки українознавства взагалі надто обмежену увагу присвячують економіці наших земель. І в цьому відношенню Річники У. Е. Б. їх щасливо доповнюватимуть.

Цими нашими увагами не вичерпується значіння Річників У. Е. Б. Сподіємося однак, що скромно всежтаки започатковане, це видавництво ще „знайде себе", маючи вдячне поле до поширення та — без сумніву — й до аналітично—та сантетично-порівнавчого зглиблення своїх оглядів рік-річно розвиваючогося (чи занепадаючого?) нашого господарського життя.

Треба тільки, щоби українське громадянство подбало про належне поширення і розпродаж цих так потрібних кожному нашому діячеві підручних довідників. Тут потрібно буде, як здається, теж вихования звички і потреби працювати з таким незамінимим порадником і сопутником у кожному ділі, як цей. Безпорадність часто випливає з неуміння користати з того рода підручників.

Другою причиною, що вже лежить в самому Річнику, є переважно загальний і доволі теоретичний характер видання—бодай у першій економічній частині Коли б дозволено було таке порівнання, чи ми сказали б, що він займається „високою політикою". Тож видавництву слід звернути увагу на конечне наближення Річників до наших — сутніх — властивих господарських відносин, шляхом якнайконкретнішого і всебічного їх схоплення Так, поза дуже загальною згадкою про кооперацію не знаходимо в них виразнішого сліду — бодай в господарських оглядах — про наше дрібне переважно ремісниче виробництво і такуж торговлі, очевидно на тлі загального образу тих ділянок — бодай на західних землях. В кожному разі, якщо ці види і включені до оглядів поодиноких галузів господ. життя для Рад. України, то для зах. зе-

мель не узгляднені. Під тим оглядом не всі займанщини потрактовані рівномірно. — Між тим відповідна увага до цих, нам покищо питомих форм госп. життя безперечно причинилася б до поширення Річників: вони ж ближче, безпосередніше відповідалиб живим інтересам і пекучим потребам нашого громадянства, не кажучи вже про самі заінтересовані круги. Правда, в деякій мірі цим інтересам відповідає друга м. ін. суто інформаційна частина: „Покажчик укр. культури — ст. 129—142, — але в мірі надто мінімальній. Це ж бо тільки адресар — річ природня — самих лише укр. підприємств, в котрому господарські підприємства навіть не виділені в окрему групу, що м. ін. утруднює користання з „Покажчика".

Українського читача — кооператора чи некооператора (цього останнього ще в більшій мірі), підприємця і торговця, — дещо вибагливішого, з ширшими поглядами й вимогами, сама форма покажчика ледви чи задовольнить. Тож заповнення цієї сильно відчуваємої прогалини в наступних річниках булоб теж одним з гідних уваги дезидератів для їх редакції.

Після цих загальних уваг ми мусілиб перейти до докладнішого розбору поодиноких розділів; одначе на це вже не дозволяє нам брак місця. Обмежимося й тут до загальних завваг. Звертає увагу солідне, критичне опрацьовання матеріялів і джерел, список котрих теж подається.

У відділі „Україна в числах" не завадилоб при огляді наших територіяльних і етнографічних границь дати ще й мапку, від чого цей підрозділ богато зискав би. Симпатичною була теж думка оживити статистичний огляд української діаспори у світі історичними екскурсами про укр. еміграцію в ріжних державах і краях.

Розділ про „Народне господарство" відкриває стаття: „Від пятилітнього пляну до податкової політики". Є це ядерна аж до ляпідарности коротка, але ясна й правильна, хоч і дуже загальна характеристика економіки та екон. політики большевиків на Україні. Вона добре впроваджує в статистичний матеріял, що по ній слідує. А й матеріял цей — не саме лише сухе зіставлення цифр; він супроводжується також необхідним викладом, поясненнями, висновками, тощо — з користю наіть для того читача, якого відстрашують сухі ряди цифр. — Порівнюючі дані та їх реляції тільки збогачують зміст цього річника, додатньо відріжняючи його від попереднього. Заступлені всі важніші складники госп. життя з виїмком тих, про які ми згадували вже вище.

Свою вартість має також „Покажчик укр. культури". Але його вартість була би ще більшою, якби: 1) безпосередньо перед друком перевірювано адреси установ, підприємств чи часописів та 2), колиб „головніші господарські, наукові та культурні установи" були поділені не лише територіяльно, але клясифіковані теж після родових ознак — для кращої орієнтації і переглядности укр. життя в Польщі і на Заході, оскільки цей розділ маб би справді, заповнювати згадані браки першої частини Річника.

Наші уваги — це здебільшого побажання на майбутнє. Бажання кращого ніяк не зменшує вартости і ваги тої річи, до якої воно відноситься. В наших умовах — спеціяльно — „Річники Укр. Економічного Бюра стануть підручним джерелом перших інформацій з ділянки господарських відносин на цілій Україні. — Без цього довідника отже не зможе обійтися — на нашу думку — ні одно госп. підприємство, ні один діяч на госп. полі. Бажаємо йому як найбільшого поширення. —х.

З ЖИТТЯ КООПЕРАЦІЇ

Важка нарада в Центросоюзі. Дня 10 лютня б. р. відбулася чергова ділова конференція Окружних Кооп. Союзів в Центросоюзі у Львові. Після реферату дир. О. Луцького конференція вирішила скріпити пропаганду за приєднуванням членів і за продажею виключно членами, за продаванням тільки членам та проти знижування уділів. В справі збуту с.-г. продуктів ухвалено вступити у тісну співпрацю з „Сільським Господарем". Дир. Ю. Шепарович зреферував справу примусової організації збуту рільних продуктів, а дир. І. Мартюк реферував про збут яєць в 1933 р. Через Ц. С. вислано 201 вагонів яєць у вартости 1,608.648 зл.; проти 1932 року це є спад на 7%. З рефератів директора М. Творидла і Б. Радловського присутні довідалися, що і збут худоби розвивається успішно.

Захитання великого кооперативного банку. Швайцарський Народній Банк у Берні, з капіталом 186 міліонів швайц. франків, зі 100.000 членів і 320.000 вкладників — мусів піддатися реорганізації з причини великого замороження кредитів, а також білянсових страт, які виносили 45 міліонів. Сума страт є однак фактично більша і доходить до 150 міліонів фр. Банк був одним з осередків життя середніх верств Швайцарії. Санацією банку занявся уряд Швайцарії, розписуючи нову підписку уділів і закуповуючи уділів за 100 міліонів фр. Всі дотеперішні уділовці (уділ по 1000 франків!) втратять половину вартости уділу; 500 фр. з кожного уділу буде відписано на покриття страти. Здається, що цей припадок приспішить у Швайцарії видання закона про державний надзір над банками взагалі.

Літературна нагорода для кооперативної письменниці. Конкурсовий суд польського міністерства освіти признав літературну нагороду за рік 1933 Марії Домбровській, відомій повістярці. П. Домбровска попри белетристичну працю, написала три книжки з ділянки пропаганди кооперативної ідеї: 1) Перемога спільництва — історія повстання і розвитку найбільшої в світі Кооперативної Гуртівні в Менчестері, котра має коло 130 фабрик; 2) „Щоденна Праця" — збірник етичних правил для суспільних робітників і 3) „Життя й діяльність Едварда Абрамовського, найбільшого польсько-суспільного мислителя і кооператора.

З ГОСПОДАРСЬКОГО ЖИТТЯ

Ціна цукру від 1. жовтня 1934 р. Від 1. жовтня ціна цукру має бути знижена в роздрібі на 30 сот. на одному кільограмі. В гурті ціна виглядатиме так: 75.50 зл. за 100 кг. льоко вагон на стації відбору, з чого 64 зл. одержує цукроварня, а 11.50 зл. обіймуть кошти залізн. транспорту, премійування експорту і фонд праці. До того приходить скарбова акциза, котра і надалі буде виносити 38.50 зл. за 100 кг. цукру і частина запровадженого оборотового податку.

Головною підставою обниження ціни цукру є зниження ціни за буряк-сирівець. Ту ціну на рік 1934—35 устійнено на основі умови між організаціями цукроварського промислу і союзом плянтаторів буряка у висоті 4 зл. за 100 кг., коли цукор призначений для краєвої консумції, а 2.30 зл., коли ходить о сирівець для експортового буряка.

В бюджетовій дебаті у соймі впала теж з боку уряду обітниця обниження ціни соли, одначе без конкретного означення, від якого часу і в якій висоті.

Як працює Акцентаційний Банк. На засіданні комітету для конвер-

сації рільних довгів при Акцептаційнім Банку 16. лютня повідомлено, що Акц. Банк перевів досі кругло 10.000 конверсійних умов на загальну суму 26 міл. злотих. Як відомо, акція Банку полягає в тім, що він акредитує відповідними квотами ті кредитові установи, які розложать на довгі сплати короткоречинцеві зобовязання своїх довжників.

Півтора міліона страти в Пе-Пе-Ґе. Велика фабрика ґумових виробів (кальошів, мештів і т. д.) в Ґрудзьондзу, відома під скороченою фірмою Пе-Пе-Ґе (Польскі Пржемисл Ґумови) вже від дозшого часу находилася в скрутному фінасовому стані. Загальні Збори спілки дня 10. лютня ц. р. затвердили білянс з 1½ міліоновою стратою, яку відписано з акційного капіталу, зменшуючи його тим самим на половину (замість 3 міліони остало 1½ міл.). Зате ухвалено випустити нові акції на суму 6 міліонів, по 100 зл. кожна. Президентом Надзірної Ради спілки є міністер П. Рамоцкі. Здається, що поважніша частина акцій фірми є тепер в посіданні держави.

Стан картелів в Польщі. Після дослідів польського Інституту для студіювання конюнктури, в Польщі існує 50 картелів, які разом опановують 37% цілої промислової продукції. Пять великих картелів (вугля), сталі, бавовняної пряжі, цукру і джути) контролюють 73% цілого виробництва. Три картелі (папір, цемент, чесана вовна) — 10%, а біля 40 останніх картелів — решту продукції.

Світова пшенична конференція констатує... Як відомо, світова пшенична конференція покликала до життя постійний комітет з осідком в Лондоні. Комітет засідав в січні ц. р. та обговорив ситуацію на ринках пшениці. Сконстатовано, що обчислення світової консумції пшениці, зроблені перед роком, виявилися приблизно правильними: 560 міліонів бушлів (са 187 міліонів кірців). Кращі чим сподівалися, були 1933 р. збори в Европі. Необхідно оживити експорт, щоби урухомити запаси „які тяжать над світовим ринком".

Що торкається засівів на 1934 рік, то з Америки доносять про 9—10 проц-ве зменшення засівної площі; ця тактика буде продовжуватися, аж поки не буде осягнене те 15 проц-ве зменшення, яке передбачено в пшеничній умові. За виїмком Вел. Британії і Болгарії всі інші европейські держави вже зменшили свої площі засіву, як експортові так імпортові.

Велике мордуванкя молочних коров. В наслідок англійських обмежень в довозі молочних продуктів, в Голяндії мається дати на заріз 200.000 штук молочних коров. Заряджено що-тижневий убій на 4.000 штук. Акцію цю переводить „Крізовий худобячий виділ", корпорація, покликана до життя для „охорони краєвої молочної продукції". Мясо порізаних таким нагальним способом коров будуть варити і консервувати; його будуть видавати по надзвичайно низьких цінах за картками голяндським безробітним. Вже роздано понад 1 міліон пушок.

Ціла акція має: а) піддержати ціни молочних продуктів, б) не допустити до знижки цін мяса через самочинне стихійне випродування молочних коров господарями на заріз (до того вони були б примушені при спаду цін молока, масла і мяса).

В кожному разі явище не веселе, один із культурних куріозів, спричинених капіталістичною господаркою.

СПРОСТУВАННЯ, ЯКОГО НЕ ПОМІСТИВ „ВІСТНИК" Д. ДОНЦОВА.

Під заголовком: **З пресового фільму** поміщено в „Вістнику" кн. 11 за листопад 1933. р. статтю, в котрій находиться ряд неправдивих тверджень відносно місячника „Кооперативна Республика" згл. мене, як його редактора. В інтересі правди я примушений, як начальний редактор „Кооперативної Республики", помістити отсе

СПРОСТУВАННЯ:

Неправда, що місячник „Кооперативна Республика“ „досить часто робив рекляму большевії“. Зате є правдою, що від самого початку свойого існування „Кооперативна Республика“ послідовно і рішучо викривала вороже наставлення большевизму до свобідної кооперації взагалі, а до української зокрема, та що з цього приводу большевикофільські елементи в західно-українській кооперації вели проти „Кооп. Республики“ постійну зажерту кампанію так устну, як у всіх своїх пресових органах, а на Заг. Зборах Ревіз. Союзу Укр. Кооператив 30. VI. 1931. ставили навіть внесення на закриття цього журналу.

Не є правдою, що в „Кооп. Республиці“ з 1928. р. ст. 361 було надруковано: „Ліпші часи наддніпрянської укр. кооперації... наближаються“, зате є правдою, що там було надруковано „...л и ш е наближаються“, що основно зміняє сенс речення. Стаття „Вістника“, опускаючи одно, але важне слово, змінила своєвільно думку автора (яка зрештою ясно пробиває з дальших виводів, котрих „Вістник“ вже не цитує). У своїх виводах наш співробітник, п. Андрійченко (емігрант з Вел. України), пишучи в тійже статті про вперту боротьбу українських низових кооператорів з комуністичними верхами, так сформулював свої думки:

„Ліпші часи наддніпрянської україн. кооперації лише наближаються. В цьому ми глибоко переконані, бо ми віримо в непереможну силу поступу життя вперед, а не назад, бо ми розраховуємо на безперечний розвиток с а м о д і я л ь н о с т и і а к т и в н о с т и н и з о в и х м а с у к р а ї н с ь к о г о н а р о д у, нині більш свідомого і розбурханого, ніж то було перед революцією. Нарешті ми віддаємо повинне і тим змаганням кращих, може часто й невідомих кооператорів на Наддніпрянщині, що ведуть її м і ж б а г а т ь м а с к е л я м и і п р і р в а м и до постепенного п о б о р ю в а н н я в с і х п е р е п о н, до створення і т. д.“

Які це „скелі, прірви і перепони“ мав автор нашої статті на думці, це видно з уступу, що попереджував ці думки.

„Там, де д е р ж а в н а в л а д а щ е н е л и ш а є к о о п е р а т и в н о г о р у х у б е з с в о є ї ч а с т о - г у с т о в а ж к о ї о п і к и, там, де додержування правдивих кооперативних принціпів ще не увійшло в практику кооперації, там, де ще так широко розтрачують і крадуть громадсько-кооперативне добро і суд с в о ї м б ю р о к р а т и ч н и м урядуванням к р и є т и х з л о д і ї в в громадській справі, а господареві кооперативи, Загальним Зборам, ще й досі н е в і л ь н о п р и д о п о м о з і т а є м н о г о г о л о с у в а н н я обективно виправити свої помилки та радикально залікувати свої „болячки“, там можна бачити на сьогодня лише те, що ми спостерігаємо на самім ділі і що лише й було можливим при таких обставинах“.

Як бачимо, автор цих слів не тільки не робив ніякої реклями большевицькому режімові, але навпаки, представляв його всю шкідливість для укр. кооперації.

Неправда й те, що у двох інших статтях, що їх наводить „Вістник“ Кооп. Республика робила рекляму большевії, бо в цих статтях була мова не про роботу урядових чинників, тільки українських кооперативних організацій. Правдою є, що Кооп. Республика завжди робила виразну ріжницю між большевицьким урядом і низовим кооп. громадянством на Наддніпрянщині, яке в тім часі (1928 р.) було ще в більшости українське і мало змогу дещо робити (поки і цієї можливости не вбила лють сталінської диктатури).

Не є врешті правдою і те, що „Кооп. Республика“ в своїй публіцистичній праці кермується якоюсь модою; зате є правдою, що лінія Кооп. Республики у принціпових питаннях була все одна і незмінна, про що легко і кожної хвилі можуть переконатися читачі.

За Редакцію Кооперативної Республики
Карло Коберський вр.

НОВІ КНИЖКИ

Павликовський, Юліян — Природа, мета і світогляд українського кооперативного руху. Промова на Святочній Академії дня 16 січня 1934 р. в 30-ліття орґанізованої праці РСУК. Львів, 1934. 8⁰ ст. 16.

Мицюк, О. — Тадей Р. Рильський (1840—1902), як хлопоман і економіст. Львів, „Дзвони", 1933. 8⁰, ст. 39.

Haubold, Olena і Karol — Program samokształcenia spółdzielczego. Materjały dla kółka społecznego. Warszawa, „Zew", 1934. 16⁰, str. 48.

Bulletin mensuel de renseignements économiques et sosiaux. XXV-e Anné, Janvier 1934 Nr. 1. Rome, Institut international d'agriculture, 1934. 8⁰. (Зміст: Павловський, Ю. — Вязане господарство й аґрикультура, ст. 1—52).

Український Аґрономічний Вістник. Чвертьрічник. Під ред. Є. Храпливого. Рік І. кн. 1. Львів, 1934. 8⁰, ст. 106.

Sprawy narodowościowe. Czasopismo poświęcone badaniom spraw narodowościowych. Rok VII, Wrzesień - Październik 1933. Nr. 5. Warszawa, Instytut B. S. N., 1933. 8⁰, ст. 491—641.

Шлях виховання і навчання. Педаґоґічно - методичний тримісячник. Орґан „Взаїмної помочі українського вчительства". VII річ. кн. 4. Львів, 1933. 8⁰, ст. 133—244 + 113—144.

Ідеольоґія кооперації. Вибір з кооперативного письменства. Впорядкували К. Коберський і В. Левицький. Львів, РСУК., 1934. ст. 108. Ц. Зл. 2·—

УКРАЇНСЬКИЙ ТЕХНІЧНО-ГОСПОДАРСЬКИЙ ІНСТИТУТ

(висока школа позаочних студій)

при Українській Господарській Академії в Попєбрадах, затверджений Міністерством Хліборобства Чехословаччини, продовжує вписи студентів і курсантів,

Провадить високошкільне навчання кореспонденційною методою на економічно-кооперативному відділі, після закінчення якого дається титул економіста.

Крім того при Інституті функціонують вужчі фахові курси: 1) Бухгальтерії, 2) Англійської мови, 3) Німецької мови, 4) Французької мови, 5) Пасічництва, 6) Оброблення шкіри, 7) Практичної фотоґрафії, 8) Радіотехніки, 9) Миловарства.

Згодом має відкритися навчання і на інших високошкільних відділах та фахових курсах.

Цінники та проспекти з програмами й правилами висилається безплатно. Звертатися на адресу: Ukrajinský Technicko-hospodářský Institut, Poděbrady, Tchécoslovaquie.

Книжкові премії!

Запросини до передплати на 1934 рік, що є вже семим роком видання журналу

„КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛИКА“

єдиного у нас економічно-суспільного місячника, що виходить під ред. дра К. Коберського накладом Ревізійного Союза Українських Кооператив.

В 1934 році „Кооперативна Республика“ даватиме своїм читачам:

постійні приступно написані огляди господарського положення в краю і заграницями;

■

багату господарську і кооперативну (краєву і заграничну) хроніку, в котрій повідомлятиме про всі визначніші події у світі;

■

в своїх постійних відділах (народнє господарство, теорія, практика та життя кооперації і ін.) принесе статті наших і закордонних визначних економістів.

Кожний передплатник „К. Р.“, що заплатить до 1. липня передплату за рік, одержить в 1934 році такі дарові премії:

1. **Володимир Навроцький, гал.-укр. статистик-економіст на тлі своєї доби,** — що виходитиме, як пів-аркушевий додаток до „Кооперативної Республики“.

2. **„Ідеольоґія кооперації“.** Вибір з кооперативного письменства, ст. 108, вартости 2 зл. або

3. Книжки з видань РСУК. по вибору передплатників у вартости 2 зол.

Передплата за „Кооперативну Республику“ в 1934 році знижена і виносить всього 12 зол. (за 12 чисел по 40 стор. друку). На пів року 6 зол. Окреме число 1 зол. До набуття в усіх книгарнях.

Кооперативні робітники, студіююча молодь і селяне дістають крім премії „Кооп. Республику“ за 8 зол., якщо заплатять повну передплату за рік до кінця червня 1933. Сплачувати можна ратами.

Адреса: ЛЬВІВ, ВУЛ. МІЦКЕВИЧА 12 РСУК.

Кожна солідна кооператива мусить мати „Кооперативну Республику!“ Не можна звати себе освіченим кооператором, не читаючи „Кооперативної Республики!“

Поодиноке число 1 зл.

КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛІКА

В ЦЬОМУ ЧИСЛІ ЗОКРЕМА ЧИТАЙТЕ:

На окраю днів: Заміти проти проєкту картелізації хліборобства; Правдива ціль реґляментацій; Борони нас Боже від такої пляновости; та ін.

Огляд експорту яєць в 1933 р.

Економічні діяґнози проф. Ш. Ріста.

Грошеві установи на Закарпаттю.

ЛЬВІВ КВІТЕНЬ 1934

ЗМІСТ:

На окраю днів (Актуальні замітки) 121

Народнє господарство.

І. Мартюк: Огляд експорту яєць в 1933 р. . . . 128
Ю. Студинський: Економічні діяґнози проф. Ш. Ріста 134
В. Чапля: Грошеві установи на Закарпаттю . . . 138

Проблєми кооп. орґанізації і практики.

Е. Вербицька: Праця жіноцтва в сіл.-госп. кооперації 141

З життя укр. кооперації.

І. Блажкевичева: З подорожі по Поділлю . . . 148
Хроніка 151

З кооперативного світу.

Британська кооперація в 1932 152
Хроніка 155
З преси і життя 157
Господарська хроніка 160

INHALT:

Aktuelle Notitzen 121
Internationaler Eierhandel im 1933 J. und unser genossensch. Eierexport (I. Martiuk). . . 128
Professor Ch. Rist über gegenwärtige Wirtschaftsaussichten (G. Studynskyj) 134
Die Geldinstitute in der „Podkarpatska Rus" (W. Tschapla) 138
Die Weiber in d. landw. Genossenschaftsbewegung (E. Werbycka) 141
Aus meiner Propagandapraxis (I. Blażkevyczewa) 148
Britische Genosschaften in 1932 J. (Nach I. G. R.) 152
Genossenschaftsleben — Wirtschaftsnachrichten — Presse übersicht . . . . . 155—160

SOMMAIRE:

Notices actuelles 121
La situation sur les marchées mondiales et l'éxportation ukraïnienne des oeufs en 1933 (I. Martiuk) 128
Les prognoses économiques de prof. Ch. Rist (G. Studynsky) 134
Les institutions de credit en „Podkarpatska Rus" (V. Tchapla) 138
La femme dans la coopération agricole (E. Verbytzka) . . 141
Mon voyage coopératif en Podolie (I. Blagekevytche) . . 148
La coopération de consommation en Angletterre 1932 . 152
Chronique coopérative . . . 155
Revue de la presse 157
Chronique économique . . . 160

Видає: Ревізійний Союз Українських Кооператив.
За редакцію відповідає: Д-р Карло Коберський.
З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові, вул. Чарнецького 26.

КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛИКА
ЕКОНОМІЧНО-СУСПІЛЬНИЙ МІСЯЧНИК—ЛЬВІВ
CO-OPERATIVE REPUBLIK
Ukrainian Monthly Review — Lwiw Poland
Ч. 4.
КВІТЕНЬ
1934.
РІЧНИК VII.

НА ОКРАЮ ДНІВ.

ЗАМІТИ ПРОТИ ПРОЄКТУ КАРТЕЛІЗАЦІЇ ХЛІБОРОБСТВА.

Проти законопроєкту посла Рудзінського про примусові збутові організації піднесено в польській пресі, навіть про-урядовій, поважні сумніви. Ось прим. голос центрального орґану промислових кругів „Przegląd Gospodarczy“ (ч. 4. за 1934):

»Ми маємо що до проєкту поважні застереження. Дотеперішні досвіди з картелізацією хліборобства скупі, при чому це власне є доказом, що хлібороб нерадо піддається нормам картелю, хоч в деяких краях, прим. у Вел. Британії, від кількох літ існує можність використання відповідних законів. Це випливає з кількох причин, з поміж яких найважнішою вважаємо за велике число продуцентів. Картель, обіймаючий хочби тільки парусот членів, мусить з природи своєї бути несправним, мусить покликати до життя незмірно розбудований апарат контролі, особливо, коли узгляднить ся низький культурний і господарський рівень цілих областей краю. Кошти адміністрації і контролі можуть зїсти всі користи з картелю. Не помиляємося хіба, коли скажемо, що заборона продажі продуктів понад певну означену норму, по означеній ціні або означеному відборцеві — булаб для дрібного продуцента тяжким горіхом, а можливість обходу організаційних норм — дуже велика.

»Другий важний заміт — це неелястичність розмірів рільної і годівельної продукції в часі; вже в цій ділянці булиб перешкоди не до поборення і контролі.

»Не будемо множити замітів; згадаємо ще тільки про ріжницю, яка заходить між власними коштами виробництва у сільських господарствах. Помирити з собою і загладити ті розбіжности — це переростає сили таких організацій, які задумано в проєкті«.

Далі журнал застерігається, і то вже з цілою безоглядністю проти примусової картелізації п р о м и с л і в, що займаються перерібкою сіл. госп. продуктів. Він пише:

»Концепція примусових картелів вже досить досліджена і скритикована, щоби ще раз повторяти її засадничі хиби. Вистане лиш додати те, що метою закона є піднесення цін рільних продуктів на місци, тоді як картель перероблювачів мавби якраз протилежний інтерес«.

Подібні до тих критичні уваги про законопроєкт ми читали теж в щоденній польській пресі.

СОЦІЯЛІЗАЦІЯ НА »ЗИМНО«.

Коли почалися рузвельтівські реформи в Сполучених Державах — то з боку підприємців піднеслися проти них заміти, що вони, а зокрема »кодекси праці« — це замаскована соціялізація промислу (»соціялізація на зимно«). Ці голоси не вгавають і до нині, повторюючись від часу до часу. Їх не спинює навіть та обставина, що й соціялістичний світ зі свого боку поставився з недовірям до тих реформ, побоюючись від них »фашизації господарства«, (під фашизацією розуміють державну контролю з капіталістичним наставленням). Для капіталістичних підприємців кожне вмішання в їхню господарку немиле, і проти кожного вони готові боротися всіми засобами.

Правду кажучи, американські реформи ще дуже далекі від удержавнювання підприємств; те, що переводить уряд Рузвельта, не виходить поза рямці регляментаційної діяльности держави. Держава, як така, досі не проявляє охоти ставати прямо підприємцем на місце приватних осіб і корпорацій.

Вже сильніші є такі тенденції в Европі, під видним впливом большевицьких експериментів. Захоплення кооперації споживачів і хліборобів-продуцентів державою в Німеччині, реформа торговлі сіл.-госп. продуктами у Німеччині, по части в Англії, Болгарії і др.; збіжеві монополі то тут, то там, удержавнення соціяльних обезпечень в Польщі та перебирання державою задовжених приватних підприємств — все це є прояви тої самої тенденції до етатизації життя. Формально — це ніщо інше, як здійснювання лінії наміченої ідеольоґами державного соціялізму — і тому заміт про »соціялізацію на зимно«, без шуму і галасу, без барикад і крови, має свою підставу.

З цього приводу ведеться вже й дискусія. Соціялісти-етатисти (марксівський напрямок) протестують проти того, щоби удержавнення, яке переводить несоціялістичний уряд, вважати соціялізацією. Удержавнення, на їх погляд, щоб заслугувати на назву соціялізації (усуспільнення), вимагає, щоби його здійснювало само суспільство, через свої вільнообирані і підконтрольні орґани. В противному разі маємо діло не з усуспільненим господарством, тільки з диктатурою. А кожна диктатура веде до визиску загалу одиницями, ґрупами або клясами.

Не можна відмовити, що в цій арґументації є значна частина слушности, але все таки не вся. Як не як, навіть в режімі диктатури удержавнене підприємство остає власністю цілого загалу, хоч хвилево і приносить найбільшу користь володіючій ґрупі. З другоїж сторони і при режімі демократії не все дасться налагодити так ідеально, щоби з державних підприємств не поробилися збюро-

кратизовані установи; опанування установ ґрупами не є виключене і в демократичнім устрою. Сама природа удержавнення — в якомуб режімі це не було — тягне за собою бюрократизацію.

Тому не є на 100% оправдані заміти тих соціялістів, які не вважають соціялізацією тенденцій до етатизму і далекойдучого державного інтервенціонізму взагалі. Також не є оправдані твердження, що скріплення тих тенденцій не стоїть у звязку з прикладом большевизму. Навпаки — є фактом, що етатизм в Европі наслідує — тут виразніше, там менше виразно — большевицькі методи економічного будівництва. Плянування, пятилітки, монополізація торгівлі й рільної продукції — всі ті методи є запозичені з Москви.

Нічого не значить, що в політичних цілях і методах, в забарвленні своєї програмової фразеольоґії европейські етатисти далекі від комунізму. Це не зміняє факту, що зміст їхніх господарських реформ є споріднений з державним соціялізмом (чи державним капіталізмом, яким є в дійсности большевизм).

В тім уся парадоксальність ситуації: ті, що вважають себе найбільш засадничими противниками всякого соціялізму — на ділі переводять в життя програмові тези одного з відламків соціялізму!

ПРАВДИВА ЦІЛЬ РЕҐЛЯМЕНТАЦІЇ.

„Co-operative News", орган англійського кооп-союзу, в числі з січня ц. р. остерігає перед небезпекою, яка йде на кооперацію від раґляментації промислу і торговлі.

»Мита, континґенти, заборони, уряди для збуту це є установи, що мають брати в оборону приватні інтереси перед змаганнями загалу, щоби самому рішати свою долю. Продукція і торговля для зиску є нині в тій самій повазі, що й колись і ті власне дрібні ціли представляються нам як »національний інтерес«. Національним інтересом є добробут власників капіталу.

»Кооператори можуть вважати своє надбання забезпеченим тільки о стільки, о скільки не є загрожена їх свобода торговлі. Державні розпорядки останнього року захитали цю свободу. В майбутньому треба нам рахуватися з державною контролею промислу через синдикати і уряди контролі, але в інтересі такого »національного добробуту«, як вище сказано. Так виглядатиме к а п і т а л і з м, п е р е м а л ь о в а н и й н а с о ц і я л і з м.

»Кооперація — це найбільша моральна сила, що стоїть нині проти капіталізму. Вже зроблено безсоромну спробу, щоби ототожнити заснований недавно уряд для збуту з кооперацією. Це така »ко-операція« (= співпраця), як співробітництво миляного тресту Унілевер з Imperial Chemical Industries. Це, що правда, поступ проти давнішої системи неконтрольованої конкуренції, але кооперацією в нашому розумінні це не є«.

ЯК З АРЕНДОЮ КООПЕРАТИВ У НІМЕЧЧИНІ!

„Der freie Genossenschafter“, віденський кооп. орган писав 15. грудня: »Німецька спроба, проголошена з таким великим там-там, — арендування кооперативних крамниць приватним купцям, з тим, що вони булиб обовязані закуповувати товар лише в кооперат. централях, не дала доси ніяких наслідків. Усі заходи, здається, безуспішні, бо самі купці пристрасно поставилися проти примусу закупна в означеному місці. Вони хочуть мати свободу закуповувати товар там, де самі захочуть, і де вони привикли купувати. У господарських справах є річи тісно з собою повязані; те, що як гасло може викликати одушевлення, може стати легко небезпечне для загалу, коли його захочеться реалізувати. Якби середній стан захотів добре призадуматися над економічною крізою та її причинами, то вони побачилиб, що крізи не дасться перебороти нищенням великих підприємств, тільки тим, що ті підприємства оживиться на ново і усунеться безробіття. Ще менше льоґіки є у міркуваннях, що буцімто споживчі кооперативи є небезпечні і саме тому, що вони »за великими виросли«. Це зовсім проста річ: росте те, що здорове, так, як з бігом часу з малих купців робляться великі підприємці«.

ШВАЙЦАРСЬКА КООПЕРАЦІЯ ПРО »ПЛЯНОВЕ ГОСПОДАРСТВО«.

„Le Coopérateur Suisse“ дня 17. січня ц. р. займає становище до актуальних тенденцій урядового »плянування« господарства. Він на вступі признає, що стара думка про свободу в господарстві мусить уступити місце новому розумінню порядку і пляновости. Ліберальний господарський устрій є перестарілий, бо при пануванні тої системи свобода обертається в панування найсильніших і найбільш безоглядних елєментів. Життєвий інтерес суспільства, в рівній мірі, як елєментарна справедливість, вимагають інтервенції держави, щоби завести порядок. Тільки велике питання в тім, який має бути цей порядок, на яких основах побудований?

Скажім, що росходиться прим. про установлення ціни хліба. Нині ту ціну у нас реґулюють великі кооперативні пекарні, маючи до диспозиції два млини, також власність обєднання споживачів. Є дві можливости: або відповідні корпорації (прим. пекарні) підперті урядом, зажадають від споживчої кооперації, щоби вона пристосовувалася до їх цін, а тим самим, щоби загал приклонився перед монополем пекарів, або — уряд зробить виїмок для кооперації. В другому випадку всім гаразд (за виїмком пекарів чи млинарів). Але в першім випадку кооперативи булиб підпорядковані таким умовам, які установить більшість корпорації (цеху) — більшість, що завжди змагає до таких цін, які далиб змогу існувати навіть найбільш відсталому пекареві!

Далі представлено, які труднощі стануть у дорозі, якщо державні чинники захотілиб взяти на себе обовязок бути суддею у цього роду конфліктах. Це булиб сліпі вулиці, з яких не булоб виходу.

БОРОНИ НАС БОЖЕ ВІД ТАКОЇ ПЛЯНОВОСТИ!

Приклонники державної реґляментації сільського господарства, коли їм звертати увагу на небезпеку бюрократизації, покликуються на два приміри вже практикованого плянового реґулювання рільної продукції: цукрові буряки і тютюн. Управа буряків і тютюну відбувається на основі контрактації, де згори устійнюється всі умови продукції і передачі сирівця.

Примір з цукровим буряком не зовсім підходить, з тої причини, що головної річи, цебто ціни не накидує односторонно цукроварня, тільки ціну встановлюється на основі переговорів між організацією цукроварень з одного боку і організацією плянтаторів буряка — з другого.

Але примір з тютюном дійсно підходить, бо це є справді типічна примусова урядова реґляментація, де і ціну продукту і умови управи, сушення та передачі накидає плянтаторам державний монополь. І тому варто заглянути, як при тій системі виглядає продукція тютюну в Польщі. Це нам тим більш цікаве, що переважна частина тютюну управляється на нашому Поділлі.

Жмут світла в цю ділянку кидає більша стаття дідича з борщівського повіту, Петра Каміньского, вміщена в ч. 9 і 10-ому »Рольнік-а«, урядового органу Малопольського Рільничого Товариства, союзу дідичів у Львові і т. д. Як характер органу, його видавця і національність так соціяльний стан автора є достаточною ґарантією проти якогось підозріння у спеціяльній тенденційности виводів статті. А міжтим зміст її такий, що прямо розторощує »плянову реґляментацію управи тютюну« управою тютюневого монополю.

Автор широко і дуже подрібно оповідає, як дався спонукати до управи тютюну, як на вимогу монополю побудував (кредитом з монополю) сушарню, як з найбільшою точністю виконав усі вказівки що до управи і — як на тім всім вийшов фінансово. Ціну встановив монополь незвичайно низьку, а до того ще відразу в першім році обтягнув собі цілу квоту кредиту на сушарню. Так поступив з усіми плянтаторами у Борщівщині, а до того назначив передачу вже на місяць жовтень, час горячих полевих робіт, не рахуючись зовсім з доставцями. Далі даємо слово самому авторові:

»Наслідки були прямо катастрофічні. Усі, що управляли тютюн, не мали змоги заробити ані зеренця збіжа на двірських ланах, ані одної барабольки, ані одного ґроша, кукурудза їм зігнила. Оставала нам тільки надія, що за таке нехтування господарськими потребами плянтатора пречінь будемо надгоро-

джені доброю клясифікацією продукту і, що за тим іде, — ціною. А дійшло до таких абсурдів, що малоземельні, які брали харчі по викупі, не мали на купно оселедця у Борщеві!... Плянтатор, щоби заплатити робітника, мусів по викупі тютюну продати корову або свиню, а, яко зиск, оставав йому будиночок (сушарня), що надавався хіба на курник і то по перерібці. Я це пишу на підставі відомостей з окружних сіл, я можу поіменно подати господарів, які з журби до нині лежать хворі, або терплять з причини голоду, а не мають чобіт, щоби піти до роботи, якої є маса, бо все, чого не зроблено в осени, робиться тепер.

...»Я рішив не записуватися на тютюн так довго, поки монополь не буде оголошувати з гори ціни тютюну і не означить речинця достави.

»Монополь, знаючи, що про організацію плянтаторів не може бути мови, кпить собі з нас, як співається у пісні: »не будеш ти, то буде інша«. Не маючи поняття про кошти продукції, а маючи тільки на оці свій інтерес, назначує самовільно ціни, а з другої сторони робить аґітацію, а бідні людоньки (»людзіска...«) йдуть на гачок«...

Далі йде загальніша критика тютюневого монополю:

»...треба трактувати установу, як підприємство, яке має оплачуватися для обидвох сторін, а не як синекуру для упривілеєних людей. У Борщеві прим. з а о б с м і ю в а н и х а в с т р і й с ь к и х ч а с і в (підкр. наше — Ред.) було 3 урядовців: директор, касієр і веркмайстер, нині треба буде побудувати ще один будинок, щоби помістити весь персонал! Робота полягає на папірцях, про які ми з досвіду знаємо, що нічого не дають, тільки роблять розґардіяш, а компетентним особам закривають правдивий образ господарки. Чиж потрібні ті вічні комісії в часі плянтування? Х і б а т і л ь к и н а т е, щ о б и в и ї з д и т и д і є т и і р и ч а л т и (підкр. наше — Ред.). Принялася поговірка, що одною з найкращих нині посад є посада у монополю, прошу мені сказати за що?!

»...до відбору тютюну призначується людей, які аж тут у повіті побачили, як виглядає тютюн на полі, людей без ніякого досвіду. Праця кількох тисяч годин плянтатора не може бути, як слід, оцінена протягом пару мінут особою, знудженою відбором тютюну... Я бачив панів, що заслонивши собі ґазою лице, і проходячи у віддалі пару метрів від сирівця, викрикували у свій піднесений ковнір: »четверта! пята«! (себто кляса!). Між плянтаторами навіть принялася поговірка: »в нього губа так наставлена на четверту і пяту клясу, що, якби навіть хотів, то не зможе сказати: третя«.

»Ми привикли за тяжких часів заспокоюватися будь чим, але жадаємо, щоби за сирівець, що приносить державі такий кольосальний дохід і створює аж стільки люкративних посад, — нам платили принаймні по цінах власного кошту«!

Ми присвятили аж стільки місця виписками зі статті подільського дідича, бо вони характеризують відносини, які м у с я т ь запанувати все і всюди там, де до реґулювання господарства береться офіціяльна власть, начальство. Чи це буде в совітах, чи в Німеччині, чи де інде — образ буде завжди однаковий, коли економікою керуватимуть урядові особи з урядовою, примусовою властю.

СЕКРЕТАР МКС. ПРО СИТУАЦІЮ.

Зростаючі в многих державах тенденції до урядового ре-ґляментуваннння господарства викликали відгомін вже й у міжнародній кооперативній пресі.

В органі Міжнар. Кооп. Союзу за січень 1934 р. пише до цього питання секретар Союзу п. Г. Мей м. і. слідуюче:

Треба відріжняти від себе політичні перевороти, які можуть робитися в короткому часі, і перебудову господарства з індивідуалістичного на колєктивне, для чого необхідний довгий протяг часу.

В нинішній ситуації повинні кооперативи сполучити всі свої сили для того, щоби обстояти свої належні позиції в народному господарстві та закріпити ті свої права в правних нормах окремих держав. При цьому треба уважати, щоби не ставити за вузьких границь для діяльности добровільних обєднань споживачів, при намічуванні співпраці кооперації з організаціями держави і громад. Під ніякою умовою не можна годитися на звуження кооперативної діяльности, обмежуючи її тільки до задовольнювання елєментарних потреб домашнього господарства. Першою ціллю нашого руху повинно бути — запевнити собі можливість поширення кооперативних принціпів на всі етапи виробничого процесу від джерела аж до споживача.

»ЖИРАРДІВ« — ДЕРЖАВНИМ ПІДПРИЄМСТВОМ!

Поле засягу етатизму в Польщі знову поширилося: держава розтягла судовий надзір над великими текстильними заводами в Жирардові коло Варшави. Правну підставу для того дало задовження фірми з титулу публичних тягарів. Таким чином в руки держави дістається величезний промисловий обєкт, підприємство, в якому працює кільканацять міліонів акційного капіталу.

При нагоді загальних зборів цього підприємства прийшло до інтересного конфлікту внутрі. Величезна більшість акцій находиться в руках французьких громадян, які й вибрали на заг. зборах свою управу фірми. Тоді польська меншість оспорила важність зібрання і найшла попертя у властей.

Конфлікт між польськими і французькими громадянами на форумі »Жирардова« кидає певне світло на польсько-французькі взаємини взагалі, які останніми часами псуються.

Просимо П. Т. Передплатників відновити передплату за „Кооперативну Республику“ на 1934 р., а пп. Післяплатників теж вирівнати залеглости.

Адміністрація.

НАРОДНЄ ГОСПОДАРСТВО.

Огляд експорту яєць в 1933 р.

Загальні завваги.

За останні роки стверджуємо скорий спад експорту яєць з Польщі. Коли ще в 1928 році вартість експорту виносила 144 міліонів зл., то в 1932 р. лише не цілих 57 міліонів зл. В 1933 р. оцінюють вартість експорту яєць на 30 міл. зл. Правда, що спад вартости яєчного експорту не йде в парі зі спадом кількости; але є й кількостевий упадок, хоч він не такий великий. У 1932 р. 374.021 квінталів, а в 1933 р. 235.053 квінталів).

У відношенню до загального експорту Польщі, експорт яєць становив до 1930 р. 5—6%. Від 1930 р. має вже цей експорт знижкову тенденцію. Цікавим буде, яке є відношення експорту яєць до експорту проч. хлібор. чи рільничих продуктів (збіжа, молока, худоба і безроги, дріб, а навіть цукор, меляса та вкінці й дерево). Це відношення є ось яке: 1928 р. **9.9**%, 1929 р. **9.6**%, 1930 р. **10.6**%, 1931 р. **11.6**%, 1932 р. **11.9**%, 1933 р. **8**%. У відношенню до загального експорту Польщі яйця в 1933 р. осягнули вже лише **3**%. Зменшення експорту яєць у збуті хліборобських продуктів перейшло в користь експорту збіжа та дерева.

У відношенню до загального, світового і европейського експорту яєць слідний рівнож скорий спад польського експорту. І так: У загальному світовому експорті яєць брала Польща участь

(в %%):	1926 — 13,	1929 — 11.5,
	1927 — 14.5,	1920 — 11,
	1928 — 11.5,	1931 — 10;
а в европейському:	1926 — 17%,	1929 — 14.5%,
	1927 — 18%,	1930 — 14%,
	1928 — 14.5%,	1931 — 13%.

Ситуація на експортових ринках.

Погляньмо на ситуацію поодиноких ринків. В останніх роках першим відборцем яєць з Польщі була Анґлія.

Анґлія — це одинокий сьогодні край, до якого нема ще ніяких обмежень ввозу у формі континґентів*) і т. д. З весною 1933 р. впроваджено там нові мита у висоті около 20% собівартости яєць. Ціна протягом цілого року була тут дуже низька, на що зложилися такі обставини: перше, довіз товару з доміній, який не є обмежений ніякими митними оплатами; другою причиною

*) Тепер і там богато говориться про конечність реґляментації ввозу яєць.

була обнижка вартости анґл. валюти, яка одначе не спричинила звишки цін; третьою причиною низьких цін була конкуренція Данії, Голяндії, Бельґії і балканських держав. Конкуренція цих країв повставала на підкладі їхньої здешевленої валюти, а з боку Голяндії — на підкладі торговельного договору на доставу яєць до Німеччини. А саме Голяндія мала на яйця — тяжчі, як 55 ґрамів — упривілейоване в Німеччині мито, на чім добре виходила, а через те була в можности яйця, вагою нижче 55 ґрамів, які відповідали вагою яйцям з Польщі, дешево продавати в Анґлії. Вкінці і ґеоґрафічне положення північних країв (скорий транспорт) не було без значіння. Поза тим в Анґлії була також плянова конкуренційна акція проти споживання польського яйця. Деякі поважні анґлійські часописи піднесли свого часу крик про мниме затроєння одної родини яйцями, — а яйця ті мали бути саме з Польщі.

Тяжко рішити, котрий ринок збуту є на другому місці по Анґлії. Правда, урядова статистика виказує Німеччину, але сюди здається зачислено всі транзитні посилки яєць до Анґлії, Франції та Швайцарії, а може навіть і до Еспанії. Можна припускати, що другим краєм щодо поємности товару з Польщі є Еспанія. Край цей щойно в останніх роках викликав заінтересування товаром з Польщі. Тут рівнож покищо не обовязують ніякі континґенти, але натомісць велику ролю відоґрають мито, та вагання еспанського пезета. А вкінці чи не найбільшою перешкодою є девізові обмеження. Але і тут збут товару з Польщі зустрічає великі труднощі зі сторони Данії і Бельґії, а в останніх часах (1934 р.) навіть з боку Фінляндії. Конкуренцію згаданих країв уможливлювала висока експортова премія, яку ті держави виплачували і виплачують своїм експортерам.

Дальше йдуть краї з континґентами, як: Австрія, Франція, Швайцарія, та безконтинґентова Італія. У Франції, поки ще розділ континґентів був переводжений в Польщі, доти той ринок був, хоч дуже обмежений, матеріяльно для польського експорту добрий. Від часу ж, коли французький континґент дістають тамошні імпортери, ринок той став майже неактуальним. Тамошні купці стараються купувати по цінах, відповідаючих світовій ситуації, а то й по нижчих. Позатим Мароко має вільний ввіз яєць до Франції і заспокоює ринок, попри власну французьку продукцію, майже цілковито.

Швайцарія. Тут є високі мита, а до того ще й континґент. Ринок добрий, з високими цінами; купують одначе лише найтяжчий товар (не нижчий вагою, як 53—54 ґр.) і вимагають товару безсумнівної якости.

Від 1932 року Австрія є незвичайно тяжким ринком. Збут на цьому ринку обтяжений митом (около 54 зл. від одної

скрині), оборотовим податком від імпорту, що платиться при оплаті мита, коштом дозволу ввозу, та девізовими обмеженнями. Колиб ті обтяження обовязували всі експортові краї, тоді не малоби це так великого впливу на ввіз товару з Польщі. Але для Угорщини і Південнославії є тут від початку 1932 р. митні удогіднення, а понадто між Австрією і згаданими краями є девізове порозуміння, чого не могла добитися Польща.

Високе імпортове мито (146 лірів, ц. то около 68.50 зл. від 100 кґ. ваги брутто за нетто) допускає збут до Італії лише в місяцях високих цін і в часі, коли тамошня продукція дещо обнижується. До того ще зарядження тамтешньої влади не впускати до краю яєць, не означених краєм походження, обнижує вартість товару, як товару не першої свіжости, а опріч того спричинює неприємности при митних контролях та одночасно, через часте виладовування для контролі товару з ваґону, підносить кошти транспорту. З подібних причин і Німеччина, при упривілейованому ввозі з інших держав, стала для експорту з Польщі ілюзоричною.

Чехословаччина замкнула свій ринок для товару з Польщі майже зовсім.

Перейшовши характеристику всіх можливих ринків збуту, можна ствердити, що:

1) на деяких ринках зустрічається яйце з Польщі з товаром, упривілейованим під оглядом митних оплат, контінґентованим чи іншим, і тому або продається дуже дешево, або не видержує конкуренції зовсім. (Анґлія — домінії, Франція — кольонії (Мароко), Австрія — Угорщина, Німеччина — Голяндія і т. д.);

2) на деяких ринках товар з Польщі за дорогий, як з краю о валюті на золотому паритеті, бо товар з Данії, балтийських держав і Балкану на основі дешевої валюти є дешевший;

3) на всіх ринках за виїмком Анґлії, Італії і Еспанії обовязують контінґенти, а ті є для Польщі дуже малі, при чому в Чехословаччині майже ніякі;

4) від часу, коли зник з европейських ринків товар з бувшої Росії, товар з Польщі виступає, як найдешевший товар в Европі — та тут конкурують з ним держави балканські, надбалтийські, Голяндія і Бельґія. Всі ті краї використовують валютовий демпінґ або вивозові премії, а деякі, як Угорщина, Лотва і Фінляндія — премії і демпінґ грошевий.

Для докладности належить ще поділити конкуренцію, з якою мусить стрічатися яйце з Польщі, на дві ґрупи: на конкурентів — доставців тяжчого, і на конкурентів — доставців дешевшого товару. До першої ґрупи належать: Данія, Голяндія, Бельґія, а до другої: Румунія, Болгарія, Мадярщина, Південнославія, Лотва, Литва і Фінляндія — в Европі, та Китай, Єгипет і Туреччина — зі заморських країв (Китай — в Анґлії, Єгипет в Італії, Туреччина

в Еспанії). Що до тих останніх країв-конкурентів, то Польща є в кращому ґеоґрафічному положенні з огляду на транспорт; одначе це становище в порівнанні до ціни не все видержує конкуренцію. Не можна поминути мовчанкою і загадочного та таємничого сфінкса, яким є тепер в яєчній торговлі Совіти. Вони час до часу роблять немале замішання авізуванням на котромунебудь ринку висилки свого товару, який одначе звичайно появляється не там, де авізовано, а там, де його найменше очікували, і обнижує несподівано ціни не до пізнання. (В 1933 р. авізовано совітський товар в Анґлії, а він прибув зовсім несподівано до Італії; був це товар з України, — якостево добрий, навіть дуже добрий, але від польського багато дешевший).

На 1934 рік, призначені в Польщі на місяці лютень і березень (покищо) вивозові премії у висоті 10.50 зл. від скрині, правдоподібно ситуацію дещо поправлять, оскільки краї-конкуренти не піднесуть також своїх вивозових премій. Започаткований вже експорт спрямований є хвилево в більшій частині (коло 80%) до Еспанії. Та, чи він там удержиться через цілий експортовий сезон, годі передбачити.

Характеристика нашого кооперативного експорту.

В 1933 році було в цілій Польщі 184 зареєстрованих експортуючих фірм з 214 експортовими магазинами. В тім є 9 наших кооперативних фірм з 9-ма складами, що творять 4,20% всіх експортових магазинів.

На терені діяльности наших кооп. експортерів працювало 101 ріжних фірм з 119 маґазинами, себто у відношенню до цілої Польщі понад 50%. Наша кооперація становила тут 6.75%. З наших маґазинів було протягом цілого сезону чинних (себто таких, які працювали безперервно для експорту) 5 маґазинів, а 4 маґазини працювали з меншими або більшими перервами. Ті чотири маґазини в часі неекспортової праці збували товар або для внутрішньої консумції (Львів — для апровізації самого Львова та Станиславів — для апровізації кліматичних стацій в Карпатах), або відпродували перероблюваний, а то й ориґінальний товар приватним експортерам з причини замалих для самостійного експорту оборотових фондів.

Експорт ведено дальше сцентралізовано — себто цілу політику продажі вів Центросоюз і він виступав перед владою, як централя всіх експортових маґазинів, та ніс навіть на собі моральну і матеріяльну відповідальність за працю в експорті перед властями.

Рік 1933 був одним з найтяжчих років нашого експорту і приніс перший раз по 1929 році навіть матеріяльні страти; страти в загальному білянсі, бо деякі склади як Борщів, Чортків і Бучач

виказали невеликі надвишки — а Рогатин скінчив без надвишок і страт. Страти спричинили: дуже непригожа світова кон'юнктура, конкуренція приватних експортерів за границею, надто високі кошти перерібки (в одному маґазині) та нещасливі транспортові випадки (конфіската одного ваґону чужою державою з митних причин і розбиття двох ваґонів при залізничій катастрофі в Італії).

Наш експорт мимо доброї, знаної і любленої марки за границями, не міг умістити всього запасу на заграничних ринках і тому наші склади старалися поширити свій збут на внутрішньому ринку. Опанування внутрішнього ринку ізза чимраз менших можливостей експорту стало головним завданням нашої кооперації. Та коли нашій кооперації вдалося в розмірно короткому часі добре впровадитися на заграничних ринках*), то на внутрішньому ринку таких осягнень ствердити не можна. Трудність лежить у надто малій (у відношенні до продукції) консумції яєць в Польщі**). Хоч вислід у внутрішньому збуті невеликий, то всежтаки він виказує великий поступ вперед.

В 1933 році наша кооперація (кооп. — експортери) вислала за границю 19.393 скринь по 24 копі в 201 посилках, вагою 19.655,5 квінталів, вартости 1,849.922,57 зл.; а на внутрішньому ринку збуто 5.150 скринь або 51,5 ваґонів, вартости 365.334,99 зл. Крім того працював цілий рік ще не зареєстрований маґазин у Збаражі і цей збув на промислових ринках Польщі біля 3.000 скринь.

В порівнанні до попереднього року закупи експортуючих союзів збільшилися на 2.343 скрині, або на 23 і пів ваґона.

---

*) Чомусь у нас появляються голоси, як наприклад в Г. К. Ч. ч. 8 з 25. II. 1934, що наша кооперація не має як слід наставленого апарату збуту на заграничних ринках. Це не зовсім вірне. Центросоюз має добрих заступників у тих краях, в яких такі заступники потрібні, а в інших краях, де вони не конче потрібні, має постійних відборців, які покривають ціле своє запотребування на товар з Польщі у нас. Правда, що ті заступники, — це звичайно не Українці, лише особи чужої національности. Цю справу не можна інакше покищо наладнати, бо причини лежать хоч і по нашій стороні, але не в Ц. С. А саме в бракові наших фахових людей, які булиб не тільки досвідчені в цій бранжі торговлі, але крім того малиб право вести підприємство у чужій державі.

**) На основі статистики з 1928 р. в Польщі було коло 40,000.000 штук курей. Коли візьмемо з того 10 проц. на когутів, то дістанемо 36,000.000 курок. Пересіч несности одної курки в Польщі можемо сміло устійнити на мінімальну кількість 80 шт. річно. (У нас в одному з повітів стверджено пересіч на 125 шт.). Пересічна консумція 60 шт. на голову. Населення Польщі 31,000.000, себто внутрішнє запотребування 1.860,000.000 шт., проти мінімальної продукції 2.880,000.000 шт., дає 1.020,000.000 шт. надвишки, що творить коло 7.083 ваґонів, які конче треба збути за границею. Щойно збільшення консумції бодай до 100 шт. на голову в рік створилоби можливість внутрішнього збуту.

Товар збула наша кооперація на таких заграничних ринках:

Австрія	12	посилок
Анґлія	80	„
Франція	5	„
Італія	50	„
Еспанія	35	„
Німеччина	5	„
Чехословаччина	1	„
Швайцарія	13	„
Разом	201	посилка

До Еспанії вислано безпосередньо перший раз 8 посилок, а 27 продано за посередництвом імпортових фірм в Бельґії і Швайцарії. Товар з нашою маркою »Коопсоюз« і тут викликав заінтересування, тож цього (1934) року вже є з того краю до нас велике запотребування.

Участь нашого експорту у відношенню до загального експорту яєць з Польщі виказує вагою понад 8,36%, себто зріст на 1,36% у відношенню до попереднього року. (19.655,5 квінталів проти цілого 235.053 квінталів).

Коли приймемо, що маємо в Польщі лише 4,20% всіх наших експортових маґазинів, то ствердимо, що наші кооперативні маґазини працюють в пересічі майже в 100% інтенсивніше, чим кожний приватний маґазин.

Наша відсоткова участь у збуті до ріжних країн представляється, за даними Головного Статистичного Уряду, так:

з Польщі вивезено до:

	цілий експорт:		наш експорт:		в тім % до цілого експ.:
Анґлії	100.216	р	7.822	р	7.81
Італії	25.510	„	5.550	„	21.75
Еспанії	31.946	„	3.423	„	10.71
Швайцарії	7.552	„	1.271	„	16.83
Австрії	9.324	„	499	„	5.14
Франції	6.150	„	498	„	8.—
Німеччини*)	41.174	„	490	„	1.20
Чехословаччини	10.841	„	102	„	1.—
Бельґії	612	„	—	„	—
Совітів	5	„	—	„	—
Інших	2.203	„	—	„	—

І. Мартюк.

*) Здається, що до Німеччини дочислено товар, який йшов лише транзитом до Франції, Еспанії, Анґлії, Швайцарії; те саме мабуть мається і з Чехословаччиною, де рівнож почислено транзитні посилки до Італії.

Економічні діяґнози проф. Шарля Ріста*).

Призвище проф. Шарля Ріста добре відоме, бо воно тісно злучене із призвищем Шарля Жіда, — співавторів »Історії економічних доктрин«, яка до західньо-українського читача дійшла переважно завдяки польському перекладу п. Квятковського з 1920 року. Проф. Шарль Ріст займає катедру політичної економії при правничому факультеті у Парижі, є почесним віце-ґубернатором (президентом) емісійного французького банку — Банк де Франс, — і є фінансовим дорадником французького уряду. Не треба забувати, що у Франції між катедрами Сорбони і урядом є дуже тісний і постійний контакт.

При наших увагах обмежимося до проблєми золота, до цієї нині безсумнівно найбільш обговорюваної економічної проблєми у світі, з якою у практичному житті стрічається раз-у-раз українське господарське життя — останніми часами в формі американського долярового експерименту: »Економіст, оскільки не хоче бути тільки ерудитом, або — як казав один державний муж Франції — звичайним граматиком, має обовязок зрозуміти і пояснити економічні явища, що діються перед його очима. Спостерігання сучасних подій, аналіза їхнього механізму є для економіста те саме, що для лікаря клінічні оглядини хорих і безпосередні студії біольоґічних і фізіольоґічних процесів« — пише проф. Ріст.

Ми увійдемо з місця у суть проблєми, не придержуючись, очевидно, плянового, згідно з вимогами твору, ходу думок проф. Ріста; — а зробимо це для вигоди українського читача.

---

*) Charles Rist, professeur à la Faculté de Droit de Paris, Membre de l'Institut: Essais sur quelques problèmmes économiques et monetaires. Paris, Sirey, стор. XVI + 502.

Книжечка ця є свого рода енцикльопедією важніших наукових праць проф. Ріста. Твір розпадається на ось такі розділи: Перша часть: I. За стабілізацію франка (1925 р.); II. Еспанська пезета (1929 р.); III. Закон з 7-ого серпня 1926 р. і Механізм французької стабілізації (1928 р.); IV. Питання золота (1930); V. »Злий поділ золота у світі (1931 р.); VI. Чи буде осягнений рівень цін з 1928-ого р.? (1932 р.); VII. Чи скривлено механізм золотого парітету? (1932 р.). — Друга часть це теоретичні студії: I. Теорія ощадности (1922 р.); II Оптимістична економія і наукова економія (1904 р. і 1907 р.). — Третя часть — статистичні і економічні інтерпретації: I. Французький грошевий обіг від 1878 р. — 1910 р. і квантитативна теорія цін (1914 р.); II. Звишка процентової стопи (1913 р.); III. Характер і причини кризи з 1929 р. (1931 р.); IV. Економічне положення Австрії (1922); V. Страйковий рух у Франції (1907); VI. Фінанси французьких робітничих синдикатів. — Четверта часть. Питання політичної економії: I. Воєнне відшкодовання і закордонна торговля (1919 р.); II. Економічні умови репараційних платностий (1922 р.); III. Республиканська економічна політика.

В довоєнних підручниках політичної економії порівнювано завжди, при обговорюванню висоти цін, два елєменти: загальну товарову продукцію (принаймні в краях золотого парітету) зі збільшуванням, зглядно зменшуванням скількости добуваного золота у світі. В якомунебудь економічному підручнику знайде читач історію і значіння золота, як основи під паперову емісію гроша. Сьогодні, коли світ ділиться на три головні монетарні воюючі системи: 1) держав золотого парітету; 2) держав фунта стерлінґа (Велика Британія і її сателіти); 3) держав доляра (американський континент), — золото грає ролю міжнароднього чинника в залежности від вартости гроша. — Навіть в цьому стані монетарна війна не провадиться в імя вилучення золота, як грошевого міжнароднього парітету, але в імя назначення нового відношення, скажемо, нової стабілізації валют згідно з сучасними вимогами промислу і торговлі, які переживають страшну крізу.

Цих кілька наших заміток вважаємо потрібним подати перед зясуванням поглядів проф. Ріста на причини руху золота, що його спостерігаємо по війні. Ось його погляди:

1. Грошеві стабілізації, які мали місце в 1925-му р. (Німеччина стабілізувала свою марку вже 1924 р.) — прийшли, на думку проф. Ріста, запізно, що спричинило масовий відплив золота з европейського континенту до Америки (одинокі Злучені Держави мали отворені свої монетарні, hotel de monnaie)

2. Стабілізуючи свої валюти, держави зробили промах, пристосовуючи вартість гроша до американських цін з 1922-ого р., які були штучно високі, викликані інфляцією в часі війни (обіговий гріш збільшився в Злучених Державах з 3.500 міл. долярів на 5.400 міл. дол., а ціни зросли на 80 відсотків).

Держав, що переводили стабілізацію, можна поділити на дві головні категорії. — Першу заступає Анґлія (ревальоризація — поворот до передвоєнного парітету), другу Франція і Бельґія — (стабілізація на зниженій стопі н. пр. фр. франк представляє $^1/_5$ вартости довоєнного франка).

В першій категорії валюта дістала збільшену силу купна закордоном. Дамо простий приклад: анґлійцеві закордоном видавалось все дуже дешеве і все дороге дома, себто зменшена сила купна, в порівнанню із закордоном, національного гроша на національній области. Економічний вислід зовсім ясний: збільшення товарового ввозу (збільшений імпорт), зменшення товарового вивозу (зменшений експорт).

Обсервуючи другу категорію, бачимо, як чужинці з І-ої категорії знаходять все дешеве у Франції (значить купують), що викликує великий економічний розмах на французькій території. Навпаки француз бачить закордоном все дорогим (значить мало купує). Економічний вислід: збільшений вивіз, зменшений ввіз.

Ці дві протилежні тенденції мусіли з часом зневтралізуватися, себто пристосуватися до світових цін. Коротко кажучи: до-

ходи споживачів в обох категоріях держав радше зменшилися, з винятком короткотривалого періоду у Франції. Світова продукція змагалася, а споживачі одночасно бідніли — отже знижка цін (висловлених у золоті), починаючи 1925-им роком, є зовсім зрозумілим явищем. Скоки в гору в рр. 1927—1928 в Злучених Державах, були спричинені обильністю кредитів, сполученою з біржевою спекуляцією на звишку, бо правильно — ціни від 1927 р. повинні би були знижуватись.

Проф. Ріст твердить, що кожна звишка цін буде тільки хвилевою передишкою, бо збільшення продукції і щораз модерніша машинізація є могутніми чинниками, що грають на знижку. І світова економія скорше, чи пізніше пристосується до нового економічного стану.

Ми бачимо, що проф. Ріст зовсім інакше дивиться на цю справу, як през. Рузвельт, котрий вірить у звишку цін. — Ми нині є свідками всякого рода експериментів у тому напрямку.

3. Політика емісійних банків закинула клясичну реґуляцію припливу і відпливу золота — через підвишку чи знижку процентової стопи, чим задержувала заєдно штучне богацтво кредитів на фінансовому ринку, що є фальсифікацією справдішньої політики золотого парітету — а ринок не відчував в час небезпеки краху. Пригадуємо, що чимало анґлійських і американських економістів вважають політику нехтування того клясичного правила зовсім правильною, думаючи, що емісійний банк не повинен підприймати в часі крізи таких кроків, які тяжко вдаряють в господарське життя.

4. Жахлива кредитова політика богатьох банків, що льокували короткоречинцеві вклади на довгоречинцевих позичках.

5. Недостаточне забезпечення в металь країв, що уділяють короткоречинцеві кредити чужині (автор думає про Анґлію; — питання за широке, щоб його можна тут обговорити).

6. Великанська біржева спекуляція в Злучених Державах — через книжку, то знова великанську звишку процентової сили (call money), що змилило орієнтацію в русі капіталів, а центральні банки не були в силі цьому протиділати.

7. Ненависть до чужинців в краях, що саме потребують капіталів.

Проф. Ріст підкреслює »спонтанічний« (самочинний) розділ золота, що є завжди вислідом міжнароднього фінансового білянсу. Забуваємо — каже він — що поділ золота між центральними банками, себто краями, до яких вони належать, не є точкою виходу, але результатом. Коли настає економічна депресія, тоді бачимо міжнародню ліквідацію боргів і кредити відновлюються вже тільки в якійсь частині своєї попередньої висоти. Центральний банк може знижувати опісля до схочу свою відсоткову стопу, та мимо того не бути в силі зужиткувати на-

пливу золота, коли діється це в часі економічної депресії. Справедливо замітив це п. Стравс, член Federal Reservs Bord, — пише проф. Ріст, — що: »Ніяка відсоткова стопа, хочби найнижча, не є в спромозі спонукати людей позичати в ціли купна, коли ціна купна видається їм за високою.

Можна знайти на те блискучий приклад в 1891—1895 рр. Золото з копалень Африки напливало до емісійних банків — як емісійна золота резерва, — а одночасно рееконт Банку Анґлії і всіх континентальних банків зменшувався, бо було це в часі циклічної депресії. Коли 1929-ого р. Делеґація Союзу Народів для справ золота видавала свій рапорт — то розділ золота відповідав в той час менше чи більше станові з 1912—1913 рр. Золоті резерви Банку Анґлії 1913 р. і 1925 р. виносили близько 720 міліонів долярів, засоби металю Франції (Банку і обігу в краю) 1700 міл. долярів, золоті резерви Італії в 1913-ім році 36 міліонів, отже майже цей сам рівень, що 1925-ого р., в Німеччині 1000 міліонів долярів (1913 р.) супроти 560 міл. дол. в 1925-ім р. За те золото зникло з бувшої царської імперії (Росія) і згромадилось у великанській кількости в Злучених Державах.

Найважніше питання — каже проф. Ріст — це зорґанізувати анґльо-американсько-французьку фінансову співпрацю що до розділу кредитів у світі, бо золото слідкує за рухом капіталів, та не забувати, що світова модерна економія є економією споживача.

Труднощі, очевидно, дуже великі; між іншим і та, що молоді нації справедливо горді на свої недавні політичні успіхи, не можуть зрозуміти, що у фінансовій ділянці їх удільна вага не така, як великих країн світу.

У вступі до свого твору висловлює автор ось яку думку: »економічні явища відбуваються на зовсім окремій площині, і вони незалежні від того, що думають історики і державні мужі, — незалежні від політичної площини«.

Це не говорить економіст з катедри, це говорить економіст-практик, що не раз кермував Банк-де-Франс'ом. А ви знаєте, що нема більшої і то на найширшу скалю веденої фінансової господарки, як господарка якогонебудь великого емісійного банку.

Ми стрінемося з цим ще не раз і повернемо до цього питання при студіюванню нових, урядово кермованих економій: комунізму, фашизму, націонал-соціялізму і рузвельтизму. — Прийдеться вернутися до цієї боротьби з економічними явищами, а передовсім з цінами, — з боку людей, що хочуть володіти по своїй вподобі, явищами господарського і фінансового життя. Проф. Ріст знова твердить, що при всіх починах держави, як економічного чинника (не треба й говорити, що він вповні свідомий про ролю, що її відграє сьогодні держава на господарськім і фінансовім полі) — вона приневолена пристосовуватись до великих, самочинних економічних світових рухів, а головно до руху цін.

Ю. Студинський.

Грошеві установи на Закарпаттю.

До 1918 р. без жадних трудностей можна було засновувати банки на цілому обшарі теперішнього Закарпаття, бо торговельний мадярський закон (арт. XXXVII. з року 1875) не вимагав концесій, себто дозволу від правительства і не встановлював висоти акційного капіталу. Постанови цего закона про заснування акційних спілок майже цілком не ріжнилися від постанов про засновування кредитових кооператив. До заснування акційного банку треба було лише доказу, що фірма банку була вписана до торговельного реєстру (т. зв. нормальна система). Тому можливі були акції у номінальній вартости 5.— корон, а акційний капітал лише кілька тисяч корон. Напр. „Меркур, банкова й торговельна спілка в Ужгороді" була заснована 1914 р. з акційним капіталом 10.000.— корон. В часі перевороту (листопад 1918) було на Закарпатті 45 акційних банків з акційним капіталом не повних 15 міліонів корон, з чого на один банк припадало около 300.000.— корон.

Було вже багато родинних банків, які засновувались там, де можна було робити добрий „ґешефт" та скоро збогатіти. Багато цих банків навіть „банками" не називались. Находимо назви: „щадниця", „кредитова установа" і ін. Найстаршим банком є Берего-мукачівська щадниця, акц. спілка, заснована 1863 р., дальше слідує Берегівська кредитова установа, акц. спілка, заснована 1871 р., Угочське банкове товариство, акц. спілка, заснована в Севлюші 1871 р., Мукачівський Людовий Банк, акц. спілка, заснований 1872 р., який саме на днях перестав існувати. Дальше були банки ще в таких містах та селах: у Великім Березнім, Білках, Довгім, Гаті, Хусті, Іршакі. Косині, Нижн. Верецьких, Перечині, Петровім, Середнім, Сваляві, Тернові, Тячові, Варі, Вел. Лучках, Волонім та у Вишкові.

По перевороті чехословацька республика законом ч. 302 з 1920 р. заборонила таким банкам уживати назви „щадниця". Багато з цих банків або перестало існувати, або стало прибудівками більших чеських банків, а головно Банку Чехословацьких Легій у Празі. Року 1920 засновано тут, в Ужгороді „Підкарпатський банк", акційну спілку з капіталом 5 міліонів Кч, які однак не були вповні сплачені. Крім цього банку „русскіє" заснували в Ужгороді „Русскій народний банк", який животів кілька літ і був примушений зробити фузію з Підкарпатським банком, а його фірма зовсім зникла. Ведення Підкарпатського банку не було в руках фахівців. Банк перевів кілька спекуляційних трансакцій, напр. купно ліса, на яких стратив багато капіталу і тому кілька послідних літ теж животів. При допомозі Легіо-банку ведеться тепер санація Підкарпатського банку, а Легіо-банк пере-

брав його ведення в свої руки, при чім звільнив обох дотеперішних директорів з їх посад. На жаль, замісць місцевого урядництва Легіо-банк обсаджує головні позиції своїми людьми. Слід зазначити, що Підкарпатський банк не перейшов у власність Легіо-банку, отже не є його прибудівкою. Треба надіятись, що по закінченню санації Підкарпатський банк буде в змозі сповняти своє післання і допоможе закарпатським браттям у дешевому кредиті. Удержання цьогож банку це справа престіжу Підкарпатської Руси і тому не сумніваємося, що правительство ЧСР не допустить до його ліквідації.

Багато банків з історичних країв ЧСР відкрило по перевороті на Закарпаттю свої філії, напр. Аґрарний банк Чсл. в Празі, Банк Чсл. Легій в Празі та деякі словацькі банки напр. Словацький банк, Словацький Загальний Кредитовий банк, Дунайський банк, банковий дім Френкл, усі з Братіслави.

З уваги на те, що більшість закарпатських банків брала лихварські проценти (які тут звуть „п о ж д о м“), що досягали і 40% уділеної позички, міністерство внутрішніх справ ЧСР припоручило Міській щадниці на Кр. Виноградах (Прага XII.) відкрити на Закарпаттю свої філії та допомогти бідному населенню у дешевім кредиті. Ця щадниця відкрила свої філії в Мукачеві, Хусті, Рахові і в Ужгороді та не одного вирвала з рук лихварів. Але і тут централізм спричиняє те, що ця установа не заспокоює кредитового запотребования так, як слід би було.

Крім філій цієї комунальної установи треба ще згадати про заснування ремісничих задаткових кас, які, згідно з засадами свого автора Шульце з Деліч, засновуються по містах та приносять поміч головно ремісникам. На Закарпаттю існують ремісничі кредитові кооперативи під назвою „Ремесельні кредитові установи“ і „Ремесельні заложні“. Вони мають своє опертя в більших банках.

Кредитові кооперативи, зорґанізовані в Краєвім Дружественнім Союзі в Ужгороді, до 1926 року не виявляли майже ніякої діяльности, бо їх грошеві засоби були уложені в бувшій централі в Будапешті, які, в наслідок інфляції в Мадярщині стратили свою вартість. Щойно після санацій кредитових кооператив в 1926 році та після уділення Краєвому союзові в Ужгороді реесконтного кредиту філією Народнього Чехословацького Банку в Мукачеві (а тепер після відкриття нової філії Народнього банку Чсл. — в Ужгороді) розвинули ці кооперативи живу кредитову діяльність. Більшість кредитових кооператив, зорґанізованих в Краєвім союзі в Ужгороді, слід зарахувати до типу райфайзенок.

Зі Словаччини поширився на Закарпаттю окремий рід рільничих кредитових кооператив п. н. „Рільничі скарбниці“. Вони належать до Краєвого союза в Ужгороді. Покищо є їх лише 4,

одначе є стремління, щоби в кожному місточку була така кредитова кооператива, що уділяє більших кредитів, ніж це можуть робити райфайзенки.

Жиди відкрили, при грошевій помочі американського жидівського „Джойнту", свої окремі кредитові кооперативи, головно по більших містах. Вони належать до німецьких союзів.

Крім наведених тут народніх грошевих установ існують ще кредитові кооперативи п. н. „Загальні кредитові установи", які заснував тут Легіо-банк в тих місцевостях, де малі, ще бувші мадярські банки існували, але не стали його прибудівками, зглядно там, де цей банк не має своєї філії, отже крім Ужгороду й Берегова. Легіо-банк вже вичерпав кількість філій, дозволених постановами закона, а формою цих кредитових кооператив він обходить ці постанови. За прикладом Легіо-банку відкрив тут Дунайський банк свої нові кредитові кооперативи п. н. „Горожанські кредитові установи".

Тут треба згадати, що до кінця 1934. року законом заборонено засновування як філій, так і якихнебудь нових грошевих установ.

Булоб дуже цікавим подати перегляд задовження закарпатського населення у всіх грошевих установах, що находяться на його области, але з уваги на те, що філії акційних банків не оголошують окремих замкнень рахунків, бо рахункові підсумки філії находяться в рахункових замкненнях центральних установ. Тому наводимо тут лише виказ вкладок і позичок т. зв. „Народних грошевих установ" за 1932 рік, який представляється слідуючо:

	Вкладки Кч	Позички Кч
1. Філії Міської Щадниці на Кр. Виноградах, Прага XII.	63,744.000	66,368.000
2. Кред. кооперативи, зорг. у Краєвім Союзі в Ужгороді	14,271.000	36,247.000
3. Рільничі Скарбниці, зорг. у Краєвім Союзі в Ужгороді	11,320.000	12,646.000
4. Загальні кредит. установи (Легіо-єднота у Празі)	16,760.000	30.057.000
5. Ремесельні заложні (централя в Братіславі)	3,875.000	7,121.000
6. Ремесельні кредитові кооперативи (цент. Братіслава)	7,436.000	10,442.000
Разом	117,426.000	162,881.000

З поданого перегляду бачимо, що населення Закарпаття є сильно задовжене та що позичені гроші в одній третині походять з поза области Закарпаття, головно з Чех та Словаччини. Що Краєвий Союз в Ужгороді міг більше позичити, як має вкладок, це походить з реескомтного кредиту в Народнім Чехословацькім Банку.

Більшість кредитів на Закарпатті — це короткореченцеві, головно векслеві кредити, а в меншій мірі гіпотечні, отже довгореченцеві.

Причину задовженості тутешнього населення належить шукати головно в загальній світовій кризі та в браку заробітків, що закарпатське населення відчуває від самого перевороту, крім кількох літ доброї конюнктури, в яких вивозилося дерево до Мадярщини, Німеччини та перетворювалось в більших кількостях на хемічні вироби у фабриках в Перечині, Вел. Бичкові та у Сваляві. Також майже цілком припинено вивіз вина, винограду та овочів до Польщі, Німеччини, Австрії і до ін. держав. Великі посілости майже тут не існують, а до закордону (до Мадярщини, Німеччини) не можна їздити, бо й там велике безробіття.

Василь Чапля.

ПРОБЛЕМИ КООП. ОРҐАНІЗАЦІЇ І ПРАКТИКИ

Праця жіноцтва в сільсько-господарській кооперації.

I. Чому жінка стояла поза громадським життям.

Новітні часи були започатковані кличами французької революції про вільність, рівність і братерство. На економічнім полі вони знесли цехи і ґільди, витворили вільну конкуренцію, і таким чином висунули на перший плян людей з ініціятивою та підприємчівістю. Ця верства людей зуміла сконцентрувати в своїх руках капітал не тільки власний, але й безіменної маси людей.

Ті самі кличі в своїм поширенню дали жінці громадянську рівноправність. В часі великої конкуренційної боротьби, де перемагали тільки дуже підприємчиві мужчини, жінка очевидно не могла ставати до змагань тому, що вона не була до цего спосібна.

Реакція проти капіталізму — новий економічний рух — кооперація, опертий на демократичній засаді рівности, признав жінці рівноправність. Однак мужчина, хоч теоретично признавав їй рівноправність, все таки в практиці не все кермувався цими теоретичними міркуваннями. Жінка теж мало користала з цеї ріноправности. Але признаймо, що причина, чому жінка не брала участи в суспільнім життю, лежала більше в ній самій, ніж у тім нехтуванню прав мужчиною. Треба застановитися над причинами цього.

Вже від дуже давних часів жінка була зависима економічно від мужчини. Не знати, які причини на те зложилися. Можливо те, що, як мала діти, вигідніше для неї було користати з його опіки, чим самій добувати засоби до прожиття. Мужчині вигідніше було дати жінці удержання, а за те мати поміч і обслугу в хаті та відтяжувати себе таким чином від цілої дрібничкової праці, котра роздроблювала б його підприємчивість. Замісць того, щоби шукати прожитку в житті самостійно, жінка тільки старалася здобути мужчину-чоловіка (мужа), бо стало звичаєм, що він давав жінці удержання.

І вже тоді, як мужчина, занятий добуванням засобів прожиття, десь далеко поза домашнім огнищем перебігав великі простори, на жінку спадали всі клопоти, звязані з дрібничковою хатньою працею і дітьми. Такий спосіб життя очевидно не міг додатньо впливати на її розвиток.

Тому то жінка не потребувала розвивати ані інтелєкту, ані підприємчивости й ініціятиви, бо все це в житті не було для неї потрібне. І коли хлопцеві позваляли на прояви його підприємчивости, жінку від молодости виховували на скромну, тиху і покірну, і такий був ідеал жінки.

Коли в старинних часах жінку не дуже то цінили, то однак все таки вона мала своє царство, а саме господарство, що в цілости від неї залежало. Впрочім суспільне життя тоді не було так розвинене і скомпліковане як нині. Християнська релігія признала жінці рівність, але мимо того в практиці її довго уважали покусою до гріха і також не вільно їй було забирати голосу поза своєю хатою.

Коли в новітніх часах, по французькій революції, жінка хотіла дорівняти мужчині на всіх ділянках життя, то очевидно було їй тяжко приноровитися до того життя, яке організували головно мужчини. Закони суспільної моралі були цілком чужі жінці, що жила в затишку свого дому і не брала в громадському житті ніякої участи.

Але те, що жінка повинна брати участь в суспільному житті, згодом стало ясним. До боротьби за краще завтра має стати ціле людство, а не його частина. Жінка не має жити лише примітивним життям, бо інакше і вона не зможе, як слід виховувати будучого покоління для твердого життя.

Новий економічний рух: кооперація — признає жінці рівноправність. Обставина, що цей рух працює на полі господарськім, на тім полі, де жінка дотепер була зависима від мужчини, мусить тим більше звернути увагу і викликати прихильність жінки, яка змагає до самостійности, економічної незалежности, до рівного трактування в праці.

Те, що кооперація змагає до справедливої винагороди за

працю, до гігієнічних умов праці для працівників, до забезпечення їм здоровля через достарчення здорових товарів, це все може зробити з кожної матері приклонничку кооперації.

І якість продукції і ціни найбільше обходили все жінку. Бо вона як ґаздиня мала кормити родину та заспокоювати всі потреби господарства зі скромних доходів. Жінка через участь в кооперації вертала до своїх найстарших прав, хоч в зовсім модерній формі.

В однім віденськім маґазині зробили спробу підчислення, кілько закуповують товарів жінки і скільки мужчини. І показалося, що жінки переводять 80% всіх закупів. Навіть те, що потрібно мужчинам, закуповують жінки. Так отже бачимо, що хоч кооперативний рух заініціювали мужчини, то однак його розвій залежить від жінки, як головного чинника в закупні. Тому далекоглядні кооператори завше старалися приєднати до участи в своїй роботі й жіноцтво. Довгий час одначе жіноцтво губилося в загальній членській масі, не маючи своїх спеціяльних орґанізацій.

Згодом і вони стали появлятися. Ми звернемо уваги в першій мірі на форми участи с і л ь с ь к о г о жіноцтва в кооперативному русі.

Участь жінок в сільсько-господарській кооперації*).

Коли цілий кооп. рух начисляє за собою не більш сотні років, жінки, прихильні кооперації, орґанізуються від 50 літ. Перші жін. орґанізації повстають серед жінок-споживачок, а не продуценток; їх вітчиною є Анґлія. Однак тут ми розглянемо спочатку участь жінок в сільсько-господарській кооперації в інших країнах, тому що і наша кооперація є в суті річи кооперацією сільських продуцентів.

Статистика жінок, занятих в сільському господарстві є неточна, головно в позаевропейських краях. Однак звідомлення Міжнародного Бюра Праці виказує, що жінка є важливим чинником в сільському господарстві, чи то з огляду на домашню господарку, чи управу рілі. Австралія, в котрій тільки 2% жінок занято в сільськім господарстві, є замітним виїмком.

Жінки займаються в сільськім господарстві годівлею домашньої птиці, управою конопель і льну, збиранням ягід, грибів і зел. В східній частині Радянського Союзу жінки плекають бавовну і шовк. В Індіях передусім беруть участь в жнивах, в Литві і Аргентині управляють ярину.

Щодо участи жінок в сільсько-господарській кооперації, то немає ніде даних, щоби їх не приймали в члени, якщо тільки відповідають вимогам статуту кооперативи. Однак членів-жінок

*) Internat. Genoss. Rundschau 1929. № 7. S. 265—272.

в сільсько-господарській кооперації є дуже мало. Складаються на те три роди причин: по перше, в урядах кооператив є по більшій частині мужчини, що очевидно має свій вплив на кількість членів жінок; дальше тому, що сільське господарство-загорода числиться за мужчиною, а в сільсько-господарській кооперації є обеднані господарства, а не особи, тому і членство йде за головою дому, мужчиною; по третє тому, що до всяких сільсько-господарських організацій жінка не може належати через своє правне і соціяльне положення, головно там, де йде про необмежену поруку.

В Америці сільсько-господарські кооперативи організується з обмеженою порукою, а закони й публична опінія зовсім не ставляться неприхильно до жінки. В Канаді і в Сполучених Державах Північної Америки жінки є звичайно членами яйчарських і годівельних кооператив. Жінки творять в Саскачевані 80% і в Манітобі 60% членів тих кооператив. Одна канадійська кооператива для годівлі дробу є під проводом жінок, а в Ідаго основано за ініціятивою жінки союз годівельників індиків. Подібну тенденцію бачимо в Рад. Союзі. В Сибірі жінки беруть участь в молочарській кооперації.

Центральний Союз сільсько-господарських кооператив — Сельскосоюз — оснував жіночий відділ котрий пропаґує, щоби жінки приступали до кооператив, що заспокоювалиб їх сільсько-господарські потреби. Це бачимо головно на Україні. А статистика виказує, що це наслідком підвищення продукції, передусім у ділянці птахівництва і яйчарства. Управа льну, що безпосередньо по революції помітно впала, піднеслася знова, відколи жінки обедналися в кооперативах, що доставляють їм машини для молочення льну.

Однак по більшій части немає статистичних даних про участь жінок в сільсько-господарській кооперації, а то тому, що тою справою досі не цікавилися. Валійська сільс.-господарська кооперація подає, що, хоч вона немає статистичних даних відносно участи жінок в сільсько-господарській кооперації, одначе знає, що вони таку участь беруть. Дві жінки є навіть членами місцевих управ. Кооператива яйчарська і для годівлі дом. птиці начисляє 30 членів жінок. Центральний Союз в Литві повідомляє, що менш-більш 2% всього числа членів становлять жінки. Естонський союз, хоч не може подати ніяких чисел, каже, що жінки є в членах кооператив, а навіть займають відвічальні становиска. Ісляндія і Польща теж звідомляють, що мають в своїх членах жінок. В Болгарії жінки можуть бути членами, але з того права не користають. Союз української кооперації під Польщею звідомляє, що в молочарській кооперації є понад 18% жінок і понад 12% в кредитовій кооперації. В норвежській кооперації участь жінок є відносно велика; стараються заохотити їх до від-

вічальної праці. В ЧСР і чеський і німецький союзи теж звідомляють, що жінки беруть участь в сільсько-господарській кооперації.

Війна обзнайомила жінку з цілями і методами кредитової споживчої кооперації та кооперації інших родів. В Німеччині число жінок в с.-г. кооперації зростає, бо, хоч закон позволяє жінці входити в ріжні зобовязання без згоди мужчини, а кооперативний закон позваляє жінкам бути членами кооператив і навіть встановляє, що вдова має право бути членом кооперативи замісць свого чоловіка до кінця ділового року кооперативи, — то однак статути кооператив не завсігди є новітного типу. А ті старі статути, хоч дозволяють жінці бути членом кооперативи, однак не дозволяють бувати їй на з. зборах. Кооперативи з необмеженою порукою або з дуже обширною порукою звичайно вимагають, щоби мужі жінок згодилися на їх членство. Однак жінки є проти кредитових кооператив, — тому, що фалшиво розуміють необмежену поруку. Далі, заявилися вони теж проти яйчарських і годівельних кооператив домашньої птиці тому, що через обєднання мужчин в тій ділянці, вони зістали позбавлені доходу з цих залузей господарства. Однак це можнаби було оминути, якщо освідомилосяб жінок про с.-г. кооперацію. В схід. Фризії є 4 кооперативи яйчарські і для годівлі домашньої птиці, в котрих жінки є членами. Вони обєдналися з молочарськими кооперативами і мають ціллю сортувати і опаковувати яйця.

В Індіях участь жінки в с.-г. кооперації є дуже ріжна. З Бомбаю звідомляють, що в кредитових кооперативах є 10.000 членів жінок, та що є 2 кред. кооперативи, котрі обєднують виключно жінок. В провінції Мадрас є дуже багато членів-жінок, а статистичне бюро в Цейльоні твердить, що жінки дуже численно приступають до кооператив, між котрими одна кооператива є виключно жіноча. В північній Індії є інакше. Кооперативна орґанізація з Бенґалю звідомляє, що членів-жінок є дуже мало і що вони виступають, як опікунки своїх малолітних синів, або як спадкоємці своїх мужів. В Бігар і Орісса 32 центральних банків звідомляє, що 222 жінки є членами союзних банків на селах. Кілька кооператив, котрими завідували жінки, мусіли — на жаль — зліквідуватися. В Пенджабі є біля 500 кредитових кооператив, що мають членами жінок, але всі вони є вдовами. З Альжіру доносять, що там є жінки теж в кредитових, обезпеченевих і ощадностевих кооперативах.

В Аргентині жінки становлять тільки малу частину членів.

Жінки, як уряднички с.-г. кооператив.

Союз годівельників домашної птиці в Саскачеван звідомляє, що на 6 членів Управи кооперативи є 4 жінки, а в подібнім

підприємстві в Альберта з 7 членів Управи є 4 жінки. Обеднання фармерів в Онтаріо має теж 4 жінки в заряді. Лотва, Ісляндія, Арґентина і німецький союз ЧСР не знають даних про те, чи якась жінка є в управі кооперативи. В Норвеґії жінок вибирають до управ, а предсідницею найбільшої с.-г. кооперативи є жінка. РСУК і чеський союз звідомляють, що жінки часто є в управі кредитових і молочарських кооператив. На Рад. Україні членство жінок в цілім краю сягає 40%, а в поодиноких обшарах — 75%, і тому не дивно, що жінки часто є в управі кооператив, або виключно самі управляють тими кооперативами. Рад. Союз звідомляє, що в 1928. р. 233 жінки було в управах молочарень, 192 жінки було в управах кредитових кооператив, 4 були предсідницями, а багато жінок належало до контрольних комісій. Поза Европою і Америкою, хоч подекуди число жінок-членів доходить до поважної кількости, однак ніде вони не є в управі.

Спеціяльні жіночі кооперативні орґанізації.

В ріжних краях є ріжні орґанізації в сільсько-господарському русі, що спеціяльно узгляднюють інтереси жінок. Ті орґанізації можемо поділити на 4 ґрупи: 1) відділи загальних станових (згл. професійних) орґанізацій, що помагають розвиткові сіл.-госп. кооперативного руху; 2) відділи центральних с.-г. кооп. союзів; 3) самостійні орґанізації жінок-ґаздинь, в завдання котрих теж входить помаганння с.-г. кооперативному рухові; 4) спеціяльні кооперативи, що складаються виключно із жінок.

Прикладом першої ґрупи є в Канаді орґанізації, що відомі під назвою „Союзів фармерів". Їх матеріяльно підпирають господарські орґанізації. Є там відділи для мужчин, жінок і молоді. Жін. відділ поширює знання не тільки про кооперацію, але теж про працю на фармі і жіночу домашню працю. Вони цікавляться ріжними проблемами, а в тім проблемою домашнього господарства, опіки над дітьми, ощадністю в праці в домашнім господарстві, аж до проблеми світового мира. Подібні орґанізації повстають теж в північній Америці. В Люксембурзі 1927 р. повстала спеціяльна орґанізація жінок-рільничок. І хоч її завдання не є ідентичні зі завданнями кооп. орґанізацій, то вона теж займається справами жінки, як ґаздині дому, горожанки і рільнички.

Прикладом другої ґрупи був в Рад. Союзі Сельскосоюз і його жіночий відділ, що видавав численні публікації, періодичний журнал, вів пропаґанду, і спеціяльну працю серед жінок[1]). В Лотві є теж жіночий відділ, де є жінки предсідницею і секретаркою. Вони цікавляться справою дом. господарства.

Третою ґрупою є жіночі орґанізації, що не є складовою частиною кооп. руху і орґанізують жінок без огляду на їхню ко-

[1]) Від 1930 р. цей союз не існує. — Ред.

оперативну приналежність. Однак ці орґанізації помагають теж в орґанізації кооператив. Так жіночі союзи в Німеччині допомогли на селах до зорґанізування кооператив. Подібною орґанізацією є Союз Українок, що хоч не є орґанізацією жінок-кооператисток, однак цікавиться кооперативним рухом, а в своїй пресі порушує теж кооперативні питання. На острові Прінца Едварда в Канаді жіночі орґанізації теж роблять таку працю.

Четвертою ґрупою є кооперативи, членами котрих є виключно жінки. Вони є питоменністю Індій. Однак основані вони не для торговельних, а для освітніх і суспільних цілей. В Бенґалю є 6 таких орґанізацій. В Пенджабі є 6 шкіл. Крім того є тут спеціяльні ощадностеві кооперативи для жінок.

В інших краях, де нема спеціяльних жіночих орґанізацій, теж кладеться велику вагу на кооперативну працю, її пропаґанду і освідомлення. Так в чесько-словацькій республіці пропаґує кооперативні ідеї „Ліґа селянської молоді". В Естонії кооперативи працюють з жіночими орґанізаціями і ведуть серед них пропаґанду. В Альжирі сільсько-господарські кооперативи урядили для жінок аптики і робітні.

Дуже цікавою країною під цим оглядом є Палестина[2]). Робітничий рух серед жінок зачався тому 25 літ і є побудований на кооперативних основах. Виразно кооперативними були жіночі комуни, основані вже в перших роках війни. Вони або зобовязували сповняти всю працю і нпр. управляли ярину або винаймали землю і на ній провадили спільну господарку. Вони сповняють теж ту саму працю, що мужчини і хоч час від часу мусять зайнятися домашною господаркою, то все таки вони змагають до цього, щоби стати такими рільниками, як мужчини. Життя їх було дуже тяжке: часом жили вони лиш хлібом і то в малій кількости.

Ці колєктивні станиці є вже тепер під протекторатом Ґенеральної Ради Робітниць. Земля і знаряди є власністю національного фонду. Тут жінки і дівчата вчаться всіх ґалузей сільського господарства, пчільництва, молочарства, годівлі птиці, закладання і ведення шкілок дерев. Господарка там є зовсім модерна. Внутрішню адміністрацію нормує управа членів В цих господарствах відбуло науку 565 учениць. Вони виховують не тільки добрих господинь, але теж жінок, суспільно так вихованих, що все зможуть зрезиґнувати з своїх користей на користь суспільности. В містах ведуться курси, де вчать жінок тих фахів, котрі дотепер належали виключно до мужчин, як малярства, столярства тощо. Орґанізують теж спільні кухні, пральні, швальні і інституції для вихования дітей в місті і на селі. У великих колек-

2) Internat. Genoss. Bulletin. Jrg. XXI. № 3.

тивах дітей віддають від другого тижня життя до закладу, де вони остають аж до часу, коли можуть працювати.

Дальшим підприємством Генеральної Ради є зорґанізування дому для піонірок, що дає для пришельців теплий харч і навчає основ кооперації. Є тут 40 кімнат, пральня, швальня, веґетаріянська і дієтетична кухня.

Жінки продуцентки дають кооперації продукти свого господарювання, за те мають до диспозиції машини для перерібки цих продуктів, машини, котрі перевищають закуповочну силу одного господарства. Теж заощаджують час потрібний для збуту продуктів та ще до цього всякі улекшення їхньої праці як матерей через орґанізування ясел, садків, захоронок.

Сільсько-господарська кооперація однак не розвинула таких сильних жіночих орґанізацій, як це зробила споживча кооперація. Може тому, що жінка споживач, що є питоменністю промислових країв відчувала болючіше ті всі кривди, котрі терпіла від приватного торґівщика, може тому що рочдельські піоніри були першими піонірами кооперації споживчої а не продукційної, може тому що жінки у великих промислових центрах були скорше суспільно освідомлені як селянки.

Е. Вербицька.

З ЖИТТЯ УКР. КООПЕРАЦІЇ

З подорожі по Поділлю.

Ми виїхали на нову пропаґандистичну поїздку, влаштовуючи загальні і спеціяльні жіночі кооперативні анкети.

Розглядаюся по нивах і любуюся ними, хоч дощ лле-ллє. Але все на світі має свій край. Скінчилися злива, показалося сонічко, огріло нас, обсушило. Але заки до М. доїхали, ще раз змокли до нитки. Так прийшлося й на салю йти обмоклим. А зібрані зглядаються на нас, бо М. ані не покропило. Анкета — звісно, ярмаркова. Хто з батогом, хто з непроданою куркою. Всі спішаться домів. Хісна з такої „шопи" стільки, що кіт наплакав. Але зате вечором Кружок С. У. скликав сходини членів.

Правда, прийшло лиш 10 пань, які дивились на мене з розчаруванням, бо ані посолка, ані сенаторка, ані навіть зі Львова, а позволяю собі турбувати когось.

Своїм звичаєм списала я приявних і, викликуючи поіменно, довела до живої дискусії, в якій всі прийшли до заключення, що основання спож. кооперативи в такім промисловім осередку, як М., конечне.

Слідуючої днини зібралися ті-ж пані в складниці ПСК. для підписання статуту нової кооперативи „Обнова". Зараз же

поділили місточко між себе, та взяли членські заяви, щоб кожна в своєму районі могла приєднати більше членів. Заг. збори назначено на 9. VI. З такого закінчення невдачної районової анкети особливо рад був начальник складниці ПСК. За це дістала я від нього комплімент, що, мовляв, д. Б. в кооперативному ділі — мущина. Так само колись схарактеризував мене дописуватель перемиського „Укр. Голосу". І нагадалося мені, як раз нарікала одна жидівка, що, коли її хочуть найбільше схлібити, тоді кажуть, що вона на жидівку не подобає. Таке саме мені з тим компліментом „мущина".

В складниці ПСК. довідуюся, що справники району складниці з тих сіл, де були анкети жінок, жадають більшої скількости кільоґрамових риґлів мила Ц. С., а його на складі нема. Але зате, як я провірила, були: і „когути і „кози", лиш що реклямові вивіски з козою й жабами не ждали на мене, бо їх моя товаришка Ч. вже поздіймала.

Користаючи з гостинности о. пароха, ночували на приходстві. Кажуть нам жалувати, що не застали дома його доньок, які ізза хороби матері виїхали з нею. В їх руках провід роботи в С. У. Дістаємо приміщення в їх симпатичній спальні.

На столику перед зеркалом кілька коробок з помадок на жаль, не „Фортуни Нової". Моя товаришка живо обурюється, а я пишу на карточці кілька слів про клич „свій до свого", завиваю в трубочку і всуваю в згиб шовкової стяжечки, якою прибрана коробка. Папірець виглядає зі стяжок ріжком наче соромливий любовний листок. Може будуть маркотні, але нехай!

Ще одна анкета в Л. і до дому. Тішуся, як школяр під кінець шкільного року.

Місцевість Л. звісна з баденівських виборів. Прибувши туди, просимо справника кооперативи, щоб провів нас на могили жертв маґнатської самоволі. По дорозі розвідуємо про хід кооперативних діл у селі. Нарікає справник на жінок, що крий Господи:

— Та ми з кооперативи 4.000 зл. в „Н. Дім" вложили, і звороти товарові давали, а вони шнурком до приватників і з торґом і з яйцями. Кажуть, в кооперативі всьо дороге!

— Може й правда?

— Боже борони!

— А по чому, наприклад, мило Ц. С.?

— Чвірка 50 сот., а сімка 30 сот.

— Таж це рабунок села!

— Як... — обурюється справник. — То за мою роботу я рабівник?

— А чогож так шрубуєте ціни?

— Щоб кооператива мала дохід.

— Але на ділі має страту, бо торги падуть.

— Може й правда — одобрухується накінець.

Доходимо до могил. Наш провідник відгребує спомини про минуле. До подробиць розказує, як дійшло до того, що аж 6 трупів впало при виборах. А потім величаві похорони та посвячення памятника.

— Ось тут стояв д-р Н. Його пламенне слово поривало нас. Були б пішли за ним в огонь і воду. А він куди зайшов?...

На памятнику таблиця з написом, розбита в кусні. Бояться дати нову, щоб тяганини не було.

— Нехай родина відновить; цеж кожному вільно своїх предків вшанувати.

— Ще нині зложимося на таблицю.

Роблю початок. Вертаючи до села, стрінули ми 80-літн. старика М. Б., завдяки старанням якого ніколи не бракло матеріялу при будові Н. Дому. На дорозі здержував підводу і справляв по камінь чи пісок. А не хотів погонич їхати, то старик лягав перед кіньми: „По моїм трупі поїдеш куди інде". Виправдується старенький, що самий на анкету не прийде, бо щось нездужає, але за те вишле всіх хатою.

— Ей! Кличте жінок до гурту! Бо в гурті сила. А вони той гурт та на боки розтягують!

На анкеті було около 300 людей.

Місцевий інтеліґент зовсім відсунувся від життя своїх співгромадян. Не цікавиться кооперативою, осторонь був, як будували „Н. Дім".

— Навіть ні разу не заглянув на будову! — жалуються місцеві кооператори.

Радували мене річеві промови селян, що з вірою в справу говорили про завдання кооперації на селі. За яку не зачіпиш ділянку сільського господарства, кожна може розвиватися, як слід, лише при допомозі кооперації.

Селу бракує фахівців. Не має їх ані садівництво, ані огородництво. Нема кому поратувати худоби, як захоріє. Треба би кількох людей післати на господарсько-кооперативний та садівничий курс. Кооператива радо дасть підмоги тим, що хотіли б поїхати на курс до Милування. Бо вишколені робітники це велика поміч селу. Їх виобразування буде теж товаровим зворотом для добра цілої громади — вияснював справник кооперативи.

Наслідком дощу людям неспішно було домів. Видвигали різні пекучі господарські справи, м. ін. заговорили і про діточий садок.

Як звичайно, далеко поза опівніч виходили ми з „Н. Дому".

Ночуємо у книговодця кооперативи. Заки зайшли до нього, ховзаючися по болоті, повечеряли, а там ще деякі вказівки до „Свята матері“ дали — небо вже сіріло.

Передрімалися лише і встаємо. Драбинястий не опізнився. Їдемо крутою і стрімкою дорогою, що нею має бути ближче до двірця, ніж гостинцем. Це „ближче“ продовжило їзду о цілу годину.

Чудовий літній ранок. Сполокане дощем повітря напоєне пахощами цвітів. А до того радісне почуття, що їдете до дому, до своїх найрідніших, до донці маленької.

Заледви поспіли до потягу. Заїхав злитий ранною росою, як ми лиш білєти купили. А то дрібних грошей не мали і каса відказалася зміняти 20 зл. На щастя, справник сусідної кооперативи поратував нас дрібняками, а то були б не поїхали.

Година їзди і д. Ч. А. висідає в Б. Прощаю щиру робітницю, яких багато-багато здалося б, але... стрічається рідко де.

Потяг прямує на північ. Любуюся хвилюючими збіжжами та гарно обробленими окоповими. Лиш ті межі, ті межі тяжкі вороги дрібноземелля. Ті розсадники хабаззя і перію. І любо згадується З., село унікат, що не знає меж.

Пересідаючи в Т., заходжу до місцевого кооперативного осередку. Витаємося сердечно, як близька рідня. Розбалакуємо про роботу в повіті.

Пополудні я в дома. *Іванна Блажкевичева.*

Новий нац.-свідомий напрямок в кооперації на Закарпатті.

Як доносить мукачівське »Світло«, освітньо-господарський часопис, ч. 1—2, дня 11. лютня ц. р., відбулася в Мукачеві конференція представників 34 с п о ж и в ч и х кооператив, що не є членами ужгородського »Дружественного Союза«. (Як відомо, цей союз в останньому році прибрав виразно русотяпську марку). Головував на конференції українець, посол з соц.-демокр. партії Ю. Гусняй. Після рефератів інж. Л. Романюка про господарське становище незалежної селянської кооперації та др. В. Комаринського про їх правний стан і можливості — обрано »Раду селянських кооператив Підкарпаття«, на чолі з пп. пос. Гуснаєм і дир. Штефаном. Нові кооперативи стоять у діловому звязку з централею чеських спож. кооператив у Празі.

»Світло« підкреслює як головну прикмету кооператив нового напрямку те, що вони хочуть будувати **без матеріяльних підпор і субвенцій.** З найбільшою втіхою приймаємо це до відома, бо тільки на такій основі може рости здоровий кооперативний рух. Треба тільки побажати, щоби це не був хвилевий початковий настрій, а таки **тверде і постійне наставлення** усіх кооперативних робітників.

Ще одну дружню пораду зволять приняти від нас будівничі нового кооп. руху на братній Закарпатській Україні — нехай від самих початків **виключать кредит (борги) зі своїх кооператив!** Бо в противному разі шкода й починати — бо по пару вже роках всі кооперативи забагняться і замісць кооп. одушевлення прийде таке розчарування, що унеможливить на довгий час всяку кооп. роботу!

З КООПЕРАТИВНОГО СВІТУ

Британська кооперація в 1932 р.*)

Загальна характеристика.

Звідомлення Британського Кооп. Союзу виказує велику відпорність англійської кооперації на удари господарської кризи. Хоч який був тяжкий час для англійських працюючих верств та для їх самопомічних організацій рік 1931, то новий, 1932 рік приніс ще більші ускладнення. Доходи населення зменшилися в наслідок поширення безпосереднього оподаткування (для вирівнання державного бюджету). До того прийшли зменшення підмог з фондів безробіття і інші заряджения публичних властей. Користи, що приходили з падаючих цін, не дуже поправили положення через політику охоронних мит, що її вела держава. Спад оборотів находить своє вияснення у статистиці безробітних; число безробітних досягло в листопаді цифри поверх $2^{2}/_{3}$ міліонів. Найбільше зросло безробіття в північному промисловому районі, і там теж кооперативи потерпіли від найбільшої знижки оборотів. Але причиною того спаду є не тільки сама господ. депресія; вплинуло на це й те, що тут велися від ряду літ вперті бої робітництва з працедавцями. Також мало значіння й те, що криза постигла болючо ті підприємства, що працюють для експорту.

В інших районах кооперативи помимо кризи можуть похвалитися поступом вперед і то як що до обороту товарів, так і фінансово. Для руху як цілости деякі позиції можна з успіхом прирівнювати до стану з попередніх років і це дає свідоцтво про здоровий характер цілого руху.

Члени.

Споживчі кооперативи, яких є до 90% всіх союзних кооператив, з б і л ь ш и л и ч и с л о ч л е н і в о 170.412 осіб або 2.6%. Загальне число членів переступає $6^{3}/_{4}$ міліонів. Цей чистий приріст є найнижчий від 1924 року. Тривале зменшування приросту від 1927 року, помимо правильної і скріпленої пропаґанди, є мабуть вказівкою того, що рух у деяких районах краю осягнув уже межі своєї експанзії. Коли цей чистий приріст розділити на девять секцій осередного союзу, то показується, що південний союз, що обіймає Лондон, має найбільший приріст. Проти чистого приросту 101.611 осіб у південній секції стоїть спад 3.549 у північній, перший спад від багатьох літ у якійбудь секції.

*) Можна використовувати як матеріял для рефератів. — Редакція.

Число кооператив.

Число самих спож. кооператив далі паде. В 1931 році було їх 1188, а в 1932 р. 1171 (17 кооператив менше). З цього 13 кооператив перестало існувати через фузії (злиття) з іншими кооперативами. Внаслідок того пересічне число членів в кооперативі піднялося з 5547 на 5773. Кооперативи з числом членів меншим, як 2000, постійно падуть числом, найчастіше через зфузіонування.

Кооперативи з великим числом членів мають теж більший приріст нових членів. Шість кооператив, що мають кожна поверх 100.000 членів, мали разом приросту 62.000 нових членів; це робить більше, як третину приросту для цілого краю. Разом стан членів у цих шести кооперативах є 1,25 міліонів.

Фонди.

Також розвиток фінансової сили руху утримався, хоч помітне ослаблення приросту уділів. Пересічний уділ на одного члена був у 1931 р. 17.90 фунтів шт., а в 1932 р. 17.88. Під кінець 1932 року кооперативи мали всього уділового капіталу 120,9 міліонів фунтів штерлінґів, — на 3 міліони фунтів більше, як у 1931 році. Але 1931 рік дав був приросту 5 міліонів проти 1930 року. На загал видно, що кооперативи з найбільшим приростом членів мають також найбільший приріст капіталу.

Чужий капітал, включно з ощадностевими вкладками членів, збільшився з 24,4 міліонів фунтів шт. до 26,1 міліонів. Сума вкладок держиться без змін, або підлягла незначному зменшенню. Це свідчить про те, що довіря до кооперативних установ не захиталося помимо довготривалої депресії.

Сума резерв і інших фондів виносить 1932 р. 11,4 міліонів фунтів (в попередньому році 10,4 міліонів). Коли в 1931 році резерви становили 8,94% у відношенні до уділового капіталу, то в 1932 році цей відсоток піднісся до 9,42%.

Обороти.

Загляньмо до товарових оборотів кооператив. Як сказано, світова знижка цін невтралізувала вплив мит і знижку фунта штерлінґів. Ціни в роздрібній торгівлі виявили падаючу тенденцію; а це вплинуло на грошеве зменшення оборотів кооператив з 207,9 міліонів фунтів на 201,2 міл. Спад о 6,7 міл. робить 3% обороту. Колиж поглянемо, в якім відсотку впали ціни споживчих артикулів, то побачимо, що обороти кооператив зменшилися на половину менше, як упав індекс цін харчевих продуктів. В деяких південних районах був навіть малий приріст оборотів, очевидно як наслідок прибуття членів.

Обороти продукційних заведень спож. кооператив (без централі!) виносили 31 міль. фунтів шт. (спад 900.000 фунтів).

Висліди.

Надвишки і товарові звороти були 1932 р. дещо нижчі, як у 1931 р. В Англії уділовий капітал опроцентовується. По відчисленні 5,1 міл. на ті відсотки, остало надвишки 20 міліонів фунтів, себто 9,86% від обороту (в попередньому році надвишка була 10,27% обороту).

Жертви на виховні ціли в цьому році були дещо менші, виносячи суму 231.494 фунтів шт. (спад о 11.400 фунтів), але відсотково це робить більшу частину чистої надвишки, як в попередньому році.

Центральні гуртівні.

Як відомо, британська кооперація має дві гуртівні: англійську в Менчестері і шкотську в Глесгові. Розвиток гуртівень виявляє туж саму тенденцію, що й низових кооператив, хіба з тою ріжницею, що спад оборотів не був такий великий як в 1931 р. Причина та, що рівень гуртових цін 1932 р. вже дещо устався. В дійсности англійська гуртівня мала навіть приріст оборотів на $1^3/_4$ міліонів фунтів шт. Шкотська мала спад о 421.000 фунтів. В кількостях товарів оборот дещо збільшився.

Стан уділових капіталів в англійській гуртівні піднісся на 600.000 фунтів шт., чужі капітали зросли на 5,7 міліонів; разом від 1928 року чужі капітали зросли на 20 міліонів фт. і виносять нині $76^3/_4$ міліонів. — Шкотська гуртівня піднесла свій уділовий капітал на 26.000 фунтів шт., а чужі фонди зменшилися на 173.000 фунтів.

Власне виробництво піднеслося, рівняючи його до цілого товарового обороту в гурті і в детайлі. Вартість товарів доставлених з фабрик англійської гуртівні була 28 міліонів фунтів, це є 33% цілого гуртового торгу гуртівень (в р. 1931 було 31%). В шкотській гуртівні був малий спадок оборотів власними виробами, але відсоткове відношення до заг. торгів поправилося.

Також окремі самостійні продукційні кооперативи поправили відсотково своє місце в загальній доставі кооперативного промислу, хоч самі суми оборотів дещо й змаліли.

Персонал.

Число занятого персоналу не тільки не зменшилося, як це мало загальне місце в приватнім промислі, а ще піднялося на 2828 осіб. Це свідчить про те, що в товарових кількостях обороти гуртівень і кооператив є в розвитку, а не в упадку.

Загальне число персоналу занятого в цілій кооперації було 265.865 осіб. В споживчих кооперативах приросло 1.494 осіб, англійська гуртівня приняла до своїх продукційних заведень нових 500 осіб. Тільки в самих крамницях число персоналу дещо зменшилося. Пересічний торг (продаж), доконуваний одною

склеповою силою піднісся о 274 фунтів; пересічна продукція на робітника зросла о 50 фунтів.

Лядові борги.

Хоч на загал в англійській кооперації продаж іде строго за готівку, то однак трапляються від того виїмки. Загально є лядових боргів в сумі 5,3 міліонів фунтів шт., в чому є 40.000 фунтів приросту в останнім році. Пересіч боргів на члена виявляє деяке зменшення. Цікаве, що в деяких районах, дуже діткнених безробіттям, сума боргів показалася меншою, як в минулому 1931 році.

(За »Міжн. Кооп. Оглядом«).

Боротьба з крізою та кооперація в Чехословаччині. Закон про обовязкове перемішування спірту місцевого походження з бензиною, що був опублікований в Чехословаччині в 1932 році цілком виправдав покладені на нього надії. Це видно з даних, щойно опублікованих Союзом кооператив для продукції бараболі.

Закон цей сприяє здоровому розвиткові продукції спірту в сільському господарстві республіки; завдяки йому дві третини всієї тої продукції споживається моторами. Закон цей сприяв теж і широкому розвиткові кооператив для гонення спірту. В 1922 році було в Чехословаччині 112 таких кооператив; нині їх є 343. Вони обеднують 19.000 дрібних хліборобів, до яких належить 344.000 гектарів землі. В цих кооперативах було зосереджено 47 проц. цілої продукції спірту в республіці та 57 проц. продукції спірту хліборобами. Слід зауважити, що в 1932 році кількість кооператив для гонення спірту збільшилася трічи; оброблювані ними ґрунти в 5 разів, а розміри продукції спірту у 8 разів.

Найблищим завданням досконалішої діяльности кооператив для гонення спірту є побільшення обшарів ґрунту, управлюваного кооперативою, та особливо забезпечення вільного приступлення нових членів у ті кооперативи, що посідають площу землі, меншу від 1200 гектарів. Кооперативи для гонення спірту — це організації, що стремлять до усунення хаосу в продукції спірту, спадщини недавнього минулого, та внесення в це діло пляновости. Вже не перший рік вони регулюють продукцію спірту, стараючись осягнути рівновагу між продукцією та споживанням спірту. Їм вдалося покищо змонополізувати збут, що в значній мірі забезпечує сільських господарів від сумних наслідків хаотичної продукції спірту. Тепер журою згаданих кооператив і хліборобів, що гонять спірт, є питання збільшення кількости спірту у тій його мішанині з бензиною, про яку ми говорили вище. Тепер в такій мішанині має бути 20 проц. спірту на 80 проц. бензини; в будуччині хотять процентове відношення спірту в тій мішанині де-що збільшити.

Цікаво зауважити, що, за підрахунками д-ра Сови (Земедельске Дружстевні Лісти, 1934, ч. 8), уведення в життя закону про обовязкове змішування спірту з бензиною для моторових праць — сприятливо впливало на відповідні царини господарського життя Чехословаччини. Так, завдяки цьому, в минулому році спостережено зріст споживання вугілля на 18.000 вагонів машинова продукція збільшила свої обороти на 25 міліонів чсл. корон; далі, стемплеві та податкові оплати дали державі дохід у 28 міліонів Кч.; нарешті, робітники користали з біля 150.000 днів праці.

Звідси ясно, що практичне при-

мінення закона про примусове мішання спірту з бензиною треба признати корисним не тільки для хліборобів, але й для цілого народнього господарства Чехословаччини. С. Бородаєвський.

Кооператива фармерів для постачання нафти і оліїв в Америці. В Норт-Канзас Сіти відкрито кооперативу фармерів для спільного закупна оліїв. З цього приводу голова амфрик. Кооперативного Союзу др. Ворбас привітав з одушевленням новий кооперативний почин. У відповіді др. Ворбаса читаємо:

„Ви є тим новим світлом, що сходить на господарському овиді. Фармери зачинають розуміти, що для повного життя не вистарчає організація продукції і збуту товарів за гроші. Фармери відчувають потребу організуватися теж як стпоживачі, самим дбати про постачання усього, що до життя потрібне. З трудом обробивши своє поле, фармер приходить до висновку, що його гіркий піт дає іншим багацтво, а йому самому бідність. Праця сама йому може й приносить вдовілля, але його участь в сумі дібр світу уявляє собою тільки дуже малу частину того, що він продукує. Він починає інтересуватися блище тим, як би то краще зорганізувати поділ дібр в громадянстві, а це є завданням споживчої кооперації. Не важно, від чого він почне; важно те, що він взагалі вступив в ту ділянку.

Зиски торгівців зі самої нафти досягають астрономічних цифр. Заснування фармерської закупочної кооперативи наповнило їх жахом, бо бє по їх кишечі. Торговці знають добре, куди веде це перше починання фармерів; навчилися самим дбати про свої потреби, вони від нафти перейдуть також до інших товарів."

Будують кооперативні елеватори у Франції. Будівля кооперативних збіжевих зсипів (елеваторів) у 47 департаментах поступає жваво вперед, при допомозі краєвих інженерів. Затверджено 124 плянів будови, згідно з розмірами субвенції на ту ціль. Розміри елеваторів вагаються між поємністю 5000 до 4000 квінталів (метр. сотнарів); поємність всіх разом — 124 міліонів квінталів.

Товарові звороти звільнено у Франції від оподаткування. Загроза наложення податку на квоти товарових зворотів у Франції відпала. Сенат відкинув таку пропозицію своєї фінансової комісії на основі поради фінансової комісії палати послів.

Кооператори мусять стати на захист демократії. На конгресі німецької споживчої кооперації Чехословачини у Празі 24. лютня ц. р. принято м. ін. таку замітну резолюцію:

„Конгрес вважає найпильнішим завданням Міжнар. Кооп. Союзу — завізвати кооператорів всего світу до оборони демократії, як передумови здорового кооп. руху.

В дальшому тексті резолюція закликає МКСоюз до енергійної пропаганди проти світової війни.

Цікавий відчит про „Необхідні умови для оздоровлення кооперації в Польщі" виголосив дня 6. III. ц. р. у варшавському „Товаристві кооператистів" проф. Ст. Войцеховскі. Прелеґент звернув особливу увагу на конечність добору людей на керівні становища в кооперативах. Ці люди мусять бути самостійними сильними і жертвенними одиницями. Розбудовувати кооперацію треба систематично, ґрунтовно, продумано і без поспіху. Краще мати мало кооператив, але добрих, ніж богато лихих. Старі рочдельські засади і сьогодні не стратили актуальности та повинні стати підставою для розбудови кооперативного руху. Кооперацію обовязує аполітичність— тож вона не може бути знаряддям ані якоїсь одної партії, ані навіть

уряду. Ревізійні союзи мусять памятати, що вони є тільки чинником розбудови руху, а не є його метою.

Прелеґент висловився теж проти примусу ревізій в кооперативах, котрий можна примінювати тільки у відношенню до обезпеченевих та кредитових кооператив. Етатизм та втручання держави спричинює в житті кооператив занепад віри у власні сили та ослаблення суспільної енергії.

При розбудові кооп. руху треба всюди запроваджувати і здійснювати далекойдучу ідею спеціялізації. Будувати — тільки в міру власних сил, але будувати тільки здорові під господарським і суспільним оглядом одиниці, оперті виключно на самопомочі.

Науково-теоретичний місячник „Spółdzielczy Przegląd Naukowy" — орґан Наукового Кооперативного Інституту у Варшаві почав від 3-го числа б. р. виходити під зміненою редакцією, в склад котрої входять тепер пп. Станіслав Туґут і Конрад Хмелєвскі.

З ПРЕСИ І ЖИТТЯ

»ҐІҐАНТ« В ПАРЦЕЛЯЦІЇ! НОВА НЕВДАЧА ДЕРЖАВНО-ПЛЯНОВОЇ ГОСПОДАРКИ В СОВІТАХ.

Як доносить гром. П. Котович (»Діло«, 21. III. ц. р.) за московською »Правдою« зі 7. березня ц. р. — відомий величезний радгосп находиться в ліквідації. Його ділять покищо на три менші рільні господарства (радгоспи), але дуже можливе, що за тим прийде й дальше його роздрібнення. Причиною ліквідації є негосподарність, яка довела до того, що великі простори »Ґіґанта« (він обіймав понад сто тисяч гек.!) заросли бурянами, жнива з 19000 гектарів ще в березні було невимолочене а на місцях не було зерна на засів. Вже шестий рік під-ряд поля засіваються пшеницею, що є зразком руйнницько-екстензивної господарки.

Треба не забувати, що »Ґіґант« був завжди тим обєктом, що в першій мірі йшов »на показ« усяким закордонним делеґаціям. Його розреклямовано книжками, плякатами, радіом, фільмами на весь світ, як зразок того, як м а є виглядати сільське господарство і як воно м о ж е виглядати, коли ведеться централізованим способом, у формі величезного підприємства, руками державних органів. Сюди впаковано величезні суми гроша, маси найкращих машин, — і ось який результат! Він потверджує тільки слова тих всіх, які відразу ставилися критично до такої форми господарки та ще в державному управлінні. Безсмертний бюрократизм ще раз показав себе нездібним до ведення господарських підприємств.

Але ми певні, що й цей новий економічний скандал не спинить розгону сталінської »плянової« фурії — аж поки не прийде до краху на цілій лінії совітської економії.

»УКРАЇНСЬКА КООПЕРАЦІЯ В СЛОВІ І ДІЛІ«.

На цю тему вміщена довша стаття в двох числах »Вістей«, львівського орґану українського націоналізму (ч. ч. 6 і 7 за 1934 р.). В статті є чимало завваг про сучасний, іноді невідрадний стан наших кооператив та їх осередків. Автор статті (криптонім) виходить зі (слушного) становища, що не можна лиш хвалитися успіхами, а треба говорити й про недомагання. З фактичних обсервацій знаходимо в статті чимало такого, що вже загально відомо, але деякі вносять дещо нового. Автор пише:

»Сяк-так зорганізовано сільську споживчу кооперацію. Вона ж одначе кульгає через брак свідомости не тільки членів, але й навіть тих працівників,

що працюють в кооперативі, ніби наймані робітники в капіталістичному підприємстві. Для освідомлення загалу, а тим самим і для збільшення числа членів не робить провід нічого (? — Ред. »К. Р.«) конкретного. Членів приєднується тільки намовами й обіцянками. Культурно-освітня діяльність низових кооператив майже ніяка.

»В управах кооп-в здебільшого верховодять кліки та ляїки, що свідомо не допускають до віднайдення та вихіснування творчих сил... ...В централях, у повітових осередках а також у низових кооперативах працюють здебільшого люди протеґовані — інколи в кількох інституціях водночас« (чи не за сміливе узагальнення? — Ред. К. Р.).

Далі нарікається на те, що не плекається у нас систематично кооперативного психічного наставлення; »найчастіше будиться тільки жадобу зиску, без огляду на те, чи він осягнений кооперативним чи незгідним із засадами кооперації способом«. Повітові осередки обтяжені відсотками й великими провізіями, калькулюють ціну товару так, що приватні гуртівники можуть із ними дуже легко конкурувати. Працю дається »людям здебільшого непокликаним, які поза своєю крамницею чи канцелярією нічого не бачуть, а вільний від бюрових занять час заповнюють... картами«.

Цей останній заміт такий важкий, а притім кинений в такій загальній формі — що робить дійсну кривду величезній більшости наших кооперативних робітників. Можливо, що десь спорадично автору довелося бачити таких забитих бюрократів — але величезна більшість кооперативних робітників у нас так перевантажена працею від ранку до пізної ночі, що на картярство — як на хронічну недугу навіть не має часу. На жаль — з тої самої причини — не має вона досить часу також на читання і це є дійсно темною сторінкою нашого кооп. побуту. Певна річ — є і в нас певний відсоток робітників негромадян, тільки треба бути обережним в узагальнюванні таких проявів.

Далі автор звертає слушно увагу на наші прогалини в організації збуту збіжжа, на брак організованої допомоги кооп. промислові, який через те починає іноді заломлюватися в самих початках.

Стільки з фактичного обсерваційного матеріялу. Позатим в статті є й кілька загальних програмових уваг що до метод будування кооперації.

Автор обстоює потребу як найбільшої централізації кооперат. апарату. Це річ погляду — хоч мотивація цієї тези незрозуміла (»укр. кооперація, що є у 90% сільсько-господарською, не може задовольнити 3000 сільських споживчих кооператив, бо й ті загрожені не тільки із зовні, але ще в більшій мірі осереднім розкладом«). Автор обовязаний ширше виложити свій плян реформ в кооперативній будівлі, бо саме гасло ще не вистарчає. Не є виключене, що в цьому напрямі булоб у нас дещо до зроблення під умовою, однак, що »централізація« не булаб однозначною з бюрократизацією, яка є найбільшим ворогом кожного живого громадського тіла.

Автору чомусь здається, що перепоною в розвитку кооперації є демократія. Про яку демократію мова — державно-політично-устроєву, чи про внутрішню демократію кооперативного життя — не сказано. В кожному разі автору здається, що:

»Українська кооперація не є створена для оборони уміраючої (? — Ред. »К. Р.«) демократії, але для того, щоб служити нації«...

На жаль, автор очевидно не здає собі ясно справи з того, щоби було, якби в Польщі зліквідовано й ті рештки демократично-ліберальних свобід, які тут ще є.

Адже-ж тоді не сталоб відразу цілої кооперації — і автор не мавби змоги писати своїх критичних уваг про її недомагання!

Значить треба обережніше формулювати свої тези, щоби не попадати у суперечности. Кооперація появилася в історії як продукт демократичних змагань і тільки там може існувати, де є (хоч мінімальні) демократичні сво-

боди. Сама вона є собою лише о стільки, о скільки в ній є живий дух автономії і самоуправи.

Автор очевидно читає Кооп. Республику, бо покликується пару разів на неї. В одному місці робить нам закид, що ми, мовляв, безпідставно осудили один напрямок укр. націоналізму за те, що він неґує щоденну дрібну конструктивну громадську роботу. Цитуючи відповідне місце з К. Р., автор ставить знак запиту — мовляв, нема таких націоналістів, що нехтують конструктивною роботою.

Коли їх **вже** нема — то це дуже відрадне явище, яке ми приймаємо з утіхою до відома. Але, що такі ідеольоґи серед укр. »націоналістів« були, це на жаль сумний акт; чимало таких проявів ми у свій час зареєстрували в на шому журналі. Нехай, хто цікавий, розгорне прим. річники перемиського »Укр. Голосу«, от хочби ч. 20 з 1932 року, де писалося:

»Цей (ундорадикальний) провід котиться в напрямі явного ренеґацтва, бо завданням національної, позитивної чи т. зв. »реальної« політики (є) дбати в першу чергу про матеріяльні й інтелєктуальні цінности, про економічні й культурно-освітні установи, про їх екстензивний розріст і матеріяльне забезпечення — а максімум тих здобутків поневолена нація осягає тоді, коли затрачує охоту до індивідуально-творчого життя, зломана духово — зрікається своєї національности. Тоді нація — побідник великодушно бере безхребетну етноґрафічну масу в свої ласкаві обійми і замість репресій нагороджує її автономіями, субвенціями, посадами, мандатами, кооперативами, школами і т. д.« (підкреслення наші — Ред. К. Р.).

Чи тут не сказано виразно, що робити кооперативну роботу, це значить вирікатися своєї національности, »посуваючися в напрямі явного ренеґацтва«.

Чи не рахувався »Укр. Голос«, поки вихдоив, офіціозом нашого націоналістичного руху? Чи не мала рації К. Республика, коли у свій час з цілою рішучістю виступала проти таких проявів?

І чи не треба тепер радуватися, що »націоналісти« покидають блудні стежки?

ЦЕНТРАЛЯ »КУЛЕК РОЛЬНІЧИХ« В КОНКУРСІ.

В урядовій »Ґазеті Львовскій« появилося оголошення про конкурсове поступування проти краківського „Ekonomicznego Związku Kółek Rolniczych", який був централею польських сільських кооператив під назвою »Рільничих Кулок«. Яка буде дальша доля тої організації — трудно наперед знати. Можливо, що згідно з дотеперішньою практикою що до польських кооператив, союз буде санований державною субвенцією та існуватиме далі під контролею і впливом влади.

Кооперативна система не дає ніякої охорони споживачеві. Головний орґан швайцарської спож. кооперації „Schweiz. Konsumverein" в числі з 16. грудня 1933 р. здирає з корпоративної системи усю її ідеалістичну бутафорію і вказує, на скільки вона непридатна для того, щоб доводити до згармонізування протилежних інтересів: працедавців і працівників, продуцентів і споживачів. „Корпоративний устрій, це є панування продуцентів. Ані представники цього устрою, ані їхні проекти не дають ніякої запоруки, що в корпоративнім устрою споживачі будуть мати охорону від неоправданих звишок цін, хоч таку охорону, яку їм сьогодня дає кооперація. Навпаки, дається відчути тенденція до ґальмування і підривання споживчих кооператив. Проти таких стремлінь не було доси належного реаґування з боку приклонників корпоративної системи — ще один доказ, що охорона споживача не лежить в обсязі їхніх зацікавлень".

„В устрою, в якому законом хорониться інтерес професії і стану, де професії і стани можуть собі

самі навіть ухвалювати закони, — інтервенція держави з метою охоронити слабих не є правдоподібна. Бо хто має господарську силу в руках, той зуміє її теж дати відчути політично. А що корпорації мають рішаюче слово при обсаді децидуючої ваги державних посад, в першій мірі міністерських стільців, це сьогодні виразно видне".

ГОСПОДАРСЬКА ХРОНІКА

У Фінляндії нові експортові субвенції (на масло, сир, яйця і бекони). В бюджеті фінської держави на 1934 р. підвищено квоту субвенції на експорт масла, яєць, сирів і беконів. Підвишка розмірно кольосальна: з 3½ міліонів ф. марок на 95 міліонів. Більше половини тої квоти призначається на субвенціонування масла, по 5 ф. марок за 1 кґ. При такій субвенції експортова ціна фінського масла буде 22 ф. м. Коли ринкова ціна піднесеться до 27 ф. м., то субвенції відпадуть.—Для сира встановлена суб. 2 ф. м., щоби експортова ціна могла бути 12 ф. м. — Яйця дістануть премію по 2.50 ф. м. за 1 кґ., щоби ціна при експорті могла бути не вища 12.50 ф. м. — Премія на бекони буде виносити 2.60 ф. м. за штуку вудженого бекона.

В Болгарії заведено монополь торговлі збіжжам. З днем 1. січня цей державний монополь увійшов в життя. Яка ціль того монополю — напевно не знаємо, бо ціни, що їх установлено при урядових закупнах збіжжа, є нижчі як ринкові. Надвишка, що не найде збуту в країні, має бути експортована.

В Аргентині тверді ціни збіжа. Аргентинська влада установила контрольну комісію для періодичного назначування твердих цін пшениці, льняного насіння і кукурудзи. По тих цінах буде комісія закуповувати всі заоферовані партії товару та продавати його відтак по світових ринкових цінах експортерам. З евент. зисків утвориться фонд для дальших операцій.

Світова торгівля корчиться далі. Після січневого випуску Статистичного Бюлетеню Союзу Народів світова торгівля в 11 місяцях 1933 р. упала в порівнанні з торгівлею в такій же добі 1929 року до 35 проц. За роками спадок торгівлі йшов

1929	—	100
1930	—	80,8
1931	—	57,7
1932	—	39,0
1933	—	35,0

(Вартість експорту мірена в золотих долярах).

Мимо того отже, що в многих державах в р 1933 продукція піднеслася, товарообмін між державами корчиться далі. Це є наслідок експортових утруднень.

Німеччина форсує управу льну. Від двох літ видає нім. уряд постійно заклики до селян, щоби управляли льон. Ще в р. 1850 було під управ. льну в Німеччині 250.000 га; в р. 1932 вже тільки 4600 га. Одною з головних причин було те, що ціни льну постійно падали. Уряд запевнює, що ціни будуть оплачувати продукцію; позатим звертає увагу на те, що льон справляє ріллю під пшеницю і збіжжа взагалі. Крім того обрібка льну дає селянській родині заняття в зимі.

Хто читає пресу, а не передплачує, той не цінить, не шанує чужого труду й добра! — Передплатіть наш журнал! Дістанете безплатно цінні книжкові премії! (Докладніше про це гл. в оголошенню на окладинці).

НОВІ КНИЖКИ

Жід, Шарль — **Програма кооперативизму**. Курс виголошений в Колєж де Фране в рр. 1923—1924. З франц. мови, з перегляненого і доповненого видання за дозволом Нац. Федерації Спож. Кооператив Франції переклав др. Юрій Студинський. Передмова О. Луцького. Львів, РСУК, 1934, вел. 8⁰, ст. X+130.

(В. Лопатнюк) — **Українська молочарська кооперація в 1932 році**. Львів, „Маслосоюз", 1934. 8⁰, ст. 56.

Українська Загальна Енцикльопедія „Книга Знання". — Під ред. Др. Ів. Раковського. (Зош. 31). Суплімент. Львів - Станиславів - Коломия, „Рідна Школа", 1934. 8⁰ кол. 1243-1429, (ст. 647—715).

Лотоцький, О. — **Сторінки минулого**. Спомини II. Варшава, Український Науковий Інститут, 1934. вел. 8⁰ ст. 485.

Haubold, Olena i Karol — **Program samokształcenia spółdzielczego**. Materjały dla kółka społecznego. Warszawa, „Zew", 1934. 16⁰ str. 48.

Порадник для самоосвітних гуртків. Львів, „Просвіта", 1934. 16⁰, ст. 125.

Jahresbericht des Verbandes deutscher Genossenschaften in Polen und des Verbandes landwirtschaftlicher Genossenschaften in Westpolen. Poznań, 1932. 4⁰, S. 60 + 107.

Велика Історія України. Зош. 1, 2. Львів, І. Тиктор, 1934 вел. 8⁰, ст. 96.

Buletin mensuel de renseignements économiques et sociaux. XXV-e Anné, Février, Nr. 2. Rome, Institut International d'Agricu lture, 1934. 8⁰, p. 57-92. (Зміст: Умови і проблєми аґрикультури в Іраку; Кооперативний рух в Єгипті і ін.).

Spółdzielczy Przegląd Naukowy. Zesz. 2, 3. Rok VII. Red. zesz. 2. E. Rodziński. Red. zesz. 3. St. Thugutt, Konrad Chmielewski. Warszawa, Spółdzielczy Instytut Naukowy, 1934. 8⁰, st. 52, 54.

Ольбрахт, Іван — Розбійник Шугай. Роман. В дод. начерк. М. Голубця: „Опришки". Львів, І. Тиктор, 1934. 16⁰, ст. 128.

„VADEMECUM УКРАЇНСЬКОГО КООПЕРАТОРА"

з мільоном чисел — це ДРУГИЙ РІЧНИК

УКРАЇНСЬКОГО ЕКОНОМІЧНОГО БЮРА

з календарем на 1934 рік.

Зміст: Україна в числах. — Народне господарство. — Показчик української культури. — Адреси українських установ в цілім світі.

ЦІНА ТІЛЬКИ зол. 1·40

Продають українські книгарні в краю та закордоном

ГОЛОВНИЙ СКЛАД:

КНИГАРНЯ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ім. ШЕВЧЕНКА

ЛЬВІВ, РИНОК ч. 10.

Вистарчить вплатити належність з пересилкою зол. 1·75 на конто П. К. О. ч. 4.423 (Е. Чехович, Варшава), а отримаєте негайно цю прегарно видану книжку, яка обіймає 208 сторін друку та має український і англійський тексти.

Книжкові премії! **Запросини до передплати на 1934 рік, що є вже семим роком видання журналу**

„КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛИКА“

єдиного у нас економічно-суспільного місячника, що виходить під ред. дра К. Коберського накладом Ревізійного Союза Українських Кооператив.

В 1934 році „Кооперативна Республика“ даватиме своїм читачам:

постійні приступно написані огляди господарського положення в краю і заграницями;

■

багату господарську і кооперативну (краєву і заграничну) хроніку, в котрій повідомлятиме про всі визначніші події у світі;

■

в своїх постійних відділах (народнє господарство, теорія, практика та життя кооперації і ін.) принесе статті наших і закордонних визначних економістів.

Кожний передплатник „К. Р.“, що заплатить до І. липня передплату за рік, одержить в 1934 році такі дарові премії:

1. **Володимир Навроцький, гал.-укр. статистик-економіст на тлі своєї доби,** — що виходитиме, як пів-аркушевий додаток до „Кооперативної Республики“.

2. **„Ідеольоґія кооперації“.** Вибір з кооперативного письменства, ст. 108, вартости 2 зл. або

3. Книжки з видань РСУК. по вибору передплатників у вартости 2 зол.

Передплата за „Кооперативну Республику“ в 1934 році знижена і виносить всього 12 зол. (за 12 чисел по 40 стор. друку). На пів року 6 зол. Окреме число 1 зол. До набуття в усіх книгарнях.

Кооперативні робітники, студіююча молодь і селяне дістають крім премії „Кооп. Республику“ за 8 зол., якщо заплатять повну передплату за рік до кінця червня 1933. Сплачувати можнаратами.

Адреса: ЛЬВІВ, ВУЛ. МІЦКЕВИЧА 12 РСУК.

Кожна солідна кооператива мусить мати „Кооперативну Республику!“ Не можна звати себе освіченим кооператором, не читаючи „Кооперативної Республики!“

Поодиноке число 1 зл.

КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛІКА

В ЦЬОМУ ЧИСЛІ ЗОКРЕМА ЧИТАЙТЕ:

На окраю днів: Казка про „два а два“; Темні сторінки автаркії; „Чим більше платять – тим більше винні“; Коштовна забава; і ін.

Конверзія валюти.

Між кооперативною теорією і практикою.

ЛЬВІВ ТРАВЕНЬ 1934

ЗМІСТ:

На окраю днів (Актуальні замітки) 141

Народнє господарство.

І. Ольховий. Конверзія валюти (Декілька загальних завваг з приводу чехословацької валютарної реформи) 147

Жінка і кооперація.

Е. Вербицька: Жіноча кооперативна ґільда в Анґлії 155

Проблєми кооп. орґанізації і практики.

П. Панченко: Між кооперативною теорією і практикою (Праця скарбників і книговодців сільських кооператив) 182

З життя кооперації.

А. Жук: Національний склад і територіяльне розміщення кредитових кооператив в Польщі . . . 186

Кооперативна хроніка 189

Серед книг і журналів 191

ДОДАТОК: Ілля Витанович: Нарис суспільно-економічної української історії. (д. б.) . . . . 1—8

INHALT:

Aktuelle Notitzen 141

Anlässlich der Währungsreform in ČSR (H. Olchowyj) 147

Britische Genossensch. Frauengilde (E. Verbytzka) . . 155

Die Kreditgenossenschaften in Polen unter Bezug auf die Nationalität d. Mitglieder u. territoriale Gliederung (A. Żuk) 186

Wirtschaftsnachrichten. — Genossenschaftschronik. - Presseübersicht . . . . . 189—192

ALS BEILAGE: Dr. E. Wytanowycz: Eine Skizze d. ukrainischen Wirtschaftsgeschichte (I. S. 1—8).

SOMMAIRE:

Notices actuelles 141

Sur la conversion de la valute (En marge de la réforme valutaire en Tchécoslovaquie (H. Olchovy) 147

L'organisation et le travail de la guilde de femme en Angletterre (E. Verbytzka) 155

Les types des employés dans les coopératives de villages (P. Pantchenko) 182

La coopération de credit en Pologne, sa dislocation et sa rélation avec la population du pays (A. Żuk) . . 186

Chronique coopérative . . . 189

Parmi des livres 191

SUPPLÉMENT: Precis de l'histoire économique et sociale de l'Ucraine. Par E. Vytanovytche I. (p. 1—8). (à suivre).

Видає: Ревізійний Союз Українських Кооператив.

За редакцію відповідає: Д-р Карло Коберський.

З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові, вул. Чарнецького 26.

КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛИКА
ЕКОНОМІЧНО-СУСПІЛЬНИЙ МІСЯЧНИК — ЛЬВІВ
CO-OPERATIVE REPUBLIK
Ukrainian Monthly Review — Lwiw Poland
Ч. 5.
ТРАВЕНЬ
1934.
РІЧНИК VII.

НА ОКРАЮ ДНІВ.

КАЗКА ПРО »ДВА А ДВА«.

Найбільший по Масарикові чеський мислитель — фільозоф проф. Емануіл Радль в передмові до своєї найновішої книжки »Про німецьку революцію« ось так влучно, глибоко, і жорстоко схарактеризував психіку більшости німецького народу, відомого зі своєї »карности«, себто слухняности кожній владі — хоч би це противилося здоровому розумові і навіть національному інтересові. Ось казка проф. Радля:

Дж. Ст. Міль, дуже розумний анґлійський ліберальний політик, економіст і фільозоф, ось як викладає, в чому справді полягає свобода: в свобідному суспільстві кожна людина має право вірити, навчати, словом і письмом пропаґувати погляд, що два а два є десять. Одначе — додає Міль — важною річчю є знати, що два а два є в дійсности чотири. Від тої доби, коли ці слова написав Міль, уплинуло багато води, а люди задля самої пропаґанди свободи переочили, що вислів Міля про свободу складається з двох частин, і обстоювали тільки 1-у його частину, що »два а два є десять«. Особливо в Німеччині прийшло до дуже поважних замішань, з причин, про які говоритиму пізніше; дуже багато німців завзято боронили свободу вірити, що два а два є десять (або один, або сливка). Дехто проголошував віру, що два а два є чотири, за буржуазний пересуд, котрим гнобиться свободу пролєтаріяту; інші покликувалися на Анштайнову теорію релятивности; але також патріоти (на диво, чим більше студіюєш німецькі політичні дискусії, тим подібнішими до себе здаються арґументи їх поступовців та їх патріотів) застановлялися над питанням, скільки справді є два а два. Читали у О. Шпенґлєра, великого ґітлєрівського авторітета, що, мовляв, кожний народ мав свою окрему математику та що ніхто з членів іншого народу тої патріотичної математики не розуміє. Тому вони задумувалися над питанням, як рахували старі ґерманці; один німецький міністр освіти покликувався навіть на людину з ледової доби, але, розуміється, особливий натиск клали вони на мислення арійців та нордійського племени, думаючи, що в ґерманському мозку укрита правдива ґерманська математика.

Ці глибокі і завзяті роздумування вели одначе до ще більшого хаосу, так що ніхто не знав, чим він справді є. Та в тій скрутній ситуації зявився спаситель Адольф Гітлєр; зібрав коло себе великі захоплені маси народу, міцно звів руку до гори і всі ті тисячі його люду підняли за ним руки. Потім він урочисто проголосив, що нордійське племя має нині одно велике завдання, підняти велику війну проти найсильнішого ворога, який коли тільки загрожував світові; що німці мусять перед цілим світом доказати, що вони є рівновартні тому ворогові, ба, що більше, що вони його подужають. Аджеж відомо, що кожний вибирає собі й ворога до смаку та що по ворогові пізнається правдивого борця. І вибрав Гітлєр за найбільшого ворога ґерманців жидів, котрих войовничість, воєнна відвага і величезна сила мусять бути, мовляв, в очайдушній боротьбі переможені. Таким чином перемогою над жидами ґерманці на віки-вічні, мовляв, проявлять свою народню гордість і воєнну силу, та покриють свій нарід лаврами слави. Цього великого всенаціонального завдання не вільно притемнювати другорядними суперечками, і тому Гітлєр забороняє спори про те, скільки є два а два. Щоби одначе ґерманська раса мала змогу числити, він установляє, що надалі буде кожного дня обовязувати, що два а два є стільки, скільки він, вожд, сам установить. І настав великий спокій. Гітлєр опустив руку за ним і великий натовп; люд в спокою розходився по домах, бож вернула до ґерманського світу стара, стільки разів випробувана карність.

А люде поза Німеччиною дивляться збентежені, що станеться з ними. Бо ж вони, не вірять, щоб Гітлєр смів установлювати, скільки є два а два; але як без такого авторитету довідаємося в теперішніх, так розбурханих часах, скільки справді є два а два?

ТЕМНІ СТОРІНКИ АВТАРКІЇ.

Множаться явища, які свідчать про те, що система як найбільшої господарської самовистарчальности і замкнення границь для чужокраєвих продуктів, система, доведена до крайности в часі світової кризи, вже почала показувати свої відємні наслідки. Війна всіх проти всіх, яка розторощила навіть ті міждержавні звязки, які перед кризою удержувалися між тими державами, що були між собою політично заприязнені, та жорстока господарська міжусобиця починає зїдати сама себе. Починається отверезіння і несміливі спроби навязати назад якісь ширші господарсько-вимінні зносини, бо такий стан, як тепер, веде не до злагіднювання кризи, а до її щораз більшого поглиблювання.

Польсько-німецьке господарське порозуміння, підписане минулого місяця, привертає назад на 30% можливість давніх торговельних оборотів між тими двома державами. І Польща побачила, кілько вона втрачує через те, що не має куди вивозити своїх аґрарних продуктів, а й Німеччині вже мабуть стало ясним,

що міждержавне суперництво не поширює ринків збуту для її промислових виробів. Виміна товарів має відбуватися на компенсаційній основі, на засаді, яка тепер переважає у міждержавних торговельних взаєминах. »На яку суму ти візьмеш моїх товарів, на таку я твоїх«. Нехай і так, в суті річи однак це вже є відступлення від засади повної ізоляції одної держави від другої.

Хто працює в господарській ділянці та обовязаний слідкувати за тим життям, той не може не відмитити польсько-німецького господарського трактату, як події, яка обєктивно матиме чималі наслідки для господарства тих обох держав.

»ЧИМ БІЛЬШЕ ПЛАТЯТЬ — ТИМ БІЛЬШЕ ВИННІ«.

Незвичайні події, які переживаємо в господарській ділянці, приносять із собою незвичайні, іноді прямо дивоглядні явища. На одно таке куріозум звертає увагу відомий американський економіст Ірвінґ Фішер. Велика кріза продукції і цін, що зрушила з основ всесвітнє господарство, видвигнула з залізною конечністю на видне місце справу сплати кредитів, затягнених за часів високих цін і великих зарібків. Як сплачувати старі довги при обнижених катастрофально зарібках — ось питання — траґічне вже само по собі. Але траґізм ситуації збільшується ще, коли зважити ось що: сплата довгів від самого початку крізи не йшла в тім самім темпі, як спад цін. Спад цін означає фактично зріст реальної вартости давних сум. Найсолідніший довжник, сплачуючи свої зобовязання, не міг робити того в такому темпі, як падали ціни. Конкретно: коли фармер у 1930 році був винен, переводячи валюту на товар, скажім 100 кірців пшениці, а за рік сплатив 10 кірців, себто 10%, то в тім самім часі ціни продуктів упали більше, скажім 25%. Фармер фактично не тільки не сплатив нічого, а навіть ще збільшив свій довг.

На погляд автора, вину за цей куріоз поносить валюта, яка повинна дешевіти в парі зі спадом цін і таким чином параліжувати цей спад. Де цього в час не зроблено, там ціни падали, а упавши, не підносилися. Там, де в часі крізи почалася дефляція валюти, себто зменшення її обігу в державі, внаслідок вплати податків і т. д. при рівночаснім зменшуванні державних видатків і кредитів з публичних джерел — там положення довжника ставало ще тяжче.

»ДОСИТЬ ВАЛЮТАРНИХ ЕКСПЕРИМЕНТІВ«!

Така нотка звучить чимраз частіше у хорі світової господарської преси. Людство вже втомилося, дивлячись на кількалітню циркову еквілібристику головних світових валют і знаючи при тім, що тих скоків моглоб не бути, якби не свідома воля дотичних держав. Здається, що цей загальний голос найде в недалекому часі відгомін у керманичів американських та британських фінансів.

Фактично вже зроблено перші кроки в цьому напрямкові. Таким кроком треба вважати устійнення курсу доляра у висоті 35 доларів за унцію золота. Вправді є сказано, що це »тимчасове« зарядження, але фактично й воно привело до успокоєння курсу доляра, тим більше, що рівночасно переведено в Злуч. Державах закон про удержавнення всього золота в державі і великі закупи золота в Лондоні. Ці реформи скріпили довіря до американської валюти до тої міри, що її курс почав підноситися, навіть проти волі уряду і він почав його наново штучно знижувати.

Нема сумніву, що остаточна стабілізація головних валют, що грають ролю у міжнародній торгівлі, оживилаби дещо товарообмін між державами.

КОШТОВНА ЗАБАВА.

Від давна звернено увагу на те, що кошти розділу товарів в Европі і Америці, себто ті суми, які зїдає торгівля, є рішучо за високі, коли їх рівняти з коштами виробу самого товару. Економісти-теоретики, а між іншим, в першій мірі кооператори виступили з різкою критикою надмірних зисків торговельного посередництва усіх щаблів торгов. драбини. Солідну роботу в напрямі досліду коштів посередництва започаткували американські університети і приватно деякі учені в Німеччині. Від кількох літ такі самі досліди ведуться систематично в Анґлії та деяких менших державах, бо криза відслонила у всій грозі ту економічну рану, якою являються пересадні кошти розділу товарів. Деякі результати таких дослідів опублікував саме орґан Міжнароднього кооперативного союзу (ч. 2, за б. р.).

У Вел. Британії в р. 1929 вартість цілої продукції промислу, хліборобства і будівництва, разом з вартістю довезених товарів, була 2,7 міліярдів фунтів шт. Кошт розділу тих товарів між споживачів був 748 міліонів ф. ш., себто **27,4**%.

У Злуч. Державах вартість всеї продукції й імпортсваних товарів в р. 1929 була 83,7 міліярдів дол., а кошти гуртової і роздрібної торгівлі 20,6 міліярдів, себто кругло **25**%.

В Німеччині, після обрахунків проф. Гірша, кошти розподілу товарів виносили **20—25**%.

В Анґлії справа облегчується тим, що край тягне великі зиски з мореплавства та кольоніяльних підприємств. Доходи з цих двох джерел покривають $^5/_7$ видатків краю на розподіл товарів.

Але найгрізніше те, що кошти посередництва виявляють скрізь виразну тенденцію до відносного росту. Особливо скріпилася ця тенденція в часі кризи, коли попадали ціни більшости товарів, а кошти удержання торговельних і транспортових підприємств падали значно повільніше і в меншій пропорції. Приміром у Вел. Британії в часі від 1924 р. до 1929, загальна вартість

продукції зросла о 11,3%, але кошти розділу в тім часі зросли о 30%.

Перед крізою кошти розділу виносили 25,2% коштів виробу, а за час 1929—1931 вже 33,2%. В Німеччині в роках 1929—31 продукція впала о 38%, але кошти розподіли тільки о 10%.

Ці цифри говорять занадто голосно, щоби на них не звернути пильної уваги.

ПУТА НА КООПЕРАТИВНУ ЕКСПАНЗІЮ В НІМЕЧЧИНІ.

Хоч проба з орендою кооператив приватним торгівцям не вдалася, то аґресивність купецтва в Німеччині таки досягла своєї мети. Кооперацію заковано в бюрократичні кайдани, передавши її насильно в руки тих, що її не творили, ставленників володіючої партії. Як другий удар, прийшла заборона поширювати далі членство кооператив.

Справу обставлено »хитро« — мовляв, кооперація сама погодилася на це. В орґані Спожив. Союзу „Rundschau" з дня 24. березня опубліковано на видному місці »умову« між п. Міллєром, урядовим комісаром спож. кооперації, і верховною управою купецтва такого оригінального змісту:

1) кооперація не буде поширювати своєї пропаґанди поза ряди дотеперішніх своїх членів;

2) купецтво зобовязується припинити напади на кооперацію у будь якій формі.

Варто приглянутися цій своєрідній умові. В кожній умові повинна бути додержана засада: do, ut des. Кооперація жертвує страшно багато, бо всі перспективи дальшого свойого розвитку! Щож за те дає зі свого боку купецтво? Чи теж якесь обмеження у своїй торговельній діяльності? Ні, воно великодушно »зрікається« дальших бешкетів і насильств над кооперативами, які не сходять в »третій державі« з денного порядку.

Значить — за право мати спокій від напастей, за звичайне безпеченство, кооперація має платити цілою своєю майбутністю. Увесь приріст населення від тепер має скріплювати ряди клієнтелі приватних торгівців, а кооперація засуджена на повільну утрату своєї відносної сили, як чинник народнього господарства.

Ні! Неможливо, щоби такий стан міг довго удержатися в Европі!

ЩО ЗМІНИЛОСЯ В ЕВРОПЕЙСЬКОМУ ХЛІБОРОБСТВІ ВІД ВИБУХУ КРІЗИ.

Усі зусилля держав з метою піднести ціни хліборобських продуктів, як відомо, були даремні. Завели експортові премії, мита, демпінґ, континґенти, компензаційні умови, кредити, мінімальні ціни, заробки довозу, плянове обмежування продукції. Світові ціни в порівнанні з весною 1933 року навіть упали; для

пшениці ця знижка виносить 20%. Всесвітня площа засівів пшениці, після даних римського Аґрарного Інституту, зменшилася. В 1932 р. вона була 137 міл. гектарів, — 1933 р. — 131 міл. га, але продукція піднеслася з 1223 міліонів сотн. на 1242 міл. сотн.

Щож торкається самої Европи, то тут маємо навіть зріст засівів: 1932 р. було 30.472 тис. гектарів, а в 1933 р. вже 31.369 га. Продукція піднялася з 371 міл. сотн. на 462 міл. сотн. Особливо зросла продукція в індустріяльних країнах: Німеччині, Італії, Франції й Анґлії, що є наслідком тенденції тих країн до збіжевої самовистарчальности. Збільшення продукції осягнено в тих краях утрудненням довозу заграничних збіж.

Система континґентів і реґляментації тягне за собою далекойдуче вмішуваня держави в процес обміну а навіть продукції. Та система утруднює вільне порозуміння між експортером та імпортером. В дальшій консеквенції приходить взагалі обмежування вільної торгівлі і навіть засадничо неґативне ставлення до неї.

Так з бажання скріпити самовистарчальність приходиться до далекойдучих економічно-політичних реформ.

ЗАҐ. ЗБОРИ »МАСЛОСОЮЗУ« І »СІЛЬ. ГОСПОДАРЯ«.

Відбулися вони в днях 28. і 29. березня ц. р. і дали нам живий перегляд, як стоїть на місцях і в центрі праця над піднесенням наших селянських господарств взагалі, а зокрема в ділянці годівельно-молочарській. Читачі знають з біжучої преси про формальний перебіг обидвох тих зібрань та про велику річевість тих розмов, які на них велися. Нам приходиться підчеркнути факт, що мимо надзвичайно тяжких умовин, серед яких приходиться працювати нашим селянам і всім установам, що зі селом звязані — наш дух не заломлюється. Свідчить про це м. і. надзвичайно видатна праця обох згаданих наших центрів. »Сільський господар« зі своїми філіями зумів в таких тяжких часах, коли анальоґічні польські установи корчаться до вузесеньких меж, або шукають рятунку в перетворенні на офіціяльні установи*) — змобілізувати з убогого села поверх 80.000 золотих, потрібних на ведення аґрономічної роботи в краю і роботу цю дійсно організував.

»Маслосоюз« враз зі своєю підбудовою зумів переможно перебути роки найбільшого заломання цін набілу (1932 і 1933 р.). Наша молочарська кооперація почувається на силах приступити до дальшої розбудови своєї централі, ухвалюючи внести додаткові уділи. Підбудова Маслосоюзу знає, що гроші, уділені централі на її розбудову, вернуться назад у край у формі солідної торговельної організаційної опіки над союзними кооперативами.

*) »Малопольске Товариство Рільниче« фактично переіменоване тепер на Рільничу Палату.

НАРОДНЄ ГОСПОДАРСТВО.

Конверзія валюти.

Декілька загальних завваг з приводу чехословацької валютарної реформи.

Саме тепер ведуться у пресі розмови на тему конверзії (чи, як також називають, девалюації) валюти. В більшості — за виїмком Чехословаччини — ці розмови мають характер тільки теоретичний, бо й ведуть їх переважно теоретики, що не роблять практичної валютарної політики, лише кожний із них на свій лад старається впливати на формування загальної опінії про валютарні справи; при цьому одні намагаються доказати, що зміна дотеперішньої валютарної політики в напрямі »урухомлення« валюти вийшлаби на добро цілому національному господарству, а зноваж другі уважають стабілізацію валюти, з її теперішнім опертям на золото, необхідною підставою, на якій спиратимуться всі змагання до поправи господарського положення. Врешті решт, після коротких хитань у поглядах на валюту, які були викликані головно американським валютарним експериментом, загальна опінія теоретично чи практично заінтересованих дослідників валютарної справи починає закидати ріжні проєкти »маніпульованої« валюти і схилятися щораз виразніше до старої засади, що національне і світове господарство мусить мати упорядковану і стабілізовану валюту. Не чути вже поважніших голосів за тим, щоби валюту зробити одним з найважніших засобів господарської політики, щоби відірвати її від золота і залишити свобідній грі між подачею і попитом, а курс її повільно, але систематично обнижувати, на те, щоби валютарним демпінґом збільшувати експортові можливости.

Погляди на значіння і завдання валюти в господарському житті стали дуже ріжнородні від тоді, коли деякі держави жертвували стабілізацію своєї валюти для більших чи менших, дійсних чи уроєних, але все сподіваних вигід для національного господарства. Практична валютарна політика, у важкій добі кризи, тут і там пробувала піти в супереч теоретичним засадам, які були вироблені і стосовані у нормальних часах, одначе недовга практика впевнила їх, або й ще далі впевнює, що початкові вигоди обезціненої валюти починають замінятися у невигоди, що перестало бути важною річчю, щоби мати низьковартну валюту, а починає бути конечною річчю, щоби мати передусім стабілізовану валюту. Не можна ж обезцінювати валюти у безконечність, бо така обезцінена валюта розвалює цілий господарський устрій, підносить ціни і підломлює кредит та спинює творення нових капіталів. Сьогодні вже не потрібно ставити питання, яка валюта корисніша для національного господарства: рухлива (маніпульо-

вана) чи стабілізована, бо досвід тих держав, які перейшли на рухливу валюту сам проречисто говорить, що валюта, як індіферентний чинник у господарському діянні, сама собою а н і н е з а л о м л ю є г о с п о д а р с т в а а н і й о г о н е у з д о р о в л ю є. Вся мудрість валютарної політики залежить власне в тому, щоби валюту тримати здалека від експериментів, щоби заховати її ні високо- ні низьковартісною, тільки заховати її в стані стабілізації. Найбільшим ворогом стабілізації валюти є якраз експериментування нею і хитання її вартости то вниз то в гору. Таксамо схибленою справою треба вважати втягання валюти в характері лічничого засобу до загальної господарської політики, яка має лікувати хоре національне господарство. Є безсумнівною річю, що господарство справді дуже хоре, але причини цеї хороби зовсім не є валютарні, і тому не можна уздоровити його валютарними засобами. Колиб справді для активізації господарства вистарчило зломити здорові підстави валюти і пустити її на бистрі хвилі »маніпуляції«, то це мігби легко зробити кожний нарід і тоді бувби найдений універсальний лік на недуги господарського орґанізму. На жаль, так не є, бо причини недуги господарства лежать в цілому укладі політичних і господарських відносин між народами, у знівеченні міжнародньої виміни дібр, у політиці примусової самовистарчальности за всяку ціну, в охоті будувати власне всестороннє (а дороге) промислове виробництво коштом хліборобства, в надмірних податкових тягарах, які витискають купну силу у сільського населення і дають цю силу великій масі цивільної і мундорованої бюрократії, у великих соціяльних тягарах, які дають мало соціяльної помочі, лише ведуть до надміру ріжних інституцій і бюрократії, а врешті у великій диспропорції між доходами села і міста, з чого випливає, що м і с т о, навіть при помітному його зубожінні, в с е щ е ж и в е к о ш т о м с е л а. Тих причин недуги господарського орґанізму можна начислити ще більше; одначе ніяк не можна добачити їх звязку з валютою і не можна устійнити, яку ролю моглаби відограти валюта в санації господарства. Завданням доброї валюти все було і тепер є служити калькуляційним підкладом при виміні господарських дібр, бути сталим мірилом суспільних доходів і бути трансформатором людської праці на грошеві капітали; а завданням доброї валютарної політики є заховати валюту в релятивній стабілізації, вистерігатися всякого експериментування валютою і не допустити до того, щоби, в наслідок валютарних потрясень, незаслужено збагачувалася одна частина громадянства коштом другої.

Валюта й експорт.

Помимо теперішньої системи замкнених національних господарств з їх імпортовими контінґентами і фаворизуванням експорту, всетаки лишається ненарушеною стара економічна засада, що в міжнродній торговлі продає тільки той, хто одночасно купує. Не може бути господарство наставлене тільки на експорт,

бо, поминаючи навіть дійсні потреби в імпорті, міжнародня виміна дібр змагає до вирівнування, а тому годі найти господарство, яке, мало купуючи, продавалоби багато. Одначе лекшою справою є купно, ніж продаж, а тому також є без порівнання тяжче експортувати, ніж імпортувати. Історичний господарський розвиток привів до того, що маємо у світі національні господарства переважно хліборобські, переважно сирівцеві і переважно промислові. Постійний вимінний рух між такими господарставим є для них питанням життя, головно коли йде про господарства промислові. Ті мусять експортувати за всяку ціну, бо на експорті опирає свою екзистенцію більша частина їх населення. У міжнародній виміні ділає дуже сильно закон конкуренції, а вона є можлива цінами і якістю продукту. Є відомою річю, що при однаковій якости експортованого товару втримається на світовому ринку товар дешевший. На ціну товару має істотний вплив кошт сирівця і кошт виробу, а тому експортова ціна все буде нижча там, де при однаковій ціні сирівця кошт виробу є менчий. Звідси випливає дуже важна засада міжнародної торгівлі, що експортову перевагу все матиме той, хто дешевше продукує.

Власне в умовах стабілізованої валюти, де девізовий курс тримається золотого парітету і не може тривало вийти поза горішню і долішню золоту межу — свій експорт може скріплювати тільки той, хто дешевше виробляє. Тому держави, що їх валюти тримаються золотого парітету, можуть збільшувати конкуренційну силу свого експорту тільки дешевість виробництва. Це одначе вимагає, щоби ціле національне господарство працювало дешево, щоби державний бюджет не переростав сили господарського орґанізму і не забирав йому непомірно високої частини доходу, щоби праця і капітал, які є учасні у виробництві, не ставили до него надмірних вимог, щоби суспільні тягарі стояли у відповідній пропорції до суспільного доходу, бо інакше виробництво здорожиться і так підломиться його конкуренційна сила в чужині. Словом в умовах золотої валюти експортувати може тільки те національне господарство, яке заховає у себе стабілізовані і низькі ціни.

Змінюється справа в умовах паперової, а до того маніпульованої валюти. Золото, від якого відірвано валюту, не має вже ніякого впливу на формування девізового курсу. Відірвана від золота валюта ціниться за границею менше і її девізовий курс мусить більше чи менше обнижуватися. Купна сила гроша на внутрішньому ринку і платнича (чи вартостева) сила його девізового курсу за границею, які при стабілізованій валюті йдуть зі собою в парі, при валюті, позбавленій стабілізації, розходяться. Валюту, яка є в стадії обезцінювання, заграничний господарський світ починає все нижче цінити, звичайно нижче, ніж це булоби оправдане, беручи на увагу купну силу цеї валюти у її власному

краю. Ця розбіжність між купною силою валюти вдома і її девізовим курсом за границею, або як можна сказати, її платничою силою в чужині, зоветься валютарним диспарітетом. Коли цей диспарітет пасивний (вища купна сила в дома, нижча платнича сила в чужині, через що девізовий курс паде під загальний рівень цін), то він викликає експортову кон'юнктуру, бо для чужини є вигідно купувати в країні, валюта якої обезцінюється. Цей процес є загально відомий під назвою експорту, основаного на валютарному демпінгу. У своїй глибшій істоті валютово-експортовий демпінґ переводиться в решті решт на кошт експортуючої країни, бо за обнижкою девізового курсу поступає (хоч з певним опізненням) обнижка купної сили валюти на внутрішньому ринку, що відзеркалюється у загальній звишці цін. А збільшені ціни, при незмінених доходах, приневолюють обтяжувати життєву стопу, що є безумовно процесом убожіння господарського орґанізму.

Врешті слід памятати, що валютово-експортовий демпінґ можуть декотрі держави переводити тільки тому, що є ще держави, які заховали нормальне грошеве уладження, оперте на золоті. Колиб і ці держави відорвали свої валюти від золота і пустили їх — у виді паперових валют — на всі спокуси маніпуляції, то відразу пропалиби всі експортові вигоди, які випливають з пасивних валютарних диспарітетів.

Валюта, що є в стадії обезцінювання, охоронює країну перед імпортом, який стає за дорогий і тому обмежується до найменших розмірів. Алежбо є речі, які треба імпортувати доконче, бо їх нема у власному краю (напр. сирівці), а тоді цей дорого оплачуваний імпорт іноді значно зменшує ефект тих матеріяльних вигід, що їх має національне господарство з демпінґового експорту.

Найбільшою небезпекою для рухливої (маніпульованої) валюти є можливість звишки девізового курсу. Така звишка несе зі собою дуже тяжкі наслідки загальмування експорту, який для чужини не то що перестає бути вигідний, але стає просто неможливий. Загальмування експорту — для господарства, яке є уладжене на експорт — значить обмеження виробництва, що тягне за собою безробіття. Тоді таке господарство стоїть перед альтернативою: або обнижувати ціни, кошти виробу і заробітну платню, або перестати продукувати. Вибирається очевидно альтернативу першу, зі всіми її тяжкими наслідками.

Основа цього прояву в тому, що звишка девізового курсу за границею поступає скорше, ніж звишка купної сили гроша на внутрішньому ринку; оба ці рухи йдуть нерівнобіжно і не впарі, девізовий курс підноситься над загальний рівень цін, через що утворюється активний валютарний диспарітет, який гальмує експорт, ставить йому валютарну барієру та приводить до наслідків, які були наведені вище.

Тому валютарна політика держав, що їх валюти, по відірвані від золота, є в стадії обезцінювання, докладає багато старань, які вимагають іноді великих жертв, щоби могти кермувати девізовим курсом своєї валюти, та в ніякому разі не допустити, щоби він підносився.

З тої причини направа (стабілізація) валюти, яка малаби на меті дефляційними мірами збільшувати купну силу гроша і підносити його девізовий курс аж до рівня попереднього (втраченого) золотого паритету, булаби для цих держав зовсім невідповідна і недоцільна, бо у високій мірі шкодилаби їхньому національному господарству.

Конверзія валюти.

При стабілізації обезціненої валюти можна стосувати три методи.

Одна з них має на меті збільшувати купну силу гроша і підносити девізовий курс до рівня колишнього золотого паритету, а то шляхом зменшування скількости грошей, що находиться в обігу. Є це процес збільшування вартости гроша і він зоветься дефляцією чи також резумпцією валюти.

Друга стабілізаційна метода покидає давну зруйновану і вповні обезезцінену валюту, та будує зовсім нове грошеве уладження, без звязку з давньою валютою, або тільки з дуже незначним звязком з нею. Ця метода зоветься репудіяція валюти.

Трета стабілізаційна метода приводить частинно обезцінену валюту до звязку зі золотом на тому ступні, до якого обезцінення валюти дійшло. Для цього покидається давне монетарне число, яке вже не відповідає ціновому відношенні обезціненої валюти до ваги золота, а зате приймається інше монетарне число, саме таке, що відповідає обниженій вартости валюти. Цю методу називають конверзією, рідше девалюацією, девальвацією чи девальоризацією валюти.

Держави, що мають частинно обезцінену валюту і встигли вже достосувати до цего обезцінення ціле господарське життя, ціни й експорт, не можуть застосувати дефляції для стабілізації своєї валюти. Процес збільшування купної сили гроша привівби до тяжкої збутової крізи, застою у виробництві, до безробіття і спаду цін, а з тим і до збільшення довжних тягарів.

Друга метода є безпредметова, бо на цей час нема у світі такої валюти, що булаби вповні обезцінена і кваліфікуваласьби до репудіяції. Істнуючі паперові валюти, хоч досягли значного обезцінення, але всеж таки тільки частинного, можуть бути стабілізовані на теперішному ступні їх обезцінення, коли тільки уведеться їх у тривалий звязок зі золотом і поставиться їх на реля-

тивно нерухому золоту підставу. Це буде конверзія валюти.

Першою передумовою можливости перевести конверзію валюти є протиінфлянційна і протидефляційна політика емісійних банків, яка має змагати до того, щоби хитання девізового курсу валюти стримувати, успокоїти і не допускати до наглих і сильних курсових скоків. Ця політика має привести також до стабілізації цін на внутрішньому ринку, без чого не булаби можлива стабілізація валюти.

Дальшою передумовою стабілізації є бездефіцитовий державний бюджет і повне упорядкування фінансового господарства, бо бюджетові дефіцити моглиби підважити засаду протиінфляційности валютарної політики, а то тим скорше, колиби не можна було бюджетового дефіциту покрити позичкою.

Підставою стабілізації девізового курсу є зрівноважений платничий білянс, а тому найбільшою журбою чинників, відповідальних за господарську політику, буде змагання утримати платничий білянс у рівновазі, а завданням валютарної політики буде: вчасними та добрими інтервенціями нівелювати дочасні відхили цего білянсу від стану рівноваги.

Врешті передумовою стабілізації валюти є рівнобіжність і згода купної сили гроша на внутрішньому ринку зі зовнішною платничою силою гроша, що виявляється в девізовому курсі. Цей тяжкий процес узгіднення зовнішнього і внутрішнього курсу валюти вимагає іноді довшого часу, а його закінченням має бути усунення валютарних диспарітетів, про які була мова вище. Тут треба вистерігатися штучних інтервенцій, а лишити справу її природньому розвиткові.

Коли ці передумови є сповнені і є осягнена тимчасова стабілізація валюти, а при тім є дані, що цю стабілізацію можна утривалити, то тоді треба подбати про технічну сторінку стабілізації, якою є: 1) устійнення монетарного числа, тобто скількости золота, яка на основі девізового курсу відповідає теперішній (обмеженій) вартости паперової валюти. Коли таке монетарне число є устійнене, то цю справу оформлюється відповідною законною постановою; 2) управильнення покриття валюти. Цим покриттям може бути: монетарний металь (золото), девізи і валюти, які є вимінні за золото і ділові векслі. Покриття, в якому девізи і валюти трактується на рівні зі золотом, називається підкладом девізово-золотим, а від того і сама валюта називається девізово-золотою.

В останньому часі є змагання закинути девізове покриття валюти, бо воно являється зовсім ілюзоричним у випадку знижки

курсу даної девізи і у випадку невимінности даної девізи на золото.

Покриття валюти може бути уладжене: а) у дефінітивній формі, — в такому випадку мусить бути заведене право свобідного биття (карбування) повновартних монет, та обовязок виміни банкнотів за золото, або б) у помічній формі, при якій обовязок вимінности банкнотів тимчасово не виконується, а зате є забезпечена змога за принесені банкноти дістати або золото, або девізи, вимінні на золото, але лиш від певної мінімальної скількости і лиш на те, щоби можна було вирівнати пасивне сальдо платничого білянсу.

Це помічне покриття повинно мати характер тимчасовий, бо як довго воно фактично утримується, так довго валюта не є дефінітивно стабілізована, а ціле грошеве уладження має тільки невикінчені підстави. Очевидно, що така валюта може функціонувати зовсім добре, наскільки є удержувані в порядку самі підстави стабілізації, одначе недостаток фактичної і необмеженої вимінности банкнотів за золото позбавляє господарський колєктив змоги одержати за банкноти золото, що само є вартостевим еквівалєнтом господарських дібр і охоронює від страт тоді, коли, з таких чи інших причин, грошеве уладження попсується і захитається.

Блище обговорення способу покриття валюти не є можливе у цій статті.

Такими етапами переходить формальна конверзія валюти.

Одначе валюту можна конвертувати і з інших причин, та за інших обставин. Так конвертувала саме недавно свою стабілізовану девізово-золоту валюту Чехословаччина. Тут не могло бути мови про якунебудь направу валюти, бо вона ніякої »направи« не потребувала. Мотиви цеї особливої конверзії лежали в експортових труднощах Чехословаччини, а ці труднощі були викликані валютово-експортовим демпінґом держав з обезціненою валютою. Чехословаччина, як промислова країна, мусить експортувати, бо на експорті основується її господарський активізм і прожиток великої частини її населення. Чехословацький експорт не міг цінами конкурувати зі заграницею, з дешевим експортом держав зі захитаною валютою. Ці держави витискали Чехословаччину із добутих колись експортових ринків, через що її вивіз зменшувався, а зараз за тим зменшувалося виробництво, маліли торговельні обороти зі заграницею, дуже погіршувався платничий білянс і його можна було вдержувати у рівновазі тільки при допомозі строгої контролі девіз (»девізові пута«). Врешті в наслідок звужування виробництва виступило одно з найтяжчих суспільних лих — масове безробіття.

Були всежтаки дві можливости зарадити лихові: зменшити державні і суспільні тягарі, та відповідною інґеренцією в справи виробництва привести обнижку коштів продукції і обнижку відсоткової міри, а це було-

би дало обнижку цін настільки високу, щоби чехословацький експорт був видержав чужу конкуренцію. Ці всі обнижки мусілиби — очевидно — викликати обниження життєвої стопи, але якраз це була безумовна конечність, і тільки вона одна могла збільшити конкуренційну силу експорту. Загальна обнижка цін чехословацького виробництва булаби його оживила і тоді не булоби треба братися за операцію здорової валюти.

Про валютарні диспарітети, які немовбито були причиною »дорожнечі« чехословацької валюти — не може бути ніякої мови, бо при золотій валюті не творяться диспарітети.

З ріжних причин, Чехословаччина не спромоглася на загальну обнижку цін на внутрішньому і зовнішньому ринку, а тому мусіла хопитися за валюту. Знижено містоту золота в чехословацькій короні зі 44,58 на 37,15 міліґрама. Цю операцію можна було перевести двома способами: Покинути золотий парітет, відірвати валюту від золота і пустити її на бистрі хвилі маніпуляції. Після частинного обезцінення валюти, можна було її назад звязати зі золотом, але вже на нижчому монетарному числі. Або — так як фактично зроблено — відразу, не покидаючи звязку зі золотом, дати валюті меншу золоту містоту.

Операція чехословацької валюти може вийти на хосен її експортові тільки під умовою, що — в наслідок звишки девізових курсів чужих валют — ціни на внутрішньому ринку піднесуться о значно менший відсоток, ніж о який обнизився девізовий курс чехосл. корони. Колижби ціни підносилися значніше, то операція валюти не принесе користи, бо за внутрішними цінами заразже піднесуться і ціни експортові. Оператори чехосл. валюти були цього дуже свідомі, коли загрожували важкими репресіями кожному, хто підносивби ціни. Вмовляли у свою суспільність, що корона на конверзії нічого не терпить і що вона є тою самою короною, що була перед конверзією. Хоч як дуже тяжко в це повірити, але врешті решт ціла справа удачности конверзії — лежить у цінах. Коли виробництво, що ведеться з власного сирівця, ще можна втримати при давній ціні, то невідомо, як можнаби втримати незмінені ціни виробництва з чужого сирівця, за який, після конверзії валюти, треба більше заплатити. Також невідомо, як перешкодити звишці цін за імпортовані товари, за які, по знижці девізового курсу корони, теж треба більше заплатити. Цей момент вплине, щоправда, на зменшення імпорту, але це можливе тільки до малої міри, бо промислова держава без імпорту не обійдеться.

Конверзію чехословацької валюти треба уважати ставкою на зниження коштів продукції шляхом зменшення реальної вартости суспільних доходів, зокрема заробітних платень, які реально зменшаться, бо

ціни напевно підуть повільно до гори. І лиш настільки скріпиться конкуренційна сила чехословацького експорту, наскільки реально зменшаться суспільні доходи у відношенні до цін. За цю жертву Чехословаччина матиме більше виробництво, більші обороти, а менше безробіття. Ціль конверзії буде осягнена, коли ціни не піднесуться на такий відсоток, о який зменшено містоту золота в чехосл. короні (16,6%) і о який обнизився її девізовий курс.

Одначе є ще одна правно-моральна сторінка такої конверзії валюти. Коли хтось, на передодні конверзії, зложив до чехословацького національного банку 12 кґ. золота, то дістав за него в банкнотах 269.179 кч. Після конверзії, за цю суму грошей в банкнотах можна дістати в томуж банку тільки 10 кґ. золота. Два кґ. золота забрала конверзія. Годі булоби такого пошкодованого переконати правними і моральними арґументами, що він не має причини нарікати і що за ту саму суму корон в банкнотах він має в заміну дістати меншу скількість золота, ніж ту, яку зложив до банку за ці банкноти. Довіряючи в непорушність законних ґарантій, які сама держава визначила і тому повинна їх берегти — він болюче ошукався.

На всякий випадок чехословацький валютарний експеримент, зогляду на свою небуденність і зогляду на консеквенції, які він може принести, вимагає основного студіювання, а зокрема студіювання руху цін і розвитку експорту. Будуччина викаже, чи експеримент повівся, хоч при всьому цьому вже тепер не можна найти відповіді на два питання: 1) невжеж це можливе, щоби такими легкими і то штучними засобами можна було привести до поліпшення господарського положення і 2) що булоби, колиби такого легкого засобу поборювання крізи хопилися всі інші держави, що мають золоту валюту.

Можливости анальоґічної конверзії польської валюти обговоримо в окремій статті.

Ілярій Ольховий.

ЖІНКА і КООПЕРАЦІЯ

Жіноча кооперативна ґільда в Анґії.

Вступні уваги.

Є два типи кооперативних орґанізацій жінок-споживачів*).

Перший — це самостійні жіночі орґанізації, цілковито незалежні від кооперативних центрів.

Другий тип — це комітети при кооперативах, членом котрих стає автоматично кожна жінка, що приступає в члени кооперативи.

Перший тип орґанізацій повстав з кінцем 19 і на початку

*) Порівн. ст. тоїж авторки в ч. 4. »Кооп. Респ.« за б. р. — Ред.

20 віку, коли були дуже популярні гасла еманципації жінок і коли для громадянського вироблення жінки творилися спеціяльні товариства. Ці орґанізації займалися спершу теж взагалі питанням рівноправности жінки; тепер обмежили свою діяльність до поширювання кооперативного руху та раціоналізації домашнього господарства.

Ґільди, що повстають при кооперативах, мають виключно кооперативні цілі, з додатком деяких ділянок суспільної опіки.

Ґільди орґанізували жінок, що мають мало часу на дискусії. Тож вони відразу приступили до реальної праці. Вони вказали жінкам, яка сила скриавється в їх закупах і оживили ту працю сяйвом великих гуманних ідеалів.

Праця ґільд в ділянці кооперації.

Ріжні є дороги, якими йдуть жіночі кооперативні ґільди у кооп. ділянці своєї діяльности, але чотири з них треба виріжнити. Перша — це приєднування членів до кооператив. Жінка жінці зуміє найкраще виложити користи з якоїсь справи. Найкращі успіхи осягнула в тій ділянці австрійська ґільда своїми відвідинами від дому до дому, а передусім відвідинами новозаселених округів. В Анґлії і Голяндії ведеться така праця головно серед робітничих сфер.

Другою ділянкою праці є пропаґанда закупів в кооперативі, а зокрема предметів власного кооперативного виробництва. Прямо вірити не хочеться, що може жіноцтво зробити для цеї справи. Пропаґування вірности кооперативній крамниці і кооперативній продукції — це основне заняття ґільд. Для цієї пропаґанди улаштовуються в Бельґії порівнальні вистави кооперативних і приватних продуктів під оглядом їх якости. В Австрії осягають це саме через куховарські курси. Дуже успішною методою є скликування зборів, на яких кожний член, що постійно вживає якогось продукту, вказує на його прикмети. Дальше практикується ще відзначування на публичнім святі тих членів, що 25 років були вірні своїй кооперативній крамниці. Орґанізують теж по цілім краю спеціяльні кампанії за збільшення споживання молока, чеколяди, какао (Анґлія), марґарини (Швеція), тощо.

Жінки можуть також причинятися до збільшення оборотових фондів кооперативи, а саме в цей спосіб, що не відбирають своїх товарових зворотів. Дуже успішною методою для збирання додаткових уділів є маркова система, практикована в Анґлії. Кожний член дістає книжку, а в кооперативі за дуже низьку ціну можна набути значок, який вклеюється на сторінках книжки. Коли заповниться сторінка, тоді відривається картку і членові зачислюється другий уділ до кооперативи.

Четверта ділянка праці жінок в кооперації, це взагалі су-

*) Internationale Genossenschaftliche Rundschau. J. XXII. Nr. 8.

спільна праця. Може тому власне, що жінки мало мають до діла з чисто технічною працею в кооперативах, вони можуть більше звертати уваги на найдальші цілі кооперації; а громадська праця, що робить з кооперативної установи щось більше як чисто господарське підприємство, дуже їм відповідає. Жінки орґанізують клюби, порадні для матерей, садки для дітей, санаторії і ріжні культурно-освітні інституції, як бібліотеки та читальні.

Велика живучість ґільд вказує ясно, що ця праця жіноцтву дуже відповідає та що орґанізація жінок, які досі жили лише своїми домашніми заняттями, може мати великий вплив на позитивне формування суспільного життя.

Початки анґлійської ґільди.

Анґлія — батьківщина споживчої кооперації — дала теж почин до зорґанізування жінок кооператисток*).

Зорґанізування їх припадає саме на час, коли, під впливом демократичних кличів минулого віку, розвинулася на полі економічнім кооперація, а в соціяльному житті — побіч інших важних перемін — зазначилося змагання жінки до рівности — як що до права на працю, так і що до громадянських управнень.

Жінки змагали між іншим до того, щоби і ті, що не працюють фахово, поза своїм домашним огнищем, цікавилися суспільним життям та пізнавали його закони.

Кооператори признали відразу жінці рівні права, що перше, вже дякуючи демократичним засадам кооперативної орґанізації, а відтак з практичних оглядів, — тому, що жінка є орґанізаторкою споживання і, як така, має найбільший вплив на скупчення всіх закупів в кооперативі.

Щоби приєднати жінок до кооперації віддали кооператори жіноцтву сторінку в кооперативнім журналі »Кооперативні Новини«, а жінка тодішнього міністра освіти написала заклик до жінок, щоби вони не тільки купували в кооперативі, але теж приходили на збори та брали участь в управі тією інституцією, до розвитку котрої вони у великій мірі причиняються.

Під впливом цього заклику 7 піонірок оснувало 1883 р. „Women's Cooperative League“, — »Жіночу Кооперативну Ліґу«, що пізніше називалася Жіночою Кооперативною Ґільдою („Women's Cooperative Guild). При кінці 1883. р. повстало вже три Філії Ж. К. Ґільди, а 25-літний ювілей виказував 500 філій і 25 тисяч членів. В останнім звіті зі своєї діяльности виказує Ж. К. Ґільда в Анґлії 1500 філій з 72 тисячами членів.

---

*) Література предмету: „Spółdzielczy Przegląd Naukowy“ r. IV. z. 12. i r. V. z. 1. „Angielska Liga Kooperatystek“ M. Orselti.

*) И. Озеровъ: Общество потребителей“ стор. 45—53. „Internationale Genossenschaftliche Rundschau“J. XXVI. Nr. 7.

Анґлійська жіноча ґільда не обєднує в своїй діяльности Шкоції і Ірляндії. Тут повстали ґільди, незалежні від анґлійської.

Члени ґільки — передусім жінки фабричних робітників і давніші робітниці фабрик.

Завдання і методи праці.

Завдання Ґільди переходили велику еволюцію. Спершу вони були чисто філятропійного характеру. Члени мали сходитися до свого клюбу, дещо прочитати про кооперацію, а при тім виробляти ріжні річи потрібні бідній дітворі. Але вже дуже скоро показалося, що ці завдання за вузькі, і перший обіжник ґільди так їх поширив на: 1) розповсюдження знання про кооперацію, 2) між тими, що вже знають про користи з кооперації, скріплювання зацікавлення кооперацією, 3) змагання до поліпшення положення жінки взагалі.

Теперішні завдання Ж. К. Ґільди зводяться до таких точок: 1) розвиток кооперації і суспільного життя взагалі і 2) підношення домашнього господарства.

Першою вимогою ґільди є вірність своїй кооперативній крамниці. Ґільда жадає, щоби кожний член ґільди був членом споживчої кооперативи, бував на зборах кооперативи і брав участь у її життю. Вона хоче, щоби кооператива була не тільки місцем, де полагоджуються закупна, але й осередком освіти та товариського життя. Це завдання має сповняти кооператива через орґанізування бібліотек, лєкцій, прогульок, концертів і вистав. В цілі кооперативного освідомлення членів, ґільда орґанізує відчити, лєкції, курси та видає брошури. Вона переводить конкурси на найкращі праці, а нагородою звичайно бувають дарові проїзди на краєвий зїзд ґільди або поїздки за границю.

Заки ґільда дійшла до цих ділянок праці, вона старалася при помочі лєкцій освідомлювати жінок про самоврядні орґанізації, про правне положення жінки та взагалі будити в ній зацікавлення суспільним життям. Займалися ґільди також пропаґандою за рівним виборчим правом для жінок та для політичного їх освідомлення орґанізували лєкції і зїзди.

Крім цього Ж. К. Ґільда цікавилася умовинами праці жінок та для інформацій збирала статистичні дані про час праці жінок, їх заробітки в кооперативних крамницях, про працю жінок в інших галузях промисловости (поза текстильною). Ґільда виступала проти надужить щодо часу праці, добивалася скорочення годин праці жінок, виступала за приняттям жінок — інспекторів і жінок лікарів для досліду над здоровлям дівчат, що працюють у фабриках. Ж. К. Ґільда домагалася поліпшення умовин праці у фабриках взагалі, бо вони, як у приватних фабриках, так і в кооперативних були доволі прикрі. На тій ділянці праця ґільди осягнула великі успіхи.

Як матері, цікавляться члени ґільди справою всесвітнього мира, піднесення рівня платень, поправи умовин праці і відпочинкових осель та санаторій.

Як господині, цікавляться вони орґанізуванням публичних чи кооперативних пралень, купалень і приміщення елєктричної енерґії в домашнім господарстві для улекшення праці.

Щоби зясувати собі великий круг зацікавлення Ж. К. Ґільди, досить навести кілька наголовків друкованих рефератів, які були до диспозиції філій: »Спільне виховання дівчаток і хлопчиків«, »Життя і обовязки громадянина«, »Про жіночу кооперативну ґільду«, »Жінка, як кооператор«, »Жінка і реформа закону про бідних«, »Фабричні закони«, »Про жіночі союзи«, »Індустріяльна система і родина«, »Веґетаріянська кухня«, »Приладження білля«, »Ґіґієна«, »Положення жінки на сході«, »Няньки і няньчення дітей«, »Соціяльна і медична сторона питання про алькогольні напитки«, а з новіших питань: »Господарські причини безробіття«, »Новий закон про обезпечення«, »Нові засоби для розброєння«, »Новий наступ на кооперативні фінанси« (про підвищення податку від кооператив) і т. д.

В ділянці кооперації жінки добилися отвертого членства. В заранні кооперативного руху кожна родина могла мати в кооперативі тільки одного члена, а декотрі кооперативи мали застереження, що тим членом має бути мужчина. Є ріжні погляди на причини такого ставлення справи: перший пояснює, що перед війною ще замало була розвинена кооперативна продукція і тому великі оборотові капітали в кооперативі не мали примінення. Другою причиною було те, що боялися, щоби через членство жінок в кооперативі чоловіки не перестали нею цікавитися. Дальшою причиною було те, що членство чоловіка і жінки не збільшувало закупна даної родини.

Однак, коли зросла кооперативна продукція, зросли теж потреби на більші фонди і тоді жінки дістали можливість вступати в члени кооперативи. Тепер припускають (хоч статистики в цім напрямі нема), що половина всіх членів анґлійської кооперації — це жінки.

Крім осягнення отвертого членства і поліпшення умовин праці в кооперативних фабриках Ж. К. Ґ. причинилася теж і до побільшення збуту кооперативних продуктів.

Велику вагу кладе ґільда теж на орґанізування ріжних вистав та забав для дітей, щоби таким чином від найменших літ зацікавлювати дітей кооперацією і звязувати їх почування з кооперативою.

Метода праці є слідуюча: кожна філія є самостійною у своїй праці, однак екзекутива підготовляє деякі пекучіші питання, випрацьовує реферати і подає їх до прочитання і для дискусії філіям. Ці їх основно в себе обговорюють і дискутують. На конґресі відпоручників переводять ще раз над ними дискусію, вирішують і приступають до переведення рішень в життя.

Питомою прикметою Ж. К. Ґільди є те, що вона має у своїх рядах велике число бесідниць, бо представниці екзекутиви є прелєґентками для секцій, секційні ради служать рефератами для округів, а округи для філій. Ж. К. Ґільда спеціяльно звертає увагу на вироблення бесідниць з поміж своїх членів; в тій цілі орґанізує прилюдні дискусії, а в першій мірі примінює т. зв. „Question Bot". Це є скриночка, в яку кожна присутня жінка кидає картку з якимсь питанням, а відтак кожна з них витягає одну картку і її завданням є з місця відповісти на поставлене питання. Це дуже причиняється до скорого зорієнтования в предметі, швидкої відповіди і обзнакомлює з цілою низкою найріжнородніших питань з области кооперації.

Орґанізаційна схема.

Орґанізація Ж. К. Ґільди представляється слідуючо: основною клітиною орґанізацій є ф і л і я, котра може мати не менше 10 членів. Філії лучаться в о к р у ж н і о р ґ а н і з а ц і ї, а ті в с е к ц і ї. Округів є 45 а секцій 8. На чолі округ стоять окружні комітети, а на чолі секцій — секційні ради. Їх вибирають філії, з котрих кожна має один голос на 25 членів.

Екзекутивою Ж. К. Ґільди є Центральний Комітет, що складається з предсідниці і секретарки, 8 голов секційних рад. Секретаркою є професіоналка, а предсідницею є все якась визначна громадська діячка, котра сповняє цей уряд безплатно. Ця безкористність — як твердять анґлійські кооператорки — боронить рух перед бюрократичністю й шабльоновістю та забезпечує йому великі ідейні цінности.

Найвищою інстанцією Ж. К. Ґільди є річний конґрес, на котрім є заступлені всі округи, секції і філії одною представницею на 25 членів.

Фінансово спирається Ж. К. Ґільда на підмозі анґлійської Кооперативної Унії і гуртівні, але ця підмога є відносно дуже мала, якщо взяти на увагу великі заслуги і успіхи Ж. К. Ґільди.

В А н ґ л і ї повстала 1906 р. теж мужеська кооперативна ґільда, але спроби навязати співпрацю між ними досі не увінчалися успіхом.

Ж. К. Ґільда співпрацює з управою Кооп. Унії та навіть творить мішані орґани з її орґанізаціями для спеціяльних акцій, як напр. боротьба з боргами, приєднання членів і інші.

Ювілей 50-ліття.

В 1933 р. святкувала Ж. К. Ґільда 50-літний ювілей свого існування. Присутніх було поверх 1600 осіб: делєґаток ґільди, представниць британської кооперації, Міжнародного Кооперативного Союзу, Міжнародної Жіночої Кооперативної Ґільди і представниці 9-ти чужинних ґільд. Від кооп. секції Союзу Українок була теж представниця, п-і Н. Селезінкова.

Предсідниця ґільди при отворенні конґресу згадала про працю і жертвенність піонірок, що вибороли для жінок право займатися громадськими проблємами. Далі предсідниця згадала, що, хоч кооператори признали жінці рівні права з чоловіком, то однак до 1883. р. всю працю в управах кооператив, як і соціяльну працю виконували мужчини. А жінки творили лише 99% покупців у кооперативах. Творення плянів і проєктів кращого завтра були виключною областю чоловіків. В тій атмосфері зродилася Ж. К. Ґільда та дала можність жінці переступити поріг її домашнього огнища та побачити візію кращого, чистішого світу.

Відтак предсідниця Між. Кооп. Ґільди передала привіт від Міжнароднього Кооперативного Союзу Ж. К. Ґільді, що стала прообразом всіх інших жіночих кооперативних орґанізацій. Вона теж передала анґлійській ґільді на спомин міжнародний прапор. На прапорі видно веселку і сонце з 15 лучами. В сонці кошик для закупів та ініціяли Міжнародної Кооперативної Жіночої Ґільди. Краски пояснила Предсідниця Між. Кооп. Ґільди так, що біла це краска материнства, синя вірности і зелена надії. Веселка є символом міжнароднього обєднання, а 15 лучів сонця це 15 жіночих кооперативних ґільд членів Між. Кооп. Ґільди.

Відтак промовляла міс Давейс, зазначаючи, що кооператорки мусять впливати на свої уряди, аби були перервані зброєння і щоби міжнародня господарська конференція визволила народи з капіталістичного гнету.

Як вислід цеї промови і дискусії винесено дуже острі резолюції в напрямі всесвітнього роззброєння.

Крім того зїзд займався справою зменшення годин праці, поправою відносин у найбідніших дільницях та вихованням і опікою над дитиною.

Закінченням конґресу була демонстрація в Crystal Palace. Було там поверх 15.000 кооператорів, що виповнили партер і ґалєрію великої палати, приголошені були численні промови і привіти. Велике оживлення внесли в це свято дефіляда 8 секцій Ж. К. Ґільди, з котрих кожна йшла в окремім строю та з відповідною квіткою, відзнакою своєї округи.

Евгенія Вербицька.

Хто читає пресу, а не передплачує, той не цінить, не шанує чужого труду й добра! — Передплатіть наш журнал! Дістанете безплатно цінні книжкові премії! (Докладніше про це гл. в оголошенню на окладинці).

ПРОБЛЕМИ КООП. ОРҐАНІЗАЦІЇ І ПРАКТИКИ

Між кооперативною теорією і практикою.

В попередних числах »Кооп. Республики« за 1934 р. подав я спробу характеристики персоналу кооператив для загального закупу і збуту (крамарів) та розпочав заповіджений огляд праці проводу цих кооператив, в першу чергу подавши форми совісного та несовісного урядування справників, цих начальних директорів сільських кооператив.

Тепер спробую подати огляд праці решти членів проводу кооператив (скабників, книговодців) та начеркнути діяльність надзірних рад та контрольних комісій тих-же кооператив*).

2. Праця скарбника.

На посаду касієрів в низових кооперативах для загального закупу і збуту звичайно вибирають більш-менш заможних людей.

На загальних зборах кооперативи, в часі виборів керуючих орґанів, висувають, як найліпший і, в даному випадку, своєрідний аґітаційний засіб: заможність кандидата на касієра, з натиском підкреслюючи, що в разі нововибраний касієр спроневірить повірені йому кооперативні гроші, то »буде з чого« ці гроші назад повернути до кооперативи.

Отже, на зборах не звертається жадної уваги не тільки на кооперативну освідомленність, але навіть на якість характеру нового претендента на посаду касієра, ц.-то — на його моральну вартість, чисто сердечно припускаючи навіть евентуальність манка за його урядування.

Ці, в кожнім разі мало-приємні припущення все-ж не ображають чести кандидата, який такого рода докази своїх касієрських здібностей приймає без протестів з самовдовільною усмішкою людини, що добре знає собі ціну.

Арґумент багацтва завше тут перемагає й збори без жадної опозиції нового касієра обирають.

До рідкости належать случаї, коли функції касієра перейматють на себе незаможні одиниці. В таких випадках ці кандидати-незаможники звичайно або мають за собою поруку заможних людей (прим. — підписані векслі), або посідають добру опінію села, як незвичайно чесні та совісні люди.

*) Початок цієї статті д-ра П. Панченка див. ч. ч. 1 і 3 »Кооп. Респ.« за 1934 р. В ч. 3 »Кооп. Респ.« опущено заголовок статті: »Між кооперативною теорією та практикою«. Замісць него надрукований наголовок: »Праця членів управ кооператив для загального закупу і збуту« — належить перенести нижче, як підзаголовок, між рядки 15—16 перед словами: »Як відомо«... з додатком I. перед згаданим підзаголовком.

Редакція.

Праця касієрів в кооперативах для загального закупу і збуту — не є складною. Згідно з вимогами статута — зводиться вона до провадження касової книги та приходування, розходування і перехования грошей. Обовязки ці не вимагають якоїсь особливої вправи чи уміння.

Однак і ці прості обовязки також не завше використовуються вповні і як слід.

Описуючи працю касієрів низових кооператив для загального збуту і закупу, поділяю їх на слідуючі види, а саме:

а. Скарбників-манкарів більшого і меншого розміру.
б. Скарбників типу: »що книжки покажуть«.
в. Скарбників свого рода „honoris causa".
г. Скарбників-скрупулянтів.

а. **Скарбники-манкарі більшого і меншого розміру.**

Скарбників цего типу вже можна здалека розпізнати. Довідавшись, що до кооперативи приїхав ревізор, такий касієр звичайно перший ставиться на місце, пропонує ревізорові, що він підшукує для нього найліпшу кімнату на селі, постарається про вікт та всі вигоди, бо він вже добре знає, що потрібно інтеліґенту на селі, щоби добре почуватися. Таку хату дійсно віднаходить, нікому не дає доторкнутися до валізи ревізора, власноручно і з явною до неї пошаною відносить її до замовленої хати і відпроваджує туди ревізора. Тут-же при нім віддає господареві хати рішучі розпорядження про те, як і що треба »пану інспектору« зварити, як треба випалити піч, щоб »не смерділо«, яку постіль треба дати і т. д., і т. д. Від тої хвилі не відходить від ревізора ні на крок (бо має страх, щоби під-час його відсутности хто-будь інший, непокликаний, нічого злого про него не сказав), старається бути ревізорові в кожній мінуті помічним, радо подає йому всі потрібні й непотрібні інформації, леститься і взагалі старається зробити як найліпше вражіння та до де-якої міри навіть заприязнитися.

Які міркування кладе скарбник в основу цієї своєї поведінки, не трудно здогадатися. В таких тяжких випадках свого касієрського життя, як ревізія кооперативи, та до того ще маючи на сумлінню не викрите, але неминуче манко, касієр-манкар ратується, як може. І хоч дуже добре знає неминучість близької для нього катастрофи, все-ж в глибині своєї душі має таку-сяку надію. Ану-ж ревізор манка не відкриє? А коли й відкриє — то може краще поставиться до такої ввічливої, услужної людини, як він? А може й частину манка подарує?

Іншої вдачі скарбники-манкарі, довідавшись про приїзд ревізора, довший час не зявляються до кооперативи. »Годину, як поїхав в ліс по дрова«, чи »тільки-що у важливій справі виїхав до міста«, — так пояснюють відсутність переляканого ревізією касієра-манкара його родина. Все-ж довго критися поза хатою

(чи поза селом) не можна, і тому, звичайно, пізно вечером або ранком слідуючого дня, коли перший переляк мине, являється такий »директор« до кооперативи з касовою книжкою в руках і без гроша в кишенях.

Не маю змоги за браком місця змалювати всю ріжнобарвність поведінки скарбників-манкарів в таких тяжких випадках їхнього життя, як ревізія кооперативи. Однак, веселі чи сумні, соромливі чи нахабні, услужливі чи ні — всі вони майже без винятку сходяться в однім, а саме: оспорюють викрите манко, оспорюють з більшою чи меншою впертістю,в залежності від своєї вдачі та анальогічної »практики« в минулому. І коли вже бачуть, що справі не поможуть, відразу мякнуть та в більшости випадків погоджуються викрите манко добровільно заплатити. В рідких випадках найбільш уперті віддають справу на судову дорогу, гадаючи, що може там їм щастя усміхнеться. Але, звичайно, заводяться в своїх надіях, відпокутуючи в значно ж більшій мірі свою, ні на нічим не основану впертість і злу волю.

Скарбників цього типу тепер вже не так часто зустрічаємо по низових кооперативах. Від довшого часу повітові кооперативні центри провадять з ними рішучу боротьбу. Ця боротьба дала вже поважні результати. Належить стреміти й надалі всіми і безпосередніми засобами, напр. частою контролею і посереднім шляхом кооперативного виховання мас, цей негативний тип касієрів-манкарів цілковито усунути з життя кооператив. Ще трохи зусилля та належної праці в цьому напрямі й бажана ціль напевно здійсниться.

б. **Скарбники типу »що книжки покажуть«.**

Це здебільшого веселої вдачі люди. На запиті: »яку готівку маєте«? — з веселим усміхом відповідають: »що книжки покажуть«! — »Як покажуть книжки 100 зол., то буде 100, як покажуть 300 зол., то буде 300, а як нічого не покажуть — то нічого й не буде«! І дійсно, як говорять, так і роблять! Слова не розходяться у них з ділом!

Такого типу скарбники, річ ясна, манка ніколи не мають, бо на кожне сальдо каси — годяться, показуючи для провірки готівку. Це дуже цікавий тип кооперативних скарбників. При добрім книговодстві вони не роблять матеріяльних шкід своїй кооперативі, кожночасно погоджуючись на таку касову готівку, яку »книжки покажуть«.

Цікаво, що дуже часто такого типу скарбники зовсім не провадять жадних записів в своїх касових книжках, сміло довіряючи всьому тому, що книговод напише, а ревізор усталить.

Може це й непозитивний тип касієра, однак (при добрім та совісним книговодстві) тип в кожнім разі не шкідливий для кооператив.

Скількість їх є незначною з помітною тенденцією до зменшування та цілковитого зникнення з життя сільських кооператив.

в. Скарбники свого роду „honoris causa".

В своїм поділі дав я цього рода скарбникам таку почесну назву не тому, що вони чимсь незвичайним прислужилися своїй кооперативі й кооператива їм за це чимось віддячилася... Ні! Ані вони кооперативі, ні кооператива їм нічим не зобовязані. Почесна назва тут є результатом цілком іншої причини, яка має на меті підкреслити лишень те, що такого »гонорового« типу скарбники звичайно нічогісенько з обсягу своїх прямих обовязків не роблять, уважаючи свою посаду свого рода платним (чи безплатним — як прийдеться!) відпочинком, а себе — касієрами „honoris causa".

Це є новий і, правда, теж досить рідкий оказ скарбника, який вже майже цілковито зникає з життя низових кооператив.

Наведені в горі два перші типи скарбників — в більшій скількости випадків самі провадять касові книжки; в меншости — цю працю виконують за них книговодці дотичних кооператив.

Скарбники, що провадять самі касові книжки, ведуть їх, як уміють: одні добре, другі зле. Але до рідкости належать факти доброго підсумування. Звичайно, до книжок вписуються орудки кооператив, а підсумування книжок нерідко залишається до нагоди люстрації, евентуально, ревізії кооперативи.

Недоцільність такого провадження касових книжок є очевидна! Така практика свідчить, що касієри або зовсім не уявляють собі ваги провадження касових книг, або, коли й мають про те де-яку уяву, то з лінивства, чи з якоїсь іншої, тільки їм відомої причини, не бажають цего підсумування робити. Однак, в першім і другім випадку — практичний результат є той самий: книга розходиться зі своїм прямим призначенням: кожночасово виказати той чи інший стан готівки та — в разі сумніву — її сконтролювати. Можна тому без перебільшення ствердити, що в більшости випадків книжки провадяться у нас не для вигоди самих касієрів, а тільки з тих причин, що так робити наказують РСУК та дотичні повітові кооперативні центри.

Належить тому ролю та значіння касових книжок при кожній нагоді відповідно пояснювати проводу кооперативи, привчаючи скарбників, у їх-же власнім інтересі, до сумлінного, правильного та постійного провадження касових книжок з конечним підсумованням вписаних орудок.

Щоби цю дуже важливу справу поставити на належну височінь — не зашкодило-б в деяких випадках рецідіву примінювати ті чи інші репресійні міри (прим. — грошеві кари). В цей спосіб дуже скоро позбудемося непідсумованих книжок, що в часі провірки кооператив так псують нерви та приносять неприємні несподіванки касієрам у виді більших чи менших касових недостач.

г. Касієри — скрупулянти.

Цей позитивний тип починає все більше та більше витісняти собою наведені типи скарбників.

Солідний, совісний — ось прикмети касієрів цего типу. Звичайно, касові книги завше знаходяться у них в дуже добрім стані, а гроші — до сотика годяться зі сальдом касової та ліквідаційної книг.

Приємно мати діло з цего рода скарбниками! Ще більш приємно пізнавати, що цей позитивний тип касієрів помітно вже у нас переважає. Маючи за такий, розмірно короткий час праці такий людський дорібок, можемо вже сміливо дивитися вперед, не боючись за майбутність нашого кооперативного будівництва.

(Кінець буде).

П. Панченко.

З ЖИТТЯ КООПЕРАЦІЇ

НАЦІОНАЛЬНИЙ СКЛАД І ТЕРИТОРІЯЛЬНЕ РОЗМІЩЕННЯ КРЕДИТОВИХ КООПЕРАТИВ В ПОЛЬЩІ.

Квартальні бюлєтені Державної Кооперативної Ради про рух вкладок і стан позичок в обєднаних ревізійними союзами кредитових кооперативах Польщі обіймали в першому кварталі 1933 р. 4.965 кооператив і в четвертому кварталі — 5.060 кооператив, на 5.437 всіх кредитових кооператив, які належали до ревізійних союзів в дні 1. І. 1933 р.

Поділ кредитових кооператив на національні ґрупи в IV. кварталі 1933 р. представляється так:

національні ґрупи:	число кооп.	в % %	% насел.*)
кооперативи 8 польських союзів	3.375	66,7	69,2
кооперативи 2 українських союзів (РСУК — 404, РРС — 34)	438	8,7	15,2
кооперативи 5 німецьких союзів	457	9,0	3,0
кооперативи 4 жидівських союзів	790	15,6	4,6
інші національности	—	—	4,6
Разом кооп. 19 нац. союзів	5.060	100,0	100,0

З порівнання процентової участи поодиноких ґруп національних союзів в числі кооператив і участи дотичних національностей в числі населення бачимо, що німці мають три рази більше кооператив, ніж приходиться на них населення, жиди два рази більше, а українці майже два рази менше. У поляків процент кооператив також менший від проценту населення, але ця ріжниця невеличка. Отже щодо числа кредитових кооператив, у відношенні до числа населення, то на першому місці стоять німці, а на останньому українці. Правда, значна частина

*) Після офіціяльних даних перепису 1921 р.

кредитових кооператив РСУК не увійшла до квартальних зіставлень, але такі кооперативи мали й інші союзи.

Територіяльне розміщення кредитових кооператив після воєвідств представляється слідуючо:

Воєвідство:	число кооп.	в %%	% насел.
Білостоцьке	258	5,1	5,2
Келєцке	353	7,0	9,2
Краківське	493	9,7	7,2
Любельське	297	5,9	7,7
Львівське	650	12,8	9,8
Лодзьке	282	5,6	8,3
Новоґрудське	159	3,1	3,3
Поліське	135	2,7	3,5
Поморське	216	4,3	3,4
Познанське	398	7,9	6,6
Станиславівське	325	6,4	4,6
Шлезьке	249	4,9	4,1
Тернопільське	398	7,9	5,0
Варшавське з Варшавою	389	7,7	11,6
Віленське	163	3,2	4,0
Волинське	295	5,8	6,5
Разом	5.060	100,0	100,0

Коли відношення між процентовою участю кожного воєвідства в числі кооператив і числі населення приняти за покажчик густоти сітки кредит. кооперації, то найгустішу сітку малиб галицькі воєвідства: краківське, львівське, станиславівське і тернопільське, а відтак воєвідства познанське, поморське і шлеське. В усіх цих воєвідствах процент кооператив є вищий від проценту людности, при чім найвищий він є в воєвідствах львівському, тернопіл., краківському. В кількох воєвідствах процент кооператив і процент населення майже однаковий (білостоцьке, новоґрудське), а в решті воєвідств процент кооператив є значно нижчий від проценту населення, при чім найнижчий він є в варшавському воєвідстві разом з містом Варшавою, відтак у лодзькому і келєцькому воєвідствах.

Коли брати воєвідства ґрупами, після колишніх »заборів«, то на перше місце по числу кредитових кооператив у відношенні до числа населення треба поставити колишній австрійський »забор«, на другому місці — пруський »забор«, а останнє місце займає російський »забор«.

На території пяти воєвідств з українською національною більшістю (львівське, станиславівське, тернопільське, волинське, поліське) було разом 1803 кредитових кооператив, або 35,6% всіх кредитових кооператив Польщі. Населення цих воєвідств становить 30,1% населення цілої Польщі.

Яке процентове відношення кредитових кооператив в поодиноких воєвідствах з українською більшістю населення, до загаль-

ного числа кредитових кооператив цих воєвідств, це видно зі слідуючого зіставлення:

Воєвідство:	всіх кооп.	в %	% насел.
Львівське	650	36,0	32,5
Станиславівське	325	18,0	15,5
Тернопільське	398	22,1	16,7
Волинське	295	16,4	23,6
Поліське	135	7,5	11,7
Разом	1.803	100,00	100,0

Як бачимо, в межах пяти воєвідств з укр. більшістю розміщення кооператив є менше рівномірне, ніж в цілій Польщі, при чім з порівнання процентової участи поодиноких воєвідств в числі кооператив до числа населення виходить, що найгустішу сітку кредитової кооперації маємо в тернопільському воєвідстві, відтак у львівському, а на кінці у станиславівському; — в усіх цих воєвідствах процент кооператив вищий від проценту населення. У волинському і поліському воєвідствах процент кооператив значно нижчий від проценту населення.

На 1803 кредитових кооператив, що знаходяться на території пяти воєвідств з українською більшістю було 398 кооператив РСУК, або 22,1%, в той час, коли українське населення становить около 63,0% до загалу населення цих воєвідств. Як що до кооператив РСУК додати 34 кооперативи РРС, що входили до квартальних зіставлень, хоч вони не всі лежать на території згаданих воєвідств, тоді процент укр. кооператив піднесеться до цифри 24,0.

Яке місце в поодиноких воєвідствах з українською більшістю займають кредитові кооперативи РСУК, що увійшли до квартального бюлєтеню Кооперативної Ради за IV. квартал 1933 р,. це видно зі слідуючого зіставлення:

Воєвідство:	всіх кооп.	укр. кооп.	укр. кооп. в % до всіх
Львівське	650	147	22,6
Станиславівське	325	100	30,8
Тернопільське	398	133	33,4
Волинське	295	16	5,4
Поліське	135	2	0,7
Разом	1.803	398	22,1

З цього зіставлення бачимо, що на території пяти воєвідств, де українці становлять майже дві третини населення (63,0%), мають вони ледво 22,1% (зглядно 24,0%) кредитових кооператив, отже приблизно одну четверту частину, а три четвертих кооператив належить до інших національностей. Найвищий процент кооператив приходиться на українців у тернопільському воєвідстві (33,4%), відтак в станиславівському (30,8), найнижчий процент на Поліссю (0,7) і на

Волині (5,4). Середнє місце займає львівське воєвідство; тут процент майже рівний до % краєвого (22,6).

Отже наш край під оглядом орґанізації кооперативного кредиту є опанований на 3/4 національними меншостями, що становлять округло 1/3 його населення.

З цього стану річей українські кооперативні діячі мусять зробити відповідні практичні висновки.

Андрій Жук.

ДАЛЬША КРИТИКА НОВЕЛІ ДО КООП. ЗАКОНА.

Як відомо, новеля до кооп. закона ще не оголошена в деннику законів і мабуть, з огляду на поправки внесені сенатом, прийде ще раз до сойму.

Орґан познанської »Унії Кооп. Союзів« „Пораднік Спулдзєльні„ у передовиці 8. числа обговорює зміни, які малиб бути внесені новелею; друга стаття автора Г. С. п. з. »У світлі фактів« полємізує з арґументами, що їх наводив віцеміністер п. Л. Козловскі в соймі, оборонюючи свій законопроєкт.

З того видно, що польські кооперативні круги, мають ще надію на якісь зміни у загрожуючій цілій кооперації новелі.

КООПЕРАЦІЯ »ЗЄДНОЧЕНЯ«.

Як відомо, польська рільнича кооперація типу Стефчика, обєдналася у верховну орґанізацію п. н. »Зєдноченєе«.

На день 1. січня 1933 р в склад Зєдноченя входило 5 ревізійних союзів (Патронат Рільничих Кооп-в у Львові, Ревіз. Союз Рільн. Кооператив у Варшаві, Союз Рільничих Спілок в Тешині, Райфанзенський союз в Катовицях і Ревіз. Союз Рільн. Кооп-в в Торуню). В тих союзах працює 9 господ. централь, в чому 3 фінансові (Центральна Каса Рільн. Сп., Союз Рільн. Сп. в Тешині і Пол. Банк Райфайзена в Катовицях), 4 централі хлібор.-торговельні (Варшава, Краків, Вильно, Торунь) і 2 централі молочарських спілок (варшавська і краківська).

Тих 5 ревіз. союзів обєднували на початку 1933 р. 3929 кооператив, в тім 2792 кас Стефчика, 48 інших кредитових кооператив, 842 молочарських спілок, 126 хлібор.-торговельних, 8 кооп. синдикатів і 113 »ріжних« кооператив. За рік 1933 це загальне число зменшилося о 194 кооператив, через викреслення нельояльних і ліквідацію упавших кооператив. Число членів зменшилося теж: з 999 тисяч до 964 тисяч.

Каси Стефчика зменшилися числом незначно, убуло 62, уділи зменшилися о 515 тис. зл. Суспільні фонди зросли з 11.9 міл. зл. до 14.1 міл. зл. (зріст о 2,2 міл. зл.). Сума уділених позичок: 114.4 міл. зл. (перед роком 124.9 міл.). 63.8% тих позичок уділено з місцевих фондів, решта з банкових кредитів. Перед роком цей відсоток був менше корисний — 59.6%. — Сума вкладок 40 міліонів зл. (перед роком 44 міл.). Але пересічне число вкладників на кооперативу збільшилося: з 92 на 94.

Молочарські спілки в 1932 р. зменшилися числом з 927 до 842. Достава молока впала з 320.2 міл. літрів до 244.9 міл. л. За 1933 рік поправилися відносини у варшавськім Молоч. Союзі: достава зросла о 19%.

Хліборобсько-торговельні кооперативи (»Рольнік«-и) потерпіли від кризи найбільше з усіх видів. Зі 126 кооп-в частина заломилася і є в ліквідації — головно через спад цін і невиплатність довжників-хліборобів. Ті, які пристосувалися до змінених умов, розвиваються; обороти хлібор. продуктами у тих кооперативах ростуть.

В ґрупі »ріжних« кооператив добре розвиваються кооперативи пасішників, продуцентів риб, для збуту худоби і безріг.

СОЮЗ ПОЛЬСЬКОЇ СПОЖ. КООПЕРАЦІЇ »СПОЛЕМ« В 1933 Р.

Постійні власні фонди Союзу »Сполем« зросли 1933 р. з 3,898.000 зл. до 4,070.000 зл. Зате уділи зменшили на 100.000 зл. (кругло) і є тепер 1,644.838 зл. Вартість продукції союзних продукційних заведень у Влоцлавку, Кєльцах, млинів у Соколові і Радомску (згорів в червні м. р.) і пачкарні в Лодзі була 4,818.000 зл., о 1,250.000 зл. менше, як у 1932 році. Причинами були: знижка цін взагалі, пожежа млина в Радомску, а що до мила спеціяльно, то ще конкуренція могутнього заграничного концерну Шіхта. Мимо того зросла вартість продукції муки, оцту, муштарди і сірого мила.

Білянс Банку спож. кооперації »Сполем« виказує дальший розвиток тої молодої установи. Власні капітали Банку були 555.000 зл., щадничі вкладки зросли у порівнанні з попереднім роком о 300.000 зл., разом 1,626.000 зл., чиста надвишка зл. 33.280. Банк відкрив у 1933 р. філію на Жоліботу.

НАЙБІЛЬША ПОЛЬСЬКА СПОЖ. КООПЕРАТИВА.

Найбільша польська споживча кооператива це »Повшехна Спулдзєльня Споживцуф« в Лодзі. Веде 64 склепи, пекарню, склад опалу, має 326 працівників. Помимо важкого положення лодзьких робітників, в крузі яких працює кооператива, її обороти в 1933 р. впали тільки о 200.000 і держаться цифри 6,889.556 зл. Надвишка за цей рік була 113.000, пекарня випекла 3,170.000 хліба.

ПОМЕР АНТОНІО ВЕРНЯНІНІ

11. квітня ц. р. помер в Римі провідник передфашистівського кооп. руху в Італії. Під кінець 1925 р. він утратив місце секретаря Союзу Італ. Кооператив, який перебрали у свої руки фашисти. Верняніні був приклонником Шарля Жіда і перекладав його писання на італійську мову. Свою кооп. карієру розпочав в рідному місті Реджіо Емілія, де розбудував т. зв. інтеґральну кооперативну систему. Селян провінції Реджіо Емілія орґанізував в кооперативи для аренди і праці, а робітників у споживчі і кредитові спілки. Всі ж вони були обєднані на базі орґанізації споживачів. Переселившися з Реджіо Емілія до Міляно — було це у 1917 році — союз італійських кооператив тоді був ще невеликою орґанізацією. Дякуючи праці Верняніні, союз почав грати в Італії визначну ролю; на зовні мав союз соціялістичну марку. Друзі Верняніні протиставилися в кооперації різко фашизмові і це привело відтак до відомих наслідків для союзу і для самого Верняніні, якого вини тут було найменше.

Хоч многі з його політичних другів пішли на еміґрацію, то Верняніні остався в Римі та даремно пошукував для себе відповідного заняття. Пробував наблизитися до фашистів і посилав статті до римського часопису »Кооперативна праця«, але цей фашистівський кооп. часопис помістив лише дві перші статті і на цьому покінчилося співробітництво Верняніні. Помимо того всетаки в останніх роках Верняніні примирився з фашизмом. Помер у 73-ому році життя в дуже песимістичному настрою, хоч свіжий духом.

В. Тотоміанц.

Від редакції: Саме в цьому числі К. Р. містимо реферат зі статті покійного італійського кооператора в орґані Міжнар. Кооп. Союзу і уваги, які до його статті поробила редакція Міжн. Кооп. Огляду. В квітневому ж числі цього орґану поміщена ще одна стаття В. (передсмертна), в якій він відповідає на уваги редакції М. К. С. Признає, що італ. кооперативний устрій, це форма забезпечення приватних інтересів, але з другої сторони вважає, що ця система вводить всетаки певну контролю над господаркою приватного капіталістичного підприємства і веде до господарського солідаризму.

Просимо П. Т. Передплатників заплатити передплату за „Кооперативну Республику“ на 1934 р., а пп. післяплатників теж вирівнати залеглости.

Адміністрація.

СЕРЕД КНИГ І ЖУРНАЛІВ

Українська молочарська кооперація в 1932 році. Опрацював **др. В. Лопатнюк**, Львів, Кр. Мол. Союз »Маслосоюз«, 1934. Стор. 56. 8^0.

Цю статистично-економічну розвідку викликало життя. Орґанізаційна перебудова нашого кооп. молочарства, перехід на форму районових спілок, опертих на членстві фізичних осіб, і звязана з тим дискусія про те, яка форма мол. кооператив краща, льокальні чи великорайонові — піддали управі М. С. думку про потребу серіозного розбору питання на основі циферних даних. До того прилучилося ще багато обставин, що рік 1932 був взагалі тяжкий для молочарства, з причини нової обнижки цін масла і якийсь час було у нас навіть занепокоєння дальшою долею наших молочарських спілок. Др. Лопатнюк зробив свою роботу солідно і з видною любовію. Статистичне обслідування, зроблене ним, дає всебічний розгляд питання: котрі молоч. кооперативи більше рентовні: чи ті, що мають малу, чи ті, що мають велику пересічну денну доставу молока. Відповідь є така, якої можна було відразу сподіватися: в користь кооператив з великою доставою. Тим самим дослід дра Л-а ще раз підтверджує відоме економічне правило, що ті підприємства стоять краще, яких продукційна здібність більше використовується.

Дослід дра Л—а зискав-би ще на науковій доказовій силі, якби він дещо інакше ґрупував кооперативи, що були предметом обслідування. (Автор поділив кооперативи на 8 ґруп після кількости доставленого молока). Річ в тім, що на наш погляд краще булоб уґрупувати кооперативи не після числа літрів доставленого молока, а прим. після кількости збірень, себто після величини району діяльности кооперативи. Бо при тому поділі, який дав автор, не є виключене, що в ґрупу з низькою пересічею достави попала кооператива з великим районом і навпаки. Таке уґрупування кооператив висунулоб на видне місце саму основну проблєму, про яку розходилося: які саме спілки рентовніші; **з вузьким**, чи **з широким** районом діяльности? Бо, як знаємо, не завжди спілки з великими районами мають багато молока, а, теоретично беручи, може трапитися, що спілка з малим районом, матиме значну кількість молока, коли прим. добре платить, або коли її район взагалі багатий на молочну худобу.

Дослід, започаткований др. Лопатнюком для р. 1932, на стілько цінний, цікавий і повчаючий, що його вартоби продовжувати і для дальших років. Очевидно, що при задержанні дотеперішнього способу ґрупування моглоб трапитися, що кооператива, що була 1932 р. у нижчій ґрупі, появиться в 1933 р. у ґрупі вищій або навпаки. Це очевидно зменшилоб вартість цілого досліду.

На загал, в окремих елєментах, що підлягли дослідові, видно правильну степенованість у ґрупах. Чи взяти пересіч товщевих одиниць на 1 ґк масла, чи виплату доставцям за молоко, чи пересічі коштів перерібки — бачимо приблизно правильне зростання цифр в окремих ґрупах, в некористь ґруп з меншою доставою. Та все таки трапляються відскоки від лінії (прим. випадок з одною кооперативою з невеликою доставою, але з високою виплатою за товщеву одиницю, якого випадку не дасться вповні пояснити доставою повного молока для міста, бо така достава могла мати місце і в других кооперативах; другий такий випадок це за великий зріст коштів виробу масла в VI. ґрупі, коли слідуюча за нею VII. ґрупа має значно менший зріст, хоч повинна, льоґічно беручи, мати ще більший відсоток зросту.

Такі і подібні відскоки можуть бути наслідком саме такого крітерія клясифікації кооператив, який взято за підставу. Не беремося цього твердити, не маючи в руках сирого матеріялу, висловлюємо тільки здогад.

К. К.

Пляни осушення Полісся. Праці урядової комісії для вироблення пляну осушення поліських болот добігають кінця і в звязку з тим у польській пресі знову підносяться голоси, заохочуючі до приспішення самої акції. Довшу статтю пера пок. інж. Корнеллі (українця з роду) помістив перед пару міся-

цями львівський »Рольнік«, а оце саме вертає до цієї теми варшавський „Samorząd“ (ч. 14). Цей останній орґан у статті інж. Гернічка говорить отверто про властиві цілі, яким має служити меліорація. Ось вони:

1. осаднича кольонізація Полісся »перелюдненим« населенням західних промислових округів Польщі;

2. піднесення господарства самого Полісся;

3. стратеґічне піднесення теренів Полісся, через ужиття води для скріплення оборони східної границі.

Переведення цілого пляну мельорації, навіть у зменшених розмірах, вимагатиме вкладу 200—300 міліонів злотих. Де ті гроші узяти? На те питання дає відповідь п. Гернічек, на наш погляд капітальну. Ось вона:

»сфінансування меліорації Полісся є сьогодня можливо лише з бюджету держави при участи чинитьб в натурі заінтересованого населення і повітових самоврядувань.

Коли мова про бюджет держави — все в порядку. Але коли автор вимагає шарварків з боку поліського селянства, на роботи, які мають дати землю в першій мірі кольоністам зі заходу і військовости, то справа вже не зовсім в порядку. А й третє джерело — повітові самоврядування — що це таке? Не є це знову ж таки той самий поліський селянин, який удержує бюджети тих повітів своїми податками?

Претенсії п. Гернічка йдуть дійсно за далеко.

„Кооперація в корпоративній державі“ — погляд Італіїця. „Internat.Genonenschaftliche Rundschau“ — в числі за лютень — приносить статтю Італійця Вернянині, який старається погодити з собою кооперативну і корпоративну засади. Пан В. стверджує і твердить, що обі системи мають одну ціль, а саме: підпорядкувати приватний інтерес добру загалу. Питання тільки, в тім, чи кооперативи в корпоративній державі можуть дійти до більшого і кращого розвитку, до розширення своїх компетенцій, своїх продукційних і торговельних ділянок, та чи кооперація дає кращі вигляди на розвиток народнього господарства, ніж приватна спекуляція. Автор думає, що коли обеднання праці і капіталу, що його здійснила фашистівська корпоративна держава, має бути засобом для соціяльного поступу, то воно мусить розвязати питання розподілу вироблених товарів. Отже для споживчої кооперації належиться правне місце в корпоративній державі, бо вона заводить рівновагу між виробництвом і спожиттям.

До тої статті італійського кооператора, який, як бачимо, намагається випросити у фашизму помилування для кооперації, додала редакція „Int. G. R.“ замітку такого змісту: „Мнимі чесноти фашизму це ніщо инше, як новий політичний плащик, накинений на старий господарський режім, плащик, що має прикрити пошарпане лахміття системи, яка стремить до зиску і яку хоче повалити кооперація. Фашизм ограблює робітників і споживачів з единої форми соціяльного впливу, яка їм взагалі доступна. Фашизм не дає кооперації ніяких таких вигід, якіб можна було прирівняти до автономії, незалежности і свободи плекання демократичних ідеалів, які кооперація має в демократичному устрою“.

(Корпорації — це в Італії загальнодержавні офіціяльні обеднання продуцентів, подібно як в Польщі є торговельні, промислові, ремісничі, рільничі, лікарські, адвокатські і т. д. палати. Фашистівський уряд відсунув від впливу виборний всенародній парлямент, передаючи право народнього представництва представникам корпорації. Очевидна річ, що при такій системі рішаюче слово мають великі промисловці, купці і т. д., взагалі сильніші економічні верстви, а репрезентація нижчих верств зійшла на другий плян. — Редакція „К. Р.“.

НОВІ КНИЖКИ:

Коберський Карло. — Україна в світовому господарстві. Прага, Українська стрілецька громада в U.S.A. 1934. 8⁰ ст. 79+VI.

Іванис В. — Енергетичне господарство України і північного Кавказу. Варшава, Український Науковий Інститут, 1934. 8⁰, ст. 144.

Звіт з діяльности і замкнення рахунків за рік 1933. Львів, „Маслосоюз", 1934. 4⁰, ст. 40.

Rechenschaftsbericht über die Tätigkeit der Verbandsbehörden für das Jahr 1933. Basel, Verband schweiz. Konsumvereine (V. S. K.), 1934. 2⁰, S. 112.

X. Weltkongress fuer Milchwirtschaft. Rom — Mailand, 1934. 8⁰.

Звідомлення з праці Кр. Госп. Товариства „Сільський Господар" за 1933 рік. Львів, 1934. 16⁰, ст. 39.

Vierteljahrsschrift für Genossenschaftswesen. Hrsgb. von Prof. Dr. Ernest Grünfeld. № 2. Juli 1934. Leipzig, C. L. Hirschfeld, 1934.

Bulletin mensuel de renseignements économiques et sociaux. Anné XXV-e, Mars, 1934. Nr. 3. Rome, Institut international d' agriculture, 1934. 8⁰, p. 93 — 124.

Kwartalnik statystyczny. Tom X. zesz. 4. Warszawa, Główny urząd statystyczny, 1934. 4⁰. str. 395 — 549.

Rolnictwo. Rok VI. Tom II. Zesz. 3. Marzec 1934. Warszawa, Towarzystwo oświaty rolniczej, 1934. 8⁰. str. 363 — 529.

Sprawy narodowościowe. Rok VII, Nr. 6. Listopad—Grudzień 1933. Warszawa, Instytut badań spraw narodowościowych, 1933. 8⁰, str. 642 — 779.

І. Блажкевичева і О. Кобринський. — Культурна родина. Львів, „Самоосвіта", 1934. 16⁰, ст. 32.

Продовжується запис на триместрові

КОРЕСПОНДЕНЦІЙНІ КУРСИ

УКРАЇНОЗНАВСТВА

при Українській Господарській Академії в Подєбрадах.

Викладають 17 професорів; 130 лєкцій, — понад 1000 сторінок великого розміру з малюнками.

Проспекти та цінники — безплатно.

Адреса: Ukrajinský Technicko-hospodářský Institut; Poděbrady, Tchécoslovaquie.

Перемо білля і миємося лише МИЛОМ
ЦЕНТРОСОЮЗУ
Шиємо НИТКАМИ
ЦЕНТРОСОЮЗУ
Світимо лише ЕЛЄКТРИЧНИМИ БАТЕРІЯМИ
ЦЕНТРОСОЮЗУ

Книжкові премії!

Запросини до передплати на 1934 рік, що є вже семим роком видання журналу

„КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛИКА“

єдиного у нас економічно-суспільного місячника, що виходить під ред. дра К. Коберського накладом Ревізійного Союза Українських Кооператив.

В 1934 році „Кооперативна Республика“ даватиме своїм читачам:

постійні приступно написані огляди господарського положення в краю і заграницями;

■

багату господарську і кооперативну (краєву і заграничну) хроніку, в котрій повідомлятиме про всі визначніші події у світі;

■

в своїх постійних відділах (народнє господарство, теорія, практика та життя кооперації і ін.) принесе статті наших і закордонних визначних економістів.

Кожний передплатник „К. Р.“, що заплатить до 1. липня передплату за рік, одержить в 1934 році такі дарові премії:

1. **Володимир Навроцький, гал.-укр. статистик-економіст на тлі своєї доби,** — що виходитиме, як пів-аркушевий додаток до „Кооперативної Республики“.

2. **„Ідеольоґія кооперації“.** Вибір з кооперативного письменства, ст. 108, вартости 2 зл. або

3. Книжки з видань РСУК. по вибору передплатників у вартости 2 зол.

Передплата за „Кооперативну Республику“ в 1934 році знижена і виносить всього 12 зол. (за 12 чисел по 40 стор. друку). На пів року 6 зол. Окреме число 1 зол. До набуття в усіх книгарнях.

Кооперативні робітники, студіююча молодь і селяне дістають крім премії „Кооп. Республику“ за 8 зол., якщо заплатять повну передплату за рік до кінця червня 1933. Сплачувати можнаратами.

Адреса: ЛЬВІВ, ВУЛ. МІЦКЕВИЧА 12 РСУК.

Кожна солідна кооператива мусить мати „Кооперативну Республику!“ Не можна звати себе освіченим кооператором, не читаючи „Кооперативної Республики!“

Поодиноке число 1 зл.

КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛИКА

В ЦЬОМУ ЧИСЛІ ЗОКРЕМА ЧИТАЙТЕ:

На окраю днів: Курс: півтора ґроша! Держава кепський лікар; Застій? Голос анґлійської с.-г. кооперації; та ін.

Акційна банковість в Польщі.

Між кооп. теорією і практикою.

За громадську мораль в кооперації.

ЛЬВІВ ЧЕРВЕНЬ 1934

ЗМІСТ:

На окраю днів (Актуальні замітки) 201

Народнє господарство.

І. Ольховий: Акційна банковість в Польщі . . . 205

З наукового життя за кордоном.

Економіка на укр. правничім зїзді в Празі в 1933 р. 211

Проблєми кооп. орґанізації і практики.

П. Панченко: Між кооперативною теорією і практикою (Праця книговодців та членів Надзірних Рад і Контрольних Комісій) 182

Сторінка читача.

А. Чернецький: За громадську мораль в кооперації 219

З життя кооперації.

Стан кооператив членів О. С. К. у Збаражі в 1933 р. 223

В єдности власних сил.... 226

З кооперативного світу 226

Господарська хроніка 228

Серед книг 230

ДОДАТОК: Ілля Витанович: Нарис суспільно-економічної української історії. (2 пів аркуш, стор. 9—16) (к. б.) . . . . . 9—16

INHALT:

Randbemerkungen 201

Das Aktienbankwesen in Polen (I. Olchowyj) 205

Volkswirtschaftliche Fragen auf dem 2. Ukrainischen Juristenkongresse 211

Unsere Buchhalter und Aufsichtsräthe (Genossensch. Revisor P. Pantschenko). . 216

Ukrainische Genossenschaften im Bezirke Zbaraż 1932 J. 223

Aus dem Genossenschaftsleben — Wirtschaftsnachrichten — Bücherschau 226, 228, 230

ALS BEILAGE: Dr. E. Wytanowycz: Eine Skizze d. ukrainischen Wirtschaftsgeschichte (II. S. 9—16).

SOMMAIRE:

Notices actuelles 201

Banques par actions en Pologne (Il. Olchovy) 205

Les sciences économiques au Congrès des juristes ucraïniens à Prague, 1933 . . . 211

Les comitès de controle des coopératives de village et ses travail (P. Pantchenco) 216

Pour le morale dans la coopération (A. Tchernetzky) 219

L'activité des coopératives du district de Zbarage en 1933 223

Chronique coopérative . . . 226

Chronique économique . . . 228

Parmi des livres 230

SUPPLEMENT: Precis de l'histoire économique et sociale de l'Ucraine. Par E. Vytanovytche II. (p. 9—16). (à suivre).

Видає: Ревізійний Союз Українських Кооператив.

За редакцію відповідає: Д-р Карло Коберський.

З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові, вул. Чарнецького 26.

КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛИКА
ЕКОНОМІЧНО-СУСПІЛЬНИЙ МІСЯЧНИК—ЛЬВІВ
CO-OPERATIVE REPUBLIK
Ukrainian Monthly Review — Lwiw Poland
Ч. 6.
ЧЕРВЕНЬ
1934.
РІЧНИК VII.

НА ОКРАЮ ДНІВ.

КУРС: ПІВТОРА ҐРОША!

Валюта нашого села, яйце, паде далі катастрофічно. Останні відомости з наших сіл, в данім випадку з Поділля, нотують ціну яйця льоко село: дві штуки за пять сотиків. Це найкраще символізує траґічне положення нашого села, коли зважити, що рівночасно цукор коштує на селі, віддаленому 15—30 км. від залізничої стації, 170—190 ґрошів за кільо, а навіть та сіль, що фактично не має ніякої відживчої вартости і якої є у нас стільки, що уряд вважав відповідним навіть зачинити деякі саліни — коштує все ще по старому 30 сотиків за кільо.

Відповідно до ціни яйця обезцінена вартість безріг і худоби; тільки збіже дещо підійшло в гору, але тепер, на переднівку, з того користи селянинові абсолютно нема жадної; навпаки, для бідніших це тільки нова втрата, бож вони тепер збіжа не продають, а купують, згл. позичають.

При таких цінах продуктів має селянин жити, оплачувати податки, сплачувати проценти від довгів та ще й »заспокоювати свої культурні потреби«!

Стану села в даний мент годі описувати теоретично, бо ніякий опис вже не в силі віддати дійсної правди. Треба бути і бачити.

А бачити можна ось що: ви в кооперативі — вона повна »покупців«. Але повна тому, що крамар чомусь не дає собі ради«. Бо колись — бувало — казалося: дайте пуделко сірників — а тепер кажеться: дайте штири сірники«. Колись приносив хлопчина яйце: »просили татуньо папірки« — а тепер за те саме яйце треба дати тільки пів книжечки паперців. Ділять на частки палочки цикорії, за ґроші відважуй соли (до бульби, бо це одинока нині омаста), за яйце (2,5 ґроша!) відважуй цукру для дитини (щоб зацитькати, бо кричить). За яйце (півтретя ґроша — курс!) відважуй покупцеві солонини, нафти — і все те записуй у лядовий денник. Так, записуй точно і скрупулятно, що купують члени, а що нечлени — бо Ревізійний Союз дістав нове зарядження про »нові приписи про податкові пільги« і остро наказав примінитися до його вимог.

Чи не мусить бути тісно в такій малій кооперативі при курсі »півтретя«?

А однак — я к о с ь треба те все перебути і рук не опускаси! »Русин — впертий«. Нехай же дасть доказ цьому!

ДЕРЖАВА — КЕПСЬКИЙ ЛІКАР.

Бюлетень швайцарського союзу споживчих кооператив навязує до неуспіхів урядової боротьби з безробіттям і крізою в ріжних державах і вину за ті неуспіхи приписує структурі самої держави.

»Світ уже раз переживав подібні явища. По наполеонських війнах була пару літ висока конюнктура, але за нею прийшло жахливе ослаблення світового господарства. Скрізь лунали заклики, щоби уряди поспішили на рятунок і уряди переганялися в будуванні митних барикад на своїх кордонах. Інші течії, як прим. рух чертистів в Анґлії, революції 1830 і 1848 року на континенті шукали спасення у зміні політичного устрою, подібно, як це нині роблять ріжні диктаторські партії. Але вже тому сто літ назад показалося, що держава не є лікарем для хворого господарства, тільки фушером. Що вона дала одному, те мусіла відняти в другого. З того досвіду виріс господар. лібералізм, рух, що хотів цілком виелімінувати державу з господарства. Та обставина, що всі заходи держави до поборення господарської крізи були даремні, мусіла провадити до кінцевого висновку, що держава береться до річи, що не є її справою, що не держава, тільки само господарство мусить усунути крізу.

»Так повстав рух вільної торговлі, погляд, що противився митам і вмішуванню держави в господарство. І це не є ніякий припадок, що в тому часі появився і кооперативний рух. Кооперація це була теж резиґнація з державної допомоги, свідома спроба видістатися з соціяльної мізерії через обєднування своїх власних сил.

Цей зворот (в приватному і суспільному господарстві) мав дуже благодатні наслідки. З нього виріс той могутній господарський рух і здвиг, що характеризує другу половину 19-го століття. Чи маємо сподіватися подібного здвигу і в майбутньому? Покищо на це ще не заноситься. Покищо ще вірять люди, що ліком на лихо усіх параґрафів є: ще більше параґрафів!«

Швайцарський кооператор підійшов, як бачимо, дуже глибоко до суті справи.

ЗАСТІЙ!

Господарський орґанізм на терені цілих держав находиться в стані параліжу. Надій на поправу не видно. Добрим станом рахується, коли підприємство не котиться в низ, коли не збільшує своїх пасивів. Але таких є чимраз менше.

Виїмок становлять очевидно скартелізовані галузі промислу, які піддержують себе брутальною політикою непропорційно високих цін. Та політика картелів короткозора, бо з порожного навіть мистці не наллють і вже й картелі відчувають катастрофічне зменшення консумції їхніх дорогих виробів. Це є однозначне зі зменшенням зисків. Значить — і тут застій.

Є фактом, що не тільки приватне господарство, але й кооперативне переживає тяжкий час. Констатують це про свої установи польські, жидівські та німецькі кооперативи. На жаль, помітне це подекуди вже і у нас. Великим зусиллям кооперативного апарату і членських мас, та дякуючи величезній внутрішній моральній міці нашого кооперативного руху вдалося, що правда, зберегти в здоровому стані переважну більшість наших кооператив та устерегти їх від такої долі, яка постигла значний відсоток приватних підприємств. Та наші амбіції більші — ми хотілиб навіть у цей час найгрізнішого господарського напруження йти вперед, йти на всіх відтинках нашого фронту і на всіх теренах нашого краю.

Певен відсоток наших кооперативних установ находиться у стані дефензиви, а не офензиви, і це нас турбує. Того факту не треба перед собою закривати, навпаки — тільки явна дискусія на цю тему може викресати нові зусилля до переборення застою.

Нас не стати на люксус відпочинку — треба придумувати способи для нового наступу, хочби прийшлося навіть вживати надлюдських зусиль волі і витривалости.

Той переможе, у кого будуть сталеві нерви.

ГОЛОС АНГЛІЙСЬКОЇ СІЛЬ. ГОСП. КООПЕРАЦІЇ.

Кооперативний організм, який до недавна ще подекуди легковажив собі зріст державно-інрвенціоністичних тенденцій в господарських справах, починає реаґувати свідомо проти цього нездорового явища. Гіркий досвід Німеччини а в останнє й Австрії став осторогою для всього світу. У календарі (»річнику) британської сільсько-господарської кооперації на рік 1934 цій справі присвячено передову статтю. Там читаємо:

»Невідлучна хиба державного плянового господарства, незалежно від інших негосподарських, політичних тенденцій, є в тім, що держава це машина, до того ще невипробована машина. Зате кооперація це організм, пересякнутий життям своїх членів, організм, що рахується з потребами своїх членів, працездатний і життєвий. Завдання цього руху є очевидно в тім, щоби неплодній, державній пляновій господарці протиставити свій повний сили розвиток. У многих країнах це вже сталося і зовсім не має потреби, щоби кооперативи фузіонувалися з державними підприємствами. — Зовсім навпаки!

Пляни держави, усі нові і невипробовані, мабуть не покажуться тризалими і кооперативний рух мусить у власному інтересі заховати непорушною свою організацію та її закріпити. Коли заведуть окремі державні чи міждержавні пляни, то кооперація дуже легко може бути єдиним стоячим островом серед пливучих світових струй, — але старий плян треба заступити іншим«.

Зокрема стаття звертає увагу на необхідність промощення

безпосередньої дороги від продуцента до споживача. Треба чуйно стерегти, щоби тій розбудові не ставити меж з боку держави. Далі повинна кооперація сільських продуцентів дбати про те, щоби защіплювати основні кооперативні методи праці також у тих підприємствах, в яких держава є головним учасником або мотором. Споживчі кооперативи мають ще більше право, як державні установи, цікавитися розподілом рільних продуктів, під умовою, що вони доросли до того завдання. Не вистарчає з їх сторони чисто негативне, або критичне становище. Коли вже не дасться обминути, щоби в якусь ділянку торговлі не вмішувалася держава, то треба не відрікатися тих функцій, які можуть споживчі кооперативи взяти на себе, бо в противному разі їх переберуть приватники, які у многих державах мають ще симпатію в урядових кругах. Вже рочдельські піоніри зрозуміли, що опанування господарства неможливе без того, щоби кооперація не зацікавилася ділянкою продукції.

ДІДИЧІ ДОМАГАЮТЬСЯ РЕДУКЦІЇ ДОВГІВ НА ПОЛОВИНУ.

Головний заряд Поморського рільничого товариства ухвалив таку знаменну резолюцію в справі обдовження хліборобів:

»Взявши під увагу зріст вартости гроша, при спаді вказника цін рільних плодів зі 100 в р. 1927 до 47 в 1933 році, себто іншими словами подвійне збільшення тягару довгів і рільничих залеглостей, а з другого боку — катастрофічний спад цін і прямо неможливість збуту рільних продуктів, товариство стверджує з цілою рішучістю, що хлібороб в ніякому разі не в силі вивязатися зі своїх зобовязань навіть коштом руїни свойого варстату.

Світова кріза і державна дефляційна політика спричинює окрім того ще моральну депресію; вона ще скріплюється тим, що вірительські установи й уряди трактують рільників з правила, як влізливого петента і несолідного довжника і платника.

При такому стані річей Гол. Управа Пом. рільничого т-ва стверджує неминучу конечність зменшення тягару рільничих довгів і залеглостей, як також їх обслуги у відношенні до спаду вказника цін рільних плодів. Сплату довгів належить уможливити, достосовуючи час сплати до зменшення рентовности рільничих варстатів. Зменшенню повинні підлягати також біжучі обтяження рільної продукції (очевидно — автори мають на думці податкові і соціяльні тягарі — Ред.). Головна Управа з цілим притиском підчеркує катастрофу села і необхідність радикального рятунку з виключенням усяких півзасобів.«

До тої резолюції можна додати тільки те одно, що коли таку скруту нині відчувають сфери великої земельної власности, то що мають казати дрібні хлібороби, особливо українські, яких задовження о много важче і страшніше, бо кредитодавцем тут у більшости не був ані Банк Рольний, ані інша більш менш виразуміла установа, а просто лихвар і лихварський продавець усілякої тандити!

ГІТЛЄРІВСЬКА ВЛАДА ПРО ЗАДОВЖЕНІ ФІЛЬВАРКИ.

16. травня промовляв п. Дарре, іменований Гітлєром »провідник селянського стану«, перед зібранням селянства у Старкові (Поморя) такими словами:

»Часи нестримного індустріяльного лібералізму, який був властивою господарською основою для тутешніх східнолабських фабрик збіжжа і бараболь, — проминули, бо світ хоче купувати тільки якийсь незначний відсоток виробів німецького промислу. Чим скорше це зрозуміють східнолабські великі землевласники, тим швидше вийдуть вони з теперішніх господарських труднощів. Так само, як в наслідок зміненого положення держави, не може ні один промисловець з західних провінцій вимагати від уряду субвенцій — так теж мусимо відклонити на будуче домагання, щоби допомогами піддержувати ті східнолабські великі посілости, що не можуть самі устоятися.

Там, де землевласник господарює власними силами на здоровому підприємстві, це володіння повинно бути удержане. Але з другої сторони — там, де господарство не є до удержання — воно мусить уступити такій формі, яка є більш життєздатна. Це означає далекойдучу кольонізацію Східно-Ельбії німецьким селянством. Такою природньою поворотною дорогою повернуть міліони морґів землі назад до рук селянства.« (Подано за „Rundschau d. R. d. d. V.“ ч. 20.)

Ця заява міродатної людини з правлячого табору цікава не тим, що обіцює німецькому селянству, а швидше тим, які його надії вона перечеркує. А саме, перечеркує вона обітниці про примусову парцеляцію великої посілости, якими гітлєрівська партія оперувала дуже обильно, заки дійшла до влади. Так, як тепер стоїть справа, то парцелювати будуть тільки те, що й так прийшлоб до ліквідації через банкроцтво.

НАРОДНЄ ГОСПОДАРСТВО.

Акційна банковість у Польщі.

Банки виконують з правила три функції: 1) орґанізують кредит, то зн. громадять грошеві капітали та розміщують їх у виробництві і виміні, 2) орґанізують плачення, тобто добирають такі методи й засоби вирівнування грошевих претенсій, щоби це вирівнування переводилося гладко, скоро та дешево і 3) завідують декотрими катеґоріями майна громадянства, приймаючи реґулярні депозити й уладжуючи відповідні сховки.

На заході, де банковість має за собою вже досить довгий вік і орудує міліярдовими капіталами, та де без банків господарське життя не моглоби вже обійтися, банком принято уважати й називати лише таку грошеву установу, що є вивінувана у великі

власні капітали, які мають характер постійности і не залежать від тих, хто їх складав при оснуванні установи.

Постійність і незалежність мають лише капітали акційної спілки і тому велика европейська банковість є орґанізована у формі акційних спілок, а банком називають на заході з правила лише банк акційний. Таке розуміння банку перейняло також законодавство, яке найчастіше резервує назву »банк« лише для тих кредитових установ, що є орґанізовані у формі акційної спілки. Всі інші можливости уживання цеї назви законодавство старається ослабити, відповідними додатковими поясненнями, як: народній, кооперативний і т. под.

У польському річнику торговлі і промислу за р. 1934 находимо, між іншим, дані про банковість у Польщі. Вибираємо з них ті, що відносяться до акційної банковости. Ці відомости не є ані найновіші ані найповніші, але всежтаки уважаємо вказаним подати нашим кооператорам, що працюють у кредитовій ділянці, хочби лише побіжний перегляд акційної банковости у Польщі, бо певно не кожний кооператор має змогу слідкувати за станом цеї банковости та робити на цій основі підсумки, порівнання і висновки. Рівняючи цю банковість з нашим одиноким акційним банком, не можемо у відповідних місцях не поробити деяких завважень.

Маємо дані про 37 приватних акційних банків, 2 акц. банки, що є в посіданні держави (Банк »Польска Каса Опєкі« і Банк Акцептаційний) та 1 акц. банк емісійний (Банк Польський), який помилково називають державним банком, хоч він таким формально не є. Далі є дані про два чисто державні банки: Банк Господарства Краєвого і Державний Банк Рільний, а попри це також про Почтову Касу Ощадности (ПКО), яка теж займається деякими банковими чинностями, а передовсім масово збирає ощадности.

Акційні капітали.

Приватні акційні банки, згідно з постановами закона про банки, мають акційний капітал кожний зокрема не менш, ніж 1,000.000 зол., одначе з двома виїмками, які мають: один 800 тис. зол., другий 500 тис. зол.

Сума акц. капіталу 37 акц. банків на день 31. 12. 1932 була зол. **180,218.000** зол. Що торкається висоти акц. капіталу кожного банку, то їх можна поділити на ось такі групи: один банк має 30 міліонів акц. капіталу, оден 20 міл., оден 12 міл., три по 10 міл., оден 8 міл., оден 6 міл. 300 тис., пять по 5 міл., оден 4 міл., чотири по 3 міл., шість по 2,5 міл., оден 2 міл., девять по 1,5 міл., оден 1 міл., оден 800 тисяч і оден 500 тисяч.

Між цими банками є один одинокий український акційний банк: Земельний Банк Гіпотечний, акц. спілка у Львові, з акційним капіталом 5 міл. зол. Цей капітал стоїть у скромному відношенні **2,77**% до суми акційного капіталу всіх банків. Порівнання

капіталу укр. банку з капіталом всіх інших банків викликає гнітучу свідомість великої і страшної у наслідках диспропорції між силою укр. капіталу і силою чужого капіталу. Адже українці творять 30% населення Польщі і на цій основі повинні би мати одинацять акційних банків розміру Зем. Банку і 54 міліонів акц. капіталу.

Одначе банки виростають не з високого числа населення, лише зі сили національного господарства, з його повноти та інтензивности і з капіталової сили громадянства. Банковість є завершуючим щаблем у господарській структурі і аби вона була велика то треба, щоби наперед національне господарство було сильне та повне, то значить, щоби у ньому була розвинена всестороння продукція (промислова й хліборобська) і добре наладнана виміна. Це є правда, що банковість своїми капіталами помагає розвивати продукцію, але також є правдою, що серед громадянства мусить проявлятися сильний промисловий динамізм, сила капіталу і господарська експанзія, щоби на цьому підложі могла вирости сильна банковість. Бо на банковість треба дивитися, як на збірники заощаджених національних капіталів, які мається поставити до диспозиції творцям продукції на те, щоби вони цими капіталами розбудовували виробництво.

Не сміємо забувати, що сильної акційної банковости українське господарство не буде мати доти, доки не зачне виростати в силу українська приватна промислова продукція і доки вимінного руху між хліборобською і промисловою продукцією, а також вимінного руху із закордоном не матимуть українці у своїх руках[1]). Отже маємо такий приватний акційний банк, який відповідає українській приватній капіталовій і продукційній силі.

Держава є власницею двох банків, яким дала до розпорядимости 280 міліонів основного капіталу (Банк Господарства Краєвого 150 міл. і Державний Банк Рільний 130 міліонів). Кромі цього держава має у своїх руках Банк »Польська Каса Опіки« для еміґрації з 2,5 міл. капіталом, Банк Акцептаційний з 12,5 міл. акц. капіталу і Почтову Касу Ощадности (ПКО).

Рівняючи суму капіталів приватних акційних банків з капіталами державних банків і тих, що від держави залежать — бачимо, що держава є найбільшим банковим підприємцем. Хоч теорія все заступала погляд, що державі нема ніякого діла до банковости, поза законною реґуляцією її чинно-

[1]) Від Редакції: Розвиток українського національного господарства, як відомо, котиться у більшій мірі як польського, по лінії не приватної, а кооперативної організації. Вже й сьогодні наша кооперативна продукція і торговля, не виключаючи й заграничної, розвивається переважно на базі власних кооперативних банків, з малою участю Земельного Гіпот. Банку. Нема сумніву, що й дальший розвиток йтиме по тій-же лінії, скріплюючи з необхідности наше кооперативне банківництво в більшій мірі, як приватне і саме розвиток цього кооп. кредиту буде властивим показчиком нашої економічної зорганізованости і сили.

сти, то повоєнні етатистичні змагання декотрих держав привели їх до того, що вони мають власну банковість, без якої не може обійтися процес етатизації.

Окремо стоїть емісійна установа Банк Польський зі 150 міліонами акц. капіталу і з правом емісії банкнотів. Це є упривілеєна установа, що має великі валютарні й господарські завдання і великі засоби до здійснювання цих завдань.

Вклади.

Побіч власних акційних капіталів, банки розпоряжають ще капіталами, зложеними до них у формі вкладів.

Сума вкладів всіх приватних акц. банків виносила під кінець 1932 р. зол. 380,876.927.—.

Найвищу суму вкладів мав Банк Звйонзку Спулек Заробкових (зол. 62,910.611), оден банк мав вкладів зол. 56,271.193, оден зол. 40,223.306, оден зол. 33,664.903, а чотири банки мали вкладів кожний з окрема вище ніж 20 міліонів зол. Державні банки разом з Почтовою Касою Ощадности і банками, що від держави залежать, мали вкладів зол. 737,678.989, в чому сама ПКО зол. 444,865.795. З цего бачимо, що ПКО є найбільшим резервуаром заощаджень громадянства і виказує найбільшу суму вкладів між всіми банками у Польщі.

Земельний Банк Гіпотечний у Львові зі своїми зол. 3,528.504 займає аж 18-те місце в ряді банків що до висоти вкладів, а сума вкладів Земельного Банку Гіпотечного займає **0,92**% загальної суми вкладів усієї приватної банковости у Польщі. Прочитайте, шановний читачу, щераз цей процент і не вагайтеся витягнути з цего страшного факту всіх правильних висновків. Вони будуть більш-менш такі: Сума орґанізованих (банками) заощаджень свідчить про капіталову силу народу і вказує наскільки великий є капіталовий резервуар, з якого промисловість має черпати потрібну силу. Колиж цей резервуар (дораховуючи навіть капітали зібрані в кооперативних банках)[2]) є такий дуже скромний, як наш, то годі дивуватися, що наше виробництво росте дуже слабо, мало поширюється, а назагал, тримається в маленьких розмірах і в примітивному стані. Колиж українська промисловість не має звідки дістати вигідного кредиту, який, разом з власними, звичайно інвестованими капіталами, допомігби йому поширювати підприємство крок за кроком, то в таких умовах не можна сподіватися скорого розвитку й поширення промислу.

Хто думає, що розвиток промисловости може обійтися без кредитової помочі банків, що є збірниками і роздільнями капіталів, які нація заощаджує, то його треба відіслати до студій про

[2]) Стан вкладок з кінцем 1933 р. у більших укр. кредитових установах (т. зв. кооп. банках) був такий (в круглих тисячах): Центробанк 974, Дністер 1.494, банки воєвідства Львів 1.297, воєв. Станиславів 1.138, воєв. Тернопіль 913, воєв. Волинь 285. Разом кругло 6 міліонів злотих. — Редакція.

розвиток европейської промисловости, де банковість відограла великанську творчу ролю.

Як нація хліборобська, маємо і будемо мати до діла зі землею. Це тимбільше, що великі простори укр. землі посідають чужинці. В нашому інтересі лежить, щоби ці землі перейшли до рук працьовитого укр. хлібороба. Коли нам не вдалося заволодіти нею силою нашої праці і гроша. Мусимо рахуватися з тим, що прийдеться нам викупити значну кількість землі, яку нині ще займають національно й соціяльно чужі нам елєменти.

На це діло треба великих капіталів, які нам може дати тільки наша праця, трансформована в капіталові заощадження. Одначе без банків довгоречинцевого кредиту не можливо доконати викупу більших просторів землі. Одинокий наш банк довгоречинцевого кредиту (З. Б. Г.) по своїому статуту, закинув довгоречинцеві кредити під натиском нашої господарської мізерії, а перейшов на звичайні чинности банку короткоречинцевого кредиту. Очевидно, що це є аномалія, щоправда ніяк не завинена самим банком, тільки викликана вимогою тяжкого часу. Колиж часи зміняться, то Зембанк напевно перейде до чинностей банку довгоречинцевого кредиту, бо тут його чекають великі завдання.

Але без великих національних заощаджень, які в даному випадку булиби готові прибрати форму заставних листів, цих завдань виконати не можна. Зокрема не можна виконати їх при ощадностях трьох і пів міліонів золотих.

Рівняючи суму акційного капіталу польської банковости зі сумою її вкладів, дістаємо відношення 1 : 2,11. Це відношення вказує на те, що польська банковість має дуже мало вкладів, а з цього треба зробити висновок, що грошевих капіталів у Польщі є також дуже мало.

Загальна характеристика.

Беручи на увагу скількість банків у Польщі і суму їх акційного капіталу, треба сказати, що польська банковість є на загал дрібна, бо 31 банків мають акц. капітал менший ніж 10 міліонів, 2 банки мають капітал по 10 міл., а ледви 4 банки мають акц. капітал вищий від 10 міліонів, при чому ні один з них не досягає 50 міл. акц. капіталу. Щодо сили капіталів, то польська банковість не видержує порівнання з банковістю інших народів, які може мають релятивно менше банків, та зате безпорівнання більші власні капітали, що в декотрих установах доходять до сотень міліонів валютарних одиниць вищої вартости, ніж польська валюта.

Спеціялізація в банковости має своє значіння, бо дозволяє інтересуватися якоюсь одною галуззю господарської діяльности, та достосувати себе до потреб вибраної галузи. Само польське законодавство, йдучи за фактичним станом спеціялізації, ділить банковість на установи короткоречинцевого кредиту (банки тор-

говельно-промислові) і установи довгоречинцевого кредиту (банки гіпотечні), назначуючи при тому мінімальну суму акц. капіталу, яку мусять мати обі ґрупи банків. Між банками, про які маємо дані, є чотири банки гіпотечні: три польські й один український (який одначе тепер гіпотечним кредитом не займається), три банки промислово-торговельні, два спеціяльно промислові і двацять вісім торговельних. Очевидно, що спеціялізація в банковости має свої межі, бо кожний банк, попри певну спеціяльність, мусить вести декотрі загально банкові чинности, яких не може зректися з огляду на свою доходовість. Найчастіше, спеціялізація торкається справ кредитування вибраної промислової чи торговельної ґрупи.

Слід зазначити, що у Польщі є окрема група установ довгоречинцевого кредиту, що називаються Кредитові товариства міські і Кредитові товариства земельні, яких разом є 19. Вони мають право емітувати заставні листи і давати довгоречинцевий кредит, який є забезпечений на гіпотеках. Сплачування кредиту переводиться ратами, після пляну, який виготовляється наперед.

Рентовність банковости у Польщі, за роки господарської кризи, дуже підупала, а в р. 1932 зійшла до зера, бо переважаюча більшість не виплачувала за згаданий рік ніякої дивіденди, що для акційних банків є великим мінусом. Адже недостаток дивіденди значить, що 180 міліонів акційного капіталу працює даром, а це не могло остатися без впливу на ціну акцій. Вони справді в останньому році сильно потратили на курсі.

Врешті треба згадати, що на українській території є 30 філій ріжних неукраїнських банків. В тому Банк Польський має 11 філій, Банк Господ. Краєвого має 6 філій і Держ. Банк Рільний має 3 філії. Інші акційні банки мають десять філій. Два банки мають свій осідок у Львові.

Таке пересичення і опанування нашої території чужою банковістю має свої ріжні причини і є безперечно показчиком нашої господарської і капіталової немочі.

Розуміємо, що для нашого національного господарства є потрібно чужого капіталу, доки не маємо подостатком свого власного. Але ми дуже далекі від того, щоби признати потребу для нас чужих грошевих інституцій, коли в додатку вони нічим не помагають нашому економічному життю, а лише помагають тим своїм кругам, яких господарська супремація і без того тяжить над нами і з під якої ми всіми силами стараємось звільнитися.

Розбудова власних сильних грошевих установ є не тільки справою нашого національного господарства, але і справою нашої національної амбіції.

Ілярій Ольховий.

З НАУКОВОГО ЖИТТЯ ЗА КОРДОНОМ

Економіка на українськім правничім зїзді.

Закінчення[1]).

Третій доклад, доц. Л. Шрамченка був на тему: »Значіння першого світового сільсько-господарського перепису та нові можливості й завдання сільсько-господарської статистики«. — Переведенням в 1928—30 р. р., під проводом Міжнароднього сільсько-господарського інституту в Римі (Institut international d'Agriculture) світового сільсько-господарського перепису по одноманітній програмі — на думку докладчика — досягнуто і виконано з успіхом дуже важливе й тяжке наукове завдання — уніфікації загальних переписів, — яке до цего часу виконувалось ріжними державами лише при переведенню загальних переписів населення.

Досягнення уніфікації програм і метод переведення загального сільсько-господарського перепису, відкриває для науково-статистичних досліджень в області економіки сільського господарства широкі перспективи, поскільки наукові студії даних цього перепису дозволяють охопити не лише ізольовані території окремих держав і країн, але й цілу їх масу, як величезну частину світового господарства.

Дані цього перепису дозволяють зробити науково-обєктивне освітлення не тільки структури сільського господарства в світовому маштабі, але й для багатьох країн, в яких переписи відбувалися раніш, дослідити важливіші елементи й фактори сільсько-господарського виробництва та його динаміку.

Фактичні відступлення від єдиної програми й пляну переведення перепису в окремих країнах, як свідчать публікації Міжнароднього сільсько-господарського інституту, всеж таки не позбавляють значіння цього перепису, як перепису »світового«.

Чим скорше опублікування, а через те й наукове оброблення даних світового сільсько-господарського перепису, безперечно дадуть дуже цінні обєктивні матеріяли для доцільного розвязання багатьох економічних проблем сучасности: раціональної орґанізації аґрикультурної справи й суспільної аґрономії, упорядкування міжнароднього обміну продуктами сільсько-господарського виробництва та розвязання популяційних проблем хліборобського населення.

Світовий сільсько-господарський перепис є основою, фундаментом складної справи науково-обєктивного, ц. то правдивого освітлення потреб сільського господарства й широких мас сільсько-господарського населення, на якому наукова думка зупинитись не може. Він вимагає — річ природня — дальшої спе-

[1]) Початок статті гл. в »Кооп. Респ.«, ч. 2 за б. р. — Редакція.

ціяльної праці в области сільсько-господарської статистики, споживання та збірання даних про бюджети родин-господарств хліборобського населення. Тим самим згаданий перепис ставить нові й ширші вимоги для світової сільсько-господарської статистики.

Заслуга на цьому полі Міжнароднього сільсько-господарського Інституту в Римі є виключного значіння і заслуговує глибокої пошани й подяки. Погоджуючись з цим, зїзд і ухвалює по докладі доц. Шрамченка резолюцію: »Зїзд засилає Президії Міжнароднього сільсько-господарського Інституту в Римі глибоке признання за видатну, історичного значіння працю, виконану переведенням першого світового — сільсько-господарського перепису«.

Протягом третього дня не можна було вичерпати всіх докладів економічної підсекції і два з них заслухано на четвертий день зїзду, а то з приватної економії: доц. Я. Моралевича і інж. п. Димінського. Доклад першого був на тему »Аналіза систем і форм рахівництва«.

Під системами рахівництва розуміється сукупність всіх засобів, що їх вживає рахівництво при реєстрації господарських операцій, як теж способів опрацьовання реєстрованих фактів для виявлення стану й поступу господарства.

Найдавнішою системою треба визнати поєдинчу систему. Коли саме вона була зорґанізована, та хто був творцем її — про це ще немає виразних даних; однак нема сумніву, що її почали вживати насамперед в Італії і правдоподібно ще перед створенням подвійної італійської системи.

Поєдинча система дає три рахівничі циклі: кредитовий та касовий денник складає хронольоґічний цикль; запасові книги (в тім числі й касова) та головна книга дають систематичний цикль; інвентарі складають третій цикль.

Первісним завданням системи було стремління заховати в евіденції всі залеглости господарства, активні й пасивні.

Простота, легкість орієнтації, переглядність, дешевість — це є добрі властивости цієї системи, але трудність контролі перешкоджає розповсюдженню її.

Повище завдання (легкість переведення контролі) було взяте за вихідну точку при утворенні найбільш росповсюдженої італійської подвійної системи рахівництва. Остання складається теж з трох рахівничих циклів, але орґанічно звязаних між собою. Перший хронологічний цикль — денник (журнал); другий систематичний цикль — головна книга і третій — книжні інвентарі (побічні книги можуть дати четвертий цикль).

Властивістю італійської системи є білянс, який виявляє на даний мент стан господарства.

Таким чином, поєдинча система має своєю вихідною точкою евіденцію претензій та зобовязань; італійська система має завданням найдокладніше та найточніше обчислення активів.

Завдання обрахунку пасивів взяла на себе льоґісмоґрафія. В суті річи це є подвійна система, але управлена так, що може виконувати завдання обрахунку пасивів.

Статмоґрафія ставить собі інше завдання. Будучи теж подвійною системою, вона, в наслідок окремого упорядкування, дає можливість відділити статичну частину білянсу від динамічної. Думка про такий поділ білянсу є дуже важлива, бо часом просте переведення статті з динамічної частини до статичної веде до помилки у визначенні результатів господарювання, навіть в тім випадку, коли білянс опрацьований формально правильно.

Чотири згадані системи примінюються більш-менш успішно в комерційних підприємствах.

Для нерентовних господарств, першу рахівничу систему утворив М. Пухберг й назвав її камеральною. Це є поєдинча система. Вона вважає діяльність господарства сукупністю оборотів і узгляднює та переводить обрахунок оборотів, не звертаючи належної уваги на результати оборотів, — навіть такі, ясно зреалізовані результати, як актива та пасива; останні ця система перемішує з оборотами і тому не дає можливости точно визначити маєтковий стан господарства.

Ф. Гіґлі утворив свою систему рахівництва, яку він назвав константою. В цій системі автор бажав обєднати добрі властивости камеральної системи з добрими сторінками подвійної італійської системи, маючи разом з тим на увазі зменшити зайву писанину. Значіння системи полягає в тому, що вона розмежовує обороти ріжних періодів і в той спосіб приводить до відділення активів та пасивів від самих оборотів (статика й динаміка).

З наведеного видно, що кожна система має на меті розглянути господарство й дати висновки про іншу сторінку його діяльности. Кожна з них дає свої методи точної оцінки білянсу. Системи досягають цього окремим зовнішнім оформленням книговодства.

Крім згаданих систем існують десятки »систем«, які переслідують лише одну мету — зручніше оформлення тієї чи іншої системи. Подібні »системи« називаються формами книговедення; такими є, наприклад, французька форма, англійська, німецька, американська. Згадана зручність може полягати, з одного боку, в машинізації книговодства — тепер є рахівничі машини для господарства всякої фінансової сили, з другого боку, в наслідок стремління раціоналізувати цю ділянку, зручність виявляється теж в інших напрямках. Саме в такій формі, в наслідок якої зменшуваласяб кількість рахівничих книг, як це є з книговодством А. Рудановського, або збільшуваласяб кількість записів при однім фактичнім фіксуванні, як це є з формами »прописового« книговодства...

Останнім був доклад інж. Димінського про »Раціоналізацію, як явище переходу до нового господарського ладу«.

Предметом докладу не був розбір раціоналізації в усіх її подробицях, ані оцінка в цілому, зокрема також не розгляд її відношення до конюнктурних хвиль і до структурного безробіття. Тільки є ним питання, оскільки в раціоналізації проявляються первні й зародки нового господарського ладу, в якому загал (суспільність) мав би виконувати через відповідні органи — контролю, координувати всю основну господарську діяльність та надавати їй загальний напрям в інтересі національної чи державної цілости. В протиставлення до ліберальстичної, анархичної системи господарства це є регульоване, або плянове господарство, конкретні форми якого ріжні господарські ідеології увязують собі ріжно. Тут, одначе, річ не в ідеологічних постулятах на адресу будучности, тільки у виявленні регулятивних первнів, діючих уже в теперішности.

Дефініції раціоналізації в ширшому розумінні приложення засад раціонального господарювання згідно, розуміється, з економічним законом, як також у розумінню часово зосередженої інтенсифікації в приложенні здобутків технічного поступу, не характеризують — у специфічних рисах — раціоналізаційної доби, що триває від оголошення амер. дослідів над втратами в промисловости (1921), в практиці поки що тільки до сучасної господарської депресії. Раціоналізація не обмежується до технічної сторінки, але обіймає також ділянку торговельну, адміністративну і фінансову. Спільне є в усіх ділянках згармонізування всіх чинників в одну виконну цілість під кутом бачення знижки власних коштів і зросту оплатности та переважання організаційної сторінки над чисто психічною. Нове є в усіх ділянках поставлення організації на наукові підстави, отже в підборі працюючих (психотехніка), у виконуванню праці, в керуванні підприємством, в обслідуванні ринку (статистика прив. госп. — »синтетична економія« і т. д.), в передбачуванню і бюджетуванню.

Подібно, як з приходом капіталістичного ладу, в техніці перестали думати in Handgriffen, а почали думати в причинах і наслідках, так тепер методи природничих наук проникають до організацій та ведення підприємства; там витворився окремий стан інженірів техніки, тут витворюється окремий стан організаторів (efficiency engeneer); аналогічно до т. зв. промислової, себто технічної »революції«, тоді можна було говорити про організаційну революцію, тепер в обох випадках доходить до структурних змін у господарстві. Механізація грає велику ролю, але відходить на другий плян супроти організаційних первнів.

Спеціяльні машини для роботи з біжучою лентою (conveyir) не є ніяким особливим технічним поступом; основна проблема лежить у науковім розчисленні всіх розложених елементів праці, та в їх ритмічному згармонізуванню. Без відповідного вглянення до організаційної системи, заведення найвиконніших машин дає часом порівнюючи невеликі висліди. Мірилом для розріжнення

справжньої раціоналізації, від ніби-раціоналізації, є зниження власних коштів без відємних наслідків для платні і здоровля робітників (фізіологія праці, система високої зарібної платні і т. д.) в народньо-господарськім відношенні, і без тривкого та надмірного обтяження суспільности масою безробітних. Переважання організаційних моментів з постійним підпорядкуванням поодиноких чинників системі, обєктивізація відносин у підприємстві, витворення окремого стану, як носія раціоналізаційних змагань й постійний і організований обмін думками і методами, навіть у міжнароднім мірилі (II. міжнар. зїзд раціон. в Женеві 1927), примінення спільних калькуляційних і бюджетових обслідувань для цілих галузей виробництва і торгівлі, переважаючий вплив неприватніх установ на добір працьовників (на 209 психотехнічних місць у Німеччині тільки яких 40% є в руках приватних підприємств), врешті комплекс питань, звязаних зі стандаризацією (нормалізація, типізація) і спеціялізацією — все це витворює пляновість і з погляду загально- (не лише приватно-) господарського та окремі органи для здійснення тої пляновости. Зокрема стандаризація і з погляду на дефініцію, і в своїх наслідках вимагає таких авторитетних органів і загальної згоди (зрілість до стандаризації, колективне випрацьовання стандартів, музей відкинених, але здібних до розвитку форм, зосередження експеріментування в лабораторіях для технічного поступу, більша вязаність матеріяльна і психологічна, наслідування смаку і бажань відборців ітд.). Такі орґани колективу вже є і приймають на себе вже навіть відповідальність за впорядження господарських чинностей у цілому.

Поруч з тим співпраця поодиноких підприємств і обєднань, ведення спільних дослідів, лабораторій і т. д., наукові методи, якими послуговується зовнішня політика підприємств (оцінка можливостей збуту, крива Cournot'a і функцій систематичної економії і т. д.) ясно перечать — в ідеї та в практичнім переведенні — засадам вільно-конкуренційного ладу. Міжнародня раціоналізаційна конференція (Женева, 1931) навіть згори виключає ці зазади, як базу для дискусій над питанням сучасного господарства. Тільки ж не належать до раціоналізаційної ділянки обєднання підприємств з метою обмеження конкуренції задля зиску та монополистичного опанування ринку.

Всі засоби раціоналізації є у відношенню до цілей господарства свого роду технікою в ширшім розумінню, технікою господарювання. Господарство засадничо має примат перед технікою в тім розумінню, що щойно його потреби рішають про технічний поступ. Великий технічний розмах на переході XIX. ст. і дальше був наслідком і проявом нового господарського ладу — капіталістичного. І анальоґічно, в орґанізаційнім розмаху XX. ст. слід бачити проявлення і послідовність переходу до нового ладу — плянового чи вирядженого господарства. Це виступає, як обєк-

тивна ідея, як часова тенденція, якої одиниці в своїх конкретних змаганнях не мусять бути свідомі. Якими не були б конкретні форми ладу, що саме пробивається, велику ролю відограє в цім переході в відограватиме пізніше господарське наставлення держави і законодавства. Але необхідно, щоби тут від інтервенціонізму та модифікацій поодиноких проявів, при залишенні старих основ, настала зміна в напрямі продуманої і плянової дії для перетворення тих основ і прискорення того переходу, до якого нестримно прямує господарство.

Незаслухані на зїзді доклади передано на зачитання в спільних засіданнях професорів факультету права і суспільних наук Укр. університету та членів Укр. правничого товариства.

ПРОБЛЄМИ КООП. ОРҐАНІЗАЦІЇ І ПРАКТИКИ

Між кооперативною теорією і практикою.

Закінчення[1]).

Погляньмо нарешті, як працюють книговодці та члени надзорчих і контрольних орґанів сільських кооператив для загального закупу і збуту.

3. Праця книговодця.

Ця ділянка нашої кооперативної роботи нами вже у великій мірі опанована; опанована в тім розумінню, що книговодці вже добре навчилися правильно вписувати в ділові книжки орудки кооператив. До винятків належать тепер в кооперативах книговодці, необзнакомлені зі своєю працею. Але з бігом часу й вони пізнають тайни книговедення, поповнюючи собою ряди вправлених, добре знаючих своє діло, книговодців, серед яких знаходимо тепер не рідко навіть дуже добрих фахівців, в повнім значінню цего слова; фахівців, які вже самі виготовлюють річні білянси своїх кооператив. Трапляється (ще, правда, рідко), що такі книговодці провадять діло- й книговодство не лише своїх кооператив, але й кооператив дооколичних сіл. Так, приміром, книговодець кооперативи »Гаразд« в Конюхові (район С. К. Стрий) п. Яків Голуб веде книжки (і то зразково!) не тільки в своїй конюхівській кооперативі, але робить цю роботу також і в двох кооперативах сусідніх з Конюховим сіл, являючись, так-би мовити, районовим книговодцем.

Таким чином, правильне та солідне провадження ділових книг являється тепер звичайним та постійним явищем в життю сільських кооператив.

[1]) Початок статті гл. в ч. 1, 3 і 5 »Кооп. Респ.« за б. р.

Що-ж торкається самостійного зладження книговодцями річних біляисів по кооперативах, то ця, вже більше скомплікована робота, що вимагає від її виконавців певних теоретичних знань, за малими винятками, як згадано вже, у нас майже не опанована.

Звичайно цю працю виконують люстратори дотичних повітових кооперативних центрів, а в районі С. К. Стрий від ряду літ для цієї цілн в призначених округах відбуваються білянсові курси, на яких інструктори ПСК виготовлюють білянси прибуваючим на курс книговодцям. Ці курси являються до-де-якої міри вишколом для книговодців, де бажаючі можуть набути потрібну їм практику й знання аж до цілковитого опанування техніки складання річних біляисів кооператив.

Отже, книговодство, ця дуже важлива галузь кооперативної праці, завдяки стараннням інструкторських апаратів повітових кооперативних центрів знаходиться на загал у нас вже на належній висоті. Треба надіятися, що осягнений здобуток мозольної роботи й на далі буде вдержаний на відповідним рівні, удосконалений в практиці й шляхом засвоєння знань, що їх що-року передає своїм учасникам заочний кооперативний курс РСУК.

II. ПРАЦЯ КОНТРОЛЬНИХ КОМІСІЙ КООПЕРАТИВ ДЛЯ ЗАГАЛЬНОГО ЗАКУПУ І ЗБУТУ.

Контрольні комісії, згідно з вимогами статута, виділюються зі складу надзірних рад низових кооператив. Складаються ці комісії, звичайно, з голови та двох членів надзірної ради кооперативи.

Ревізійний Союз Українських Кооператив вимагає від контрольних комісії переводжування провірок в кооперативах найменше 4 рази в рік. На жаль, ця конечна вимога майже ніколи не виконується контрольними органами кооператив. Причина цього така, що члени контрольних комісій, не посідаючи потрібного знання, здебільшого не знають, як до справи приступити. Отже, коли часами й мають бажання перевести провірку кооперативи, то не завше можуть це своє бажання здійснити. З тої причини контроля, ця дуже важлива вимога , залишається майже завше побожним бажанням. Брак постійної контролі витворює часами сприятливу ситуацію для персоналу та членів управ кооператив, які, користуючись з обставин, часто роблять кооперативу джерелом своїх несовісних доходів.

Дуже рідко трапляются випадки, коли члени контрольної комісії, розуміючи велике значіння провірок кооперативи та посідаючи знання, дійсно виконують свої обовязки, що три місяці контролюючи свої кооперативи. Але це належить, на разі, до дуже рідких винятків. Звичайно-ж тут панує цілковита бездіяльність.

Отже, належить з жалем ствердити, що ця дуже й дуже важлива ділянка кооперативної роботи є у нас найбільш слабою

позицією, ще зовсім не упорядкованою. Вона дотепер лежить облогом, чекаючи на ліпші дні. На цю справу належить в першу чергу звернути увагу орґанізаційних апаратів наших кооперативних центрів.

III. ПРАЦЯ НАДЗІРНИХ РАД НИЗОВИХ КООПЕРАТИВ.

В склад членів надзірних рад сільських кооператив звичайно входять у нас майже без винятку самі селяне. Становище голов надзірних рад натомісць здебільшого займають місцеві інтелігенти (священики, учителі народних шкіл), що працею своєю тісно звязані з селом, в якім постійно перебувають. Однак, не рідко трапляється й таке, що цілий склад надзірних рад творить виключно місцевий селянський елємент.

В наших умовах праці — від енергії та ініціятиви голови надз. ради звичайно залежить якість та видайність праці цілої ради. Отже, коли функції голови надз. ради перебирає на себе місцевий інтеліґент-кооператор, який сумлінно ставиться до принятих на себе обовязків, тоді кооператива на чолі з таким провідником йде швидким кроком наперед, організаційно й матеріяльно зміцнюючись та не боючись потрясень. Коли-ж на чолі Надз. Ради стоїть особа, котра на свій уряд дивиться, як на »почесне відзначення«, якого »не випадає« не приняти, тоді звичайно надзірна рада з таким провідником не виявляє жадної діяльности, байдуже ставлючись до справ своєї кооперативи. Таких випадків »байдужости« з боку місцевих інтелігентних сил, на жаль, не мало.

З прикрістю зазначую, що прийшлося мені також спостерігати ще й такі сумні випадки, коли де-які інтелігенти, з політичних чи може якихось інших, лише їм відомих, мотивів, не тільки не брали ніякої участи в праці для піднесення добробуту свого села, але ще й явно вороже відносилися до існуючих в селі кооператив, ріжно гальмуючи їх розвиток. На щастя, такі сумні явища належать вже до дуже рідких. Маємо надію, що вони незабаром цілковито зникнуть з життя українського села.

Коли функції голови надзірної ради перебирає на себе селянин, то праця ради також здебільшого не відзначається особливою видайністю; й то, головно тому, що селянство, цей головний чинник кооперативного життя, не є як слід підготовлене до подібної праці, майже не посідаючи необхідних для цего відомостей. Це лихо можна було-би дуже легко усунути, коли-б місцеві інтелігентні сили захотіли справді зацікавитися кооперативним рухом та стати пропагаторами ідей кооперації бодай у тім селі, де самі мешкають. Тому, власне, кооперативну неусвідомленість, а подекуди й просто кооперативний анальфабетизм селян треба в поважній мірі приписати на рахунок тих інтелігентів, що занедбали цей свій важний обовязок. Не меншу вину за це

поносять також й повітові кооперативні центри, які не звертали, та не звертають ще й тепер, належної уваги на поширення кооперативної освіти на село. В результаті ще до тепер не маємо бодай вистарчаючої кількости свідомих членів, що змогли б відповісти вимогам життя нашої кооперативної родини.

Статути кооператив наказують, щоб засідання надзірних рад відбувалися принаймні 4 рази в рік. Керуючі органи кооператив в більшости придержуються цієї вимоги. Хоча часом трапляються випадки, що провід кооперативи, з вище поданих причин, цілковито ігнорує цю дуже важливу постанову, протягом цілого року ні разу не збираючись для обговорення біжучих справ кооперативи.

Отже, кооперативна неусвідомленість одних та незацікавленність кооперативним рухом других — в кінцевім результаті витворює серед загалу членів жалюгідну атмосферу байдужости до справ кооператив. З цим ненормальним явищем вже тепер належить розпочати енергійну боротьбу, твердо памятаючи, що кооперативне виховання мас являється найголовнішою та найбільш здоровою підвалиною, яку належить класти в основу кожної, отже, і нашої кооперативної будівлі.

Лишень в цьому — запорука успіху нашої кооперативної праці! Тільки в цьому — певність, що раз здобуте вже ніколи не загине!

СТОРІНКА ЧИТАЧА

За громадську мораль в кооперації*).

Ці стрічки — це не »казання«, не сипання моралів, не теоретичне навіть обмірковування важкої проблєми кооперативної моралі. Метою цих стрічок є спроба аналізи сумних явищ у нашій кооперації, шукання за причинами їх та вказання раціональних шляхів до усунення зла. Подиктовані ці стрічки не злобою до цих чи тих одиниць, не жаждою кривдити чиюсь громадську працю, а твердим обовязком рядового громадянина, котрому громадське добро, яким являється та якому служить кооперація, є цінне й дороге.

Наша кооперація — це серед теперішних обставин — найбільш можлива форма масової орґанізації широких верств українського громадянства. Вона охопила вже такий простір нашої національної території, змобілізувала таке число членів, на їх послугу поставила таку численну фалянґу працівників, й розпоряджає такими капіталами, що їх не має ні одна з існуючих інших серед нашої суспільности орґанізацій.

Сучасна наша кооперація це вже не сама філянтропія, не сам гарячий патріотизм, не сам вже жертвенний, почесний, громадський труд, а звичайна,

*) Уваги шановного автора містимо в порядку дискусії. Вважаємо потрібним звернути при цій нагоді увагу на те, що прояви деморалізації, про які згадує автор, і які є язвою кооперації теж інших народностей Польщі, не є в життю нашої кооперації таким масовим явищем, як би це може виходило зі статті. Тут вони роблять враження головно тому, що зібрані разом в один жмут. — Редакція »Кооп. Республики«.

важка, сіра, буденна праця, яка поза ідейні стимули душі, заспокоює ще й звичайні, життєві потреби будня.

Життєві потреби того будня заспокоюються шляхом безупинної, важкої боротьби. Боротьба родить не саму тільки поезію, але видвигає на верх теж другі, звичайні людські інстинкти: еґоізм, користилюбність, жажду наживи та уживання коштом других, — видвигає на верх не саму лише красу, але й відворотну сторону життя у формі менше чи більше яскравих конфліктів ідеї з дійсностію, теорії з практикою.

У нашій кооперативній пресі, у звітах більшости наших кооператив, на зборах низових кооператив, у звідомленнях РСУК, — скрізь повно не самих голословних нарікань чи жалів, але й сумних фактів, отцеї нашої життєвої кооперативної правди: розбіжности ідеї з дійсностію, теорії з практикою. Багато таких фактів з кооперативної практики по низових кооперативах навів ревізор РСУК П. Панченко в 1, 3 і 5 ч. »Кооп. Респ. з ц. р., багато говориться про т. зв. товарових довжників, які завинили кооперативам у збірній сумі 8,406.673 зол. (Звіт РСУК в ГКЧ ч. 48—49 з 1933 р.). Ще більше чується нарікань на манка склепарів, які стали правдивою язвою нашої кооперації. Звіт РСУК неподає цифрових даних про »манка«, але вони певно сягають теж немалих сум.

А поза тими двома головними болячками, цеб то боргами й манками, багато далобся сказати про т. зв. к о о п е т а т и в н у в і р н і с т ь, про закупи товарів так низовими к-вами, як повітовими, поза своїми гуртівнями, та продаж членам чужих виробів, тоді, коли є такі самі вироби своїх коопер. чи приватних українських фірм; про закупно склепарями кооператив товарів »приватно«, на свою руку у приватників; багато можна сказати про т. зв. »калькуляцію«, про встановлювання цін, які не раз в кооперативах є вищі, чим у приватних склепах (примірів можнаб навести дуже й дуже багато), через що тратяться покупці, які відчужуються від кооперації; їх т. чином силою пхається до приватника. І т. д., і т. д.

Зі всіма цими болячками та недомаганнями мусить кооперація боротися всіма можливими засобами.

Найпершим та найважніщим засобом є освідомлююча праця серед кооперативної громади, невпинне поучування членів про суть кооперації.

Мусимо освідомити управи наших кооператив, що кооперативна торгівля це не »шахрайство« приватного купця, а суспільна праця, в якій не може мати місця зиск одиниці при страті, ц. то коштом загалу.

Ніякі видатки не сміють відстрашувати кооперативних діячів від цеї виховно-педаґоґічної кооперативної праці дорогою преси, книжок, анкет, курсів і т. д.

На ведення такої освітньої і пропаґандивної праці м у с и т ь к о ж н а к о о п е р а т и в а, н а в і т ь н а й м е н ш а д а в а т и з і с в о й о г о ч и с т о г о п р и х о д у б о д а й 3%, бо цей виданий гріш в е р н е т ь с я кооперативі через збільшення числа її членів, поширення обороту, солідність та вірність кооперативній ідеї.

На це треба конче звернути увагу при люстрації кооператив, на зборах, і т. д.

Не менше важним виховним педаґоґічним засобом являється в життю п р и м і р ж и в о ї л ю д и н и, діяча.

Сільський склепар бере нині примір в склеповій практиці зі сільського чи містечкового приватного шахрая-пявки, що на свій рахунок веде торгівлю, обчислену на зиск.

Кооперація не гонить за зисками, вона сповнює суспільну, а у нас ще й національно-господарську функцію.

Перед нею стоїть не зиск, а ідея, і в цю велику ідею суспільної, громадсько-національної служби мусить бути задивлений кожний кооперативний робітник, кожний член управи, надзірної ради, кожний покупець, ціла кооперативна громада.

На жаль — до цього треба признатись — не все може сільський кооперативний склепар найти, у своїому окруженню, такий взірець ідейного кооперативного діяча, а часто-густо натрапляє на протилежні приміри.

Один з ревізорів РСУК, оповідав мені про діяльність »кооперативних діячів« з недалекого від повітового центру села, де члени Надзірної Ради брали по 10 зол. презенційної марки, справник побирав 300 зол. місячно, лядові довги йшли в безконечність, недобору кооператива мала 18.000 зол і, щоб санувати таку »кооперативу«, треба було створити крамницю ПСК. на місце зліквідованої старої кооперативи. Правда, такі крамниці ПСК. ведуться краще, але що така санація мусить тривати довше, то загал поволі відвикає від активної участи в кооперативній роботі та байдужніє для неї.

Остання війна та революція поза своїми добрими сторонами мала теж і лихі, відємні. Розбудилася активність, поширилася свідомість, але війна й революція при масовости своїх рухів посіяли теж і деморалізацію.

Це не новина. Так було по 30-літній війні, так було по великій французській революції, те саме явище є і тепер.

З цим масовим явищем деморалізації треба всіма силами боротися. Треба рішуче станути на шлях кооперативної педаґоґіки. Треба виховати нове покоління людей, нових ідейних членів кооперативної громади. До цього мусять служити освітня, культурна праця кооперації та добрий примір самих керманичів кооперації, живий примір безкористолюбія наших інтеліґентів.

Від голови риба смердить. Уживати життя хоче так само селянин, як й інтеліґент. Селянин, що не має ще великого духового полету, що прибитий важкими буденними злиднями, ще більше чує в собі жилку до сумнівної вартости приємностей чи достатку, як інтеліґент. І коли над своїми норовами не запановує інтеліґент, то тим тяжче може зробити це культурно відсталий нуждар-селянин.

Кооперація це масовий рух, а маса має в собі ріжнородні елєменти, добрі й злі одиниці. Як кожна добре зорґанізована суспільність для вдержання ладу, для охорони добра цілого загалу (для якого то добра повстає та якому служить кожда зорґанізована суспільна громада), має й мусить мати поза моральними ще й фізичні засоби збереження цього ладу оборони його перед шкодою. Має й мусить мати ці моральні а навіть фізичні засоби оборони й кооперація.

Ледво чи національна або й соціяльна революція створить колинебудь такий ідеальний лад, у якому не буде карного кодексу чи вязниць. Збірну людську психіку тяжко переробити взагалі, тим більше не переробить її за одну ніч ніяка ідея. Революція, якщо й усуває інколи зовнішні, фізичні обставини та умовини суспільних злочинів, не може за одним махом усунути духової атмосфери, яку витворили ті злочини серед суспільности.

Усунення такої нездорової, шкідливої духової атмосфери вимагає трохи довшого часу, чим усунення самого фізичного безпосереднього джерела суспільного зла.

Кожда суспільна орґанізація мусить мати й має свою громадську мораль, бо без неї стає вона не суспільністю, а звичайним збіговищем. І наша кооперація, як збірна, зорґанізована на певних ідейних основах і для певних громадських цілей, суспільність, мусить мати свою етику, свій моральний громадський кодекс, приноровлений зі всіми суворими своїми постановами до вчинків одиниць, які свідомо роблять шкоду кооперативній громаді.

Порушую може найбільш прикру та болючу справу. Знаю сільську кооперативу, яка посіяла деморалізацію як раз через те, що крізь пальці дивився цілий загал на т. зв. манка склепарів. Майже кожний склепар її мав це манко, та на його покриття продавав чи жінчине поле, чи корову зі стайні. Це не відстрашувало від роблення дальших манк.

Робилися й другі річи. Ця сама кооператива возила молоко до приватної міської молочарні. До 100 літрів принесеного зі села молока доляли »кооператори« 10 літрів води. Донеслося це до голови Надзірної Ради, який скли-

кав засідання, але там ще похвалили справника за таку дбайливість. Очевидно, що зиск з такої дбайливости пішов не до кооперативної каси, бо й ніяк було дописувати до книг воду, чи гроші за ню. Ця сама кооператива мала платний вексель, справник здержав в склепі виплату членам за доставлене молоко, забрав від склепаря гроші на заплату векся, ще й взяв на залізницю — приїхав вечером з міста до села і на запит, чи вексель заплачений, заявив, що так, а за кілька днів прийшов протест векся. Зійшлася управа і покарала не справника, а склепаря за те, що вчинок справника виявив членам.

Другий член управи тої самої кооперативи пішов на трете село молотити кооперативною молотілкою. За молочення взяв від одного господаря гроші, а в кооперативі заявив, що той заплатить, як продасть вимолочене збіже. Кооператива чекала два роки, впоминалася, врешті заскаржила до суду.

Дотичний господар приходить на розправу зі свідками, які потвердили, що він дійсно заплатив і кооператива мусіла заплатити ще й судові кошта процесу, а »директорові« кооперативи за ці, делікатно сказавши здефравдовані гроші, не впав ні волос з голови; грошей до кооперативи він досі не звернув.

Йшла пацифікація на села. »Дбайлива« управа кооперативи розібрала між себе товари. Та пацифікації у тому селі не було, але спритні »кооператори« порадили собі, сфінґувавши влом.

Возили збіжа зібране з молочення на продаж до міст.

Кожний член управи їхав з одною фірою, заїздили кожний до іншого гуртівника, кожний продавав на свою руку — а вечером або в ночи... самі вертали до села коні без своїх хазяїв... Брали ці »кооператори« товари в місті, дещо з П. С. К., а решту між приватниками; фактури були або й ні. Товари привозили самі коні, облиті оливою, нафтою, помішані, і т. д.

Калькуляція їх була чомусь все грубо вища, чим у других, навіть приватників. Пр. за пачку цикорії — $^1/_6$ — яка скрізь у наших й чужих склепах продається по 35 сот, брали наші »кооператори« аж 60 сот., а писали... Бог знає що. Літа цілі »вели« так ці »кооператори« кооперативу, все надіючись та голосячи про близькість війни чи революції.

На воловій шкірі не списавби цеї »кооперативної« діяльности. А вислідом цього була повна руїна: 12.000 зол. недобору, крамниця П. С. К. та... цілковита зневіра до кооперативної ідеї в селі.

»Манка« склепарів у своїй більшости це звичайні злодійства. Цього нема вже чого скривати. А на звичайного, налогового злодія, якому не помагає моральне упімнення, для якого не має громадського сорому, лишається тільки звичайний арешт.

І хоч як це прикро, але цього засобу, *не може* наша кооперація в своїй самообороні зрікатись.

Я глибоко переконаний, що це скорше усунулоб »манка«, чим покривання їх продажею поля на шкоду жінки чи дітей.

А вже »дарования« — просто відписування цього манка управами чи загальними зборами кооператив, це прямо злочинне та недопускаєме!

Того рода річей не вільно толєрувати під ніякою покришкою. Кожна орґанізація, якогоб то не була характеру, повинна нищити перш всього шкідників в своїх власних рядах, бо вони приносять їй тільки саме зло.

Праця в кооперації *це не сама наємна платна робота*, це не відсидження чи відроблення своїх обовязкових заплачених годин, але *це перш всього суспільна праця, творче громадське діло.*

Наші кооператори — це не платні тільки урядовці, кооператива — це не український »штайрамт« для збирання народнього податку у формі вищих цін за товари. Але вся наша кооперація зі своїми працівниками — це перш всього піонїри кращого завтра на економічному, культурному, а там далі.. може й на політичному полю української нації.

До кооперації та її працівників ми ставимо куди вищі вимоги, чим до приватних купців.

Чи все наші кооператори і всі вони ці вимоги належно сповняють? — Хай кожний з них відповість за себе перед своєю совістю, хай кожний сам для себе сконтролює свою громадську суспільну мораль. Хай на це звернуть увагу й самі члени-кооператив.

Не обжаловую й не бю на трівогу. Але хай сумні явища у Франції, Японії, чи в Польщі, будуть грізним мементо — для нашої молодої демократії, до якої мусить себе причисляти і наша кооперація.

Антін Чернецький.

З ЖИТТЯ УКРАЇНСЬКОЇ КООПЕРАЦІЇ

Стан кооператив членів Окружного Союзу Кооператив у Збаражі в 1933 р.

Огляд цей обіймає **68** союзних кооператив для загального закупу і збуту. В тім числі 42 кооперативи збаражського повіту, 8 скалатського і 18 кремянецького.

Загальні відомости.

Кооперативи заложені:

в 1909	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932
1	4	2	1	4	**12**	**17**	**15**	3	2	3	1	3

Торговельне підприємство ведуть ці кооперативи в **79** крамницях. — Одна кооператива має молочарський відділ, одна має о л і й н ю. Шість кооператив ще не є членами РСУК.

В районі обнятих звідомленням кооператив є 14.383 рільних господарств, з того **11.986** у к р а ї н с ь к и х, 2.200 польських і 177 жидівських. Членами кооператив було **5.774** р і л ь н и х г о с п о д а р с т в. Скооперування українського населення виносило 49%. — Всіх членів у всіх обнятих звідомленням кооперативах було з кінцем звітового року 6.514. Н а п р о т я з і р о к у п р и б у л о **526** ч л е н і в. Між членами були 73 поляки і 4 жиди. Жінок було 788, або 12% всіх членів. В громадах обнятих звідомленням було 11 кас Стефчика, 23 кулок рільничих, 172 приватні крамниці, в цьому 28 українських, 10 польських і 134 жидівських.

Матеріяльні засоби кооператив.

Власні фонди:	на уділах	51.223,50 зл.
	на запасному фонді	186.917,71 „
	на зачетах на уділи	813,04 „
	нерозділ. зиск	21,79 „
	білянс. зиск	11.386,60 „
	Р а з о м	250.362,64 зл.

Чуже майно: кредити готівкові	35.784,83	зл.
кредити товарові	7.637,51	„
лядові віритслі	976,91	„
інші чужі фонди	1.393,77	„
залеглі кошти завідування	38,—	„
Разом	45.831,02	зл.

Цілий оборотовий капітал кооператив виносив:

У власних фондах	250.362,64	зл.
У чужих капіталах	45.831,02	
Разом	296.193,66	зл.

Відношення власних фондів до чужих мається як 1 до 0,18.

Власні фонди у відношенню до оборотового капіталу становили 84,5%.

Торговельна діяльність кооператив.

Закуп. Кооперативи закупили на протязі 1933 р.:

Товарів в О. С. К.	за 473.952,03 зл.	або	80,5%
поза О. С. К.	„ 115.522,92 „		19,5%
Разом	589.474,95 зл.		

Торговельна дисципліна збільшилась в звітовому році в пересічі на 6,5% в порівнянню з 1932 р.

Продуктів закуплено на	348.935,38 зл.
Тютюну закуплено на	106.288,87 „
Разом всі джерела закупна	1,044.699,20 зл.

За доставу товарів заплачено протягом року 13.381,42 зл. Транспортові видатки становлять 1,2% до суми закупна.

Продаж. Протягом року кооперативи продали:

Товарів за	661.709,17 зл.	або на	1	кооп.	9.436,85	зл.
Продуктів за	367.743,12 „	„ „	1	„	5.408,—	„
Тютюну за	116.701,48 „	„ „	1	„	2.537,—	„
Разом	1,146.153,77 зл.				17.381,85	зл.

Пересічний денний торг в одній кооперативі виносив 47,44 зл., (в 1932 р. 51,77).

З осібна продали кооперативи:

Збіжа	9.768 сотн. за	132.616,89	зл.
Яєць	87.207 кіп (3.633 скрині) за	239.300,38	„

(В О. С. К. 81.355 кіп (3.389 скрині) за 220.243,37 зл. або 93%).

Дохід брутто зі всіх торговельних відділів в усіх кооперативах виносив 87.884,68 зл. і становив 7,6% загальної суми всіх торгів.

Сальдо коштів завідування виносило суму 69.744,04 зл. і становило 6,08% суми торгів всіх торговельних відділів.

Товарові недобори виказали 32 кооперативи на загальну суму зл. 5.292,49. (Найбільший недобір 587,99 зл., найменший 24,30 зл.).

Борги.

Дня 31 грудня 1933 р. споживчі борги виносили 42.194,66 зл.

В цьому члени Надз. Рад і управ 3.150,53 зл.

Не мало зовсім боргів при білянсах 12 кооператив.

В 1932 р. виносили борги в звідомленням обнятих кооперативах 59.654,92 зл. Отже в 1933 р. зменшилися борги о 17.460,21 зл. або о 29% в порінанню зі станом в 1932 р.

Майно кооператив.

Льокації.

Кооперативи мали льокацій в загальній сумі 33.158,51 зл., з того припадало 31.349,89 зл. на Окружний союз.

Недвижимости має 27 кооператив на загальну суму 62.313,14 зл.

В рухомостях ульокували кооперативи 38.933,73 зл. Рухомости кооператив складаються з урядження крамниць і господарських машин. Сільсько-господарські машини мають такі кооперативи:

4	кооперативи	має	моторові молотілки
2	„	„	сівалки
14	„	„	перстеневі вали
3	„	„	трієри
45	„	„	сонди.

На культурно-освітні ціли виплатили кооперативи протягом 1933 р. 1.497,16 зл.

Кінцевий вислід білянсів.

36 кооператив виказало білянсові надвишки на суму 11.386,60 зл. (пересіч 316,29).

32 кооперативи виказало білянсову страту на суму 7.239,74 зл. (пеерсіч 226,23).

Важніші позиції коштів завідування:

Управа	12.686,52
Крамарі	32.155,87
Р. С. У. К.	6.493,42
Податки	9.978,68
Обезпечення	3.135,97

Просимо П. Т. Передплатників заплатити передплату за „Кооперативну Республику“ на 1934 р., а пп. післяплатників теж вирівнати залеглости.

Адміністрація.

В ЄДНОСТИ ВЛАСНИХ СИЛ...

На прапорі української кооперації, що був піднесений урочисто в дні 3. червня ц. р. виписаний клич, що в ядерних словах висловлює ідейний зміст нашого руху:

»В є д н о с т и« — тим зазначена організаційна форма кожного спілчанського руху і гурт, спілка, союз, єднання. Єднатися можуть тільки люди з громадським почуванням, що відчувають тягу до гурту, до співпраці, до солідарних виступів з другими такими ж кличами, як я. Відвічний інстинкт, що склеює громади, товариства і цілі суспільства, параліжує протисуспільні перерости еґоїзму і вузького самолюбства.

»...в л а с н и х с и л« — ось вказівка для сучасних і майбутніх поколінь, як будувати нове, спільчанське життя. Не надіючись »на князи«, ні варяг, не орієнтуючись на якусь сторонню допомогу, не добиваючись ніяких субвенцій, ні кредитів з некооперативних джерел — направляти свої очі виключно у власну народню гущу, вважаючи тільки її криницею матеріяльних і моральних сил. Тільки те, що росте з власної праці і ґрунту є здоровим твором.

»...д о д о б р а і к р а с и!«. Чи можна краще у двох словах вловити верховну ціль, до якої зміряє кооперативне будівництво? — »Добро, добробут — матеріяльне подвигнення народніх мас, нині прибитих нуждою, а в слід за тим упосліджених соціяльно і національно. »Краси« — бажає кооператор усею душею — починаючи від хатньої обстановки і домашнього господарства, аж до культурного вигляду цілих осель і в тих оселях живучого населення, до краси д у х о в о г о і морального життя.

Бо ми не лиш »купці«, »господарі« і »промисловці« — ми в рівній мірі почитачі духових і моральних цінностей, робітники культури в усіх її благодатних проявах.

З КООПЕРАТИВНОГО СВІТУ

НОВЕЛЯ ДО КООПЕРАТИВНОГО ЗАКОНУ УВІЙШЛА В ЖИТТЯ.

Пресовий Бюлетень варшавського т-ва кооператистів (ч. 52 з 17. V. 34) приніс про це ось яку вістку, текст якої нижче подаємо.

»В ч. 38 »Деннику Законів« з дня 9. травня б. р. оголошено новелю до кооперативного закону. Як відомо, новий кооп. закон, не зважаючи на опінію кооперативних кругів, змінено в напрямі значного поширення управнень уряду що до втручання його в діяльність центральних кооперативних організацій. Предсідник кооперативної ради, котрий є урядовцем міністерства скарбу, одержав право затвердження ревізорів (61 арт.), як також відбирання у них права ревізії (там же). Міністер скарбу буде надавати й відбирати право ревізії кооперативним союзам, а в разі відібрання того права (у випадку недотримання приписів, невиконування обовязків ревізії і »поширення діяльности на цілі, необняті статутом та 66 параґрафом цього закону«) вказує кооперативам, приналежним до такого союзу, ту інституцію, що буде переводити у них ревізії. Кооперативна Рада, що складається з представників коопера-

тивних союзів та заінтересованих міністерств, стала майже виключно опініодавчою інституцією.

Закон цей увійшов в життя з днем оголошення. Цим днем — пише далі бюлєтень — замикається доба самостійного розвитку кооперативного руху в Польщі, доба самоуправи й відповідальности за себе. Тепер значну частину відповідальности за долю кооперації в Польщі (в оригіналі: польської) буде нести уряд республики. Засада: »які члени, така й кооператива«, досі обовязуюча в кооп. русі і понад усякий сумнів усвідомлююча широким масам членів кооператив їх відповідальність за долю організацій і за власний добробут — багато стратила зі свого суспільного сенсу. Уряд взяв на свої плечі ще один тягар, ще одно моральне зобовязання«.

ПОЛОЖЕННЯ КООПЕРАЦІЇ В АВСТРІЇ В ЗВЯЗКУ З ПЕРЕВОРОТОМ.

Репресії, що посипалися після гаймверівського перевороту на всі форми організації австрійського робітництва, не поминули й робітничої кооперації, в першу чергу споживчої. Централя цеї кооперації GöG (Grosseinkaufsgenossenschaft österreichischer Consumvereine) а також всі більші кооперативи одержали урядових комісарів-контрольорів. Вільно обрані Управи і Ради відставлено від урядування. Чолові провідники кооперації, між іншим предсідник Робітничого Банку відомий др. Реннер і предсідниця міжнародньої жіночої Кооп. Ґільди п. Ємна Фрайндліх помандрували до тюрми.

По кількох місяцях одначе ситуація дещо змінилася. Як взагалі ціла віденська драма, так зокрема насильство над вільним кооперативним рухом не придбали доброї опінії тим кругам, що повалили демократичний режім в Австрії. Посипалися інтервенції від ріжних міжнародніх організацій, між іншим був у Відні особисто секретар Міжнар. Кооп. Союзу п. Г. Мей. Влада подається. Вже привернено до урядування виборні органи кооператив і централі, а комісарщині оставлено ролю »контрольора«. По 5 тижнях побуту в тюрмі випущено на волю п. Фрайндліх. Обіцюють усунути взагалі комісарів з кооперації; мають випустити теж др. Реннера.

Та з другої сторони скріплюється похід проти кооперації іншими, »лєґальними« дорогами. До давнішої заборони відкривати нові філії кооп. склепів прийшла теж нова: не вільно кооперативам продавати свіжого мяса. Це болючий удар для віденської споживчої кооперації.

СТАН НІМЕЦЬКОЇ СПОЖИВЧОЇ КООПЕРАЦІЇ ПОГІРШУЄТЬСЯ.

Від початку кризи 1929 року до кінця 1933 р. обороти німецьких споживчих кооператив в загальній сумі впали о 50%. Було це наслідком спершу знижки цін, а від часу приходу до влади т. зв. націонал-соціялістів вплинула на це також нагінка на кооперацію з боку цеї партії. Передовсім урядники держави, а потім інші заможні ґрупи членів почали масово виповідати своє членство й уділи та відскакувати як покупці. Це є причиною, чому німецькі кооперативи потерпіли значно більший спад оборотів, як приватна торгівля.

Також вклади ощадности почали швидко зменшуватися в наслідок виповідання їх вкладниками і це теж захитало кооперативами. Це знову дало урядові притоку настановити відому комісарщину в кооперації.

КООПЕРАТИВНА ТОРГІВЛЯ В ЧЕХОСЛОВАЧЧИНІ.

Всі сільсько-господарські кооперативи Чехословаччини обєднані в 12 союзах. Кожний з цих союзів, для забезпечення збуту сільсько-господарських виробів своїх членів, з одного боку, та для постачання сільським господарям потрібні в господарстві предмети, з другого, — має спеціяльно для цього створену торговельну орґанізацію. Згадані 12 орґанізацій обєднані в одному центрі під назвою »Центрокооператива«.

На 1 січня 1934 року до »Центрокооперативи«, крім 12 вищезгаданих торговельних орґанізацій, належало ще 342 кооперативні склади; загалом

11501 ріжних родів кооператив, тоб то на 54 кооперативи більше, ніж в минулому році.

Білянс »Центрокооперативи« на 1 січня 1934 року виказав біля 223,5 мільонів чехословацьких корон (Кч.). Її ж торговельні операції за 1933 рік (4-ий рік світової кризи) коротко представляються так: протягом року було продано ріжного збіжа біля 67.000 вагонів на суму майже 716 міліонів Кч.; ріжних інших сільсько-господарських продуктів продано більше, ніж 9.000 вагонів на суму майже 64 мільони Кч.; нарешті потрібних у сільському господарстві предметів (угноєнь, вугілля, паші, будівничих матеріялів тощо) продано біля 116.000 вагонів на суму більше ніж 551 мільон Кч. Загалом, ріжних товарів продано було 191.440 вагонів на суму майже 1.331 міліон Кч.

В порівнянню з попереднім роком, коли то продано було біля 156.000 вагонів на 995 мільонів Кч., помічається значне збільшення збутових операцій: щодо кількости — на 23%, щодо суми, то — на 35%. Особливо збільшився збут збіжжа: в 1932 році продано було 38.000 вагонів збіжжа, а в р. 1933 — майже 67.000; — збільшення майже о 74%. Продаж інших сільсько-господарських виробів дещо зменшилася; але продаж потрібних у сільському господарстві предметів теж збільшилася; із 103.000 вагонів дійшла майже до 116.000 (плюс 12,5%).

Цікаво зауважати, що середня продажна ціна одного вагону зерна, як в 1932, так і в 1933 році хиталася між 10.770 й 10.880 Кч.

Таким чином Центрокооперативі вдалося в найтяжчий час світової кризи запобігти різкому спаду цін збіжа на внутрішньому ринку.

Не буде зайвим теж відзначити, що на чолі »Центрокооперативи« стоїть відомий кооператор інж. Кліндера, котрий вже протягом 20 років стоїть на чолі й Центрального союзу сільсько-господарських кооператив в Празі — найбільшого кооперативного союзу в Чехословаччині.

С. Б-ський.

ГОСПОДАРСЬКА ХРОНІКА

УЧАСТЬ СЕЛЯНСТВА В ПРОДУКЦІЇ ЗБІЖ В ПОЛЬЩІ.

Після обчислень Гол. Стат. Уряду в Польщі рух збіжевої продукції за останні роки був ось який (продукція в тисячах квінталів):

Рік	Загально					в тім числі менша посілість				
	Пшениця	Жито	Ячмінь	Овес	**Разом**	Пшениця	Жито	Ячмінь	Овес	**Разом**
1929	17.545	68.877	16.259	28.972	131.653	12.249	56.287	12.045	22.555	103.136
1930	22.404	69.579	14.639	23.476	130.098	15.107	56.915	11.030	18.486	101.538
1931	22.649	57.026	14.757	23.093	117.525	15.271	46.992	10.978	18.087	91.336
1932	13.464	61.104	14.008	23.907	112.483	9.341	51.214	10.639	19.344	90.538
1933	—	—	—	—	120.800*)	—	—	—	—	—
Пересіч.					122.692					96.639

Інж. В. Новіцкі обчислює загальний оборот пшеницею і житом в р. 1928/29 в наступний спосіб (тисяч квінталів):

---

*) Тимчасове обчислення

Пшениця	Збір 1928 р.	Спожито на місци	на міськ. ринок
більша власність	5.641	1.564	4.077
менша „ ...	10 476	8.221	2.255
разом	16.117	9.785	6.331
Жито:			
більша власність.....	12.221	6.001	6 220
менша „	48.881	43.499	5.382
разом:	61.102	49.500	11.602

З того виходилоб, що пшениці йде на внутрішній ринок около 43%, а жита 25% цілого збору.

Міський ринок одержує пшеницю у 65% від більшої, а 35% від меншої власности; жита одержує 51% від більшої а 49% від меншої посілости. (Зі статті К. Хмєлєвского у »Спулдз. Пшеґльонд. Наукови« ч. 4. 1934).

КАРТЕЛЬ ЦЕМЕНТУ ВОСКРЕСАЄ.

Коли держава задумала приступити до більших публичних робіт за гроші »Фонду Праці«, тоді вона наткнулася на високі передкризові ціни цементу, одного з головних артикулів при земних і будівельних роботах. Ціни ці держалися завдяки картельній організації того промислу. Коли картель станув на дорозі плянів уряду — то з ним зроблено коротку справу: його розвязано. Ціна цементу упала відразу більше чим на половину. Уряд застеріг собі ціну 3 зол. за 100 кґ., а для приватних покупців 3.50 зол. Є одначе фірми, які дають і приватним відборцям товар по нижчій ціні.

Але, вже робляться нові заходи заключити »порозуміння« між продуцентами цементу. Цікаво, чи довго будемо чекати на нову підвишку цін. Напевно її попередять пресові звістки про »зріст коштів виробництва цементу«, про потребу покриття надмірних крізових страт і т. д. Бо так вони роблять завжди.

ОПОЗИЦІЯ ПРАЦЕДАВЦІВ ПРОТИ КОДЕКСІВ РУЗВЕЛТА.

Др. Віліям Ґрін (Green), предсідник американського робітничого союзу American Federation of Labour) предложив комісії америк. сенату докази, що організації працеравців в усіх стейтах обєднуються для то цілі, щоби спинювати розвиток правдивих професійних союзів. Вони підняли плянову акцію поучування фірм про те, як найкраще засновувати т зв. жовті проф. союзи. під еґідою працедавців. Такі профес. союзи, основувані, фінансовані і контрольовані заходами працедавців зміряють тільки до того, щоби обходити ті постанови »пляну національного оживлення« (т. зв. рузвельтівської »Найри«), де говориться, що кожний промисловий кодекс мусить признавати робітникам »право організуватися і пертрактувати з фірмою збірно через вибраних собою представників«. Закон далі передбачує, що не можна приневолювати робітника вписуватися до »жовтого« проф. союзу, ставлячи це, як умову приняття на працю. Також не може працедавець забороняти своїм робітникам »гуртуватися, організуватися або підпирати якусь професійну організацію після свого вибору«. Доказовий матеріял, зібраний п. Ґріном показував виразно, що союзи працедавців не виконують тих постанов а навіть ділають проти постанов закона. З робітничого становища проф. союзи організовані працедавцями, є недостаточні під кожним оглядом, бо їхнє завданя головно в тім, щоби залагоджувати дрібні жалоби. Не було ані одного випадку, щоби такий союз вирішив якийсь конфлікт за висоту платні. Від часу, як вступив в життя

закон про »національне оживлення«, близько міліон робітників мали вже спори зі своїми фірмами з цього приводу, що працедавці не хотіли признавати самостійних робітничих союзів.

ШВАЙЦАРСЬКІ ФАБРИКИ І КУПЦІ ОБУВИ ПРОТИ БАТІ.

Компанія Баті, що від якогось часу продавала у Швайцарії свої вироби у власних крамницях, улаштувала в Монлін свою власну фабрику і задумує поширити свій збут на краєвому ринку. Фахові союзи швайцар. обувного промислу, гуртовників і детайлістів склали між собою умову в цілі оборони своєї продукції і своїх крамниць. В своїому обіжникові заявляє те порозуміння, що коли якийсь купець буде продавати вироби Баті, то краєві фабрики негайно перестануть йому доставляти свої вироби. Строге переведення цього рішення в діло буде чуйно контролюватися. Концепція, як звичайно в таких випадках, називає краєві вироби »висококваліфікованими товарами«, а вироби Баті »дешевеньким масовим артикулом«, щоби понизити в очах публики вироби небажаного і небезпечного конкурента.

ВОНИ НЕ ПРИЗНАЮТЬ НАЦІОНАЛЬНИХ ГРАНИЦЬ.

З промови предсідника британського хемічного картелю (Imp. Chemical Industrie) на річному заг. зборі цього обєднання довідуємося про співпрацю американських, британських, голяндських та німецьких королів нафти, вугля і фарб в справі бензини. А саме, з огляду на зростаюче виробництво бензини з камінного вугля, головно в Німеччині, заходами тресту „I. G. Farbenindustrie“ прийшло до порозуміння між „Standard Oil-Company“, „Royal Dutsh Shell“ та „Farbenindustrie“. Основано компанію „International Hydrogenation Patents Company“ а ця знову вступила у співпрацю з англ. хемічним картелем що до ринків збуту для виробів обидвох картелів. Таким чином відпаде конкуренційна боротьба між заінтересованими фірмами, ну а споживач буде приневолений платити такі ціни, які подиктують обєднані »у братерській інтернаціональній згоді« компанії. Президент хемічного картелю висловив цю думку в більш оглядній формі:

»Це порозуміння являється прекрасним приміром співробітництва світових інтересів, в тій цілі, щоби наладнати розвиток нової галузі промислу«.

СЕРЕД КНИГ

Кисілевська Олена. — ШВАЙЦАРІЯ. Коломия, 1933. 8⁰, ст. 215. (Обгортка В. Дядинюка. Поза текстом на окр. аркушах 30 образків). Ціна з пересилкою зл. 6.— —. Чільна громадська діячка і публіцистка цією останньою книжкою зарепрезентувалася перед нашою — нажаль дуже нечисленною — читаючою громадою, як добра письменниця. І дійсно, »Швайцарія« пані Кисілевської вповні заслуговує на те, щоби заняти своє місце між кращими літературними творами цього жанру в нашій — і не тільки нашій — літературі. Ця книжечка досі не звернула на себе такої уваги, як повинна би, й не дочекалася ще своєї повної й належної оцінки. І не дивно: цеж така доля всіх кращих творів. — Однак для серіозних і люблячих вартісну книжку, вибраних читачів мовчанка все готової до послуг і часто плазуючої критики, мусить бути для нашої авторки більш вдоволяючою, ніж галасливе повитання її на літерат. смітнику сумнівної вартости виплодів графоманства.

Віримо однак, що прийде час — і він уже близький — коли »Швайцарія« — країна, в котрій авторка зумілна знайти, — і книжка, в котру вона вложила від себе стільки високих духових вартостей — стане улюбленою і пориваючою лєктурою, а також справді рідкою окрасою домового огнища. І цієї найбільшої заплати за труд ми теж, від щирого серця — так, як і щирою сердечністю й безпосередністю віє від кожної сторінки її книжки — бажаємо шановній авторці.

І справді. Чим гарною є ця біло-сива книжка? Гарною, милою появою є вона під оглядом свого зовнішнього технічного оформлення. Окладинка, папір, друк з ініціяликами титул, вигляд сторінки, модерне (вимогам естетики друку відповідаюче на ній відношення білої і задрукованої площі) за малими виїмками, гарні ілюстрації — все це справить багато втіхи аматорам гарної книжки. Та коли в цьому відношенні книжка багато завдячує вже знаній з гарної книжкової продукції друкарні оо. Василіян у Жовкві, то своїми внутрішніми добрими її прикметами читач буде зобовязаний авторці.

Авторка знає країну, яку майстерно описує, не з одної поїздки. На що не дозволила безпосередня обсервація — те доповнила лєктура; про обсяг її довідуємося з поданих в кінці книжки джерел. Авторка вміє обсервувати, та бачити і схопити суттєве, націкавіше, найбільш питоме чи найкраще. Вміє не тільки все це щиро й безпосередньо-правдиво передати, — але — теж легко, займаючо, часто навіть захоплюючо оповісти. Шановна мандрівничка сама — здається — жиє в безпосередній близькости зі швайцар. гірняками і їх природою; так вжитися до них і зрозуміти їхнє життя з усіма його добрими і важкими сторонами може хіба той, хто, як авторка, знає і любить наші Карпати та Гуцулів, до котрих думкою не раз вона лине з того далекого, гостинного краю. Ми мимохіть віримо її простому, але як багатому не лише у факти, але теж у образове й повне особистих переживань та рефлєксій оповідання. Забуваємося, і нам здається, що п. Кисілевська провадить нас за руку серед роскішної природи, крізь гармонійний громадсько-політичний устрій країни й крізь достатне господарське життя швайцарів. Мова, стиль — легкі, прості, не вишукані, не насилувані, але одночасно й багаті, барвисті; подекуди навіть в одноманітних, здавалосяб, вражіннях авторка зуміла віднайти відмінні риси, нову нрасу їх і так надати своїм барвистим описам незмінних прикмет новизни, свіжости та здержати нашу увагу й цікавість цілий час в однаковій напрузі. Закінчується книжку з вражінням правдивого і сильного жалю за такою короткою мандрівкою гей би в якійсь казковій країні. Лєктура такої, як ця, книжки є в стані збудити в дорослій людині, для якої призначена, давно забуті, жорстокою дійсністю приспані молодечі почування й пориви, що їх плекали колись подорожі в области фантазій а ще раньше — казка. Така лєктура підносить людину, вливає їй нові сили, бадьорість, напружує волю до життя, примушує випростати зігнуті під тягарем недолі рамена, звести чоло та інакшими очима глянути на світ. — Часами принагідні рефлєксії приведуть авторку на край безодні не швайцарських проваль, а туди, де »нема власного сонця« й коли то »мара зневіри викрішиться десь із таємних, глибоких челюстей нашого »я«. І наче від подуву холодного вітру згасне полумя всякої надії«... У таких хвилинах письменниця вміє не тільки сказати: ні! й утекти від думки про »марність надій«, але й позитивно поконати песимістичні нотки силою здорового погляду на світ і життя. Радимо прочитати і призадуматися хоч би над двома сторінками (150—154) впрост потрясаючої задуми над безоднею буття. — Взагалі з кожного рядка книжки, як з цілющого джерела, бють струї життєдайної сили, радости »з самого існування і боротьби за краще життя«. Це є домінуючий тон усіх оповідань чи то про життя і країну ретороманів, чи про початок вільности Швайцарії, увіковічений у лєґенді про В. Теля, чи то про найпишніше місто Швайцарії — Женеву, чи про промисл Швайцарії, та про все, чим багата є книжка.

Але книжка О. Кисілевської не тільки гарна. Є не тільки приємною, захоплюючою лєктурою. Вона являється одночасно дуже повчаючою. Повчаючою в ній буде майже кожна сторінка, коли хто захоче і зуміє витягнути з неї корисні для себе висновки. Та з цього погляду звертають на себе особливу увагу ті розділи, в яких авторка зображує господарське життя країни. І цей сухий матеріял зуміла авторка теж прибрати у приступну форму цілого ряду пластичних образків, де навіть цифрові дані вплітаються, як потрібне мереживо, до тканини авторових спостережень, міркувань, оповідань, зачерпнутих зі швайцарської минувшини тощо. На прикладі швайцарів — авторка вчить по-

дивляти, шанувати, ну та й як теж плекати такі людські чесноти: працьовитість, витривалість, чесність, солідність, докладність, точність, словність, гостинність, солідарність, орґанізованість, ощадність, високе цінення людської гідности й свободи та багато інших — ц-то всі ті моральні вартости, остре і повсякчасне перестерігання, котрих приводить одиницю і націю до справжнього, тривалого, а не лиш ефемерного, скороминаючого добробуту. Читачі — ріжних господарських заінтересовань — з девятьох розділів господарської частини книжки — довідаються про те, як працюють швайцарці в славному на цілий світ годинникарстві й виробі всіляких машин, у ткацтві й ґаптярстві, у сільсько-господарській, зокрема ж молочно-годівельній продукції, у різьбарстві, садівництві, в готелярстві й ріжного роду туристиці та нарешті вони запізнаються і з успіхами швайцарської кооперації, що чимраз то далі і все більше поширює домену своїх впливів, охоплюючи вже сливе всі важніші види запотребувань культурної людини. Звертаємо увагу наших читачів саме на ці, господарські розділи, що певно, будуть для них найцікавішими й до того найпридатнішими, коли зважити, що книжка дуже надається до використання для популярних відчитів, рефератів, промов, інформацій, статей і т. под.

Не годиться оминути мовчанкою теж вступної частини книжки: »Загальних уваг про Швайцарію« — а то тим більше, що ця перша її частина тісніше примикає до третьої, господар. частини, дарма, що авторка розділила їх описами своїх подорожей й природи країни. Не є ж бо для теперішньої освіченої людини зовсім окутаний таємницею той глибший, внутрішній і взаїмний звязок, що від-вічно лучить обі, однаково важні ділянки народнього життя: господарську і суспільно-політичну. Висока господарська культура і такий же добробут швайцарської селянської нації багато завдячують свобідному, демократичному громадсько-політичному устроєві швайцарської республики, маркантніші прикмети і риси котрого не забула авторка своїм читачам подати. Ось ці риси: єдино можливе, розумне вирішення реліґійного й міжнаціонального життя на засадах повної терпимости і свободи, широкого автономізму та всіх можливих форм самодіяльности і самоуправи свобідно орґанізованого громадянства в широко зрозумілій демократії. Авторка, не застановляючись на подробицях державної машинерії, не впадає при цьому в другу крайність абстрактного теоретизування, яке заступають живі описи поодиноких установ чи проявів швайцарського державного життя. Глибоко сягаючими в саму істоту швайцарців остоями й підвалинами їх демократії є: високий ступінь освіти (зокрема фахової), проймаюче всі суспільні шари, богате, орґанізоване і дуже зріжничковане товариське життя, друга неодмінна щоденна страва швайцарців — друковане слово (книжку і ґазету знайдете в кожній хатині, закинутій і на найвищий гірський шпиль*), далі — праводовство, супряжене не так з голою буквою закона, скільки з чистим голосом сумління й тонким почуттям справедливости, та нарешті — щиримі й високогуманними національними ідеалами пройнята школа військової здатности громадян, як один муж готових кожної хвилі станути до оборони своєї батьківщини і свободи, що в поняттях швайцарців є синонімами.

Відомости про державний і суспільний лад Швайцарії, що їх подає авторка в своїй книжці, безумовно не вдоволять фахівців, оскільки ці шукатимуть в ній чогось нового для себе, але для пересічно інтеліґентної людини тих відомостей буде досить, щоб ознайомитися з усім тим, що є найкращого в Швайцарії, та помогти й собі стати добрим ґромадянином і свідомим, корисним членом нації. Такої, рівнож як і біоґрафічної літератури о високих виховних вартостях ми потребуємо як найбільше і в тій свідомости нам не остається нічого більше, як тільки побажати, щоби цілий наклад книжки п. Кісилевської розійшовся. **В. Л.**

*) У нас на кооп. святі »Посвячення Прапору« Р. С. У. К. 3. VI. 1934. 10. тис. кооператорів закупило з кіоску РСУК всього на 49 зл. книжок і часописів разом.

НОВІ КНИЖКИ:

Кубійович В. і Кулицький М. — Адміністративна карта Галичини зі спеціяльним узглядненням адміністративного поділу греко-католицьких епархій. Мірило 1:600.000. Львів, 1934.

Торговельно-промисловий альманах з нагоди 10-ліття існування Союзу українських купців. Львів, 1934. 8⁰, ст. 96.

Lutosławski Jan — Wahania myśli rolniczej. Warszawa, Księgarnia rolnicza, 1934. 8⁰, st. 35.

Панашій М. — Практичне садівництво. Львів, „Сільський Господар", 1934. м. 8⁰, ст. 80.

The Co-operative Review. The official journal of the Co-operative Union. Nr. 45 May. Manchester, 1934.

Bulletin mensuel de renseignements économiques et sociaux. Anné XXV-e, Avril, 1934. Nr. 4. Rome, Institut international d' agriculture, 1934.

Vyročni sprava Ustredniho družstva v Bratislave za rok 1933. Bratislava, 1934. st. 31.

Шляхи виховання і навчання. — Педагогічно-методичний тримісячник. VIII-ий річник. Кн. 1. Львів, Взаїмна Поміч Українського Вчительства, 1934. 4⁰, ст. 76.

Лясевич Антін. — Грім і антена. Львів, Українрадіо, 1934. 8⁰, ст. 16.

А. Чайківський. — За наживою. Львів, І. Тиктор, 1934. 16⁰, ст. 180.

Ольбрахт Іван. — Розбійник Микола Шугай. Львів, Іван Тиктор, 1934. 16⁰.

Шухевич Степан. — Невідомий. Львів, „Червона Калина", 1934, 16⁰.

Літературно-науковий журнал

„ДЗВОНИ"

(місячник)

Кристалізує громадський і національний етос. Скріплює: етику й мораль. Поборює всі розкладові й погубні напрями. Формує лицарство українського духа. Вироблює правдивий критицизм. Орієнтує читачів у сучасних українських та европейських літературно-наукових та мистецьких напрямках. Являється необхідним підручником біжучої української літератури та науки. :—:

Передплата: річно 15 зл., піврічно 8 зл., чвертьрічно 4 зл., поодиноке число 1·50 зл.

Адреса: Львів, Японська 7, II. пов. Чекове конто 101.330 з доп. „Дзвони"

Книжкові премії! **Запросини до передплати на 1934 рік, що є вже семим роком видання журналу**

„КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛИКА"

єдиного у нас економічно-суспільного місячника, що виходить під ред. дра К. Коберського накладом Ревізійного Союза Українських Кооператив.

В 1934 році „Кооперативна Республика" даватиме своїм читачам:

постійні приступно написані огляди господарського положення в краю і заграницями;

■

багату господарську і кооперативну (краєву і заграничну) хроніку, в котрій повідомлятиме про всі визначніші події у світі;

■

в своїх постійних відділах (народнє господарство, теорія, практика та життя кооперації і ін.) принесе статті наших і закордонних визначних економістів.

Кожний передплатник „К. Р.", що заплатить до 1. липня передплату за рік, одержить в 1934 році такі дарові премії:

1. **Володимир Навроцький, гал.-укр. статистик-економіст на тлі своєї доби,** — що виходитиме, як пів-аркушевий додаток до „Кооперативної Республики".

2. **„Ідеольоґія кооперації".** Вибір з кооперативного письменства, ст. 108, вартости 2 зл. або

3. Книжки з видань РСУК. по вибору передплатників у вартости 2 зол.

Передплата за „Кооперетивну Республику" в 1934 році знижена і виносить всього 12 зол. (за 12 чисел по 40 стор. друку). На пів року 6 зол. Окреме число 1 зол. До набуття в усіх книгарнях.

Кооперативні робітники, студіююча молодь і селяне дістають крім премії „Кооп. Республику" за 8 зол., якщо заплатять повну передплату за рік до кінця червня 1933. Сплачувати можнаратами.

Адреса: ЛЬВІВ, ВУЛ. МІЦКЕВИЧА 12 РСУК.

Кожна солідна кооператива мусить мати „Кооперативну Республику!" Не можна звати себе освіченим кооператором, не читаючи „Кооперативної Республики!"

Поодиноке число 1 зл.

КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛІКА

В ЦЬОМУ ЧИСЛІ ЗОКРЕМА ЧИТАЙТЕ:

На окраю днів: Кооперацію не дасться поєднати з диктатурою; Як розуміти політич. невтральність кооп. руху; Тотальна держава веде до державного капіталізму; „Розукрупнюють“ те, що по дурному „укрупнили“; Кооператори Закарпаття уважайте!; 49 злотих і 88 ґрошів; та ін.

Держава, нового типу націоналізм і кооперація.

Що зроблено досі в краю для приєднання жінок до кооперації.

ЛЬВІВ ЛИПЕНЬ СЕРПЕНЬ 1934

ЗМІСТ:

12. Міжнародній День Кооперації 233
На окраю днів (Актуальні замітки) 234

Теорія кооперації.

Ст. Туґут: Держава, нового типу націоналізм і кооперація 242
Німська школа французького кооперативизму. (За кн. Ш. Жіда: „Німська школа" подав В. Левинський). 251

Жінка і кооперація.

Е. Вербицька: Що зроблено досі в напрямі приєднання жінок до кооперації 256

З життя кооперації.

В. Тотоміанц: Болгарський кооперативний банк і болгарська с.-г. кооперація 263
Кооперативна хроніка (Заг. збори Ц. С. — Стан спож. кооп-в в Скалаті і інш.) 265
Господарська хроніка 268
З преси і життя 271

INHALT:

Aktuelle Tagesnotitzen . . . 234

Der Staat, d. moderne Nationalismus u. d. Genossenschaftswesen (Ein Kapitel aus dem Buche von S. Thugutt) 242

Die Schule von Nîmes (nach Ch. Gide) 251

Eine Enquete über genossenschaftl. Propaganda unter den Frauen in d. Westukraine (E. Werbytzka) . . . 256

Die landw. Bank u. d. landw. Genossenschaftswesen in Bulgarien (v. Totomianz) . 263

Wirtschaftsnachrichten — Aus dem Genossenschaftleben. Presseübersicht 265-270

Beilage: Eine Skizze der ukr. Wirtschaftsgeschichte (Dr. E. Wytanowytch) 17-36

SOMMAIRE:

Notices actuelles 234
L'Etat, le nationalisme moderne et la coopération. — (Extrait du livre recent de St. Thugutt: „Le coopératisme". Spółdzielczość) . . 242
L'Ecole de Nîmes en France. (Rapport du livre de Ch. Gide: „L'Ecole de Nîmes"). (V. Levynsky) 251
La propagande de la coopération parmi les femmes. (Le résultât de l'anquêt de l'Union de révision des copératives ukraïninnes). (E. Verbytzka) 256
Banque agricol et la coopération agricole en Boulgarie. — (V. Totomiantz) . . 263
Chronique coopérative . . . 265
Chronique économique . . . 268
SUPPLEMENT: Precis de l'histoire économique et sociale de l'Ucraine. Par E. Vytanovytche III. (p. 17-36). (Fin).

Видає: Ревізійний Союз Українських Кооператив.
За редакцію відповідає: Д-р Карло Коберський.
З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові, вул. Чарнецького 26.

КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛИКА
ЕКОНОМІЧНО-СУСПІЛЬНИЙ МІСЯЧНИК—ЛЬВІВ
CO-OPERATIVE REPUBLIK
Ukrainian Monthly Review - Lwiw Poland
Ч. 7—8.
ЛИПЕНЬ-СЕРПЕНЬ
1934.
РІЧНИК VII.

12-ий Міжнародній День Кооперації

КООПЕРАТОРИ ЖАДАЮТЬ:

СВІТОВОГО ЗАМИРЕННЯ! СВОБОДИ! СПРАВЕДЛИВОСТИ!

(Резолюція Міжнароднього Кооперативного Союзу на День Кооперації 7. липня 1934 р.).

У дванацятий Міжнародній День Кооперації кооператори цілого світу, обєднавшись духом своєї ідеї і бажанням »мира на землі і благоволення всім« — стверджують невдачу змагань представників держав до порозуміння, якеб могло охоронити людство від жахливих страхіть війни і сталоб підставою для відбудови господарства та поступу людства на вищий щабель цивілізації.

Так само споглядають кооператори стурбовано на вкорочування автономії, незалежности і свободи свойого руху, як рівнож підривання його господарської структури у деяких країнах. Вони заявляють, що правдива кооперативна робота може вестися з успіхом тільки при повній свободі.

В імя тої свободи, яка є передумовою поступу, вони протестують проти нагальних і безсоромних нападів на їх рух з боку зорганізованої приватної торгівлі, нападів, які не помітують ніякими засобами перекручувань і яких метою є виключення кооперативної торгівлі, щоби вони могли далі без перешкод визискувати нарід.

Тому кооператори заявляються за удержанням світового миру, що є найстаршою і найбільш благородною традицією їхнього міжнароднього обєднання;

прирікають держати високо прапор громадянської праці, що не має на цілі добування зиску, боце основа їхньої кооперативної системи;

через солідарність і постійну чуйність, які єціною свободи, хочуть забезпечити розвиток своїх добровільних обєднань, аж поки вони не обхоплять всіх виробників і споживачів.

НА ОКРАЮ ДНІВ.

КООПЕРАЦІЮ НЕ ДАСТЬСЯ ПОЄДНАТИ З ДИКТАТУРОЮ.

Цьогорічне звідомлення Британського Кооп. Союзу заняло становище м. ін. до загрози кооп. рухові з боку держави. У звідомленні читаємо м. ін.:

»Боротьба, що її вела кооперація в цілі оборони прав споживачів, розтяглася також на область прав громадянина взагалі. Ніяк не дасться кооперацію поєднати з диктатурою; ці два поняття виключають себе взаїмно. Центральна управа нашого союзу стурбовано звертає увагу на долю кооп. рухів за границями, там, де вони дісталися під пястук фашизму. Від своїх початків кооп. рух у всіх своїх фазах опирався на свободі і демократії. Ціла структура його організації говорить про рішучу волю обороняти право кожного члена на рівний співрішаючий голос в управлінні кооператив. Будь яка спроба захитати демократичні основи руху або народу, може стати убійчою для справи, яку заступаємо. Добровільна кооперація вимагає волі слова, критики й розвитку. Рух мусить бути готовий до скрайнього опору кожній спробі, якаб зміряла до того, щоби підірвати природні права кооператив до добровільного гуртування чи взагалі як громадян«.

ЯК РОЗУМІТИ ПОЛІТИЧНУ НЕВТРАЛЬНІСТЬ КООП. РУХУ.

Скріплений натиск противників кооперації, що не стримуються перед ніякими засобами, приводить кооператорів на думку про потребу всебічної оборони. У Франції, Англії, Швайцарії і т. д. в кооперативних кругах заговорили про те, що кооперація зле зробила, що занедбала звязки з політичними чинниками, які могли б її взяти в оборону.

В центральному орґані французької споживчої кооперації д. Клеє, вказавши на величезний апарат кооперації, запитує: кого ми хочемо обдурити, що кооперація не має нічого спільного з політикою? Адже в нас, у Франції, навіть зовсім неполітичним рухам звикли приписувати якісь політичні цілі. Хоч кооперація цілком серіозно зберігає політичну невтральність, то її противники вживають якраз політичних доріг, коли хочуть їй шкодити.

»Наш рух є в такому положенні, що може нагнути долю так, як йому потрібно. Треба лише відваги й готовости до жертв, а нас краще пізнають і інакше цінитимуть«.

Член швайцарського парляменту Р. Ґрімм у рефераті на одній краєвій конференції критикував теж бездіяльність кооператорів щодо використання політичних шляхів самооборони. Ми могли б — говорив — мати вплив у союзній раді подібний до того, який має прим. селянський союз. Кооперації ведеться нині так, як кожному громадянинові: коли він не цікавиться політикою, то політика цікавиться ним. Свідомість того повинна бути наукою для кооператорів на будуче.

Що-ж мають робити кооператори? Як і досі — бездоганно

вести діла, купувати й продавати товари з найбільшою користю для своїх членів. Дбати про тверду фінансову базу своїх підприємств.

Але цього нині вже не досить. Не дурім себе: кооперація стоїть сьогодні в дефензиві, а дефензиву виграється лише тоді, коли самому переходиться до офензиви. Противники кооператив не вдоволяються нині звичайними засобами очорнювання. Вони воюють політичними средствами. Хочуть державу запрягти до боротьби з кооперацією.

Якщо-б питання стояло так, чи кооперація має вести партійну політику, то його треба би рішучо заперечити. Кооперація — не партія. Вона гуртує членів з усіх суспільних верств. Але кооперація складається з кооператорів і кооператорок, яких сюди привела якась одна ціль. І якщо ця власне ціль є загрожена противниками, коли кооперативам звужується терен діяльности, коли підрізується їх життєві нерви — то кооператори мусять боронитися. І коли наступ носить політичний характер, то й оборона мусить такою бути. Це не партійна, а кооперативна політика, з подвійною метою: утримати існуючі кооперативні установи й скооперувати ціле господарство, а тим самим і соціяльні відносини країни.

»ТОТАЛЬНА ДЕРЖАВА ВЕДЕ ДО ДЕРЖАВНОГО КАПІТАЛІЗМУ«.

Такий погляд висказує орґан швайцарського кооп. союзу „La Coopération“. У статті п. Е. Пріва (ч. з 10. травня ц. р.) читаємо:

»Нинішні революції зміряють скоріше до здавлення свободи ніж її поширення, при чому свободу надуживають ті, що хочуть скоро збагатитися. Це веде з конечности до клясової боротьби, яку тотальна держава*) хоче викорінювати. Тотальні держави кладуть кінець клясовій боротьбі, убиваючи свободу, але це може мати тривалий успіх тільки тоді, якщо будуть усунені не лише зовнішні прояви боротьби, а й ті причини, що їх викликають. Як Мусоліні нераз на це вказував, устрій приватного капіталізму розкришується, щоби зробити місце новим формам цивілізації. Чи тотальні держави по своїй політичній закрасці є червоні чи чорні — то скорше чи пізніше вони прийдуть до однакового устрою — державного капіталізму. Ті, що цей рух підпирають з остраху перед соціяльною революцією, не здають собі з того рахунку, що приготовляють ґрунт якраз для того, чого лякаються.

Народи, як Англійці, Шведи, Данці або Норвежці, в яких демократична культура є глибоко вкорінена, є так сильно звязані зі свободою, що роблять спробу, на тій свободі оперти

*) Значить приблизно те саме, що й фашизм; термін »тотальний« (від лат. слова тотус = цілий) має вказувати на те, що держава має бути усім, цілістю самою в собі і для себе. В цьому значінні, як тут вжито, тотальною державою є й большевицька держава.

будівлю нової цивілізації. Тут є джерело кооперації. Замісць того, щоби від всемугочої держави очікувати, щоби вона все за них зробила, зговорюються з собою поодинокі родини для спільного закупна, а добуті в той спосіб ощадности обертають на свої збірні цілі і розбудову суспільних установ. Ті, що атакують ці установи, є наче варвари й дикуни, що на осліп розбивають памятки цивілізації, яких не розуміють«.

ДИКТАТОРИ ПРОМИСЛУ РЕФОРМУЮТЬ.

Усякому ясно, що каригідна впертість картелів що до цін заліза, вугля, нафти, цукру і т. д. дійшла до абсурду і мусить довести до якогось сумного фіналу.

Майже одночасно чуємо аж з кількох сторін про надходячу знижку цін скартелізованих промислових товарів, розуміється, не коштом самих промисловців. Заповідає знижку передовсім комунікат синдикату польських залізних гут (Ґаз. Гандльова 15/6 ц. р.) — вправді смішно малу, бо в пересічі 5%-ову; заповіджена також якась знижка ціни цукру а може і нафти. Причиною знижкової тенденції є дальший гострий спад краєвого споживання дорогих продуктів скартелізованого промислу.

Але цікавіше те, якою дорогою хочуть картелі дійти до обнижки цін. Отже дорогою реорґанізації збуту товарів. Картель заліза уже вирішив, що від тепер буде вільно кожному консументові безпосередно набувати залізо в синдикаті, якщо його замовлення обійматиме найменше 15 тон. Дотепер такої можливости консументи не мали, тільки були відказані на кілька ступнів посередників. Хоч ціна тони заліза в синдикаті, як нині так і давніше є 280 зл., то перед реформою консумент мусів оплатити ще кошти посередника і платив в дійсности до 296 зл. за тону. Від тепер від нормальної ціни 280 зл. будуть відчислювати рабати, в залежності від висоти замовлення; в найліпшому разі ціна може впасти до 269 злотих.

Інформації, які ходять про задуману обнижку ціни цукру, вказують на те, що в засаді і цукровий картель піде тою самою дорогою: уможливити дрібним купцям-детайлістам або навіть консументам закуповувати цукор прямо в синдикаті.

Чи і оскільки ця реформа матиме дійсно який вплив на якусь обнижку цін, це зможе показатися аж у практиці. В кожному разі однак характеристична для картелів та неймовірна впертість, з якою вони обороняють свої бастиллі.

РІК РУЗВЕЛЬТОВИХ РЕФОРМ.

Відважні економічно-соціяльні експерименти нового президента Злучених Держав викликали свого часу надзвичайне зацікавленя цілого світу; отже не дивниця, що той самий світ слідкує уважно й буде далі слідкувати за перебігом реформи американського господарства.

Пригадуємо в кількох словах основні точки реформи:

1. девалюація доляра з метою полекші довжникам, піднесення цін і улегшення вивозу товарів з краю;

2. скорочення дня праці при незміненій заробітній платні;

3. урухомлення дальших кредитів для хліборобства й промислу (продовження тактики Гувера);

4. удержавлення всього золота в краю й перехід на двометалічну валюту;

5. кампанія за підпиранням консумції краєвих виробів.

Це головні стовпи цілої акції, до них ще приходить очевидно низка подрібніших заряджень, які випливають з тих основних.

Девалюація доляра мала привести до підвишки цін, головно хліборобських продукців, а це мало улегшити всім задовженим, особливож хліборобам, сплату довгів, затягнених в добі високої »проспериті«, бо проблєма задовження це одна з найболючіших у цілій крізі.

Скорочення часу праці робітника, при забезпеченні мінімальних платень, мало привести до зменшення безробіття, а тим самим до піднесення закупочної сили населення. Кредити мали теж завданням підсилити рух у підприємствах.

Вже перший погляд на повищий плян говорив, що він подуманий серіозно, бо льоґічно і повинен мати вигляди на значний успіх.

Якже представляється річ по році, в світлі готових фактів?

Загальний перебіг конюнктури в цім році був наступний: Протягом перших чотирьох місяців, від травня до липня 1933 року йшов бурхливий підйом конюнктури. Ціни рільних плодів пішли в гору більше, чим на 40%, значить навіть вище, як обнизився доляр; промислове виробництво піднеслося майже о 80%. Такого темпа не памятала Америка навіть з часів найвищої конюнктури.

Одначе в кінці липня прийшло нагле заломання цін на ринках товарів а за тим і паперів. По трьох »товстих« місяцях прийшли три »худі«. В листопаді 1933 р. рівень конюнктури був найнижчий. Ціни промислових продуктів були на 30% нижчі як в кінці липня, хліборобські продукти втратили четвертину з того, що зискали. Та все таки не втрачено всього. Порівнюючи зі станом цін в квітні, перед валютарною реформою, рівень цін рільних продуктів піднісся і то значно більше, як промислових, які піднялися о 20% і були на 10% вищі, як в листопаді 1932 р.

По тих хитаннях прийшла уміркована стабілізація цін. Правда, її утруднював факт, що доляр, відірваний реформою від золотої опори, не мав сталого курсу. По зрілій розвазі і нарадах рішився Рузвельт на частинну стабілізацію доляра. По ухвалі конґресу (парляменту) з січня 1934 року і на основі його повновласти, появився розпорядок Рузвельта про зміну золотого парітету американської валюти. Золоту вартість доляра устійнено на 60% попереднього парітету, з тим, що президентові прислугує право до дальшої обнижки парітету, аж до 50% попереднього. Рівночасно перебрав союзний скарб запаси золота усіх федеральних емісій-

них банків, платячи банкнотами по їх старому, високому курсі. На тій операції союзний скарб узискав 2,8 міліярдів і ту суму в більшости здепонував в себе як спеціяльну резерву для стабілізації валюти. Цей засіб золота має служити для інтервенцій в разі, якби доляр хотів знову звишкувати. (Тоді, на підкладі цього запасу золота будуть випущені нові банкноти, яких завданням буде знижувати курс доляра). Через таку радикальну обнижку золотої рівновартости доляра і перспективу збільшення обігу банкнотів знижено знову дещо курс доляра, а далі наступила його зглядна стабілізація.

Нема сумніву, що стабілізація курсу доляра вплинула на оживлення господарського життя, може навіть більше, як думали. При валютарній неясности чимало підприємців здержується у своїх операціях, зокрема таких, які вимагають капітоловміщень на довгий протяг часу.

Сполучені Держави находяться під цю пору на дорозі до господарської поправи. Ціни хліборобських продуктів піднеслися навіть вище рівня з липня 1933 р. А головне те, що їх звишка більша, як звишка промислових цін. Замикаються ножиці цін села і міста. Зростає інвестиційний рух у промислі. Число безробітних зменшилося о округло 2 міліони — що при загальному числі безробітних 12 міліонів є ще що правда невеликою поправою, але дає хоч надії на краще.

Що правда — з робітничих сфер підносяться поважні заміти проти підприємців: вони, мовляв, поспішно використали ті уступки, які їм дала Рузвельтова реформа, але тягарів, які на них покладено, не думають льояльно нести. Зокрема не додержують обовязку що до мінімальних платень, приписаних відомими рузвельтівськими »кодексами праці«. Коли ті обвинувачення правдиві, то з боку робітництва і безробітних грозять ще дуже поважні конфлікти і мабуть прийдеться Рузвельтові — якщо зуміє бути обєктивним — вжити супроти підприємців твердших арґументів, як вживалося досі.

»РОЗУКРУПНЮЮТЬ« ТЕ, ЩО ПО ДУРНОМУ »УКРУПНИЛИ«

»Лінія наша повинна полягати в тім, щоби великі колгоспи розукрупнити*) протягом цієї зими.

Візьмім наприклад колгосп ім. Красіна полоської МТС, чубарівського району, дніпропетровської области. Цей колгосп має 5.873 га землі, 618 господарств, 754 працездатних, 317 коней і понад 300 голів іншої робочої худоби. У цьому колгоспі 21 виробнича бриґада, а 16 рільничих. Колгосп сидить уже кілька років у прориві. Торік він не досіяв 800 озимої пшениці. Невиходи становлять там щодня найменше 100 чоловіка. З виконанням пляну хлібоздачі та натуроплати у нього теж не гаразд. Ясно, що такий колгосп треба розукрупнити«.

*) Від московського слова »крупний« — великий; укрупнити — сконцентрувати, створити великі господарські одиниці. **Редакція.**

(З промови п. П. П. Постишева 18. XI. 1933 року, надрук. в »Господарство України« 1933, ч. 11—12).

Сказано — робиться; ґубернія »пошла писать«. Колгоспи ґіґанти і півґіґанти, утворені »по писанію« Маркса-Лєніна, які пророкували успіх тільки великим і найбільшим хліборобським підприємствам — ліквідуються зі стопроцентовим скандалом. Бо чиж треба ще більшої компромітації, як коли сам харківський унтерфірер, Петро Петрович Постишев росказує:

»Ось начальник повітвідділу аджемської МТС т. Прокопович розповідає: приїхав він якось на поле, стоїть уся тракторна бригада. У чому річ: гас є, мастила немає. Вдруге приїхав, стоять трактори: мастило є, гасу немає« (там же).

Лють усієї командної верхівки виливається очевидно на голови найнижчої братії, яка тільки послушно виконувала накази з гори. Про те, що вартоб змити головку передовсім авторам насильної »колєктивізації« сільського господарства і »розукрупнити« передовсім саму партійну верхівку — очевидно ні Петро Петрович ні ніхто другий з його окруження не говорили і не думають говорити. Покищо вони латають партійну »ґенеральну лінію«, яка ганебно заломилася передовсім на відтинку найбільших хліборобських одиниць: ґіґантів радгоспів і »ґіґантів« колгоспів. Але не далекий вже час, коли і їх засліпленим очам стане видною також повна катастрофа основної бази »соціялізованого« на сталінський лад сільського господарства: н а в і т ь н а й м е н ш и х к о л г о с п і в. Бо хочби навіть як зменшувати розмір підприємства, то воно ніколи не буде життєздатне, коли замість свобідної праці — буде оперте н а н е в і л ь н и ц т в і, а в місце дійсної самоуправи і розумного господарського розрахунку приходить систематичне ограблювання з гори у формі »хлібоздач«, »натуроплат« та інших форм безоглядної казьонної експлоатації.

ЇХ ДОСЯГНЕННЯ...

З промови У. Чубаря на плєнумі Центр. К-ту КПбУ:

»Близько 48.500 тракторів працює на колгоспних і радгоспних ланах на Україні та 4.500 комбайнів.

»Сколєктивізовано 73% господарств на Україні у 24.000 колгоспах, які обняли 85% усієї орної землі«.

Це один бік, так сказати, офіціяльно — тріюмфаторський. Щось іншого говорять такі факти, (згадані теж у тій самій промові):

»Ганебно низький рівень засвоєння високої техніки був в цьому році і є майже в більшості наших радгоспів«.

»5. вересня 1933. було звязано в снопи 66% хлібних культур« (У. Чубар це рахує зовсім серіозно »успіхом«).

Кольосальне досягнення є в розведенні худоби: ось деякі цифри: Колгосп ім. Ворошилова має на 3.800 га землі аж **97** коней, **88** волів і **461** корів. Значить 646 штук гноєдайних тварин, на 3.800 га землі! Уявляєте собі »господарку«?!

Цей колгосп »розукрупнено«. Виділено з нього менший, якому »нарізано« 1500 га і аж 35 коней, 27 волів та 159 корів! — Як повідомляє т. Чубар, господарка на цьому новому колгоспі — з шумною назвою »15-річча Жовтня« — йде »дуже непогано«.

Господи, які скромні в людей вимоги!

А заробляють колгоспники теж »непогано«: по 3 кілограми збіжа за трудодень. Значить, на тутешній рахунок, яких 30—40 сотиків за робочий день.

Непогано!

ТОВАРИШ СТАЛІН МАЛЮЄ ПЕРСПЕКТИВИ.

»Ми добилися того, що підняли завдяки колгоспам бідняків до рівня середняків. Це дуже добре. Але цього мало. Ми повинні тепер добитися того, щоб зробити ще один крок вперед: допомогти всім колгоспникам, і колишнім біднякам і колишнім середнякам — піднятися до рівня заможних.

»У нас є тепер все для того, щоб добитися цієї нашої мети. Наші машини й трактори використовують тепер погано. Землю нашу обробляють поганенько. Треба тільки поліпшити використання машин і тракторів, треба тільки поліпшити обробіток землі — і ми добємося того, що збільшимо кількість наших продуктів удвоє, втроє. А цього досить для того, щоби зробити всіх колгоспників заможними трудівниками колгоспних ланів« (Промова на зїзді колгоспників-ударників).

Товариша Сталіна беремо за слово в одному пункті:

що в большевиків »є все для того, щоби добитися мети«.

Аби не шукали знову виновників в куркулях, петлюрівцях, шумськістах, Скрипниках чи світовій буржуазії, коли на фронті сільського господарства счиниться новий »прорив«. Бо від тепер вся вина за невдачу паде вже й офіціяльно на саму правлящу партію.

КООПЕРАТОРИ ЗАКАРПАТТЯ УВАЖАЙТЕ!

Мукачівське »Світло« ч. 5—6, обговорюючи »труднощі нашої (себто закарпатської) кооперації«, згадує м. ін., що молоденькі, недавно позасновувані споживчі кооперативи на Закарпатті вже почали продавати товари на борг. (Як вони кажуть »на віру«). Разом з тим турбується автор, звідки добути кредитів для молодих кооператив.

Не знаємо справді, яких палких би вжити слів, щоби як слід зясувати братам зза Карпат усю небезпеку кредитової господарки — як активної так пасивної! Товариші кооператори: отверто Вам кажемо, на основі прегіркого тутешнього досвіду: коли так маєте вести справи, коли з самого початку головна ваша турбота буде, як задовжити кооперативу на зовні, а членів в кооперативі — то краще дайте відразу спокій! Не мучте ні себе ні людей, не обманюйте ні себе, ні маси надіями на »визволення від визиску« і на якусь розбудову, бо за рік-два з цілої будови буде одна руїна, а замість нагромаджених кооперативних фондів

— гора книг лядових довжників і купа запротестованих векслів кооператив! Бо така доля постигла сотні кооперативних установ в Галичині й Волині, хоч в початках усі вони розвивалися »прекрасно«.

Прийміть, любі други, цю щиру від нас пораду і поки ще час зберіться на спільну а серіозну пораду та вирішіть остаточно і раз на все:

1) ані за сотика на віру;

2) нігде не шукати кредитів, тільки збирати вперто уділові капітали.

Під тими знаками »переможете«, під іншими — впадете!

49 ЗЛОТИХ І 88 ҐРОШІВ...

Не завадить іноді поглянути і на другий бік справи.

На святі прапора української кооперації дня 3. червня 1934. у Львові видавничий відділ РСУК улаштував також кіоск з книжками і ґазетами. Зібрано там усе важніше, що видала друком кооперація і »Сільський Господар«. Прикрашено його здалека видним заохочуючим написом — може тільки надто претенсійним — »кооператор любить книжку«.

Як відомо, величаве свято зібрало силу народу — до 15 тисяч і відбулося при великому підйомі духа. Але продаж кооперативної і господарської літератури дала вислід мінімальний: 49 злотих і 88 ґрошів!

Коли взяти на увагу навіть всі можливі оправдуючі обставини, а в першій мірі незаможність наших людей, то мимо того всього, при такому великому здвизі народу можна було очікувати результатів бодай у пятеро кращих, як були. Найбільше ж боліло людей, приставлених до обслуги кіоска те, що осіб, які прямо самі підступили до кіоска оглянути книжку — було всього кілька, а те, що продано, продано тільки через настирливих та дійсно енергійних хлопчиків-кольпортерів. Серце не боліло б ще так дуже, якби не бачилося оживленого руху у одному недалекому приватному кіоскові — поза районом властивого свята — де пишався великий транспарент: »пийте тільки пиво калускє«!

Є в житті деякі дрібниці, малозначні явища, які однак часом розкривають глибші рани громадського життя. Такою дрібною подією є й повища невесела цифра: 49 зл. 88 ґрошів!

Висновок активного кооператора:

Треба поглибити нашу оранку — щось ґрунтовно змінити в нашій роботі, бо такі річи дають багато до думання!

Просимо П. Т. Передплатників заплатити передплату за „Кооперативну Республику“ на 1934 р., а пп. післяплатників теж вирівнати залеглости.

Адміністрація.

ТЕОРІЯ КООПЕРАЦІЇ

Держава, нового типу націоналізм і кооперація.

(Зі свіжо виданої книжки Ст. Туґутта п. з. „Spółdzielczość", розділ IX)*).

...Причин розкладу капіталізму по світовій війні було чимало; обмежімся до найважніших. Вже перед війною капіталізм наближався до перекВіту; війна тут відіграла тільки ролю чинника що приспішив розвиток. Система, здавалося б, така певна у своїй організації, замоталася у внутрішніх суперечностях. Непритомна погоня за зиском довела через раціоналізування виробництва, капіталізацію доходів, недостачу всякого пляну в суспільній господарці і надуживання кредиту до так надмірного скріплення виробництва, що незабаром забракло їй споживача, особливо коли в наслідок поширюючогося безробіття закупочна сил працюючих кляс таяла на очах. До того природнього ходу подій прийшла ще одна річ, якої появу спричинила теж світова війна: це пересунення торговельних і промислових центрів. Величезні маси золота перекотилися до Злучених Держав, котрі заки приступили до війни, були головним доставцем обидвох воюючих сторін. В наслідок війни підводними лодками і транзитових утруднень, а також через пристосування до воєн. потреб значної части промислу у тих країнах, що провадили війну, почали появлятися масово фабрики у тих країнах, які до тепер промислу не мали зовсім. Вернути назад до передвоєнних відносин — було вже неможливо, тим більше, що помимо невгаваючих конференцій і міжнародніх деклярацій скрізь зростала тяга до самовистарчальности, або іншими словами до загальної господарської війни. Кепсько маскований клич: »рятуйся, хто може« — ставав щораз більше провідним гаслом держав. Митні барєри підростали чимраз вище, господарський націоналізм загострювався.

*

За господарським хаосом ішов суспільний. Такий нагальний випуск крови спричинив нечуване потрясення кожного національного орґанізму. Поки йшла війна (що мала бути вже »останньою«), вспокоювали вояків, що по перемозі прийде вимір справедливости на винуватців тої різні і зробиться все, щоби повторення таких страхіть не могло мати місця. Вийшовши з окопів скрівавлені й злиденні, громадяни-вояки дали вислів своїм почуванням способом зовсім недвозначним. Під напором тих настроїв мас у переможених державах почали валитися престоли, які вва-

*) Книжка польського кооператора Ст. Туґутта, а зокрема розділ IX, зачіпаючи дуже болючі життєві питання, ориґінальністю висловлених думок заслуговує вповні на те, щоби на ній спинити ближчу увагу. Думаємо, що видавництво »Кооп. Наукового Інституту« не матиме нічого проти того, що ми позволили собі подати в перекладі цей уривок з книжки. — Редакція »К. Р.«.

жалися знаряддям воюючих імперіялізмів. Не відразу було видно, що й республики, які прийшли на їх місце, затроєні тою самою отрутою та що до загальної згоди і замирення ще дуже далеко.

Демократія, яка в перших днях мира зробила, здавалося, такий великий крок вперед, скоро почала відступати. Головною причиною того явища, причиною найбільш впадаючою в очі мас, була неможливість опанування кризи; вправді й ніхто другий не змігби того доказати, але відповідальність несе той, хто є при владі, а навіть той, хто видвигає найбільш конкретні проєкти направи. Політично демократію ослаблювало величезне розбиття на ґрупи ріжного напруження радикалізму; без сумніву — ті ґрупи змагали до тої самої кінцевої цілі, але по дорозі поборювали себе з нечуваною завзятістю. А найгірше те, що правам і здобуткам демократичного табора в політичній ділянці не відповідали здобутки в ділянці господарства, хочби в найменше вистарчаючих розмірах. Ті здобутки зводилися покищо до слабого ще кооперативного руху і професійних союзів, які надаремно змагалися за право дійсної контролі над підприємствами. Вправді по війні здобуто деяке поширення робітничого законодавства в місті і менше чи більше далекойдучу земельну реформу на селі, але це були нетривалі успіхи, а до того ще самі по собі не такі, щоби мали рішаюче значіння.

Зрештою, це були здобутки швидше формальної натури. Дійсністю — крім безробіття та інфляції, які нищили спеціяльно людей, живучих з наймання своєї праці — були зменшені реальні заробітки і неможливість узискання з рільної господарки на малій парцелі бодай заплати за свою працю. Капіталізм, а особливо тяжкий промисл і високі фінансові круги, був все ще тим чинником, що надавав тон державній політиці, і то навіть тоді, як заломався і умотався в сітці безмежно вільного суперництва. Для його вдержання при житті примушували населення нести найтяжчі жертви. Попросту більше важив. Установою, що почала уступати разом з демократією, був парляментаризм. Введений на европейському континенті в часі найбільшого розцвіту господарського лібералізму, призначений тоді для обслуги потреб заможного і освіченого міщанства, не встиг достосуватися до умовин, які заіснували через заведення загального голосування, а особливо до многократно більше скомплікованої і трудної діяльности держави по війні. Склад парляментів, давніше під суспільним оглядом однородний замінився в пестру мозаіку суперечних до крайности клясових інтересів. Політичні конфлікти перемішалися зі суспільними і національними. Наслідком того було розбиття законодатних тіл майже у всіх державах на надмірне число груп. Утворення парляментських більшостей, що висловлювали б рішучу волю збірного тіла ставало трудним, іноді зовсім неможливим. При частих змінах урядів, позбавлених досить сильного і тривкого опертя, лінія політики держав робилася часто крутою і мало виразною.

Ніхто не доказав доволі серіозно, що такий стан річи є непоборимою перешкодою для розмотання прокляту-

щого вузла. Але на маси, особливо інтеліґентські, стурбовані бідою, осліплені страхом, не вдумуючіся в глибину історичного процесу, це робило відпихаюче враження. Авторитет установи, за яку боролися покоління, упав. Вона була символом і знаряддям свободи, але голодні і потомлені воліли карність, думаючи, що це значить те саме, що хліб. Висловом тої карности мала бути єрархія, побудована на засаді сліпого послуху, пануюча над цілістю національного життя. Практично такою єрархією могла бути лише держава, всемогуча і всюдиприявна; її отже скріплювали, виходячи з тої засади, що в добі війни всіх з усіми, війни внутрішньої і зовнішньої, боротьби людей, кляс і народів, суспільним лучником може бути тільки дисципліна, суворіша від військової, якій підпорядковані не тільки вчинки, але навіть почування і думки.

*

В такий спосіб відбулися народини *новочасного* націоналізму. Після урядових ідеольогій той націоналізм був джерелом політичних концепцій антипарляментаризму, влади одиниці і переможної партії, всевлади держави. В дійсности він був тільки *додатком* до них, відсунувши насильно визвольні змагання працюючих кляс, обложивши клятьбою боротьбу кляс навіть там, де вона була найбільш необхідною. Дійсною метою переворотів було загальмування суспільних течій, але треба було на місце суспільних ідеалів поставити ідеали національні, бож цілком без ідеалів годі бути, бо духове життя суспільства сталоби багнюкою, а володіння переможців звичайною окупацією.

Таке відвернення природнього порядку річей мало далекойдучі наслідки. Давніше завданням держави було здійснювання вимог, формулованих суспільними і умовими течіями в громадянстві. Внутрішня вартість і стійкість тих течій були навіть запорукою правильного бігу державної машини, запорукою, що нераз покривала недостачі парляментарної системи. В націоналістичному, чи як його принято звати фашистівському устрою, джерелом і реґулятором усього сталася держава. У кабінетах правлячої еліти родяться не тільки правні норми і западають рішення в політиці держави. Тут родяться також моральні накази, вказівки для письменства і мистецтва, звичаї і моди. Тут початок і кінець усього, бо що небудь діється, мусить діятися для добра держави, так, як це добро розуміють властьімущі. Для народа, офіціяльно сповитого ідолоклонною пошаною, в суті річи лишається роля немовляти з високого роду, якому для полагоджування найпримітивніших потреб є потрібні няньки. Зрештою той нарід трактується не як збірницю живих громадян, тільки як міт, що з одного боку сягає в древню давнину, а з другого боку в майбутнє, якому не видно кінця. В виду того всього нарід це відірване поняття, збавлене будь якого змісту.

Націоналістична держава, будучи цілю сама для себе, не признає жадних прав людині, яка є тільки матеріялом для будування потуги держави; зрештою в своїй поведінці держава кер-

мується тільки доцільністю, моральність вважається за гнучку річ, яку можна нагинати до потреби. Тим більше вона не визнає прав згуртувань, що повставалиб не з її приказу і не розвивалисяб під її проводом. Під тим оглядом вертаємо в значній мірі до епохи великої французької революції, котра думала, що єдиним дозволеним і потрібним згуртуванням громадян є держава. І сьогодні, як тоді, не може бути мови про самоврядні рухи, рухи, що виникають прямо з життя і з потреб людей, що бажають самостійно улаштуватися в межах держави. Не може бути мови тим паче, що формою влади, яку прибрали меншости, валячи насильно старий устрій, є диктатура, що не терпить спротиву ані дискусії, не допускає і не може допустити до явищ суперечних з її заложеннями, — яка виконує владу в добі повоєнного здичіння брутально. Ті перевороти, які відбулися, не досягли ще своєї остаточної мети, не закріпили своєї безпечности і ніщо, що їм у тім допомагає, не має для них вартости навіть тоді, коли воно не їм безпосердньо вороже.

*

Нетрудно відгадати, що ті умовини, серед яких повстала сучасна націоналістична держава, роблять її відношення до кооперації недовірчивим і несприятливим. Той рух, що нічого не жадав від держави*), що сил для себе шукав в нужді мас і з них хотів будувати кращий світ, без визиску, випраний з бруду захланности, — іде власними дорогами, тоді, як дозволена тільки одна дорога — державна. Народжений в людових кругах він здійснював господарську демократію, демократію, якої основну тезу відкидає нова держава, а здобутки якої вона нищить насильно. Навіть тоді, як відкидав боротьбу кляс, як теоретичну засаду, цей рух підривав існування капіталістичних організацій, чи то в отвертій боротьбі з картелями, чи шляхом творення нових, зовсім інакших господарських одиниць.

Ось де головна причина гострого конфлікту між кооперацією і націоналістичною державою. В суперечі урядовій, досить баламутній ідеольоґії ця держава зовсім не така надклясова, як би то можна було думати при деякій наївности, на основі зовнішніх ознак. Суспільного спору не можна усунути без залагодження господарських конфліктів, що випливають зі злого поділу доходів і наємної праці, з якої збогачуються одиниці коштом мас.

За взором всіх своїх попередників нова держава в своїй будові та діяльності стремить до задоволення інтересів певних кляс, або що найменше дає їм першенство перед другими. Тими клясами не могли бути: ані кінчаючі свою історію поміщики, ані підірваний у своїм існуванні великий капіталізм (який радо фінансував імпрези захоплення влади, але не бажав брати на себе ризика керівництва або навіть провідних функцій). Не могли теж

*) Сумніваємося, чи це твердження відноситься до цілої кооперації — в Польщі і деінде — а зокрема до польської сіл.-господарської, котра чи не ціла збудована на державному кредиті. — Ред. »К. Р.«.

бути підставою сили й буття держави працюючі кляси, хочби тому, що треба їх було передовсім силою завернути з тої дороги, якою вони йшли від кількох десятків літ, знищити їх організації, перетворити їх психіку. З природи річи тим, хто здобував владу, а відтак зробився осередком держави, були середні верстви — дрібні капіталісти, купці, ремісники, всякого ґатунку посередники, — при діяльній співучасти значної частини шукаючої »нової віри« інтелігенції та емеритованих військових.

Нехіть дрібнокапіталістичних сфер до кооперації росла в повоєнному часі раптовно під вражінням болісних втрат, які завдавала криза та ще й тому, що кооперація вміла ставити відпір кризі успішніше, як приватники. Дрібні капіталісти не мали симпатій до великих підприємств, які їх спихали з поля та відбирали їм хліб; вони радоб допомогли до присмирення апетитів великих акул; вони мріяли про те, щоби видерти з їх рук булаву господарського життя, коли вже годі було особисто видертися на вищі щаблі. Та мимо того всього вони відчували свою с п і л ь н і с т ь з н и м и походженням і основним світонаставленням. У відношенні до кооперації вони відчували не тільки ворожість, але й чужість. Їх ніщо не лучило з тим рухом, що — мимо всього відпекування від клясової боротьби — творив новий світ, світ без них. Вони думали, що коли вже для рятування народу і держави потрібно виконати пару актів насильства, то слушно, бажано і мило серцю буде зробити короткий порахунок з ненависною кооперацією, а зокрема з кооперацією споживачів — їхніх клієнтів, оноді їхніх жертв, людей, що їх досі кормили, а тепер зорганізувалися проти них.

Отож в обидвох країнах, де побіда такого націоналізму пішла найдалі — в Італії й Німеччині — хвиля захоплення влади новими панами була разом з тим хвилиною найбільш брутальної, прямої атаки на кооперативи споживачів. Не хотіли їх поправити чи перерабляти, не думали з ними пертрактувати або прилюдно дискутувати, — їх постановили попросту знищити до тла. Низка атак, яких метою була грабіж і погром — не оставляли що до того ніяких сумнівів. Ті простацькі методи треба було скоро занехати з огляду на загрозу революції мас, але ті методи боротьби, які тепер прийшли на чергу — були в своїх наслідках далеко гірші як прямі насильства. Держава вдерлася у внутрішнє життя кооператив, насилуючи їх свободу низкою адміністраційних і законних постанов. Підважено найосновніші підвалини руху. В обидвох державах знесено вільну виборність органів, заводячи їх іменування з гори. В Німеччині здержано дальшу розбудову кооператив через заборону відкривання філій (така сама заборона діткнула й великокапіталістичні многосклепові маґазини). Гірше того — річ до недавна не до подумання: устами дуже міродайної особи, др. Лея, провідника »німецького фронту праці« — було заповіджено, що всі кооперативи споживачів будуть сполучені в одну кооперативу, а всі склепи тої нової кооперативи будуть віддані у заряд кваліфікованих приватних купців. Досі ще той

монументальний проєкт не введений в життя, але зате примушено централю до підписання умови з центральною організацією купецтва, згідно з якою кооперативам вільно ширити пропаґанду виключно тільки між членами, а за те купцям не вільно атакувати кооператив. Вільно думати, що ця умова буде додержуватися тільки кооперативами.

В інших країнах справи ще не пішли так далеко. Всюди однак, з малими лише виїмками, підноситься проти кооперації гора замітів, неохоти і вимог, щоби направити нанесені кооперацією мнимі кривди. І всюди ті вимоги виходять з кругів дрібної буржуазії, охопленої розпукою ізза втрат, що їх їм нанесла криза, а притім зачарованої мрією про спадщину по великім капіталізмі і подразненої зглядними успіхами кооперативного руху. Ті напади не носять характеру явних актів насильства, за те вони незвичайно вперті, нічим не дають себе переконати і не слухають ніяких переконувань. Їх предметом є передовсім мнимі »привілеї«, що ними мовляв користується кооп. рух для нельояльної конкуренції з капіталізмом. В нинішних часах, коли державні бюджети скрізь дефіцитові, вони раді тим голосам, бо це дає змогу стягнути з кооператив більші суми податків. Не береться притім на увагу, що це діється зі шкодою для зорганізованих громадян-споживачів, бо взагалі навіть в тих державах, які формально задержали давніший устрій, права громадянина є нині в доволі низькому курсі. Так ухвалили парляменти Англії і Франції цього року значні обмеження податкових пільг для кооператив, пільг вповні оправданих податковою льояльністю тих організацій у протилежності до аж надто частих шахрайств у податкових зізнаннях приватних підприємств.

Зрештою в рівній лінії з неохотою і цькуваннями дрібноміщанства всюди нині вже стрічає кооперативний рух скріплений натиск з боку держави. Навіть там, де не запанувала безоглядна націоналістична диктатура, збільшилася всюди присутність і всемогучість держави. Вона родиться з поглиблення загального хаосу, який врешті доводить маси до туги за сильною владою.

Чим далі сягають реформаторські пляни правлячої групи, яка себе ототожнює з державою, іноді чим більше вона хоче удержатися при владі — тим глибше, тим нагальніше проникає держава своєю волею й думкою усі прояви суспільного життя. Усе — зовнішні форми, індивідуальне життя, суспільна ідеольоґія — має бути накинене силою. Все одно, чи має воно вийти на добро кермованих чи в хосен кермуючих — насильство є неминуче, особливо, коли властива правляча еліта нечисленна. В такому разі все, що стоїть на перешкоді в переведенні програми, все, що від неї відтягає сили і відвертає увагу, є небажане, а тому шкідливе. Ідеалом стає одностайність діяння народу; його найвищим і майже єдиним виявленням має бути держава — як найдалі посунена стандартизація життя, для осягнення як найбільшої видайности машини.

При такому наставленню, навіть там, де немає середніх кляс,

які з еґоїзму ненавидять кооперацію, її доля згори пересуджена; вона мусить зробитися частиною машини. Так є в совітській Росії, де середні кляси давно зметені з лиця землі. Нема середніх кляс, але є і мусить бути диктатура для переведення страшенно далеко сягаючої програми пануючої меншости. Немає часу ані місця для автономічних течій; усе мусить бути доцільне, допасоване до потреб моменту, який преці все ще є моментом революції, що сама для себе являється найвищим і одиноким правом. Кооперації там не поборюється[1]), навпаки, її вважається одною з передумов успішности пляну. Її навіть оточують опікою, від якої, правда, вона дуситься. З початку належання до кооперативи було наказане правом, сьогодня громадянин є до того приневолений через відсутність приватних склепів, або хоч через вбогість продуктів на вільному ринкові. Нині чи давніше — кооперація була і є знаряддям держави, без власної волі, залежною від її примх. А не треба забувати, що при існуванні партійної диктатури фактичний стан там куди гірший, як правний. В дійсності в наслідок деґрадації кооператив до ролі інструменту без власної волі і думки, стан кооперації там мало що кращий, як в Італії або в Німеччині. Ті роздільчі пункти можуть бути надзвичайно інтересні своїми величезними розмірами і далеко посунутою технікою — але в суті річи це тільки »адаптована« кооперація.

Нелегко визначити відношення кооперації до нових умов буття. Боротьба з державою виключена, бо з огляду на ріжницю сил була би безнадійна. Зрештою при ріжнородности політичних поглядів членів кооператив така боротьба заломиласяб доволі швидко. Але передусім — кооперація не є створена для фізичної боротьби. Поодинокі кооперативи можуть бути того свідомі, що остаточна зміна устрою відбудеться мабуть насильною дорогою, але з того не виходить, щоби у тій боротьбі кооператива мала бути пробоєвою кольоною. Але й не значить воно, що її кличем мало би бути непротивлення злу.

Зовсім навпаки, кооперація йому противиться з усіх своїх сил, тільки робить це на своєму терені. Вона є господарською організацією і в цій області поборює — хочби й несвідома того — визиск, зайве посередництво, надвладу капіталу над працею. Але на тім і кінчається її боротьба. В нормальних умовах, в демократичній державі вона моглаби відкликатися до громадської опінії а навіть її відповідно формувати; моглаби навіть через своїх членів підпирати ті політичні партії, які ставляться прихильно до неї. В державі диктатури, всеодно якої — пролєтарської чи дрібномі-щанської — ця дорога для неї замкнута під загрозою життя.

*

Отже піддатися? З опортунізму, чи не бачучи іншого виходу, частина діячів може й це зробить. Але мусять бути свідомі того, що накинення кооперації певних способів поведення, суперечних

[1]) Від перекладчика: Крім кредитової і сільськогосподарської кооперації, яку таки офіціяльно зліквідовано.

з її традицією, її суттю і свобідним наставленням робить з неї мертвий утвір. Може бути, що підлеглість накиданим змінам дозволить зберегти до кращих часів матеріяльні надбання руху, скриваючи глибоко в душі свою справжню ідеольоґію; але не треба думати, що це буде життя й розвиток; — в найкращому разі це буде лєтарґія. Не ходить зрештою про психічний опір, ставлений державі в разі задалеко йдучого оплутування руху, ходить про можливість уступок. Кооперація, наставлена навіть найбільше пасивно, не моглаби відректися тих засад, які становлять її зміст, так, як навіть найпокірніший невільник не мігби для примхи свого пана здержати биття свого серця.

Є дві підставові засади, яких кооперація не може відректися, якщо не має перестати бути кооперацією. Не може не бути рухом антикапіталістичним і не може не бути демократичною, реалізацією господарської демократії.

Суспільна цінність кооперативи міститься не стільки в програмових заявах, як в самому її існуванню. Кооператива, що правильно розвивається, зменшує стан посідання капіталістичного устрою, творить безособовий суспільний фонд, спихаючи капітал до другорядної ролі, творить завязки плянової господарки, а вкінці заглушує в душах своїх членів елєменти хапчивости, ті невідлучні сопутники індивідуального підприємства. Це світ, нині ще скромний, але як уже відмінний від світа господарки, якої одиноким мотивом є зиск!

Є люди, які вперто твердять, що кооперація звязана з капіталізмом, що вона є поправкою на її марґінесі. Дійсно кооперація появилася і розвинулася до нинішних форм щойно в добі капіталізму, а то тому, що від самого початку була протестом проти його хиб, отже можнаб її вважати поправкою капіталізму. Кожний устрій розвивається в лоні другого устрою і поки слабий, ділає на його марґінесі; так капіталізм розвинувся на марґінесі цехово-февдального ладу. Коли новий лад скріпиться, тоді розсаджує свого попередника тим, що спирається на інших силах і іншу реалізує ідеольоґію. Отож одно є певне — що капіталістична і кооперативна методика діяння є наскрізь розбіжні, що випливають з інших джерел і до ріжних прямують цілей, та що цілком відмінною є й психіка діячів одного і другого світу. Якби мав здійснитися варварський німецький проєкт передачі кооператив в завідування викваліфікованим купцям, то це требаби трактувати як невдачно масковану спробу знищеня руху, видання його, як воєнну здобич, його природнім ворогам. Корпораційна система, в якій держава новочасного націоналізму хоче, як у клітці, замкнути обох антаґоністів — капітал і працю — в найкращому разі може мати метою приневолити обі сторони до мовчанки, даючи рішаюче слово бюрократії чи правлячій партії; зрештою мабуть будемо блищі до правди, коли бачитимемо в ній охоту рятування занепадаючого капіталізму перед грізними конфліктами.

Ще менше може кооперація відректися свого демократичного устрою (рівности голосів на зборах кооперативи, права кож-

ного члена впливати на біг справ у кооперативі та явности її ділань)... Не можна собі уявити кооперативи, якаб визбулася тих основних прикмет устрою а при тім по духу була далі кооп-вою. Знесім рівність голосів і поділ надвишки після доконаних оборотів, то розпічнуться в ній негайно дикі герці капіталістичного соревнування.... Кооператива буде забігати о високі зиски, не дбаючи про реґулювання цін, що є її головним завданням. І вдержати реальну вартість платень персоналу буде неможливо. Кооперативний рух перестане бути зброєю у боротьбі за існування працюючих кляс. Той натиск капіталістичного світа є неминучий; гальмування його шляхом бюрократичних розпорядків в корпораційній державі не буде досить успішне, бо та бюрократія з певністю не буде доволі безсторонною. Коли кооперація має бути тільки сіттю роздільчих пунктів, позбавленою наставлення на самооборону членів від визиску, то ціни будуть рости, спихаючи в долину платні — і вернемо до передрочдельського часу.

Не кажемо вже про те, що широкі маси втратять можність вироблятися в рядах кооперації на громадян, приготовлюватися до кермування на ширшому терені, практично вишколюватися в господарських справах. Ця школа булаб зачинена або перероблена на касарню, а джерело життєвої сили в народі в значній мірі висохлоб.

*

...Коли ходить про кооперацію, що виросла з власних сил, то вона має право вимагати, щоби державний нагляд не переступав меж формального стверджування, чи ділання не є згідне з правом. Усе, що давалоби державі можливість кермування внутрішніми справами руху під кутом користи, зводилоб обі сторони на цілком пропащу дорогу: кооперацію це редукувалоб до частини бюрократичного апарату, а державу обтяжувалоб завданнями, яких вона по своїй природі не вміє розвязувати. Лише цілком вільна кооперація може бути помічною для держави, скріплюючи суспільні звязки та виховуючи громадян, здібних до самостійної боротьби за існування. Якщо сьогодня нема для того умовин, то вони зявляться завтра, бо »сьогодня« в історії це завжди тільки проминаюча подробиця.

Переклав **К. Коберський.**

Хто читає пресу, а не передплачує, той не цінить, не шанує чужого труду й добра! — Передплатіть наш журнал! Дістанете безплатно цінні книжкові премії! (Докладніше про це гл. в оголошенню на окладинці).

Німська школа французького кооператизму.

Якби хто захотів брати заголовок нашої статті в буквальному значінню, дуже розчарується, бо такої школи у Франції немає. Немає її навіть у старовиннім місті Нім, що лежить у полудневій Франції та нічим особливим попри свій промисловий характер не відзначається. А все таки існує »німська школа« французького кооператизму, відома навіть більше поза межами Франції, як у ній самій[1]).

Основоположники.

На початку 1884 р. основано в Нім кілька кооператив. Між основоположниками їх бачимо дві вельми замітні особистости. Це були Едуар де-Боав (Eduard de Boyve) і Оґюст Фабр (Auguste Fabre).

Перший з них не був навіть німоасцем. Походив зі старої французької протестантської родини в Ліоні, що наслідком Нантського едикту, що ним католицька Франція виганяла всіх протестантів з батьківщини, — мусіла покинути Францію та поселилась у швайцарському місті Нюшатель. З вибухом великої французької революції родина де-Боав, які і інші протестанські французькі вигнанці, вернулися назад до Франції. Батько Едуара придбав собі місце ґенерального скарбника в місті Амієн. Тут оженився з англійкою і з цього подружжя, на пів швайцарського, на пів англійського, прийшов на світ основоположник німської школи.

Свою молодість перебув Едуар здебільша в Парижі. Тут теж багато оженився. По смерти батька поселився з жінкою в Нім і жив в ньому як рантіє. Попри це віддавав свої услуги добродійним цілям та став адміністратором місцевої каси ощадности.

Через свою матір зносився з англійським світом. Одержував англійські газети, журнали й книжки та живо інтересувався соціяльним рухом в Англії. Між іншим навязав листовні зносини зі секретарем Союза англійських кооператив Венсітартом Нілем (Vansitart Neale), що був одним із важних представників кооперативної школи християнських соціялістів в Англії. Розуміється, де-Боав дуже заінтересувався кооперативним рухом в Англії та рішив защепити ідею кооперації — по зразку названої англійської школи — в Нім.

При цьому він стрінувся з Фабром, досить ориґінальною людиною. Це був другий основоположник німської школи. Він теж не був німоасцем, а походив із сусіднього міста (Uzès), де був власником маленької прядільні. Фабр захопився лєктурою славного французького утопіста Шарля Фур'є та став його гарячим приклонником. Інтересувався теж дуже соціяльним рухом у Франції. Після французько-німецької війни в 1870 р. покинув

[1]) В основу цеї статті беремо книжку: L'Ecole de Nîmes. Cours sur la Coopération au Collège de France. Décembre 1925—April 1926. Par Charles Gide. Paris. 8°. Ст. 157.

своє місто Юз і переселився до Нім, де став працювати як механік, закладаючи собі малий варстат. Зразу зійшовся з місцевим робітництвом і оснував в 1884 р. разом з ним товариство освітньо-виховного характеру під назвою »Солідарність«. Воно числило не багато членів, ледви 15. Проте що вечора кожного дня члени його сходились в домівці товариства, де вели живі дискусії, обговорювали політичні та соціяльні події дня, то що. При цьому товаристві оснував Фабр невеличку споживчу кооперативу, що до неї зразу вступило 30 робітників.

Майже рівночасно оснувалась у Нім друга кооператива, а саме пекарня під назвою »Відродження«.

В »Солідарности« зійшлися Фабр і Боав — заприязнилися і зразу почали живу працю. Оба віддали решту свого життя кооперативному рухові.

При помочі Фабра Боав оснував нову кооперативу і то в цьому-ж самому році. Коли перші дві кооперативи були чисто робітничі, то нова мала обєднати всіх, без ріжниці кляси. Їй дали назву »Німська пчола« (L'Abeille Nîmoise). Вона існує досі.

Перша федерація французьких кооператив.

Основоположники німських кооператив мали вищу амбіцію. За англійським зразком рішили оснувати федерацію всіх досі існуючих французьких кооператив. До цього часу їх було не багато, всього около 300. Однак вони були розпорошені, працювали без ніякої програми та не знали про себе нічого. Три німські кооперативи »Солідарність«, »Відродження« і »Пчола« взяли на себе ініціятиву скликання до Парижа першого конґресу французьких споживчих кооператив. Видали відповідну відозву, що в ній пояснювали ціль скликаня конґресу. Розіслали її до всіх французьких кооператив з запрошенням до участи в конґресі.

Так зібрався 25 лютня 1885 р. у Парижі перший конґрес французьких споживчих кооператив, що в ньому взяли участь через своїх делєґатів ледве 85 кооператив. Число невелике, але на першому англійському кооперативному конґресі, що відбувся у 1869 р. було заступлених усього 30 кооператив 63 делєґатами.

У першому франц. кооперативному конґресі взяли участь, як запрошені гості, два високі представники англійської кооперації: Ніль, що про його приходилося вже нам згадувати, та Голіок (Holoyake), історик рочдельських піонірів.

Наради конґресу тривали дні. Були дуже оживлені. В результаті нарад конґрес ухвалив:

1) скликувати що річно конґрес з правом участи в ньому делєґатів французьких кооператив;

2) вибрати постійну управу, що її завданням було вести кооперативний рух в інтервалах конґресів, під назвою „La chambre consultative".

3) вибрати ще одно тіло т. зв. „La chambre commerciale" себто торговельну управу, що мала своїм завданням, бути осередком для закупна товарів і розділяти їх між кооперативи.

Конґрес ухвалив теж видавати кооперативний часопис „L'Emancipation".

Головним осідком федерації вибрали Париж.

Боавові припала честь бути скарбником орґанізації та редактором її органу.

Цей перший конґрес французьких кооператив звернув на себе загальну увагу. Французька преса присвятила йому багато місця. В історії франц. кооперативного руху відограв він рішаючу ролю.

Німська школа і французькі економісти.

Як скрізь, так і у Франції перші почини кооперативного руху надибували з боку уряду важкі перешкоди та переслідування. Досить згадати, що одну з перших французьких споживчих кооператив, основану в 1835 р. в Ліоні (велике промислове місто), уряд по 3 роках існування товариства закрив, як підозріле і злочинне. Кілька споживчих кооператив повстало згодом по інших містах Франції, але вони ледви животіли.

Доперва в році революції, 1848, наступив буйний розквіт кооперативного руху, дякуючи державній підмозі французького уряду. В цьому рухові на перше місце висунулися продукційні кооперативи, пропаговані Луі Бляном, що ставили собі метою, взяти продукцію у свої руки на місце капіталістів, усунути визиск робітників і давати їм повний продукт їхньої праці. Уряд видав на ці спілки величезні субвенції. В Парижі і по інших містах Франції повстало кілька сот продукційних спілок. Уряд пособляв теж і споживчим кооперативам, але в меншій мірі. Їх повстало ледви кількадесять. Та саме державні субвенції мали для одних і других спілок фатальний наслідок. Всі вони почали не дописувати, виказували великі дефіцити та пожирали великі субвенції. Одна по одній стали крахувати, коли уряд став субвенції обмежувати та здержувати.

У 1852 р. з реставрацією другого цісарства з Наполєоном III, уряд розвязав усі кооперативи та синдикати.

Доперва в 1865—1866 рр., коли уряд Наполєона зробив деякі уступки робітництву, став знова розвиватися у Франції кооперативний рух, цим разом майже виключно споживчий. 29 лютня 1867 р. уряд видав уже перший кооперативний закон. З цього часу починається дійсно розвиток французького кооперативного руху.

Вже в слідуючому році появився в Парижі в користь цього руху маніфест з 200 підписами самої еліти французького суспільства, університетських професорів, політиків, артистів. А перші рядки цього маніфесту звучали:

»Що це таке кооперативна система? Це аліянс ліберального принципу та принципу солідарности. Це система, що не заперечує ні одного з економічних законів, сконстатованих наукою«.

Як на ділі поставилися французькі економісти до кооперації після відбуття першого конґресу фанцузьких кооператив?

В хвилі, коли кооперативний рух у Франції почав більше інтересувати освічені верстви французького суспільства, себто в 60 рр. м. ст., панувала в економічній науці всевладно так зв. »клясична школа«, або, як вона сама називала себе, »ліберальна«. Її головним представником на французькому ґрунті був Мішель Шевалїє, а на англійському Кобден. В цих часах, можна сказати, дійшла вона до апоґея своєї слави.

До соціялізму ставилась крайно ворожо. Кооперативний рух будив у неї певні підозріння. Проте французькі економісти знаходили в кооперації багато такого, що могло подобатись їм і що було навіть у повній гармонії з економічною наукою клясичної школи.

Перш за все добачували в кооперативних спілках досконалу систему ощадности. В дійсности так воно й було. Кооперативну ощадність називали навіть гумористично „l'epargge par la dépence“ (ощадність через видатки) і рішуче ставили її вище від старої механічної системи щадження.

Проте кооперативні спілки були в її очах чимсь більше, як доброю системою ощадности. В них добачували ще певний засіб, що при його помочі робітник ставав помалу акціонером торговельного чи промислового підприємства, себто помалу ставав малим капіталістом. Стати ним власними силами, індивідуально, робітникові було важко. Через споживчу кооперативу це було легче. А коли воно так, говорили французькі економісти, то кооперація це дуже добра річ.

І вкінці ще з одного погляду подобалась їм кооперація.

Робітники-кооператори, що ставали маленькими капіталістами, вчилися, як належить поводитися і господарити капіталом, вони отже підпадали під його психольоґію та несвідомо ставали оборонцями капіталістичного ладу. Таким способом, кооперація, замість бути правим крилом соціялізму, ставала лівим крилом капіталізму. З цього робили французькі економісти дуже цікаві висновки: кооперація, що є далека від того, щоби бути соціяльною небезпекою, являється навпаки заборолом проти революції.

Один з французьких економістів писав: »Кооперація буде барієрою проти революції і утопії« (себто проти соціялізму. В. Л.).

Не диво, що під впливом цього становища французьких економістів у справі кооперації французький парлямент приняв в 1867 р., як ми вже згадували, закон, що нормував кооперативний рух у Франції. А один з депутатів так мотивував потребу закону:

»Кооперація це зародок правдивої соціяльної реформи, це найвірніша, і в кожнім випадку, наймирніша розвязка страшної проблєми відношення капіталу і праці«.

Німська школа і французькі соціялісти.

Французькі соціялісти Сен Сімон, Шарль Фур'є, Кабе і особливо Луї Блян відносилися не тільки дуже прихильно до кооперативної ідеї, але були навіть її теоретиками і навіть практиками, як Луї Блян. Що правда, їх симпатії лежали більше на боці продукційних кооператив, як споживчих.

Проте в рр. 1850—1880 становище французьких соціялістів в справі кооперації дуже змінилося.

Французькі соціялістичні конґреси, як парижський з р. 1876 та ліонський з 1878, віднеслися до неї з великою резервою, а конґрес в Марсей в р. 1879 виніс у її справі таку резолюцію:

»Маючи на увазі,

що продукційні та споживчі кооперативні спілки не можуть поліпшити долі пролєтаріяту, за винятком хіба незначного числа упривілейованих і то в слабій пропорції, конґрес заявляє, що ці спілки ніяк не можуть уважатися досить сильним засобом задля здійснення визволення пролєтаріяту і,

що тим не менше цей рід спілок може віддати прислугу, як засіб пропаганди в справі поширення колєктивних і революційних ідей, з метою передачі засобів праці в руки робітників«.

Становище ясне.

Цю зміну становища франц. соціялістів до кооперації пояснює дехто в першій мірі великим впливом визначного французького теоретика анархізму (еволюційного) Прудона на французьке робітництво в рр. 1860—1878. Прудон був у цьому відношенню, каже Жід, вірним сином великої французької революції, що у всіх формах асоціяції добачувала певне нарушення індивідуальної незалежности людини. Прудон і прудоністи таким чином не відносились прихильно до кооперації.

Таксамо не відносилися прихильно до неї Маркс і Ляссаль. Цей останній виступав навіть дуже гостро проти німецького пропагатора й практика кооперації, Шульце-Деліча. Ляссаль віднісся прихильно тільки до продукційних спілок, будучи під впливом Луї Бляна. В поборюванню кооперації виходив він із так зв. залізного закона заробітної платні, що на нього раніше звернули увагу славні економісти Тюрґо (Turgot) і Рікардо. Цей закон каже, що платня робітника в сучасному господарському (капіталістичному) устрою завсігди пристосовується до його видатків на своє удержання і що вона не буде вища. Як отже зменшити кошти удержання робітника (його існування), тим самим зменшуєте в тій самій пропорції заробітну платню робітника. Споживча отож кооперація розминається зі своєю метою. Мало того. Вона опізнює визволення робітничої кляси, бо притуплює клясову боротьбу, бо годує робітників ілюзією, що капіталізм можна повалити мирним шляхом, коли в дійсности розвязку соціяльної проблєми можна знайти тільки в соціяльній революції, тільки в загальній експропріяції кляси капіталістів.

Початки Союза французьких кооператив.

Початки Союза, що їх осідком був Париж, були дуже сумні. При вул. Христини в маленькому, темному льокалі, що до його сонце ніколи не доходило, збирався Центральний комітет Союза, що обєднював яку добру сотку франц. кооперативних спілок. Не належали до нього ні соціялістичні кооперативи, що досить добре розвивалися в північній Франції та самому Парижі, не належали до нього теж більші невтральні кооперативи в Парижі, що воліли лишатися самостійними. Засідання комітету були часті. Дискусії, що були присвячені майже виключно дрібним практичним справам, були довгі. Більше оживлення вносила молодь, що цікавилася кооперативним рухом та приходила сюди вчитися. Всі вони, як Доде-Бансель, Альфред Наст, Жорж Беноа Лєві, Барольт і многі інші стали пізніше пропагандистами та провідниками кооперативного руху у Франції. Дякуючи припливові молоді до кооперативного руху, сам характер Центрального комітету Союза дещо змінився. Він став маленькою академією французької кооперації, або свого рода її семінарем. Матеріяльні доходи Союза були мінімальні (1—2 тис. франків річно) і, річ зрозуміла, це не могло впливати на його розвиток. Так тривало майже цілих 15 літ.

Шасливий припадок захотів, що в цьому часі повернув з Америки один французький фурієрист, Моанє (Moigneu), де доробився чималого маєтку. Він зробив більший дар продукційним спілкам — 500.000 франків, а тільки 20.000 дав до розпорядимости Ц. К. Союза. Цей дар дав змогу Союзові станути на сильніші ноги. З цього моменту починається теж його бистрий розвиток. (К. б.).

Подав **В. Левинський.**

ЖІНКА І КООПЕРАЦІЯ

Що зроблено досі в краю в напрямі приєднання жінок до кооперації*).

1. Анкета Ревізійного Союза Українських Кооператив.

Ревізійний Союз, бажаючи дослідити, в якій стадії є в краю акція в напрямі приєднання до кооперації жіноцтва, вислав з початком цего року до всіх своїх окружних організаційних осередків анкетний листок, а відповіді на нього дають огляд, що зроблено досі в краю, в якім напрямі йде ця праця та які є матеріяльні можливости цієї праці на будуче. Відповіді ці є до певної міри покажчиком також того, що зроблено кооперацією в напрямі співпраці з кооперативною секцією »Союзу Українок«, а побажання і завваги поодиноких центрів дають цінні вказівки, в якому напрямі край бажає собі цеї співпраці.

*) Матеріял до цієї статті опрацьовано в бюрі РСУК. — Ред.

Анкетний листок вислано до таких повітових осередків: Борщів, Броди, Бучач, Городенка, Дрогобич, Жовква, Заболотів, Збараж, Зборів, Золочів, Калуш, Ковель, Коломия, Копичинці, Мостиска, Перемишль, Підгайці, Рава руська, Рогатин, Рудки, Самбір, Скалат, Сокаль, Станиславів, Стрий, Теребовля, Тернопіль, Чортків, Щирець, Яворів, Ярослав.

Після даних анкетного листка працю почато в таких роках: в 1928. р. 1 ПСК (Копичинці), в 1929. р. — 4 ПСК (Золочів, Скалат, Стрий, Тернопіль), в 1930. р. — 2 ПСК (Самбір, Ковель), в 1931. р. — 1 ПСК (Дрогобич), в 1932. р. — 8 ПСК (Збараж, Калуш, Коломия, Мостиска, Перемишль, Рогатин, Чортків, Яворів) та 9 ПСК від 1933. р. (Борщів, Бучач, Заболотів, Зборів, Рава руська, Сокаль, Станиславів, Теребовля).

Немає точно означеного часу початку акції лиш у Городенці.

Ніякої праці в напрямі кооперативного освідомлення жінок не ведено і — як виходить з надісланих відповідей — нема можливости в найближчій будуччині вести в таких повітових осередках: Броди, Підгайці, Рудки, Щирець, Ярослав.

Всіх анкет у всіх районах відбуто в 1932. р. 144, з того найбільше анкет відбуто в Калуші (57) і Борщеві (37). В 1933. р. відбуто загалом 325 анкет; найбільше в Стрию (64), Перемишлі (62) і в Тернополі (50). В 1934. р. (до травня) відбуто 45 анкет. Позатим відбуто кільканацять анкет в Коломиї.

Працю провадять повітові осередки самі або при помочі »Союзу Українок«.

Самі, без помочі »Союзу Українок« ведуть такі ПСК:

1) З а б о л о т і в: принагідні прелєґентки, з котрих одна має кооперативний курс »Союзу Українок«. Співпраця з нечисленними місцевими кружками »Союзу Українок« в справах кооперативної пропаґанди не наладнана;

2) З о л о ч і в: праця ведеться власним персоналом — інструкторами, при кожній нагоді на місцях, а також принагідно мобілізованими силами в повіті. Співпраця з місцевою філією »Союзу Українок« ще не наладнана. Помітно, що молоде жіноцтво з дипльомами середніх чи вищих шкіл не має охоти працювати на освітньо-культурному чи економічному полі;

3) К а л у ш: прелєґентки заанґажовані Повітовим Союзом Кооператив (п. Марія Вигнанська і п. Ольга Косарчин, абс. жіночого курсу кооп. пропаґанди); співпраця з »Союзом Українок« не наладнана, бо ні одна, ні друга сторона ще не шукала такої співпраці;

4) Б о р щ і в: працю провадить п. Евгенія Тарнавська, як урядничка Окр. Союзу Кооп., власними силами. Жіночих орґанізацій в повіті, крім кружка »Союзу Українок« в Скалі, немає жадних;

5) В З б а р а ж і працю вели самі й при помочі п-ні Блажкевичевої. Були спроби наладнати взаємовідносини з філією »Союзу Українок« у Збаражі, але майже безуспішні, бо між жінками Збаража заінтересування кооперацією ще невелике;

6) Д р о г о б и ч: в 1931 і 1932 рр. працю освідомлення жіноцтва ведено власними силами орґанізаційного персоналу, а в 1933 р. заанґажовано принагідну прелєґентку. Співпраця з кружком »Союзу Українок« ще не наладнана;

7) Копичинці: працю веде ПСК власним персоналом і принагідними прелєґентками. Співпраця з місцевою філією »Союзу Українок« ще не наладнана, з виїмком деяких сіл, де така співпраця з кружками »Союзу Українок« вже існує;

8) Теребовля: працю веде ПСК власними силами орґанізаційного відділу, а в лютні 1934 р. заанґажовано до цієї пропаґанди орґанізаторку ОСК Чортків, п. Одарку Аксентій. Співпраці в цьому напрямі з філією »Союза Українок« нема, тому, що вона ще не розпоряджає відповідними силами;

9) Збориів: працю започатковано при помочі п-ні Іванни Блажкевич. В минулому році засновано кооперативну секцію при філії »Союзу Українок« у Зборові, однак ця секція ще не має відповідно вишколених жінок;

10) Мостиська: працю ведеться незорґанізовано. Або люстратори (в Ганьковичах), або самі кооперативи роблять сходини жіноцтва. Референтами були голови Н. Ради або люстратор. »Союзу Українок« ні в Мостиськах, ні на селах нема, хоч в мост. районі є 51 жінок інтеліґенток (17 учительок, 10 жінок священиків, 24 студенток). В Судовишенщині є біля 30 жінок інтеліґенток і мають філію »Союзу Українок«;

11) Тернопіль: працю ведеться власним персоналом орґанізаційного відділу, а зокрема її провадить п. Блажкевичева з Денисова. ПСК завсігди запрошує філію »Союзу Українок« на анкети, наради і т. ін. Таким чином співпраця вже починається;

12) Чортків: кооперативну пропаґанду серед жіноцтва ведуть службовики Окружного Союзу Кооп., інструктори й головно призначена до цієї праці орґанізаторка п. Аксентій Дарія. Співпраця для кооперативної пропаґанди з філією »Союза Українок« ще не наладнана; філія »Союзу Українок« ще не провадить праці в тім напрямі;

13) Скалат: працю веде орґанізаційний відділ. В окрузі ПСК є 6 кружків »Союзу Українок«, однак співпраця з ними не наладнана, а то тому, що це кружки по селах, а до виділів входять жінки селянки, котрі нераз самі потребують доброї ради й помочі;

14) Ковель: працю виконувала службовичка ОСК на загальних зборах низових кооператив по вказівках орґ. відділу. Співпраці в справі кооперативної пропаґанди з місцевою філією рівенського »Союзу Українок« не навязано;

15) Самбір: працю ведеться власним персоналом, а вряди-годи при допомозі місцевої філії »Союзу Українок«. Співпраця зі »Союзом Українок« не могла бути, як слід, наладнана через те, що його місцева кооперативна секція, поза доброю волею, не розпоряджала досі відповідними референтками, обізнаними з кооперативною теорією і практикою. В найближчому часі є однак надія цей брак усунути;

16) Стрий: СК веде працю систематично власними силами й прелєґентами. Співпраця з »Союзом Українок« мала доривочний характер, однак і вона наладнується від часу утворення кооперативної секції при »Союзі Українок«. Крім цього відвідала в 1932 р. п. Вигнанська всі кооперативи стрийського повіту з рефератами для жіноцтва.

»Союз Українок« самостійно або в співпраці з ПСК працює в тій ділянці в таких округах:

1) Бучач: орґанізаційну працю »Союз Українок« веде власними силами. Працю започаткувала п. Ів. Блажкевичева, а відтак ведуть її інші співробітниці »Союзу Українок«, м. ін. Ольга Кочарчин і Марія Кізимович;

2) Жовква: анкети уладжував ПСК разом з філією »Союзу Українок« та філією »Сільського Господаря«. Реферати виголошувала п-і Селезінкова;

3) Перемишль: пропаґанду велося досі власними силами ПСК, а в 1933 р. навязано тісніший контакт з »Союзом Українок« в ціли наладнання співпраці;

4) Сокаль: цю справу поставлено, як одно з найголовніших завдань в трилітнім пляні праці КС, усталенім і затвердженім на орґанізаційній колеґії, в склад якої входять представники всіх місцевих установ, а в тім числі й філії »Союзу Українок«. В напрямі кооперативного освідомлення жіноцтва корисно й успішно працює філія »Союзу Українок«, особливо при нагоді виїздів її делеґаток на загальні збори кружків;

5) Рава Руська: працю цю провадить орґанізаційний відділ і філія »Союзу Українок«. Філія »Союзу Українок« провадила цю працю при помочі трьох прелеґенток. Співпраця з філіями »Союзу Українок« в Раві Руській і Угнові в напрямі кооперативної пропаґанди наладнюється щойно в цьому році;

6) Станиславів: праця ведеться місцевим »Союзом Українок« і досі на його кошт;

7) Яворів: в 1932 р. основано при філії »Союзу Українок« в Яворові секцію кооперативної пропаґанди. Орґанізаторка при філії »Союзу Українок« веде кооперативну пропаґанду при нагоді загальних зборів кружків »Союзу Українок«. По селах ця співпраця є слабо наладнана*).

Анкети скликувано в цілях: перевиховання жінки в кооперативному дусі, освідомлення її про ціли кооперації та приєднання в члени кооперативи. Рівночасно зверталось увагу на переведення в життя гасла »свій до свого«, на зліквідовання лядових боргів, поширення виробів рідного промислу, торговельної вірности членів супроти кооперативи, збільшення дрібної ощадности; порушувано ще й такі теми: завдання жінки в кооперації, жінка, як виховуючий чинник в поневоленій нації, гігієна сільської хати і українська жінка в світлі століть.

Якщо на основі анкетного листка вглянути в матеріяльні можливости цеї праці на будуче, то справа представляється як слідує. Під теперішню пору не можуть приняти спеціяльної пропаґандистки такі повітові осередки: Калуш, Заболотів, Золочів, Дрогобич, Збараж, Мостиска, Перемишль, Підгайці, Самбір, Сокаль, Тернопіль, Ярослав, Рава руська, Броди, Бучач, Ковель.

Можуть приняти пропаґандистику чи то за постійною винагородою, чи за винагородою за поодинокі анкети такі повіт. осередки: Борщів зможе приняти ще одну платну організаторку; Золочів: зорганізував 1-місячний курс для жінок і по закінченню його дві пані зголосили свої услуги; Збори мігби приняти організаторку на спілку з »Сільським Господарем«, »Просвітою« і »Рід-

*) Для кращого зрозуміння цієї дійсности завважується, що засади співпраці Окр. Кооп. Союзів з філіями »Союзу Українок« усталено в РСУК щойно 3. березня ц. р. та що кооп. секції при філіях С. У. щойно від цього часу почали творитися. В травні ц. р. відбувся другий курс з метою придбати для кооперації та »Союзу Українок« кооперативні пропаґандистки. — **Дир. РСУК.**

нсю Школою«; Коломия не мала передбаченого в буджеті видатку на організаторку, але відчуває потребу такої і тому задумується над її приняттям; Копичинці, Теребовля і Чортків мають намір удержувати організаторку на спільний рахунок; Рудки моглиб оплачувати кожну анкету зокрема; Скалат може винагороджувати організаторку за виголошені реферати; Стрий вже приняв одну з пань-курсанток, записаних на курсі у Львові; в Чорткові працює п. Аксентій Дарія; Яворів мігби приняти, організаторку, якби всі повітові і районові кооп. осередки зобовязалися її винагороджувати.

Всі повітові осередки згоджуються з тим, що пропаґандистична праця серед жіноцтва потрібна і що вона оплачується навіть при малім зусиллю.

2. Загальні завваги учасників анкети.

Найціннішим матеріялом та покажчиком думок і побажань краю є загальні завваги на кінці анкетного листка. Тому що в тій новій праці ніяка думка не може піти поруч нас не завваженою, слід тут підчеркнути ті моменти, які піднесли поодинокі союзи. Їх думки мають або чисто місцеве або загально організаційне значіння. Але всі ті думки відзеркалюють погляди поодиноких організаційних центрів нашого краю і тому заслуговують на увагу. В тих заввагах союзів подані часто засоби, що ними роботу слід би було провадити.

Загально-організаційного характеру є завваги РСК Броди: »пропаґанду принагідними особами, не співпрацюючими з кооперацією вважаємо малодоцільною. Вона може бути навіть шкідливою через внесення розбіжностей нерозумінням чи злим розумінням напрямних кооперації й місцевих особливостей, а тому така пропаґанда може вносити в кооперацію анархію; далі, кооперативна пропаґанда серед жіноцтва можлива лише рівнобіжно з загально кооперативною пропаґандою«.

Зміст завваг СК Стрий такий: вся дотеперішна праця і співпраця з СУ мала доривочний характер, а тому і невеликі успіхи. Обіч співпраці з кооперативною секцією »С. Українок« треба нам ще мати свою окрему організаторку, залежну вповні організаційно і матеріяльно від СК.

Тернопіль висказує думку, що схему співпраці малаби виробити централя Союзу Українок разом з РСУК.[1]).

ПСК Зборів завважує, що справа кооперативної пропаґанди серед жіноцтва не приносить бажаного висліду головно з тої причини, що трудно підшукати на місцях осіб, які систематично слідкувалиби за ходом праці.

Докладніші завваги подали ПСК в справі метод для праці серед жіноцтва. Ті завваги можнаб поділити на два типи: а саме методу, яку з браку матеріяльних засобів примінив один ПСК в своїй окрузі; на жаль це був лиш один ПСК Золо-

[1]) Так! Це наладнано. — Дир. РСУК.

чів. У відповіді на анкетний листок ПСК так пише: на округ требаби було постійної організаторки-пропагаторки, але з браку фондів повітовий союз не всилі такої приняти. Повітовий союз цікавився справою освідомлення жінок по селах, свідомий цего, що успіх кооперації залежний не лише від мужчин, але в значній частині і від жінок. Тому власне ПСК перевів в 1933. р. одномісячний курс для організаторок-пропагандисток, який одвідувало 14 жінок, не рахуючи мужчин, переважно зі середньою освітою. Ціллю курсу було: мати своїх референток. По вислуханню курсу дві жінки зголосили свої услуги і приняли участь в протиборговій акції.

Завваги що до метод праці для централь подають такі осередки. Скалат пише: наше жіноцтво радо горнеться до кооперації, тільки все і на кожному місці потребує проводу. Самостійних одиниць на селі мало. Жінка-селянка є деколи і талановита, однак треба її відшукати і дати напрям її праці. Бажаним булоб, щоби центральні організації перевели клич »жінка в кооперацію« на ділі. Для цего являється конечним і необхідним отворення вищого заочного курсу організаторок-пропагандисток при РСУК; Заочний курс — тому, що охочі — а є їх доволі, — не мають під цю пору спроможности на такий курс поїхати до централі.

Також того рода заввагу поміщує СК Стрий уважаючи бажаним, щоби в першу чергу РСУК заанґажував фахових кооп. організаторок-люстраторок; це певно переломилоби упередження про нездатність жінок до живої участи в громадськім життю.

Засобом загальної кооперативної пропаганди серед жінок уважає СК Сокаль жіночу пресу і висловлює таке побажання: щоби жіноча преса, особливо »Жіноча Доля« поміщувала частіше статті на кооперативні теми, або присвятила для цеї ціли окремий кутик.

Теребовля: щоби дійсно підтягнути наше жіноцтво до праці на кооперативному полі, в першу чергу треба його освідомити. Це освідомлення може наступити тільки тоді, коли праця над українською жінкою, а зокрема на селі, буде ведена постійно, а не доривочно через відбуття одної чи двох анкет в році. В тій ціли вказаним булоби, щоби філії СУ були чинними, а дальше, щоби одиниці, як члени цих філій, в першу чергу мали самі відповідне знання про ті справи, які вони малиби референтувати на анкетах по селах. З дотеперішного нашого досвіду можемо ствердити, що одиниці з філії СУ, хоч малиби добру волю працювати в напрямі кооперативного освідомлення нашого жіноцтва по селах, то не почувають себе до тої праці підготованими. І тут як раз СУ у Львові має широке поле до праці, а то в той спосіб, що повинен улаштовувати курси по містах для жіноцтва через відповідно приготованих прелєгенток, а це з певністю принесе бажані користи.

ПСК Чортків найглибше засягнув до справи, однак його побажання може ще за далеко йдучі, як на наші умовини. Він радить бодай два рази на рік уряджувати кількадневні конференції кооп.

організаторок, які працюють в краю. Завданням конференцій булоби взаїмне обзнакомлювання з методами праці в поодиноких районах, намічування пляну праці, інформування організаторок відносно методики ведення пропаганди і доповнювання знання організаторок. Бажаний теж спеціяльний курс для організаторок в цілі обзнайомлення їх з домашнім сільським господарством.

ПСК в Ковлі радить, щоби РСУК висилав свою організаторку на загальні збори кооператив.

Побажання для »Союзу Українок« висказує Борщів; а саме: добре булоб, якби централя »Союзу Українок« подбала про основання своєї філії як в Борщеві, так і в Мельниці, бо має надію що співпраця тих товариств з організаційним відділом далаби позитивні наслідки.

*

Щодо всіх цих побажань то треба завважити, що багато ідентичних думок виринуло і в РСУК та дещо з того вже продумано, або й переведено в життя.

Між іншим основно продумано те, що подає РСК в Бродах, а саме, що попри добре наладнану кооп. пропаганду злоза кооперації (С. Українок), фахово й постійно працю кооп. пропаганди серед жінок мають вести пропагаторки союзу кооператив і ним оплачувані.

Далі застановлялися і докладно дискутували в Ревізійнім Союзі над справою, порушеною ПСК Зборів, а саме, що не вистарчить вести лише принагідну пропаганду, але що на місці треба всюди основувати кооперативні секції при »Союзах Українок«, що своїм завданням поставилиб допильнування наміченої праці на місцях.

Порушено на засіданні Дирекції РСУК й справу кооперативної пропаганди серед жінок в пресі і для тої цілі призначено сторінку в ГКЧ, що має тимчасом появлятися місячно кожної першої неділі.

Випрацьовано теж схему співпраці Союзу Українок з кооперацією (гл. ГКЧ. з 6. травня ц. р. ч. 6).

Возьме під увагу Ревізійний Союз побажання ПСК Скалат — відносно заочного курсу, ПСК Теребовлі — про зорганізування курсів по містах для освідомлення жіноцтва для пропагандистичної праці в терені, та ПСК Чортків — відносно зорганізування кількадневних конференцій організаторок, що працюють в краю. Останне побажання ще на нашу думку передчасне, як на теперішні відносини, а сповниться його тоді, коли вже апарат для організації жіноцтва наладнається в цілому краю.

»Союз Українок« з певністю візьме під розвагу побажання щодо зорганізування своїх філій в Мостисках, зорганізування кооперативної праці в Судововишенщині та основання філій в Борщеві і Мельниці.

Розглядаючи матеріяльні спроможности для ведення тої праці на місцях, не бачимо в цьому відношенні надій на великі

вигляди. Алеж не можна всі можливості тої праці міряти тільки матеріяльною спроможністю. Бож вони залежать в більшій мірі від творчих зусиль кожного організаційного осередка і то при кожночасно даних матеріяльних засобах.

Вже зовсім простими і найпримітивнішим умовам відповідаючими, не надто коштовними, хоч вимагаючими — річ самозрозуміла — праці засобами до того є: 1) організування повітовими центрами курсів для жінок, 2) вишколення кооперативних службовичок в тім напрямі, щоби відтак ужити їх як пропагандисток, 3) реферати хочби й мужчин серед жіноцтва даної округи, 4) вишколення одної жінки й подання їй відповідної літератури, — такої жінки, про яку вже знаємо, що те чому навчиться, зуміє передати другим. А заохочення нинішної жіночої молоді до відбування окремо оплачуваних анкет є вже в спроможности майже всіх повітових центрів. Це не вичерпує можливости прояву ініціятиви кожного живого кооператора на місцях. Всі ці старі, але заразом нові засоби, не мають остати тільки власністю одного повіт. центру, але повинні стати спільним здобутком всіх. Тож ми маємо все те, що придумаємо доброго для цеї справи, подати до преси РСУК для відома всіх. Мусимо взагалі подавати до загального відома все, чим ми жиємо, маємо дати знати теж, як реаґує маса на кожне наше гасло, і які думки в неї викликує кожна ідея. Все це повинні ми собі поставити в обовязок доводити до відома найчутливішої в тій справі нашої ідеольогічної централі РСУК, бо тільки тоді ця праця знайде напрямні, згідні з волею цілого краю і його бажаннями. **Е. Вербицька.**

З ЖИТТЯ КООПЕРАЦІЇ

„Болгарський сільсько-господарський Банк“ і болгарська с.-г. кооперація[1]).

Болгарський С. Г. Банк це нині найбільша кредитова установа в державі, що має завданням розділювати кредити, виключно між хліборобське населення і то або безпосередньо, або через кооперативи. Заснований у 1904 році державою, з капіталом 25 міліонів левів він розвинувся дуже скоро під керівництвом др. Н. Захарова. Сьогодні капітал і резерви банку дають 800 міліонів левів. Вклади, довірені банкові, з кінцем 1932 р. були 2.500 міліонів левів. Кредити, уділені банком на упривілеєні цінні папери, обіймали суму 826,9 міл. левів; кредити, уділені на біжучих рахунках з ґарантією, 1.359,8 міл. лев., на біжучі рахунки і ги-

[1]) Від Редакції. Болгарський С. Г. Банк це установа анальоґічна до »Банку рольного« в Польщі. Тому нашим читачам з району Галичини і півн. західних земель буде цікавою стаття проф. Тотоміанца, на основі якої вони зможуть порівняти методи праці обидвох держав.

потеки 467,7 міл. л., кредити для держави, громад і т. д. 790,2 міл., кредити для кооператив дають найбільші позиції, що до впливу відсотків для банку. Їх було в р. 1932 всього 1.665,1 міл. левів.

З тої суми одержали: кооперативи продуцентів тютюну 411 міл., кредитові 767,6 міл., кооп. союзи і синдикати 428,5 міл., продукційні 49,7 міл., інші 8,1 міл. левів.

З позичок користало 1449 кредитових кооператив. Ці кооперативи обєднували 158.439 членів самостійних хліборобів, так що пересічна висота одної позички була 5000 левів.

29. 7. 1932. року знесено в Болгарії монополь торговлі вівсом і ячменем, монополь, що виходив на користь державного збіжевого експортового управління. Управа Б. С.-Г. Банку випрацювала правила розподілу кредитів с.-г. кооперативам та їх союзам, при допомозі яких ті кооперативи малиб скуповувати, маґазинувати і провадити збіжа. Організацію і переведення цього завдання доручено Ґенеральному союзові хліборобських кооператив в Болгарії. На ту ціль виасиґновано по кінець 1932 року кредитів в сумі 29,6 міліонів левів. Протягом цього року кооперативи закупили вкупі 80.559.840 кґ. збіжа. З тої маси Ґенеральний союз продав: збіжево-експортовому управлінню 52,8 міл. кґ. вівса, за границею 23,1 міл. кґ. кукурудзи, ячменю і т. д. і 1,3 міл. кґ. на внутрішньому ринку.

Це приступлення кооператив до операції збуту збіжа причинилося у великій мірі до оборони населення від спекуляцій і мало вплив на нотування курсів збіжа на збіжевій біржі.

Активність с.-г. кооператив мала позитивний вплив також для тих районів, де плекають масово рожі (для виробу рожового олію).

На кінець 1932 року Союз с.-г. кооператив обіймав 1049 с.-г. кооперативних товариств, злучених у 21 окружних союзів і синдикатів. Протягом 1932 року прибуло 19 кооператив.

Болгарс. с.-г. банк, кермуючись бажанням запобігати спекуляції при скупі і вивозі яєць, піддав союзові с.-г. кооп. думку про експорт яєць, навіть якби при цім мала бути втрата. Кооперативи мали вже операції з яйцями, а це тому, що крамничні відділи кредитових кооператив приймають від селян яйця замісць грошей при закупні товарів. Перед тим, заки союз узявся за експортування яєць, ціна яєць була 0,5 лева за штуку. Коли союз почав свою роботу і аж до кінця сезону пересічна ціна піднеслася до одного лева за штуку. Коли зважити, що в цілому році 1932 вивекспортовано 375,8 міліонів штук яєць, то буде ясно, що національне господарство мало велику користь з інтервенції кооперації.

Банк звертав багато уваги на добру організацію крамниць при кредитових кооперативах та їхніх союзах. Для організації і товарової обслуги цих крамниць банк уділяв союзові с.-г. кооп-в

кредити на ведення гуртівні. Протягом 1932 року закуплено товарів за 2,8 міл. левів.

Цього-ж року уділив банк Союзові кредиту на експорт овочів, зокрема винограду і сливок. Вивезено 560.680 кґ. винограду у вартости 4,4 міл. левів.

1932 року банк доручив доставу сірчану міді для вжитку виноградарів. На ту ціль признано союзові варрантовий кредит 9,6 міл. левів. Союз замовив 1077 тон сірчану міді вартости 12,6 міл. левів. З того продано 1029 тон за ціну 14,1 міл. левів. Ця спільна акція банку і союза запобігла спекуляції сірчаном міді і принесла пільгу виноградарам у часі крізи.

З метою оживлення управи бавовни, яка все одно робила поступи, банк уділив союзові кредит у висоті 3 міл. левів на скуп і збут бавовни зі збору 1932 року. Ґен. союз закупив 178.980 кґ. бавовни у вартости 1,7 міл. левів. 22-ом тютюневим кооперативам і одній кредитовій, яка має тютюневий відділ, уділено кредити на закупно і перерібку тютюну зі збору 1931 року.

39 лісових кооператив одержали також кредити від банку в сумі 10,8 міл. левів. 18 винарських і винно-пивничних кооператив одержали кредити в сумі 22,3 міл. левів. По останніх зборах пивниці тих кооператив приняли до схоронення 5,2 міл. кґ. винограду; з нього видушено 3,2 міл. літрів вина. Окрім того вироблялося у значних кількостях безалькогольне вино.

По кінець грудня 1932 року банк уділив кредитів 11 водним спілкам, з яких 6 займається добуванням електричної енерґії (гидростації), а 5 реґулюванням рік і наводнюванням піль. За ці позички ґарантувала держава, а видано на них 276,1 міл. левів. Водні спілки — це мішані організації, де участь бере держава, громади, а також кооперативи.

Піддержкою банку користувалися також інші роди кооператив: шовківничі, рибацькі, для виробу консерв. Помітно оживлення в ділянці кооперативного молочарства. Повстають молочарські відділи навіть при кредитових кооперативах.

Ми зясували коротко діяльність болгарського с.-г. банку, яка є дійсно великою як для такої малої країни.

В. Тотоміанц.

ЗАГАЛЬНІ ЗБОРИ »ЦЕНТРОСОЮЗУ« І ЙОГО ЗВІДОМЛЕННЯ ЗА 1933 РІК.

Союз окружних союзів »Центросоюз« відбув 23. червня свої 9. Загальні збори в приявности представників 23 окружних союзів і підльвівських кооператив 1. ступня. Предметом нарад було звідомлення про діяльність Союзу у 1933 році і про сучасний стан самого союзу та його членства.

Очевидно, що період найбільшого насилення крізи не є сприятливим для найдзвичайного розквіту економічних установ, головно через скорчення закупочної сили населення та експортових можливостей. А для Центросоюзу, як закупно-збутової централі, і один і другий момент має перворядне значння. Коли при тих всіх умовах ЦС вийшов переможно, зберігши свої капітали, а навіть вигосподаривши певну надвишку, то це наскрізь позитивне явище. Тим більше варте підкреслення, що в деяких ділянках, передовсім у власній продукції, союз зумів піти навіть поважно вперед.

Зачнім від найслабшого місця, від споживчого відділу. Тут маємо дальше діймаюче зменшення оборотів — о 28.43 проц., почасти в наслідок дальшої обнижки цін, позатим через відоме зменшування консумції в масах.

В ділянці закупу ріжних сіль.-господ. потреб є дуже позитивним явищем те, що зменшилися продажі з маґазину, а зросли продажі через посередництво; бо Ц. С. здавна стремів до переходу на торговельну аґентуру.

В ділянці збуту рослинних продуктів є одна позитивна новість: перші удатні спроби достави сокальських рільних продуктів (передовсім бараболь) у підгірські райони. Посувається вперед організація аґрономічної служби на місцях, де працює вже постійно три десятки аґрономів, під проводом інспекторату, складеного силами Ц. С. і Сіль. Господаря.

У преважній ділянці збуту яєць є деяке зменшення проти 1932 року (з 232 на 201 вагонів) з відомих причин зростаючої міжнародньої конкуренції та господарської автаркії. Якщо ми тут у відступі, то — в гоноровім: не тому відступаємо, що не вміємо встоятися, а через vis maior. Та добра організація і піднята ініціятива що до розбудови збуту на краєвих ринках дає нам певні надії, що все таки і наша молода яйчарська торгівля не сказала ще свого останнього слова.

На добрій дорозі є теж збут живин по многих закутинах краю, хоч — ніде правди діти, труднощі в улаштовуванні згонів і доставах для беконярень є прямо неймовірні.

Продукція мила зросла з 406.500 кґ. на 459.300 кґ., що є дуже потішаючим явищем. Хоч загальне спожиття мила в краю напевно не зросло, то йде дальший побідний похід нашої кооп. продукції. Свідчить воно про те, що якість і ціна кооп. виробу вповні видержує конкуренцію з чужими виробами та що дякуючи кооперативній солідарности для кооперативного виробництва є ще великі можливости поширення.

Навивальня ниток удержує свій стан прокукції, тільки виробництво батерій не вдержалося з технічно-виробничих причин.

Загальний господарський вислід з надвишкою кругло 6600 зл. закінчує цей образ господарки Ц. С. за 1933 рік.

Дискусія на зборах виявила настрої в краю до своєї централі та перспективи праці цілого нашого господарсько-споживчого сектора. Свідомі труднощів хвилі кооператори рішили напружити всі свої сили для того, щоби видержати до кінця у тій великій кампанії, що зоветься »знижковою конюнктурою« і криє в собі сотні небезпек.

СТАН СПОЖИВЧИХ КООПЕРАТИВ ЧЛЕНІВ П. С. К. В СКАЛАТІ В 1933 Р.

В районі було 41 кооператива. Одна кооператива в Хмелиськах звинула свою діяльність, а на її місце П. С. К. дав свою філію. Так, що з кінцем 1933 р. членами П. С. К. було 40 споживчих кооператив. Тих 40 кооп. нараховує 3661 членів і обєднує 3637 українських господарств на 6180 господарств району, або 58,8%. В 1933 році прибуло 285 нових членів кооператив, або 8,5%. В пересічі на одну кооперативу припадає 91.5 члена.

Оборотові фонди кооператив виносять 149.207.85 зл. Поменшені о суму, вложену в рухом. і нерухом., тобто о 43.034.12 зл. дають 106.173.73 зл. Коли відняти від цієї квоти суму лядових довжників, ц. то о 41.794.65 зл., то виходить, що 40 кооператив обертало власним капіталом у висоті 64.379.08 зл. Чужий капітал, що був в обороті, виносив суму зл. 41.135.07. Разом отже оборотовий капітал 40 кооператив становив суму 105.514.15 зл. Тож власний капітал до чужого відноситься як 1 : 0.28. Коли б вдалося стягнути капітал, заморожений в лядових довгах, то чижуй капітал був би зовсім злишній в кооперативах.

Торговельна діяльність. Торги у всіх вдділах 40 кооператив виносили 658.199.08 зл. Поменшилися о суму 86.436.01 зл. або на 11.6% в порівнанню з 1932 роком. Торги споживчого відділу поменшилися о 8.77%.

Матеріяльний стан кооператив. В одинайцяти кооперативах не наладнана господарка і товарові манка дали білянсову страту в сумі 3.029.33 зл. Від 1932 р. страти зменшилися о 58%. В пересічі на одну кооперативу страта виносить

зл. 75.70 або 2.96% всего їх капталу. Двацятьдевять (29) кооператив виказали білянсову надвижку в сумі 7.385.16 зл., ц. то оборотовий капітал всіх кооператив дав 7% чистого доходу. Доходи виносять 49.7%.

Силами орґанізаційного відділу П. С. К. відбуто в 1933 р. 28-ім кооперативних анкет на місцях. Анкети мали чисто орґанізаційний характер: Головним завданням було приєднування нових членів і ліквідація старих боргів. В анкетах взяло участь 1326 громадян — з чого 138 жінок. Найбільшим недомаганням кооператив являються лядові борги. Щоби зліквідувати це лихо, хочби частинно, орґанізаційний відділ при помочі Надз. Рад і управ місцевих кооператив стягав споживчі борги в місяцях листопаді й грудні і ліквідував їх на суму 6.454.84 зл. або 13.4% всіх боргів. Всеж таки в послідній місяці м. року в 10-ох кооперативах борги знова зросли.

13-ИЙ МІЖНАРОДНІЙ КООПЕРАТИВНИЙ КУРС (М. К. ШКОЛА).

13-ий Міжнародній Кооперативний Курс (М. К. Школа) відбуватиметься цього року у Годдесден коло Лондону, в днях 25. до 31. серпня. Референтами цим разом будуть пп. Г. І. Мей, секретар М. Кооп. Союзу, Г. Ф. Рібас з Міжнароднього Уряду Праці (сам з Мадриду), Р. А. Пальмер, ґен. секретар Брит. Кооп. Союзу, др. Е. Г. Шенкман з МКС, Нейль С. Бітон, президент шкотської кооп. гуртівні, професор Д. П. Ворбас з Кооп. Союзу Спол. Держав Ам. і Е. Поассон з Парижа.

Будуть дискутуватися: ідеольоґія і економіка кооперації, раціоналізація товарового розділу, плян Рузвельта відбудови господарства і окремі національні кооп. проблєми.

Такса за удержання і виклади, екскурсії та обслугу і кватиру є пять фунтів шт. і 10 шилінґів реєстраційної оплати.

СОЮЗ ПОЛЬСЬКИХ СПОЖИВЧИХ КООПЕРТИВ »СПОЛЕМ« В 1933 Р.

Союз цей є заразом ідейною, ревізійною і господарською централею для 845 кооператив, в числі котрих є 794 споживчих кооператив. Свої завдання у відношенню до кооператив союз виконує через свої виділи.

Господарський виділ достарчав товари 1700 кооп. склепам, що належали до нього, та до 1300 крамниць інших кооператив (військових, рільничих кружків і т. п.). Загалом постачав товарами біля 3000 крамниць у цілій Польщі. Є найбільшою серед (польських. — Ред.) кооп. гуртівень для споживчих і кольоніяльних товарів та взагалі є одним з найбільших того роду підприємств в Польщі. Торговельні обороти Союзу в 1933 р. виносили 69,617.000 злотих і супроти передминулого року зменшилися ледви о 6.96%, ц. то менше, ніж спад гуртових цін споживчих товарів. Кооперативи покривають у власній гуртівні пересічно 44.6% своїх запотребовань.

Для облегчення постачання товарів для кооператив з власної гуртівні Союз утримує в краю 24 відділи, 11 складів та аґентуру для вовняних виробів у Лодзі. Більші запотребування полагоджуються шляхом безпосередної висилки товарів з фабрик до кооператив. В 1933 р. обороти складів виносили 65,4%, а безпосередні — 34,6%.

Союз стремить теж до розбудови власної продукції. В минулому році чинні були такі промислові підприємства союзу: хемічна фабрика в Кєльцах, цукрів і мармоляди у Влоцлавку, млини в Радомську та Соколові, пачкарня і палярня кави в Лодзі. Товари, паковані і продуковані союзом, носять марку »Сполем« і продавані є виключно кооперативам. Вартість продукції минулого року впала о 21.2%. Сильний упадок пояснюється почасти пожаром радомського млина. Власна продукція в загальному обороті Союзу займала 7,4%.

В Ґдині Союз має аґентуру для закордонної торгівлі, через котру довіз в 1933 р. за 1,839.500 зл. товарів, натомість вивіз Союз в тому ж році 4.600 скринь яєць і 64.760 шт. битої птиці на суму разом 451.871 злотих.

Люстраційний виділ, в котрому працює 20 ревізорів та 2 інструктори, виконав 1290 люстрацій і візитацій союзних кооператив.

Суспільно-виховавчий виділ видає два періодики: двохтижневик »Спо-

лем« для зарядів кооператив і »Спульноту« — пропаґандистичний двохтижневик для членів. Крім того проваджено видавничий відділ, котрого річний оборот дав суму 176.223 зл. Виділ орґанізує курси, висилає лєктрів і займається кооперативною школою. В тісному порозумінні з цим виділом працюють окружні ради при відділах союзу, котрі висилали своїх представників на 281 заг. збори та прелєґентів з 274 відчитами на пропаґандистичні зібрання, зорґанізували 71 курс для керівників та службового персоналу кооператив.

Обезпеченевий виділ переводить обезпечення маєтків кооператив від вогню і крадіжі в обезпеченевім товаристві »Фльоріянна«.

Союз з кінцем 1933 р. затруднював 631 працівників, з того в торговельному ділі — 309, в продукційному — 278 та в люстраційному й суспільно-виховавчому — 44.

10-ЛІТТЯ СМЕРТИ ФР. СТЕФЧИКА.

30 червня ц. р. поминали польські кооператори десятьлітню річницю від дня смерти одного з піонірів кооперації на селі — Францішка Стефчика. Хоч по студіям історик, Стефчик присвятився в цілости праці для розбудови сільських спілок для торгівлі і кредиту. Як учитель рільничої школи в Чернихові біля Кракова, він їде 1889 року на феріях до Вестфалії і в 1890 році засновує першу сільську кредитову спілку в цьомуж Чернихові. 10 літ від того часу намагався поширити цей рух, але справа йшла тупо — між іншим з вини самого Стефчика, який (за німецьким взором) не уявляв собі іншої можливости існування райфайзенки, як при допомозі, одержаного із зовні більшого закладового кредиту. Коли ж нарешті у 1899 році він добився оснування при краєвому Виділі у Львові »Патронату для Хлібороб. Спілок«, то фонди цього патронату надали ширший розмах цілій акції. За 19 літ праці Стефчика повстало в Галичині до 1500 райфайзенок при Патронаті і близько 100 молочарських спілок.

1904 року Стефчик заснував і редаґував »Часопис для рільних спілок«.

По війні, в польській державі поширює свою працю ще й на терен Конґресівки і доовдить 1924 року до злуки Патронату з союзами сільських кредитових і молочарських спілок Конґресівки та Шлеська в одне тіло „Zjednoczenie Związków Spółdzielni Rolniczych“ з осідком у Варшаві.

Був ініціятором »Кооперативного Наукового Інституту« в Кракові — нині перенесеного до Варшави.

Як ідеольоґ »Патронату« Фр. Стефчик ріжнився в методах праці від української кооперації в Галичині, яка, хоч мала моральне право на краєві фонди, якими розпоряжав львівський патронат — все таки воліла з них не скористати, орґанізувалася окремо і на власних фондах.

ГОСПОДАРСЬКА ХРОНІКА

НАЙВИЩА ЦИФРА БЕЗРОБІТТЯ ВІД ПОЧАТКУ КРІЗИ.

Тоді як у більшости держав безробіття має падаючу тенденцію, в Польщі воно не паде, а зростає. Мимо того, що є літній сезон, й трохи будівельного руху та ведуться державні роботи з Фонду Праці — останній місяць дав рекордове число безробітних: поверх 370 тисяч.

Пересічне місячне число безробітних було:

в р.	1928	—	126	тисяч
	1932	—	256	тисяч
	1933	—	250	тисяч
до травня	1934	—	375	тисяч.

ПРОФ. ҐЛОМБІНЬСКІ КАЖЕ, ЩО ДЛЯ ВАЛЮТИ КРАЩЕ НЕ МАТИ МЕТАЛЕВОГО ПОКРИТТЯ!

Як відомо, американський президент Рузвельт перевів в парляменті закон, яким дозволяється емісійному банкові випускати долярові банкноти не тільки на золотім покриттю. Срібне покриття не може бути однак більше, як 25 проц. всього металевого запасу в банку.

Пишучи про цю нову долярову реформу в »Курєрі Львівськім« дня 17. червня проф., С. Ґломбіньскі протиставить їй польський валютарний закон з березня 1933 р., яким польському емісійному банкові дозволено випускати злотові банкноти **навіть без ніякого металевого покриття**, за оплатою тільки певного податку від непокритої емісії.

Не знаємо, чи це ляпсує з неуваги, чи може... стареча неміч подиктувала професорові фразу, яка звенить майже гумористично. Після слів п. професора для валюти краще не мати ніякого покриття, як мати золоте чи золото—срібне...

СТАН БАНКУ ПОЛЬСЬКОГО
на день 10. червня 1934.

Актива:	
Золото	487,594.118,74
Заграничні гроші і девізи	44,192.286,96
Срібні монети і більон (мідні й ніклеві)	44,461.147,39
Векслевий портфель	585,976.969,08
Скарбові здисконтовані білєти	48,681.300.—
Позички забезп. заставами	54,518.719,55
Власні процентові папери	11,456.166,15
Папери запасного фонду	92,105.628,69
Довг скарбу	90,000.000,00
Недвижимости	20,000.000,00
Інші актива	136,702.852,12
Разом	1.615,689.188,68
Пасива:	
Основний капітал	150,000.000,00
Запасний фонд	114,000.000,00
Обіг банкових білєтів	908,614.750,00
Скороплатні зобовязання	203,884.503,79
Інші пасива	239,189.934,89
Разом	1.615,689.188,68

З того білянсу видно передовсім, що обіг банкнотів далі зменшується, себто йде далі **дефляція** — а в слід за тим мусить іти дальший спад цін. При зменшенім обігу банк. блєтів поліпшуєтьсяу відсоток золотого покриття (тепер він є 41 проц.), оскільки золото не булоб ужите на піддержування курсу ріжних державних паперів.

З огляду на збльшене зацікавлення валютарною справою Польщі, наш журнал буде від тепер подавати білянс Б. П. що місяця.

»ДЕМОТОРИЗАЦІЯ ПОЛЬЩІ«.

Під таким заголовком пише »Ґазета Гандльова« 18. червня ц. р. про низький стан автомобілізму в Польщі:

»Моторизація нашого краю найшлася — скажім це відкрито — в наслідку хибної політики на таких манівцях, що властиво ми дійшли до стану майже комплєтної демоторизації. Доказом цього є факт, що при 32 міліонах населення Польща посідає (на 1. січня 1934.) ледви 26.133 самоходів, отже один самохід припадає на 1360 мешканців. Ми осягли тут небувалий рекорд, який є сумним свідоцтвом результатів політики творців нинішної системи моторизації краю.

Країни бідніші і менші від нас випередили нас далеко в ділянці автомобілізму, самі ж ми впали до рівня півдиких африканських народів. Оставляємо на боці держави багаті і упромисловлені, де число самоходів в обігу доходить

соток тисяч. Але навіть менша і бідніша від нас Румунія має більше самоходів, бо 29.000 возів. Мала Фінляндія має їх 30.000. Обкроєна Австрія на 1. січня ц. р. 35.000, а таку саму цифру виказує безпромислова Португалія; маленька Данія з населенням $3^1/_2$ міліона має аж 117.000 самоходів, 6 міліонова Бельґія 183.000 самоходів.

Причиною того ненормального явища є горендальні мита, надмірне оподаткування і змонополізування цілого внутрішнього ринку державою. В результаті самохід став в Польщі люксусом, який є доступний тільки для державних достойників, користаючих з коштовних урядових самоходів, будь то для нечисленних і щасливих вибранців долі, які мають такий дохід, що їм позволяє удержувати власний самохід. Для середньо саможної людини, для представника вільних фахів, самохід — в такій ціні, що само мито виносить 10.000 злотих — став предметом нездійснимих мрій«.

ДЕМПІНҐ ДАНСЬКОГО І ГОЛЯНДСЬКОГО МАСЛА.

Мінімальна ціна масла в травні 1934 р. для краєвої консумції в Данії, визначена урядово, виносить кр. 215 за 100 кґ. В переводі на анґлійський рахунок, це значить 1 цвт £ 4.17,6. Зате експортове данське масло в Лондоні коштує (без мита 15 шил.) — £ 2.18,7. Ріжниця — 1 фунт 19 шелінґів; це значить, що масло в краю майже двічі дорожче, як в Лондоні, по покриттю коштів транспорту.

Голяндське масло коштує в краю фл 1,43 за 1 кґ., а в Анґлії 0,41 фл.

ВЖЕ Й ҐУМА ПІД ПЛЯНОВОЮ КОНТРОЛЕЮ.

Краї, що заінтересовані у вивозі ґуми заключили недавно порозуміння і оснували Міжнародню ґумову комісію. В ній заступлені такі території: Маляя, Голяндія, Цейлон, Індія і Бурма, французька Індохіна, Північне Борисо і Сарават. Комісія рішила на першому засіданні плян реґуляції експорту ґуми і установила, яку скількість кожний край може вивезти що місячно. Для червня ц. р. установлено 100 процент континґенту, для серпня і вересня 90%, для жовтня і листопада 80%, для грудня 70%.

НИЩЕННЯ ТОВАРІВ.

Державний кавовий уряд в Бразилії оповіщає, що до 15. IV. знищено 26.561.000 міхів кави. З того припадає на стейт Сао Паоло 15.364.000 штук. В 1934—1935 сподіваний збір кави в тім стейті 10,520.000 міхів.

НОВИЙ МІЖНАРОДНІЙ КАРТЕЛЬ.

(Швеція з Японією ділять світові ринки).

Як доносить „Financial News“ представник сірникового трест-у запропонував японському урядові поділ світового сірникового ринку між Швецією і Японію. Швеція застерігає собі ринок Европи, а Японії віддає: голяндську Східну Індію, Полінезію і Австралію. Филипинські острови та Східна Африка малаб бути спільним ринком, реґульованим при допомозі континґентів. Буде також устійнена спільна мінімальна ціна, на підставі дотеперішної статистики світових цін. Позатим ті краї остануть у вільній конкуренції, тільки буде устійнена найнижча границя цін.

Японські фабриканти сірників, як рівнож японські експортери в основі приймають цей плян, хоч бачуть чимало труднощів в його практичному переведенні.

ЯК СТОЇТЬ МАРҐАРИНОВИЙ ТРЕСТ (УНІЛЄВЕР)!

Анґлійський „Економіст„ подає зіставлення світового промислового виробництва за останній рік і початок 1934 р. З нього виходить, що в більшости держав помітне збільшення виробництва за час від січня 1933 до 1934 р. Ось в попередніх роках дивіденда була: 8% в р. 1931 і 10%/ в р. 1930. Зниження доходів звязується зі зменшенням консумції марґарини; воно булоб ще більше, якби не зріст зисків з фабрикації масла, яка в цьому році поширилася.

З ПРЕСИ І ЖИТТЯ

ДИСКУСІЯ З ПРИВОДУ ДОЛЯРОВИХ ВКЛАДОК.

Як відомо, деякі наші кредитові і торговельні установи, по спаді курсу доляра, перечислили своїм доляровим вкладникам їхні вкладки по новому, зниженому курсі доляра, через що вкладники понесли втрати — в ріжних установах ріжно. В деяких втрата пішла на повний відсоток девалюації доляра, себто на 40%, в інших менше; у деяких на жаль **виїмкових** випадках установа зробила з вкладниками умову на доляр — 7 злотих чи подібно. Найліберальніше і найскоріше для вкладників полагодив цю дійсно болючу справу Маслосоюз.

З цього приводу велася довший час дискусія у львівській пресі, наперед на сторінках ГКЧ і Кооп. Республики (статті п. І. П. та редакційна), далі в Ділі, Новім Часі і т. д., а тепер ця дискусія перекинулася на провінціональну пресу (особливо перемиський тижневик »Бескид«). Там вона прибрала уже форми дуже гострих нападів на деякі львівські центральні установи. Форма цих виступів небувала, коли взяти під увагу, що під статтями є підписи навіть священиків. Це свідчить про те, що рана починає ятритися, і що справа занадто серіозна, щоби її можна було довше збувати ґазетними відповідями. Тут мусить щось **статися** і то такого, щоби відразу притишило розгін полєміки, яка **грозить заломанням довіря до наших дуже важливих господарських установ.** А що значить заломання довіря в економічних відносинах, особливо в нинішних до крайности напружених крізою відносинах — про це хіба не треба тут розводитися.

Одначе справа не обмежується тільки до проблєми вкладок. **Стоїть перед нами питання кредиту взагалі.** В однаковій мірі як вкладник, а ще у значно більшій, як він, мірі **є діткнений довжник,** який — по переведених з диктату кредитових установ конверсіях — винен нині доляри після старого високого курсу, або той довжник, що винен вправді злоті, **яких купна сила від 1929 року збільшилася найменше вдвоє.** Значить — всі довги подвоїлися, тим самим подвоївся і відсотковий тягар; ба, деякі установи, навіть центральні, тепер при загальній тенденції до знижування позичкового відсотка, навіть підвищили відсоткову стопу.

Стоїть перед нами пекуче і невідкладне питання ревізії цілої нашої кредитової політики і навіть системи — і то під загрозою дуже поважних наслідків в разі знехтування цієї справи.

СВЯТО СВОБОДИ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРЯ«.

Гарною традицією нашої станової сільсько-господарської орґанізації »Сільський Господар« вже стало рік-річне святкування дня свободи, ц. то річниці знесення кріпацтва, що є одночасно й святом т-ва »Сільський Господар«. Не можна було знайти кращої як ця, і найприроднішої сполуки двох ідей, з котрих одна вже стала історичним фактом, а друга написана на прапорах, в серцях і думках широких мас нашого орґанізованого селянського хліборобського стану. Одна — це ідея особистої і всякої іншої свободи, що від памятного 1848 року стала теж правом цілого народу. Друга — це ідея праці й добробуту. Між усіми тими ідеями існує неприпадковий, а суттєвий звязок. Доведеною бо річчю є, що добробут загалу, найширших суспільних верств завсіди товаришив великим історичним демократіям чи то клясичної старовини, чи середньовіччя; та він є також істотною рисою й новітніх демократій. І навпаки ми є тепер свідками, як господарський занепад веде до крізи, а подекуди й до занепаду (віримо: тимчасового) модерних демократій. В звязку з тим »Свято свободи«, як свято »Сільського Господаря« в теперішньому часі набірає в очах і свідомости укр. громадянства визначного символічного значіння; воно напоює вірою, що піднесення добробуту, про що дбає і для чого працює у своїх фахових рямцях Т-во »Сільський Господар«, поруч інших госп. орґанізацій, неминуче приведе нас теж до новітнього ідеалу свободи.

Свята свободи інавґурувала централя Краєвого сіл.-госп. товариства »Сільський Господар« у Львові на конференції центральних установ і преси,

під головуванням інж. Ю. Павликовського, дня 16. травня 1934. року — рефератом дир. Е. Храпливого на тему: »Хліборобський вишкіл молоді«. Референт представив слухачам висліди однорічної праці на одному лише відтинку фахової освіти і практичної підготовки добрих господарів-громадян. Хліборобський вишкіл шляхом т. зв. конкурсових гуртків веде »С. Г.« вже другий рік, вбачаючи у ньому під теперішню пору найвідповіднішу форму фахового вишколювання хліборобського дорості, до якої то думки привела с.-г. централю недостача хліборобських шкіл в краю та грошевих засобів.

З численних пресових справоздань наші читачі вже мали змогу познайомитися з орґанізацією, добрими вислідами, а почасти й з методами »хліборобського вишколу молоді«.

З поодиноких, цінних завваг, які скривають у собі директиви практичного характеру для плідної праці на майбутнє, слід особливу звернути увагу на мимоходом висловлене прелєґентом, але в суті річи глибоко правдиве спостереження в справі т. зв. сокальського кордону. Це є вже тепер більш конкретне поняття, а ніж абстрактна й неіснуюча вже нині границя колишніх двох імперій; воно не покривається теж і з адміністративними границями воєвідств, а мусить бути поширене на цілу широку і довгу смугу сусідуючих по обох боках тих границь, під кожним оглядом недостаточно орґанізованих повітів. Вони — ці повіти, тому саме, що так слабо орґанізовані, творять той, досі реально існуючий сокальськ. кордон, через який деякі наші орґанізації не змогли досі перекинути мостів на той бік греблі. Ось в чому є дійсна причина слабої взаїмної дифузії двох великих територіяльних відламів одного народу, бо ж — річ природна — перескочити через хоч би й зглядну орґанізаційну порожнечу таки тяжко... Не міг цього зробити теж і »Сільський Господар« зі своїм хліборобським вишколом, хоч ідея ця не є чужою й для північно-зах. земель.

На прикінці, в добро орґанізації слід записати симпатичний, але доволі тяжко промощуючий собі до нас шлях, звичай відбувати всякого рода свята спеціяльним, одно, стисло означене питання вичерпуючим рефератом, — з користю для учасників конференції і теж для самої справи. »Сільський Господар« належить до тих немногих, що проломлюють традицію загальникових святочних рефератів-промов без теми...

Вже появилася 2-га книжка чвертьрічника

УКРАЇНСЬКИЙ АҐРОНОМІЧНИЙ ВІСТНИК

під редакцією інж. др. Евгена Храпливого

ЗМІСТ: Від Редакції. Статті: Сучасний стан сільського господарства на Великій Україні та Кавказі — проф. В. Іванис; Розміщення ріллі на наших західних землях — доц. др. В. Кубійович; Сільсько-господарська освіта на Совітській Україні — аґр. Ф. Баранецький; Сучасна методика досліджування луків — доц. І. Мазепа; Верховинські фасолі — інж. аґр. Г. Гордієнко; Стан нашого садівництвв на західних землях — А. Терпиляк; Велика рогата худоба на Великій Україні — проф. І. Шереметинський; Про комасаційну політику на західних землях — проф. інж. Л. Грабина; Головні стадії розвитку лісового господарства на Україні — проф. Б. Іваницький. — Багатий відділ рефератів та рецензій. — Міжнародні сільгосп. орґанізації, конґреси, наради. — Записник нашої аґрономічної праці. Різне. — Наші втрати.

Ціна цеї книжки 3·— зол. (ЧСР. 12 кч., в інших краях 2· швайц. франки)

На рік (4 книжки) 12·— зол. — Адреса: ЛЬВІВ, РИНОК 10/II

:-: НАБУВАТИ МОЖНА В УСІХ УКРАЇНСЬКИХ КНИГАРНЯХ. :-:

НОВІ КНИЖКИ:

Звіт з діяльности і замкнення рахунків Т-ва взаїмних обезпечень „Дністер“ у Львові за 41 адм. рік (1933). Львів, 1934. 4⁰, ст. 23.

Звіт з діяльности і замкнення рахунків Кооперативного Банку „Дністер“... за 38 адм рік (1933). Львів, 1934, 4⁰, ст. 11.

Rostafiński Jan. — Niemiecka hodowla zwierząt na tle 34-tej wędrownej wystawy niemieckiego t-wa roln. w Lipsku od 5-go do 10-go czerwca 1928 roku. Warszawa. „Gazeta rolnicza“, 1929. 4 st. 31.

L. Hl. — Głód na Ukrainie i jego przyczyny. Warszawa. Ukr. emigracyjny komitet pomocy głodnej Ukrainie, 1934. 8⁰, st. 28.

»Агрономічний Вістник«. — Ред. Є. Храпливий. Річн. I. кн. 2. Львів, 1934. 8⁰, ст. 111-208.

Bulletin mensuel de renseignements économiques et sociaux. XXV-e Anné, Mai 1934 Nr. 5. Rome, Institut international d'agriculture, 1934. 8⁰. p. 169-216.

Sprawy narodowościowe. Rok VIII. Styczeń-marzec 1934. Nr. 1. Warszawa, Instytut badań spraw narodowościowych, 1934. 8⁰, st. 143.

Літературно-науковий журнал

„ДЗВОНИ“

(місячник)

Кристалізує громадський і національний етос. Скріплює: етику й мораль. Поборює всі розкладові й погубні напрями. Формує лицарство українського духа. Вироблює правдивий критицизм. Орієнтує читачів у сучасних українських та европейських літературно-наукових та мистецьких напрямках. Являється необхідним підручником біжучої української літератури та науки. :—:

Передплата: річно 15 зл., піврічно 8 зл., чвертьрічно 4 зл., поодиноке число 1·50 зл.

Адреса: Львів, Японська 7, II. пов. Чекове конто 101.330 з доп. „Дзвони“

ОДИНОКА УКРАЇНСЬКА ТОРГОВЕЛЬНА ШКОЛА

у Львові, вул. Хшановської ч: 9/II пов.

приймає

В П И С И

1) абсольвентів(ок) народніх шкіл на 3-річну науку;
2) абсольвентів(ок) ґімназій на однорічну науку на Курсі абітурієнтів;
3) абсольвентів(ок) **торговельних** шкіл і курсів на окремий рік **кооперативної** теорії і практики.

Книжкові премії! Запросини до передплати на 1934 рік, що є вже семим роком видання журналу

„КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛИКА"

єдиного у нас економічно-суспільного місячника, що виходить під редд-ра К. Коберського накладом Ревізійного Союза Українських Кооператив.

В 1934 році „Кооперативна Республика" даватиме своїм читачам:

- постійні приступно написані огляди господарського положення в краю і заграницями;
- багату господарську і кооперативну (краєву і заграничну) хроніку, в котрій повідомлятиме про всі визначніші події у світі;
- в своїх постійних відділах (народнє господарство, теорія, практика та життя кооперації і ін.) принесе статті наших і закордонних визначних економістів.

Кожний передплатник „К. Р.", що заплатить до І. липня передплату за рік, одержить в 1934 році такі дарові премії:

1. **Володимир Навроцький, гал.-укр. статистик-економіст на тлі своєї доби,** — що виходитиме, як пів-аркушевий додаток до „Кооперативної Республики".

2. **„Ідеольогія кооперації".** Вибір з кооперативного письменства, ст. 108, вартости 2 зл. або

3. Книжки з видань РСУК. по вибору передплатників у вартости 2 зол.

Передплата за „Кооперетивну Республику" в 1934 році знижена і виносить всього 12 зол. (за 12 чисел по 40 стор. друку). На пів року 6 зол. Окреме число 1 зол. До набуття в усіх книгарнях.

Кооперативні робітники, студіююча молодь і селяне дістають крім премії „Кооп. Республику" за 8 зол., якщо заплатять повну передплату за рік до кінця червня 1933. Сплачувати можнаратами.

Адреса: ЛЬВІВ, ВУЛ. МІЦКЕВИЧА 12 РСУК.

Кожна солідна кооператива мусить мати „Кооперативну Республику!" Не можна звати себе освіченим кооператором, не читаючи „Кооперативної Республики!"

Поодиноке число 1 зл.

КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛІКА

В ЦЬОМУ ЧИСЛІ ЗОКРЕМА ЧИТАЙТЕ:

На окраю днів: Чи і в цій справі будемо вичікувати? Уривок з листа; Загляньмо і ми в книги довжників; На заочних кооп. курсах РСУК; і ін.
Валютарне питання в Польщі.
Про упорядкування сітки кредитової кооперації.
Міжнародній Кооперативний Союз.

ЛЬВІВ ВЕРЕСЕНЬ 1934

ЗМІСТ:

На окраю днів (Актуальні замітки) 273

Народнє господарство.

І. Ольховий: Валютарне питання в Польщі . . . 278

Проблєми кооп. орґанізації і практики.

А. Жук. Про упорядкування сітки кредитової кооп. 288

З життя кооперації.

І. Ступницький: Огляд однорічної праці кооператив з району ПСК. Калуш за 1933 рік . . . 294

З кооперативного світу.

В. Тотоміанц. Міжнародній Кооперативний Союз . 299

Господарська хроніка 301

З преси і життя 302

Від редакції 304

Додаток: І. Витанович. Володимир Навроцький (1847—1882), перший український статистик-економіст в Галичині. 1 піварк. ст. 1-8

INHALT:

Randbemerkungen 273

Die Währungsfrage in Polen (I. Olchowyj) 278

Die Regulierung der Kreditgenossenschaften in Polen (A. Żuk) 288

Die händlichen Genossenschaften im Bezirke Kalusch (I. Stupnytzkyj) 294

Aus dem Genossenschaftsleben 299

Wirschaftsnachrichten 301

Presseübersicht 302

ALS BEILAGE: „Ukr. Ökonomist W. Nawrotzkyj“ (I. Wytanowytsch) S. 1-8

SOMMAIRE:

Notices actuelles 273

Question de la valute en Pologne. (H. Olchovy) 273

Le conceil central des sociétés coopératifs en Pologne a décidé de mettre en l' ordre la réseau des sociétés coopératifs de credit en Pologne. (A. Żuk) . . . 288

L'activité des sociétés coopératifs du districte Kalusche en 1933. (I. Stupnytzky) . . 294

Chronique coopérative . . . 299

Chronique économique . . . 301

Revue de la presse 302

SUPPLEMENT: Wladimir Navrotzky, (1847-1882), pionier de la science économique et statistique ukr. en Galicie orientale. Par I. Wytanowytche. P. 1-8

Видає: Ревізійний Союз Українських Кооператив.

За редакцію відповідає: Д-р Карло Коберський.

З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові, вул. Чарнецького 26.

КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛИКА
ЕКОНОМІЧНО-СУСПІЛЬНИЙ МІСЯЧНИК—ЛЬВІВ
CO-OPERATIVE REPUBLIK
Ukrainian Monthly Review Lwiw Poland
Ч. 9.
ВЕРЕСЕНЬ
1934.
РІЧНИК VII.

НА ОКРАЮ ДНІВ.

ЧИ І В ЦІЙ СПРАВІ БУДЕМО ВИЧІКУВАТИ?

Не є воно здоровим явищем, що в деяких ділянках життя українське суспільство виявило себе більш консервативним як навіть польські урядові чинники та запізнювалося з реформами, що їх домагалося життя, аж поки його до того не примушував »декрет« з Варшави. Щоби не бути голословним, назвемо: реформу народнього і середнього навчання в дусі його наближення до реальних потреб і життя та відходу від старих схолястичних метод; реформу умов праці працівників в дусі їх правної охорони; знижування відсоткової міри при кредитових операціях в міру поглиблення господарської крізи і т. д.

Про цю останню справу треба нарешті заговорити прилюдно. Кілько було обнижок відсотка — (поки він з 24% законних зійшов до 9—10%) — завше вони приходили як наказ з гори і завжди треба було українські грошеві установи аж примусом заставляти робити те, чого вимагало життя і тяжке положення довжників. І тепер знову назріває така ситуація. В повітрі висить дальша законна обнижка максимальної відсоткової міри.

Чи не можна б хоч цим разом проломити традицію, та зібравшися на якусь конференцію, проголосити знижку відсоткової міри нище законно тепер допустимої по кредитових установах? Бо-ж усякий бачить і чує, що 10% при сьогоднішній »рентовности« усіх родів господарств і підприємств — ніхто не всилі вигосподарити на відсотки, без ущерблення своєї маєткової субстанції! Пропонуємо зійти на максімум 8%, і відповідно до того зменшити адміністраційні видатки установ. Бо у нас є установи, кредитової операції яких є мінімальні, а мимо того їх кошти адміністрації не виявляють тенденції до відповідного зменшення.

При цій нагоді необхідно ухвалити і дійсно зачати безпощадну кампанію проти всякого роду побічних сплат на »фонди« та інші ціли, які є фактично здороженням відсоткової міри.

Коли-б хтось замітив, що ціла справа є мало актуальна з огляду на те, що наші кредитові установи фактично припинили видавання нових позичок, то на це треба відповісти, що знижка відсотків потрібна в першій мірі якраз старим довжникам, тим, що і так привалені тягарем довгів, затягнених в кращий час, у дешевшій валюті, а мають їх сплачувати тепер у двоє дорожчим грошем.

УРИВОК З ЛИСТА.

»В нашім селі є кооперативна каса і відсоткова стопа в ній є 15% річно.

Другу касу в сусіднім селі має якась Хайка Блюмесґартен. Вона вже зовсім інакше зичить людям гроші. В неї відсоткова стопа на рік 30%. Окрім того слідують ще такі додатки: кури, молоко, сир, масло, сметана, бараболя, огірочки, цибуля і т. п. Бо Хайка приходить до своїх довжників і каже: »Ну Йване, чи там Василю, я тобі помогла з нужди вилізти, споможи чимось і мене бідну«.

Така собі невеличка дописка до вправи учасника заочного кооперативного курсу РСУК — з нагоди обговорювання кредитової кооперації.

Скільки вона дає до думання! Не з приводу Хайки — бо в даному випадку вона ще доволі скромна у своїх вимогах, коли порівняти її відсоткову стопу з практикою інших приватних »банкирів«. Але розходиться про »кооперативу«, яка побирає ще й нині 15 від ста (не входимо в це, яка це кооператива, з якого союзу і т. д.). Очевидно — це діється шляхом обходу законних приписів і завжди оправдується ріжними благородними мотивами. Або це »добровільний даток« на такий чи інший фонд, або зворот маніпуляційних видатків або ще якась інша невинна форма здирства.

Замісць бути добродієм і помічним, така кооперативна установа вироджується у засіб для господарської експльоатації населення.

Чи не пора підняти всевладну кампанію за ліквідацію таких некооперативних проявів?

ЗАГЛЯНЬМО Й МИ У КНИГИ ДОВЖНИКІВ!

Редакція варшавського »Курієра Поранного« підняла цікаве діло: висилає своїх співробітників на села для обслідування стану задовження селянства. В ч. з 26. серпня ц. р. вміщує редакція один такий репортаж з ченстоховського повіту. Співробітник »К. П.« заглянув у книги Комунальної Каси та говорив особисто з деякими її довжниками. Але даймо слово йому самому:

»Розмовляю з довжником каси. Ян Маґера, має 6 морґів землі і четверо дітей, позичив в 1927 році 250 злотих на коня. Доложив 30 злотих і купив коня, лихого вправді, але в господарстві необхідного. Від того часу заплатив 180 злотих проценту і далі винен ще 245 злотих. Лише, що його кінь нині вартує всього 70 злотих. Ані гроша більше.

»Міхал Ґоліс взяв у червні 1928 р. 300 зл. на купно корови. Дав за неї 280 злотих. Нині вона коштувала би не більше, як 90 злотих. Від того часу встиг заплатити 80 злотих, але заплатив 210 злотих проценту.

»Владислав Свєрчиньскі — позичив 250 злотих в 1927 році на корову. Заплатив за неї 300 зл. Нині має довгу 480 злотих, то є стільки, кілько вартує чотири або пять коров.

Автор цих рядків додає від себе такий коментар:

»Це все носить назву »коротко речинцевого кредиту«. Комунальна Каса буде його розкладати на рати. Але всі признають, що це не лише не розвяже проблєми, але її лише погіршить. Бо доси можна було перекручувати векслі й платити самі проценти. В разі конверсії треба буде реґулярно платити рати. А на це нема грошей«.

Таких примірів є більше. Усі вони говорять про зависоку процентову стопу, яка ізза коштів маніпуляції, упімнень і т. д. виносила більше, як 15 від ста«.

Та не лише відсоткова стопа тут винна — додамо ми від себе. Винно ще й катастрофальне обезцінення продуктів села.

Чому досі ніхто з наших громадян не впав на подібну думку — заглянути в книги довжників наших кредитових установ, головно кооперативних банків?

КРИТИКА ДЕРЖАВНИХ БАНКІВ.

Коли все корчиться, то чому ця доля малаби минути Банк Рільний, Банк Краєвого Господарства і Акцептаційний?

Ці три державні банки існують побіч головного — Банку Польського і працюють переважно його фондами.

Три дирекції і Надзірні Ради, три бюрові апарати — а ефект з того в часі крізи мінімальний, коли операції зводяться до контування прольонґаційних векслів та висилання (безуспішних) упімнень до довжників. Надії, що їх деякі люди звязували з креацією Акцептаційного банку, який мав перебирати на себе кредити, уділені рільникам — не оправдалися, очевидно через брак фондів в цьому банку та ще й через дорогу і утяжливу формалістику, якою безсмертна бюрократія обставила таку конверсію довгів. Акцептаційний банк, недавно народившися, вже діждався назви »ефемериди« і'опінії, що в недовгому часі буде зліквідований.

Але підносяться голоси критики й проти двох інших установ, створених для кредитової обслуги громадян: Банку Кр. Господарства і Б. Рільного. Навіщо аж двох установ для о д н о ї справи — підпирання краєвого господарства? Критикується й господарку обидвох інституцій. І одна і друга поставлена в упривілеєне становище в порівнанні з не-державними кредитовими установами: обидві звільнені від усяких податків: Б. К. Г. обовязаний віддавати державі всього 30 проц. своїх зисків, а Б. Р. і того не платить до державної каси. Краківський »Час« з цього приводу пише: »обидві установи затрачують почуття, що вони є володарями частини державного майна«, ба, що більше, їх опановує психоза, наче б то державний банк був »якоюсь добродійною установою (для кого? —), фільварком, відданим у доживоття«.

Хто є тим, кому віддано »в доживоття« важні фінансові установи? Очевидно не йде тут справа про якісь особи чи навіть гуртки осіб. Тим, кому віддано їх в руки в характері особливого прив-

лею — є вічно та сама, безсмертна і всюди суща істота — бюрократія.

Голоси польської преси йдуть в цьому напрямкові, щоби перш усього скомасувати обі установи в одну, що мусілоб привести до поважного зменшеня адміністраційних видатків.

Але чи така реформа змінить щось небудь у таких фактах, як приміром видаток на репрезентаційну будівлю Б. К. Г., куди втоплено кругло 80 міліонів злотих? І яка вартість того будинку сьогодні? Чи під деяким оглядом не є спізні ті голоси критики, що їх чуємо сьогодня?

»ДОЛЯРОВИЙ ДЕКРЕТ« В ПОЛЬЩІ.

Розпорядок польського уряду з 12. червня 1934 р. »про вірительности в чужих валютах«, або популярно »доляровий декрет«, це одна з важніших подій в ділянці господарсько-правних відносин в Польщі. Фактична двовалютовість у Польщі потерпіла сильно від спаду курсу доляра. Повстало загальне замішання, коли кожний творив собі право сам, правом сили (а сильнішим є завжди вірітель). Декрет з червня мав покласти кінець тій непевности.

Широкі маси населення доторкають найбільше ті точки декрету, що нормують курс, по якому мають довжники сплачувати свої долярові зобовязання. По чиїй стороні станув закон — довжника чи вірителя? На чиї плечі перекидає наслідки спаду курсу доляра?

Це питання вирішує зараз другий артикул. Ось він:

»Висота суми, яку довжник платить польськими грішми, повинна бути обчислена після курсу виплат в даній заграничній валюті в дні вимагальности вірительности«.

Це значить, що довжник може платити польськими злотими після курсу з того дня, коли був платний його довг (рата).

Що-ж діється, коли довжник проминув реченець платности? — Тоді він поносить наслідки своєї неточности: вірітель має до вибору, якого курсу домагатися: чи курсу з дня »вимагальности« чи з дня фактичної заплати довгу (рати). Про це говорить другий уступ другої статті декрету.

Як у світлі цих постанов виглядатимуть ті конверсійні операції, що їх попереводило чимало кредитових установ, також українських, даючи довжникам до підписання декларації про переведення їх долярових довгів на польські злоті, по курсі доляра з часу одержання ними позички (отже ані з дня плачення)? Цього важного питання декрет виразно не вирішує і це його велика прогалина. Хіба дорогою інтерпретації декрету прийдеться судам рішати це питання на свою відповідальність, у випадках, коли той чи інший довжник, чуючи себе покривдженим такою конверсією, заперечить важність цілого конверсійного акту.

ОБМЕЖЕННЯ В ОСНОВУВАННІ КРЕДИТОВИХ КООПЕРАТИВ.

12. липня ц. . повзяла Кооп. Рада рішення, яким аж до відклику обмежується свободу засновування кредитових кооператив. Ухвала подає як причину того рішення факт, що є установи, які під видом ощадно-позичкових кооператив управляють спекуляційно-лихварську діяльність. Це побоювання дійсно оправдане що до деяких жидівських т. зв. »кооп-банків«, але на терені РСУК таких випадків не траплялося. Рішення Кооп. Ради приходить в часі, коли лихва поширюється і лютує більше, як бувало і коли нам треба якраз поширювати нашу сітку кредитових спілок, дуже занедбану. З тої причини член Кооп. Ради, голова РСУК інж. Ю. Павликовський противився новій постанові.

КООПЕРАТИВНА ПРЕСА МОГЛАБ БУТИ СИЛОЮ.

Міжнародній Кооперативний Союз оголошує такі дані про стан кооперативної преси в ріжних державах.

У 33 державах, що держать звязок з МКС, є 1009 кооп. часописів і журналів; їх загальний наклад 8¾ міліонів примірників. У деяких країнах кооп. преса вже нині займає серед преси чолове місце. Ось у такій Фінляндії сума накладу 5 кооп. періодиків доходить до 400.000 штук. Що другий дім у Фінляндії одержує якийсь кооп. часопис.

Під технічним оглядом найкраще представляється шведський кооп. родинний ілюстрований часопис »Консументблядет«, розкішно редаґований та друкований у власній спеціяльній друкарні у Стокгольмі. Для многих бідніших родин популярна кооперативна преса це єдине періодичне друковане слово, яке до них доходить.

Фінляндська кооператива „Elanto“, найбільша споживча кооператив в цій країні, улаштувала анкету між читачами на тему, що вони читають у орґані кооперативи. (За виповнення анкети призначено премії). Показалося, що 84% відсотки читачів читають передовиці, 73% кооперативні новини, 77% інші фейлєтони, 57% »серед нових книг«, 88% жіночий додаток і 92% ілюстровані жарти.

При такому розповсюдненні кооп. преса може бути дійсно масово-виховуючим чинником і грати поважну ролю в духовому, а навіть політичному житті народу.

НА ЗАОЧНИХ КООПЕРАТИВНИХ КУРСАХ РСУК.

Підходить осінь, а з нею пічнеться новий біг заочного кооперативного курсу РСУК. Не від речі буде кинути оком на минулий рік.

Зголосилося на курс 153 кандидатів,але в дійсности працювали тільки 84 особи. Це нормальне явище, бо завше, на всіх кур-

сах, частина зголошених відстає, з ріжних причин: особистих перешкод, труднощів у навчанні, то що.

З учасників цьогорічного шкільного року рівно третина вписалася на курс книговедення господ.-споживчих кооп-в і такеж саме число працювало на курсі для крамарів тих же кооператив. Пята частина слухачів працювала на курсі для членів Надз. Рад госп. спож. кооп-в, а по кілька осіб студіювало книговедення кредитових кооп-в і курс для Надз. Рад тих-же установ.

Замічено, що темпо вироблювання писемних вправ від двох літ є повільніше, ніж було в перших роках існування курсів. Чому це приписати, того не вдалося ще напевно розслідити. Не є це наслідок зменшення охоти до навчання у нашій кооперативній громаді, бо взагалі цифра учасників курсів не паде, а коли брати на увагу фактично працюючих, то навіть р о с т е у порівнанні з минулими літами.

Не є це також наслідки нижчого рівня освітної підготовки курсантів, бо на загал рівень освіти учасників наших курсів тепер навіть дещо вищий, як був в перших роках.

Заочні курси РСУК оправдалися і здобули собі вже право громадянства. Методи праці на курсах поліпшуються внаслідок набутого досвіду. При сучасному застою організаційно-інструкторської роботи більшости окружних кооп. осередків це є для нас головне місце вишколу робітників для всеї кооперативної сітки.

Щоби можна було завести дальші поліпшення на курсах, необхідні в к а з і в к и з м і с ц ь, потрібна критика можливо ще існуючих слабих місць в їх праці. Необхідний живий контакт курсів з громадянством. Таких голосів і допрошується цією дорогою управа курсів.

НАРОДНЄ ГОСПОДАРСТВО

Валютарне питання в Польщі

Стан польської валюти*).

Польська валюта є девізово-золота, бо існує законна і фактична змога вимінювати банкноти емісійної установи (Банку Польського), або на золото або на девізи, які є вимінні за золото, а для цього і покриття обігу банкнотів є забезпечене в золоті і в девізах. Право вимінности банкнотів на золото є одною із двох підстав золотої валюти, бо коли цієї вимінности нема, то не може бути мови про золоту валюту.

Колиж отже польська валюта, яка тепер на зовні є репре-

*) Читачів, що ближче цікавляться актуальними валютарними справами, а зокрема становищем що до них автора цих рядків, — відсилаємо до інших його статтей, друкованих у цьому річнику »Кооп. Республики« (ч. 1., 2. і 5 1934).

Ред.

зентована тільки банкнотами емісійної установи, спирається на золоті і на девізах, що є вимінні на золото, бо є дана змога за доставлені банкноти дістати золото або девізи, то слід ствердити, що ця валюта є девізово-золота.

Згідно з польським валютарним законом (з р. 1927.), що зреформував у Польщі золоту валюту, підставою польського грошевого уладження є золотий монометалізм. З одного кільоґрама чистого золота мається вибивати 5924.44 злотих. Це число зветься монетарним числом польської валюти. Воно вказує, що польська монетарна одиниця (злотий) повинна мати 0.16879 ґрама чистого золота. Платничим засобом у необмеженій висоті мають бути польські золоті монети, яких форму і вагу точно окреслив валютарний закон.

Обовязок дбати про те, щоби польське грошеве уладження функціонувало правильно, має емісійна установа — Банк Польський. До тепер він не подбав про те, щоби до практичного вжитку була введена ефективна золота валюта у формі обігових золотих монет. З тої причини постанови польського валютарного закона про золоті монети мають тільки теоретичний і декларативний характер, бо до тепер не маємо в обігу золотих монет. Це має своє немале практичне значіння, бо недостаток золотого грошевого обігу може позбавити господарський колєктив вимінного еквівалєнту — з моментом заломання валюти і завішення права вимінности. У практиці валютарного уладження не слід цієї справи маловажити, бо, наприклад, факт масової тезавризації золота є також одним з наслідків недостатку ефективного золотого обігу.

Законним засобом плачення у необмеженій кількости в Польщі є банкноти Банку Польського. Вони є звязані з валютою так, що мають законний обіг, то зн., що ніхто не може відмовитися приймати їх при заплаті, а кромі цього вони — в засаді — є вимінні на золото або девізи, за які у чужій державі можна дістати золото. Дотепер це право вимінности не є загальне, лише обмежене, бо банкнотів на суму понижче зл. 20,000.— виміняти не можна. Виконування необмеженої вимінности відложено аж до часу, коли Банк Польський вважатиме цю вимінність вказаною і можливою. Банк Польський є обовязаний утримувати вартість свого банкноту на висоті вартости золота, так, щоби один ґрам золота не коштував більше як 5.924 у банкнотах. У тім лежить цілий змисл валюти зі золотим паритетом, що вартість банкнотів, які мають законний обіг, все тримається майже точно на висоті монетарного числа. Колиби так не було, то банкноти масово вимінювались би за золото, а це закінчилось би завішенням права вимінности і відступленням від золотого паритету. З тим моментом банкноти були би відірвані від золота; а що ізза браку ефективного золотого обігу мусіли би бути і на далі не тільки законним засобом плачення, але також засобом ви-

мінности господарських вартостей і услуг, то купна сила цих банкнотів на внутрішньому ринку і їх курс за границею залежали би виключно від висоти цего паперового грошевого обігу і від стану платничого білянсу, який рішав би про подачу і попит на цю паперову валюту.

Потреба вимінности вимагає, щоби Банк Польський удержував відповідне покриття банкнотів, а то в золоті і в девізах з тим, що запас золота мусить покривати 30% цілого обігу банкнотів. Значіння запасу золота не є, що правда, мале, але не слід його перебільшувати, бо сам запас золота не рішає про долю валюти. При золотій валюті не можна без золота обійтися, одначе на него треба дивитися лиш, як на засіб, який має тримати валюту у стані стабілізації. Не можна з монетарного золота робити самоцілі і не слід нагромаджувати його тільки на те, щоб воно лежало у пивницях без огляду на валюту, якій золото має служити за покриття. Ціль має бути: стабілізація валюти, — а для сповнення тої ціллі потрібно золота, одначе не більше, ніж практичні валютарні потреби вимагають. Коли золоте покриття банкнотів Б. П. процентово росте, то це може значити, що Б. П. скуповує золото на внутрішньому ринку і за него платить своїми банкнотами, або що девізи вимінюються за золото і воно напливає із заграниці, як наслідок корисного стану платничого білянсу Польщі, або врешті, що сума обігу банкнотів, яка мала банково-торговельне покриття, зменшилася. Навпаки, коли золоте покриття Б. П. зменшується, то це знак, що золото — виміняне за банкноти — тезавризується, або що його висилається за границю на вирівнання пасивних сальд платничого білянсу. В даному випадку, для цього уживається у першій мірі запасу девіз, які походять з доконаного польського експорту і служать на те, щоби заплатити ціну імпорту, обслужити закордонні чужовалютові позички з відсотками і оплатити кошти закордонного представництва Польщі. Такий чи інший процентовий стан золотого і девізового покриття треба уважати безпосереднім покажчиком ступня активности польського національного господарства у міжнародніх оборотах, бо, наслідком активности платничого білянсу Польщі, все буде приплив золота і девіз із заграниці до Б. П., і навпаки, відплив девіз і золота з Б. П. все буде наслідком пасивности платничого білянсу Польщі.

Сума уділеного кредиту у банкнотах на основі торговельного покриття теж впливає на процентову висоту покриття валюти, бо, при незміненій кількости золота і девіз, збільшується сума обігу банкнотів.

Другою підвалиною золотої валюти є право свобідного карбування золотих монет у державній карбівні. У цій своїй чистій формі це правило не може мати у Польщі практичного примінення, бо ефективного золотого обігу тут нема. За те є приняте помічне правило, що банк є обовязаний купувати золото по ціні не нижчій, ніж яку вказує законний золо-

тий парітет. В цей спосіб є уможливлена продаж золота за повновартні банкноти, за які — у випадку потреби — дорогою дальшої виміни можна дістати або золото або девізи.

Покриття валюти (точніше банкнотів) девізами є подиктоване практичними потребами, які вяжуться з міжнародньою торгівлею. Експорт з Польщі приносить до неї девізи, а торгівля ними, хоч не має ніяких обмежень, то всежтаки концентрується в емісійній установі, яка має значний вплив на торгівлю девізами.

Б. П. купує девізи за свої банкноти, які з моментом купна збільшують суму обігу банкнотів, а тому девізи можуть служити їм за покриття. З моментом продажі тих девіз вертаються до банку банкноти, і так проходить до певної міри самочинна реґуляція обігу банкнотів, на основі припливу чи відпливу закордонних засобів плачення. Торгівля девізами є найважнішим засобом девізової політики емісійної установи; а що девізова політика спирається на стані платничого білянсу держави, який має рішаючий вплив на стабілізацію валюти, то зовсім зрозуміло, що добре ведена девізова політика є важним інструментом реґуляції грошевого обороту зі закордоном; і при його допомозі посередньо тримається валюту у стані стабілізації.

Вичерпування девіз у польських відносинах вказувало би на те, що польський експорт сильно змалів. А треба мати на увазі, що цей експорт мусить бути так великий, щоби своєю ціною міг покрити не тільки конечний імпорт, але й давав ще значні надвишки, для виконання фінансових зобовязань держави і численних приватних господарств супроти закордону. У стані тривалої пасивности платничого білянсу мусіли би врешті вичерпатися девізи і прийшла би черга на золото, яке треба би було вивозити за кордон. Щоб не втратити мінімального запасу золота, Б. П. мусів би припинити вимінність банкнотів за золото і з тим моментом довершилось би відступлення від парітету золота; банкноти дістали би примусовий обіг, стали би звичайною паперовою валютою і напевно заломався би їх курс.

Отже основною передумовою вдержання польської валюти при золотому парітеті є зрівноважений платничий білянс, який в цілости залежить від активности польського експорту. На основі зрівноваженого платничого білянсу Б. П. може мати абсолютну змогу вести відповідну девізову політику і при її допомозі тримати курс польської валюти на рівні золотого парітету, що є визначений у монетарному числі.

Чи є небезпека для польської валюти?

Може їх бути дві: платничий білняс у звязку з експортом і державний бюджет.

Вище була мова про те, що тривало пасивний білянс мусить привести заломання хочби і не знати якої сильної валюти, бо перевага у доконуванні виплат за границю над вплатами із загра-

ниці прожене спершу цілий запас девіз, а потім виганятиме і золото, оскільки його не відорветься від валюти.

У польській дійсности найважнішим елєментом платничого білянсу є експорт. Казали ми, що ціна цього експорту мусить бути значно вища від імпорту, щоби надвишкою експорту можна було заплатити закордонні претенсії з ріжних титулів. Міжнародні претенсії вирівнюються врешті решт товарами, отже експортом, а лиш неполагоджені невеликі ріжниці вирівнюються золотом. А що Польща не може вивозити золота, бо сама не є його продуцентом, то одиноким засобом для вирівнування польських зобовязань супроти заграници мусить бути експорт товарів з Польщі. Польща є країною переважно хліборобською і сирівцевою, а тому може вивозити за кордон у першій мірі те, що добуває із землі і що плекає на землі. Теперішні експортові можливости переважно хліборобської і сирівцевої країни є досить обмежені, бо змагання до самовистарчальности передових держав світа жене їх продукувати якнайбільше у себе і обмежувати імпорт, а коли вже приневолені щось імпортувати, то роблять це лиш на основі імпортових контінґентів, які є визначені окремими умовами на засаді взаїмности в інтересах. Польща є в тому гіршому положенні, що її сусіди, з якими в першій мірі повинен іти живий вимінний рух, є під господарським чи фінансовим оглядом досить слабі і не ьсилі приймати польський експорт у таких розмірах, як це навіть їм самим було би потрібно. Зокрема господарські і валютарні труднощі Німеччини не дозволяють, щоб вона стала для Польщі головним відборцем експортових артикулів. Вивіз хліборобських продуктів дуже утруднений навіть туди, куди давніше мав досить добрий доступ. Всежтаки закордонна торгівля Польщі не дає підстав до особливих побоювань за долю польської валюти. Згідно з даними статистичного уряду (з 15. червня 1934.) ціна імпорту найважніших товарів до Польщі виносила від січня до травня 1933. зол. 309,340.000 а від січня до травня 1934. зол. 326,686.000.— Ціна експорту найважніших товарів з Польщі виносила від січня до травня 1933. зол. 357,526.000.— а від січня до травня 1934. зол. 391,434.000.—.

З цего виходило би, що імпорт збільшився за рік о 5.61%, а експорт збільшився за рік о 9.50%.

Хочби навіть приняти за певне, що подані цифри не зовсім точні, то всежтаки покажчиком певної тенденції вони можуть бути; а це значить, що в тепрішньому стані міжнародньої торгівлі Польщі — мабуть — нема видних небезпек для польської валюти.

Державний бюджет не має властиво безпосереднього звязку з валютою та безпосереднього впливу на неї. Коли бюджет є пристосований до прибуткової сили господарського організму і не забирає з него більше, ніж цей організм може державі дати, то в таких умовах доля самого бюджету не впливає на долю валюти і евентуальні бюджетові дефіцити в нічому не могли би

нарушити стабілізації валюти. Теоретично є можливо, що бюджетові дефіцити могли би бути такі великі, що держава не могли би вивязуватися зі своїх платничих зобовязань, але валюта могла би затримати свою повну стабілізованість і не стратила би ані одного пункту. Одначе практично справа виходить інакше.

Бюджет може бути за високий у порівнанні з доходовістю національного господарства і тоді обтяжує це господарство понад міру. Надмірні податкові тягарі обтяжують виробництво і забирають йому за велику частину прибутку, через що нема змоги цього прибутку капіталізувати і так побільшувати суму національного майна. У такому стані витворюється диспропорція між коштами удержання держави і висотою загального суспільного доходу, який лишається до поділу між учасників продукції. Обтяжене виробництво починає працювати дорого, загальний рівень цін на внутрішньому ринку підноситься і виробництво тратить конкуренційну здатність з чужою продукцією на чужих ринках збуту. Колиби хотіло цю конкуренційність і на далі затримати, то мусіло би обнижувати ціну за домашній сирівець і заробітну платню або — як це робиться тепер в Польщі з декотрими експортовими артикулами — на основі умови з державою експортується по ціні, яка є нижча, ніж власні кошти витвору, а цю ріжницю (страту на експорті) покриває краєвий консумент у збільшеній ціні на внутрішньому ринку, а подекуди і сама держава з податкових грошей у формі ріжних експортових премій.

Колиж би надмірного бюджету не можна було зреалізувати у приходових позиціях навіть драконськими способами стягання податків і через те повставав би у бюджеті дефіцит, який неуможливлював би державі вивязуватися з її нормальних платностей, то в такому стані, для утримання державного апарату в чинности, треба би було затягати внутрішні або й зовнішні позички на покриття дефіциту. Закордонні позички на покриття бюджетового дефіциту даються не радо й не легко, а тому найчастіше уживається внутрішнього ринку для уміщення позичок. Цілу річ робиться приємливішою відповідним патріотичним забарвленням, але наслідок позички остається все той самий: бідний на грошеві капітали грошевий ринок ще більше обезсилюється, бо господарський організм віддає частину оборотового капіталу, а сам шукає кредитової помочі або звужує цілу виробницьку чинність і тим ще погіршує положення.

У таких обставинах нема іншої ради, як відповідно сильно зредукувати державний бюджет, поставити державні видатки у відповідне відношення до прибутковости національного господарства і брати з него лише стільки, скільки воно направду може дати.

Якщо нема охоти або відваги це зробити, то на покриття бюджетових недоборів видається звичайно такі чи інші державні бони або білєти. З початку нема примусу брати їх при плаченні,

а потім наділюється ці білєти примусовим обігом, вони починають ходити на рівні з банковими білєтами, яким муситься відобрати право вимінности і — паперова валюта готова. Можна зробити також в той спосіб, що затягнеться в емісійній установі більшу позичку в банкнотах, відбереться їм право вимінности і це буде також формальний перехід до паперової валюти.

В обох випадках збільшений грошевий паперовий обіг піднесе рівень цін на внутрішньому ринку, звалить девізовий курс валюти і зруйнує її стабілізацію.

Сума бюджету польської держави на 1934/35. р. виносить зол. 2,200,000.000.— Це тягарець досить показний, коли брати на увагу поменшений господарський рух і обороти та дуже поменшені доходи великої більшости громадян Польщі. Польща, як країна переважно хліборобська, черпає більшість своїх доходів з хліборобської продукції. А що доходи з цеї продукції зменшилися о 64%, рівняючи з передкрізовими часами, то з цего виходить, що вимоги, які до хліборобської продукції ставить державний бюджет, повинні теж зменшитися о 64%. Одначе так не є, а тому бюджетові тягарі найсильніше налягають на хліборобську продукцію і ще більше ускладнюють її положення. Нехліборобська продукція змогла — в той чи інший спосіб — зберегти значно вищі ціни і вищу рентовність, ніж хліборобська продукція, а тому ця перша відчуває натиск податкових тягарів значно менше, як друга.

Польський бюджет є очевидно за високий, бо навіть при повній безоглядности при стяганні податків, лишаються значні бюджетові недобори, що доходять до 30 міліонів зол. у місяць. На їх покриття іде цілий великий вислід внутрішньої позички, але у звязку з цим насувається питання, що буде, коли позичка вичерпається. Треба признати, що керманичі польських фінансів досить відважно переводили редукції видатків, але ці редукції показуються ще не вистарчаючими в обличчу тяжкої дійсности. Очевидно, що процес всяких редукцій є дуже тяжкий і складний, головно у великій державній машині, одначе ніхто не може заперечити, що ці редукції є ще у значній мірі можливі у таких областях видатків як військовість, внутрішні справи і інвестиції. Зрештою ці редукції вимусить сама дійсність, хіба що влада станула би на становищі, що вигідніше зруйнувати стабілізацію валюти, ніж переводити дальші ощадности у бюджті.

Алеж бо зруйнована стабілізація валюти і евентуально збільшений паперовий грошевий обіг пожене до гори ціни на внутрішньому ринку, зменшить внутрішню вартість гроша, а тим самим і бюджету, через що погіршиться положення всіх тих, що живуть з державного бюджету, бо реальна вартість їх доходів зменшиться.

Але, що втрата валютарної стабілізації погіршилаби господарське положення цілої країни, бо підорвала би ощадність, якою творяться нові капітали, то

тому до цего не можна допустити, а треба переводити дальшу компресію бюджету не тільки до ступня його рівноваги, але аж до меж, у яких господарський організм може його нести.

Доки це не переведеться і доки будуть лишатися значні бюджетові недобори, яких нема чим покрити, то доти висітиме над валютою поважна небезпека.

Дефляція і збільшення внутрішньої вартости гроша.

Дефляція є явище виключно валютарне і говориться про неї все тоді, коли пляново переводиться зменшування суми грошевого обігу, який в господарському житті виконував функції засобу вимінности, при чому це поменшення мусить бути постепенне, помітне і тривале, а також мусить мати на цілі збільшування внутрішньої вартости гроша. Дефляція може бути абсолютна, коли сума грошевого обігу зменшується в порівнанні до числа населення, без огляду на ступінь господарської активности і може бути релятивна, коли сума грошевого обігу зменшується в порівнанні до ступня інтензивности господарського життя, отже до суми господарських дібр, що переходять виміну. Релятивна дефляція є тоді, коли зменшується сума грошевого обігу при незменшених оборотах господарськими добрами. Валютарне значіння має тільки релятивна дефляція і тому тільки про неї говоритимемо у звязку з теперішним станом польської валюти. Слід зазначити, що слова »дефляція« почали помилково уживати—головно у публіцистиці—на означення всякого зменшування, звужування чи знижування оборотів, доходів, бюджетів і т. д., хоч це слово є валютарного походження і тільки у звязку з валютарними справами можна його уживати.

На питання, чи польська валюта переходить релятивну дефляцію, треба—по дбайливому розваженні справи—дати непопулярну відповідь, що польська валюта релятивної дефляції не переходить. Вона перейшла абсолютну дефляцію, одначе ця не має для валюти помітнішого значіння. Сума грошевого обігу із зол. 1,661,800,000.— в 1929. р. зменшилася на зол. 1,246,100,000.— в р. 1934. (травень), а це дає 25% поменшення грошевого обігу. Колиж кажемо, що дефляція є тільки тоді, коли сума грошевого обігу зменшується без одночасного зменшування інтензивности у виміні господарських дібр, то мусимо констатувати, що польська валюта дефляційного процесу не проходила, бо сума польського грошевого обігу зменшувалася рівнобіжно до поменшених оборотів економічними добрами і до обниженого рівня цін. Упали ціни, обнизилися обороти, а в наслідок того певна сума грошевого обігу була у вимінному русі вже непотрібна і тому даний стан економічного руху сам прогнав з обороту частину грошевого обігу. Коли сума грошевого обігу тільки достосовується до поменшених оборотів і обнижених цін,

то при такій умові нема валютарної дефляції, тобто нема плянового зменшування грошевого обігу з метою підносити купну силу гроша. Бо дефляція є метода валютарної політики, якою — при паперовій валюті — реґулюється купна сила гроша і ціни на внутрішньому ринку і то так, що купна сила гроша збільшується, а ціни знижуються.

Сьогоднішні ціни очевидно дуже впали в порівнанні з передкрізовими цінами, але цей спад цін не є наслідком зменшування суми грошевого обігу, як часто помилково думають, лише є наслідком зміни умов продукції у світі й утруднення міжнародньої виміни дібр. Цей спад цін є універсальним проявом, який проходить не в одній тільки Польщі, а в цілому світі і він мусів мати вплив також на валюту кожної держави. Валюти мусіли достосуватися до поважного спаду цін і оборотів, і емісійні установи мусіли забрати з обігу певну частину грошей, бо інакше була би нарушена здорова попередня реляція між сумою обігу та інтензивністю господарського життя, а це булоби відобрало змогу втримати валюту при золотому парітеті.

Ціни промислових виробів упали від р. 1928 о 36.10%, півфабрикатів о 39.60%, сирівців о 41.50%, а сільсько-господарських продуктів аж о 64.20%. При такому загальному спаду цін зменшення грошевого обігу о 25% не можна уважати ніякою дефляцією, лиш треба ствердити, що зменшення грошевого обігу підбігало все за спадом цін, отже не могло бути причиною спаду цін, бо було — якраз навпаки — його наслідком.

В умовах золотої валюти та ще там, де в обігу є виключно банкноти, навіть не можливо переводити плянову дефляцію, бо стягання певної частини паперового грошевого обігу довелоби до того, що курс банкнотів мігби бути вищий від курсу золота, яке банкнот репрезентує. Тоді виплачувалосяби купувати золото за кордоном, привозити його до краю і продавати емісійній установі по ціні, яка є з гори визначена на основі монетарного числа. Цей процес увівби автоматично нові банкноти до обігу і зробивби неможливим творення розбіжности між курсом банкнотів і золота.

На питання, що булоб сталося з валютою, коли б емісійна установа не достосувала грошевого обігу до витворених цінових і оборотових умовин — треба відповісти ось так: Незмінена величина грошевого обігу, при зменшених цінах і оборотах у світі, булаб до певної міри здержала спад цін на внутрішньому ринку, але в томуж моменті булаби виринула альтернатива: або відорвати валюту від золотого парітету або перестати експортувати. Створення паперової валюти булоби зберегло експортові можливости, а може подекуди і збільшилоби їх, одначе для цього треба булоб доконче жертвувати стабілізацією валюти. Декотрі держави дійсно пішли цею дорогою, хоч зновже деякі воліли затримати золоту валюту, але тому також не мали змоги затримати спад цін і мусіли зменшувати грошевий обіг, бо інакше бувби основно

підломаний якийнебудь експорт; просто через те, що на світовому ринку втримується тільки дешевий експорт.

Колиж дуже тяжко експортувати при низьких цінах, то якеж без порівнання тяжче — просто неможливо — булоб експортувати при високих цінах, в умовах золотої валюти. Зменшення експорту, внаслідок високих цін, скоро привелоб до вичерпання девіз, що є потрібні на заплачення конечного імпорту і інших зобовязань супроти закордону, а це примусилоби вивозити монетарне золото і автоматично обмежилоби імпорт. Щоб не допустити до вичерпання запасу золота, требаби було завісити право вимінности, а це зробилоби кінець стабілізації валюти, бо недостаток чужих девіз на внутрішньому ринку вигнавби їх курс високо до гори, а значніша подача краєвих засобів плачення за кордоном зіпхнулаби їх курс більше чи менше у низ.

З уваги на недоцільність такого розвитку справ для Польщі, для вдержання зол. валюти треба було доконче реаґувати на загальний спад цін у світі в той спосіб, що певну частину грошевого обігу, як непотрібну у вимінному русі, бо вже не пропорціональну до зменшених цін і оборотів, мусілося з обігу забрати. Це поступування було подиктоване оглядом на експорт і на конечність втримати ціни на рівні загально-світових цін, а тому валютарний процес достосовування величини грошевого обігу до цін — мав своє повне оправдання, коли раз станулося на становищі, що золотого парітету покидати не слід.

Вдержання золотої валюти не було тут самоціллю, бо валюта є уладження, яке має служити національному господарству; і не стосується господарство до валюти, тільки навпаки, валюта стосується до господарства, але лиш настільки, наскільки вона у процесі достосовування не тратить своїх найістотніших ціх, якими є стабілізованість та випливаюча звідси здатність бути добрим мірником і зберігачем господарських вартостей

Одначе саме тут є слабе місце валюти. Таким абсолютно бездоганним мірником вартостей — валюта не є, бо сама вона міняє свою вартість, як про це свідчить дотеперішня історія валютарних уладжень. На жаль, не маємо такої валюти, що її внутрішня вартість булаби вповні стабілізована і булаб уведена у незмінне відношення до загального рівня цін на господарські вартости. Стабілізованість валюти є тільки релятивна, бо дається що правда стабілізувати скількість монетарного металю у валюті, але не дається тривало стабілізувати його вартости у відношенні до інших господарських вартостей.

Бувають часи, коли це відношення вартостей дуже міняється і тоді навіть найкраща валюта, яку знаємо — золота валюта — не в силі забезпечити стабілізації загального рівня цін. Ціни поодиноких господарських вартостей можуть і будуть все мінятися, бо на них ділає закон подачі і попиту; але йде про те, щоби не мінявся загальний рівень цін у відношенні до вибра-

ного мірника вартостей, яким у нашій господарській культурі є золото.

Цей прояв зміни внутрішньої вартости гроша бачимо сьогодні. Зміна довершилась так, що внутрішна вартість валюти зросла, бо загальний рівень цін всіх господарських вартостей обнизився, ціни впали і відношення між валютою і іншими вартостями дуже змінилося. Валюта не сповнила добре своєї фундаментальної функції стабілізованого мірника господарських вартостей, але з тим треба погодитися, бо нема дотепер ліпшого засобу міреня вартостей, просто через те, що само поняття вартости є рлятивне і змінчиве, а тому ледви чи вдасться колинебудь застосувати до міреня вартостей такий мірник, якого внутрішня вартість у відношенні до інших вартостей не міняласьби.

Зміна внутрішньої вартости валюти, яка зайшла через загальну обнижку цін на всі майже економічні добра, відбилась найтяще на кредитових справах, без яких наша орґанізація економіки не всилі обійтися. Збільшення внутрішньої вартости гроша значило одночасно збільшення внутрішньої вартости довгу, який був затягнений у часі іншої внутрішньої вартости гроша. Ця переміна внутрішньої вартости довгу виросла сьогодні до великої проблєми, яка цікавить не тільки довжників, що їх гнете непередбачуваний тягар довгу, але також займає увагу всіх, тих, що стараються найти способи, якими можнаби зменшити незавинену шкоду довжників, одначе так, щоб не припинився процес творення нових капіталів і щоб не підломалося ціле кредитове уладження.

Ілярій Ольховий.

ПРОБЛЄМИ КООПЕРАТИВНОЇ ОРҐАНІЗАЦІЇ І ПРАКТИКИ

Про упорядкування сітки кредитової кооперації

На засіданні Кооперативної Ради у Варшаві дня 12 липня ц. р. провідник Ради п. К. Поміяльський представив в загальних зарисах стан розміщення кредитових кооператив в державі, виясняючи, що Бюро Кооперативної Ради розпочало працю в цілі приготовання проєкту унормування сітки кредитових кооператив в цілій державі. Тимчасом, з огляду на ряд випадків надуживання кооперативної фірми для спекуляційних цілий, п. К. Поміяльський запропонував Раді прийняти ухвалу про стримання видавання ревізійними союзами і бюром Кооперативної Ради посвідчень про доцільність закладання щадничо-позичкових кооператив всіх типів, аж до часу подрібного уреґульовання справи сітки цих кооператив. Це внесення провідника Кооп. Ради ухвалено з тим, що термін уреґульовання справи сітки

кредитових кооператив має бути приспішений і це питання має прийти до розгляду на одно з найблизчих засідань Ради. Крім того принято ухвалу в справі узгіднення діяльности громадських кас, що працюють на терені кредитових кооператив.

В якому напрямі ведеться в Кооперативній Раді підготовча праця для упорядкування сітки кредитової кооперації в Польщі, про це дещо орієнтує стаття д-ра Т. Клапковського, в часопису „Spólnota Pracy" ч. 4—7 за червень—липень ц. р., що є тепер орґаном Кооп. Ради, п. з. „Zagadnienie sieci powszechnych spółdzielni kredytowych w Polsce".

Др. Т. Клапковський пише в своїй статті: »Одною з підставових умов розвою кооперативного руху є плянове і цілеве розміщення кооператив на терені. Тому належито ведені кооперативні союзи пильно перестерігають доцільности повставання і плянового розміщення поодиноких типів кооператив. В тій ціли опрацьовується сітка кооператив, раціонально розміщених на терені, на підставі якої основуються, розвязуються або лучаться кооперативи даного типу. Одначе розбиття кооперативного руху в Польщі на конкуруючі між собою на тім самім терені ревізійні союзи й існування тисячів не обєднаних в союзи кооператив спричинює це, що розміщення кооператив є далеке не тільки від якоїнебудь програмовости й доцільности, але навпаки, є часто запереченням найпримітивніших вимог здорового розуму — зі шкодою однаково для кооперативного руху,як також для цілости суспільно-господарського життя«.

По цих загальних увагах принціпіяльного характеру, проти яких нічого не може замітити, др. Т. Клапковський каже, що одною з найбільш пекучих проблєм є проблєма сітки загальних кредитових кооператив в Польщі (то зн. кооператив міського типу, сист. Шульцого з Деліч), а щоб довести, що сказане вище не є голословне, подає кілька статистичних табель, опрацьованих на підставі матеріялів, зібраних в Кооперативній Раді, котрі подають власне ,образ розміщення цього типу кооператив. Цифровий матеріял табель дійсно цікавий, але для вияснення справи дає мало.

Перша табеля подає розміщення кооператив по воєвідствам, після національних ґруп ревізійних союзів. З табелі довідуємося, що в 1933 р. існувало в Польщі загалом 2608 чинних кредитових кооператив міського типу та 922 нечинних (в табелі вони називаються розвязаними!). З чинних кооператив 1806 належало до союзів ревізійних, а 622 оставали поза союзами. Чинні кооперативи мали осідок в 987 місцевостях, пересічно на одну місцевість припадало **2.37** кооператив.

Найбільше кооператив припадає на одну місцевість у львівському воєвідстві (4.80), найменше в поморському (1.44). З поодиноких ґруп воєвідств найбільше кооператив на одну місцевість припадає у воєвідствах полудневих (3.03), найменше в західних (1.54), центральні воєвідства зближаються під цим оглядом до полудневих (2.32), а воєвідства східні до західних (1.74).

З обєднаних в союзи 1806 кооператив припадало на союзи познанської »Унії« 648, на союзи варшавського »Зєдноченя« 18, на українські союзи (РСУК, РРС) 132, на німецькі 122, на жидівські 886. Кооперативи жидівських союзів становлять близько половини (49.1 проц) всіх усоюзнених кооператив.

Кооперативи »Унії« розложені більше-менше рівномірно по всій державі. Найбільше їх в воєвідствах західних (240), відтак у воєвідствах центральних (195), третє місце займають воєвідства полудневі (159), а найменше у воєвідствах східних (54). Кооперативи »Зєдноченя« мають свій осідок на Шлеську і в Кєлєцькому воєвідстві. Кооперативи німецьких союзів положені майже виключно в західних воєвідствах (116), а кооперативи українських союзів головним чином в полудневих воєвідствах (117), а в меншій мірі у східних (14), одна кооператива була в Люблинському воєвідстві. Що до жидівських кооператив, то більше половини їх (457 на 886) припадає на центральні воєвідства, відтак ідуть воєвідства полудневі (253) і східні (171). В західних воєвідствах було всього 5 жидівських кооператив.

З остаючих поза союзами 622 чиних кооператив найбільше їх є у воєвідствах центральних (265), відтак у полудневих (247), на східні воєвідства припадає 77, на західні 33.

З нечинних (розвязаних — ?) кооператив числом 922, більше половини (514) припадає на полудневі воєвідства, коло третини (321) на центральні, на східні 60 і на західні 27.

З другої табелі (розміщення кооператив в поодиноких категоріях міст) довідуємося, що на 1101 місцевостей, в яких мали осідок як чинні, так і нечинні кредитові кооперативи, було близько половини (515) місцевостей, що не мають характеру міст. Найбільше таких місцевостей припадає на центральні воєвідства (191), на східні 122, на західні 108, на полудневі 94. Решта місцевостей, що формально є містами, діляться на ґрупи по кількости населення в такий спосіб:

До 5000 мешканців	265
5000 до 10.000 мешканців	170
10.000 до 25.000 мешканців	100
25.000 до 100.000 мешканців	40
Поверх 100.000 мешканців	11
Разом міста	586
Інші місцевости	515
Разом	1.101

Цей поділ місцевостей на ґрупи нічого не дає, бо бракує до нього даних про кількість кооператив, що припадають на поодинокі ґрупи місцевостей. Натомісць табеля подає уґруповання місцевостей по кількости кооператив в кожній з них. З цього уґруповання виходить, що близько половини місцевостей (529 на 1101) мають по одній кооперативі, 211 місц. по 2 кооп., 104 місцевостей по 3 кооп., 100 місце-

востей 4 до 6 кооп., 27 місцев. 7 до 10 кооп., а 5 місц. понад 24 кооператив. Місцевостей без чинних кооператив 111.

До цих табель Др. Т. Клапковський робить такі уваги. »Подані в табелі (першій) дані—каже він—вказують на поважне розпорошення загальних кредитових кооператив, особливо це відноситься до воєвідств краківського, львівського, станиславівського і тернопільського, а також міста Варшави (101 кооператив). Розміщення меншостевих кооператив покривається подекуди зі степенню густоти відповідних національних ґруп«.

Цифрові дані другої табелі, вказують, на думку др. Т. Клапковського, »на велику розбіжність між поодинокими воєвідствами. Коли в західних воєвідствах переважають міста, в котрих мають осідок 1—2 народних банків,що належать до союзів ревізійних, то у воєвідствах Східної Галичини (Малопольщі) дуже велике число місцевостей є тереном діяльности 4 до 10, а навіть ще більшого числа народних банків, при чім велика часть тих банків не належить до ревізійних союзів.

Це управнює Д-р Т. Клапковського до твердження, »що густота загальних кредитових кооператив є — поза воєвідствами західними, а також воєвідствами білостоцькому, новоґрудському, поліському і віленському — дуже велика. Сітка тих кооператив є занадто густа«. Пояснює це він »передовсім розбиттям кооперативного руху на національні ґрупи, котрі змагають до витворення незалежно від інших ґруп власної сітки кооператив для членів даної народности«, та »розбиттям в лоні поодиноких народностей«.

Як на приклад розбиття кооператив в лоні одної народности, др. Т. Клапковський вказує на Жидів, ілюструючи це осібною табелею розміщення жидівських кооператив по воєвідствам, після окремих союзів.

Цих союзів мали Жиди 4, всі вони обєднували 887 кооператив. Найбільше мав кооператив Союз жидівських кооперативних Товариств у Варшаві (572), якого переважаюча більшість кооператив була розміщена в центральних воєвідствах (323), на воєвідства східні припадало 140 кооп., на полудневі 106, а на західні всього 5. Отже тереном діяльности цього союза є головним чином колишній »російський забор«. Другий варшавський Союз жидівських купецьких стоваришень кредитових також поширює свою діяльність головно в »російському заборі«. З 126 кооп. цього союза на центральні воєвідства припадало 96, на полудневі 20, на східні 7 і західні 1. Натомісць тереном діяльности двох львівських союзів є головним чином Галичина. Зі 125 кооп. Загального Союза на полудневі воєвідства припадало 70, на центральні 31, на східні 24; а майже всі кооперативи Центрального Союза мають осідок в полудневих воєвідствах (58 на 64).

З поодиноких воєвідств найбільше жидівських кооператив в кєлєцкому воєв. (103), львівському (95), люблинському (89), варшавському (88) і т. д.

Про жидівські кредитові кооперативи др. Т. Клапковський

пише, що »багато з них є скорше псевдокооперативами, котрі під захистом кооперативного закону, як звичайні родинні спілки, займаються або лихварським визиском християнської людности, або провадять долярівкові і інші спекуляційні інтереси«.

По цім приходить др. Т. Клапковський до таких загальних висновків: »Коли західні воєвідства мають раціональну сітку кооператив, то в інших дільницях відносини більше або менше відбігають від того, що повинноб бути. Заходить отже потреба оздоровлення відносин на цьому відтинку, при чім особливо наглою є справа сітки народних банків в Сх. Галичині (сх. Малопольщі)«.

Для оздоровлення існуючого стану др. Т. Клапковський пропонує:

1) Зменшення на окремих теренах числа загальних кооператив дорогою лучення здорових кооператив, а передовсім розвязання псевдокооператив.

2) Обмеження числа новоповстаючих народних банків, доцільність закладаня яких мусить бути досліджувана індівідуально.

3) Усування в міру можности організаційного розбиття, особливо коли ходить про жидівські кооперативи.

4) Зменшення числа кооператив, що не належать до ревізійних союзів, припоручаючи здоровим кооперативам приступлення до відповідних ревізійних союзів або розвязуючи нездорові кооперативи та псевдокооперативи.

На кінци своєї статті др. Т. Клапковський пише, що »запровадження раціоналізації кооперативної праці на цьому відтинку лежить однаково в інтересі держави, як також кооперативного руху«, тому висловлює сподівання, що »Кооперативна Рада, як також ревізійні союзи заінтересуються цим питанням і відповідно попровадять свою кооперативну політику, в імя добре зрозумілого державного і суспільного інтересу«.

Рекомендовані др. Т. Клапковським засоби оздоровлення відносин в кредитовій кооперації в засаді можна прийняти. Але не можна погодитися з його твердженням про поважне розпорошення кредитових кооператив міського типу і про занадто густу сітку цих кооператив; принаймні це не випливає з наведеного ним статистичного матеріялу.

На 6,607.783 міської людности в Польщі, по перепису 1921. р. (тепер є її значно більше), 2.608 кредитових кооператив міського типу скорше є числом замалим, як завеликим. Особливо, коли взяти під увагу, що значна частина тих кооператив положена в місцевостях, котрі формально не мають характеру міст, хоч часто мають більше число мешканців, як деякі повітові міста. Колиб дорахувати людність цих місцевостей до людности міст, то тоді число кредитових кооператив міського типу (народних банків) у відношенні до числа населення требаб було признати цілком невистарчаючим. Бо треба брати на увагу також те, що ріжнонаціональний склад людности міст і місточок, де ті кооперативи мають осідок, а також дуже зрізничкований соціяльний і професійний характер їх людности (міщани, купці, ремісники,

робітники, урядники і т. п.), вимагають пристосування кооперативного кредиту до інтересів і потреб поодиноких ґруп населення. Звідси випливає потреба творення в містах і місточках більшого числа кредитових кооператив.

Взагалі кредитова кооперація в Польщі розвинена досить слабо, а одною з причин сеї слабости є також рідка сітка кооператив. І найслабше кредитова кооперація представляється в тих полосах держави, які др. Т. Клапковський уважає »благополучними« що до »загущення« їх кооперативами міського типу, а саме східні воєвідства.

Трошки більша густота кредитових кооператив в полудневих воєвідствах (в Галичині), ніж в цілій Польщі (3.03 проти 2.37 на одну місцевість), знаходить своє пояснення також в тому факті, що в полудневих воєвідствах є більше місцевостей зі значним числом ріжнородної під оглядом національним і фаховим людности, ніж в інших полосах держави.

Не можна говорити про пересадне число кредитових кооператив навіть у жидів (886 на 2.772.000 жидівської людности в 1921 році). Але не дасться заперечити, що в деяких місцевостях є по кілька жидівських кооператив, існування яких не викликується потребами жидівської людности. Серед них зустрічаються й спекулятивні фамілійні спілки, про які згадує в своїй статті др. Т. Клапковський. Ці кооперативи часто бувають великим нещастям для їх селянської клієнтелі. Що до таких фактів, то усунення їх являється конечним.

Що до розбиття кооперативного руху на національні ґрупи, то є це річ цілком природня і не вимагає узасаднення. Про розбиття кооперативного руху в лоні дотичних національностей можна бути ріжної гадки. Таке явище обсервуємо і в інших краях. Немає жадної держави і жадної суспільности в світі, де кооперативний рух бувби одноцілим*).

Найбільше може слушности має закид, який робиться жидівській кооперації, що діяльність жидівських союзів перехрещується під територіяльними оглядами. Але і це не є великим гріхом для такої екстериторіяльної нації, як жиди, особливо коли возьмемо на увагу, що і в кооперації територіяльних народів подибуємо таке перехрещування.

Цими своїми увагами не хочемо сказати, що в кредитовій кооперації все є добре і вона не потребує ніяких реформ. Треба тільки, щоб ці реформи диктувалися інтересами кооперативного руху і не вийшли йому на шкоду. **Андрій Жук.**

*) Хочби тому, що кооперативною формою користуються ріжнородні суспільні ґрупи і верстви, які часто мають протилежні собі господарські інтереси; а відмовити їм права до кооп. орґанізації не має підстав. — **Ред.**

З ЖИТТЯ УКРАЇНСЬКОЇ КООПЕРАЦІЇ

Огляд однорічної праці кооператив з району ПСК у Калуші за 1933 рік.

1. Район діяльности.

Район, що на нього поширюється торговельна й організаційна діяльність ПСК в Калуші, обіймає цілий калуський повіт, частину долинського повіту, т. є Рожнітівщину. Цей район начислює 89 громад, з чого на Калущину припадає 63 місцевостей, на Рожнітівщину 26.

Кількість рільних господарств виносить 27.574, з чого на українські рільні господарства припадає 25.145, цеб то 91 проц. Населення начислює загально 148.116 душ, з чого на українське населення припадає 125.168 душ, цеб то 86 проц.

Всіх чинних кооператив з кінцем 1933 р. було 117, а саме:

торговельних 85 (76 україн., 1 русска, 8 польських),

кредитових 26 (14 україн., 1 русска, 8 Стефчика, 3 міські: поль. і жид.),

молочарських 6 (українські районові молочарні).

На 100 громад припадає 130 кооператив, на 1000 рільних господарств — 4,6 кооператив, на 10.000 населення — 8 кооператив.

На 1 кооперативу припадає 1.266 душ населення, на 1 торговельну кооперативу 1.742 душ.

2. Українська кооперативна мережа.

Район ПСК начислював з кінцем 1933 р. ось яку кількість чинних українських кооператив:

споживчих міських	5
хліборобських для заг. закупу і збуту	71
кредитових (укрб. і райфайз.)	14
районових молочарень	6
разом	96

Цей огляд обіймає 71 чинних хліборобських кооператив для загального закупу й збуту, що стояли в торговельних і організаційних звязках з ПСК протягом цілого 1933 р. Своєю діяльністю охоплюють вони 69 громад і обслуговують тамошніх членів і населення взагалі при допомозі 89 кооперативних крамниць, а саме:

5 кооператив має по 3 крамниці,
8 „ „ „ 2 „
58 „ „ „ 1 „

В районі цих громад є 20.537 рільних господарств, з чого на українські рільні господарства припадає 18.949, ц. то 92 проц.; загал населення виносить 102.145 душ, в цьому українське населення — 93.657 душ, ц. то 91 проц.

Приватних крамниць є в районі 153, з чого на українські припадає 69, на польські — 9, жидівські — 75. В 1932 р. було в цих

самих громадах 155 приватних крамниць: українських — 71, польських — 8, жидівських — 76.

На 100 громад припадає 129 кооперативних крамниць (головних і філіяльних), 222 приватних крамниць.

Відношення кооператив до кількости рільн. господарств і населення було таке:

	кооп.	кооп. крамн.	прив. крамн.
на 1000 загалу ріль. госп.	3,4	4,3	7,4
„ 1000 укр. „ „	3,7	4,7	8,1
„ 10000 загалу населення	7,0	8,7	15,1
„ 10000 укр. „	7,6	9,5	16,3

На 1 кооперативу припадає по 1.439 душ загалу населення і по 289 загалу рільних господарств, і зокрема по 1.319 душ українського населення та по 267 українських рільних господарств.

Порівнюючи кількість кооперативних крамниць, — головних і філіяльних разом, — з кількістю приватних крамниць, приходиться ствердити, що кооперативні крамниці творять 58 проц. приватних крамниць. Порівнюючи їх з кількістю приватних крамниць кожної з національних ґруп зокрема, бачимо, що кооперативні крамниці є численніші й від українських приватних крамниць, і від польських, і від жидівських. (89 проти 69, 9, 75). Одночасно належить ствердити, що кількість приватних крамниць в дотичних громадах в порівнанні з 1932 р. майже не змінилася: 1932 р. — 155, 1933 р. — 153 прив. крамниць.

Приватні крамниці існували в громадах звичайно поруч кооперативних крамниць, але було 10 громад, що не мали ні одної приватної крамниці, лиш кооперативні. Громад, в яких не було ні одної жидівської приватної крамниці, було 31. Без кооперативних крамниць було в Калущині 8 громад (Небилів, Негівці, Рипянка, Сливки, Слобода Рівн., Топільсько, Хотінь і Яворівка), та в Рожнітівщині 7 громад (Грабів, Ілемня, Липовиця, Луги, Решняте, Спас і Суходіл). У двох із цих громад були крамниці ПСК (Ілемня і Хотінь).

Головним підприємством кооператив була торговля домашніми товарами сільського запотребування, т. є споживчими і господарськими, сільською ґалянтерією, шкурою, в деяких випадках і мануфактурою. Дві кооперативи перепродували помічні погної. Трафіки вело 58 кооператив, але лиш в послідньому місяці року, як знесено концесіонування трафікових крамниць; із того числа цілий рік вели власні трафіки 3 кооперативи, трафіки в піднаймі — 6 кооператив.

Продукційні відділи, в даному випадкові молочарські відділи, вело 4 кооперативи; з них 1 (Станькова) цілий рік, 3 — до 31. липня, ц. то до часу зорганізування РМ в Калуші. Крім цього в місцевостях, де були кооперативи для загального закупу й збуту, існували сметанкові збірні 6-ох районових молочарень, що звичайно стояли під доглядом кооператив. Такі збірні були в 50 місцевостях. Усіх місцевостей, де були сметанкові станиці,

молочарські відділи та районові молочарні, чи де взагалі велося кооперативне молочарське діло, було 52. В 17 місцевостях не було під цим оглядом ніякої роботи.

Господарські знаряди і машини для спільного користування членів мало 26 кооператив. Обезпеченеві фонди на випадок загибелі худоби були при 4-ох кооперативах.

В области збуту с.-г. продуктів діяльність обмежувалася до перепродажі яєць і збіжа, що їх кооперативи приймали від населення шляхом товарообміну. Цю акцію вели всі кооперативи, крім двох (Ріпне і Ясень).

Шкільні кооперативи (головно для продажі шкільних приборів) існували при 18 школах району, шкільні щадниці — при 20 школах.

3. Організаційні дані й просвітня діяльність.

Основування кооператив у районі припадає на повоєнні часи, за виїмком 4-ох кооператив, що існують ще з передвоєнних часів. Поділ їх з огляду на роки оснування є такий: до війни — 4 кооперативи, 1921 р. — 2, 1922 р. — 9, 1923 р. — 4, 1924 р. — 15, 1925 р. — 7, 1926 р. — 9, 1927 р. — 5, 1928 р. — 3, 1929 р. — 3, 1930 р. — 4, 1931 р. — 3, 1932 р. — 2, 1933 р. — 1. Разом 71 кооп.

Всі кооперативи були чинні цілий рік.

Членами РСУК було 67 кооператив, а 4 кооперативи: Бабин Середній, Лецівка, Сільце й Янівка не були ще членами РСУК.

Зревізовано РСУК-ом 13 кооператив, т. є 18 проц.

З рамени ПСК відбуто в кооперативах 189 люстрацій, вчислюючи сюди самі люстрації, як рівнож і виготовлення білянсів, які завдяки провірюванню діло- і книговодства по кінець року були фактично провірками. Сюди слід зачислити й 40 організаційно-інструкторських поїздок. В цей спосіб кількість організаційно-люстраційних чинностей виносить 229. Кількість таких же чинностей в 1932 р. виносила 172. Звичайних і надзвичайних загальних зборів відбулося 91, на яких було приявних 4.549 членів, т. є по 90 приявних пересічно на одних зборах. Кількість приявних на зборах членів виносить 40 проц. загалу членів.

Надзірні ради відбули 702 засідання. Управи відбули 226 засідань, а спільно з Н. радами 656 засідань.

Контролі і шконтра з рамени Н. рад відбулися в 15 кооперативах в кількості 36.

В пересічі на 1 кооперативу відбулося по 10 засідань Н. рад, по 3 засідання управ та в що-2-ій кооперативі по 1 контролі. Пересіч відбутих засідань в 1932 р. виносила: 9 — Н. ради, 1 — управи; контролі в 1932 р. відбулися в кожній 4-ій кооперативі, по 1 в пересічі.

Районових анкет і нарад в госп.-кооперативних і організаційно-кооперативних справах відбулося 5 і 1 загальні збори ПСК, в яких кооперативи брали громадну участь через своїх відпоручників. Участь кооператив цифрово представляється так:

без участи	3	кооперативи
одноразова участь	5	„
дворазова „	11	„
триразова „	15	„
чотириразова „	19	„
пятиразова „	7	„
шостиразова „	11	„
разом	71	кооператив.

Льокальних анкет з приводу протиборгової акції, приєднання членів і для поладнання інших організаційних справ відбулося 19, при співучасти відпоручників ПСК.

Районових курсів для поширення госп.-кооперативного та просвітянського знання (заходом ПСК, філії С. Г. і філії »Просвіти«) відбулося 7; ці курси тривали 3—4 дні кожний. В них брали участь селяне з 18 місцевостей.

Заходом і коштами ПСК відбулося 26 анкет для жіноцтва, в цілі пропаґанди кооп. думки при співучасти 2.105 жінок, ц. то по 81 учасниць пересічно на 1 анкету.

Не відбуто ні одного кооперативного свята, бо адміністраційна влада не дала дозволу на влаштування таких свят, в Сівці Войн., Студінці, Томашівцях і Ціневій.

На культурно-освітні цілі кооперативи призначили 1.076.26 зол. (р 1932 р. — 1.378.29 зол.), а виплатили для:

	1933 зол.	1932 зол.
Рідної Школи	217.82	275.73
Просвіти	233.70	382.50
УКТОДІ	167.—	110.75
іншим	1.150.—	727.89
разом	1.768.52	1.496.87

Всіх часописів і журналів передплачували кооперативи 91 примірників, із цього 65 ГКЧ, 26 інших.

Бібліотеки, звичайно нечинні, або принагідно чинні, існували при 10 кооперативах і начислювали разом 408 книжок. Є адноТації, що визичено 21 книжок, хоч кількість визичених книжок мусить бути дещо вища, бо кооперативи взагалі не вели евіденції взичених книжок*).

*) Малі числа що до цього роду кооп.-освітньої діяльности, й то в одному з кращих районів, не можуть не звернути на себе увагу. Прикро вражає признання про 10 »звичайно нечинних« бібліотек на 96 кооп-в і 21 випозичень книжок на 11.451 членів кооператив, або хоч би й на відповідне число членів управ, Надзірних рад та крамарів тих 96 кооператив. Чи якість цього персоналу є вже на такій висоті, що оправдує таку мізерну кооп.-освітню діяльність кооператив, зокрема слабе поширення кооп. книжки, без якої не можна собі уявити правдивого кооператора? Дійсність говорить якраз що-інше, чого взагалі не можна не бачити й не журитися тим. Бо в цім недостатку ми бачимо одну з головних причин культурної відсталости й нашого руху й загалу нашої нації. Тож більше уваги кооперативній книжці та часописові. — **Ред.**

4. Управляючі орґани кооператив і службовий персонал.

Кавційні забезпечення зложило 64 членів управ і 83 крамарів. В Касі Хорих було обезпечених 99 членів управ і крамарів.

5. Членство.

Минулий, 1933, рік був щасливіший щодо приросту членів, як 1932 р., а це тому, що деякі кооперативи, ідучи за вказівками ПСК, заходилися добре біля приєднання нових членів.

На початку 1933 р. було членів	10.332
прибуло	1.326
убуло	207
остало з кінцем року	11.451

Абсолютний приріст членів виносить 1.119, т. є 11 проц. Цей приріст в 1932 р. виносив 5 проц., в 1931 р. — 7 проц., в 1930 р. — 4 проц. Пересіч членів на 1 кооперативу виносить 161, супроти такої ж пересічі з 1932 р. — 142.

Національний склад членів був такий:

	1933.		1932.	
українці	11.211	98,0 проц.	97,8	проц.
поляки	118	1,6 „	1,7	„
жиди	11	—,1 „	—,1	„
німці	25	—,2 „	—,3	„
інші	16	—,1 „	—,1	„
	11.451	100,0 проц.	100,0	проц.

Соціяльний склад членів представляється слідуючо:

	1933.		1932.	
рільники	10.480	91,5 проц.	89,3	проц.
власники торг. підпр.	65	—,6 „	—,5	„
урядовці	180	1,6 „	1,8	„
ремісн., робітн. і др.	726	6,3 „	8,4	„
	11.451	100,0 проц.	100,0	проц.

Серед рільників було власників:

0— 1 га	—	2.846
1— 2 „	—	2.818
2— 3 „	—	1.986
3— 5 „	—	1.764
5—10 „	—	947
10—20 „	—	186
понад 20 „	—	23
	Разом	10.480

Кількість членів-рільників виносила 50% загалу рільників тих місцевостей, де були кооперативи, а 55% загалу українських рільників в цих самих місцевостях (в 1932 р. — 47%).

Поміж членами було 1.229 жінок, т. є 11% загалу членів.

По висоті вписового і уділу кооперативи групувалися так:

вписове		уділи	
0,20	3 кооп.	1.—	3 кооп.
0,25	1 „	2.—	6 „
0,40	2 „	2.50	1 „
0,50	11 „	3.—	2 „
0,55	1 „	4.—	1 „
0,75	1 „	4.50	1 „
1,—	41 „	5.—	44 „
1,80	1 „	9.—	2 „
2,—	10 „	10.—	11 „
	71 кооп.		71 кооп.

Загальна сума заявлених уділів виносила 77.116 зл., загальна сума відповідальности — 343.992 зл., або в пересічі на одну кооперативу по 1.086 золотих заявлених уділів і по 4.845 зл. суми відповідальности супроти 1.030 зл. заявлених уділів і 4.500 — зл. загальної суми відповідальности з 1932 р.

В перечисленні на одного члена випадало пересічно по 6,74 зл. заявлених уділів і по 30,03 зл. відповідальности супроти такоїж пересічі з 1932 р.: 7.— зл. заявлених уділів і 32.— зл. відповідальности.

Недоплачених уділів було у 4.065 членів на квоту зл. 15.897,52 ц. то 35% загалу членів і 20% заявленої квоти. Ці цифри виносили в 1932 р.: членів 3.607 = 33% загалу членів, не доповнили уділів на квоту 11.583,85 зл. = 15% заявленої квоти.

(Далі буде).

І. Ступницький.

(На основі матеріялу, приготованого організаційним відділом ПСК.).

З КООПЕРАТИВНОГО СВІТУ

МІЖНАРОДНІЙ КООПЕРАТИВНИЙ СОЮЗ*).

Людство поволи розвивається не тільки в національній области, на якійто кожний нарід є покликаний творити свою власну культуру, але теж на міжнароднім полі, де всі народи можуть і повинні співпрацювати. Мимо острого націоналізму, що панує в нинішніх часах, цивілізоване людство стоїть під знаком міжнародности. Господарський націоналізм є нісенітницею і не може довго тривати. Зближається час, коли міжнародні звязки, і то не лише господарські, але і політичної натури будуть відограватн найбільшу ролю.

Можна сміло твердити, що міжнародні звязки на кооперативнім полі виявилися найсильнішими. Підчас останньої світової війни загинули майже всі міжнародні обєднання, і тільки Міжнародній Кооперативний Союз з осідком в Льондоні продовжував свою діяльність. Він, між іншим, безперервно видавав і досі видає свой журнал в трьох мовах — англійській, французькій і німецькій. Ідея міжнароднього обєднання не є такою новою, якби хто думав. Батьком цеї ідеї був француз Шарль Фурієї, що дійшов до думки про

*) З нагоди 14 Конґресу М. К. С. даємо нашим читачам цю коротку згадку про світову кооп. централю пера відомого кооператора. — **Ред.**

кооперативне світове обєднання з осідком в Константинополі (його уважав він найкращим містом світа), а прапор цього обєднання мав мати всі краски веселки. На кооперативну всесвітню державу (?! — Ред. К. Р.) будемо ще довго ждати, але прапор в семи красках веселки кооперація вже приняла на внесення бл. п. Шарля Жіда, апостола кооперації. Теж Роберт Овен проєктував — біля 50-их років минулого віку — міжнароднє обєднання всіх кляс і народів в Англії. Його ідею зреалізували в Льондоні доперва 1892. р., бо саме тоді оснувався Міжнародній Кооперативний Союз. Так повстало дійсно міжнароднє обєднання, що зєдинило багато народів і майже всі кляси.

Основники Міжнароднього Кооперативного Союзу не були селянами або робітниками, але інтелєктуалістами, як: провідник англійських христіянських соціялістів, Едуард Вансітарт Ніль, речник участи в зиску працюючих у кожнім підприємстві О. Грінінґ, французький кооперативний піонір Ед. де Боав і італійський професор Ф. Віґано, що був пропагатором народніх банків і споживчих кооператив.

З початку Міжнародній Кооперативний Союз був дуже слабим обєднанням, пропагуючи передусім участь робітників і урядників в зарібках, котру то думку любили найбільше англійці і частинно французи. Пізніше однак Міжнародній Кооперативний Союз закинув цю, впрочім незлу ідею, а поволі став Союзом, в котрім найважнішу ролю відограваля споживчі обєднання. Але тепер стараються приєднати до нього і сільську кооперацію, і кредитові кооперативи, передусім народні банки, що саме перед війною виступили з нього. Бо вже немає ніякої причини, щоби напр. німецькі народні банки не могли приступити до Міжнароднього Кооперативного Союзу, — саме тепер, коли Союз позбувся партійно-соціялістичних тенденцій, ані не має теж спеціяльного уподобання до споживчої кооперації. Кредитова кооперація інших народів вже стала членом Союзу.

Підчас ще недовгого існування Міжнароднього Кооперативного Союзу проводили ним визначні мужчини і жінки. Першим головою Міжнароднього Кооперативного Союзу був Генрі Вольф, що знав багато мов і п-ні Гальфорд, що теж була добрим знатоком мов. П. Вольф обїхав цілу Европу і приєднував в члени Союзу ріжні кооперативи без огляду на їх рід. Він організував міжнародні конґреси, з котрих найкращим був конґрес, відбутий в 1907. р. в малім місточку Італії Ґренома. Господарем і речником на ньому був великий італійський державний муж Люцатті, що тоді був теж провідником італійських народніх банків. Мимо блискучих і примирюючих промов Люцатті — на Конґресі прийшло до терть між кооператорами ріжних партій, котрі були ще тоді більше політиками, ніж кооператорами. В наслідок тих непорозумінь Вольф зрікся головування в Союзі. Новим предсідником вибрано В. Максвеля, а секретарем Др. Ганс Міллєра. В особі Міллєра Міжнародній Союз зискав великого вченого і кооперативного теоретика, що заложив офіційний орган Союзу і видавав дуже цікаві змістом його річники. Від 13 років Міллєр опустив Льондон, а секретарем Союзу став Генрик Мей, за котрого Міжнародній Кооперативний Союз став багатою і всесвітньою організацією, що може багато зробити. Головою Союзу є тепер фінляндець Ф. Таннер.

Міжнародній Кооперативний Союз обіймає тепер всі краї Европи і багато країв Азії, Америки, Африки і Австралії. Членами його є кооперативи всіх родів, хоч споживчі обєднання є між ними найсильніші.

Обєднані кооперативи (80.000) з 31 країв начисляють тепер більш чим 90 міліонів членів-осіб. Міжнародній Кооперативний Союз займається не тільки чисто теоретичною, пропагандистичною діяльністю, але він теж започаткував дві великі міжнародні господарські організації, а саме Т-во для гуртівного закупу і Міжнародній Банк. Міжнародній Кооперативний Союз є політично невтральним, але це не перешкаджає йому впливати на міжнародню політику в кооперативнім і міжнароднім дусі. Так то почасти сповнилася мрія Роберта Овена про обєднання всіх верств і народів.

В. Тотоміанц.

ГОСПОДАРСЬКА ХРОНІКА

ГОСПОДАРСЬКЕ ПОЛОЖЕННЯ СВІТУ ПОПРАВЛЯЄТЬСЯ.

Статистичні дані Ліги Націй подають, що в трьох перших місяцях ц. р. світова продукція головних сирівців піднеслася, а саме проти року 1933 о стільки:

вугля	— о 20%
нафти	— о 12%
заліза	— о 51%
сталі	— о 54%
цинку	— о 37%.

Продукція готових промислових виробів піднеслася в таких державах:

в Японії	о 11%
у Швеції	о 18%
у Злучених Державах	о 30%
в Канаді	о 40%
в Норвегії	о 6%
у Франції	о 3%

Після обчислень німецького Конюнктурального Інституту загальна промислова продукція світу в квітні ц. р. стояла о 25% вище, як м. р., і 33% вище від найнижчого рівня.

Не дивлячись одначе на те — обороти у міжнародній торгівлі далі зменшуються. Прим. оборот в травні 1934 р. був 5,5% менший в імпорті, а 5% в експорті (проти минулорічного) і виносив всього 33,2% вартости товарообміну в р. 1929.

Показчик гуртових цін продуктів і товарів, продаваних і куповаких рільниками.

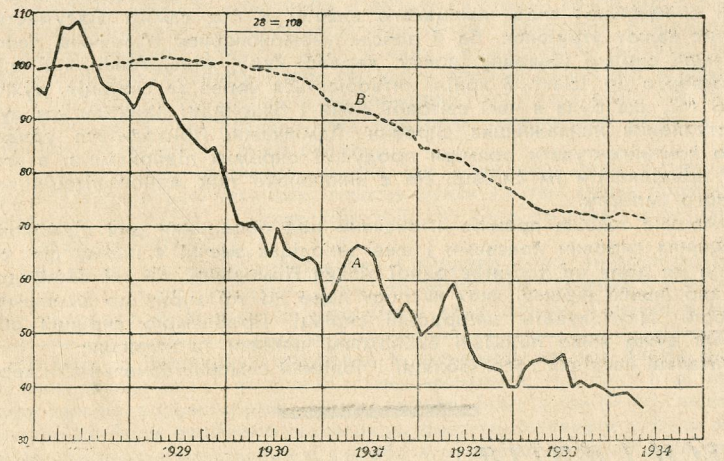

A — продукти, продавані рільниками.
B — товари, куповані рільниками.

Графікон опрацював Інститут для дослідів господарських конюнктур і цін, принявши за підставу обох показчиків дані з 1928 р. Образок представляє стан і рух господарських ножиць за роки 1928—1934.

(„Rolnictwo", Рік VI, T. III. зош. 1. з дня 1. VII. 1934., ст. 151).

ЯК ПРАЦЮЄ МІЖНАР. ПШЕНИЧНА КОМІСІЯ.

Відомо, що міжнародня комісія для справ торгівлі пшеницею у Лондоні, хоче вирішити проблєму надпродукції пшениці та її цін трояким способом:

а) обмеженням площі засіву,

б) континґентуванням експорту пшениці з окремих держав,

в) піднесенням спожиття пшениці у світі.

Тверезий глядач не може бути захоплений вислідами праці комісії. Вправді в Америці прийшло до обмеження площі засіву, але сталося це мабуть не в наслідок інтервенції комісії. На це вказувало би недавнє рішення Злучених Держав знову піднести площу засіву пшениці, саме на стільки, кілько була зменшена минулого року. Швидше треба думати, що в кожній країні кермуються тільки фактичним положенням власного господарства, а не паперовими порученнями, до яких досі зводилися усі міжнародні конференції.

Друга точка програми пшеничної конференції про континґентування вивозу мала би здійснюватися таким способом. На кампанію 1934/35 конференція оцінила запотребування країв-імпортерів на 600 міліонів бушлів (приблизно 16¼ міл. тон). На цій базі запроєктовано експортові квоти: для Арґентини 140 міл. бушлів, для Австрії 120, Канади 250, Злуч. Держав 15, СССР 20, Болгарії 4, Мадярщини 12, Югославії 4, Румунії і Польщі нічого. Мінімальна ціна за бушель пшениці мала би бути 63 золотих ам. центів. (коло 15 п. злотих за 1 сотнар). Якщо-б одначе пересічна ціна перевищувала 63 зол. ц., то експортові квоти будуть підвищені на стільки відсотків, о скільки пересічна ціна переступить 63 зол. ц. Подрібні цифри континґентів має означити окрема комісія.

НІМЕЧЧИНА ПІД ЗНАКОМ САМОВИСТАРЧАЛЬНОСТИ В СИРІВЦЯХ.

Не лише прилюдні виступи п. Шахта (президента державного банку Німеччини і фактичного господарського керманича) — але й головні орґани економічної преси в тій державі присвячують найбільше уваги проблемі: як добути сирівець для німецького промислу. Річ у тім, що раптовний (в цьому році спеціяльно) спад німецького вивозу а тим самим відсутність закордонних валют утруднює, ба й зовсім унеможливлює Німеччині довозити кольоніяльні сирівці (бавовну, вовну, дерево, ґуму, мідь, товщі, і т. д.). Це заявив отверто др. Шахт. В країні витворюється через те ситуація, дуже подібна до тої, яка була в часі світової війни і бльокади: приходиться думати про заступлення найважніших сировин підмінками. Приходиться урядовою дорогою континґентувати розміри продукції окремих підприємств, а згодом може й приділювати їм сирівці. Не є виключена теж монополізація всього сирівцевого імпорту.

Німецька техніка працює інтенсивно над рецептами для підмінювання кольоніяльних сировин краєвими і вже заповідає значні в цьому ділі осяги.

Але ця доля не постигає одної тільки Німеччини. На тій самій дорозі є й чимало інших держав, яких експорт паде до тої міри, що зменшуються можливости закуповувати закордонні сирівці. Проблємою сирівців займаються теж дуже живо польські економічні чинники та журнали.

Фатальні наслідки госп. ізоляції і політики самовистарчальности держав!

З ПРЕСИ І ЖИТТЯ

ПРОЄКТ ДОМАШНЬОГО ВИРОБУ.

В серії — іноді дуже цікавих — статтей про розбудову нашого промислу, що друкуються в »Ділі«, появилася теж довша статейка д. І. Билини на тему психольоґічних передумов упромисловлення. Серед більшого числа менше чи більше вдатних міркувань автора находимо там один помисл, який, в разі спроб його реалізування, міг би нанести справі більше шкоди, як ко-

ристи. Автор пропонує основувати якісь мішаного типу промислові підприємства, що були б фактично інтересом одиниць, майстрів, фаховців, а формально кооперативами, з уділами, надз. радами і т. д. Як у практиці мав би виглядати цей дійсно чудний тип підприємств — годі собі уявити. Чи не так, як »кулка рольніче«, або більшість дотеперішних сільських »кооперативних крамниць« на Закарпатті, де типічна вивіска виглядає: »Дружество Соломона Наґі« або под.? (Всі ті »кооперативи« управляють лихварський визиск населення).

»Домашній промисл« — добра річ, але таки цілком домашнє виробництво організаційних форм кооперації... річ дуже ризиковна. Не зашкодить покористуватися досвідом старших від нас культурних країн.

КРИТИКОВІ У ВІДПОВІДЬ.

В ч. 9. »Вістника«, журналу, що виходить у Львові за ред. др. Д. Донцова, вміщена рецензія др. інж. Л. Мосендза на мою книжку »Україна в світовому господарстві«. Рецензент моєї праці намагається на основі кількох винайдених »неточностей« доказати, що вона »шікдлива« через те, що подає неповні згл. »дезорієнтуючі« дані про господарство українських земель.

Головним замітом, від якого автор і починає, є те, що я, характеризуючи господарські відносини Наддніпрянщини, взяв в рахунок стан з перед 20 літ (1909—1913 рр.). Дуже прикро, що реценент не завдав собі труду хоч перелистувати уважніше мою працю, бо тоді найшов би в ній також і повоєнні цифри про продукцію та навіть цілу структуру торговельного білянсу УСРР за совітського режіму, аж до 1929 року. Обговорені теж пляни першої »пятирічки« (стор. 27—45, найдовший розділ у книжці!). Що можна було взяти з большевицьких джерел до р. 1929 — це все взято. А їх порівнання з довоєнними цифрами тільки уплястичнює образ руїни господарства.

Далі завважує рецензент, що цифрові дані з окремих областей укр. землі не є з тих самих літ і це, мовляв, зовсім позбавляє їх вартости. Ці труднощі незалежні від нас і я сам зазначив їх у своїй книжці. Автор очевидно знов не добачив цього у книжці*).

Чи однак через те нам треба відмовитися зовсім хочби від приблизного підчислювання господарської сили нашої території? В жадному разі.

Автор рецензії ставить мені у вину незачислення до укр. території нафтового терену Грозного. Треба би, щоби вперше рецензент доказав українську етноґрафічну більшість на цій території і тоді його заміт був би оправданий. Продукція тих підкавказьких нафтових теренів, що входять в склад Кубанщини, узгляднена в моїй книжці.

Будувати якісь висновки на тім, що манґанові руди в одному місці (в наслідок друкарської помилки: замісць букви »і« там стоїть протинка) причислено теж до заліза — може хіба той, хто хоче за всяку ціну пописатися якимсь кращезнайством**).

Що до користування матеріялами І. Федева — то, чи вони опубліковані чи ні, це не змінює суті річи. Щож до праці інж. Храпка, то я її назвав не як джерело, а як працю, де висловлено деякі думки, з якими я не зовсім

---

*) Якби ш. рецензент працював в економіці, не міг би не знати, що статистики міжнародньої продукції, стану населення, худоби і т. д. зводяться до купи теж не з одного року, а як вдасться, індоі з 5—10 літ, залежно від того, коли де було зроблено підрахунок. Вистане заглянути у будь який світовий ґеоґрафічно-статистичний атляс або в публікації міжнародніх інституцій.

**) Як би рецензент читав уважно книжку, то найшов би на стор. 11 і 74 виразне розріжнення »заліза і манґану«.—Подібний характер носить теж його замітка про те, що я, мовляв, поминув засоби »каоліну«, хоч сам цитує одно місце з моєї книжки, де я говорю про багаті зложа на Україні »першої якости глин пригожих для керамічного виробництва«. Автор хотів мабуть конечно, щоби я до »керамічного« додав ще й »порцелянового«, гейби порцелянові вироби не входили теж у цей круг! Дійсно, аж ніякво відповідати на такі »заміти«.

погоджуюся. (Мимо того зазначу, що робота інж. Храпка оперта на оригінальних джерелах і була апробована, як дипльомна робота, таким авторитетом, як проф. Тимошенко і тільки наша нужда станула на перешкоді її опублікуванню).

Мій резценент з »Вістника« присвячує дуже багато енергії доказуванню, що зле я зробив, не взявши під увагу наслідків колєктивізації на УСРР і Кубані. Певна річ — колєктивізація принесла чимало змін. Та тоді, як моя праця робилася (у 1929 році) — колєктивізації ще не було, чи пак — була в початках, що й зазначено у мене. А зрештою... колєктивізація звела українське господарство до руїни, а експорт до нулі. Чи автор думає, що такий саме стан є найбільш прикметний для українського господарства та що він таким залишиться на віки? Чи не правильніше отже брати за базу характеристики час більш менш »нормальних« відносин?

Совітської статистики господарства Кубані мені не вдалося добути. Одначе, як би навіть її мати, то це були би лише цифри продукції і то сумнівні, бо торговельного білянсу окремих областей СССР. взагалі не обчислюється. Як відомо, больш. уряд навіть свідомо скриває експорт з окремих областей до Московщини, — відомо з яких причин. Тим часом моєю темою був якраз торговельний білянс укр. земель. Для тої цілі обчислення І. Івасюка дають всетаки більше, як больш. статистика. Для цілости образу господарства не могло бути великої шкоди, коли господарство Кубані представлено цифрами з 1916—17 років. Даремно отже рецензент роздирає з приводу цього ризи.

Чи моя праця справді »дезорієнтує« публику деякими прогалинами у другорядних детайлях — про це очевидно не мені судити. Що мої цифри не завжди покриваються з тими, що публікувалися у ріжних пропаґандистичних виданнях на чужих мовах — на це нема ради. Раз тому, що в кожній такій публікації є інші цифри, а по друге тому, що я писав для наукових цілей, а не для »пропаґанди«. А тут немає такої свободи, як прим. у віршописанні.

Чи моя книжка в наслідок того »шкідлива« — хай рішає компетентний світ. В кожному разі не так думала оціночна комісія Т-ва »Рідна Школа«, зложена з економістів, коли цю працю нагородила на конкурсі. Не так теж думали мої дотеперішні рецензенти: з журналу »Аґрономічний Вістник« і з бюлетеня Наукового Інституту в Берліні. Але вони кермувалися тільки речевими і науковими мотивами.

К. Коберський.

ВІД РЕДАКЦІЇ.

В огляді п. з. »Що зроблено досі в краю для приєднання жінок до кооперації« (»К. Р.« ч. 7—8. за б. р. ст. 256—263), через спізнене надіслання відповіди на анкетний листок РСУК в справі кооперативної пропаґанди серед жіноцтва, не поміщено даних про діяльність ПСК Городенка.

Проситься тому доповнити згадану статтю на відповідному місці (ст. 258) слідуючим уступом:

Городенка: Працю над кооп. освідомленням жіноцтва ведено в Городенці від початку основання Союзу. Працю ту ведено силами ПСК, а зпоза ПСК брала участь в тій праці п-ні Касіянова Корнеля — нечлен Союзу Українок. Крім цего приїздила на анкети п-ні І. Блажкевич. В рр. 1932—34 включно відбуто 23 анкети. Анкети скликувано в цілі приєднування жінок до кооперації, скріплення торговельної вірности і переведення в життя гасла »свій до свого«. Кількість присутніх на анкетах сягала від 40 до 200 учасниць. По анкетах завважувано зріст торговельної вірности. ПСК не може на разі приняти платної пропаґандистки.

Крім цього на стороні 257 рядок 18 згори слід пропустити слово »Рудки«.

НОВІ КНИЖКИ:

Українська Загальна Енциклопедія „Книга Знання“. Під заг. ред. дра Івана Раковського. Т. III. Зош. 24 і 25. *Гасло:* Україна. Зміст: Назва, фізична географія, геольогія, корисні копалини, клімат, ростинність, тваринність, антропольогічні прикмети укр. народу, праісторія, антропогеографія і демографія мистецтво, історія музики, музейництво, етнографія, мітольогія, усна словесність, мова, історія.

Львів-Станиславів-Коломия, „Рідна Школа“, 1934. Вел. 8⁰. В тексті богато ілюстрацій.

La coopération agricole en Hongrie. Édité par l'Union des sociétés coopératifs hongroises à l'occasion, du XVI-e Congrès international d'agriculture à Budapest. Budapest, Typ. „Patria“, 1934. 4⁰, p. 75.

Fabricei, Giovanni,... Per una statistica internazionale della cooperazione agricola. Relazione presentata al XVI Congresso internazionale di agricoltura a Budapest. (Roma, Typ. „Il lavoro fascista“), 1934. 4⁰, p. 35. (Рівнобіжно текст французький).

Buchinger, Rudolf. — Zweck und Einrichtund einer internationalen landwirtschaftlihen Genossenschaftsstatistik. Von... Hauptberichterstatter der 3 Sektion (Genossenschaftssektion) des XVI Internationalen Agrarkongresses in Budapest. Wien, 1934. 4⁰, S. 15.

Отчетъ на кооперативна централа »Напредъ“, съюзъ на потрѣбителнатѣ кооперации въ България за 1933 годъ. София, „Напредъ“, (1934). 8⁰. Ст. 25.

Statystyka Spółdzielni Związkowych za 1933 rok. Rocznik XIII. Warszawa, Związek Spółdzielni Spożywców, Rzp. P., 1934. 2⁰, st. XXVI + 87.

Як дістати засвідчення Ревізійного Союзу Українських Кооператив, потрібне для судової реєстрації новоосноваої кооперативи. Львів, Р.С.У.К., 1934. 8⁰, ст. 16.

Коберський Карло. — Промисл і торговля, ціни і гроші. Наука суспільної економії. Ч. III. Львів, „Самоосвіта“, 1934. 16⁰, ст. 72. ц. зл. 0·70

Український працівник і громадянство. Під розвагу одній і другій стороні. Львів, „Супруга“, 1934. 16⁰, ст. 36.

Sprawozdanie z czynności i obrad publicznych Izby przemysłowo-handlowej w Krukowie za rok 1933. Oraz rozprawy: *Henryk Mianowski:* Znaczeuie gospodarcze ruchu turystyczno-uzdrowiskowego w Polsce; *Rudolf Radzyński:* Produkcja i spożycie mięsa w Krakowie. Kraków, Izba przemysłowo-handlowa, 1934. 8⁰. str. 307.

Kwartalnik statystyczny. Tom XI, Zesz. 1. 1934. Warszawa, Główny urząd statystyczny, 1934. 8⁰, st. 188.

Bulletin mensuel de renseignemants économiques et sociaux. XXV-e Anné, Juin Nr. 6. 1934. Rome, Institut international d'agriculture, 1934. 8⁰, p. 217-264.

Sprawy narodowościowe. Rok VIII, Kwiecień-czerwiec, Nr. 2-3. Warszawa, Instytut badań spraw narodowościowych, 1934. 8⁰, st. 145-336.

Господарська весна. Ч. I і II. Львів, Іван Тиктор, 1634. 16⁰.

Календар — альманах »Дніпро“ на звич. рік 1935. Річник XII. У Львові, Укр. Т-во Допомоги Емігрантам з України, 1935. 8, ст. 136 + календаріюм.

Голубець Микола. Гей видно село... Нарис. Львів, 1934. 16⁰

Українська Загальна Енцикльопедія
„КНИГА ЗНАННЯ“

матиме ТРИ ВЕЛИКІ ТОМИ на зразок чужинних підручних енцикльопедій. Виходить ЩО-МІСЯЧНИМИ ЗШИТКАМИ. У.З.Е. охоплює всі ділянки знання, подає найважніші факти та події з життя всіх народів і України. Над кожною ділянкою знання працюють наші найкращі спеціялісти з краю та еміґрації.

Перша Українська Енцикльопедія

є спробою, що вимагає великої збірної праці та поважних матеріяльних вкладів. В її основу покладений принцип **якнайповнішої об'єктивности,** незалежної від партійних та особистих поглядів.

Для нових передплатників коштує ціла У.З.Е. в 3-х томах вже з поштовою пересилкою:

а) зброшурована (31 зшитків)	216	зол.
б) оправлена в полотно, з тект. коробкою	220	„
в) „ в півшкіру, „ „	240	„
г) „ у шкіру, „ „	255	„

За кордон висилаємо томи лише за попереднім надісланням належности, рівновартної вище поданим цінам. Краєвим передплатникам даємо У.З.Е. на місячні сплати по 10 зол. П.К.О. ч. 153.492.

ВСІ ЛИСТИ в РЕДАКЦІЙНИХ справах спрямовувати на адресу: РЕДАКЦІЯ У. З. Е. ЛЬВІВ, вул. ЧАРНЕЦЬКОГО ч. 26; в адміністраційних справах на адресу: Адміністрація У.З.Е. в Коломиї

Книгозбірня школярика

ВИХОДИТЬ МІСЯЧНИМИ ВИПУСКАМИ під редакцією Гр. МАРУСИНА

I. РІК ВИДАННЯ 1931/1944. ціна:

1. В. Жуковецька: ВІЙНА, оповідання	0·30
2. П. Павлик: „МАЛПА Й ЗАЯЦЬ“, байки	0·30
3. В. Жуковецька: „МАТИ“, сценка на Свято Матері . .	0·30
4. Г. Орлівна: „СОЛОМЯНИЙ БИЧОК“, сценічна казка . . .	0·30
5. Д. Марчишин: „ВЕСНА“, сценічна картина 3 дії	0·60
6. Гр. Марусин: „ІМЕНИНИ“, сценічна картина 1 дія	0·30
7. В. Левицький: „ЧУДО СВ. МИКОЛАЯ“, ...	0·60
8. Гр. Марусин: „СВЯТИЙ ВЕЧІР“, сцен. різдв. картина . . .	0·30
9. Д. Марчишин: „БУРЛАК-СИРОТА“. сцен. картина	0·30
10. Гр. Марусин: „РУХОВІ ЗАБАВИ“	0·30
11. * * * „ПРИПОВІДКИ, ПРИСЛОВИЦІ Й ЖАРТИ“	0·30
12. * * * „ВЕСЕЛА БАНДУРА“, співанничок	0·30

В 1935 р. буде виходити „Книгозбірня Школярика“ теж щомісячними випусками як додаток до „Театральної Бібліотеки“ і дасть молодим читачам багато цікавих новинок.

Річна передплата на „Книгозбірню Школярика“ виносить зол. 2·50. Окремі випуски можна дістати по всіх українських книгарнях.

Адреса В-ва: Львів, вул. Куркова ч. 10.

Поодиноке число 1 зл.

КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛИКА

В ЦЬОМУ ЧИСЛІ ЗОКРЕМА ЧИТАЙТЕ:

На окраю днів: Трицять літ; Про молодих невдоволених; На кооперативному цвинтарищі; Тоді, як говориться про віддовження села...; Доля французького Кооп. Банку і ін.
До питання про провід в кооперації.
Валютарна політика.
Досліди з соціяльної економіки Закарпаття.

ЛЬВІВ . ЖОВТЕНЬ 1934

ЗМІСТ:

На окраю днів (Актуальні замітки) 305
В. Тотоміанц. До питання про провід в кооперації 313

Народнє господарство.

І. Ольховий: Валютарна політика 316

З життя кооперації.

І. Ступницький: Огляд однорічної праці кооператив з району ПСК. Калуш за 1933 рік . . . 321
Хроніка 324

З кооперативного світу.

А. Жук: Відношення жидівських союзів до справи упорядкування сітки кредитових кооператив . . 396
Хроніка 329

З українського наукового життя за кордоном.

В. Доманицький: Досліди з соціяльної економіки Закарпатської України 330
Господарська хроніка 332
Всячина 336
Додаток: І. Витанович. Володимир Навроцький (1847—1882), перший український статистик-економіст в Галичині. 2 піварк. ст. 9-16

INHALT:

Aktuelle notitzen 305
Zur Führertumsfrage in d. Genossenschaftswesen (V. Totomianz) 313
Zur Währungsfrage (I. Olchowyj) 316
Die Genossenschaften des Rayons Kalusch in Galizien (I. Stupnytzkyj) 321
Die jüdischen Genossenschaftsverbände über die Frage der Kreditgenossensehaftsreform (A. Zuk) . . 325
Aus dem Genossenschaftsleben 324
Über das Studium der soz. ökon. Lage in Karpato-Ruthenien (V. Domanytzkyj) . 330
Wirschaftsnachrichten 332
Varia 336
ALS BEILAGE: „Ukr. Ökonomist W. Nawrotzkyj" (I. Wytanowytsch) S. 9-16

SOMMAIRE:

Notices actuelles 305
Dans quelle voie faut-il guider le mouvement coopératif? (V. Totomiantz) . . 313
La politique valutaire (H. Olchovyi) 316
L'activité des sociétés coopératifs du districte Kaluche en 1933. (I. Stupnytzky) . . 321
Organisation juives et le réseau des sociétés cooperatifs de credit (A. Zuk) . . 325
Chronique coopérative . 324. 329
Enquêtes sur l'economie sociale en Russie Subcarpathique (v. Domanytzkyi) . 330
Chronique économique . . . 332
Faits divers 336
SUPPLEMENT: Wladimir Navrotzky, (1847-1882), pionier de la science économique et statistique ukr. en Galicie orientale. Par I. Wytanowytche. P. 9-16

Видає: Ревізійний Союз Українських Кооператив.
За редакцію відповідає: Д-р Карло Коберський.
З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові, вул. Чарнецького 26.

КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛИКА
ЕКОНОМІЧНО-СУСПІЛЬНИЙ МІСЯЧНИК—ЛЬВІВ
CO-OPERATIVE REPUBLIK
Ukrainian Monthly Review Lwiw Poland
Ч. 10.
ЖОВТЕНЬ
1934.
РІЧНИК VII.

НА ОКРАЮ ДНІВ.

ТРИЦЯТЬ ЛІТ.

Наше діло росте знизу і тільки на здоровій підбудові численних місцевих кооперативних спілок будуємо »надбудови« — союзи кооператив.

Не йдемо дорогою насаджування з гори, не тільки тому, що така метода будування вимагає, щоби хтось згори дав фонди і людей для будови, а ще й тому, що це противиться усім традиціям українського відродження.

Цею дорогою будувалася теж наша молочарська кооперація Саме тепер, дня 1. жовтня ц. р. святкуємо радісний ювілей початків цього здорового кооперативного руху. Дня 1. жовтня 1904 р. в селі Завадові стрийського повіту, по підготовчій роботі, яку робила в повіті філія »Просвіти« через інструктора Ол. Гарасевича, з безпосередньої ініціятиви о. О. Нижанківського засновано при місцевій читальні перший у нас молочарський відділ.

Перші леди були тим проломані. Хоч сама завадівська молочарня — як звичайно піоніри — впала жертвою експерименту, то на її місце прийшли нові. І за пару літ можна вже було думати про створення їх торговельно-орґанізаційного осередку — при ційже самій стрийській філії Просвіти. А потім — робота пішла лекше.

Авторові цих рядків довелося теж бути при цій веселій творчій праці (молочарня в с. Берегах самбірського повіту). Спомини про те, як тоді працювалося, як власними руками добровільно інтеліґенти з мужиками тинкували домівку для »фабрики«, цементували дахівку, як радісно крутили корбу кружлівки, роскошувалися запахом (буквально) першого виробу кооперативного масла, як самоучкою бралися до »винен« і »має« на широчезних сторінках »ліквідаційної« — це одні з найясніших картин минулих днів.

Які тут »матеріялістичні« елєменти: тинк, цемент, корба, маслянка і т. д. — а скільки тут справжньої поезії, поезії, яку дає кожний ентузіязм! Скільки сонця й тепла у тих споминах!

Своїми споминами про Завадів поділився з нами перший на галицькій Україні молочар д. Т. Панич (Г. К. Ч. з 30. вересня ц. р.). Його спомини про »найбільшого ворога завадівської молочарні« — забобон про чарівниць, які відбирають коровам молоко та інші його згадки повинні колись найти своє місце в історії української кооперації.

Бо дійсно замало у нас зверталося уваги на труди перших піонірів на всіх ділянках нашого спільництва.

Від Завадова до 1934 року — великий шмат часу і великий поступ. Коли взяти до порівнання добу найвищого розвитку нашого довоєнного кооп. молочарства, скажім 1911 рік і порівняти зі станом з 1933 року, то побачимо наглядно успіх цієї праці: 79 молочарень і 250.000 кґ. виробленого масла в 1911 році і 176 молочарень з продукцією 2,288.000 кільоґрамів — ось цифри, які ілюструють цей поступ в кількости, в якости та в методах орґанізації.

Коли хтось ще й нині відмовляє українській народности хисту до господарської орґанізації — то, прочитавши ті цифри, повинен змінити свій погляд. Повинні його змінити і ті професійні песимісти з Українців, які вважають доказом найвищого розуму пхинькати та з висока позирати на наше жебрацтво і »вроджену нездібність« до торговлі й промислу...

ПРО »МОЛОДИХ НЕВДОВОЛЕНИХ«.

Громадське життя потребує для успішного розвитку певної дози внутрішної згармонізованости, бо коли назбирається забагато ферментів, то витворюється занадто душна атмосфера, в якій вже годі говорити про творення й розбудову.

З цього погляду антаґонізм між т. зв. »старим« і »молодим« поколінням західно-української інтеліґенції зачинає прибирати небажаний вигляд. Щораз виразнішим стає, що г о л о в н о ю причиною розєднання стає невдоволення тих, які не найшли приміщення при вже існуючих варстатах праці. Ті безробітні, переповнені почуттям »кривди«, ґуртуються в окрему течію, а для свого ідеольоґічного оправдання підшукують політичні, чисто фразеольоґічної натури арґументи. У цій фразеольоґії часто проскакують нотки легковаження т. зв. орґанічної громадської роботи, буденної, економічної та культурної будівничої праці.

Дивна суперечність: з одної сторони обурення за те, що не мається праці при існуючих варстатах, створених старшим поколінням, а з другої недоцінювання, а навіть понижування усякого будівництва. В суті річи маємо тут діло зі старою психольоґією слабовільних і безініціятивних людей: прийти на готове, а коли не вдасться — вимахувати пястуками.

А чи не краще — почати творити щось нового? Та цим ще й причинитися до дальшої розбудови?

Для того однак треба би неодному з молодих інтеліґентів визбутися згірдливого відношення до нашої мізерної господарської та культурної дійсности, того наставлення, яке у них витворюється іноді під впливом сучасної моди. Начитавшись та наслухавшись про великі »трести і концерни«, про те, що кожний повинен »носити в торністрі булаву маршала« і мати амбіції вождa — вони вважають для себе наче детронізацією, колиб їм прий-

шлося робити чорну роботу працівника маленької кооперативи, невеличкої рідної школи, або марноплатного кооперативного інструктора. Особливож, коли до великих амбіцій прилучиться ще якийсь титул маґістра, інженера тощо...

Проблєма використання в нашій дійсности і не розтрачення молодої інтеліґенції — дуже важна і варта пильної уваги.

НА КООПЕРАТИВНОМУ ЦВИНТАРИЩІ.

До РСУК пише громадянин одного містечка:

»У відповідь на запит, доношу, як член Надзірної Ради Кооперативи Н.

Згадана кооп-ва дійсно від ряду літ не проявляє жадної діяльности. Причина — як усюди по кредитових кооперативах: брак оборотових фондів. Дальшою — є в е л и к е н е д о в і р я д о к о о п е р а ц і ї, яке спричинив упадок цілого ряду кооп-ив у нашому районі внаслідок злих зарядів, крадіжей і іншого роду »манків«.

Дійсно, в цьому районі позавмирало чимало українських кооператив, так, що він робить вражіння справжнього цвинтарища.

Важкі думки насовуються при читанні таких писем. Коли правдою є, що упадок кооперативи родить в її районі зневіру до ідеї кооперації взагалі й що на такому ґрунті на довгі роки є неможлива яканебудь нова кооперативна ініціятива — то приходиться поважно застановитися над цифрою поверх 500 кооператив, які були в останніх роках викреслені з реєстру членів РСУК.

Є правдою, і годі нам не вдаритися в груди, що ми основували кооперативи в поспішному темпі, не завжди підготовивши під них, як слід, ґрунт ідейно та матеріяльно. Правдою є й те, що довголітнє толєрування системи боргування, слаба контроля на місцях та неуважний добір працівників, в сполуці з їх фаховою непідготованістю — зложилися разом на причини занепаду основаних кооператив.

Але, чи не можна би звернути більше уваги на хворі кооперативи, спішучи їм з більш видатною, ніж це було досі, допомогою, щоби не помножувати того страшного вже й нині числа 500 кооперативних одиниць?

Пятьсот одиниць — пятьсот місцевостей, в яких на довгі роки убито всі кооперативні можливости!

А в парі з тим — чи не пора нам зробити ще й другий висновок: щоби краще, ніж досі, підготовувати ґрунт під основини нових кооперативних станиць усіх типів та краще доглядати вже основаних?

ТОДІ, ЯК ГОВОРИТЬСЯ ПРО ВІДДОВЖУВАННЯ СЕЛА...

До всіх лих, що звалилися на село, грозить прибути ще одно: тягарі на сільських »майстрів«, на т. зв. домашній промисл. В новім промисловім законі (2. артикул) пропущено означення, що таке домашній або народній промисл, і на цій підставі деякі органи адміністрації й безпеченства вже починають вважати сільських майстрів і халупників за ремісників та накладати кари за виконування ремесла без ремісничої карти зі староства. Тисячі, десятки тисяч селянських родин рятували себе досі тим, що у вільних від господарства хвилях »майстрували«: той біля шкіри, цей біля дерева, глини, інший ткав, довбав, ставив хату і т. д., будь то на замовлення сусіда, чи на продаж на ярмарку. І з прадавніх давен це не вважалося ремеслом. Такі заняття не вимагали доказу уздібнення, ні ремісничої карти, з чим звязані відомі тягарі й оплати. Так було за Австрії, так було в царській, »рабській« Росії, так було й в Польщі до 15. серпня 1934 р.

Аж велика господарська заверуха до всіх ударів, що впали на село, додала ще цю одну небезпеку. Примари часів Франкової новелі »Домашній промисл« стають знову перед нами. Розуміється, що наше селянство мусить вжити всіх засобів для того, щоби прилюдно протестувати проти такої інтерпретації промислового законодавства. Одностайна акція всіх чинників, що мають звязок зі селом у цілій державі повинна увінчатися успіхом.

Не входимо в те, хто є інспіратором походу проти сільського промислу і які мотиви тут більше грають ролю (підшепти міських ремісників чи бажання староств стягнути оплати з сільських майстрів). Річ є грізна для села, як цілости, й вимагає оборонної акції.

ОБНИЖЕННЯ ЦІН ДЕЯКИХ КАРТЕЛЕВИХ ВИРОБІВ.

У вересні обнижено ціни цукру і нафти, перші середньо на 16%, другі на 20%. Залізо і вугіль — дальші важні картелеві продукти остали на далі при старих цінах. Як звичайно, так і цим разом, моментом, що приневолив картелі до уступки була аж крайня необхідність. Спад консумції цукру і нафти приняв уже такі розміри, що загрожував рентовности підприємств, а піднести рентовність можливо тільки при зниженні цін. Одначе картелі вимагають для себе рекомпенсати за зниження цін, не думаючи про поважну редукцію високих платень керовничого персоналу і под. Цукровий промисл натискає на хліборобів, доставців буряка, а нафтовий добився від уряду зниження залізничої тарифи за перевіз нафти і знижки споживчого податку від нафти. (Вправді, у звязку з цим малаби прийти ще дальша обнижка ціни нафти о 4%). Окрім того вже тепер заповідають знижку платень у нафтовім промислі — але тільки робітничих. Робітничі круги в звязку з цим заповіли страйк.

Нафтові круги є тої думки, що знижка цін не принесе збільшення оборотів нафтою, покликуючись на досвід останніх літ. Збут нафти був:

1929 року	153.9 тис. тон
1933 року	118.1 тис. тон

Мимо того, що наступила деяка знижка ціни, картель, як бачимо, є тої думки, що загальна знижка всіх цін властиво не має доторкнутися нафтових продуктів, які повинні мати спеціяльні привілеї.

ПО КООПЕРАТИВНОМУ КОНҐРЕСІ В ЛОНДОНІ.

Не можна вимагати від такого великого й тяжкого тіла, яким є також Міжнар. Кооп. Союз, щоби його конґресові ухвали відбивали дійсність і потреби кожної країни в світі, кожної союзної національної орґанізації. В Господ. Кооперативному Часописі поміщені резолюції чергового Міжнад. Кооп. Конґресу, що мав місце у Лондоні, в кінці серпня ц. р. Ті резолюції, як і тези господарської програми — носять характер дуже загальниковий, з тої вже причини, що мусять виминати блищу конкретизацію та усі спірні пункти між орґанізаціями окремих країн.

Та не в резолюціях діло, і не вони є головною метою міжнародніх зїздів. Річ у тому, що кооператори з цілого світу мають нагоду хоч раз на три роки поговорити зі собою, поділитися своїми спостереженнями та зазначити на зовні свою солідарність проти всіх противників кооперативного руху.

Наступ на громадянські свободи взагалі помітний у многих державах. Підважування основ демократичного устрою — того фундаменту новітньої культури — не могло не затрівожити кооператорів. Окірм того, що в деяких державах заатаковано самостійність кооп. руху і піддано його під безпосередню керму »авторитарної держави« — також в ін. державах зависний світ приватної торгівлі витворює атмосферу, ворожу кооперації, що виявляється головно у збільшенню її податкових тягарів. Кооперація мусить боронитися. Отже не є цілком незрозумілим те явище, що стара теза про »політичну невтральність« кооп. руху стає предметом дискусії. Виникає питання, як її розуміти, як інтерпретувати. Якраз на цьому конґресі було багато голосів в тому напрямі (що одначе не мали нічого спілього з традиційною критикою засади невтральности, веденою делеґатами совітської »кооперації«).

Друге важне питання, яке стало предметом дискусії на конґресі, це питання про рочдельські прінціпи. Було великою заслугою МКСоюзу, що перевів відповідні підготовчі студії про цю справу, формулював ті засади та устійнив авторитетно їх реєстр. Що конґрес ще остаточно не закінчив дебат над цим питанням, це, на наш погляд, матиме корисний вислід, бо розбудить дальшу дискусію і заінтересування тими питаннями в цілій кооперативній родині.

Червоною ниткою крізь конґресові дебати проскакувала проблєма модного тепер т. зв. »пляновогo господарства«. Є дуже потішаюче — що величезна більшість кооператорів вспіла вже найти правильну формулу для оцінки тої плянновости, яка в суті річи скрізь прибирає вигляд прямого державного реґулювання обміну та навіть продукції. Кооператори загально осуджують цього роду бюрократичну пляновість, обстоюючи свою власну концепцію упорядкованого народнього господарства. Тільки таке становище відповідає ідеольоґії й практичному життєвому інтересові кооперації. На жаль, траплялося, що кооператори ще не зовсім ясно усвідомлювали собі всю небезпеку, яка йде на кооперацію від т. зв. »плянового господарства« навіть у тих країнах, де в устрою держави переважають засади демократії.

Від української кооперації брав участь в конґресі дир. РСУК О. Луцький; дня 21. вересня він поінформував львівське кооперативне громадянство про перебіг конґресу у довшому, вичерпуючому рефераті.

ДОЛЯ ФРАНЦ. КООП. БАНКУ.

Літом ц. р. опінію всього кооперативного світу схвилювала до краю відомість про захитання центрального Банку (споживчих) кооператив у Франції. Найсумнішим, а до того ще компроміту-чим для кооперації було те, що причиою крізи банку було очевидне нехтування засадами кооперації. Директори банку роздали поважні суми зложених кооперативами вкладок на позички приватним капіталістичним фірмам, до чого банк зовсім не був покликаний. Велика частина тих довжників використала наївну добросердність кооператив і заявила невиплатність. Банк був близький конкурсу.

Та тут виявилася величезна життєздатність кооперативної ідеї. Великим зусиллям усіх кооператив і центральної споживчої ґуртівні вдалося врятувати важну станицю. Кооперативи і ґуртівня задеклярували поруку до 15 літ цілої квоти страт банку і на річ тої поруки зобовязалися вплачувати що року відповідні квоти. На цій основі вірителі банку погодилися розложити сплату своїх претенсій на 15 літ. Справа пішла тим лекше, що вірителями банку є здебільшого дрібні вкладники; їх число перевищує 30.000 осіб.

І з цього французького інциденту можна чимало дечого навчитись!

ЗБІЖЕВИЙ МОНОПОЛЬ В ЧЕХОСЛОВАЧЧИНІ.

Чеське хліборобство робить ті самі помилки, що німецьке, мадярське, польське і т. д. За мало в нього віри у власну орґанізацію, за багато вимог до держави. Хліборобські орґанізації, іноді навіть кооперативні, будуються на державних субвенціях, боротьба з крізою ведеться теж більше засобами державного

апарату, як власними силами громадянства. Подібний характер носять теж найновіші потягнення Чехословаччини, т. зв. плянове господарство в хліборобстві й збіжевий монополь. Перша новість полягає у тому, що згори, від міністерства хліборобства й центральної аґрарної орґанізації має виходити що-року плян засівів у цілій державі, на щастя, не примусовий, а тільки в характері поради хліборобам. Друга річ: збіжевий монополь засягає глибше в економіку господарств, бо касує вільне право скупу збіжа, передаючи його монопольно деяким фірмам і кооперативам.

Ціль монополю, як звичайно, без заміту: піднести ціни для продуцента, при незмінених цінах хліба в детайлічій продажі. Але дійсність вже нині показує дещо іншого.

Право скупу одержало створене окремо Збіжеве Монопольне Товариство. Воно веде закупи через комісіонерів, якими є переважно торгівці збіжжам, з додатком деяких кооператив. Хто скуповував би зерно, не будучи до того управненим монопольним товариством, або й хлібороби, котрі продавали би зерно таким неуправненим торговцям — можуть бути карані грошевою карою до 50.000 кч., або арештом до 6 місяців.

Комісіонери є обовязані платити за зерно ціни, означені міністерством на цей місяць. Ціни ті не є однакові, лиш залежні від якости зерна й віддалення поодиноких перебірних стацій від центрів. Якщо зерно важить менше, як приписаний міністерством стандарт, то з ціни потручується відповідна квота, залежно від того, яку специфічну вагу воно має. При кращій якости зерна — ціна відповідно вища.

Місячна ціна підвищується від серпня аж до червня; таким чином хлібороб одержує тим вищу ціну, чим довше перетримає зерно в себе.

В практиці одначе вже цієї осени виявилися хиби монополю. Перше всього, вже піднеслися ціни зерна й хліба для споживання. Монополь мав підвищити ціни продуцентові коштом зарібків посередників. Вийшло, що ріжницю ціни платитиме таки споживач. Далі виявилися труднощі від того, що комісіонерам бракує маґазинів на поміщення всього зерна й вони відсилають господарів зі зерном домів. Боротьба з торговельним посередництвом засобами урядового примусу — як з того видно, не дає бажаних вислідів.

Велике невдоволення з монополю є на українському Закарпатті, якого населення купує зерна більше, як продає. Нарікання ми на »Сруля Монополя« переповнені всі тамошні українські часописи.

Чи не краще було би прийти населенню Закарпаття з допомогою в іншій формі, приміром, урухомити деревний промисл, облегчити основування кооператив, допустити місцеве населення до праці в адміністрації і т. д.?

»ГЕКАТОМБА КОЛЄКТИВІЗАЦІЇ«.

Добрий знавець совітського господарства, Ст. Ґлясс, подає на сторінках варшавського »Господ. Перегляду« ось таке зіставлення втрат у сільському господарстві СРСР, спричинених колєктивізацією:

	Зменшення в міліонах штук	від 1928 %
коні	16.9	50,4
рогата худоба	32.0	45.4
в тім корови	ок. 13.0	ок. 42.00
вівці й кози	90.1	61.4
свині	13.8	53.0
Разом	152.8	55.2%.

Винищено отже більше половини стану худоби.

За часів НЕП-и, тобто ще в добі перед колєктивізацією, коли мужик мав трохи свободи у господарці, число худоби помалу підростало, загоюючи рани, що їх завдала доба воєнного комунізму. Ось порівнання НЕП-івського стану худоби з воєнною добою (міліони штук):

	1916	1927	1928
коні	35.1	31.8	33.5
рогата худоба	58.9	66.4	70.5
вівці й кози	115.2	132.1	146.7
свині	20.3	22.6	26.0

Чи при такому стані річи можна дивуватися, що засівна кампанія в СРСР триває замісць 10 день, як нормально в хліборобстві — місяцями. Цього року вони закінчилися 10. червня мимо всіх тракторів і інших машин, і мимо того, що весна цього року зачалася дуже рано.

ПРО »КОРПОРАЦІЙНУ СИСТЕМУ« В ІТАЛІЇ.

Богато енергії й засобів вкладається у пропаґанду т. зв. корпораційної італійської системи, яка мала би заступити собою всі дотепер відомі суспільні устрої. В суті річи однак в ширших кругах дуже мало відомо, в чому полягає суть того ладу. Тому не від річи буде коротко поінформувати читача про це питання, тим більше, що з початком цього року увійшов в Італії в життя новий конституційний закон про корпорації.

Для улекшення справи і переведення відразу анальоґії треба поставити відразу засадничі питання.

В чиїх руках є підприємства за корпораційної системи? — В руках приватних власників, які мають змогу вільної конкуренції.

Чи ініціятива підприємців звязана ким-небудь? — В засаді існує вільна ініціятива, як при вільно-капіталістичній системі.

Що-ж таке корпорації? — Це примусові станові орґанізації кожної господарської галузі, яких головне завдання дуже по-

дібне до завдань картелів з одної, а робітничих професійних союзів з другої сторони. Корпорація (прим. металюрґічного промислу) ділиться на дві частини: представників підприємців і представників робітників з дотичної галузі. До її компетенції належать головно справи праці і персоналу; в інших справах компетенції не вияснені. В управі кожної корпорації засідають представники фашистівської партії, цебто уряду. Вони вирішують справу остаточно, якщоб не було згоди між представниками капіталу і праці.

Значить — останнє й рішаюче слово має не корпорація, а держава. Тут є точка тяготи цілого устрою. Це є устрій авторитарний, державно-абсолютистичний, цебто бюрократичний.

Остаточне заведення корпорацій, яких концепція блукала досі в облаках фраз, — причинилося дуже до вияснення цілої мрачної проблєми. Нині вже ясно, що італійські корпорації — це ніяка система, що могла б претендувати на порівнювання з іншими системами, прим. з ліберальстичною системою західної Европи, або з удержавленим господарством СССР. Це в суті річи форма далеко посуненої інґеренції держави, при збереженні свободи капіталістичної ініціятиви та знесенні свободи робітничих проф-союзів.

До питання про провід в кооперації

В „Landw. Genoss-blatt" з 30. VI. 1930 р. була стаття під заголовком, які вимоги може ставити кооперація до своїх провідників. Автор ставить переважно практичні жадання до кооп. провідників, не торкаючись їх світогляду. Його думки зовсім правильні, коли він їх так формулює:

»Кожне діло стоїть і паде здебільша враз зі своїми провідниками«. В наших кооперативах є не інакше, бо й вони під справжним керівництвом стають могутніми і сильними. А в противному разі, коли не допишуть провідники, — нидіють. Провідні місця — це є довірені місця. Провідники повинні вказувати правильний шлях масі, що їх вибрала, а саме такий шлях, йдучи яким, кооператива піде вперед. Коли провідники хочуть найти цю дорогу, то мусять перевищувати масу, мусять піднестися над пересіч, мусять більше знати, як другі, щоб добре виконати свої завдання. Деякі люде мають вроджені здібности провідників і ця роля не справляє їм ніяких труднощів. Але не всі є в такому щасливому положенні. Це одначе не значить, що при добрій волі і пильній напрузі кожна людина не моглаб виробитися на провідника. Воля переборює всі перепони. Коли до цієї сильної волі додати ще й ідейне та щире відчуття обовязків, тоді успіх запевнений. Бо ж з урядом провідника злучений цілий ряд обовязків.

Безумовно, правдою є, що провідник враз зі своїм урядом обіймає ряд обовязків. Ми думаємо, що у нього навіть більше

обовязків, як в окремих членів. Але всього цього ще замало для того, щоб стати добрим провідиком. Провідник повинен мати якийсь ідеал, кооперативний світогляд, з яким буде сзнайомлювати також членів. Не одна кооперативна організація може, що правда, похвалитися великими матеріяльними вислідами, що їх завдячує практичному змислові і організаційному хистові своїх провідників. Але це її не спасе від небезпеки, звязаної з кожною неглибокою роботою. Чим більша і могутніша є організація, тим більш вона зматеріялізована. У великих організаціях провідники часто тратять звязок з членською масою. В кооперативі є тоді менше щирости й тепла, а без цього їй тяжко правильно розвиватися.

Правдою є, що кооперативний керівник мусить бути практичною людиною й мати торговельні знання. Але коли з тим практицизмом не йде в парі ідеал, то кооператива, якою він кермує, затрачує душу і стає інтересом, що мало відріжняється від капіталістичного. Ми наведемо один приклад, з якого ясно видно необхідність сполуки реалізму з ідеалізмом в кооперативній роботі. Беремо його з американського часопису: »Кооперація«. »Було дві кооперативи, що працювали в подібних умовинах, були однакових приблизно розмірів, та кермували ними два мужі неоднакової вдачі. Один, переконаний індивідуаліст, мав славу добре вишколеного техніка у свойому фаху, але про кооперацію знав дуже мало, а ще менше цікавився цею справою. Вірив тільки у спасенність метод капіталістичної торгівлі, не допускав кооператорів до співпраці в своїх ділах. Був при тім великим приклонником реклями, на яку видавав великі суми як в добрих, так і в лихих роках. — Другий — це був кооперативний борець, переконаний прихильник кооперативного виховання. Притягав кооператорів до співпраці й контролі та придержувався постанов посередніх організацій. Поза тим був дуже оборотний та вмів з ідеалізмом лучити практичний змисл.

А який був вислід? Перша кооператива в останньому річному звідомленні подала свій оборот на 6.7 тис. долярів при уділовому капіталі 49 тис. долярів; друга кооператива мала 65 тис. долярів обороту при 3.300 дол. уділового капіталу. Кошти завідування першої кооперативи виносили 11.300 долярів, тобто 16.8% обороту; кошти другої кооперативи виносили 5 тис. дол. тобто всього 7.75% обороту. Щоби збільшити приходи, перший директор мусів значно піднести ціни, а мимо того його чиста надвишка не перевищала суми 2-ох тисяч долярів; друга кооператива, в якої ціни були низькі, виказала більше як 8.000 дол. чистого доходу«.

Можна би навести ще інші числа, що підтвердять ту саму тенденцію. Але навіщо? Справа ясна, а висновки приходять самі на думку.

Засвоїти собі наш ідеал — це необхідно для всіх тих, що стають на працю в кооперації; байдуже в якій ділянці вони пра-

цюватимуть. І то тим більше, чим вище хтось займає становище і чим більша його відповідальність.

Іншими словами, повторимо стару правду: у проводі наших кооператив є кооперативний ідеал може лише чимсь невловимим, чинником, що його не дається зважити, який одначе рішає про успіх діла.

Коли кооперація була ще в початках, до неї приходили люде з освічених і вищих верств населення з мотивів чистого ідеалізму. Так було в Англії, де працювали Роберт Овен і др. Кінґ; так — і в Німеччині, де кооперацію обстоювали др. Губер, др. Шульце з Деліч, др. Пфайфер і Фр. Вільгельм Райфайзен; в б. Росії першими пропаґандистами були теж заможні і освічені люде; подібно на Мадярщині й у Фінляндії. Саме фінська інтеліґенція прийшла до кооперації тому, бо за часів підлеглости Фінляндії, російський уряд не допускав освіченої фінської молоді до добрих урядничих посад, а торгівля і промисл знаходилися в більшости у шведських руках. Також в б. Росії інтеліґенція масово втікала в кооперацію, бо за царату, подібно, як сьогодні за большевизму, політична робота була небезпечна. Та ще й тому, що москалі не мають великого нахилу до торгівлі. На російських кооперативних зїздах перед війною бували сільські торгівці, що з ідеалізму покинули свої підприємства та звернулися до кооперації. Один такий купець розповідав на однім кооперативнім зїзді, як він прийшов до того, що покинув свій блискучий інтерес і пристав до споживчої кооперації: »Я хотів вести чесне і богоугодне діло, хотів служити народові і щойно в кооперації я знайшов заспокоєння і вдоволення«.

За большевицького режіму цей кооперативний ентузіязм сильно пригас. Останні старі кооператори, що ще залишилися, були виарештувані і прогнані. Велике число російських кооператорів мусіло втікати за кордон і там коротати своє життя в нужденних умовинах. І тому тепер большевики нарікають на брак правдивих кооперативних робітників і чесних урядовців. Мимо многих шкіл для підготовки персоналу, в Росії ще ніколи не було стільки зловживань і крадіжей, як сьогодня. Це доказ, в якій великій мірі питання проводу в кооперативах є питанням осіб, а не лише виховання.

Знайти людей, опанованих кооперативним ідеалом, — таким буде завсігди найважніше завдання кооперативного руху. Від таких провідників, яких око не буде звернене завжди і головно на зарібок, але на те, що є метою руху, кооперація може завжди очікувати найкращих вислідів.

В. Тотоміанц.

ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ — ПОШИРЮЙТЕ — ЧИТАЙТЕ НАШ ЧАСОПИС!

НАРОДНЄ ГОСПОДАРСТВО

Валютарна політика*)

Валютарною політикою зовемо суму заходів, яких треба уживати, щоби валюту тримати у такому стані, в якому вона могла би найкраще виконувати свої функції мірника господарських вартостей.

Що ці фунції виконує найкраще таке грошеве уладження, яке має високий ступінь релятивної стабілізації, то безпосереднім завданням доброї валютарної політики буде в першій мірі дану стабілізацію валюти утримати і забезпечити.

Найважнішим засобом валютарної політики є відповідна реґуляція дисконтової міри, бо при її допомозі можна суму грошевого обігу достосовувати до ступня інтензивности вимінного руху в національному господарстві і в цей спосіб впливати на стабілізацію внутрішних цін, а разом з тим і валюти. З проблємою стабілізації валюти тісно вяжеться проблєма стабілізації цін, бо врешті решт стабілізація валюти тим і виявляється, що ціни на внутрішньому ринку находяться у стані релятивної незмінчивості. Колиж загальний рівень цін нагло і сильно обнижується, то це очевидно є велике лихо, але воно не все мусить мати валютарні причини, як от не має цих причин наглий і сильний спад цін, який ми недавно переживали. Причини цего спадку цін є частинно продукційні, а частинно збутові, але з валютою вони — на наш погляд — мають мало спільного і тому помилкова булаби та валютарна політика, що змагалаби до цього, щоби достосувати валюту до змінених цінових відносин якимись окремими, незвичайними і різкими заходами.

Очевидно, що валютарна політика у практиці декотрих держав не трималася цего погляду і вона уважала вказаним для свойого національного господарства, або обезцінити валюту, відриваючи її від золотої підстави, або конвертувати валюту, роблячи цю золоту підставу дещо вужчою. Всежтаки не всі відповідальні керманичі валютарної політики перенялися ідеями »маніпульованої« валюти, бо остались ще валюти, що не хочуть покинути теперішнього стану стабілізації. До цих валют належить і польська.

Справді, не находимо господарських арґументів на те, що польська валюта, яка дотепер функціонує зовсім добре, малаби відступити від золотого парітету, та в характері паперової валюти піти на спокуси збільшування грошевого обігу, який немовбито мав зменшити »грошеву тісноту« і тим способом немовбито привести значніше злагіднення господарської депресії. Накликування за збільшенням грошевого обігу, очевидно інфляційним спосо-

*) Стаття дискусійна. — Редакція.

бом, а також зі всіми наслідками інфляції, виходить від кругів, що є мабуть заінтересовані в такому розвитку валютарних справ; одначе ці круги забувають, що оправданням такої чи другої ватарної політики не може бути огляд лиш на деякі ґрупи господарських чинників, тільки цим оправданням може бути потреба національного господарства, як цілости. А потреба цілости є така, щоби валюта заховала свій теперішний стан стабілізації, бо тільки за цеї передумови можна числити на приріст капіталів дорогою ощадности, і тільки в стані стабілізації валюти є можливий здоровий вимінний рух і нормальна продукція. Отже відступлення від звязку зі золотом, за даного стану господарських і валютарних справ, є на цей час для польської валюти справою непотрібною а тому й нереальною.

Зате ширше треба розглянути справу конверзії валюти, такої, яку у себе перевела Чехословаччина, бо ця можливість всетаки від часу до часу обговорюється серед господарських кругів.

Господарським арґументом на конверзію польської валюти може бути огляд або на збільшення польського експорту, або на зменшення реального тягару всіх довгів, що були затягнені перед роком 1932.

Коли йде про експорт, то Польща веде його і так по дуже низьких цінах, а тому перешкодою для збільшення польського експорту не є її »дорога валюта«, тільки імпортові заборони, митні барієри і контінґенти, яких чейже не можна усунути ніякою »дешевою« валютою. Аджеж і так декотрі артикули експортуються з Польщі з очевидною стратою, яку покриває консумент-податник за посередництвом державної каси. Зрештою, коли йде про те, щоби ще дешевше експортувати, то треба доконче подбати, щоби також відповідно дешевше продукувати, а для цього треба зробити ось такі річи: 1) перевести дальшу обнижку відсоткової міри, передовсім для короткоречинцевого кредиту, бо теперішня відсоткова міра, якої придержуються банки (акційні $8^1/_2\%$, кооперативні 10%) є на теперішні часи все ще зависока; 2) треба облекшити вагу державних, самоуправних і суспільних тягарів, щоби було можна зменшити кошти виробництва; 3) місцями треба стиснути великанські доходи кермуючих чинників у промислі, а подекуди може і заробітні платні, бо краще погодитися на нижчу платню, ніж перестати працювати; 4) сильно протиставитися визискові картелів і в ніякому разі не створювати для них монопольного становища ані щодо продукції, ані щодо збуту, бо інакше консумент все буде визискуваний монопольними цінами скартелізованої продукції.

В інтересі експорту треба удержувати низькі ціни і низькі виробницькі кошти, треба використовувати кожну експортову можливість і шляхом договорів створити нові можливости збуту — от і все, що може робити господарська по-

літика в области міжнародньої виміни дібр, серед нинішних умов. А конверзія валюти моглаби мати за наслідок теж подешевлення виробництва, але тільки в такому разі, колиб ціни на внутрішньому ринку підносилися значно менше, ніж оскільки обнизився би девізовий курс валюти. Коли йде про момент дешевости, то вже краще проходити цей процес простою дорогою через обниження коштів продукції і суспільного доходу, ніж приводити цю дешевість через конверзію валюти, хоч правда, що ця остання обнижує кошти виробництва способом менше замітним,а тому цей спосіб не викликає такого сильного спротиву, як це буває при всяких безпосередніх обнижках коштів і доходів. У випадку конверзії вся увага господарської політики мусить бути звернена на те, щоби не допускати — по змозі — до звишки цін, бо інакше моглиби пропасти всі експортові користи, які національне господарство хотілоби мати з конверзії валюти.

Уважаємо, що, замісць експериментувати на валютарному полі, требаби наперед подбати за вирішення проблєми цін на внутрішньому ринку в тому напрямі, щоби *счезла розбіжність між цінами на поодинокі ґрупи продукції*, та щоби *замкнулися цінові ножиці*, бо доки певні продукційні ґрупи зможуть утримувати ціни вищі, ніж це є оправдано огляду на інші продукційні ґрупи, то і на далі проволікатисьме господарська депресія і на далі буде існувати стан, в якому одна ґрупа населення житиме коштом другої. Аджеж коли не переведеться замкнення цінових ножиць, то господарство хоруватиме в середині; і евентуальна конверзія валюти не буде ніяким ліком на цю внутрішню недугу. Натиск дійсности робить в области цін своє діло, і, колиб не деякі штучні перешкоди, то процес замикання цінових ножиць ішовби значно гладше, бож цілому національному господарству мусить залежати на тому, щоби утворився нормальний рівень цін у всіх областях продукції, щоби ґрупа промислових цін знизилася до ґрупи хліборобських цін і, щоби цей знормалізований рівень цін врешті устабілізувався. Держава моглаби дуже помогти загальному зрівноваженню цін, не тільки як продуцент монопольних артикулів, але також в той спосіб, що не стоялаби по стороні скартелізованих промислових ґруп і не робилаби ніяких перешкод всім тим, що хотілиби орґанізувати експорт в інтересі хліборобської продукції. Але ця справа вже не належить до валютарних питань, тільки до загальногосподарської політики.

Нам остається ще обговорити справу конверзії валюти зогляду на внутрішний тягар довгів, що були затягнені перед роком 1932.

Збільшена купна сила гроша, що повстала в результаті спаду цін, має між іншим також ту дуже лиху сторону, що сильно збільшила довжні тягарі, чим незаслужено поставила всіх давних довжників у дуже скрутне положення. Зменшені доходи і зменшені ціни відобрали довжникові у значній мірі змогу платити довги

і оплачувати відсотки, які всежтаки є дуже високі. А що справа довгів є досить загальна, бо кредитування грає дуже важну ролю в господарському діянні, тож не диво, що зі сторони пошкодованих довжників чуються голосні нарікання на такий стан і вони висувають ріжні проєкти, які малиби усунути лихо.

Ці проєкти є або валютарно-політичні, бо говориться про те, що валютарне уладження треба так зреформувати, щоби довжники могли заплатити свої довги меншевартною валютою; або вони є правно-політичні, бо говориться також про те, що — не реформуючи валюти — треба довги зредукувати, щоби довжники могли заплатити свої довги меншим числом валютарних одиниць, ніж свого часу позичили. Ці проєкти досить поширилися і оформилися у популярне гасло, що »довжник повинен заплатити свій довг або гіршими грішми, або в меншій висоті«.

Друга частина цего гасла належить до правної области і тому тут про неї говорити не будемо. Дозволимо собі одначе зазначити, що навіть при всьому розумінні тяжкого положення довжників не находимо практичного способу, яким можнаби було в обовязуючій правній системі і при орґанізованому (банковому) кредиті перевести редукцію довгів. Ця операція натраплялаби на такі практичні труднощі, що її переведення видається нам майже неможливим.

Зате, перша частина гасла, що »довжник повинен заплатити свій довг »гіршими грішми« безумовно належить до валютарних питань, бож в даному випадку йшлоби про таку реформу валюти, яка малаби на ціли піднести ціни на внутрішному ринку, бо тільки в той спосіб можнаби було облегчити довжникам сплату їх довгів. Отже звишка цін мусілаби бути завданням і наслідком реформи валюти, але це завдання стоїть в суперечності з оглядом на експорт, який не мігби знести звишки цін. Колиби в даному випадку хотілося поминути інтереси експорту і через загальну звишку цін іти за інтересом зовжників, то тоді підломлювалисьби самі підстави валютарного уладження, отже жертвувалисьби інтереси цілого господарства для інтересів довжників. Бо у валютарній площині, при конверзії золотої валюти, в ніякому разі не можна погодити інтересів довжників, які вимагають звишки цін, з інтересами експорту, який цеї звишки не може знести.

Зрештою, справа реформи валюти в інтересі довжників є вже припізнена, бо керманичі валютарної і господарської політики у Польщі стали на становищі стабілізації валюти на теперішних її підставах, а замісць конверзії валюти переводять конверзію довгів і відсотків і то так в области кредиту орґанізованого, як і неорґанізованого.

Ця конверзія переводиться, щоправда, тільки для хліборобського кредиту, але ніде правди діти, що головно хліборобство

находиться у виїмково тяжких обставинах, бо непропорціонально велика знижка цін на хліборобські продукти витворила такий стан, що хліборобська продукція працює зі стратою і тому — при не зменшених податкових тягарах — не дає змоги амортизувати позички і платити все ще дуже високі відсотки.

Конверзію валюти в інтересі довжників можна було перевести в 1932 р., бо тоді з неї моглиби мати вигоду справді пошкодовані довжники, зате в 1934 р. конверзії валюти вже не слід переводити, бо вона давалаби неоправдані вигоди всім довжникам, отже і тим, що затягнули довги вже тоді, коли їх внутрішня вартість не мінялася.

Тут виринає небезпека, що в таких умовах може легко плекатися легкодушність у затяганні зобовязань, а навіть певна антимораль з погляду обліґаційного права, бо поширювалосьби пересвідчення, що краще бути довжником, аніж ощадником-вкладником, тому, що довжникові так чи інакше все приходить якась полекша не тільки на відсотках, але вже й на капіталі.

Принявся погляд, що побільшений внутрішний тягар довгів повстав наслідком діляня вищої сили, якої не можна було опанувати навіть при великих зусиллях. Роки 1931—1932 розмежували довги щодо їх внутрішньої вартости і довги з перед цього часу конвертуються, тобто сплати розділюються на досить довгий час, а при тім помітно бнижуються відсотки. Колиж отже дається довжникові змогу сплачувати довг у довшому часі і при значно нижчих відсотках, то годі вимагати, щоби крім цього була ще в його інтересі переведена конверзія валюти, яка давалаби змогу платити довги і довший час, і при нижчих відсотках та гіршими гріхми.

Перешкодою для конверзії валюти в інтересах довжників є також факт, що значна часть кредитових умов перевелась у золотій валюті, на основі постанов польського валютарного закона про забезпечування золотих в золоті. Конверзія валюти не моглаби мати впливу на кредитові умови, що заіснували на основі виразних постанов згаданого закону, бож годі припустити, щоби закон про конверзію валюти унеможливив золоту клявзулю у своїй власній валюті, коли її задержує, за певної передумови, у чужій валюті.

Те, що треба зробити в інтересі довжників, передусім селянських, можна зібрати в ось таких точках:

1) обнизити відсоткову міру від позичок на 8%;

2) для довгів, які повстали перед р. 1932 відсоткова міра не повинна бути вища ніж 7%;

3) довги, які повстали перед р. 1932 повинні дістати довший і вигідніший час сплати, на основі порозуміння довжника з банком;

4) кредитові установи не повинні платити від вкладок більше ніж 5%;

5) вклади, які були вже перед р. 1932, повинні бути виплачувані тільки згідно з пляном сплачування позичок, про які була

мова в точці 3. Це тільки на той випадок, колиби кредитові установи цього потребували.

Обниження відсоткової міри від позичок є тепер дуже актуальне, бо краще й вигідніше дати довжникові змогу платити невисокі відсотки, аніж безрадно дивитися, коли він їх взагалі не платить. Акційна банковість з власної ініціятиви обнизила відсотки від позичок на $8^1/_2\%$. Меншу ініціятиву повинна виявити у справі відсотків також українська кооперативна банковість, щоб не ждати на інтервенцію влади, яка напевно накаже обнизити відсотки від позичок.

З усього, що ми говорили про конверзію польської валюти, треба зробити висновок, що — на наш погляд — не слідби цеї валюти конвертувати, бо за тим не промовляють ані потреби експорту, ані потреби господарства як цілости.

Врешті треба зазначити, що колиби економічне життя у Польщі і на далі погіршувалося, то це може спонукати владу змінити погляд на стабілізацію своєї валюти, або просто може вимусити таку чи іншу валютарну політику, так само, як поліпшування економічного життя буде узагальнювати пересвідчення, що валюту треба тримати здалека від експериментів.

Ілярій Ольховий.

З ЖИТТЯ УКРАЇНСЬКОЇ КООПЕРАЦІЇ

Огляд однорічної праці кооператив з району ПСК у Калуші за 1933 рік.

(Продовження).*

6. Рахунок оборотів.

рахунок	Сумарично прихід	Сумарично розхід	Пересічно на 1 коопер. прихід	Пересічно на 1 коопер. розхід
Товарів	853.984,60	761.734,62	12.027,95	10.728,65
С. г. продук.	130.869,76	121.291,48	1.843,23	1.708,37
Трафіки	56.699,31	54.370,87	798,58	765,78
Молочарні	35.964,43	26.254,38	506,54	369,78
Арт. с. г. потр.	3.002,95	2.865,71	42,29	40,36
Борг. с. г. потр.	1.408,29	283,60	19,84	3,99
Кошт. прод.	569,29	8.833,24	8,02	124,41
Тов. кредиту	150.283,38	165.975,95	2.116,67	2.337,68
Гот. кредиту	100.230,79	100.007,08	1.411,70	1.408,55
Уділів	3.049,64	3.486,89	42,95	49,11
Зап. фондів	13.663,22	16.284,16	192,44	229,35
Инші рки.	80.658,28	170.312,10	1.136,04	2.398,76
	1,430.383,94	1,431.700,08	20.146,25	20.164,79

* Гляди: Кооп. Республика ч. 9.

Повищий рахунок оборотів виказує, що уділи зменшилися о 6.16 зл. пересічно на одну кооперативу, запасні фонди також зменшилися по 36.71 зл. в пересічі на 1 кооп. В готівкових кредитах нема майже ніякої зміни, але зате зменшилися товарові кредити о 15.692,57 зл. загально, або 221,01 зл. в пересічі на 1 кооп.

Пересіч торгів товарами виносить 12.027,95 зл. на 1 кооп. (Калуш — 13.546,99 зл., Войнилів — 7.294,35 зл., Рожнітів — 12.877,38), тимчасом як таж сама пересіч виносила 1932 р. — 11.937,86 зл., 1931 р. — 15.115,15 зл., 1930 р. — 20.452,31 зл., 1929 р. — 24.195,05. З цього видно, що торги в порівнанні з 1932 р. устабілізувалися (збільшення — 0,9%). Як взяти під розвагу окремі райони ПСК., то видно, що в них оформилося відношення торгів 1933 р. до торгів 1932 р. дещо відмінно, бо: Калущина виказує зменшення о 3,2%, Войнилівщина — зменшення о 0,8%, зате Рожнітівщина виказує збільшення торгів о 5,3% в порівнянні з торгами 1932 р.

Загальна сума оборотів виносить 2,862.084,02 зл. або 40.592,73 зл. пересічно на 1 кооп. супроти такоїж загальної суми оборотів з 1932 р. в квоті 3,695.915,05 зл. і пересічи 47.383,58 зл.

7. Оборотові засоби, льокації, майно.

Власні оборотові фонди складалися:		1933 р.	1932 р.
із запасних фондів	203.441,70	71,7 проц.	72,9 проц.
із уділів	68.121,63	24,0 „	23,7 „
із білянсових надв.	12.320,19	4,3 „	3,4 „
Загально:	283.883,52	100,0 проц.	100,0 проц.

Власне майно, як вище його виказано, належить поменшити о суму білянсових недоборів в квоті 12.216,27 зл. Таким робом власне майно виносило дійсно **271.667,25 зл.**

На чуже майно складалися:		1933 р.	1932 р.
готівк. кредити	76.291,15	57,7 проц.	49,9 проц.
товар. кредити	46.603,60	35,2 „	39,7 „
інші р—ки	9.402,04	7,1 „	10,4 „
Разом	132.224,79	100,0 проц.	100,0 проц.

Поділ майна в пересічи був такий:

	на 1 кооп.		на 1 члена	
	1933 р.	1932 р.	1933 р.	1932 р.
власне	3.826,30	3.892,95	23,72	27,42
чуже	1.862,32	2.135,99	11,55	15,04

Після районів майно в пересічі на 1 кооп. ділилося так:

	1933 р.		1933 р.	
	власне	чуже	власне	чуже
Калуш	4.645,71	2.270,49	4.717,73	2.898,49
Войнилів	2.396,07	1.493,05	2.496,03	1.672,85
Рожнітів	3.482,20	1.445,80	3.036,83	1.583,66

Пересіч головних складових частин власних оборотових фондів була:

	на 1 кооп.		на 1 члена	
	1933 р.	1932 р.	1933 р.	1932 р.
уділи	959,46	950,46	5,95	6,70
запасні фонди	2.659,38	2.923,31	17,76	20,59

Відношення власного майна (устійненого по відчисленні біляньсових недоборів) до чужого виносило 1 : 0,48. Це відношення в 1932 р. виносило 1 : 0,54, в 1931 р. — 1 : 0,77, в 1930 р. — 1 : 0,92.

Власні фонди займали 67,26% всіх оборотових фондів, тимчасом як в 1932 р. це відношеня виносило 56,30%.

Поділ готівкових кредитів після жерел акредитування був такий:

ПСК. (з фонду »Жертви повіни«)	3.883,52	5,1%
кооперативні установи	14.026,57	18,4 „
інші укр. просв.-культ. установи	8.073,—	10,6 „
громадянські установи (церкви і пр.)	4.328,06	5,7 „
приватні особи	23.760,20	31,2 „
інші чужі гроші	22.147,80	29,0 „
Разом	76.219,15	100,0%

З товарового кредиту кооперативи користали:

в ПСК. і його філіях	36.951,54	79,3%
в других кооперативних установах	594,93	1,3 „
в приватних фірмах	9.057,13	19,4 „
Разом	46.603,60	100,0%

Поділ льокацій був такий:

Уділи в ПСК.	47.990,42	75,5%
Уділи в Укр. банку (12 кооп.)	675,—	1,0 „
Уділи в Раймолочарнях	7.744,61	12,2 „
Уділи в інших кооп. установах	3.494,70	5,5 „
Промислова позичка ЦС	1.111,75	1,8 „
Позичка »Просвіті« (3 кооп.)	50,—	0,1 „
Вкладки ощадности (3 кооп.)	1.495,53	2,3 „
Державна позичка (43 кооп.)	1.007,40	1,6 „
Разом	63.569,41	100,0%

Уділи в ПСК. творили 17,6% власних оборотових фондів (в 1932 р. — 16,6%, в 1931 р. — 13,8%).

Кооперативи користали з товарового кредиту в ПСК., який-то кредит в порівнанні з вплаченими до ПСК. уділами в поодиноких районах представлявся так:

Калуш	23.707,55	29.639,16	80%	100%
Войнилів	5.733,37	6.408,11	89 „	122 „
Рожнітів	7.510,62	11.943,15	64 „	88 „
Загально	36.951,54	47.990,42	77%	96%

Як видно з повищого, відношення кредитів в ПСК. до зложених уділів в деякій мірі покращало в порівнанні з 1932 р., а ста-

лося це наслідком редукції кредитів в ПСК., бо пересічний товаровий кредит 1 кооперативи в ПСК. виносив:

	1933 р.	1932 р.	зменш. в %
Калуш	677,36	903,11	25%
Войнилів	388,22	432,95	10 „
Рожнітів	357,65	533,88	33 „
Загально	520,44	622,55	17%

Значну частину фондів ульокували кооперативи в нерухомостях, а саме квоту: 122.203,10 зл. Риночна ціна цих нерухомостей після оцінки була дещо менша, бо 105.530,— зл. На нерухомости складалося:

будинків на власних площах	23
будинків на чужих площах	8
будинків в тракті будови	2
будівельних площ без будинків	7
господарських забудовань	3
будівельні матеріяли	3
орне поле	2,5 гектара

Вичислені нерухомости були в 42 кооперативах.

Обезпечення від вогню нерухомостей виносило квоту 88.317,—, обезпечення товарів від вогню в 16 кооп. на квоту 23.272,— зл., обезпечення товарів від влому в 7 кооп. на квоту 6.968,—з л. Обезпечення товарів від влому було лиш в 7 кооп. тому, що прочі в значній мірі стерегли крамниць або при помочі найнятих нічних сторожів або в цей спосіб, що крамарі ночували в крамницях. Всеж таки в 13 кооп. мали місце крадіжі ізза вломів, які принесли тим кооперативам шкоди на квоту: 3.211,73 зл.

В господарських машинах і в госп. знарядах для спільного вжитку членів було ульоковано 4.598,49 зл.; а на ці машини і знаряди складалися:

трієри	8	терлиця	1
ручні молотілки	2	бочки до гноївки	2
млинки до збіжа	3	машинки до кукур.	2
сіножатні борони	2	сонди	15
плянети	4	геґари	2
плужки	7	трокари	6
шатківниці	5		

(Далі буде). **І. Ступницький.**

(На основі матеріялу, приготованого організаційним відділом ПСК.).

З УКРАЇНСЬКОГО КООП. РУХУ НА ЗАКАРПАТТІ.

В Мукачеві відкривається споживча кооператива під фірмою »Наше Дружество«. Має гарний льокаль в дуже доброму місці.

Дня 16. жовтня о год. 18.35 до 18.50 виголосить в кошицькому радіо інж. В. Чапля виклад по українськи на тему: »Як закладати кооперативи по селах«.

РОЛЯ ЖІНКИ В КООПЕРАЦІЇ.

(З резолюцій Укр. Жіночого Конґресу в Станиславові 1934 р.).

У. Ж. К. вважає, що господарський розвиток нашого народу повинен іти шляхом розбудови української кооперації й активної участи в ній жіноцтва і тому взиває загал українського жіноцтва вступати масово в члени кооператив і піддержувати свою кооперацію через збут і споживання.

У. Ж. К. стверджує, що українська кооперація, яка власними силами створила один ідейний орґанізаційний центр: РСУК у Львові, має право задержати й надалі свою орґанізаційну окремішність.

У. Ж. К. вважає потрібним вести кооперативну пропаґанду між жіноцтвом. Для зорґанізованого переведення цього завдання слід творити кооп. секції при жіночих орґанізаціях, які в нас будуть виконувати ролю кооперативної Ґільди, централею яких має бути Секція при Головному Виділі Центрального Жіночого Т-ва »Союз Українок« у Львові. Для належного розуміння кооперативних ідей доручає У. Ж. К. українському жіноцтву познайомитися з кооперативною літературою, доповнюючи бібліотеки книжками з цього обсягу, як також передплачувати часописі Г. К. Ч., Кооперативну Родину, Кооперативну Республику, Сільський Господар, Нову Хату та Жіночу Долю.

У добу сучасної економічної кріз необхідна є розбудова дальших жіночих кооператив, які охоплювалиби виробництво й збут жіночої продукції, а разом із цим створювалиби й нові варстати праці для жінок. У тій цілі У. Ж. К. взиває Кооперативну Секцію Союзу Українок у Львові й РСУК. склкати нараду кооператорок, яка подалаби напрямні дальшої розбудови цих кооператив.

У. Ж. К. домагається для жінок належних місць у проводі кермуючих орґанів кооператив.

У. Ж. К. вважає підтримку існуючих українських промислових підприємств і творення нових незвичайно важливим завданням жіноцтва. У. Ж. К. стверджує, що невідкличним обовязком жіноцтва є без застереження перестерігати клич »свій до свого« та поручає українським жіночим орґанізаціям контролю над переводженням цього клича в життя.

З КООПЕРАТИВНОГО СВІТУ

Відношення жидівських союзів до справи упорядкування сітки кредитових кооператив

Ініціятива Кооперативної Ради в справі упорядкування сітки кредитової кооперації, про що ширше писалося в попередньому числі »Кооперативної Республики«*), в першу чергу має на оці жидівську кредитову кооперацію, при чім у звязку зі справою упорядкування мережі кредитової кооперації ставиться питання про сконцентрування цілого жидівського кооперативного руху в одному Союзі, замісць теперішніх чотирьох, зглядно трьох, (недавно основаному другому жидівському Союзові у Львові, що мав право ревізій на один рік, не продовжено цього права).

В орґані варшавського Союза жидівських коопер. товариств „Ruch Spółdzielczy“ ч. 7. за липень 1934. читаємо, що на пер-

*) Гл. ч. 9. за б. р ст. 288—293.

шому засіданні Кооперативної Ради в новому складі і на відбутих представниками цього союза конференціях з провідником Кооперативної Ради »зазначилася виразна тенденція реформи кооперативного руху і санування відносин на жидівському відтинку. Зарисовується виразна тенденція і можливість удержання тільки одного жидівського союза, а це під умовою трактовання справи жидівського руху, як проблєми краєвої, а не територіяльної, або вузько союзної«.

В цій справі відбулася конференція п. провідника Кооперативної Ради з репрезентантами трьох жидівських союзів. В конференції взяли участь від Союза жидівських товариств др. Г. Парнас, від львівського Загального союза посол Г. Розмарін і др. Ротенштрайх, від Варшавського союза купецьких кооператив дир. А. Екерман.

„Ruch Spółdzielczy" подає такі інформації про перебіг конференції:

Реферат про відносини в міській кредитовій кооперації, зі спеціяльним узглядненням жидівської кооперації, виголосив др. Коляковскі, з рамени Кооп. Ради. Референт подав, що серед обєднаних в союзи міських кредитових кооператив, 886, або близько 50%, належить до жидівських союзів, отже на думку референта є тут пересичення.

Жидівські кредитові кооперативи референт ділив на суспільні, що концентрують у себе жидівський міщанський елємент, і кооперативи фамілійні, що свій приватний інтерес укривають під кооперативною фірмою, концентруючи у себе польських або українських селян. Розміщення кооператив вказує, що інтереси жидівських союзів перехрещуються та заходить шкідлива конкуренція кооператив і союзів.

Провідник Кооперативної Ради п. Поміяльський, навязуючи до стверджених референтом фактів, апелював до Союзів, аби старалися у власному крузі ділання і в порозумінні між собою розвязати ті проблєми, в противному разі станеться це дорогою зарядження. З осібна ходить про означення понять: що то є суспільна кооператива, що то є кооператива жидівська, яка кооператива має рацію існування, яке має бути насичення кредитових кооператив у відношенні до числа жидів в містах, відповідаюче потребам і здоровим відносинам.

В справозданні з конференції, уміщеному в орґані львівського Загального Союза „Przegląd Spółdzielczy" (ч. 8. з 1. 8. 1934), цей апель провідника Кооперативної Ради передано інакше, з опущення погрози, що, як не дійде до розвязання порушених в рефераті дра Коляковського проблєм, в порозумінні між собою жидівських союзів, то це станеться дорогою зарядження. Взагалі справоздання „Przeglądu Spółdzielczego" значно ріжниться від справоздання „Ruchu Spółdzielczego" причім „Ruch Spółdzielczy" висуває в справозданні на перший плян справу сконцентрування жидівського кооперативного руху в од-

ному Союзі, видимо співчуваючи цій справі, а „Przegląd Spółdzielczy“ виявляє неприхильне відношення до цієї справи.

Подаючи нижче дальший перебіг конференції, користаємо для цього зі справоздання обох орґанів.

В дискусії перший забрав слово представник львівського Загального Союза др. Ротенштрайх, звертаючи увагу, що жиди в Польщі становлять около 50,0% в торговлі, тому мусіли витворити відповідну сітку кредитових кооператив, що помагають в торговельних трансакціях. В дійсности жидівських кредитових кооператив є значно менше, ніж виказує статистика, бо, в наслідок господарської кризи, торговельні обороти зменшилися і багато кредитових кооператив попали в ліквідацію.

Другий представник львівського Союза, др. Розмарін, остерігав перед форсовною ліквідацією жидівських кредитових кооператив, що не належать до рев. союзів, бо хоч цей кредитовий апарат і не є здоровий, але він існує, сповняє певну господарську функцію й форсовна ліквідація цього апарату могла б відбитися шкідливо на кооперативах, під оглядом суспільним потрібних. Є за зменшенням на поодиноких теренах »кредитівок« (в знаках наведення), але це зроблять Союзи самі, тим більше, що мають Унію. Далі др. Розмарін з цілою рішучістю заявився проти ідеї одного жидівського Союза і орґанізаційного монополю, доказуючи його шкідливість: »Орґанізаційний монополь вбиває всяку ініціятиву, впроваджує неповоротність й бюрократію, відтручує людей від праці, вбиває запал в діячах«. Тому др. Розмарін перестерігає перед порадами тих, хто підсуває плян створення тільки одного ревізійного Союза для жидівських кооператив«.

Репрезентант Союза купецьких кооператив звернув увагу на факт, що життя і так зліквідувало багато кооператив, а статистичні дані не є вже тим висловом фактичних відносин.

Др. Г. Парнас, репрезентант Союза жидівських кооперативних товариств, пригадав, що цей Союз від першої хвилі боровся з аномаліями руху. Існуючі в Союзі норми творення і приняття кооператив показалися слушними і залагоджують проблєму жидівського руху. Одначе після 1928 р. Союз цей перестав бути єдиним союзом жидівських кооператив і не міг запобігти дезорґанізації і антисуспільним явищам руху. При цім др. Парнас заявив, що Союз буде щасливий, коли його досвід і його програма знайдуть нарешті можливість реалізації, при співпраці всіх союзів.

Зрештою всі репрезентанти жидівських союзів заявили готовість шукати розвязання справи дорогою взаїмного порозуміння.

Провідник Кооперативної Ради, реасумуючи перебіг конференції, ствердив, що зібрані погоджуються на те, що оздоровлення жидівського кооперативного руху вимагає зменшення на

поодиноких теренах кількости кредитових кооператив дорогою лучення (фузії) здорових кооператив; що нові кредитові кооперативи можуть аж тоді бути приняті до союза, коли Кооперативна Рада дасть на це згоду; що належить здоровим кооперативам, котрі не належать до ревізійних союзів, поручати приступлення до властивих союзів; що за жидівську кооперативу належить уважати таку, що має найменше 70,0% членів жидів. В кінці провідник Ради висловив сподівання, що до кінця жовтня союзам удасться перевести фузію кооператив на терені та освідчив, що відносно дальшого ходу справ буде порозуміватися з д-ром Парнасом, як членом Кооперативної Ради.

Цікавий відгомін знайшла ця конференція в орґані львівського Загального Союза „Przegląd Spółdzielczy“ ч. 7. з дня 1. VII. 1934.

Читаємо тут: »Забираємо голос в засадничій справі, хоч може хтось, незадоволений з нашого засадничого становища, котре кидає світло на пляни, подиктовані скрайнім еґоїзмом, буде старатися арґументувати, що кооперативний централізм є добрий, але тільки тому, бо він сподівається керувати ревізійним Союзом, котрий одержить монополь, зглядно тому, що його ревізійний Союз убігається о ревізійно-орґанізаційний монополь в жидівській кооперації«... »Жидівському кооперативному рухові загрожує монополізація, бо деякі діячі пропаґують централізацію жидівського кооперативного руху не в інтересах справи, а щоби одержати для свого Союза ревізійний монополь« (підчерк. наші — А. Ж.).

З цієї цитати, у звязку зі становищем, яке на конференції жидівських Союзів в Кооперативній Раді зайняв представник Варшавського Союза жидівських товариств др. Парнас, виходило б, що власне цей Союз, в особі др. Парнаса, змагає до зцентралізування в своїх руках цілого жидівського кооперативного руху, до ревізійно-орґанізаційної монополізації жидівського кооперативного руху.

Далі автор статті доказує шкідливість централізації і монополізації кооперативного руху взагалі і спеціяльно в приміненні до жидів, які знаходяться в особливих умовах існування, арґументуючи становище, заняте представниками Загального Союза на конференції в Кооперативній Раді.

— — — — — — — —

Справу упорядкування мережі жидівської кредитової кооперації, як також справу централізації чи децентралізації жидівського кооперативного руху уважаємо внутрішніми жидівськими справами, до яких не маємо потреби втручатися. А реферуємо ці справи на сторінках нашого орґану для того, щоб наш кооперативний загал знав, які проблєми ставить життя перед жидівськими кооператорами, бо дещо з того, що мають зробити у себе жиди, під напором третіх чинників, треба б і нам зробити;

наприклад — упорядкувати сітку нашої кредитової кооперації й доцільно уплянувати дальшу орґанізаційну працю розбудови кредитової кооперації, не ждучи на інтервенцію тих третіх чинників. А. Ж.

УСПІХИ КООПЕРАЦІЇ В ЧЕХОСЛОВАЧЧИНІ.

Щойно виданий 37-ий звіт з діяльности Центрального Союзу сільсько-осподарських кооператив в Празі представляє особливий інтерес. В ньому, поза даними про діяльність вище згаданого найбільшого кооперативного союзу Чехословаччини, знаходяться також відомості відносно успіхів кооперації в республиці в загалі. На 1. січня 1934. року в Чехословаччині функціонувало 17.583 кооперативи (супроти 17.488 в попередньому році). Мім цими кооперативами було:

1. Кредитових: системи Кампеліка (Райффайзена)	5.630
системи Шульце-Деліча	2.186
2. Сільсько-господарських	5.490
3. Споживчих	1.641
4. Ремісничих робітничих	1.461
5. Будівельних	1.641
6. Інших	134
7. Кооперативних союзів	49

Колиж додамо, що у згаданих вище кооперативах є тепер, по думці знавця чеохсловацької кооперації Фр. Модрачка[1]), — біля 3.400.000 членів, то важне значіння кооперативного руху в Чехословаччині мусить бути признане цілком безсумнівним.

Зі згаданої кількости кооператив більш, ніж 4.000 обєднано в Центральному союзі. Останній являється не тільки Центральною касою для обєднаних в ньому кооператив, але є також Ревізійним союзом й центром культурної кооперативної роботи, як і впливовим чинником в царині кооперативної торговлі.

Як Центральна каса, згаданий Союз користується довірям вкладчиків, які зложили на 1. січня 1934. року до Центрального союзу біля 720 міліонів чехословацьких корон.

В порівнанню з попереднім роком спостерігається зменшення сальда вкладів на 35 міліонів кч. Таким чином, зменшення загальної суми вкладів Центрального союзу, в порівнанню з попереднім роком, треба признати незначним.

Цікаво, що вклади, знесені до кредитових кооператив, що є членами Центрального союзу, досягали на 1. січня 1934. року 2.185 міліонів кч., тобто т р і ч и перевищували решту вкладів в Центральнім союзі, а порівнюючи з 1929. роком (роком початку кризи) були навіть на 90 міліонів кч. вищі.

Що торкається позичок, виданих кредитовими кооперативами, обєднаними в Центральному союзі, своїм, членам, то на 1. січня 1934. року загальна їх сума мало що не досягла 1.500 міліонів кч., виявляючи таким чином тенденцію до збільшення«.

Позички, уділені Центральним союзом своїм членам, досягли на 1. січня 1934. року 449 міліонів кч., при чому і в даному випадку помічається, від початку кризи щорічне невеличке (2%) збільшення уділених позик. Центр. союз систематично стремить до зменшення відсотка від позичок, що стоїть у тісному звязку з відсотковою стопою, яку платить сам союз від вкладок. Згідно з законом з 1932. року кредитові установи Чехословаччини не мають права платити від вкладок більше, як 4%. Це дозволяє членам Центрального союзу користуватися дешевим кредитом, тому що Центральний союз вперто стремить до того, щоб відсоткова стопа, що платиться від вкладок та побирається

[1]) Земєдєльске Дружстевні Лісти, 1934., V. 11.

від позичок вагалася в межах $1^1/_2\%$. Часто-густо трапляється, що це вагання не перевищує $3/4\%$. Це великий успіх. Велике кооперативне добродійство.

Що до культурної праці Центрального союзу, то він видає кілька часописів, які не тільки підтримують звязок між Центральним союзом та його членами, але також трактують загальні питання кооперації та сільського господарства.

В тісному звязку з Центральним союзом є діяльність Високої кооперативної школи, що має метою підготовляти для кооперації висококваліфікованих працівників. В 1933. році закінчило школу 26 слухачів.

Ревізійна діяльність Центрального союзу виявилася в 1933. році у виконанню 2.415 ревізій, що їх перевело 25 ревізорів.

Торговельну діяльність Центральний союз переводить за посередництвом спеціяльно утворених при ньому та від нього залежних організацій. До цих останніх відносяться: »Кооператива« і »Аграсоль«, що торгують хліборобськими продуктами й необхідними для господарства предметами, а крім того організації для продажі худоби та молочарських продуктів. Всі ці організації продали протягом 1933. року продуктів на суму біля 875 міліонів кч.

С. Б—ський.

З УКРАЇНСЬКОГО НАУКОВОГО ЖИТТЯ ЗА КОРДОНОМ.

ДОСЛІДИ З СОЦІЯЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ ЗАКАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ.

(Справоздання з праць семинаря для вивчення соціяльної економіки Закарпаття в Празі за 1933 р.).

Відомо, як мало знаним краєм є Заакрпаття взагалі, а під оглядом соціяльно-економічним тим більше*). І коли на Українськім Університеті в Празі відкрився семінар для вивчення соціяльної економіки Закарпаття — його вітало громадянство своєю постійною увагою і участю в ньому.

Семінар, що ним керує проф. О. Мицюк, розпочав свою працю дня 11. березня 1933 року і перервав її на літні ферії дня 27. травня тогож року. За цей короткий час відбулося пять засідань, на яких заслухано і продискутовано шість докладів. На засіданнях семінару було присутніх біля 100 осіб — пересічно 20 осіб на одне засідання — і то людей переважно з закінченою вищою освітою. Семінар отже набрав характеру наукового товариства, а рівень дебат був на тій висоті, що є характеристичною для наукових асоціяцій. Про кожне засідання семінару зявлялося коротке справоздання в пресі, а то: в »Укр. Тижні« — Прага, та в »Українському Слові« — Ужгород. Один з докладів, зачитаних на семінарі, а саме доклад інж. М. Кушніренка, вже видрукований в такому поважному органі, як „Slovanský Přehled“ — Прага (ч. 5—6 за 1933), другий — інж. Гордієнка — друкується в »Народописнім Вістнику«; крім того обидва ці доклади друкуються в укр. мові в ужгородській »Підкарп. Русі«. Таким чином семінар соціяльної економіки за короткий час виконав значну працю, що не лишилася лише в стінах Українського Вільного Університету, але й в значній мірі помогла встановленню правдивих, науково-об'єктивних даних і висновків (поглядів) про т. зв. »підкарпаторуську« проблему

*) З уваги саме на це містимо в нашому журналі згадане справоздання, хоч — ізза технічних перешкод — зі значним спізненням, — в переконанні однак, що виконана семінарем праця має більше чим актуальне, — триваліше значіння і вартість. Тим то й досі вона не втратила наукового інтересу до себе, представляючи собою найновіші всежтаки досліди в ділянці соц. економіки Закарпаття. Віримо, що це справоздання причиниться, а може й спонукає наших читачів ближче заінтерисуватися й пізнати той закуток України. Студії з цієї области будуть дуже витані в нашому журналі. — **Ред.**

в колах українського, чеського, а почасти, навіть, й всесловянського суспільства.

Спинимося на кожному зі згаданих пяти засідань зокрема.

Першим був доклад керовника семінару — проф. О. Мицюка на тему »Народностна статистика кол. Угорської, тепер Підкарпатської Русі в XIX. та XX. століттях«.

Виклад цей був зачитаний і продискутований дня 11. березня 1933 р. Зміст викладу: статистичні обчислення національного складу людности в ріжнонаціональних державах завжди мають ріжного роду перешкоди та утруднення. Це саме було й з обчисленням української людности в Угорщині. Через несвідомість тої людности спочатку за критерій приналежности до русинів (с. т. українців) брали приналежність до греко-католицької віри. В другій половині XIX. віку приходять тодішні вчені до переконання, що той критерій непридатний, бож зовсім не кожний греко-католик є русином. Від 1880 р. в основу національних обчислень кладуть матірню (рідну) мову. Але й цей новий критерій робить офіційні дані про кількість українців не цілком вірогідними. Не відомо було, куди прирахувати т. зв. »словяків« — с. т. проміжну ґрупу між українцями й словаками. Безрадними були в цьому питанню не лише статистики, але й фільольоґи. Це були труднощі обєктивного характеру. Але при цій проблємі заходили ще й трудности субєктивного характеру. А саме: перед світовою війною освічені верстви автохтонної людности прираховують себе до мадяр. Офіційній мадярській статистиці людности роблено закид, що вона є на послугах у мадярського режиму, виконує його завдання і не є науково-обєктивною. За чесько-словацького режиму зустрічаємося з пресією адміністрації, щоб автохтони не писалися українцями. Ця пресія викликує тільки непотрібне подражнення. За даними чесько-словацької статистики за десять літ — від 1921 до 1930 р. приріст українського населення (в сучасних межах Підкарпаття) виносить 74.682 душі. Частину того приросту можна віднести на рахунок припинення еміґрації до Америки, але всежтаки цей десятилітній приріст за Чехословацької Республики більший, як за останніх півстоліття мадярського режиму.

Дня 25. березня 1933 р. відбулося друге засідання семінару, присвячене основній галузі підкарпатського господарства — скотарству: (»Соктарство Підкарпат. Руси в р. р. 1910—1930«). Докладчик, — доцент Укр. Госп. Академії в Подєбрадах Вікт. Доманицький, подав динаміку розвитку скотарства на Підкарпатті, ілюструючи свої твердження картоґрамами та діяґрамами. Скотарство Підкарпаття в щорічнім народньо-господарськім прибутку Підкарпаття дає до пятисот мільйонів корон чес., себто більше, як виноградництво, що дає біля 120 мільйонів к. ч., і більше, як садівництво, що дає по-над сорок мільйонів к. ч. в рік. Першорядна роля скотарства в народнім і в приватнім господарстві Підкарпаття підтверджується ще й тим, що за даними проф. Брдліка воно постачає господарям навіть в Потиській низині — 73 проц. всіх грошових прибутків з господарства. Скотарство Підкарпаття не конкурує зі скотарством історичних земель Чеськослов. Республики, але його доповнює. Напр., р. 1931 історичні землі Чеськослов. Республики ввезли зза кордону тваринних продуктів на девятьсот пять мільйонів Кор. ч., — з того продуктів рогатої худоби на 323 міл. кор. Цей дефіцит республики може покрити Підкарпаття ширшим розвитком плекання рогатої худоби та овець. Крім того Підкарпаття має особливо сприятливі природньо-історичні умови для плекання молодняку (молоді коні гуцульської породи, молоді корови, молоді воли, молоді самці). Цей молодняк Підкарпаття може постачати в долинні господарства інших районів республики. І цього завдання не може перейняти на себе скотарство історичних земель Чесько-словацької Республики. Мимо того скотарство Підкарпаття занепадає (не поспіває за розвитком людности). На 1000 душ населення проти 1910 р. припадає в р. 1930: рогатої худоби на 24 проц. менше, овець — на 43 проц., свиней — на 10 проц., кіз — на 56 проц. менше. Лише конярство розвивається рівнобіжно зі зростом людности.

Дня 29. квітня 1933 р. відбулося третє засідання семінару. Був зачитаний доклад інж.-екон. М. Кушніренка на тему: »Соціяльно-економічний побут долішняків на підставі анектного обслідування с. Горинчова«. Корреферент д-р В. Орелецький провів порівняння з вислідами такогож обслідування над

одним буковинським селом. Доклад інж. Кушніренка є вислідом анкетного обслідування с. Горинчова, старанно переведеного інж. Кушніренком по програму проф. О. Мицюка. Програм цей вимагає зібрати точні відомости: 1) про загальні умови життя — 12 запитів; 2) про родинно-популяційні — 12 запитів; 3) про сільську громаду — 18 запитів; 4) про господарство — 36 запитів; 5) побут — 14 запитів; 6) культуру — 11 запитів і, нарешті 7) про санітарно-гігієнічний бік сільського життя — 45 запитів. Разом анкета містить в собі 152 запити. Зібрані інж. Кушніренком і оголошені на засіданні семінару відомости представляють із себе всебічний образ суспільно-господарських відносин в селі долинної зони (потиської низини) Підкарпаття. Обслідування це фіксує пережитки давньої минувшини в побуті селян, розкриває сьогоднішній соціяльно-господарський склад всієї людности на селі, відмічає деякі новаторства (поступові початки). З пережитків минувшини цікаво було довідатися про стан господарства в урбаріяльнім маєтокві; в психіці селян — про забобон, що буцімто ремісництво та торгівля — то не діло русинів. Зі сучасного стану вражає відсутність в селі кооператив і церковний розкол. Констатуються факти обмежень в продовженні роду — явище сумнівної вартости. Однак поруч з тим зазначуються і факти відрадних новаторств (поступових початків), як от піонірство в справі інтенсифікації господарки: передові ґазди набувають вже й штучні погної, в селі зявилася одна яма для збирання мочівки та гноївки (раціональне схоронення гною-обірнику)...

Корреферент д-р Орелецький сконстатував подібність даних інж. Кушніренка з даними, здобутими ним самим в буковинському селі. Сконстатована подібність зясовується одноплемінністю укр. людности Підкарпаття й Буковини, з осібна тим, що долішнянська зона (потиська низина) Підкарпаття кольонізувалося колись між іншим й буковинцями. Резюмуючи дискусію по докладу, керовник семінару проф. О. Мицюк пікреслив значіння анектних обслідувань селянського життя. Вони дають матеріял для наукових праць про край в майбутнім і наводять на чергові завдання правильної соціяльної і економічної політики на селі в наші дні. Доклад інж. М. Кушніренка вже друкується в органі „Slovanscý Přehled". (Кінець буде). **В. Доманицький.**

ГОСПОДАРСЬКА ХРОНІКА

З ГОСПОДАРСЬКИХ ВІДНОСИН НА РАДЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ.

(Осіння сівба і старий урожай. Хлібозаготовки і хлібоперевозки).

У двадцятих числах вересня всі області України повинні закінчити сівбу озимини. Встановлені Радою народніх комісарів і центр. комітетом К. П. Б. У. пляни (терміни і кількости) озимого засіву мусять бути додержані кожною областю й районом... »за всяку ціну«...

Зближаються вже останні терміни, а тим часом радянська преса констатує, що якраз ті області і райони, які перші повинні закінчити сівбу, виконали тільки половину пляну, або й менше. Як подають »Вісті« (ч. 205), Чернігівська область виконала плян сівби на 56.5%, Київська на 52.5%, Одеська на 25.6%, Дніпропетровська на 35.6%, Донецька на 36.1%. З цього приводу »Вісті« пишуть: »ці області і всі інші повинні рішуче підсилити плян сівби і насамперед налягати на сранку«.

Але з оранкою не є проста річ. Машинова оранка не дописує. Вироблювані на большевицьких фабриках трактори нідо чого нездалі. В деяких колгоспах до 80% тракторів не працює. По перше, селян не навчили поводитись з ними гаразд, а по друге — попсованих тракторів не направляють, бо рідко де є для цього відповідні майстерні. Радянські селяне мусять орати звичайними старими плугами, для чого знову бракує живої тяглової сили — волів і коней, отже мусять хіба самі до плугів впрягатись...

Плян вимагає, щоб цієї осени засіяти 4 міліони гектарів сортовою пшеницею. Це вимагає виключної уваги до сортообміну (виміни звичайного зерна на сортове, перечищене, добірне). До цієї справи, пишуть »Вісті«,

(ч. 205), треба »прикувати увагу керівних орґанізацій, областей та районів«. Але як уважають на це ті орґанізації? Плян сортообміну з ресурсів державного сортфонду для пшениці виконано на 16.2%, для жита на 11.9%. Особливо відстали з сортообміном Дніпропетровщина (9.7%) та Одещина (6.7%), що належать до головних пшеничних областей.

Щоб посіяти, треба наперед зібрати попередній врожай. Тимчасом досі ще не зібрано й половини крупяних та бобових культур. Соняшник зібрано тільки з чверті площі. На Чернигівщині, наприклад, не зібрано близько 30% всяких культур, на Дніпропетровщині треба ще зібрати половину соняшника, три чверті бобових та крупяних культур. Особливо злий стан під цим оглядом на Одещині, там ще не зібрано 75% площі соняшника, 85% бобових і т. д.

З виконанням плянів хлібоздачі справа стоїть не краще, як зі збором урожаю та сівбою. Напр. деякі райони Чернигівської області виконали плян хлібоздачі лише на 19—20%. В ч. 204 »Вістей« є допис з Бобровицького району в Чернигівській области, в якому між інш. читаємо: »Встановлено, що у найвідсталішому (!) Бобровицькому районі і районні керівники, і працівники сільрад сподівались на якусь скидку й за цим приховували саботаж хлібоздачі«.

Коли обвинувачення в саботажі хлібоздачі робиться керовникам районів і сільських рад після того, як з цих орґанів місцевої влади »вичищено« петлюрівців і взагалі українців, а на їх місце поставлено імпортованих москалів і вірних большевикам жидів, то це значить, що пляни большевицьких центрів вимагають від населення більше, ніж воно має і може дати, і що виконавці цих плянів на місцях, хтоб вони не були, петлюрівці чи найвірніші Москві жиди, не можуть їх виконати, хочби й хотіли. За це їх роблять »саботажниками«...

Витиснений силою від населення хліб большевики хотять якнайскорше вивезти поза межі України. Тимчасом залізничий транспорт знаходиться в такому жахливому стані, з причини »плянової« большевицької господарки, що підчас перевозок той хліб псується й пропадає, а сама перевозка стоїть під знаком запитання. Большевицька преса починає вже писати про »зрив хлібних перевозок«.

»Обурливу безвідповідальність« — як повідомляють »Вісті« з дня 13. IX. 19334 р. — »уже з самого початку хлібоперевозів виявила Катеринінська залізниця«. Вона подає під хліб непридатні ваґони. На ряді стацій хліб ладували до діравих ваґонів, які в дорозі давали »рясну втечу зерна«. Їх доводилось відчеплювати на ріжних стаціях, а хліб складати десь у шопах, бо немає інших ваґонів. Що цього хліба дальше не повезли — річ ясна. Ті шопи мали дахи діраві і перший же дощ промочив зерно.

Те саме діється і на Південній залізниці. І тут бракує ваґонів для перевозок. Хліб дуже часто розкрадають не тільки на складах, а також і з ваґонів. Наприклад, прийшов на стацію Веселий Поділ поїзд з хлібом, але з кожного ваґона було викрадено від 390—650 кґ. зерна. Голодне українське населення мусить красти те, що йому відібрали силою...

Не краще становище і на третій відповідальній за хлібні перевозки — Південно-західній залізниці. За серпень там навантажено 1816 ваґонів збіжа. Слабу подачу ваґонів »Вісті« пояснюють »канцелярійно-бюрократичною системою роботи«. Тимчасом ваґонів взагалі бракує, нових не будують, а старі зовсім знищені. Тому й зрозуміло, що з перших же днів перевозової кампанії залізниця почала подавати під збіжа діраві ваґони, бо інших не було. І зерно з них потекло, »рясно вкриваючи залізничий тор, на сотні кільометрів«.

Взагалі дібрати придатні під збіжа ваґони — річ дуже тяжка. В серпні з 46.224 ваґонів, поданих під збіжа, дібрано придатних тільки 25.269, решту, аж 20 тис. ваґонів, забраковано.

Вивозом збіжа з України займається спеціяльна установа, що називається »Заготзерно«. »Вісті« дуже нарікають на цю установу, що вона своїм плянуванням часто плутає всю роботу залізниці. Наслідком цієї плутанини

на станціях Південно-західної залізниці скупчилося понад 48.000 ваґонів хліба, з того під голим небом лежить 3.000 ваґонів.

Селянам хліб відібрали, але вивезти не можуть і хліб в дорозі пропадає. Це безладдя большевицька преса називає »притупленням клясової пильности на залізницях«.

Наведені факти говорять, що Україна стоїть перед марою ще більшого голоду, ніж минулого року.

Ю. Андрійків.

З СОВІТСЬКОЇ ГОСПОДАРКИ.

В шкляних гутах Народнього Комісаріяту совітського легкого промислу лежить на складі три міліони шкляних лямпових резервуарів, призначених на село. Вислати ці резервуари до міських склепів неможливо ізза браку бляшаних оправ і підставок. Бюро партійної контрольної комісії ствердило, що вину за такий стан справи поносять фабрики, які мали виконати згадані бракуючі части, але пляну свого не сповнили. Поки той стан буде — як що буде взагалі — зліквідований, совітський селянин в »упромисловленій« країні мусітиме й далі світити смоляними скибками, як.... за давніх, давніх добрих часів....

Ось до чого доводить плянова, бюрократією згори кермована господарка!

А от іще факт — з другої господарської ланки: розквіт нелеґальної торговлі збіжам під поблажливим оком адміністрації. Про розміри нелеґальної торговлі збіжам свідчить, наприклад хоч би такий факт, що мав місце на одному лише самарському торзі, де протягом несповна шість тижнів міліція арештувала 793-х спекулянтів. Серед них знаходяться не тільки »вороги совітського ладу«, але і його місцеві представники — управителі колхозів, що безсоромно скуповували збіжа у членів колєктивів та індивідуальних господарів, а потім гуртово продавали на торгах.

Ці факти част-густо трапляються не тільки в Моосковщині, але й на Україні та деінде в радянській державі, досконало характеризуючи, як саме ціла большевицька система і її господарський лад припали до душі й серця тамошнього громадянина.

Суди переповнені справами про спекуляцію збіжам. Одначе судиї не дуже то спішаться з розправами, щоб не перешкаджати людям обходити надто риґористичні приписи совітського права, знаючи добре, що люди часто рятуються в той спосіб від голоду, бо саме ці приписи є одною з головних причин так частих голодових катастроф.

ВИВІЗ МАСЛА З СССР.

Противно до вивозу яєць совіти виказали, у загальному вивозі масла поважне збільшення, і то не зважаючи на вимирання з голоду власних громадян. Бачимо це зі слідуючої таблички:

Краї призначення:	Червень 1934	Червень 1933	1. півріч 1934	1. півріч 1933
			(в квінталах)	
Брит. імперія	35.240	7.450	91.000	43.870
Німеччина	1.800	6.720	17.770	32.990
Італія	3.160	—	5.920	1.960
Інші краї	—	1.080	6.440	4.740
Разом:	40.200	15.230	121.130	83.560

На поважне зменшення совітського вивозу масла до одної лише Німеччини вплинули, мабуть, окрім госп. самоізоляції Німеччини, теж погіршення політичних взаїмовідносин між цими державами.

ВИВІЗ ЯЄЦЬ З СССР.

Як виходить з нижче поданого зіставлення, експорт яєць з СССР в 1934 році цілковито заломався, зійшовши на нівець:

Краї призначення:	Червень 1934	Червень 1933	1. піврік 1934	1. піврік 1933
		(в тисячах штук)		
Брит. імперія	1.119	5.312	4.059	6.172
Німеччина	407	6.473	544	9.455
Італія	1.512	1.210	2.329	1.210
Інші краї	—	—	—	721
Разом:	3.033	12.995	7.332	17.558

ВИВІЗ МАСЛА З ПОЛЬЩІ В 1934 Р.

Порівнюючи з минулим роком вивіз масла з Польщі в б. р. значно збільшився, як видно з наведеної таблички. На цей вислід вплинув зріст вивозу масла головно до Анґлії.

Краї призначення:	Липень 1934	Липень 1933	За 7 міс.: 1934	За 7 міс.: 1933
		(в квінталах)		
Анґлія	8.614	103	15.943	103
Німеччина	2.645	3.268	10.109	6.164
Інші краї	6	7	1.651	672
Разом:	11.265	3.378	27.703	6.939

Бачимо отже, що масло з Польщі йде в подавляючій більшости на анґлійський та німецький ринки.

ВИВІЗ МАСЛА В СЕРПНІ.

Вивіз масла з Галичини в серпні зріс майже на 50% у порівнанні з липнем ц. р. Експорт ішов майже виключно до Анґлії, мимо сильної конкуренції прибалтійських держав.

ВИВІЗ ЯЄЦЬ З ПОЛЬЩІ В 1934 Р.

В липні б. р. вивіз яєць з Польщі осягнув квоту 13.584 квінталів, з чого 54% пішло до Анґлії, — супроти 16.944 квінталів в липні 1933 року (з чого до Анґлії пішло тоді 67%).

Протягом перших 7 місяців 1934 р. експорт яєць з Польщі перевищував одначе минулорічний експорт за той сам час на 17%.

ЗАГРОЖЕННЯ ЕКСПОРТУ ЯЄЦЬ.

В Анґлії створено комісію для обдумання засобів зменшення імпорту заграничних рільних продуктів. Комісія вирішила зменшити континґент довозу яєць з Данії та інших континентальних держав від 1. жовтня на 5%, а з днем 1. січня 1935 цей континґент має бути зменшений о дальших 5 %.

З »ДОБРОБУТУ« ГІРНЯКІВ...

З села Я., повіт Турка над Стрием, нам доносять: Те саме порося, що було куплене в липні 1933 р. за 16 злотих, продано по році годування вже як добру льоху за... 8 зл.; телицю, куплену в минулому році за 26 зл., по перезимованню продано на весні б. р. за 24 зл. Малі 5-тижневі поросята йшли тодіж по 1.25 зл. за штуку. Кури продавано по 30 ґр. штука, курята — по 15 ґр., а яйця по 2 ґр. за штуку.

В той сам час літра нафти коштувала в тій самій місцевости зол. 0.60, кільо соли 36 ґр., пенцак за кільо 46—48 ґр. Картофлі — щоденна страва бойків — цього року не зародили богато, а до того ще й померзли.

ЗНИЖЕННЯ ЦІНИ ЦУКРУ Й ОПІР ДЕТАЙЛІСТІВ.

Розпорядок мін. скарбу з 30. серпня ц. р. обнижує з днем 1. вересня ціну цукру до зл. 80,5 за 100 кґ. Та ціна дотичить ваґонових посилок льоко стація відбору з опакуванням і оплатою на фонд праці. До тої ціни приходить ще споживчий податок 38,5 зл., отже разом ціна цукру для ґуртівника виносить від 1. вересня 119 зл.

Але це теорія, бо фактично Банк цукрівництва у Львові продає по таких цінах:

1. при ваґоновім закупі прямо з цукроварні франко ваґон Львів без вивантаження 121,06 зл. Притім ще гроші треба зложити згори, а достава наступає за 14 до 20 днів, отже приходять відсотки;

2. при закупні 50—100 міхів зі складу у Львові на гол. двірци ціна 121,30 злотих;

3. при закупі 1—49 міхів ціна 122,30 зл.

Вага брутто є 100,55 кґ. (55 дкґ. за мішок).

Ґуртівники продають цукор детайлістам по ціні 123,5 зл.; до того приходить ще манко при розважуванні.

Як бачимо, калькуляція дуже напружена і в звязку з цим значне число детайлістів з власної ініціятиви піднесло ціну цукру до 1.30 зл., мимо того, що деякі орґани влади установили ціну 1,25 зл. і деякі староства карають за вищу ціну.

Є безперечним фактом, що продаж цукру дає зарібок тільки цукроварням і ще ґуртівникам, а роздрібний склеп, який потребує на покриття своїх видатків пересічно 10% брутто накидки, при зарібку 1,50 зл. на 100 кґ. до продажі цукру заробляє ледви на покриття безпосередніх видатків, не рахуючи загальних.

ВСЯЧИНА.

НЕОДНАКОВА МІРКА.

Ще не встигла сяк так утвердитися кооперативна фабрика цикорії й кавової підмінки, а вже найшлася »приватна ініціятива«, що позавидувала їй »золотого інтересу« На бідному українському ринку появилася »Золота кава«, продукт приватного підприємства і реклямується широко, де лиш може, бючи очевидно на патріотизм, розбудову рідного промислу і т. д.

Ми не проти вільної ініціятиви і вважаємо появу »Золотої кави« та здорової конкуренції явищем зовсім нормальним. Ми проти монополів — навіть кооперативних. І не з цього приводу забираємо слово. Ходить про щось іншого. Нас дивує, чому в обличчу таких фактів новий орґан нашого приватного купецтва і промисловців (»Торговля і Промисл«) зараз в 1. числі присвячує так багато місця »співпраці світу приватників з кооперацією« і запевнює нас, що один і другій чинник національного господарства себе »доповнюють«?

По друге нас дивує неоднакове відношення загальної української преси до приватників і кооперації. Недавно тому, один союз кооператив хотів було виробляти пасту, значить вступити в конкуренційне сперництво з існуючою вже українською приватною фабрикою. Тоді то піднялася в пресі критика такої поведінки і під її натиском кооперація подалася.

Чомуж тепер ця сама преса мовчить, коли маємо протилежний випадок? Чи так має виглядати »співпраця« кооперації з українським приватним промислом?

Здається — може в наслідок деяких атавістичних нахилів — у нас ще більше симпатій до приватника, як до кооперації, та що потрібно ще великої виховної праці, щоби ідеольоґія справжнього кооперативізму просякла глибоко в громадську опінію.

КУЛЬТУРНИЙ КУРІОЗ.

Львівська кураторія, з ініціятиви свого референта, заборонила »Рідній Школі« навчання кооперації в народніх школах, хоч на цей предмет предбачено всього одну годину тижнево. Цікаво, які мотиви цієї ориґінальної заборони. Вони, як і можна було сподіватися, чисто формалістичні: мовляв, в народніх школах не предбачено »надобовязкових годин«. Певно, важніших, річевих мотивів годі було підшукати, бо-ж навіть міністерство освіти пропаґує кооперативне виховання в шоклах!

Управа Р. Ш. внесла проти заборони рекурс до вищої влади, на вислід якого чекаємо з нетерпінням.

ВПИСИ

до Господарсько-садівничої Школи Т-ва „Просвіта“ в Милованню.

Дня 1. листопада 1934. р. розпочинається новий 11-місячний сільсько-господарський курс, який буде тривати до дня 30. вересня 1935. р. Наука в Школі відбувається на основі програми навчання, затвердженої Міністерством Освіти, яка обовязує в державних сільсько-господарських школах.

Навчання в школі є теоретичне і практичне, обіймає всі ділянки сільського господарства та підготовляє учеників не тільки до праці на власному господарстві, але також до праці в хліборобських і кооперативних орґанізаціях (контрольорів молочности, кооперативних діловодчиків і т. п.). При Школі є зародова обора молочної худоби, зразкові курники, пасіка; все це пристосоване до практичного навчання на курсах. Школа має ремісничі варстати, в яких ученики мають нагоду навчитися робити ті прилади потрібні в господарстві, які кожний господар може собі сам зробити. В школі працює 4 фахівців учителів-спеціялістів та інструктори для практичного навчання.

1. На курс приймається мужчин у віці 12—24 літ, що покінчили найменше народню школу.

2. Кожний принятий ученик мусить мати два одяги (в тому один до праці при виконуванню практичних вправ у шкільному господарстві). Крім одягу має мати кожний ученик 4 пари білля, 4 рушники, 2 простирала, подушку, покровець, сінник та начиння до їдження (тарілку, мисочку, півлітрове поливане горня, ложку, вилки і ніж).

3. Ученики платять одноразово при зголошенню на курс 15. зл. вписового. Крім вписового платять ученики місячно 5 зл. на науку, а 5 зл. за приміщення в приюті, опал і світло. Ученики харчуються в кооперативній харчівні, яку ведуть самі, а прохарчування одного ученика в кооперативній харчівні виносить 25. зл. місячно.

4. До зголошення на курс треба долучити: а) шкільне свідоцтво, б) посвідку родичів, потверджену парохіяльним або громадським урядом, якого родичі зобовязуються правильно платити кожного місяця належну оплату за ученика в школі.

Коли ученик має підмогу від установи, тоді треба до зголошення на курс долучити а) декларацію від установи, що буде правильно кожного місяця платити оплати за свойого кандидата, в) почтовий значок на квоту 60 сот. на відповідь, г) вислати почтовим переказом вписове 15 золотих.

5. Про приняття і день приїзду до Школи повідомить Управа Школи по 1. жовтня 1934. р. Непринятим до Школи повернеться документи і вписове.

6. Зголошення приймає Управа Школи до дня 20. жовтня 1934 р. Кількість учеників є обмежена, тому радимо зголошення приспішити.

7. Зголошення слати на адресу: Господарська Школа Т-ва „Просвіта“ в Милованню почта Стриганці (Стриганьце) над Дністром.

Продовжується впис на трисеместрові ($1^1/_2$ річні)

КОРЕСПОНДЕНЦІЙНІ КУРСИ УКРАЇНОЗНАВСТВА

при Українській Господарській Академії в Подебрадах.

Викладають 17 професорів; 130 лекцій, понад 1000 стор. вел. розміру з малюнками. Преспекти та цінники безплатно! Адреса: **Ukrajinský Technicko-Hospodářský Institut. Poděbrady. Tchécoslovaquie.**

Обниження оплат на Заочних Курсах

Ревізійного Союзу Українських Кооператив.

З днем 1. жовтня 1934 р. обнижено на 35% оплати за навчання на Заочних Курсах РСУК., які є тепер такі:

1. Курси для книговодців господарсько-споживчих і кредитових кооператив та для крамарів і справників За цілий курс (35 лєкцій) . . . . . по 18 зол.
2. Курс для касієрів і членів Надзірних Рад обох названих родів кооператив (14 лєкцій) по 8 зол.
3. Курс для книговодців молочарських кооператив (39 лєкцій) . . . . . по 25 зол.

Незаможні учасники можуть вплачувати належність за вибраний курс ратами.

Звертається увагу, що небавом увійде в життя постанова промислового закону про те, що працівники всіх торговельних підприємств мусітимуть мати фахову освіту. **Хто такої не матиме, той втратить працю.**

Засновування нових кооператив тепер можливе тільки там, де є на місці підготовлені фахові працівники.

Управи кооператив!

Подбайте про допомогу тим незаможним, які зголосяться на курси.

Члени Надзірних Рад!

Вписуйтеся на свої курси, щоби Ви могли, як слід, виконувати контролю в кооперативах.

Кожний, кому потрібна фахова кооперативна освіта, повинен скористати з цих курсів.

Пишіть по ближчі інформації й програми курсів

на адресу:

Ревізійний Союз Українських Кооператив

Львів, вул. Міцкевича ч. 12/II.

Поодиноке число 1 зл.

КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛІКА

В ЦЬОМУ ЧИСЛІ ЗОКРЕМА ЧИТАЙТЕ:

На окраю днів: Переломова хвиля в кооперації в Польші; Голос українського політичного проводу; По конґресі світової кооперації; Граються з вогнем; і ін.

Біжучі питання нашого кооперативного кредиту.

Жінка-пропаґандистка в кооперації.

Декрети про віддовження хліборобства.

ЛЬВІВ ЛИСТОПАД 1934

ЗМІСТ:

На окраю днів (Актуальні замітки) 337

Народнє господарство.

І. Ольховий: Біжучі питання нашого кооперативного кредиту 344

Теорія кооперації.

А. Жук: Обовязуюча в Польщі клясифікація кооператив 351

В. Левинський: Німська школа французького кооперативизму (Реф. з кн. Ш. Жіда: L'école de Nîmes) 355

Жінка і кооперація.

І. Домбчевська: Жінка-пропаґандистка в кооперації 362

З життя кооперації.

Господарська програма Міжнароднього Кооп. Союза 365

Хроніка 366

З господарського життя.

Декрети про віддовження хліборобства 367

Хроніка 368

Додаток: І. Витанович. Володимир Навроцький (1847—1882), перший український статистик-економіст в Галичині. 3 піварк. ст. 17-24

INHALT:

Aktuelle Randbemerkungen (Staatliche Reoganisierung d. Genossenschaftswesens in Polen, Kundgebung der ukrain. Parteinen, Nach d. Londoner Kongresse u.s.w. 337

Probleme der genossensch. Kreditpolitik (I. Olchowyj) 344

Amtliche Klassifizierung der Genossenschaften in Polen (A. Żuk) 351

Die Schule in Nîmes, nach Ch. Gide (V. Levynskyj) . 355

Die Frau, als genossenschaftliche Propagandistin (I. Dombtschewska) 362

Das Wirtschaftsprogramm d. I. G. B. 365

Wirschaftsnachrichten . . 365-367

ALS BEILAGE: „Ukr. Ökonomist W. Nawrotzkyj" (I. Wytanowytsch) S. . . . . 17—24

SOMMAIRE:

Notices actuelles 337

Les problèmmes actuels de credit. (J. Olchovyi) 344

Nouvelle classification coopérative en Pologne (A. Żuk) 351

L'école de Nîmes en France (Ref. du livre de Ch. Gide par W. Lewynskyi). . . 355

La femme et la propagande coopérative (I. Dombtchevska) 362

Chronique coopérative. . . . 365

Chronique économique . . . 367

SUPPLEMENT: Wladimir Navrotzky, (1847-1882), pionier de la science économique et statistique ukr. en Galicie orientale. Par I. Wytanowytche. P. . . . . 17—24

Видає: Ревізійний Союз Українських Кооператив.

За редакцію відповідає: Д-р Карло Коберський.

З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові, вул. Чарнецького 26.

КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛИКА
ЕКОНОМІЧНО-СУСПІЛЬНИЙ МІСЯЧНИК—ЛЬВІВ
CO-OPERATIVE REPUBLIK
Ukrainian Monthly Review Lwiw Poland
Ч. 11.
ЛИСТОПАД
1934.
РІЧНИК VII.

НА ОКРАЮ ДНІВ.

ПЕРЕЛОМОВА ХВИЛЯ ДЛЯ КООПЕРАЦІЇ В ПОЛЬЩІ

Ревізійні союзи в Польщі одержали від предсідника Кооперативної Ради, значить від державно-урядового чинника, вимоги, від виконання яких залежатиме, чи вони одержать право ревізії, чи ні. Між тими вимогами є деякі другорядної натури, але інші носять засадничий характер, сягаючи глибоко в саму суть кооперативного будівництва. До таких належать передусім: обмеження ревізійної компетенції деяких союзів щодо території або щодо окремих типів кооператив (у випадку Ревізійного Союзу Українських Кооператив — і в однім і в другім напрямку); далі вимога зміни статуту в тім дусі, що членів дирекції ревізійного союзу затверджує предсідник Кооп. Ради (не Рада, а предсідник, особа іменована міністром скарбу!) — та що тим дирекціям дається право репрезентувати союз на зовні (а не, як досі, виборному громадському чинникові — Раді союзу). Третя засаднича вимога: щоби в статуті ревізійного союзу запевнити право ч л е н с т в а й представництва в Раді »орґанам господарського самоврядування, прим. рільничим палатам«, значить орґанізаціям п у б л и ч н о г о п р а в а, які стоять поза кооперацією. Мало того — остання вимога, яку одержав Ревіз. Союз Українських Кооператив, говорить про те, що навіть основування рільничих кооператив буде узалежнене від опінії рільничої палати й така точка повинна бути вставлена в статут ревізійного союзу. (Памятаймо, що згідно з новелею до кооп. закону заснування кооперативи вже не є вільне, як колись, а узалежнене від опінії приналежного ревізійного союзу).

Ревізійному Союзові Українських Кооператив звужується терен його діяльности до території трьох галицьких воєвідств. Таким чином українські кооперативи Волині, Холмщини, Полісся й Лемківщини з краківського воєвідства булиб відірвані від свого дотеперішнього центру, а не відомо, чи влада дозволить їм заснувати свої окремі ревізійні осередки, хочби поза Львовом. Односторонність, несправедливість тієї вимоги і брак у ній послідовности впадає особливо в вічі, коли зважити, що рівночасно русофільському союзові у Львові надано ширші територіяльні компетенції, включаючи до його терену й Лемківщину.

Зміст новелі до кооперативного закону та її основна тенденція всім відома; треба однак замітити, що виконавчий розпорядок і починаючася вже практика пішли ще далі як закон. Ані відсунення рад ревізійних союзів від репрезентації, ані

затверджування дирекції ревізійних союзів предсідником Кооп. Ради, ані відсунення Рад ревізійних союзів від репрезентації, ані участь рільничих палат у ревізійних союзах, ані опінію вання засновин рільничих кооператив рільничими палатами — не були обняті текстом новелі. Ці точки попали в практику, очевидно, іншою дорогою.

Коли точка про затверджування дирекцій предсідником Кооп. Ради, при зусиллях, даласяб ще вивести з інтерпретації того місця новелі, де говориться про затверджування Кооп. Радою ревізорів — то привілеї, передбачені для рільничих палат вже ніяким способом не дадуться оправдати змістом обовязуючого законодавства. Рільничі палати — по своїй природі орґан виключно репрезентативний та опініодавчий. Вони наставлені не на будування торговельно-промислових одиниць, а на заступництво перед владою. Годі зрозуміти, чому такі установи мають забирати голос у тім, чи десь потрібне якенебудь підприємство і чому вони мають вязати економічну ініціятиву громадян.

Є небезпека, що за рільничими палатами, як свого роду контрольорами кооператив, можуть прийти ще й інші »орґани господарського самоврядування«, себто палати торговельно-промислові (репрезентація купців!) і ремісничі, — все елєменти, далекі від кооперативного світу, або навіть виразно йому ворожі. Такі вимоги підкопують саму суть і природу кооперативного руху, який може виконувати успішну роботу тільки тоді, коли остане самим собою, себто ділом *добровільної приватної ініціятиви* громадян, у своїй біжучій роботі незалежним (поза загальною контролею) від активного вмішування офіціяльних чинників.

Цього роду вимоги роблять засадничий вилім у структурі кооперативного тіла. Кожний відчуває, що з моментом тих змін кооперація входить у переломовий час, що вступає на похилу стежку, по якій може докотитися до повного поневолення державою (зразки недалеко!), а вслід за тим і до занепаду.

Світ приватного купецтва й акційних спілок має всі підстави радуватися з тих перспектив. Його найбільшому антаґоністові, вільній господарській орґанізації споживачів і дрібних продуцентів грозить небезпека, яка може знівечити її життєві сили. Їх-же ініціятива — купців і промисловців — остає вільною.

Польща покищо ще (принаймні назовні) привязувала вагу до того, щоби її рахували до країн західньої демократичної культури. Кооперація робить ще останні зусилля, щоби демократичні засади не були усунені з її структури.

Українські кооператори поза тереном трьох галицьких воєвідств, в разі їх відірвання від РСУК, матимуть ще більше утруднену працю, як було досі. Та скорше чи пізніше там мусіліб повстати свої українські кооперативні осередки, бо кооперація, як суспільний твір, *мусить будуватися і зосереджутися після національностей*. Це доказала історія кооперації у всіх державах з мішаним національно населенням. Це є закон життя, від якого неможливі тревалі відступлення.

ГОЛОС УКРАЇНСЬКОГО ПОЛІТИЧНОГО ПРОВОДУ

Опінія українського громадянства оцінила вимоги, поставлені до РСУК, як акт виразно політичної натури. Внаслідок того забрало слово політичне представництво українства в межах Польщі, висловлюючи протест проти вимог предсідника Кооп. Ради такого змісту:

Ухвали чотирьох українських партій.

Уповноважені представники чотирьох українських політичних партій, а саме: Українського Національно-Демократичного Обєднання, Української Соціялістично-Радикальної Партії, Української Соціял-Демократичної Партії і Української Народньої Обнови — обміркували спільно становище Кооперативної Ради при міністерстві скарбу, висловлене в письмі її предсідника до українського кооперативного руху та однозгідно постановили:

1. Ствердити, що вимоги міністерства скарбу до Ревізійного Союза Українських Кооператив (РСУК):

а) щоби він у своїому статуті зрікся права ревізії українських кооператив на Волині, Поліссі, Підляшшу, Холмщині та Лемківщині;

б) щоби зрікся ревізії деяких видів кооператив;

в) щоби дирекція Ревізійного Союзу Українських Кооператив мусіла бути затверджена предсідником Коопер. Ради; та

г) щоби до надзірних орґанів Ревізійного Союза Українських Кооператив входили примусово представники урядової Рільничої Палати —

є суперечні з основною ідеєю кооперації та правами, які українському народові ґарантує конституція польської держави.

2. Запротестувати проти тих вимог, як таких, що обмежують свободу українського кооперативного руху та не дають можливости українському населенню розвинути власними силами свого господарського життя й повести оборону проти жахливих наслідків економічної кризи та всіх форм господарського визиску.

3. Візвати українське громадянство, щоби воно однодушно й орґанізовано дальше обстоювало свої національні права, а зокрема повну свободу господарсько-кооперативної орґанізації.

Львів, 29. жовтня 1934 р.

За **Українське Національно-Демократичне Обєднання:**

Д-р Дмитро Левицький Володимир Целевич

За **Українську Соціялістично-Радикальну Партію:**

Д-р Іван Макух Д-р Матвій Стахів

За **Українську Соціял-Демократичну Партію:**

Д-р Лев Ганкевич Іван Квасниця

За **Українську Народню Обнову:**

Д-р Іван Волянський Д-р Осип Назарук

Цей протест предложили представники чотирьох політичних партій особисто відповідним властям.

ПО КОНҐРЕСІ СВІТОВОЇ КООПЕРАЦІЇ.

По конґресі кооператори говорять щиріше, як на ньому самому. Це є людське й зрозуміле.

Ґенеральний секретар Союзу п. Г. Мей у вступній замітці в бюлетені Міжнар. Кооп. Союзу з 16. жовтня ц. р. признає, що сам Міжнар. Кооп. Союз опинився в поважній ситуації в звязку з політичним положенням в Европі. Примушений відхід від Союзу такого сильного члена, як німецька споживча кооперація, і ознаки подібних тенденцій у деяких других державах — це неабияке ментo для Союзу. Що булоб зі Союзом, якби за німецькою кооперацією мусіла піти, скажім, австрійська, а там ще якась, скажім, мадярська, румунська, югославянська, польська?

Але й серед тих кооперативних орґанізацій, яким ще не загрожує безпосередньо наступ з боку держави, в самому кооперативному світі західньої і північної Европи є доволі велика розбіжність настроїв і за мала дійсна тяга до міжнародньої консолідації на ґрунті реальної кооперативної роботи. Ґенеральний секретар жалується, і слушно, що прим. стільки вже літ теоретично говориться про потребу міжнародньої ґуртівні, а практично нічого не зроблено, поза скандинавською ґуртівнею. Подібно з іншими акціями. Окремі держави замикаються чимраз більше в своїх границях, корчиться товарообмін між державами, а це має убійчий вплив також на міжкооперативні зносини, навіть ідеольоґічні. Кооперативні конґреси є безсилі в ухвалюванні якихось конкретних і важних справ і цей останній конґрес фактично теж не приніс багато нового. Не обговорено ґрунтовно господарської програми союзу, вдоволяючись дуже загальниковими тезами, не дійшло до згоди щодо устійнення рочдельських засад. Дійшло до того, що поважні кооператори вважають найбільшим і великим успіхом зїзду сам той факт, що він взагалі відбувся.

Правда, є ще оптимісти. Приміром, нестор бельґійців, Віктор Серві, підкреслює з вдоволенням, що конґрес виявив силу духа міжнародньої солідарности кооперативного руху. Хоч Міжнар. Кооп. Союз в однаковій мірі як і соціялістичний робітничий інтернаціонал, потерпіли втрати, то мимо того вони не змінили своєї основної м е т и, якою є і буде програма суспільної перебудови в усіх країнах. Вузький націоналізм, який опанував нині деякі народи, переживеться і тоді скріпиться й міжнар. кооп. союз. Хоч балакається багато про плянове господарство, то кооператори остануть вірні заповітам рочдельських піонірів.

Вірність рочдельським засадам підкреслюють також анґлійські кооператори, хоч вони саме були тими, що спричинили відложення цієї точки нарад конґресу. Вони кладуть натиск головно на те що точка про політичну невтральність вимагає ясного сформулування нині, при явно-політичних методах боротьби з кооперацією її противників.

Головним предметом дебат на зїзді зробилася знову справа приналежности до союзу німецької згітлєризованої кооперації, справа ніби формальної натури, а в суті річи дуже засаднича.

Несподіванкою було те, що знайшлися деякі кооператори, передовсім мадярські, які реклямували право Німців на участь в союзі, наче забуваючи про те, що німецька кооперація вже не має виборних орґанів управління, тільки назначені урядом, та що таким чином вона втратила характер добровільного обєднання громадян. На щастя, величезна більшість конґресу не була заражена опортунізмом мадярського делеґата й не пішла на слизьку дорогу переміни МКС у свого роду Ліґу Націй — конвенційний зїзд бюрократів ріжних барв і ранґ.

Не знаємо однак — чи за три роки, на конґресі в Парижі не буде б і л ь ш е таких опортуністів, які заступатимуть теорію пристосування кооперації до тих політичних режімів, що виповіли їй війну. Бо вже й нині, навіть з уст видних французьких кооператорів, як д.д. Поассон і Фоке падуть іноді фрази в тому дусі.

Орґан шкотських кооператорів (Scottigt Cooperator) з 15. вересня також признає, що ефективні результати конґресу марні, але сам факт, що він відбувся, а кооператори ріжних народів сиділи побіч себе через чотири дні і с п о к і й н о радили — це велика втіха для всіх прихильників міжнародньої співпраці. Автор висловлюється одначе дуже скептично про вартість балачок на тему невтральности кооперації — в добі, коли на кооперацію падуть удари з боку урядів усіх держав. »Публика — пише шкотський журнал — що прислухувалася нарадам конґресу, вижидала іншої мови. Громадянство бажає, щоби Союз орґанізував здорові й поступові сили цілого світу«.

Видний польський кооператор, д. С. Туґут, реферуючи свої враження з конґресу в Spółdzielczym Przeglądzie Naukowym (X. 1934) висловлюється навіть доволі драстично про ухвалену зїздом »господарську програму« і взагалі про рівень цілого конґресу:

»По тім рефераті (А. Йогансона про господарську програму), ані навіть, що гірше, по тім конґресі скарбниця економічної кооперативної думки не збогатилася ані за гріш. Резолюції й кінцеві уваги референта заключали доволі думок безумовно правильних, але не зовсім нових і зовсім не трапляючих у суть порушуваних справ. Змагання до піднесення рівня життя членів, невтральність, обрібка й збут продуктів членів, боротьба з картелями... так, так, хтож би тому перечив. Але це не є слова, на які світ широко розкрив би очі, ані навіть такі, для вислухання яких варто було їхати до Лондону...

»Союз не має сьогодні виразного суспільного обличча. З причин історичної натури та політичних подій розбіжности між поглядами членів надзвичайно великі. Одні хочуть будувати величаву будівлю, в якій заживе людство, а інші в старому домі тільки замітати підлоги. При, без сумніву, малій і щирій охоті не наступати собі на нагнітки, звідси виходить деяка вбогість висновків, особливо, коли хтось думає, що господарські явища не є тісно повязані зі суспільними й політичними«.

ГРАЮТЬСЯ ВОГНЕМ

Купецькі часописи інформують, що в кругах промисловців і ремісників, а навіть почасти й купецтва, йде аґітація за творенням т. зв. примусових станових орґанізацій. З ріжних сторін натискають на уряд, щоби видав розпорядок про заведення примусових орґанізацій.

Що таке »примусові орґанізації«?

Ніщо іншого, як колишні середньовічні цехи, або теперішні »примусові картелі«, які вже подекуди й існують у деяких галузях. Як відомо, під натиском деяких промислових кругів, польський уряд вже при кодифікуванні нового промислового закона передбачив творення таких примусових орґанізацій підприємців окремих бранж. Готується саме в міністерстві торгівлі й промислу виконавчий розпорядок щодо їх орґанізування й діяльности. Примусові орґанізації матимуть право установлювати ціни, які-б обовязували в даній бранжі, далі нормувалиб справи кредитування консументів і т. д., одним словом, це булоб поширення картельної системи на ціле господарське життя і то в добі найтяжчої господарської скрути, коли все корчиться від наслідків еґоістичного визиску з боку існуючих вже картелів.

Є кілька ґруп промислу й торгівлі, яким дуже залежить на введенню таких примусових орґанізацій, бо через них вони можуть дістати рішаючу власть над купцями й меншими промисловцями, або й зовсім знищити частину з них, не приймаючи їх до орґанізацій і таким чином зменшити конкуренцію в даній галузі. Як повідомляє »Ґазета Купєцка«, вже ціла низка бранж заявилася за введенням примусових орґанізацій. Роблять це скрізь верхівки, чолові люди й фірми, які тим способом хочуть осягти еґоїстичні ціли й знищити менше впливових підприємців. Бо після закона примусова орґанізація могтиме рішати, хто може займатися даною галузею торгівлі або промислу. Не принятий до орґанізації не мавби права викупити патент.

Міністерство торгівлі звернулося до воєвідства за опінією в справі примусових орґанізацій, вказуючи на евентуальну можливість перемінення існуючих вже торговельних і промислових корпорацій у примусові орґанізації.

Фабриканти, на загал, є прихильні примусовим орґанізаціям; польське національне купецтво, а також жидівське, керуючись здоровим інстинктом, у своїй більшості спротивилося реформі. Бо розуміють, що з хвилею введення таких цехів — купецтво даної галузі тратить свою незалежність, а навіть стає перед загрозою втрати можливости взагалі.

Перед господарським життям, як бачимо, — нова небезпека. Ті, що нині при силі й посіданню, ті, що вже мають підприємства й варстати праці, придумують способи, якби утруднити другим доступ до даної галузі торгівлі чи промислу. Це той самий гін, який диктує помисли про замкнення лист адвокатів, лікарів, про обмеження доступу молоді до шкіл і т. д.

В торгівлі й промислі це носить назву примусових орґанізацій, в інших галузях — »замкнених станових орґанізацій« (гітлєрівський і гаймверівський „Ständestaat" — а зміст скрізь однаковий. Ходить про рятування тих, які мають що їсти й доволі, перед конкуренцією тих, які не мають хліба, а хотіли б його собі запрацювати.

Дивно лише, що такий грубо анти-суспільний світогляд має відвагу реклямувати себе, як прояв громадського поступу (а подекуди навтіь... христіянського духа!).

Ті підприємці й купці, які в своїй короткозорости, для хвилевої особистої користи, готові посвятити добро не тільки цілого суспільства, а навіть власного купецького стану — грають дійсно з вогнем. Бо досвід усяких примусових господарських орґанізацій показав уже, в чиїх руках вони фактично опинюються, та що ця дорога веде не до розквіту промислу й торгівлі, а до їх занепаду й поневолення.

ДЕЩО КОНКРЕТНІШОГО ПРО ЖИРАРДІВ

Афера Жирардів, хоч дуже голосна фактом арештів визначних осіб (двох директорів жирардівського текстильного підприємства і ґр. Генрика Потоцького, який займав у цьому підприємстві теж високе становище) — мимо всього й досі окутана мрякою таємниць. Невідомо було ближче, які саме злочини поповнили браття Буссаки, французькі промисловці, та їх польські фірманти в жирардівській акційній спілці. Щойно тепер появляються деякі ближчі дані у цій справі.

Зачалося з того, що польські акціонери спілки, меншість, забажали мати більший вплив на виконуючі орґани підприємства, а французька більшість акційного капіталу не хотіла на це дати згоди. Тоді прийшла скарбова ревізія і викрила стемплеві надужиття, внаслідок яких арештовано директорів. На домагання польської меншости суд установив примусовий заряд спілки, а дальший розслід справ підприємства розкрив негарну ролю нащадка високо-аристократичного роду (ґрафа Потоцкого). Нині стан такий, що підприємство під судовим зарядом і ведеться ревізія його книг.

Жирардівські текстильні заведення, тоді ще державне підприємство, продав був браттям Буссакам у 1920 р., підчас большевицької офензиви, за марну квоту, нинішньої вартости 18.000 золотих, тодішній міністр скарбу Вл. Кухарскі. Та й ту суму Буссаки позичили в польськім державнім банку (П. К. О.). Нових капіталів вони у підприємство не вложили ніяких, а експлоатували його дуже інтензивно, бо за час від 1925 до 1930 року вивезли з нього зисків 17 міліонів золотих. Окрім цього практикували інші способи витягання грошей з підприємства та відсилання їх за кордон у міліонових квотах.

Щоби на зовні лєґалізувати це все, для того підставлялося в Надзірну Раду особи польської народности, визначні родом,

титулами й звязками та платилося їм за це місячні платні по пару тисяч золотих (прим. ґр. Потоцкому 3.000 зол.) — що було незначним видатком, порівнюючи його з доходами головних акціонерів.

Тепер директори Жирардова, яких польська преса трактує як звичайних економічних ґенґстерів — вижидають судового присуду, а за успішне переведення оборони зобовязалися заплатити своїм адвокатам 75.000 зол.

Ця афера є доброю ілюстрацією до приповідки про гроші, які не воняють — навіть тоді, коли це діється з очевидною шкодою для рідної країни й свого народу.

НАРОДНЄ ГОСПОДАРСТВО

Біжучі питання нашого кооперативного кредиту

Загальні завваги.

Пора говорити про справи кредиту. Адже кожний, хто працює в українській кредитовій кооперації, від довшого часу завважує, що кредитові справи п о п с у в а л и с я, бо криза налягла на них важким тягарем і зробила працю в кредитовій области дуже трудною і складною. Вона відобрала змогу ліквідувати старі кредитові справи й на їх місце робити нові. Місцями довела до повного застою у кредитовій діяльности, а в декотрих випадках довела навіть до розстрою самого кредитового апарату.

Розглядаючи положення української кредитової кооперації на всіх наших західніх областях, муситься завважити, що воно незвичайно важке, бо кредитова діяльність у великій части кооператив майже припинилася, або щонайменше дуже ослабла, коли не говорити про декілька випадків параліжу самої кредитової установи, що прийшов в наслідок повного унерухомлення позичкового капіталу.

Цьому фактові важкого положення української кредитової кооперації треба заглянути просто в вічі, без зайвого страху перед жорстокою правдою, та, розглянувши дбайливо найістотніші причини цього положення, а зокрема причини застою в кредитовій діяльности, треба робити все, що в нашій силі, щоби кредитова кооперація поволі в и х о д и л а з цього важкого положення.

Очевидно, що в декількох кращих випадках, де місцеві умови праці були й є сприятливіші, а провід кооперативи був на висоті своїх завдань і, передбачуючи наслідки ділання господарської депресії на кредитові справи, вів кредитову політику обережно й доцільно — там може й нема тих великих труднощів, що є у більшости кредитових кооператив. Але це напевно будуть тільки виїмки навіть мабуть нечисленні, що не можуть собою заслонити цілої трудности положення загалу кредитових кооператив.

Обговорюючи це положення на сторінках К. Р., маємо на меті дві річі: 1) устійнити засади кредитової політики, що булиби достосовані до умов важкого часу господарської депресії, переглядаючи одночасно методи праці в кредитовій кооперації і 2) розпочати ширшу дискусію на ці теми, з бажанням, щоб у ній взяли участь усі наші теоретики, що займаються студіями кредитових справ і всі практики, що працюють в укр. кредитовій кооперації.

Господарська депресія натиснула у двох останніх роках найбільше на кредитові справи. Наслідки цего натиску відчуває загально дуже сильно укр. кредитова кооперація, а тому всі її представники і робітники мусять шукати відповідних доріг, якими укр. кредитова кооперація повинна йти, щоби цей переходовий час крізи в кредитовій области не завдав їй надто великих матеріяльних і моральних втрат.

Цих доріг слід шукати тільки при допомозі спільного порозуміння всіх, хто заінтересований в тому, щоби укр. кредитова кооперація не тільки не втратила своїх дотеперішніх матеріяльних і моральних надбань, але щоби їх — навіть у добі господарського застою — бодай у деякій мірі збільшувала. А що порозуміння приходить з правила щойно після переведеної дискусії, то тому дискусія на тему поправи положення в укр. кредитовій кооперації повинна бути широка й основна.

Треба дуже жалувати, що на сторінках К. Р. не обговорюється систематично кредитових справ*) і що там не появляються частіше голоси працівників з кредитової ділянки, бо голоси з місць про те, що діється в кредитовій кооперації, послужили би основою для постійного провірювання методів праці в кредитовій області та для визначення напрямних нашої кредитової політики.

В дальших увагах видвигнемо й перевіримо найважніші проблєми нашої кредитової політики та переглянемо найпекучіші справи, що чекають на вирішення в нашій кредитовій кооперації, а при цьому все матимемо на увазі, що важка кріза притискає щораз більше наш кредитовий апарат і з певних колись та устійнених кредитових відносин створює тепер велику проблєму.

І. Кредитова політика.

Українська кредитова кооперація є наставлена в переважаючій мірі на те, щоб створювати джерела кредиту передусім для хліборобів. У цьому нема нічого дивного, бо ж це наставлення витворювалося під сильним впливом господарських потреб і вимог тої соціяльної ґрупи, яка в нас найчисленніша. Хоч матеріяльні ресурси, що є конечні для ведення позичкової діяльности, походять майже в цілости від наших міщанських і інтеліґентських кругів, бо хліборобський стан аж до сьогодні не зумів сам собі цих

*) Ця справа — як і багато інших — є питанням круга сталих співробітників-фахівців для даних справ. В нашій дійсности — на жаль — ця ідея ще далека від здоместикування, не кажучи вже про її зреалізування. Ред.

ресурсів витворити, то всежтаки наш цілий кредитовий апарат був наставлений переважно на уділювання хліборобських позичок.

Недостача чисельного й під господарським оглядом самостійного, а при тім досить солідного, купецького та ремісничого стану по наших містах, дає мало підстав сильніше розбудовувати купецько-ремісничий кредит, що є завданням загальних кредитових кооператив, які працюють по наших містах, а це самочинно спихає їх увагу й діяльність у ту сторону, де й запотребування кредиту більше, й забезпечення краще, й мораль здоровіша.

Кредитові кооперативи хліборобів почали в нас творитися досить пізно, при чому їх число ще дуже мале, рівняючи з числом громад, де вони могли би бути, а грошеві засоби, що їх зібрали кредитові кооперативи хліборобів, є такі мінімальні, в порівнянні із запотребуванням кредиту серед хліборобів, що й мови не може бути про те, щоб сам хліборобський кредитовий апарат був у силі заспокоїти ці великі потреби кредиту. Отже мусять їх заспокоювати загальні кредитові кооперативи по містах, бо вони без порівняння сильніші на грошеві засоби, старші віком і багатіші досвідом.

З цього погляду, кредитову політику Українбанків, яка йшла в напрямі переважно хліборобського кредиту й грошеві капітали, що були зібрані в місті, уживала на уділювання хліборобських позичок — слід уважати загально настільки правильною, наскільки йшло про заспокоювання здорових кредитових потреб нашого хліборобства, тобто наскільки уділений кредит уживався на поліпшення чи поширення хліборобського господарства. Те, що цей кредит сьогодні переважно нерухливий і заморожений, бо його з сільського господарства досить тяжко видістати, ще не мусить бути доказом повної помилковости тої кредитової політики, що наставлена переважно на хліборобський кредит, бо це ще не доказує, що кредитова політика з переважним наставленням на купецько-ремісничий кредит булаб принесла кращі результати і що кредити, розміщені в міських купецьких та ремісничих шарах, булиб у сьогоднішніх часах якнебудь рухливіші й певніші. Цій політиці хліборобського кредиту наших Українбанків можна тільки зробити закид надмірної односторонности, що в наших господарських і соціяльних відносинах не може бути бажаною. Тільки така кредитова політика є правильна, яка є спрямована на рівномірне (чи пропорціональне) розміщення капіталів у всіх здорових і певних областях народнього господарства, отже також в области купецькій, ремісничій і промисловій. Це тим більше, що на скріпленні й розвитку цих областей нам так дуже залежить з ріжних глибоких причин.

Одначе думки, що наші Українбанки мали би покидати область хліборобського кредиту й переходити на іншу кредитову область — в основі грубо помилкові, бо реалізація цих думок вела би до другої надмірної односторонности в кредитовій політиці, якій робимо закиди в області хліборобського кредиту. В ні-

якому разі не можна залишити хліборобство без кредиту з Українбанків, бо при повній слабости й невистарчальности хліборобських кредитових кооператив не відомо було би, куди воно мало би звертатися за кредитом. У таких умовах хліборобство стало би жертвою кредитової лихви, для поборювання якої ми чейже будували свій кредитовий апарат.

Рівномірність і пропорція у розміщенні кредитів між усі продукуючі ґрупи в нашому народі — отсе засада, що останеться для наших Українбанків у силі так довго, аж виросте сильна хліборобська кредитова кооперація, що матиме змогу заспокоювати кредитові потреби хліборобів, а тимсамим дасть Українбанкам змогу повільно перекидати кредит в область купецьку, ремісничу й промислову.

Це правда, що колишнє форсування хліборобського кредиту на викупно дідичівської землі за надмірно високі ціни було проявом нездоровим, бо саме порівняння тягару кредиту до рентовности сільського господарства виказувало, що калькуляція є хибна й кредит недоцільний. Дуже шкода, що в своїому часі не витворилася загальна опінія, неприхильна такому дорогому унерухомлюванні національного капіталу. Але так само правда й те, що теперішній майже повний застій в оборотах землею, помимо надзвичайно низьких цін на неї, є теж проявом хоробливим і тому проминаючим, після чого мусить збільшитися рентовність сільського господарства. Це вплине на витворення нормальної ціни на землю, обороти нею відновляться і так буде дана змога відбудувати хліборобський кредит.

Бо сьогодні він майже в руїні. Збільшення внутрішьої вартости гроша, а з тим і довжних тягарів, що витворилися в результаті сильного спаду цін на всі економічні добра, викликало в області кредиту важку кризу. Для довжників повстала проблєма, як позбутися старих довгів, а для кредитових установ — як урухомити позичковий капітал, тобто, як дістати його назад. Ця проблєма з обох сторін стала настільки велика й складна, що до неї вмішався законодавець і ріжними вже виданими й ще сподіваними законними постановами впливає на розвязування цієї проблєми з погляду інтересів хліборобського довжника. Будучи глибоко переконаним про часову доцільність інтервенції законодавця в справах хліборобського кредиту, треба одначе завважити, що хоч він врешті-решт і допоможе так чи інакше розвязати старі кредитові відношення, то всеж таки після того останеться ще дальша проблєма, як відновити хліборобський кредит. Цієї проблєми вже ніяк не можна розвязати механічними засобами у формі розпорядків, бо кредит — це, перш усього, проблєма творення грошевих капіталів, що у формі вкладів йдуть до кредитових установ, далі — це проблєма довіря до певного мінімума людської солідности, а врешті — це проблєма правної безпеки, яка в певних випадках мала би змусити до виповнювання принятих зобовязань. А розпорядки, що надто глибоко врізуються в справи кредиту й витворюють стан певного рода мораторії та вяжуть

пливкість і живість кредитового капіталу, при всій своїй виїмковій конечности радше не помагають розвиткові кредитових відносин.

Зокрема розпорядки, що вяжуть активну позичкову діяльність кредитових установ; бо сильно звільнюють темпо сплачування позичок і примушують до відсоткових полекш в користь довжників, а не вяжуть одночасно пасивної кредитової діяльности, бо лишають вкладчикам і кредитам змогу в довільно скорому часі й у довільних сумах вимагати від кредитових установ звороту повірених капіталів, є в своїй основі нельогічно передумані, ділають односторонно й через те можуть бути дуже небезпечні, вже не так для розвитку кредитових справ, як для самих кредитових установ. Мається враження, що законодавець, доручуючи довголітній час сплати старих зобовязань супроти кредитових установ, не мав відваги так само поступити й щодо зобовязань самих кредитових установ, а тому, лишаючи пасивну сторону діяльности кредитових установ нічим не забезпечену перед домаганням кредиторів, поставив кредитові установи в дуже непевне, а то й небезпечне положення. Це є глибока прогалина всіх розпорядків про полекші в сплаті хліборобського орґанізованого кредиту. Зокрема звідси визирає велика небезпека для наших Українбанків, де довжниками є на 80 проц. українські хлібороби, які матимуть право користати з полекш, що є передбачені в виданих і сподіваних розпорядках про сплачування хліборобського кредиту. Ми — очевидно — теж за полекшами в сплатах старого хліборобського кредиту, але разом із законним примусом, що торкається найважнішої позиції активної сторони білянсів Українбанків (позичок). Не слід було законодавцеві забувати за мінімум безпеки щодо пасивної сторони білянсів Українбанків і не слід було лишати зобовязання кредитових установ, що мають переважно хліборобські позички, залежним від необмеженої волі вкладчиків і кредиторів.

Всежтаки українська кредитова кооперація ставиться прихильно до полекш при сплаті старого хліборобського кредиту й буде ці полекші робити по змозі своїх матеріяльних сил. Навіть, не чекаючи на примусові законні норми, які готовиться видавати влада для віддовження селянства, кредитова кооперація буде з доброї волі шукати порозуміння із селянським довжником та даватиме йому відповідні для нього, довгі речинці сплати старих позичок з перед 1932 року. Крім цього кредитова кооперація піде також на обнижку відсотків від позичок, бо цього вимагає господарське положення довжника-хлібороба й на це дозволяє господарське положення власника капіталу, якому сміло можна зменшити дохід з капіталу настільки, наскільки треба зменшити відсотковий тягар для довжника.

Значно трудніше розвязати проблєму нового кредиту для хлібороба. Гасло віддовжування хліборобів слід тільки так розуміти, що вони мають позбутися довжного тягару, який

повстав ще тоді, коли внутрішня вартість цього довгу була значно менша, ніж вона є тепер. Йде про те, щоб скинути з хліборобського довжника надмірний і непередбачуваний тягар довгу й відсотків, що витворився в результаті звишки внутрішньої вартости гроша, а в слід за тим і довгу. Мінімальна доходовість хліборобського господарства не дає селянському довжникові змоги сплачувати довг і платити немалі відсотки з доходу його господарства. Це є обєктивна економічна правда про дуже малу платничу спроможність селянського довжника. Мало поможе тут вияснення, що це ще не ціла правда, бо причина цієї малої платничої спромоги селянського довжника є також у тому, що його сильно притискають податкові тягарі, які в нічому не поменшилися, помимо господарської скрути. А ще більше, ніж податкові тягарі, забирають дохід селянського господарства високі ціни промислових і монопольних виробів так, що й ці неоправдано високі ціни тримають селянське господарство в стані нерентовности, та є й надалі головною причиною скрути на селі. Отже ціла правда про селянську кризу виглядає так, що не тільки збільшення довжних тягарів є її причиною, але так само й штучно удержувані високі ціни промислових і монопольних виробів та інші високі оплати, що їх мусить поносити селянське господарство. Справу віддовження треба розуміти тільки в обмеженому змислі, бо селянське господарство є живим економічним орґанізмом, який може звужуватися або поширюватися й тому мусить вступати в ріжного рода відношення до інших господарських ділянок, або витворювати ці відношення таки в самому собі, з чого часто мусять випливати *довжні відношення*. Тим самим про якесь загальне й повне віддовження селянських господарств не може бути й мови, бо це господарство все буде потребувати кредиту в певних фазах свойого розвитку. *Здоровий, вигідний та недорогий кредит все буде потрібний селянському господарству* й ціла проблєма теперішнього віддовжування села лежить у тому, щоби перевести сплату старих довгів, *безодночасного підломання хліборобського кредиту*. Успішно перевести таке віддовження, не руйнуючи підвалин хліборобського кредиту, може й мусить у першій мірі українська кредитова кооперація, а особливо Українбанки. Отже, де лиш це потрібне, можливе й доцільне, там треба порозумітися з селянським довжником, ідучи на значні уступки щодо речинців сплати старого довгу й даючи замітні полекші в плаченні відсотків.

Цей процес сплачування старих і важких довжних тягарів селянських господарств потриває довший час, але треба, щоби ціла *ця акція виходила радше з ініціятиви самих Українбанків*, ніж від постороннїх чинників і щоби вона не вийшла ніколи поза добре орґанізовані форми.

Хоч ця справа буде анґажувати немалі капітали наших Українбанків, то всетаки її не вільно занедбувати, бо *правильне вирішення проблєми старих хліборобських довгів лежить однаково в інтересі селянських*

довжників, як і української кредитової кооперації.

Переходячи цей нелегкий процес, Українбанки мусять мимо всього дуже старатися, щоб не замкнути для українського селянського господарства джерел нового кредиту, бо здоровий, вигідний та недорогий кредит все буде сільському господарству потрібний і корисний.

А проте час крізи в области кредиту слід Українбанкам використати на те, щоб зменшити хліборобську односторонність свойого кредиту, та переходити на кредит купецький, ремісничий та промисловий, згідно зі засадою, що є вписана до статуту Українбанків. Це перекинення частини кредиту в іншу господарську область повинно бути настільки помітне, щоб витворилась рівновага в розміщенні кредиту між ріжними виробницькими ґрупами, а в усякому випадку, щоб активний господарський чинник міста мав більшу участь у загальній сумі позичок Українбанків, ніж має тепер. Та при цьому не слід забувати, що кредит можна давати тільки там, де він має господарське значіння і де скріплює позицію купця, ремісника чи промисловця та приносить їм хосен. Але не слід давати кредиту там, де йому загрожувала би небезпека, або де він з господарського боку не був би оправданий і потрібний та врешті, де той, хто бере кредит, не дає запоруки, що використає його на збільшення своїх виробницьких сил.

На жаль, міські довжники виявляють значно меншу моральну тугість, ніж селянські довжники, що є одною з причин, чому Українбанки воліли радше мати до діла зі селянськими довжниками, ніж з міськими.

На окрему увагу заслуговує справа кредиту для кооператив. Українбанки мусять підходити до цієї справи з засадою, що кооперації не слід у ніякому разі гірше трактувати щодо кредиту, ніж другі господарські одиниці. Радше навпаки, кооперативний кредит повинен у першу чергу послужити розбудові кооперативних продукційних установ, що мають усі дані на розвиток, — лиш бракує їм оборстового капіталу. Кажемо: тільки оборотового капіталу, бо інвестиційний капітал мусить продукційна кооператива сама мати. В ніякому разі кредит з кооперативних джерел не може йти на інвестиції до продукційних кооператив тому, що такий кредит є з правила довготривалий, а Українбанки не мають у пасивах своїх білянсів рівноважника довгоречинцевого кредиту. Та ще й тому, що Українбанки зробили з цим кредитом у декількох випадках дуже сумний досвід і ціла справа вийшла на значну шкоду для Українбанків.

Оборотовий кредит найвигідніше давати в формі ескомтового кредиту, тільки що есконт мусить бути переведений зовсім фахово, з повним знанням техніки цього кредиту, обережно та з виключенням всяких неправильностей, проволікань чи недбайливости в сплачуванні есконтового кредиту. Можна сказати,

що ця форма кредиту надається тільки для виробницьких і деяких торговельних кооператив.

Шкода тільки, що ця форма кредиту майже не практикується в Українбанках, а коли часом і буває, то в такому неформальному та нефаховому вигляді, що приносить Українбанкові переважно саму тільки шкоду.

Зате в ніякому разі Українбанки не можуть давати кредиту кооперативам для загального закупу й збуту та споживчим, бо для них грошевий кредит приносить радше шкоду, а для Українбанків, як кредиторів, цей кредит є зайвим унерухомленням гроша. Тому він таки в засаді недоцільний.

Появляються випадки, що декотрі краще ведені Українбанки самі обмежують кредитову діяльність та, нагромаджуючи касові резерви, вичікують, що буде далі. Оправданням такої політики має бути нібито недостача солідного довжника, мовляв: »нема кому позичати«. Утримування вищих касових резерв слід уважати доцільним поступованням, а навіть треба його дораджувати, бо виплати бувають тепер частіші та подекуди більші, ніж вплати. Українбанки мусять заховувати повну готовість до виплати, що добре ділає на психольогію вкладчиків.

Зате погляд, що »нема кому позичати«, треба вважати зайвим прибільшенням кредитового песимізму, що може вести — в наших умовах — до шкідливої пасивности там, де навпаки треба бути активним, щоб заспокоювати оправдані кредитові потреби, бо господарське життя всежтаки не стоїть і потребує кредитової помочі. Надмірна здержливість у кредитовій діяльности ускладнює і погіршує наше господарське життя і тому її слід вистерігатися. Одначе не можна заперечити, що ця здержливість подекуди має коріння в значному числі невідрадних проявів, що, виступаючи загально в кредитовій области, як результат господарської крізи, не могли не проявитися також у кредитовій діяльності української кредитової кооперації. Але ці справи обговоремо окремо.

Ілярій Ольховий.

ТЕОРІЯ КООПЕРАЦІЇ

Обовязуюча в Польщі клясифікація кооператив

Рішенням Кооперативної Ради при Міністерстві скарбу в Варшаві з дня 19.—20. червня 1929 р. переведено поділ кооператив на ґрупи й типи, »в цілі відповідного й однозгідного розклясифікування кооператив як в реєстрах, котрі провадить Кооперативна Рада, так також у реєстрах і річниках ревізійних союзів«.

У справозданні предсідника Кооперативної Ради з 1929 р. говориться, що відносно клясифікації кооператив »панувала в нас, як зрештою і в інших краях, цілковита довільність, наслідком чого

одні й ті самі кооперативи залічувались Кооперативною Радою до одних типів, а поодинокими ревізійними союзами до інших. Терпіла при цьому збірна статистика кооперативного руху в Польщі«.

Це було мотивом для запровадження клясифікації »в обовязуючій дорозі«.

Над уложенням клясифікації кооператив працювала спеціяльна комісія при Кооперативній Раді, при участи делєґатів Головного Статистичного Уряду. На засіданні Комісії з дня 26. лютого 1929 р. проф. Маріян Рапацкі предложив проєкт теоретичної клясифікації кооператив і модифікацію цієї теоретичної клясифікації для цілей практичної кооперативної статистики. Ця змодифікована клясифікація й була прийнята відтак на плєнарному засіданні Кооперативної Ради з дня 19.—20. червня 1929 р.

В моноґрафії Юзефа Ґонткевіча „Spółdzielnie w Polsce w latach 1920—1928", в котрій подається теоретична клясифікаційна схема проф. Рапацького, знаходимо такі уваги на тему клясифікації кооператив:

»Конечним є переведення клясифікації кооператив відповідно до вимог теорії, а не після предмету їх підприємства, бо цей останній не відтворює суспільного характеру даної кооперативи, що є істотною річю. Той самий предмет підприємства можуть мати кооперативи найбільш відмінного суспільного типу (пекарні споживачів і пекарні виробників). Підставу поділу повинна становити засада, що кожна кооператива має на цілі або заспокоєння потреб (кооперативи споживчі — господарські — Wirtschaftsgenossenschaften), або збільшення доходу чи зарібку членів від праці в чужому, власному чи збірному варстаті (кооперативи виробників — заробкові — Erwerbsgenossenschaften). Той самий предмет підприємства може бути унятий у кооперативній формі під тою двоякою точкою погляду.

»З огляду чи то на догідну правну форму, чи на податкові полекші й популярність кооператив, у кооперативній формі повстає ряд підприємств, що не мають кооперативного характеру, це зн. таких, що не мають на цілі ані заспокоювання потреб, ані побільшення доходу з праці членів. Теоретично беручи справу, це є псевдо-кооперативи. Складаються вони з підприємців або дрібних капіталістів, котрі через ведення на спільний рахунок підприємства шукають найбільших користей від вложеного в підприємство капіталу«. (Kwartalnik Statystyczny, T. VI., з. 2, 1929 р. ст. 741).

Піднесена тут засада, на якій має спиратися клясифікація кооператив, знайшла власне застосування в клясифікції, яку дав проф. Рапацкі, користуючися при цьому клясифікацією кооператив, зробленою іншими авторами.

Теоретична клясифікація кооператив, зроблена проф. Рапацьким, представляється так:

А. Кооперативи споживачів (консументів). Кооперативи спільного заспокоювання потреб. Господарські — (Wirtschaftsgenossenschaften):

І. Загальні.

ІІ. Спеціяльні: 1) Для будови і достарчання помешкань: а) мешканеві, б) будівельні; 2) ріжні (харчівні, пенсіонати, літниська, кооперативи культурно-просвітні, для закупу спеціяльних артикулів і т. п.).

ІІІ. Грошеві і для обезпечень: 1) Кредитові для урядовців і служби. 2) Робітничі банки (щадничі). 3) Каси запомогові, похоронні, посагові і т. п.

Б. Кооперативи виробників (продуцентів) (заробкові — (Erwerbsgenossenschaften):

І. Кооперативи самостійних виробників (власників індивідуальних варстатів):

А) В рільництві:

1. Для закупу і збуту: а) загальні (рільничо-торговельні); б) спеціяльні (для збуту худоби, яйчарські, огородничі і яринні, для закупу паші, матеріялів будівельних і т. п.).

2. Для перерібки: а) молочарські, б) ріжні (різні, гуральні, крохмальні і т. п.).

3. Кредитові (Каси Стефчика).

4. Помічні: а) для спільного користання машинами: б) меліораційні; в) для обезпечення (живого інвентаря); г) ріжні парцеляційні, для винайму землі і т. п.

Б) В промислі:

1. Для закупу і збуту: а) сирівцеві; б) маґазинові.

2. Кредитові: (народні і кооперативні банки).

3. Помічничі: (машинові і ріжні).

ІІ. Кооперативи несамостійних виробників (робітників і халупників), колєктивні варстати — (збірні умови праці):

А) Робітничі виробничі кооперативи.

Б) Кооперативи праці: 1) Спільного ведення робіт; 2) Варстатові (les commandites). 3) Рільних робітників; 4) Ріжні (рибацькі, умових робітників і і.).

В) Рільничі обєднання (артілі, колєктиви): 1) На власній землі; 2) На винаймленій землі.

В. Кооперативи підприємців (псевдо-кооперативи):

І. В промислі (промислові). (Для спільного ведення виробничого підприємства).

ІІ. В торговлі (торговельні): а) Для спільного ведення торговельного підприємства; б) Купецькі гуртівні; в) Для закупна сирівців; г) Для збуту продуктів.

ІІІ. Ріжні: а) Для спільного ведення банкового підприємства; б) Для спільного ведення підприємства для обезпечень; в) Для спільного ведення підприємства видавничого і інших.

* * *

На підставі вищеподаної теоретичної клясифікації, проф. М. Рапацкі опрацював інший поділ кооператив, призначений

спеціяльно для цілей практичної статистики. Цей поділ подає Ґонткевіч у своїй моноґрафії (ст. 743). Є він ідентичний з поділом, який приняла кооперативна Рада, лише з деякими додатковими поясненнями, взятими в клямри. Ось цей поділ:

I. Кооперативи консументів:

1) Кооперативи споживачів; 2) Мешканеві й будівельні кооперативи; 3) Кооперативи для спільного заспокоювання інших потреб, а також кооперативи взаїмної помочи.

II. Кооперативи щадничо-позичкові:

4) Щадничо-позичкові загальні (народні банки); 5) Рільничі (каси Стефчика, райфайзенки); 6) Урядничі й працівничі; 7) Інші.

III. Кооперативи рільників:

8) Для закупу й збуту — загальні; 9) Для закупу й збуту — спеціяльні; 10) Молочарські; 11) Інші перерібкові; 12) Помічничі (меліораційні, для спільного користання машинами, цегельні, бетонярні, обезпеченеві і т. п.

IV. 13. Кооперативи ремісників: (Сирівцеві, маґазинові, машинові і т. п.).

V. Кооперативи робітників і працівників:

14. Кооперативи виробничі робітників і халупників; 15) Ко-ви праці.

VI. Інші кооперативи (підприємців):

16) Промислові (для спільного ведення виробничого підприємства); 17) Торговельні (купецькі ґуртівні, для спільного ведення торговельного підприємства, для закупу сирівців або для збуту продуктів); 18) Ріжні (для спільного ведення видавничого, банкового, обезпеченевого і т. п. підприємства).

В справозданні предсідника Кооп. Ради за 1929 р. читаємо, що »Науковою підставою, на якій сперта клясифікація Кооперативної Ради, був поділ кооператив на ґрупи після Фея (Fay) і Якоба (Якоб), доповнений Ст. Войцєховським. Приймаючи за вихідну точку це, в імя яких і чиїх інтересів кооператива повстала, Фей і Якоб ділять кооперативи на дві головні ґрупи: на кооперативи споживачів і кооперативи виробників. Проф. Войцєховський додав до них третю ґрупу: кооперативи рільників. Приймаючи цей поділ, Кооперативна Рада змодифікувала його в практичних цілях остільки, що кооперативи кредитові вилучила з поодиноких ґруп, творячи з них осібну ґрупу«.

»Поділ цей — читаємо у Ґонткевіча — зістав упрощений тому, щоб в ньому відразу виступали ті роди кооператив, котрі в нашому кооперативному житті кількістю і якістю відограють найбільшу ролю. З наведених мотивів, поділ цей не зриває з поділом теоретичним, а тільки зістав пристосований для цілей статистичних і реєстраційних державної Кооперативної Ради і Головного Статистичного Уряду... В першу, одначе, чергу обговорюваний поділ має бути примінений ревізійними союзами, котрі в ріжнородний спосіб ділять свої кооперативи, керуючись чи то вигодою чи технічними зглядами своїх звідомлень«.

В протоколі засідання Кооперативної Ради, на якому принято клясифікацію кооператив, говориться, що »поділ на ґрупи означені римськими цифрами, не є офіціяльний, а служить тільки для орієнтації, натомісць обовязує клясифікація з арабською ну-

мерацією«, це значить, що поодинокі г р у п и кооператив можна подавати не в тім порядку, в якому вони подані в схемі під римськими числами, але поодинокі т и п и кооператив обовязково мусять мати ті арабські числа, під якими вони значаться в клясифікаційній схемі.

Цю клясифікацію кооператив закомунікувала Кооперативна Рада ревізійним союзам, при письмі з дня 8. липня 1929 р. до застосування її в статистичних річниках союзів, починаючи від 1930 року.

Одночасно з поділом кооператив на типи, Кооперативна Рада прийняла і закомунікувала ревізійним союзам взірці статистичних табель, після яких мають укладатись статистичні річники союзів. Табель цих є пять: 1) Орґанізаційні дані, 2) Обороти, 3) Адміністраційні і торговельні кошти та поділ надвишки, 4) Страти і надвижки, 5) Білянси.

Взірці табель і подані Кооперативною Радою вказівки що-до способу укладання статистичних річників також мають обовязуючу силу.

Крім того Кооперативна Рада обіжником з дня 27. червня 1930, зобовязала ревізійні союзи до узгляднювання в статистичних річниках суспільно-виховуючої, культурної і пропаґандистичної діяльности, як ревізійних союзів, так і союзних кооператив.

Як на підставі приписаного Кооперативною Радою поділу кооператив на типи розклясифіковано наші союзні кооперативи, про це в слідуючій статті.

Андрій Жук.

Німська школа французького кооперативизму

(Закінчення*).

РОЗРИВ З ЕКОНОМІСТАМИ.

В Ц. К. Союза головну ролю відігравали основоположники німської школи де-Боав і Фабр. На новому і широкому ґрунті оба тим більше могли присвятити себе ідеї кооперації.

Де-Боав не був ані теоретиком, ані письменником, ані теж промовцем. Це була людина діла. Це був орґанізатор. І більш християнин, як філянтроп.

В одному зі своїх ранніх виступів (1883) він так зясовував програму кооперації:

»Кооперація хоче, по скільки це тільки можливо, щоби зникло лихо й несправедливість на світі, хоче помогти тим, що несуть дуже великий тягар життя, хоче зробити вільними всіх тих, що поневолені, хоче зломати всі кайдани. Вона хоче волі. Хоче поборювати порок у всіх його формах, збільшити освіту, привчити людей до економії, зменшити павперизм.

---

*) Початок гл. в ч. 7—8. »Кооп. Республики«, за липень—серпень 1934.

Кооперація це інтеліґентний і практичний соціялізм. Даючи робітникові можність вийти зі свого нещасного становища, вона розвязує частинно велику соціяльну проблєму та відношення капіталу до праці. Кооперативна система не має нічого спільного з комунізмом, що його відкидає кожний кооператор«.

Коротко, програма кооперації де-Боава зводиться до формули: не революція, а еволюція!

Програма не нова. В практичній діяльности цілком вистарчала для неї девіза: кожний за всіх і всі за кожного!

Цю програму розвивав де-Боав у своїх немногих статтях і промовах, підкреслюючи потребу виховування людини: змінити її серце по словам св. письма, зробити людей новими.

Фабр був теж протестантом, але вільнодумним. Своїм учителем уважав Фуріє і Овена. І це різнило його від Боава. Людина, казали йому його вчителі, по природі своїй ні добра, ні лиха; вона є тим, чим роблять її обставини, соціяльні фактори. Значить, це зовсім не вистарчає виховувати людей, ані теж чекати на це »нове народження«, як каже св. письмо, треба змінити само економічне й соціяльне середовище, що його людина є продуктом.

Проте Фабр не був революціонером, як і де-Боав. Через кооперацію думав він саме змінити економічне й соціяльне середовище та усунути панування капіталу й капіталістів.

І Фабр не був письменником, ні промовцем. Під кінець свого життя усунувся навіть од участи в кооперативнім рухові.

Душею однак німської школи і властивим її ідеольоґом був нхто інший, як Шарль Жід.

Коли в Парижі (1885) радив перший конґрес французьких кооператив, Жід був під цю пору молодим професором політичної економії на факультеті права в Монпеліє. Не брав в ньому участи. Проте в цьому році написав листа до де Боава з предложенням своїх услуг рухові. Розуміється, де-Боав з радістю приняв їх.

Треба тут згадати, що кооперативна програма де-Боава була дуже принадна для французьких економістів. Вони просто предложили йому своє співробітництво. Де-Боав однак одкинув подану руку, бо не хотів робити з кооперації, як цього бажали собі французькі економісти, барієри проти соціялізму й революції. Це однак зовсім не значило, що він цілком зірвав з ними.

Приступлення Жіда до кооперативного руху зразу змінило стуацію. Вже на рік раніше (1884) Жід оголосив політично-економічну розвязку, що в ній виступав проти клясичної економії і зірвав з нею. Через своє приступлення до німської школи він тим самим уже компромітував її в очах ліберальних економістів.

Вже перший інавґуральний виступ Жіда в 1 ч. „L'emancipation“ зі статтею п. з. „Ni révoltés, ni satisfait“ був дуже характеристичний. З цього часу, безперервно, більш як 40 років

не переставав він поміщати головні статті в центральнім орґані французької кооперації, яких написав понад 600.

Ni révoltés — це значило, що кооператори не претендують виповісти бій посідаючим клясам; вони не хочуть клясової боротьби; вони не хочуть експропріювати капіталістів.

Ni satisfait — це з другого боку значило, що кооператори зовсім не є задоволені існуючим ладом, а навпаки, що вони змагають до вищого, що буде результатом їх спільних зусиль аж до здійснення ідеалу, що його належить показати народові.

В слідуючому році, себто в 1886 Ц. К. доручив Жідові отворити другий конґрес французьких кооператив, обєднаних у Союзі, в Ліон промовою, що в ній мали бути зясовані напрямні програми німської школи. Ходило о те, щоби французькій кооперації надати власну фізіономію, щоби не принижувати її до характеру, який хотіли надати їй з одного боку економісти, з другого — соціялісти.

В цьому дусі дійсно держав Жід свою промову. Закінчив її словами:

»Я вказав вам на нашу безпосередню та найблизшу ціль: економічне виховання робітничої кляси через кооперативну асоціяцію. Я вказав вам і на дальшу ціль: визволення робітничої кляси через переміну заробітної платні«.

Ці останні слова викликали нові протести з боку економістів. Поль Лєруа-Болїє, професор політичної економії в Коллєж де Франс і головний речник клясичної економії назвав виводи Жіда з ґрунту помилками. Він писав в „L'Economiste français“:

»Заробітна платня це par excellence форма умови. Скасування її уважаємо непрактичним і небажаним. Є певні сталі форми, що їх людство не може усунути«.

Жід заявив, що його формула: „la transformation du salariat“ (переміна заробітної платні) була не цілком відповідна, що замість неї пізніше став завсігди уживати слів »знищення профіту« (користи, зиску).

В три роки пізніше з нагоди сотної річниці великої французької революції Жід виступав на конґресі французьких кооператив у Парижі з новою програмовою промовою, що в ній начеркнув плян акції: боротьби французьких кооператив.

Цей плян, на його думку, слід проводити в трьох етапах:

в першому належить звернути всі зусилля на завойовання торговельної індустрії (через основання великих ґуртівних маґазинів і операцію закупами на велику скалю);

в другому етапі належить завоювати мануфактурну індустрію (себто безпосередно продукувати все, що потребують кооперативи, а саме через основання: пекарень, столярень, фабрик сукна й готової одежі, фабрик взуття, капелюхів, паперу, сухарів і т. д. і т. д.);

в третьому накінець етапі повернути всі зусилля на завойовання хліборобської індустрії (через закупи землі, закладання

фарм, безпосередню продукцію збіжжя, вина, оливи, мяса, молока, масла, птиць, ярини, овочів, квітів, словом усього, що становить основу споживання).

Ця нова програма спричинила ще більші атаки з боку французьких економістів на німську школу. Один з них, а саме Ернест Брелє (Brelay) порівнував реформаторів французької кооперації з огневою сторожею, що задумала гасити пожар помпами, наповненими нафтою. Бажаючи осмішити Жіда, як ідеольоґа кооперації, що про неї висловився, як про щось провінціонального й несеріозного, охрестив напрям кооперації, репрезентований Жідом, »німською школою«. Проте Жід і товариші приняли цю назву, як почесну для себе на означення цілого напряму французького кооперативизму.

З цього часу назва »німська школа« стала загально вживатися скрізь як офіціяльно, так і істориками кооперації.

Розрив німської школи французького кооперативизму з французькими економістами був довершений по всій лінії.

Суперечки між німською школою і соціялістичною кооперацією.

Ідейний розрив німської школи з французькими економістами повинен був, цілком природно, привести до поєднання її з французькою соціялістичною кооперацією. Поки що так не сталося. Взаїмні відносини між одними й другими зразу загострялись, коли франц. соціялістичні кооперативи обєдналися у свою федерацію.

На перешкоді до обєднання обох орґанізацій стояв сучасний провідник французького соціялізму, марксист Жюль Ґед (Jule Guesde). Всі пропозиції Ц. К. Союза до обєднання з соціялістичною кооперацією, що особливо в північній Франції і Парижі була сильна й дуже жива, кожним разом одкидалися з мотивів, нам відомих. Проте Ґед не обезцінював споживчу кооперацію. Навпаки. Був тієї думки, що вона може віддати робітничій клясі великі услуги, як це є напр. у Бельґії.

Жід іронізував з Ґеда, кажучи: кооперативи, на його думку, є добрі, як вони є в руках соціялістів, лихі, як в руках буржуа.

Соціялісти називали буржуазні кооперативи жовтими а католицькі чорними та заявляли, що їм ходить тільки про їхні надвишки; що вони, не знаючи життя робітників, не можуть розуміти їхніх потреб, ні ідеалу. Ось чому мусіли вони йти окремим шляхом. Ось чому мусіли вони в опозиції до »Союза французьких кооператив«, оснувати свою соціялістичну кооперативну федерацію. Сталося це в 1895 р. Цю федерацію назвали »Соціялістичною Біржею« (Bourse socialiste).

Це правда, каже Жід, всі три осовоположники німської школи — це буржуа та всі до того протестанти. Та чи це може бути причиною, щоби обом орґанізаціям не обєднатися?

І це теж правда, продовжував він, що ми не знаємо життя робітників. Нехай і так! Але чи через обєднання та співро-

ництво з товаришами робітниками ми не хочемо пізнати потреби й бажання робітничої кляси?

В ґрунті річі, — питає Жід — що ділило оба рухи, коли поминути питання осіб?

В 1905 р. »Союз« вислав до всіх своїх орґанізацій таку програму французької кооперації (споживчої):

»Кооперація має своєю метою замінити сучасний лад на режім вільної асоціяції, що має впорядкувати в справедливий спосіб поділ багацтв. Споживча кооперація не хоче зробити себе виключним орґаном ні одної політичної партії, ні одної церкви, ні одної соціяльної кляси, але всіх тих, що бажають працювати задля здійснення кооперативного ідеалу при помочі таких засобів:

1. Основання кооперативних спілок, маючи на увазі справедливий розподіл предметів консумції;
2. Основання колективного й неособистого капіталу;
3. Основання великих гуртівень;
4. Орґанізації кооперативних промислів в міру потреб спілок (кооператив);
5. Основання у їх лоні та довкола їх соціяльних діл (не політичних і не конфесійних), зберігаючи всі їхні джерела допомоги для найвисшої цілі, себто переміни обміну й продукції через основання великих гуртівень і промислових кооператив;
6. Освіти й соціяльного вихования кооператорів;
7. Обєднання всіх національних кооперативних союзів в одну Кооперативну Республику з метою розвитку людськости (de la personalité humaine) через справедливість і солідарність.

Ця програма широко дискутувалась і одобрювалась.

Коли ми питали — каже Жід — французьких соціялістів, що вони мають закинути програмі, вони не знаходили у відповіді майже нічого сутнього. Протягом 17 років дискусій і суперечок, можна сказати, вони не знайшли нічого нового, що могли би додати до ориґіналу.

Мало того. В »Альманасі кооперації« за 1894 рік оголосив я, каже Жід, 12 чеснот кооперації: 1. ліпше жити, 2. платити готівкою, 3. щадити, 4. нищити паразитів, 5. поборювати торговлю напитками, 6. приєднувати жінок до соціяльної справи, 7. виховувати економічно нарід, 8. улегшувати всім набування власности, 9. відновляти колєктивну власність, 10. установляти справедливу ціну, 11. елімінувати зиск і 12. усувати конфлікти.

Соціялістична Біржа французьких кооператив оголосила також від себе »15 матеріяльних і моральних добродійств кооперації«, що між ними 10 взяла живцем од Жіда, 2 счеркнула і додала своїх 4 більш пролєтарського характеру.

»Отож соціялісти-кооператори не знайшли нічого, що малиби додати до німської програми, але їм особливо не подобалося місце: »Союз не хоче бути виключним орґаном ні одної політичної партії, ні одної церкви, ні одної соціяльної кляси. Це мі-

сце бажали вони счеркнути. Іншими словами, вони були проти невтральности кооператив.

Слово »невтральність«, каже Жід, не конче тут на місці. Невтральний це той, що втікає з поля боротьби, або до неї не мішається. Бо йому ходить тільки про його особистий інтерес. Такого значіння, каже автор, німська школа своїм кооперативам ніколи не придавала й не придає. Бо, навпаки. Вона завсігди була воююча чи то, коли ходило і ходить про соціяльну справу, чи в справах інтернаціональної політики (виступаючи проти війни і за кооперацію всіх націй), чи вкінці виступаючи проти боротьби кляс і за кооперацію всіх людей.

Що-ж в дійсности означає формула?

Ось що:

Як кооперацію створено для споживачів, а всі люде є такими, то кооперація повинна бути відчинена для всіх, без ріжниці партій, церкви та професії й кляси. При вході до неї маємо поставити напис: Вступ вільний! Навпаки, соціялістична кооперація є зачинена для всіх, що не вважають себе соціялістами.

Проте питання невтральности має ще далеко глибше значіння. Воно зводиться до того, чи кооперація повинна бути засобом тільки і виключно визволення робітничої кляси, зброєю проти капіталізму та буржуазії, чи вона має служити всім, для їх спільного добра.

Жід питає: Чи є хоч одна країна в світі, де робітнича кляса становила б цілість нації або її більшість? І чи можна вважати всіх інших тільки паразитами?

Ось чому, каже він, кооперація має право й обовязок іти власним шляхом та мати власну свою автономію.

Пакт обєднання. Національна Федерація.

Суперечки між одними й другими велися довго, не без шкоди для обох орґанізацій. Проте з кожним днем збільшувались і по боці соціялістів ряди, що бажали злуки. Перший за нею заявився Бенуа Мальон (свого часу приятель Драгоманова). Відтак Жорес. Відтак многі інші. Вкінці секретар Соціялістичної Біржі Ґіймен (Guillemin) заініціював угоду.

Обі орґанізації видали спільний маніфест, що з його наведемо основні місця:

»Кооперативний Союз і Конфедерація Кооператив (la Bourse) бажають покласти кінець станові поділу, що створює претекст до многих кооператив, щоби не належати ні до одної, і що опізнює розвиток кооперативного руху. Крім основних принціпів кооперації, що їх сформулували рочдельські піоніри і що їх приняли з успіхом міліони робітників по всіх країнах світа, ми виставляємо ще:

заміну сучасного капіталістичного ладу на режім, де продукція буде орґанізована з погляду колєктивности, а не з погляду зиску;

колєктивне й безпосередне набування засобів обміну й продукції через стоваришення споживачів.

констатуючи, що ці чисто кооперативні принціпи є в згоді з принціпами інтернаціонального соціялізму й обстоюючи, як це признали конґреси в Гамбурзі і Копенгаґені, автономію кооперативного руху;

полишаючи впрочім кожній спілці свободу розпоряжати своїми лишками після свого уподобання;

виключаючи тільки спілки капіталістів або підприємців, себто ті, що дозволяють побирати дивіденду від акційного капіталу та обмежують свій інтерес;

або що обмежують число акціонерів;

або що дають членам своїм певну скількість голосів, пропорціональну до скількости акцій;

або що не признають права суверенности загальним зборам спілковців; —

рішаємо розвязати існуючі центральні орґанізації, а на їх місце оснувати нову орґанізацію, а саме Національну Федерацію споживчих кооператив, орґан визволення працівників (des travailleurs).

На самий новий рік 1912 р. зібралися в місті Тур члени обох розвязаних орґанізацій на спільний конґрес, щоби публично й торжественно довершити й закріпити акт обєднання. Від цього дня існує офіціяльно Національна Федерація французьких споживчих кооператив. І від цього дня датується могутній розвиток французького кооперативного руху.

Жід каже, що обєднання Союза й Біржі було для першої просто самовбійством. Не зважаючи на це, в інтересі руху Союз пішов на обєднання і злиття. І дійсно. При виборі Ц. К. Національної Федерації попали до нього представники обох розвязаних орґанізацій в рівному числі. Та згодом члени Союза помалу або вимирали, або уступали, так що в 1925 р. з поміж них засідав один тільки Жід. В 1932 році й він помер. Це було природно, каже Жід. Соціялісти були численніші та новіші більш войовничі, більш віддані справі кооперації і більш готові на особисті жертви для її ідеї, чим їх товариші буржуа. Можна сказати, »Союз« був душею руху, але він був без тіла. Навпаки. »Біржа« була тілом, але була без душі. Національна Федерація обєднувала душу й тіло. Дух німської школи живе в ній по нинішний день і житиме далі.

Програму німської школи часто називають нео-кооператизмом. Це не зовсім вірно. Німська школа, каже Жід, завсігди важала себе дочкою рочдельської кооперації. Коли вона має власну фізіономію, то тільки дякуючи тій обставині, що вона зродилася, виросла і розвинулася на нашому національному ґрунті.

Історик франц. кооперації Ґомон (Gaumont) а таксамо Жід,

підкреслюють більш моральний бік німської школи, власне кажучи, реліґійний. Жід каже, що з цього погляду зразком для її основоположників були анґлійські християнські соціялісти з половини XIX. ст. Зокрема, були вони в опозиції до Овена, вважаючи своїм вчителем Фуріє.

Володимир Левинський.

ЖІНКА І КООПЕРАЦІЯ

Жінка-пропаґандистка в кооперації

Дуже цікавий орієнтаційний матеріял дає стаття п. Вербицької в серпневому числі »К. Р.« п. н.: »Що зроблено досі в напрямі приєднання жінок до кооперації?« Колиби ще було подане число жінок членів філій Союзу Українок у поодиноких районах П. С. К. та число кооперативних анкет, уладежних С. У., вийшлаби докладна провірка дотеперішних зусиль на цьому полі.

Тоді можнаби побачити:

1. які успіхи приносить праця самих службовиків П. С. К. у приєднуванні жінок до кооперації;
2. які успіхи дала співпраця С. У.;
3. які успіхи дала праця пропаґандисток П. С. К.;
4. чи є ріжниця між повітами, де працює філія С. У., а де такої праці нема.

Господарська кріза заставила наші кооперативні верхи приєднувати жінку до кооперації, хоч її майже не було при основуванні споживчої кооперації. Не дивно, що робота йде повільним кроком вперед.

Мушу зазначити, що ця акція припала на дуже тяжкий час. Поборювання боргів прийшло тоді, як готівка перевелася на селі, приєднування жінок в члени — тоді, як пороблено манка і коли чоловіки є вже членами. Товари розборгозані, борги в теперішню скруту тяжко стягнути. Відома річ, що лекше є будувати нове, як направити старе.

Не так давно повстала »Кооперативна секція« при Гол. Виділі С. У. у Львові. Перша голова секції, п. Блажкевичева, вжила зараз у першому році існування секції всіх можливих засобів, щоби наклонити філії С. У. до кооперативної співпраці, уложила навіть плян праці на довгий протяг часу.

Одначе кооперативні обіжники не знаходили у більшости філій зрозуміння. Ще й досі знайдемо чимало філій С. У., які не наладнали ніякої співпраці з кооперативними центрами. Є це ознакою, що кооперативна ділянка вимагає підготовки і зрозуміння справи. П. С. К. мусять мати своїх власних пропаґандисток, чи то сталих, чи доривочних — відповідно до спроможности даного союзу.

Пропаґандистка П. С. К. мусить бути як слід підготовлена до свого завдання. Мусить вона не тільки знати історію і ідеольо-

ґію кооперативного руху, але й уміти це все пристосувати до обставин нашого села. Вона мусить ще знати засади й способи загальної орґанізації жіноцтва, сільське господарство і т. п., а найважніше — уміти це все у приступній формі передати своїм слухачам.

Отже тільки ті філії С. У., які мають у своїй складі такі сили, можуть багато помогти кооперації у приєднуванні жіноцтва. Деякі П. С. К. мусілиби ще довго ждати, надіючись на співпрацю з С. У. Бо побіч філій С. У., знаних з добре наладнаної власної орґанізаційної сітки, є й такі, що не думають ще про це. Вони ограничують свою діяльність до місця осідку, не звертаючи уваги на села.

Мої слова піддержують завваги проводів П. С. К. на анкетному листку Ревізійного Союзу.

Значить, оскільки співпраця П. С. К. з С. У. малаби бути доцільною, мусілиби філії С. У. вишколити для себе таких орґанізаторок, що знають теж і кооперативні справи. Вони зможуть тоді працювати рівнобіжно з пропаґандистками П. С. К.

Пропаґандистка П. С. К. повинна мати в своїй теці всі дані, що відносяться до району, а іменно:

1. виказ дотеперішніх членів жінок в усіх кооперативах району,
2. виказ торгів, боргів, завваги про добрі сторони і браки кожної кооперативи,
3. виказ того, що зробили місцеві чинники в справі приєднання жінок в члени кооператив,
4. відповідні матеріяли щодо того, котрі кооперативи найбільше загрожені і вимагають якнайскоршого освідомлення жінок, врешті
5. відносні дані, в котрих селах і коли відбулися вже кооперативні жіночі анкети.

З тими відомостями приходить пропаґандистка П. С. К. на засідання кооперативної секції С. У. і там можна ділитися працею і поїздками.

Самозрозуміле, що кооперативна секція С. У. має ще працю в місті. Вона припильновує закупів загалу жінок, контролює поведінку міських кооператив, якість і ціни товарів. Пильнує, щоби не бракувало у міських кооперативах товарів першої потреби, бо через це тратять складниці дуже багато. Пильнує також, щоби міські кооперативи не дозволювали представникам чужих фірм, робити у своїх льокалях покази товарів, бо це противорічить кличеві попирання рідного промислу. Поширює клич »свій до свого«, і т. д. Пильнує, щоби жіночі кооперативи, як »Труд«, або інші, могли розвиватися як слід.

Повіти, що мають рухливу філію С. У. і добре зорґанізовані сільські кружки, мають теж свідоміше жіноцтво. Часом дивує, що кооперативи в підміських, добре зорґанізованих селах, мають більші торги, як кооперативи в віддалених від міст темних селах

хочби й з великою скількістю населення. Підміську жінку селянку стрічає в місті багато покус, коли вона носить щоденно у місто молоко, городовину, овочі, птицю і т. п. Вона моглаби всі потреби хатнього господарства заспокоювати в міських приватних крамницях, залишаючи свій гріш переважно у чужих. Прикладом нехай послужить мануфактурний склад П. С. К. в Стрию, що, хоч мусить боротися з величезною конкуренцією, має щораз більші торги.

А мусів перебороти упередження селянки до сталих цін і не продає на борг.

Але якраз стрийський повіт має багато свідомого, зорганізованого жіноцтва. Думаю, що подібні досвіди роблять й інші П. С. К.

Розглянемо ще завваги деяких П. С. К. в справі, яку порушую.

Скалат радить приготовляти жінок до кооперації заочними курсами. Але ми бачимо, що навіть одиниці з середньошкільною освітою, які покінчили ріжні теоретичні курси з безпосереднім навчанням, на ділі дуже часто не вміють відповісти своєму завданню і до орґанізаційної праці не надаються. А до заочних курсів треба не тільки деякої особистої інтеліґенції, але й життєвого вироблення. Краще вже булоби уладжувати орґанізаційно-кооперативні курси в осідках П. С. К., де учениці моглиби приучуватися практично, виїздами на анкети чи загальні збори і прислухуванням, як ведуть пропаґанду кооператори.

Цінний є голос кооператорів в Теребовлі, з яким вповні погоджуюся. Вони кажуть:

»Щоби дійсно підтягнути наше жіноцтво до праці на кооперативному полі, в першу чергу треба його освідомити. Це освідомлення може наступити тільки тоді, коли праця над українською жінкою, а зокрема на селі, буде ведена постійно, а не доривчо. Вказаним було би, щоби філії С. У. були чинними, а дальше, щоби одиниці, як члени тих філій, мали в першу чергу самі відповідне знання про ці справи, про які реферують на анкетах по селах«.

Збираючи разом сказане, поставлю такі загальні тези в цій справі:

Українська кооперація повинна працювати передовсім с и л а м и с в о ї х ч л е н і в ж і н о к, коли йде про притягнення до неї жінки, як господарського чинника. Але це можливе тільки тоді, як жінка вже вповні свідома й повноправна громадянка, не тільки в правах, але і в обовязках, та не лише теоретично, але й фактично. Отже українська кооперація мусіла би, ведучи пропаґанду серед українського жіноцтва, пропаґувати теж і феміністичні кличі, де цього вимагають обставини. Але ця потреба відпадає там, де чисто феміністична пропаґанда переведена, жінка освідомлена й уведена в громадянське життя. Тоді вступає така свідома жінка, як повновартний член громадянства, в кооперацію, уміючи не тільки вимагати, але й працювати для неї. Тоді теж пропаґанда кооперативного діла поміж жіноцтвом може бути ведена самими жіночими силами кооперативних установ. Поки

цього нема, мусять жіночі (феміністичні) орґанізації виконати діло освідомлення жінки в кооперативних справах, тямлючи, що це одна з найважніших ділянок громадянського життя, що кооперація, це найпевніший засіб визволення жінки, як і всякої працюючої людини. Тому співпраця С. У. з українською кооперацією мусить носити такий характер, а іменно характер ідейного приготування своїх членів до кооперативної діяльности і то так довго, як довго будуть ще жінки в тім напрямі неусвідомлені.

Але вже й тепер могла би кооперація в деяких околицях послугуватися власними жіночими силами, котрих праця безумовно вийде на користь не тільки кооперативного, але також жіночого руху, як передумови до повного введення жінки в кооперативне життя і працю. **Ірена Домбчевська.**

З ЖИТТЯ КООПЕРАЦІЇ

ГОСПОДАРСЬКА ПРОГРАМА МІЖНАРОДНЬОГО КООП. СОЮЗУ.

Господарська програма Міжнароднього Кооп Союзу, принята на лондонському конґресі, обіймає ось такі точки:

1. Проблєми кооперативного розділу товарів.

Розвивати поліпшені способи розділу та вживати наймодерніших метод і найдоцільніших помічних засобів, які зможуть раціоналізацією і стандаризацією виробів заспокоїти найширші потреби споживачів.

2. Проблєми кооперативного виробництва.

Підпирати розвиток кооперативного виробництва в окремих країнах, як рівнож у міжнароднього обсязі, щоби виробництво йшло в парі з орґанізацією спожиття і розділом товарів.

3. Доцільне ґуртування кооперативних сил.

Розбудовувати на підставі взаїмности міжнародні торговельні орґанізації для обміну й виробу товарів і як перший крок на цій дорозі підпирати товарообмін між кооперативними орґанізаціями окремих держав та спільні закупна. Навязувати безпосередні зносини між ріжними орґанізаціями споживачів і виробників, як рівнож творити спільні комісії для керування їхньою політикою, наладнування торговельних звязків та збуту хліборобських продуктів.

4. Нові форми промислового виробництва.

Переводити раціоналізацію у кооп. підприємствах, на основах технічної системи наукової орґанізації праці, стандаризації матеріялу і упрощення виробничих процесів.

5. Проблєма сирівців.

Розбір усіх питань, що відносяться до постачання сировин для промислу, як також умовин розподілу тих сирівців і поліпшування виробів в інтересі споживачів.

6. Проблєми міжнародніх зносин.

Постепенний розвиток міжнародньої комунікації осіб, товарів та виміни капіталів на основі взаїмного заспокоювання спільних потреб при виключенні приватного зиску.

7. Фінансові і кредитові проблєми.

Орґанізація міжнароднього банківництва й обезпечень на основі взаїмности, відповідно потребам коротко-, середньо- і довго-річинцевого кредиту, а як підготовчий крок щонайприязніші зносини між існуючими кооп. банками окремих країн, для того, щоби могли бути переведені поодинокі орґанізаційні методи та була задержана засада, що для кооперативних торговельних операцій мається вживати лише кооперативних банків та кооперативних установ.

——o——

КООПЕРАЦІЯ НА ЗАКАРПАТТІ.

»Дружественний Союз« з осідком в Ужгороді обєднував в р. 1933 всього 413 кооператив. Окрім того було коло 50 українських споживчих кооператив, нечленів »Дружеств. Союзу«, в якому переважає русофільський і чесько-аґрарницький дух.

Ті 413 кооператив »Др. Союза« розпадалися на такі ґрупи:

200 кредитових	3 маґазинові
115 споживчих	3 для збуту худоби
26 господарських	7 винарських
18 дом. промислу	7 лісорубних
5 овочарських	6 будівельних
6 молочарських	17 ріжних

Одначе з того загального числа треба відрахувати 90 недіяльних кооп-в.

З 200 кооп-в кредитових було 109 »руських«, 52 мадярських і 3 чеські. Кредитові кооперативи мали в обороті 3 міліони кч. уділів, 1,8 міл. запасних фондів, поверх 12,7 міл. вкладок (разом зі Союзом).

Більшість кооператив давала лише дрібні позички і то лише в міру того, як довжники сплачували позички. А ті вплати йшли пиняво, але йшли. Відсоткова міра була 7—8% і її фактично додержували.

Друга ґрупа союзних кооператив — споживчі спілки переходила тяжкий рік через зменшення торгів. Для цих кооп-в засновано при Союзі у 1933 році закупочну ґуртівню — через що і ці спілки почали набирати характеру кооператив, бо досі вони були фактично філіями деяких ґуртівників. Дальшим завданням союз ставить: перехід на продаж і купно тільки за ґотівку.

Інші ґрупи кооператив не проявляли більшої діяльности.

Українські споживчі кооп-ви, що є поза »Дружеств. Союзом«, є вільні від шкідливого русофільського політичного впливу. Вони співпрацюють орґанізаційно з Пражським Союзом Спож. Кооператив, а репрезентує їх на зовні »Кооперативний Комітет« в Мункачеві.

БАНК РОЛЬНИ і ПОЛЬСЬКІ КООПЕРАТИВИ.

Банк Рольни на день 31. ґрудня 1933 р. роздав усього разом 188,969.000 золотих коротко- і середньо-річинцевих кредитів.

З того припадало на кооперативи 77,756.000 себто 41,1 проц.

А саме на кредитові	54.907 тис. зл.	29,0	проц.
рільн. продукц.	693 „ „	0,4	„
рільничо-торговельні	12.454 „ „	6,6	„
молочарські і яйч.	6.493 „ „	3,4	„
споживчі	1.676 „ „	0,9	„
інші	1.533 „ „	0,8	„

Територіяльно ці позички були так розльоковані: воєв. Варшава 11,8 міл. зл., Лодзь 2,8, Кєльце 4,5, Люблин 5,8, Білосток 5,1, Вильно 5,0, Новгородок 3,9, Волинь 7,5, Полісся 2,6, Краків 5,8, Львів 6,0, Станиславів 1,6, Тернопіль 2,0, Познань 4,2, Поморя 5,7, Шлеськ 5,6.

З ГОСПОДАРСЬКОГО ЖИТТЯ.

ДЕКРЕТИ ПРО ВІДДОВЖЕННЯ ХЛІБОРОБСТВА.

Довго підготовлюваний закон про мораторію рільничих зобовязань дістав 19. жовтня ц. р. санкцію ради міністрів і мабуть буде в такому вигляді оголошений, як декрет президента польської республики. Поза нормами щодо конверсії короткоречинцевих, але забезпечених гіпотечно довгів на довгоречинцеві (навіть до 55 літ) — головну нашу увагу звертає на себе розклад на рати силою самого права всіх інших, гіпотечно не забезпечених, рільничих довгів. (За рільничий довг в цьому законі вважається кожне довжне зобовязання, спричинене господарською потребою рільничого варстату, а затягнене не пізніше, як до 1. грудня 1932 р.). Страта всіх таких довгів силою цього закона розкладається на 14 літ і має відбуватися двома ратами що року, 1. квітня і 1. жовтня, при опроцентованню 3% річно. Розложенню підлягає не тільки капітал довгу, але й нараховані проценти, провізії, кошти і т. д. по день 1. листопада 1934 р. Квоти запавших відсотків, навіть судово признаних, обнижуються до 3% річно. Коли вірителем є банкова установа (публична, приватна чи кооперативна), то розклад довгу на рати відбуватиметься при допомозі Акцептаційного Банку, який буде ці довги переймати на себе і возьме ґарантію за 50% страт, які би виникли з цього приводу для кредитової установи. Опроцентування таких довгів є вище: $4^1/_2$%.

Названі пільги можуть бути завішені в конкретних випадках, якщо мировий (розємчий уряд) прийде до пересвідчення, що платнича здібність довжника позволяє йому виконати свої довжні зобовязання в спосіб корисніший для вірителя, або коли довг повстав з титулу відшкодування, або якщо довжник погіршує забезпеку довгу.

Коли посідач рільничого господарства розміру до 50 гектарів не заплатить двох по собі чергуючих рат — то довг стає платний відразу в цілости, одначе тільки тоді, коли висота рат була означена миро́вим урядом. При більших господарствах є тяжчі умови для їх посідачів.

Як бачимо, всі дотепер вичислені пільги даються коштом вірителя, яким є приватна людина чи установа. Держава доси не давала нічого. Щойно дальші точки декрету приносять дещо з тої матерії. Говорять вони про спеціяльні полекші, які можуть бути уділені рішенням розємчих урядів, коштом державного Рільного Банку. Говориться там именно про те, що державні банки пожертвують на річ акції віддовження села суму поверх 100 міліонів злотих, і з тих квот могтимуть розємчі уряди »в певних особливих випадках індивідуально на основах, вироблених державними банками«, уділювати певним хліборобам »уморень і пільг«, себто просто кажучи: дарувати певні довги. Декрет каже, що будуть це передовсім кредити, затягнені в Банку Рольнім на меліорації і з оказії рільної реформи (цебто парцеляції). Відомо, хто затягав кредити в Банку Рольнім — це були переважно дідичі, і їм в першій мірі припадуть добродійства з цього »фонду віддовження«. Даремні були побоювання консервативних кругів, що декрет буде зорієнтований проти інтересів великої земельної власности, бо цифра »поверх« 100 міліонів — це-ж не дрібниця.

Але є передбачені уморення довгів і для польських селян. Саме дальший розділ декрету говорить именно про частинне уморення кредитів, затягнених в оборотовому фонді Земельної Реформи на купно землі, меліорації та комасації. Як знаємо, ці кредити одержували головно польські кольоністи. З цього фонду буде уморено позичок на залеглу суму 350 міліонів злотих — цифра велика, як на нинішні відносини. Тамтих 100 і цих 350, разом 450 міліонів (мінімально) — це буде дарунок польським великим і малим хліборобам коштом загалу населення. (Українські селяни кредитів з державних установ на купно землі не одержували, а комасаційних кредитів уділено дещо тільки Волині). Невідомо тільки, на скільки це все дійсно допоможе станути на ноги дідичам, які привикли жити на високу скалю і деяким кольоністам

на окраїнах, які у многих випадках прийшли на ріллю без потрібного для рільництва замилування і знання.

Що-ж торкається технічної сторінки, то сама концепція »індивідуальних полекш« може відчинити на всю ширину ворота для протекції і корупції. Можна собі уявити, яка почнеться метушня біля всіх рішаючих місць з метою досягнення згаданих уморень та інших пільг.

Декрет, о скільки увійде в життя в повищій формі, поставить очевидно в дуже тяжке положення всіх віритслів. Очевидно, вони піднесуть жалі і скарги, бо є можливе, що не один з них найдеться в наслідок декрету в безвихідному положенні. Невідомо, чи уряд передбачує якусь поміч для таких віритслів і чиїм коштом. Скептики заповідають, що такий спосіб віддовжування підриває на майбутнє кредитове життя, бо, де нема певности звороту, там не може бути охоти уділювати кредити.

Але є ще інші моменти, які ослаблюють вартість такого способу віддовжування рільництва. Це є питання цінових н о ж и ц ь. Як довго вони існують, всякі балачки про віддовжування є безцільні, бо хлібороб-довжник при низьких аґрарних, а високих промислових і монополевих цінах та незменшених публичних тягарах просто не матиме змоги платити навіть розложених на 14 літ рат і зредукованих відсотків.

У звязку з цим декретом розростаються завдання А к ц е п т а ц і й н о г о Б а н к у, на плечі якого впаде тягар фінансування тих довгів, що затягнені в установах т зв. зорґанізованого кредиту. Готується окремий розпорядок про поширення аґенд цього банку. Зокрема буде збільшений капітал, що стоїть банкові до диспозиції для конверсії довгів — зі 75 міліонів на 150 міл. злотих. Окрім того Банк матиме право видавати облігації, до суми 100 міліонів зл., які йому теж послужать для того, щоби звертати кредитовим установам суми сконвертування на довші літа довгів.

Т. зв. віддовженеве законодавство матиме велике значіння для господарського життя і тому треба всім звернути на нього увагу.

24 МІЛІОНІВ ЗИСКУ ЗА 7 ЛІТ.

Телєфони в Польщі виарендовано 1927 р. мішаній акційній спілці, в якій 49% акцій є в руках шведських капіталістичних фірм.

За роки 1927—1933 спілка мала чистого зиску 24,697.000 зл. Очевидно, таких зисків не булоб, якби телєфони в Польщі не були такі дорогі та не були монополем.

Польські часописи обурюються головно тим, що майже половина з цього зиску пішла в чужі, шведські руки — але менше пишуть проти самого факту надмірних зисків спілки коштом цілого суспільства. Бо поверх 3 міліонів зиску річно з самих телєфонів — це дійсно за великий податок громадянства, та ще в такі тяжкі часи!

З ОСТАННЬОЇ ХВИЛІ.

Перед замкненням числа одержуємо вістку про вислід нарад Кооперативної Ради у Варшаві, яка відбула своє засідання дня 31. жовтня ц. р. Рада проти голосу представника РСУК прихилилася до проєкту предсідника К. Ради, яким обмежується діяльність РСУК як територіяльно так і фахово, з тим, що в подібний спосіб обмежено також терен діяльности »Руского Ревізійного Союзу«. Ці два союзи є одинокими, діяльність яких обмежено що до території. Через відмову права ревізії волинському союзові п. Волошиновського — всі українські кооперативи з теренів, необнятих трьома галицькими воєвідствами булиб примусово приділені під ревізію польських союзів. Для переведення змін статутів ревізійних союзів згідно з вимогами предсідника Кооп. Ради поставлено союзам речинець до кінця березня 1935 р.

Опінія Кооп. Ради не є ще остаточним вирішенням справи, яке спочиває в руках Міністерства Скарбу. Українська громадянська опінія вичікує того рішення з великим напруженням.

Поодиноке число 1 зл.

КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛИКА

В ЦЬОМУ ЧИСЛІ ЗОКРЕМА ЧИТАЙТЕ:

На окраю днів: Рішення... Голоси преси і інші.
Біжучі питання нашого кооперативного кредиту.
Занепад кооперації в Німеччині.
Кооперативне навчання в Йозефові.

ЛЬВІВ ГРУДЕНЬ 1934

ЗМІСТ:

На окраю днів (Актуальні замітки) 369

Народнє господарство.

І. Ольховий: Біжучі питання нашого кооперативного кредиту 375

Сторінки минулого.

Юрій Роїк: Кооперативне навчання в Йозефові . 386

З життя української кооперації.

І. Ступницький: Огляд однорічної праці кооператив з району ПСК. у Калуші за 1933 рік . . 389

З кооперативного світу.

Занепад кооперації в Німеччині. 397

З українського наукового життя за кордоном.

Віктор Доманицький: Досліди з соціяльної економіки Закарпаття 400

Господарська хроніка 403

З преси і життя 405

Посмертна згадка 408

Додаток: І. Витанович. Володимир Навроцький (1847—1882), перший український статистик-економіст в Галичині. 4 піварк. ст. 25-32

INHALT:

Aktuelle Notitzen (über staatliche Reoganisation des Genossenschaftswesens in Polen usw.) 369

Probleme der heutigen Kreditpolitik im Genossenschaftskreditwesen (I. Olchowyj) 375

Vor zehn Jahren (Genossenschaftsshule der ukrain. Emigranten in Josefstadt) G. Roik 386

Die ukrain. Genossenschaften im Rayon Kalusch (Galizien) I. Stupnytzkyj 389

Der Verfall der Konsumgenossenschaften in Deutschland 397

Über das Studium der soz.-ökon. Verhältnisse in Karpathoruth.. 400

Aus dem ukrain. Genossenschaftsleben 400

Wirschaftsnachrichten 403

Pressenübersicht 405

ALS BEILAGE: „Ukr. Ökonomist W. Nawrotzkyj“ (I. Wytanowytsch) S. . . . . 25—32

SOMMAIRE:

Notices actuelles 369

Les problèmmes actuells de credit. (J. Olchovyi) 375

En 10-me anniversaire de l'école coopératif en Josefov Č. S. R. (G. Roïke) . 386

L'activité des sociétés coopératifs du districte Kaluen 1933 (I. Stupnytzkyi) . 389

La chute de la coopération en Allemagne. 397

Enquêtes sur l'économie sociale en Russie Subcarpathique (V. Domanytzkyi) . 400

Chronique coopérative . . . 400

Chronique économique . . . 403

Revue de la Presse. 405

SUPPLEMENT: Wladimir Navrotzky, (1847-1882), pionier de la science économique et statistique ukr. en Galicie orientale. Par I. Wytanowytche. P. . . . . 25—32

Видає: Ревізійний Союз Українських Кооператив.

За редакцію відповідає: Д-р Карло Коберський.

З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові, вул. Чарнецького 26.

КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛИКА
ЕКОНОМІЧНО-СУСПІЛЬНИЙ МІСЯЧНИК—ЛЬВІВ
CO-OPERATIVE REPUBLIC
Ukrainian Monthly Review Lwiw Poland
Ч. 12.
ГРУДЕНЬ
1934.
РІЧНИК VII.

НА ОКРАЮ ДНІВ.

РІШЕННЯ*).

Міністерство скарбу, Кооперативна Рада № P. C. 635/34.
Варшава, 9. листопада 1934.

До
Ревізійного Союзу Українських Кооператив
Львів, вул. Міцкевича 12.

На основі арт. 68 уст. 2 закона з дня 29. жовтня 1920 р. про кооперативи (Д. З. Р. П. ч. 55, поз. 495 з 1934 р.) по вислуханні опінії Кооперативної Ради признаю Союзові право ревізії:

1) на час від 10. листопада до 31. грудня 1934 р. в дотепершньому обсязі ділання,

2) на час від 1. січня до 31. березня 1935 р. на території воєвідств Львів, Станиславів і Тернопіль для наступних типів українських кооператив:

споживачів (тип 1),
спільного заспокоювання ріжних потреб (тип 3),
ощадностево-позичкових загальних (тип 4),
ощадностево-позичкових рільничих (тип 5),
ощадностево-позичкових ріжних (тип 7),
закупу і збуту загальних (тип 8),
закупу і збуту спеціяльних (тип 9),
молочарських (тип 10),
інших перерібних рільничих (тип 11),
рільничих помічних (тип 12),
ремісничих (тип 13),
виробничих робітників і халупників (тип 14),
праці (тип 15),
промислових (тип 16),
торговельних (тип 17),
ріжних підприємств (тип 18).

Продовлення права, означеного в т. 2. на час після 31. березня 1935 р. зможе наступити, оскільки Союз до дня 1. березня 1935 р. представить Міністерству Скарбу до затвердження ухвалені Загальними Зборами Союзу та узгіднені з предсідником Кооперативної Ради зміни в дотепер обовязуючім статуті.

Печатка. Підписаний Міністер Скарбу В. Завадзкі.

Повищий рескрипт Міністерства Скарбу вирішує представлення Ревізійного Союзу Українських Кооператив і протест украї-

*) Переклад з польської мови.

їнських громадських чинників та є відповіддю уряду на піднесені ними аргументи. Практично цей рескрипт: 1) відбирає зпід компетенції РСУК Волинь, Полісся, Холмщину і Лемківщину; 2) відбирає РСУК-ові право ревізії кооператив будівельно-мешканевих та урядничих кредитових; 3) заповідає зміни в статуті РСУК.

З тою ж самою датою 9. листопада 1934 р. появився в дневнику законів рескрипт Предсідника Кооп. Ради про затвердження ревізорів. Зі списка ревідентів РСУК затвердження одержало 25 осіб (не одержало його 10 осіб). Рускому Ревіз. Союзові затверджено 6 ревізорів.

ГОЛОСИ ПРЕСИ.

Ухвали Кооп. Ради з дня 31. жовтня 1934 р. та пізніші рішення польського уряду відбилися широким відгомоном в пресі. Очевидно — преса реаґувала всіляко, в залежности від національности та від свого засадничого наставлення до вмішування держави в приватно-господарське життя.

Становище української преси нашим читачам відоме. Вона вся без виїмку підперла протест громадських чинників проти звуження діяльности РСУК та взагалі проти реґляментації внутрішніх відносин ревізійних союзів. Згадаємо ще тільки дещо з останніх енунціяцій.

»Д і л о« дня 10. листопада помістило текст промови в соймі голови УНДО д-р а Д м. Л е в и ц ь к о г о, де читаємо м. ін.:

»Коли після оголошених відомостей польська кооперація має мати й на дальше право орґанізації і ревізії серед всіх народів у Польщі, наш ревізійний союз не має мати того права навіть виключно серед українського населення. Діється це тоді, коли такого суворого обмеження не накладається ні на жидівські, ні на німецькі ревізійні союзи. Той суперечний з конституцією новий удар, вимірений виключно проти нас, є таким великим, що сконсолідував цілий український нарід... Вважаю доцільним і конечним заявити з цього місця, що коли нам відберуть право творити власними силами і реґулювати навіть наше господарське життя, то цей удар попаде в ціле майбутнє польсько-українських взаємин«.

Промову закінчує фраза: »Не тратимо надії, що ту, дуже для нас важну справу, уряд ще раз розгляне«. (Супроти рішення міністерства з 9. листопада ця надія вже неактуальна).

Орґан другої української політичної партії, »Г р о м а д с ь к и й Г о л о с« містить промову посла УСРП д р. Д м. Л а д и к и з дня 6. листопада, де є такі місця:

»Ухвалений весною ц. р. новий кооп. закон обмежує вільну до цеї пори господарську самоорґанізацію населення.

Виконавчий розпорядок до того закона, вимога затвердження ревізорів міністерством скарбу, примусове обмежування території ревізійних союзів, примушування деяких родів кооператив належати до згори означених ревізійних союзів, примусове влучування у кооперацію Рільничих Палат — усе те є обмежуван-

ням горожанської свободи, яку ґарантує конституція. Наслідки цього можуть довести до повного упадку кооперації, яка є дитиною демократичних свобід. Під опікою постерункового не зацвила ще ані одна крамниця, молочарня або райфайзенка. Тимчасом капіталістичні концерни й картелі мають повну свободу.

Особливою опікою окружена українська кооперація. Хоч усі польські чинники одним хором признають, що Ревіз. Союз. Укр. Кооператив це дуже солідна установа, а її праця зразкова, що українські кооперативи зі своїми членами це в більшості здорові господарські одиниці, то помимо цього йому одинокому з усіх ревізійних союзів мається накинути звуження діяльности щодо території. Таку вимогу поставив... предсідник Кооп. Ради. Він поширив своє право затверджування також на членів дирекцій ревізійних союзів. Протестуємо проти такого самовільного викладання законів. Заявляємо, що в свідомості небезпеки, до якої це веде, відкличемося не лише до свойого народу, але до сумління цілого культурного світа в обороні свойого права на розбудову і розвиток власними силами свойого господарського життя«...

Цей самий пресовий орґан дня 24. XI., по появі рішення Міністерства з дня 9. XI., писав:

»Примусово заганяти кооперативи до інших союзів — це противиться основі кооперативного будівництва, яке повинно бути добровільним обєднанням. Всякий зовнішний примус у кооперації може вести тільки до її занепаду. Справа свободи розвою господарських орґанізацій і загалом самоуправи є незвичайної ваги для широких украніських народніх мас. Вони не занехають змагання за свою вільну кооперацію«.

Часопис закликає кооператорів земель, відлучених від РСУК, щоб не поривали ідейних звязків з осередками української кооперації, бо хоч законні ревізії у них тепер будуть виконувати польські союзи, то їм вільно й на далі бути членами українських кооперативних установ.

»Не даймо ширитися знеохоті і зневірі. Кооперація це велика і свята ідея, за яку треба постояти«!

* * *

З польської кооперативної преси найдивніше становище заняв часопис »С п о л е м«. Реферуючи засідання Кооп. Ради з 31. жовтня, орґан польської споживчої кооперації невдоволений навіть тими дуже діймаючими ухвалами, які принято на Раді. Він хотівби... ще тіснішої централізації кооперації, по засаді фаховости, так, щоби на цілу державу було по одному ревізійному союзові для кооператив: споживчих, молочарських, кредитових, рільничо-торговельних, мешканевих і »ріжних«. При такій концепції не булоби місця на союзи національностей (української, німецької, жидівської) — бо союз Сполем вже давніше офіційно заявився в напрямі спеціялізації ревізійних союзів. В ч. 21 »Сполем« його директор п. М. Рапацкі у програмовій статті, хоч в не-

сміливій формі, задеклярувався противником національних кооперативних союзів, (треба розуміти непольських), вважаючи, що їх існування є оперте на »позакооперативних мотивах і передпосилках«, які є, мовляв, для самої кооперації шкідливі. Дир. М. Рапацкі обовязаний підперти те своє твердження фактичними доказами; покищо навіть урядові енунціяції стверджували без сумнівів, що оперта на доборі національно-однородних спілок українська кооперація виявилася цілком здоровим орґанізмом, подібно як чимало польських, німецьких і т. д. кооперативних згуртувань, що виросли теж на подібному ґрунті. А врешті — чи союз дир. Рапацкого не виріс історично як орґанізація польських споживачів? Хіба це йому виходило і виходить на шкоду?[1]).

Можливо, що в деяких кооперативних кругах, збентежених ударами господарської кризи, могла зродитися думка скріпитися через штучну інкорпорацію більшого числа вже уфундованих кооператив. Але не думаємо, щоби така поважна орґанізація, як »Сполем« та її речники могла мати щось спільного з цього роду міркуваннями.

Варшавський проурядовий »Курєр Порання« дня 6. листопада входить ближче в оцінку рішень Кооп. Ради, ставлячись до них без застережень позитивно. Справа обкроєння території українських союзів обійдена такою фразою, щоб читач не довідався про те нічого:

»Врешті по думці обговорюваної ухвали підляжуть зціленню деякі народностеві союзи, а заразом буде уреґульована (як? — Ред. »К. Р.«) їх територіяльна компетенція. Лишиться 6 народностевих союзів: український, руський, 2 німецькі і 2 жидівські«.

Автор повний оптимізму:

»Вже вирішена і тепер з ініціятиви уряду переводжена консолідація центральних кооперативних орґанізацій причиниться без сумніву до усправнення надзору над кооперативами, дасть змогу запевнити кооперації умовини належного розвитку і скермування тої так важної ділянки суспільного господарства у властиве ложище тісної співпраці з господарськими установами держави і самоврядування«.

Зате львівський вшехпольський »Курєр Львовскі« був без порівнання отвертіший і не видержав:

...»Якби РСУК не увів до свого статуту змін, пропонованих Кооп. Радою, не одержавби від Міністерства Скарбу авторизації і втративби внаслідок того право ревізії. А тому, що кожна кооператива, після обовязуючого права, мусить піддаватися періодичній ревізії, »український ревізійний союз приперто до муру«.

[1]) Що правда, в закінченні своєї статті в 21 ч. »Сполем« дир. М. Рапацкі застерігається проти примусової реґляментації кооперації державними чинниками, але на засіданні 31. жовтня не було чути такого голосу з боку представників союзу »Сполем«, зокрема при точці обмеження права РСУК.

...»Польське суспільне господарство є звязане путами етатизму і — що тут балакати — переможним впливом чи диктатурою одного політичного табору. Поза скобками є »Українці«, які в господарській роботі є менше політично звязані, як польське громадянство (??). Нехайже-ж раз принаймні покажеться, що етатизм і звязані з ним обмеження є для всіх. Нехай раз щось держава подиктує »Українцям«, а не навідворіт«. (»Курєр Львовскі« 9. листопада 1934).

Остання фраза переходить усе своїм цинізмом. Виходить, ні менше, ні більше, що доси Українці... тероризували польську державу і диктували їй свою волю... Якби то їм мати, хоч соту частину того впливу, яку їм приписує редакція львівського вшехпольського орґану!...

До яких інсинуацій можна докотитися, будучи засліпленим національним шовінізмом!

Коротко говорячи — у львівських вшехпольських кругах велика радість.

Один тільки »Р о б о т н і к«, варшавський орґан Пол. Партії Соціялістичної в числі з 21. листопада бере в оборону українську кооперацію. Ось виїмки з його статті:

...»Відповідь міністерства (про обмження території діяльности) викликала в українському суспільстві величезне вражіння.

Український ревізійний союз не одержує жадних державних субвенцій, ані навіть кредитів у державних банках. Ціла та кооперація є дослівно плодом збірних зусиль українського селянина й українського робітника. Вона затруднює 11.000 працівників, які в нинішних умовах не можуть знайти іншої основи для життя. Крім того те обмеження території діяльности примінено виключно до української кооперації. Ініціятиав повищого зарядження мала вийти від волинського воєводи. Адміністрація на Волині здавна вже »веде бій« з українською кооперацією«.

Далі згадка про делеґацію українських партій у премєра, з участю представника укр. соціял-демократів і закінчення:

»Справа, що її обговорюємо, це той новий приклад того відношення до української проблєми в межах польської держави, яке вважаємо н а й б і л ь ш п о м и л к о в и м з кожної точки погляду... Дуже багато слів »приязних« і »жичливих«, а п р а к т и к а — зовсім протилежна. К о м у і н а в і щ о п о т р і б н і т і у т р у д н е н н я д л я у к р а ї н с ь к о г о к о о п е р а т и в н о г о р у х у? В к о ж н о м у р а з і в о н и а н і т р о х и н е п о т р і б н і д л я д і й с н и х д е р ж а в н и х і н т е р е с і в П о л ь щ і«.

* * *

Білоруський кооперативно-господарський часопис »С а м а п о м о ч« в ч. 11. на передовому місці зреферував ухвали історичного засідання Кооп. Ради з 31. жовтня 1934 року спеціяльно під кутом відношення до Ревіз. Союзу Українських Кооператив. Від себе додає таку увагу:

»Характерне для представників польської кооперації те, що ані один із них не дав свого голосу за домаганням українських кооператив (про залишення РСУК-ові дотеперішнього району діяльности). Мабуть думає кожний за себе, що поживиться чужим добром, коли прийдуть на українську область діяльности. Нам здається, що глибоко помиляються«...

ПОЗНАНСЬКА КООПЕРАЦІЯ ПРОСИТЬ.

На передодні вирішення справи реорґанізації ревізійних союзів відбували польські кооператори Познанщини річний загальний зїзд свого „Związku Spółdzielni Zarobkowych i Gospodarczych". Дотичну точку реферував патрон союзу д-р Вл. Зайдліц. У висліді ухвалено таку резолюцію (підчеркнення деяких місць є наші):

»Зібрані в днях 22. і 23. жовтня 1934 р. на соймику в Познані, в числі 441 делєґати польських кооператив з Великопольщі, Поморя і Шлеська, доцінюючи турботи уряду за найкраще зорґанізування кооп. руху в Польщі, висловлюють готовість до тісної співпраці з урядом в обсязі справ, що дотичать кооперації, уважають одначе, що при розвязуванні того питання треба кооперативам залишити свободу рішення щодо орґанізації кооперативних союзів і обсягу їх ділання. У звязку з тим делєґати звернуться до Уряду з проханням, щоби при устійнюванні засад консолідування кооперативного руху, була задержана самостійність Союзу Зарібкових і Господарських Кооператив в Познані, який існує від 1871 року, а це з огляду на його дотеперішню довголітню суспільно-господарську діяльність, завжди згідну з інтересами кооператив, польського громадянства і Держави, як також з огляду на його важне завдання на західніх окраїнах.

Делєґати стверджують одночасно, що позбавлення орґанізаційної самостійности польського кооперативного руху в західніх воєвідствах булоби тяжким моральним ударом для кооперації й польського громадянства, крім того вимірeним проти життєвих інтересів кооперації та ослаблюючим пожиточну для держави громадську ініціятиву«.

Це лебедина пісня кооперативної незалежности могутньої познанської кооперації. Як відомо, познанській »Унії« наказано злитися з варшавським »Зєдноченєм«. Чи при тім лученню вдасться познанському Союзові Господарських і Зарібкових Спілок заховати свою автономію, як фаховій господарській централі, того ще не знаємо.

ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ — ЧИТАЙТЕ — ПОШИРЮЙТЕ НАШ ЧАСОПИС!

НАРОДНЄ ГОСПОДАРСТВО

Біжучі питання нашого кооперативного кредиту

II. Позичкова діяльність[1]).

Позичкову діяльність української кредитової кооперації (а зокрема Українбанків) характеризують під нинішню пору ось такі риси:

1) Сильне ослаблення позичкової динаміки, що стоїть у безпосередньому звязку з процесом поменшування оборотових капіталів, або щонайменше з припиненням їх природнього приросту. Скількість позичок, що їх дає кредитова кооперація у біжучих місяцях 1934 року є така мала, що не витримує ніякого порівнання з попередніми роками. Саме найбільші наші кредитові кооперативи, що звичайно були в силі давати по кількадесять позичок у місяць — нині уважаються ще досить активними, коли можуть дати по кілька позичок у місяць. Велике число кредитових кооператив не має взагалі змоги давати нові позички, бо або вклади дуже сильно відпливають, забирають увесь готівковий приплив сплат на позички, або сплати позичкового капіталу так сильно припинилися, що установа тільки з трудом може давати собі раду з біжучими конечними виплатами, а про уділювання нових позичок ані не думає. Маємо Українбанки, що тільки великими зусиллями можуть ще піддержувати зовсім скромну позичкову активність і їх треба уважати кращими виїмками зпоміж загалу кредитових кооператив. Цей загал є тепер у стадії припинювання позичкової активности, а в декотрих, не надто рідких, випадках дійшло до того, що кооператива виставила на входових дверях свого льокалю вивіску, що »позичок не уділяється«. Така вивіска робить дуже гнітуче вражіння, хоч вона ще — очевидно — не значить, що установа є в тяжкому положенні, бо припинення позичкового активізму ще не ідентичне з припиненням позичкової діяльности, яка ведеться далі, але тільки в однобічній, пасивній формі принимання сплат на позички, що були колись уділені. Не можна сказати, як довго кредитова кооперація буде перебувати у стадії позичкового неактивізму, бо це залежить від того, в якому напрямі піде рух заощадженого грошевого капіталу: до кредитових установ, чи від кредитових установ, а це — в свою чергу — залежатиме від того, як скоро національне господарство, після перебутої кризи, перейде в стан реконвалєсценції, та як довго триватиме його поворот до здоровля і сили. Далі, передумовою відновлення позичкового активізму кредитових установ є довіря до сталости валюти й привернення безпеки в кредитовій области. Валютарна непевність вбиває охоту творити нові капітали шляхом ощад-

[1]) В ч. 11. »Кооп. Республики« на стор. 348 рядок 7 згори просимо справити слово »кредитам« на »кредиторам«, а в рядку 27 опустити крапку і слідуюче речення починати, як продовження попереднього, малою буквою.

ности, при чому існуючі грошеві капітали дораджує перемінювати на реальніші форми капіталу, а зноваж недостаток безпеки в кредитових справах здержує приплив грошевих капіталів до кредитових установ, як в їх пасивних операцяіх (вклади), так і активних (позички).

2) Звуження позичкової діяльности, що являється наслідком поменшених оборотових капіталів, які ще стоять до розпорядимости кредитових кооператив, витворило в багатьох із них такий стан, що вони не в силі заспокоювати навіть таких кредитових потреб своїх членів, які є не тільки зовсім здорові й оправдані, але просто конечні, бо дуже потрібні для скріплення господарського положення членів. Це відбивається передовсім на здорових і незадовжених хліборобських господарствах, що саме тепер дуже часто потребують кредитової допомоги для відновлення чи доповнення господарського реманенту, який за перебуті роки крізи замітно знищився, а тому також обнизив продукційну силу хліборобського господарства. Часто голосяться до Українбанків за позичками люди, що рідко коли позичали й з кожного боку заслуговували би на те, щоби найти в банку кредитову поміч, — а проте управа банку мусить відправляти їх із гнітучою резолюцією, що позички не можна дістати, бо нема грошей. Давніше управи ніколи не відповідали заявою, що »нема грошей«, бо це вважалося би підриванням престіжу доброї і поважної кредитової установи. Тепер, це така звичайна відповідь, що її кожний розуміє і від неї — здавалося б — не терпить престіж кредитової установи, а одначе управи більших кредитових кооператив, на прохання позички, дають відповідь »нема грошей« тільки з великою прикрістю, головно, коли йде про петентів, які позички дуже потребують, а на неї вповні заслуговують.

Не менше від хліборобської клієнтелі шукають кредитової помочі в Українбанків і міські ремісничі, дрібно-промислові та купецькі круги, одначе звичайно з таким самим неґативним результатом, хоч кредит у цих кругах навіть дуже потрібний, а для кредитової установи був би й вигідний, і живий, і забезпечений. Та на перешкоді уділенню кредиту стоїть поважна причина: »нема грошей«. Це положення витворилося тому, що з одної сторони довжники не звертають роззичених капіталів у такій мірі й в такому темпі, як потрібно, а з другої сторони йде процес звороту цих капіталів вкладчикам і кредиторам. Припливу нових капіталів до кредитових кооператив майже нема, а в усякому разі приплив не покриває відпливу й тому нема змоги відновлювати активну позичкову діяльність, бо довжники тільки з трудом і то в недостаточній мірі встигають звернути стільки, скільки потрібно на зворот вкладок. Лиш там, де відплив вкладок припинився і де управи кооператив добре дбають, щоби довжники в час, у певних відступах, платили позичковий капітал, кредитові кооперативи є в силі не припиняти активної позичкової діяльности й вести її далі, хоч може в менших розмірах та в менших сумах. Такі активні Українбанки ще є. Вони з правила зменшують висоту позички для одного

члена, бо це вигідніше для кредитової установи, а при тім має своє господарське оправдання у факті збільшення купної сили гроша.

В інтересі української кредитової кооперації, головно Українбанків, мусить бути змагання відновити позичкову активність та вести її в незвужених розмірах, бо вони не то, щоб не були за широкі, а навпаки були за вузькі, коли їх рівняти до тих великих кредитових потреб, які наше народнє господарство має та все буде мати. Коли вдержання позичкової активности в теперішніх її розмірах, а далі й збільшення цих розмірів, може в певній мірі залежати від проводу кредитових кооператив, то слід без вагання зробити все можливе, щоби цей провід був на висоті своїх завдань, щоби його моральні й громадські якости та фахові й технічні кваліфікації впливали на приріст ощадностевого капіталу, а з другої сторони давали запоруку, що ці капітали, розміщені в позичках, будуть певні та рухливі. Кладемо велику вагу на питання проводу в кредитовій кооперації, бо саме ці кооперативи, що мають слабий провід, попали тепер у більші труднощі. Нема сумніву, що від правильного вирішення цього питання залежать можливости нормальної праці й розвитку кредитових кооператив. На основі призбираного досвіду маємо відвагу твердити, що справа проводу в більшості кредитових кооператив щойно чекає на своє вирішування.

Певно не в одному Українбанку не відпливали би так сильно ощадностеві вклади, а довжники без порівнання краще платили би позичковий капітал і відсотки та ціла праця йшла би значно гладше, коли би ці Українбанки мали відповідніший провід, що вмів би вести установу не тільки в добрих часах і вмів би давати собі раду зі складними проблємами нинішнього часу: вкладами й позичками, а всю фаховість, енергію і такт уживав би на розвязування цих проблєм, які врешті-решт є підставою життя і розвитку кредитової кооперації.

Звуження позичкової діяльности є невигідне для кредитових кооператив ще й з господарського боку, бо примушує стискати бюджет і редукувати кошти ведення, зокрема там, де вони були побудовані на вищих білянсових сумах позичок, які потім почали щораз то більше обнижуватися.

Крім цього застій і звуження позичкової діяльности викликає сильніше виповідання уділів і членства, бо член кредитової кооперативи вважає, що йому нема діла оставати в кооперативі тоді, коли він не може користати з її кредитової помочі. Відплив уділів у звязку з припиненням, чи лише звуженням, позичкової діяльности набирає в декотрих кооперативах досить поважних розмірів і до труднощів, звязаних з виплатою вкладів, додає ще дальшу трудність — виплати уділів, а тоді положення такої кооперативи є просто критичне, бо й поборювання цих труднощів є досить тяжке.

Кошти ведення кооперативи, що звужує позичкову діяльність, мусять бути безумовно зредуковані аж до та-

ких розмірів, які відповідали би поменшеній позичковій базі, а вслід за тим і поменшеним доходам з відсотків. Це є така абсолютна конечність, що про неї не може бути ніякої дискусії, бо кооператива під ніякою умовою не може зїдати своїх резервових капіталів, що було би неминуче, коли б кошти ведення не достосувалися до доходів з відсотків.

Значно трудніше боротися з утечею членів і відпливом уділів. Але врешті-решт кооператива, яка внаслідок відпливу оборотового капіталу звужує позичкову діяльність, навіть не може вимагати, щоби її уділовий капітал остався незменшений тоді, коли сильно зменшується сума її позичок. Бож коли кооператива прискореним темпом ліквідує свої кредитові відношення до членів, то годі дивуватися, що значніше число членів ліквідує потім своє членське відношення до кооперативи. Кооператива мусить бути жива й активна, то значить, мусить витворювати все нові кредитові відношення між собою і членами, а участь членів в утворюванні уділового капіталу кооперативи не буде звичайно ніколи переступати ступня живости й активности кооперативи. На наш погляд, на це нема ніякої ради, бо тут ділають закони життя і руху; та тільки підтримування життя в кредитовій діяльности кооперативи буде тримати при ній також членів і членський уділовий капітал.

3) Основною причиною невідрадного положення багатьох кредитових кооператив є високі залеглости в сплачуванні позичкового капіталу та в плаченні відсотків від нього. Побіч питання оборотового капіталу, чи точніше вкладів, лихе плачення позичок і відсотків є центральною проблємою у праці кредитової кооперації під теперішню пору. Що довжники кредитових кооператив дуже лихо платять свої позички й відсотки від них — це загально відомий факт. Ступінь цього лиха може тут і там бути ріжний, але на загал він є дуже високий. Цей загальний прояв, що так дуже шкодить праці й положенню кредитової кооперації, бо вганяє її у непередбачувані труднощі, приневолює кожного робітника на полі кредиту ставитися до нього з найбільшою увагою, вірно аналізуавти й устійнювати причини, що цей прояв викликають, та підшукувати правильні й доцільні методи й засоби боротьби з ним. Це тимбільше, що довжником української кредитової кооперації є у 80% українське хліборобство, що саме тепер (та й уже від ряду літ) несе на собі найбільшу частину тягару господарської кризи. Це положення українського хлібороба-довжника мусить находити в нашої кредитової кооперації відповідну оцінку й повне зрозуміння. Українська кредитова кооперація — по своїому змісті — є у значній перевазі хліборобською кредитовою кооперацією, і коли хліборобська економіка переживає неймовірно великі труднощі, то годі дивуватися, що цих труднощів зазнає також кредитова кооперація, яка є звязана з хліборобським

господарством сильними кредитовими звязками. Факт важкого положення хліборобства й тісний звязок кредитової кооперації з цим хліборобством, диктує українській кредитовій кооперації певну політику та вимагає певних полекш у відсотках від хліборобського кредиту. Кредитова політика нашої кооперації — згідно з заввагами в попередній статті — мусить змагати до того, щоб, при пропорціональному розділюванні кредиту поміж усі господарські чинники нашого народу, не позбавляти наших селян кредиту з наших власних джерел і не гнати їх за кредитом до джерел чужих.

Методи поведення у навязуванні й розвязуванні кредитових відносин з хліборобством мусять бути більш для нього сприятливі й більш достосовані до потреб і можливостей хліборобського господарства.

А врешті кредит з українських кооперативних джерел мусить бути значно дешевший, ніж він є сьогодні.

Всі ці вимоги нинішнього важкого часу мусить українська кредитова кооперація по змозі скоро реалізувати, щоб можна було проблєму кредиту розвязати в дусі основних заложень кооперації і в дусі потреб та можливостей поодиноких галузей нашого народнього господарства.

Очевидно, маємо також значні вимоги до суспільної і індивідуальної моралі українських довжників, бо не хочемо, щоби вони своєю господарською індолєнцією та моральною слабістю руйнували нам важкі здобутки на полі орґанізації кредиту, а своєю упертістю і злою волею не параліжували цілого нашого кредитового уладження. Правда, що моральна тугість українського довжника все стояла на високому рівні, зокрема це слід сказати про хліборобського довжника, одначе неприродньо великі залеглости в плаченні позичок і відсотків, що тепер загально стрічаються в українській кредитовій кооперації, примушують з трівогою питатися, чи під впливом тяжкого господарського положення не ломиться вже й моральна тугість українського хліборобського довжника?

Сорок до пятьдесять процентів позичкового капіталу не має на час заплачених відсотків, а в частих випадках цей відсоток буває ще більший, навіть в таких кооперативах, що давніше працювали при дуже малих залеглостях. Є кооперативи, що мають довжників, які не показуються в кооперативі від 1932, 1931, 1930, 1929 і навіть від 1928 року. Очевидно, всі ці старі справи перейшли через суд, але що інтервенція суду в нинішних часах майже не дає результатів, хіба що доведе до гіпотечного забезпечення позички, то хосен для кредитових кооператив з цього майже ніякий, бо позичка є й надалі зовсім унерухомлена, не повертається до кооператив, не дає їй відсотків.

У випадках такої глибокої капіталової і відсоткової залеглости відклик довжника на »лихі часи« не може бути ніяким оправданням, бо за чотири чи пять років всеж таки можна було більшу частину довгу спатити.

Довжників, що зволікають із заплатою позички і плаченням відсотків, можна — на основі досвіду — розділити на такі ґрупи:

а) ті, що хоч нерівномірно й з опізнюванням, але всетаки врешті-решт платять, і їх залеглости бувають не глибокі;

б) ті, що іґнорують усі візвання і пригадки кооперативи про конечність і пору платити частину позички й відсотки, а щойно зявляються в кооперативі зі судовим наказом заплати в руках;

в) ті, що, взявши позичку, до кооперативи більше не навідуються, без огляду на інтервенцію суду й кошти, які з цим звязані.

Перша ґрупа довжників допускається залеглостей тому, що має хвилеві труднощі в роздобуттю грошей на частинну сплату позички й заплату відсотків, а подекуди й тому, що переступлення речинця платности позички на недовгий час не вважається в розумінню довжників нічим лихим.

Коли йде про цю другу причину залеглостей, то її треба поборювати та призвичаювати довжників до точности в плаченні позичок і відсотків. Коли ж іде про хвилеві труднощі довжника, то слід безумовно це мати на увазі і не робити довжникові з цього приводу ніяких зайвих ускладнень і коштів. В дійсности управи кооператив і тримаються цього погляду та в практиці широко його застосовують, при чому частими упімненнями натискають на довжників, які після цього врешті й платять. Можна сказати, що з цим типом довжника кредитові кооперативи не мають великого клопоту, бо залеглости цієї ґрупи довжників є звичайно не старої дати.

Значно більше турбот мають кредитові кооперативи з довжниками, що відгукуються на заклики кооперативи щойно тоді, коли дістануть вже судові накази заплати. Нема сумніву, що кооперативи хапаються наказу заплати лише в остаточному випадку, коли довжник не реаґує ніяким способом на заклики кооперативи й не тільки що не платить частини довжного капіталу, але не платить навіть відсотків та загалом не хоче прийти до кооперативи, щоби виправдати свою залеглість. Хоч і як тяжко звичайно управі кооперативи рішитися піти на судову дорогу з таким недбалим довжником, бо це коштує зовсім дорого, та вимагає готівкових видатків, то всеж таки на судову дорогу треба доконче піти, щоб заховати свої права вже не тільки до довжника, але головно до його ручителів. З практики знаємо, що ця ґрупа *недбалих довжників* голоситься до кооперативи щойно тоді, коли вже є наказ заплати й кошти. Тоді врешті ці довжники всежтаки десь находять готівкові засоби, щоб заплатити вже не тільки відсотки й частину позички, але також і кошти наказу заплати. Такі довжники, діставши наказ заплати, звичайно дуже гніваються на кооперативу, що по році упімнень пішла з конечности на судову дорогу й наробила довжникові коштів. Своєї вини, що випливає з грубої недбайливости, ці довжники чомусь не добачують.

Врешті третя ґрупа довжників не платить довгів ані відсотків, а то тому, що *має лиху волю не платити*, або також

тому, що не має матеріяльної змоги платити. В першому випадку, коли довжник не хоче платити, кооператива зробила велику помилку, що взагалі такому довжникові дала позичку. Він жеж, позичаючи, очевидно мав намір позички не звертати й тому ані не думає про її заплату. Часто стрічаємо по кооперативах таких довжників, що на сплату своєї позички не заплатили кооперативі ані одного ґроша, мимо цього, що позичка існує вже кілька років. А про плачення відсотків теж нема мови. На щастя, цих пзичок нема надто багато. В даних випадках не без вини є також управи кооператив, що не повірили гаразд, кому дають позичку. Що в цих випадках треба доконче вживати судового примусу до стягання позички (у буквальному розумінню!) — про це нема в нікого ніякого сумніву. А що таке »стягання« не все і не вповні вдається, то це повинно спонукувати управи кооператив дбайливо провірити петента під кожним оглядом і дати позичку щойно тоді, коли нема ніяких застережень ні щодо матеріяльної, ні щодо моральної якости особи, що старається за позичку.

У другому випадку, коли довжник не може платити ані рат, ані відсотків, маємо вдруге до діла з необережністю по стороні кооперативи, що дала позичку такому довжникові, який на неї не заслуговував ізза свойого лихого маєткового стану. Бо слід підкреслити, що кредитові кооперативи на загал достосувалися до зменшеної платничої спромоги своїх довжників і приймають на сплати позичок навіть дуже дрібні суми, та є вдоволені, коли довжники платять хоч дрібними сумами. Адже ніхто тепер без потреби не відсилає довжника, коли він хоче платити відсотки і якусь невисоку суму капіталу, а навпаки, кожний бере те, що довжник дає. Найчастіше буває так, що довжник, маючи позичку зол. 100.—, платить що три місяці по зол. 10.— і відсотки, з чого виходить, що позичка буде сплачена за два і пів року. В таких умовах довжники не можуть нарікати на кредитові кооперативи за надмірний натиск зі сплатами, бо кооперативи роблять довжникам такі удоґіднення, які лише можуть зробити з огляду на стан і характер своїх зобовязань. Коли ж мимо цього є довжники, які ніяк не можуть платити, то тут, очевидно, ніяка добра воля зі сторони кооперативи не помагає й вона зробила помилку, що таку позичку дала. Якщо довжник не може платити, але майно все ж таки має, то кооператива мусить забезпечити позичку на цьому майні, без огляду на кошти, що є при цьому.

На кожний випадок ця третя ґрупа довжників є тягарем для кредитових кооператив, бо сума їх позичок творить позицію »замороженних« позичок, яка не дає кооперативі відсоткових доходів, що є конечні на оплачення чужого капіталу і коштів ведення кооперативи. Цієї ґрупи довжників мусять кредитові кооперативи якнайбільше вистерігатися, а коли вже її мають, то мусять уживати всіх засобів, щоби її позбутися. Добрий добір і солідна перевірка довжників перед тим, заки ще позичку дається, і розумний та рішучий натиск на довжників лихої волі буде мати той наслідок, що кредитові кооперативи матимуть

мало »замороженних« позичок і зможуть їх позбутися без більших ускладнень і страт для себе.

Добрий довжник, що хоче платити й не має наміру робити кооперативі труднощів, все може рахувати на кредитову поміч кооперативи, яка зі свого боку старається робити довжникові такі удогіднення, які дадуться погодити з характером зобовязань кооперативи й не будуть задержувати її розвитку, головно що торкається приросту членів і конечности давати позички все іншим членам.

Кредитові кооперативи мають все деяку кількість довжників, що виявляють нахил платити самі лиш відсотки, без ніяких сплат на капітал. Тут маємо до діла з т. зв. капіталовими залеглостями в відріжненні до залеглостей у відсотках. Очевидно, що першим обовязком довжника є платити на час відсотки, які є ціною часу від даного капіталу, але є також його обовязком сплачувати й позичковий капітал. Суми частинних сплат можуть бути ріжні, що залежить від сили й положення як довжника, так і кооперативи, але в ніякому разі кооператива не може дозволити довжникові платити самі лише відсотки без частини капіталу. Таке поступування позбавляло би кооперативу живости в обороті капіталами, що не давало би змоги користати з кредитової помочі кооперативи іншим її членам, а також дуже зменшувало би ліквідність кооперативи, та могло би довести до того, що вона не могла би вивязуватися зі своїх вкладових зобовязань лиш через те, що її довжники не платять позичкового капіталу. Доконче слід вимагати частинних сплат на позичку ще й з інтересу самого довжника, який чейже не може мати надії, щоби, після кількаразового відложення сплат, він міг врешті заплатити цілу позичку нараз, або бодай стільки, скільки задержав за попередний час. Навпаки, примус сплачувати позичку частинами виходить врешті на добро довжника, бо він по певних зусиллях всеж таки її сплачує і зменшує свій довжний тягар.

Те, що тут говоримо про частинні сплати, є згідне з дійсним станом в кредитовій кооперації, де з правила позички сплачуються частинами, що відповідає потребам і можливостям нашого довжника, хоч умова звичайно є така, що позичка є одноціла й нератальна. Стан є такий, що довжники сплачують свої позички частинами й цей стан відповідає вповні нашим відносинам, а йде тільки про те, щоби через надто малі частинні сплати задовго не проволікалася сплата позички й щоб таким чином позичка не тратила характеру короткотерміновости та не ставала в дійсності позичкою середньо-терміновою. Ніде правди діти, що загал позичок у наших кредитових кооперативах щораз помітніше набирає ознак середньотерміновости, але це є результат важкого економічного положення, в якому найшовся загал наших кооперативних довжників. З цим важким положенням треба рахуватися і поведінку з довжниками достосувати до цього положення, оскільки має

бути мова про час сплачування позичок. Одначе не можна допускати, щоби позички в кредитових кооперативах переступали річинець два і пів року, що треба вважати горішньою межою короткоречинцевої позички. Довший речинець дуже погіршував би стан ліквідности майна кооперативи, що могло би ускладнити відношення кооперативи до вкладчиків. У цих часових межах довжники мусять сплачувати свої позички, а кредитові кооперативи мусять їх до цього спонукувати, а то й примушувати в інтересі збереження й розбудови нашого кредитового апарату, без якого економічне життя не обійдеться. Це треба памятати головно всім тим, що мають занадто глибокий сантімент для довжника й усе є схильні думати, що довжникам слід робити аж такі полекші, які відбирали би змогу в нормальній мірі виплачувати вклади, а це позбавляло би кооперативи припливу нових вкладів та загрожувало би припиненням самого ощадностевого процесу серед суспільности, а врешті й розвалом кредитового уладження, яке ми з тяжким трудом орґанізували й розбудовували.

4) Кредитова кооперація виказує велику скількість позичок, що їх передано до суду. І сама скількість довжників, і сума капіталу, що треба було передати до суду, виросли сьогодні до дуже поважних розмірів і створили в кредитовій кооперації проблєму саму для себе, яка не тільки, що абсорбує управам кооператив багато уваги й праці, але також забирає та »вяже« високі суми на кошти спору, що треба виложити готівкою в додатку до позичок.

До яких розмірів доходять судові справи кредитових кооператив, може посвідчити стан заскаржених позичок одного дуже замітного Українбанку, що його слід уважати одним із найкращих щодо відношення чужих капіталів до власних, щодо доцільности в розміщенні оборотових капіталів, щодо здержливости та обережности в уділюванні позичок, щодо ведення і щодо цілого господарського стану. Цей Українбанк із усіх 2124 довжників віддав до суду 393 довжників, що дає 18.5%. Щодо суми капіталу, то ця справа виглядає так, що на суму всіх позичок зол. 339.144.—, передано судови позичок на суму зол. 65.707.—, що дає 19.38% цілого позичкового капіталу. В активах білянсу цього Українбанку стоїть на рахунку коштів спору сума зол. 10.817.—, що дає 3.19% суми всіх позичок. З досвіду можна сказати, що виказаний у горі процентовий стан заскаржених позичок можна зовсім сміло вважати станом пересічности заскаржених справ в українській кредитовій кооперації. Коли подекуди буває стан дещо кращий, то знова ж буває і стан дещо гірший, але фактична пересіч заскаржених справ мабуть не буде помітно ріжнитися від виказаної вгорі.

Треба зазначити, що нам не є відомі випадки, щоби кооперативи якнебудь спішилися віддавати своїх довжників до суду й робити великі кошти, не так (з початку) довжникові, як самим собі. Коли ж врешті, після численних упімнень, довжник таки не приходить до кооперативи й не виявляє охоти навіть малими частинами сплачувати свій довг, то в таких обставинах довжник

примушує кооперативу подати його в суд, вже хоч би тому, щоби забезпечити стійність претенсій кооперативи до векслевих ручителів довжника. Отже кооперативи віддають довжників у суд щойно тоді, коли вони цілими рокам не платять ані капіталу, ані відсотків та не відновлюють виставлених векслів. У всіх відомих нам дотепер судових справах кредитових кооператив, тільки самі довжники несуть вину за кошти судового доходження претенсій кооператив, і ця вина в усіх майже випадках є наслідком грубої недбайливости або лихої волі довжників.

Судові справи є немалим тягарем для управ кооператив, бо вимагають готівкових коштів, які не скоро повернуться до кооперативи, а кромі цього вимагають дуже дбайливої евіденції кожної процесової стадії судової справи. Щодо цієї евіденції — то досить значне число кредитових кооператив не має її наладнаної так, як цього потрібно в інтересі кооперативи.

Справа передана в суд мусить послідовно перейти всі стадії судового поступування, наскільки довжник після одержання наказу заплати не схаменеться і справи в кооперативі не полагодить так, щоб уже не треба було далі вести судового поступування. Дуже часто буває так, що поза наказ заплати справа не пішла далі, а й про самі накази заплати не відомо, чи вони стали правосильні. Коли кооператива вже раз рішилася подати довжника в суд, то в ніякому разі не повинна спинятися на цій дорозі й не повинна робити ніяких часових перестанків, бо таке ведення справи додає довжникові сміливости та заохочує і далі заховати свою позицію пасивного опору, що в свою чергу дуже зле впливає на інших довжників. Судову справу з довжником слід довести аж до екзекуцій і то навіть тоді, коли би сама кооператива мусіла виступати, як купуюча сторона, при ліцитації, бо інакше ціла справа екзекуції — в частих випадках — не довела би до цілі й замісць звороту претенсії, принесла би кооперативі ще більші кошти.

Загально дуже нарікають, що інтервенція суду в сьогоднішніх часах майже нічого не дає і помимо високих коштів поступування не помагає гладше розвязувати довжні відношення між кредитором і довжником. З цього можна зробити такий практичний висновок, що кредитові кооперативи мусять подвоїти свою увагу й обережність при уділюванні позичок і так дбайливо добирати довжників, щоби можливість потреби інтервенції суду була якнайменша. Зате в тих випадках, де вона є необхідна, треба в повній мірі, консеквентно й дбайливо використати допомогу суду, щоби принайменше високі кошти спору не були даремні. Отже мусить бути велика розвага, заки справа дійде до суду, але й повна рішучість, коли вона вже там є.

Кредитові кооперативи дуже нарікають на судовий виконавчий орґан (коморників), що, помимо високих коштів за кожну функцію, веде їх одначе так, що в результаті кооперативи-вірителі не можуть добути своїх претенсій. Кажуть, що не-українські кредитові установи виказують значно більший відсоток виекзекву-

ваних претенсій і цей факт пояснюють тим, що тут грають деяку ролю національні сентіменти, коли йде про не-українську установу й брак цих сентіментів, коли йде про українську установу.

Кошти судового поступовання є на загал дуже високі й білянси кредитових кооператив виказують їх у поважних сумах. Ліквідація цих сум іде так само тяжко, як і ліквідація сум позичок у скарзі. Справу коштів судових справ намагався управильнити відомий обіжник РСУК у спосіб правильний, доцільний і вигідний для кооператив, бо цей обіжник мав на увазі положення кооператив і їх потребу не унерухомлювати в коштах спору непропорціонально високих сум. Коли ж в додатку цей обіжник дорадчував у веденні справ обходитися — по змозі — без правних заступників (адвокатів), то й ця порада мала на увазі передусім інтерес кооператив, щоби вони, роблячи всі справи самі, мали в звязку з цим тільки найконечніші видатки. Але згаданий обіжник брав на увагу й інтерес довжника, бо годі збільшувати тягар довжника ще й гонорарами правного заступника, коли без цього можна обійтися і коли, з огляду на відоме загальне господарське положення, стан довжника й без того дуже важкий. Високі кошти спору утруднюють сплату позички, бо переважну частину грошевих засобів довжника, які мали би піти на сплату позички, забирають у першій мірі кошти спору. Тому вони не можуть бути високі як в інтересі довжника, так і кооперативи.

5) Недавно заведено законний примус конверзії хліборобських позичок, що були уділені перед 1. липня 1932 р. і ще дотепер не сплачені. Українські кредитові кооперативи ще мають такі позички, хоч у дуже ріжних скількостях. Конверзія цих позичок буде переводитися за передумов, що будуть подані в виконному розпорядку влади. Українська кредитова кооперація радо піде на конверзію довгів, бо це допоможе урухомити такі позички, що перед тим не сплачувалися цілими роками. Очевидно, що щойно практика покаже, наскільки під цим оглядом конверзія допоможе розвязувати старі довжні відношення між довжником і кооперативою з вигодою не тільки для довжника, але й для кооперативи. Хоч справа конверзії є дуже важна, але всеж таки вона матиме до діла лише із старими позичками, яких в українській кредитовій кооперації нема аж так дуже багато. Але, щоби знати, скільки направду ще є несплачених старих позичок зперед 1. липня 1932, кожна кредитова кооператива мусить виготовити точний та повний інвентар цих позичок. На основі такого інвентаря буде можна побачити, яке є процентове відношення старих позичок, що підуть на конверзію, до загальної суми позичок. Кредитова кооперація чекає від конверзії збільшеної ліквідности старого позичкового капіталу й, якщо це станеться, то конверзія буде вигідна й доцільна не тільки для довжників, але й для кредитових кооператив.

Попри конверзію, українська кредитова кооперація має обовязок дбати, щоби в неї не припинявся позичковий активізм. А що

це дасться осягнути тільки на основі добре поставленої і відповідно веденої вкладкової діяльности, то першим завданням проводу кредитових кооператив буде переглянути ощадностеві й вкладкові можливості свойого району діяльности, а враз із тим свої дотеперішні осяги в цій области.

Побіч вкладів, в білянсах кредитових кооператив грають значну ролю також банкові кредити. Але що користування чужими грошевими капіталами належить до найважніших і заразом найтяжчих проблєм ведення банкової установи, то цим справам треба присвятити особливу увагу — в окремій статті.

Ілярій Ольховий.

СТОРІНКИ МИНУЛОГО

Кооперативне навчання в Йозефові

Дня 29. жовтня ц. р. минуло десять літ, як у прибраній зеленню залі табору »Д« в Йозефові ЧСР йшов кінцевий іспит слухачів кооперативної школи »Української Селянської Спілки« (статут цієї школи затвердило чеське міністерство хліборобства дня 6. IX. 1924. ч. 64986 — I a/24). Головою іспитової комісії був представник мін. хліборобства (назвища не тямлю), мін. закорд. справ заступав начальник табору Хроуст, а Гол. Ком. »Української Сел. Спілки« в Празі репрезентував др. С. Ріпецький.

Десять літ — немалий шмат часу, однак до сьогоднішнього дня ніхто з б. слухачів не спромігся бодай на пару слів згадки про цю установу, що дала йому хліб у руки, а українській суспільності приспорила кілька десятків добре вишколених теоретично й практично кооперативних робітників.

Коли в злопамятному 1923-ому році останки надій, що жевріли ще в наших серцях, розвіялись до решти, охопило нас, табористів, безвиглядне пригноблення та зневіра. Слабші характери навіть не стямилися, як почали чимраз дужче грузнути в багно, заражене большевицьким бацилем. Одноціла досі стрілецька громада перестала існувати. Слід всежтаки підчеркнути, що ця зараза робила спустошення передовсім між неоформленою юрбою, що якимсь чином наплила до табору. Правдивий боєвик, член своєї рідної армії, за незначними винятками, не піддавався цьому злобному чадові, що ним московські большевики намагалися нас одурманити та розбити.

В самому отже розгарі цих взаїмних інтриґ, безупинного нуртування та депресії, рознеслась вістка, що »Українська Селоспілка« з Праги задумує отворити в нас кооперативні курси. І справді, десь так в половині серпня 1933 р. приїхав до табору висланник »УСС-ки« та почав робити підготовчі кроки до урухомлення курсу. Був це — як згодом довідався я — уроженець Кубанщини, Кузьма Безкровний, зо звисаючим козацьким вусом,

огрядний і в літах уже чоловік, що йому »УСС-ка« повірила управу курсів.

По таборі пішов рух. Хто не впав ще цілковито на дусі, хто хотів і дальше служити своїму народові, мусів погодитися з думкою, що кріс вже слід відложити, а всі свої сили та увагу звернути на розбудову й підсилення народнього господарства. Останній зрив показав усім наглядно, що без незалежности економічної не може бути й політичної незалежности.

До школи вписалося близько 150 слухачів, що рекрутувалися зпоміж старшин, підстаршин і стрільців. В цьому було і кілька жінок. Учнів поділено на три відділи: А, Б і В, в залежності від їхніх ступінів освіти. В першому відділі були укінчені середньошкільники, в другому — з кількома клясами середньої школи, а в третьому — зі вселюдними школами. Перші два відділи ходили на виклади спільно, за винятком деяких предметів, як альґебра, триґонометрія і т. п., з чого другий відділ був звільнений.

Навчання охоплювало такі предмети: 1. Теорія кооперації: а) загальна і кредитова — проф. Бородаєвський, б) історія кооперації — лєктор Грабів, в) кооперативне законодавство — лєкт. Трепет. 2. Кооперативна орґанізація і практика: а) споживча, б) кредитова, в) сільсько-господарська, г) ревізії й інструкції — дир. Безкровний. 3. Книговедення: а) загальне, б) споживче, в) кредитове, г) сільсько-господарське — дир. Безкровний. 4. Купецькі рахунки й загальна математика — проф. Кравець. 5. Купецьке листування — І. Камінський. 6. Торговельне й векслеве право — др. Білинкевич. 7. Торгознавство — проф. П. Вовк. 8. Товарознавство — проф. Вовк. 9. Народнє господарство — др. Коберський. 10. Українознавство: а) історія української літератури, б) українська мова — проф. Вахняк. З надобовязкових — німецька й чеська мова, гіґієна та скоропись. Крім того було ще кілька спеціяльних викладів з обсягу гарбарства (інж. Созанський) та з історії українського відродження (О. Коберський). До табору доїздили отсі лєктори: Бородаєвський, Грабів, Трепет, К. Коберський, Созанський та О. Коберський.

Виклади відбувалися у вищих відділах до полудня, а в нижчому по полудні. Кілька годин тижнево (по полудні) було призначених для надобовязкових годин, чи для декотрих приїзжих лєкторів. Викладова саля містилася в таборі »Д«, в лихому бараці, через що терпіла сама наука, головно зимовою порою. Слухачам доводилося сидіти у верхньому одінню та тягом вистукувати об долівку ногами, щоб було не відмерзли. Чимало слухачів, не можучи видержати, відпало.

Крім теоретичної сторінки, управа школи звернула велику увагу на практичний бік справи. За деякий час засновано споживче товариство »Основа«, що до нього могли належати тільки слухачі кооперативної школи. Зі зложених уділів урухомлено крамницю, що за час свойого існування дала всім слухачам практичне знання та всесторонний і основний вишкіл в орґанізації та веденні споживчої кооперації. За тим слідувало урухомлення

кредитового товариства »Україна«, молочарського — »Молоко« та сільсько-господарського »Ґрунт«. Кредитове т-во в міру зібраних уділів та вкладок уділяло членам позички, молочарське працювало в молочарській ділянці, турбуючись, між іншим, щоб на кожний день було свіже та квасне молоко для продажі в крамниці »Основи«, а Т-во »Ґрунт«, діставши кусень городу, переводило проби з управою ріллі та вело кролячу фарму.

Кожний адміністраційний рік т-ва »Основа« мав усього один місяць (в інших т-вах міг бути довший з огляду на менш складне діловодство) на те, щоб усі слухачі мали змогу перейти через завідуючі орґани, виконуючи призначені їм чинності. На загальних зборах, що інколи бували навіть доволі бурхливі, головно тоді, коли рік закінчено »манком« — і таке бувало — затверджувано замкнення рахунків і білянс, розділювано біляисову надвишку, не забуваючи ніколи про інвалідів УГА, Рідну Школу та »Просвіту« у Львові, вибирано нову управу, надз. раду і ревізійну комісію. Голосування відбувалося картками, що нераз треба було переводити по кілька разів, заки хтось одержав відповідну кількість голосів.

По зборах роблено інвентуру й нововибрана управа перебирала урядування. Справник, чи, як там звали, голова управи ішов за прилавок, скарбник клопотався закупом товарів, книговодець вів цілу канцелярію. Засідання управа робила при кожній розцінці товарів, передаючи його до крамниці за підписом голови управи (крамаря), з чого списувано протокол. Обовязком надз. ради було зробити бодай чотири засідання та контролювати діяльність управи. Ревізійна-ж комісія мала нагляд над управою і надзірною радою. Члени управи працювали за певною винагородою.

Життя в таборі відродилося. Наука на курсах ішла правильним темпом. Курсанти з цілою відданістю працювали в вищезгаданих товариствах. Найбільше імпульсу та зацікавлення викликали кожночасні збори. Дійсно, таких живих зборів пізніше в моїй кількалітній практиці я справді мало бачив.

Товариства розвивалися, передусім споживче т-во »Основа«, що згодом розрослося в поважний чинник та стало неабияк загрожувати крамниці культ.-просв. кружка, цього кількалітнього неперебірчивого монополіста в таборі. І звідсіль мабуть зродилася в певної ґрупи людей, заанґажованих у цьому ділі, нехіть, а то й ворожнеча до нашої кооперативної крамниці, очевидно, з чисто шкурних інтересів. Наша крамниця, як кооперативне підприємство, крім дивіденди від уділів, давала постійно товарові звороти від закупу, удержувала читальню для членів, на кожних зборах приділювала частину біляисової надвишки на культ.-освітні та добродійні цілі. Чи управа тамтої крамниці це робила — не знаю. Загально однак говорилося, що це була тиха спілка кількох людей, хоч і під фірмою культурно-просвітного кружка.

Хоч курси покінчились і чимало учасників виїхало з табору, крамниця »Основи« проіснувала аж до кінця серпня 1925 року.

В звязку з постепенним ліквідуванням табору, команда припоручила ліквідувати теж і крамницю, бо, мовляв, коло неї безпотрібно задержуються люди, що могли б дуже добре вже забиратися звідсіль. Частина цього обовязку впала й на автора цих рядків, що його на останніх зборах дня 30. липня 1925 р. вибрано головою надз. ради (другий раз). Справником був тов. Пилипюк, сьогоднішній інструктор при одному повітовому осередку.

Випродавши рештки товару, переслали ми готівку до Львова згідно з волею ліквідаційних зборів, а книги, записки й усякі документи до »Української Селянської Спілки« в Празі.

Є в звичаю, що в десяту річницю скликається товариський зїзд. Нам, б. учням кооперативної школи в Йозефові, з ріжних зглядів це перевести було б може й важче, тим більше, що досі ніхто про це не подумав. Я зате маю іншу розвязку. Кожний абсольвент подасть на стор. ГКЧ (сподіюсь, що Хв. Редакція не відмовить на ту ціль трохи місця) де, від коли і в якому характері працює та як себе почуває. При цьому замісць видатків, полученних зі зїздом, зложить обовязково кожний, що має працю в українській кооперації, бодай по 5 зол. на Торговельно-Кооперативну Школу Т-ва »Просвіти«.

Цей проєкт кидаю між б. шкільних товаришів і свято вірю, що вони його вповні піддержуть. А може хтось має свій кращий та догідніший проєкт — будь ласка. В кожному разі слідкуватиму уважно, який відгомін найде оцей мій скромний зазив.

Юрій Роїк.

З ЖИТТЯ УКРАЇНСЬКОЇ КООПЕРАЦІЇ

Огляд однорічної праці кооператив з району ПСК у Калуші за 1933 рік

8. Закупно і продаж товарів.

Джерелом закупна товарів для кооператив були склади ПСК. та його філії. Всеж таки тому, що ПСК. не мав на складі всіх товарів, кооперативи були приневолені деякі товари закуповувати у приватних купців, або у місцевого населення; у цього посліднього наприклад: безроги на убій, набіл, овочі, збіжжа на переміл і пр. Супроти цего поділ товарів після джерел їх закупна був такий:

	ПСК.	др. кооп. уст.	місц. нас.	прив. куппі	разом
Калуш	264.136,03	3.591,99	6.202,12	142.840,87	416.771,01
Войнилів	62.240,39	2.338,30	219,36	32.940,94	97.738,99
Рожнітів	105.828,—	6.571,95	3.949,91	130.874,86	247.224,62
Загально	432.204,42	12.502,14	10.371,39	306.656,67	761.734,62

Відсотково закуп товарів представлявся:

	ПСК.	др. кооп. уст.	місц. нас.	прив. купці	разом
Калуш	63,38%	0,86%	1,49%	34,27%	100,0%
Войнилів	63,68 „	2,40 „	0,22 „	33,70 „	100,0 „
Рожнітів	42,80 „	2,66 „	1,60 „	52,94 „	100,0 „
Загально	56,74%	1,66%	1,35%	40,25%	100,0%

Карність кооператив, міряна %-ом закупна товарів в ПСК., не підпала значним змінам, крім Рожнітівщини, карність котрої з карністю з 1932 р., в обох роках представлялася так:

	1933 р.	1932 р.
Калуш	63,38 проц.	61,60 проц.
Войнилів	63,68 „	65,— „
Рожнітів	42,80 „	50,— „ (Долина 43,20%).
Загально	56,74 проц.	57,10 проц.

З поодиноких кооператив свою карність

	збільшили більш, як о 10 проц.:	поменшили більш, як о 10 проц.:
в Калущині:	Бабин зар., Бережниця, Болохів, Вістова, Грабівка, Довга войнил., Пійло, Студінка, Угринів старий.	Берлоги, Голинь, Кадобна.
у Войнилівщині:	Томашівці, »Болохівка«,	Дуброва, Лука, Сівка войн.
в Рожнітівщині:	Дуба, Дубшара, Лецівка,	Красна, Креховичі, Лдзіне, Лопянка, Ріпне, Сваричів, Струтин Вижн., Ясеновець, Ясень.

Карність — в порівнанні з пересічною карністю 56,74 проц. цілого району — мали:

	вище 56,74 проц.	нижче 56,74 проц.
Калуш:	27 кооп.	8 кооп.
Войнилів:	10 „	5 „
Рожнітів:	2 „	19 „
Загально:	39 кооп.	32 кооп.

З повищих зіставлень і порівнань виходить, що в карности супроти ПСК, зокрема в закупі товарів, кооперативи Рожнітівщини находяться на сірому кінці. Причиною цього є по части брак товарів на складі ПСК., на які тамтешні кооперативи мають запотребування, прим.: кукурудзяна мука, разові муки, нафта; але не малою причиною такого стану є також очевидне стремління закуповувати з приватних джерел товари, які є на складі в ПСК, оправдуване то тим, що ПСК не уділяє кредиту (Сваричів), то значною віддаллю Рожнітова й конечністю закупу товарів у ближчому Перегінську (Ясень), або в ближчій Долині (Лопянка), то обставиною, що ПСК не продає товарів дрібними партіями (Янівка). Одначе ні одна така кооп-ва не хоче приписати цього фактичній байдужности й нездисциплінованости членів управ (Дуба, Струтин Вижн., і по части Княжівське, Струтин Нижний і Ясеновець).

З головніших артикулів кооперативи закупили: помічних погноїх за 2.865,71 зол., печива за 49.390,20 зол. (ц. то 6,2 проц. всього закупу товарів), мясива за 41.004,94 зол. (ц. то 5,4 проц. всього закупу товарів).

Всі торги кооперативи виносили:

	1933 р.		1932 р.	
	сума	проц.	сума	проц.
за крамничні товарі	853.984,60	79,0	931.153,25	72,4
„ с.-г. продукти	130.869,76	12,1	159.815,08	12,4
„ тютюн	56.699,31	5,2	32.306,67	2,5
„ молочні продукти	35.964,43	3,4	161.381,48	12,5
„ арт. с.-г. потр.	3.002,95	0,3	1.759,50	0,2
загально:	1,080.521,05	100,0	1,286.415,98	100,0

Повище зіставлення виказує різке зменшення торгів за молочарські продукти. Це сталося завдяки переходові молочарських відділів до зорганізованої в другій половині 1933 р. »Районової Молочарні« в Калуші. Замітне є також зменшення торгів крамничними товарами. Причиною цього є, що огляд за 1932 р. обіймав також кооперативи Долинщини, які — в числі 7 — відпали в огляді за 1933 р., бо перейшли в більшости до Союзу кооператив в Стрії.

Проте отсе зіставлення пересічей на 1 кооп. за оба роки може вірніше показує відношення торгів за оба роки до себе:

	1933 р.	1932 р.
крамничні товари	12.027,95	11.937,86
с.-г. продукти	1.843,23	2.048,91
тютюн	798,58	414,19
молоч. продукти	506,54	2.068,99
арт. с.-г. потреби	42,29	22,55
загально:	15.231,60	16.492,50

Так виходить, що торги крамничними товарами в 1933 р. в порівнанні з 1932 р. не обнизилися, а зросли незначно, бо о 0,8 проц. Точне порівнання торгів кооператив, що існували в обох роках і складали білянси за оба роки, виказує, що торги крамничними товарами зменшилися в Калущині о 5,7 проц., у Войнилівщині о 2,4 проц., натомісць збільшилися о 8,7 прц. в Рожнітівщині.

На 1 члена припадало всіх торгів по 94,36 зол. пересічно за рік (в 1932 р. — 116,16 зол.), зокрема торгів за крамничні товари по 74,58 зол. пересічно за рік (в 1932 р. — 84,87 зол.).

На 1 українське господарство припадало торгу крамничними товарами по 45,07 зол. пересічно в річному відношенні, в 1932 р. — по 30,94 зол. Розбіжности між вислідними обох років повстали — мимо стабілізації торгів — через те, що в 1933 р. відпало кілька сіл Долинщини з малою закупочною карністю населення супроти своїх кооператив та через те, що в 1933 р. прибуло доволі членів і тому збільшена кількість членів зменшила пересіч торгу на 1-го члена.

Поділ торгів крамничними товарами з огляду на членські й нечленські торги (він не криє в собі довіря, бо дані в ділових книгах кооператив були дещо неточні) був всежтаки такий:

торги членів	605.997,45	71,0 проц.
„ нечленів	247.987,15	29,0 „
разом:	953.984,60	100,0 проц.

Торги за с.-г. продукти виносили — як сказано — квоту 130.869,76 зол. Цю квоту осягнено за:

продаж 1.141 сотн. збіжа на квоту	15.456,08 зол.
„ 37.206 кіп яєць на квоту	114.782,09 „
„ інших	631,59 „
Разом	130.869,76 зол.

Торги за с.-г. продукти різко обнизилися в порівнанні з 1932 р. Не можна цього явища пояснювати тим, що відпали кооперативи Долинщини, бо вони майже не вели обміну товарів за с.-г. продукти і їх оборот виносив дуже незначний процент у загальному обороті цілого району. Повищого не можна також пояснювати знижкою цін, бо пересіч за 1 копу яєць чи 1 сотн. збіжа лишилась майже та сама, що й 1932 р. На зменшення торгів за с.-г. продукти вплинула виключно зменшена достава цих артикулів з боку населення. Можливо, що тут поважну ролю відограло зменшення продукції, головно яєць, або те, що населення в надії одержання кращих цін, збувало свої продукти в скріпленому темпі безпосередньо в місті.

Проте кооперативи могли збути в 1933 р. яєць 37.206 кіп, супроти 47.257 кіп у 1932 р. (зменшення — 21 проц.) і збіжа 1.141 сотнарів, супроти 1.500 сотн. у 1932 р. (зменшення — 23 проц.).

Збут с.-г. продуктів йшов:

	1933 р.		1932 р.	
	сума	проц.	сума	проц.
через ПСК.	107.234,35	81,95	123.588,93	77,23
„ приватників	23.635,41	18,05	36.226,15	22,67
Разом	130.869,76	100,00	159.815,08	100,00

Належить замітити, що пересічний річний торг 1 кооперативи за с.-г. продукти виносив:

в Калущині:	2.548,27 зол.	
„ Войнилівщині:	2.018,70 „	(невеличкі місцевости)
„ Рожнітівщині:	543,87 „	(гірські місцевости).

Титулом транспортових видатків кооперативи виплатили квоту 10.237,43 зол., ц. то 1,34 проц. суми закуплених крамничних товарів. Доставу крамничних товарів, вищу як 2 проц., виказало 12 кооператив, а нижчу, як 1 проц. — 23 кооперативи.

Обтяження крамничних товарів було в межах купецької калькуляції, тоб-то у висоті 10—15 проц. Лиш дві кооперативи

були, що калькулювали нижче, як 10 проц. — Креховичі й Середне. Зате було більше таких кооператив, що обтяжували товари вищим відсотком, як 15 проц.: Бабин Середний, Грабівка, Добрівляни, Кадобна, Мостище, Новиця, Підгорки, Сівка Кал., Студінка, Тужилів, Дуброва, Мошківці, Перекоси, Сівка Войн., Сільце й Лопянка.

Товарові недобори були в:

Калущині	в 13 кооп.	на	зол.	1.558,34
Войнилівщині	„ 3 „	„	„	180,10
Рожнітівщині	„ 8 „	„	„	1.592,26
загально	в 24 кооп.	на	зол.	3.330,70

В 1932 р. загальна сума товарових недоборів виносила зол. 6.580,13 в 43 кооперативах. В пересічі на 1 кооперативу товарові недобори виносили: в 1933 р. — 46,11; в 1932 р. — 84,36; в 1931 р. — 114,—; в 1930 р. — 219,86.

Лядові борги виносили:

	Сумарично:			Пересічно:		
	Кооп.	1933	1932	Кооп.	1933	1932
Калуш	35	47.531,72	53.196,91	36	1.358,05	1.477,69
Войнилів	15	11.042,70	11.507,41	14	736.18	821,96
Рожнітів	21	32.828,28	30.356,78	21	1.563,05	1.445,56
разом	71	91.402,70	95.061,10	71	1.287,43	1.338,88

Повища табелька виказує, що борги загально зменшилися о 3,8 проц., а зокрема в Калущині — о 8,1 проц. і в Войнилівщині — о 10,4 проц., натомісць у Рожнітівщині — збільшилися о 8,1 прц.

Двадцять кооператив збільшило — в порівнанні з 1932 р. — стан своїх лядових боргів в межах 3—80 проц.; виняток творила одна кооп-ва, що збільшила борги о 286 проц.; нею була кооп-ва в Ясені.

Натомісць 31 кооператив зменшило свої лядові борги в межах 15—50 проц.

Лядові борги ділилися на:

борги членів	65.061,40 зол.	71,1 проц.	66,5 проц.
„ нечленів	26.341,30 „	28,9 „	33,5 „
разом	91.402,70 зол.	100,0 проц.	100,0 проц.

Борги находилися:

членські на 8.586 контах, або на 1 конті пересічно по 7,58 зол.
нечленські „ 5.415 „ „ „ „ 4,86 „

Борги управ і Надз. рад виносили квоту 6.654,41 зол., т. є 7,3 проц. загальної суми лядових боргів (1932 р. — 9,1 проц.). В пересічі на 1 кооп. ці борги виносили по 93,72 зол., в 1932 р. — по 125,33 зол.

Лядові борги становили:

	1933 р.	1932 р.	1931 р.
власного майна	33,7 проц.	35,4 проц.	42,0 проц.
запасу товарів	150,8 „	172,4 „	155,0 „
білянсової суми	22,0 „	22,4 „	23,5 „
торгів крамн. товарами	11,7 „	11,5 „	11,5 „

9. Страти, надвишки, адміністраційні кошти.

Надвишки (доходи брутто) сумарично виносили:

			1933 р.	1932 р.
з р-ку товарів	86.954,07	зол.	77,1 проц.	65,1 проц.
„ с.-г. продукції	11.863,84	„	10,4 „	10,9 „
„ трафік	3.889,85	„	3,4 „	1,6 „
„ продукції (молочарні)	9.518,57	„	8,5 „	21,7 „
„ артикулів с.-г. потр.	181,64	„	0,2 „	0,0 „
„ інших	437,25	„	0,4 „	0,7 „
Разом	112.845,22	зол.	100,0 проц.	100,0 проц.

На страти зложилися:

			1933 р.	1932 р.
кошти продукції	8.421,95	зол.	7,5 проц.	18,8 проц.
„ завідування	85.585,36	„	76,1 „	64,4 „
відсотки	4.544,76	„	4,0 „	4,2 „
уморення (рух. і нерух.)	12.151,07	„	10,8 „	7,7 „
інші	1.718,48	„	1,6 „	4,9 „
Разом	112.421,62	зол.	100,0 проц.	100,0 проц.

Дохід брутто з усіх торговельних відділів виносив 112.407,97 зол. і становив 10,40 проц. суми всіх торгів (1932 р. — 10,79 проц.). Кошти завідування і кошти продукції разом виносили квоту зол. 94.007,31, яка становила 8,70 проц. суми всіх торгів (1932 р. — 9,40 проц.).

Кошти завідування зокрема ділилися так:

			1933 р.	1932 р.
платні управ	18.580,19	зол.	21,3 проц.	21,7 проц.
„ персоналу	25.779,41	„	29,5 „	31,6 „
вкладки до РСУК	7.948,21	„	9,1 „	9,8 „
податки і патенти	12.381,91	„	14,2 „	12,8 „
Каса Хорих	3.096,29	„	3,5 „	3,4 „
асекурація	1.251,40	„	1,4 „	1,8 „
канц. видатки і порторії	2.392,20	„	2,7 „	2,8 „
кошти подорожі	1.856,27	„	2,1 „	2,2 „
датки	1.909,81	„	2,2 „	0,5 „
інші (чинші, кари, часоп.)	12.290,25	„	14,0 „	13,4 „
Разом	87.485,94	зол.	100,0 проц.	100,0 проц.

Доволі високі, бо ж поверх 9% у відношенні до суми торгів, мали кошти завідування 23 кооперативи.

Ощадність в адміністраційних видатках, що не доходила до 7% суми всіх торгів, виказують 13 кооператив.

10. Білянси.

сумарично

Стан чинний	1933 р.	19332 р.
узгляднено кооп.	71	кооп. 78
каса	8.793,10	11.469,23
товари	60.618,74	62.441,20
лядові борги	91.402,70	107.651,47
льокації	63.569,41	77.752,45
рухомости	21.057,50	33.118,92
нерухомости	122.203,10	130.539,37
інші р-ки	36.247,49	38.284,99
страти	12.216,27	18.115,93
Разом	416.108,31	479.373,56
Стан довжний		
Запасні фонди	203.441,70	228.018,34
уділи	68.121,63	74.135,60
готівк. кредити	76.219,15	83.064,70
товар. кредити	46.603,60	66.186,44
інші р-ки	9.402,04	17.356,29
зиски	12.320,19	10.612,19
Разом	416.108,31	479.373,56

Пересічно на одну кооперативу:

сумарично

	рік 1933		рік 1932		проти попер. року	
	%% біл. суми		%% біл. суми		зріст в %	зменш. в %
Стан чинний						
каса	123,84	2,11 проц.	147,04	2.40 проц.		15,8 проц.
товарі	853,79	14,56 „	800,53	13,03 „	6,6 проц.	
ляд. борги	1.287,36	21,96 „	1.380,15	22,44 „		6,7 „
льокації	895,34	15,27 „	996,83	16,22 „		10,2 „
рухомости	296,59	5,06 „	424,60	6,91 „		30,1 „
нерухом.	1.721,16	29,40 „	1.673,58	27,73 „	2,9 „	
інші р-ки	510,53	8,71 „	490,83	7,99 „	4,0 „	
страти	172,07	2,93 „	232,25	3,78 „		25,9 „
Разом	5.860,68	100,— проц.	6.145,81	100,— проц.		
Стан довжний						
зап. фонди	2.865,38	48,89 проц.	2.923,31	47,57 проц.		2,0 проц.
уділи	959,46	16,37 „				
гот.. кред.	1.073,51	18,32 „	1.064,93	17,33 „	0,8 „	
товар. „	656,39	11,20 „	848,54	13,81 „		22,6 „
інші р-ки	132,42	2,26 „	222,52	3,62 „		40,4 „
зиски	173,52	2,96 „	136,05	2,21 „	27,6 „	
Разом	5.860,68	100,— проц.	6.145,81	100,— проц.		

Повищий збірний білянс виказує, що власні фонди кооператив не підпали великим змінам в порівнанні з 1932 р., бо, попри

невеличкий зріст уділів о 1%, запасні фонди потерпіли скорчення о 2%, які пішли на покриття білянсових недоборів з 1932 р., в якому то році тіж недобори сумарично перевищували білянсові надвишки. Стан готівкових вірителів залишився майже не змінений (зріст о 0,8%), зате добрій редукції підпав стан товарових вірителів, бо о 22,6%, як рівнож і стан зобовязань кооператив на інших р-ках (зменшення о 40,4%).

В чинному стані нема замітних змін в порівнанні з 1932 р. Лядові борги підпали деякому зменшенню, а це зменшення пішло в деякій мірі на збільшення о 6,6% запасу товарів. Зменшенню о 10,2% підпали також льокації, — з причини, що кільком кооперативам (Підгірки, Підмихайля і ін.) ПСК. відписав коштом уділів товарові кредити, що повстали через обтяження за тіж уділи, які то уділи грубо перевищали статутову висоту. Замітнішій редукції — о 30,1% — підпав також стан рухомостей; а це знову сталося тому, що з переходом молочар. відділів до »Р. М.« — ця послідня перебрала на свою власність молочар. приладдя 8-х кооператив (Бережниця, Верхня, Вістова, Завій, Новиця, Підмихайля, Студінка, і Угринів старий).

Потішаючим подекуди явищем є, що білянсові недобори зменшилися о 25,9%, або о 60,18 зл. пересічно на 1 кооп., і що рівночасно збільшилися білянсові надвишки о 27,6%, або о 37,47 зл. пересічно на 1 кооп. Як що білянсові надвишики уморити відразу білянсовими недоборами, то всетаки остане в кінцевому висліді ще по 1.45 зл. білян. надвишки на 1 кооп. в пересічи. Більше сумний під цим оглядом був стан в 1932 р., бо тоді перемагали біл. недобори над біл. надвишками о 96,20 зл. в пересічи на 1 кооперативу.

Належить замітити, що біл. надвишки виказало 47 кооператив, біл. недобори 24 кооператив. По відтягненні біл. недоборів від біл. надвишок в кінцевому висліді кооперативи Калущини виказали сумарично врешті-решт біл. недобір: 3.458,54 зл., кооперативи Войнилівщини біл. недобір — 207,43 зл., зате кооперативи Рожнітівщини виказали сумарично біл. надвишку: 3.769,89 зл.

Між 24 кооп., що виказали біл. недобори, тих, що їх біл. недобори повстали головно через:

товарові недобори крамарів	було	5 кооп.
товарові недобори з вломів	„	7 „
амортизацію нерухомостей	„	4 „
залеглі адмін. кошти (податки, каса хорих)	„	1 „
надмірні адмін. кошти біж. року	„	7 „
	Разом	24 кооп.

Загально слід ствердити, що 1933 р. виказав тенденцію до стабілізації; кооперативи, хоч ослаблені, увійшли на шлях успокоєного і зрівноваженого господарювання серед змінених господарською скрутою обставин.

І. Ступницький.

НА ЗАКАРПАТТІ НЕМАЄ НІ ОДНОЇ КООПЕРАТИВНОЇ МОЛОЧАРНІ.

З областей чехословацької республики найбільше молочарень має Мораво-Шлеськ, де їх є 272 кооперативних і 189 приватних. В Чехах є 121 кооперативних і 140 приватних, на Словаччині 46 кооперативних і 105 приватних. Українське Закарпаття пасе задніх: тут усього 6 молочарень, та й то приватних. (Дані з кінця 1933 року).

В 1934 році повстало досить нових молочарень.

З КООПЕРАТИВНОГО СВІТУ

Занепад кооперації в Німеччині

(Звідомлення спеціяльного кореспондента).

Вже перші місяці 1933 року не віщували добра споживчій кооперації в Німеччині. Вже в 1932 році впливи гітлєризму були такі сильні, що прихід його до влади був до передбачення. Разом із зростом того руху змагалася аґітація проти споживчих кооператив, пропаґанда вибирання щадничих вкладок і некупування в кооперативах. Ішов у тім напрямі натиск з боку працедавців, приватних підприємців, а навіть деяких урядів. При тім усім господарська кріза лютувала повною силою. Споживчі кооперативи вже з початком 1933 р. були сильно підкопані. Їх апарат, сильно розбудований у роках після стабілізації марки, був уже в значній частині унерухомлений. Поємність продукційних і роздільчих (торговельних) заведень була по части розрахована на майбутні потреби, на майбутній розвиток (так було прим. у величезній елєктричній пекарні »Продукція« в Гамбурзі) — отже відсоток використання в часі кризи з природи річи мусів бути дуже низький. Є німецькі »консуми«, в яких використання великих продукційних заведень упало на 30—40 проц. їхньої продукційної спроможности, або навіть ще нижче! Це потягає за собою сильне обтяження цін сталими видатками. Через те надзвичайно звузилася свобода рухів і конкуренційна здібність споживчих кооператив, тим паче, що знижування цін приватною торгівлею приводило часто до прямо непристійних форм конкуренції.

До того господарського натиску долучився ще політичний перелім, який відібрав кооперативам можність ідейної пропаґанди. Споживчі кооперативи не могли більше воювати силою ідеї, бо самі не були від того, щоби її поволи занехувати. Без сумніву, внутрі кооператив та їхніх централь ішла боротьба за ідею — хоч, на жаль, не завжди з належною енерґією. Були й є ще й сьогодні оборонці чистої кооперативної ідеольоґії в кооперації. Тут-там трапиться ще й сьогодні, що хтось пробує в кооперативній пресі заступати правдиву кооперативну ідею — правда, більше між рядками, як отверто. Але, на загал, можна сказати: кооператори програли в німецькій кооперації. Тип кооператора, що цілою своєю істотою віддається кооперативній справі, чимраз то більше уступає місця типові політика, для якого коопе-

рація це тільки »засіб до цілі«. Небезпека від такої зміни в думках проводу ясна: від політика не можна вимагати, щоби він обороняв кооперативу та кооп. ідею, як непродажні цінности, проти всякого наступу. Такий провід в поважній крізі не оправдається. Тим новим провідникам і працівникам, що причалили до кооперативного руху, бо їм тут призначено місце, або тому, що тут найшли собі хліб насушний — з природи річи недостає внутрішнього звязку з кооп. справою. Звідкіля ж їм було набрати того морального звязку? Оскільки вони були справжніми націонал-соціялістами — то аж до моменту захоплення влади ненавиділи кооперацію та поборювали її (а відомо, що гітлєризм обсаджував усі місця перш усього своїми старими партійцями). Отже було би ілюзією або самообманом думати, що з такого великого числа Савлів нагло могло зробитися стільки-ж Павлів.

До якої міри кооперативна ідея під новим режімом стала предметом торгу, вкажемо на типічний приклад з ранньої осени 1933 року. Тоді через пресу перебігла довша нотатка: про угоду між спож. кооперацією і купецтвом шляхом »приватизації« кооператив. Згідно з цією вісткою орґанізація нац.-соц. купецтва N. S. Hago) і провід спож. кооперації зробили таку угоду: кооперативи мали пускати свої склепи в аренду приватників, а ті малиб обовязок продавати тільки членам кооператив, в першій мірі товар з кооп. гуртівень. Цей ґрандіозний плян хотіли наперед перевести на пробу в одній якійсь кооперативі, але відступили від того пляну. Вкінці залишено його взагалі, хоч був офіціяльно опублікований у просі. Пізніше авторам того, прямо дитинячого пляну мабуть прийшло на думку, що його переведення стріне одну неприємну перепону: членів. Дивним дивом перед тим ніхто не впав на цю думку, щоби запитати: що-ж власне може спонукувати кооператорів купувати у приватного купця Міллєра, який тепер розпирається у кооперативному склепі? Це дуже характеристичне, що сьогоднішні кооперативні провідники при своїх ідеольоґічних конструкціях зовсім легко забувають про члена, який у кооперативній ідеольоґії займає центральне місце!

Отже до господарської крізи прийшла ще ідеольоґічна. Що при такому стані й цифрові висліди за 1933 рік не можуть викликати одушевлення, це зрозуміле. Ось найважніші покажчики (з огляду на те, що декретом влади обєднано в один союз Zentralverband і Reichsverband, подаємо окремо цифри для тих двох бувших орґанізацій):

А. Давніший Zentralverband deutscher Konsumvereine:

1. Число членів по стабілізації валюти:

1933—4	3,505.000
конець 1926	3,205.984
„ 1928	2,896.756
„ 1930	3,050.431
„ 1932	2,807.963
„ 1933	2,599.931

2. Обороти споживчих кооператив:

Найвищий стан	1929	1,242,307,000	марок
	1930	1,212,017,000	„
	1931	1,047,482,000	„
	1932	780,936,000	„
	1933	609,239,000	„

Отже від найвищого стану маємо спад поверх 50%!

3. Власне виробництво союзів:

1932	230,319,400	марок
1933	167,912,000	„

4. Число кооп-в і крамниць:

1932	923	кооператив	з	10,903	крамницями
1933	886	„	„	10,458	„

Б. Давніший Reichsverband deutscher Kosumvereine:

1. Число членів:

1932	654.333
1933	622,101

2. Обороти:

1932	124,624,000	марок
1933	109,597,600	„

3. Власне виробництво:

1932	20,000,000	марок
1933	17,707,000	„

4. Число кооператив і крамниць:

1932	198	кооператив	з	2,069	крамницями
1933	198	„	„	2,071	„

Особливо сильно повпадали щадничі вкладки по німецьких споживчих кооперативах. Ціла низка кооператив бачилася приневоленою сильно обмежити виплату виповіджених вкладок або навіть цілком її припинити. Без тих примусових заряджень відплив вкладок бувби ще більший. Після звідомлення на цьогорічному заг. зїзді ревізійного союзу німецьких спож. кооператив вкладки упали з 321 міліонів марок в році 1932 до 195 міліонів м. в кінці 1933 р. До 30. червня 1934 р. вони ще далі упали на 182—183 міліонів м. Цей надзвичайний спад вкладок о більше, як 40% — є знаком утрати довіря до споживчих кооператив у їх останній фазі розвитку.

В. Гуртова централя нім. споживчих кооператив (GEG).

1929	оборот	501,378,000	рм,	в тім	власні вироби	123,879,000	рм
1930	„	495,257,000	„	„	„	137,620,000	рм
1931	„	428,420,000	„	„	„	145,327,000	рм
1932	„	339,831,000	„	„	„	129,428,000	рм
1933	„	260,951,000	„	„	„	96,177,000	рм

Подані за 1933 рік цифри оборотів GEG обіймають тільки оборот з бувшими централями. Тому, що GEG в році 1933 злито з Gepag, гуртівнею Reichsband-y, отже треба сюди дочислити ще оборот Gepag з її кооперативами та некооперативами. Це дасть такий загальний образ оборотів GEG за 1933 рік:

1) Оборот з давними кооперативами Zentralverband-y	260,951.000 м,	в тім вл. вир. 96,177.000 м
2) Оборот з давними кооперативами Riechsverband-y	13,398.200 м,	в тім вл. вир. 1,848.000 м
3) Інші обороти	5,591,400 м,	в тім вл. вир. 4,638,000 м
Разом	279,940,800 м,	в тім вл. вир. 102,664,000 м

Коли ж до того дочислити оборот Gepag за першу половину 1933 р., коли вона ще була самостійна, то вийде загальний оборот обидвох гуртівень у висоті 313 міліонів м. проти 395 міліонів р. м. торгів обидвох централь у 1932 році. Отже спадок більше як на 20%.

1934 рік приніс доси дальший спад оборотів у споживчих кооперативах, поза деякими виїмками. Якщо цей поворотний рух в близькому часі не задержиться, то німецька споживча кооперація перестане бути визначним чинником німецького господарства, як реґулятор цін і твердиня споживачів.

(За »Міжнар. Кооп. Оглядом«).

ВИПЛАТА ДОПОМОГИ КРЕДИТОВИМ КООПЕРАТИВАМ НА КОНВЕРСІЮ.

На основі закона з 26. червня 1933 року при конверсії рільничих довгів Акцептаційний Банк виплачує кооперативі, що дала конверсію довжникові, грошеву підмогу у висоті 2% сконвертованої суми. Ця підмога має бути нагородою кооперативі за втрати, понесені через зниження відсоткової стопи сконвертованих вірительностей. Для кас Стефчика є ще дальша підмога, у висоті $^3/_4$%.

Саме почав Акцепт. Банк виплату згаданих підмог, піврічно з долини. Тепер виплачує підмоги за конверсії, доконані до 30. червня 1934 року. За пізніші конверсії підмога буде виплачена в початку 1935 року.

З УКРАЇНСЬКОГО НАУКОВОГО ЖИТТЯ ЗА КОРДОНОМ.

Досліди з соціяльної економіки Закарпаття

(Докінчення*)

4. Дня 13. травня 1933 р. відбулося четверте засідання семинару. Першим докладчиком був д-р М. Шляхтиченко, який говорив на тему: »М. П. Драгоманів і Підкарпаття«. Доклад д-ра Шляхтиченка, головно біографічного характеру, доповняв ще один доклад, а то керівника семинару, проф. О. Мицюка, про »Ідеологічні висновки Драгоманова з положення в Угорській Руси«,

*) Початок гляди »К. Р.« ч. 10. за жовтень ц. р.

ілюструючи його деякими цитатами з мало знаних статтей М. П. Драгоманова. Докладчики дуже пильно й старанно повибирали з життя і творів М. П. Драгоманова все те, що вязало його з Підкарпаттям. З того видно, що М. П. Драгоманов до самої смерти не міг забути того враження, яке зробило на нього Підкарпаття підчас подорожі М. П. Драгоманова туди в 1876 р. Ціле своє життя М. П. Драгоманов дбав про піднесення рівня культури й життя підкарпатських українців — цього, як він при нагоді свого ювілею висловився, »пораненого брата«.

З дискутантів — доц. В. Доманицький вказав на нерозуміння М. П. Драгоманова сучасним українським суспільством, передовсім молодю, та на необхідність видання повної збірки творів М. П. Драгоманова. Цю думку піддержав інж.-аґр. Скидан, який запропонував створити ініціятивну комісію для заснування такого видавництва. По закінченні дискусії учасники семінару дійсно виділили зі себе цю ініціятивну комісію в складі: проф. О. Мицюк, доц. Вінк. Доманицький, д-р В. Меринда, д-р М. Шляхтиченко, інж. М. Скидан. Комісія випустила відозву до українського громадянства та приймає зголошення в члени видавництва й уділи. В осени 1933 р. дійшло до формального заложення видавництва, яке має на меті видавати твори М. П. Драгоманова та праці про нього.

5. Дня 27. травня 1933 р. відбулося пяте й останнє перед феріями засідання семінару. Присвячене воно було докладові д-ра Антона Гартля, керівника Архіву міністерства закордонних справ ЧСР на тему: »Проблєма мови й народности Підкарпаття«. Докладчик є знаний, як добрий знавець підкарпатських відносин і автор кількох книжок на цю тему. Він, в старанно та обєктивно опрацьованім рефераті, переглянув сучасний стан проблєми, як її ставлять наука, громадські течії, життя. На його погляд, сьогодня боротьба ведеться вже не за граматику й мову, а за право на національне самоозначення. Докладчик не погоджується з думкою, що язикове питання Підкарпаття найдоцільніше може розвязати майбутній підкарпатський сойм. Як може сойм, складений з декількох національностей, розвязати язикове питання? Він може визначити компетенцію мови, але не саму мову. Референт відкидає можливість вирішення язикового питання чехо-словацькою владою, — влада має додержати невтралітет. Язикове питання вирішить життя, творчість повістяра, поета, ґазетяра, які найінтімніше підійдуть до струн народньої душі, що найближче стануть до психольоґії простого люду, будуть виливати всі потреби та бажання цього люду в його рідній мові. Справа народности не вирішується ні історією, ні мовою, — вона буває завжди лише вислідом праці народніх сил. Тому проблєма мови й народности вирішиться співвідношенням творчих сил в краю, а те співвідношення вже нині виразно схиляється на бік українського напрямку. Лише цей напрямок, — ствердив докладчик, — спромігся на свої власні засоби удержувати свої часописи, висунути своїх поетів, які дорівнюють поетам інших народів...

В дискусії взяли участь: керівник семінару — проф. О. Мицюк, проф. С. Шелухін, д-р Н. Григоріїв, доц. Вікт. Доманицький, проф. В. Лащенко. Проф. О. Мицюк вказав, що є одна політично-економічна засада, яка діє й у всіх галузях знання і в цілім житті, а саме: »з найменшими зусиллями до якнайбільших наслідків«. Навчання в не-рідній мові тій засаді протирічить і тому є економічно невигідне; ще в більшій мірі це відноситься до книжки та часопису для народу, де розмір накладу грає величезну, домінючу, ролю. Без огляду на тисячелітній мадярський гнет нарід на Підкарпатті заховав свою рідну мову, що не є великоруською, але — українською. З двох місцевих літературних традицій — української і псевдо-великоруської (язичія), перша (українська) бере початки від таких найстарших памятників мови, як Гукливський літопис, церковні поучення, деякі грамоти, покрайні записи на церковних книжках, Терезеянський Урбар і так — ген... аж до сучасної традиції, як вона репрезентована в підручниках (Волошина, тощо), в місцево-народній поезії, повістях... Псевдо-великоруська традиція є явищем молодим, насадженим віденським

російським посольством і будапештенським консулятом від першої чверті XIX. століття, для краю — чужим, що не має ґрунту в народній мові. Третій напрям, який повстав після перевороту 1919 р., — це »сепаратисти« (в культурнім розумінні) і від Московщини і від України. Цей напрям стремить до створення місцевої »малоруської« мови. Він не має жадного ґрунту, бо мова підкарпатських українців є чистою українською мовою. Однак сучасна офіційна політика Підкарпаття, оскільки вона репрезентована перш за все аґраріями, місцево-українську традицію не толєрує; також не заховує до неї невтралітету. Витворення якогось окремішного правопису із ô, ѣ... звужувало би лише збут книги і утруднювало би культурний розвиток краю. Спростовуючи спроби москвофілів (Цуркановича) покликатися з метою обґрунтування москвофільського напрямку й на українського вченого М. Драгоманова, проф. О. Мицюк зазначує, що М. Драгоманов в дійсності осуджував москвофільство, прищеплюване в Угорській Руси, відкидав »язичіє«, називав його »третяковщиною«, і стояв за українську мову в підкарпатських школах і в письменстві.

Другий промовець — д-р Н. Григоріїв, — вказав на значіння правильної розвязки язиково-національної проблєми Підкарпаття для дальшого розвитку взаємин між чехо-словацьким і українським народами взагалі. Відмітив, що чеське суспільство під цим оглядом дуже консервативне і що людей з такими поглядами, як погляди д-ра Гартля, в чеському суспільстві дуже мало.

Проф. Шелухін дав історію термінів »український«, »руський«, »русинський« і »малоруський«, з якої видно, що термін »український« не є штучно видуманий, чи кимось винайдений, а є найстарший із усіх поданих термінів і то не лише для східньої частини української етноґрафічної території, але й для Підкарпаття. Далі проф. Шелухін вказав на штучний компілятивний характер »общероссійської« культури й великі в ній впливи чужих чинників.

Доц. Вікт. Доманицький вітає цю першу спробу обміну думок між чехами й українцями на таку пекучу тему на цілком невтральному науково-обєктивному ґрунті та висловлює побажання, щоби такі чесько-українські дискусії відбувалися частіше. Далі вказує, що ріжниця між мовою полабських чехів і ганаків (мораван) чи уроженців Шлеська є більша, ніж між українською мовою південної Київщини (мова Т. Шевченка) і Гуцульщини. Піднесення господарки Підкарпаття не може поспіти за приростом людности там-же, бо це є питання припливу великих капіталів, фахових знань і політичної стабілізації в середній Европі. Для людности з перелюдненої карпатської країни залишається один напрям: еміґрація на Наддніпрянську Україну, але там еміґрація з Підкарпаття буде бажаною лише тоді, коли буде українською, державотворчою. З великоруським язичієм туди показатися не можна. Нарешті зазначив, що в чеському суспільстві, щодо Підкарпаття, є в останній час певний перелом.

Проф. В. Лащенко вказав на необхідність повільного та постепенного переходу до загально-української культури, збиваючи рівночасно думки проф. Шелухіна про вплив раси (чи крови) письменника на його психольоґію і дух його творів.

В останнім слові д-р Гартль зазначив, що в дебаті він почув багато для нього нового й цінного, — такого, що треба булоб якнайскорше видрукувати в чеській мові. Вказав, що до нетолєрування місцевої мови на Підкарпатті в значній мірі причинилися самі діячі Підкарпаття. Наприклад, при відкритті Земського Заступітельства в Чехії, вступна промова велася як в мові чеській, так і в німецькій. При відкритті Земського Заступітельства на Підкарпатті, хоч тій країні належиться автономія, вступну промову виголошено тільки в чеській мові й ніхто з автохтонного населення проти того не протестував. Далі спинився на »переломі« в настроях чеської інтеліґенції, що до Підкарпаття, про що свідчить аж сім книжок найвидатніших чеських письменників, як Ольбрахта Найман , Кудея, Чапека, Ванчури, виданих протягом останніх трьох літ.

Дискусія пройшла в дуже поважельських тонах. Усі промовці дякували докладчикові за його обєктивний і щирий підхід до проблєми, висловлювали

побажання, щоб доклад якнайскорше зявився друком, а такі чесько-українські дискусії на невтральному ґрунті відбувалися якнайчастіше. Так закінчився весняний семестр академічного року 1932-33.

З осени 1933 р. семинар соціяльної економії Підкарпаття продовжує свою працю, втягаючи до неї нових осіб, що працюють в цій царині, і зясовуючи нові соціяльні та економічні проблєми, що їх висуває на денний порядок життя Підкарпаття.

Про його дальшу чинність напишемо пізніше.

Віктор Доманицький.

ГОСПОДАРСЬКА ХРОНІКА

КРЕДИТОВІ КООПЕРАТИВИ В ОБЛИЧЧІ Т. ЗВ. ВІДДОВЖЕНЕВИХ ЗАКОНІВ.

Розпорядки Президента Р. П. з 28. жовтня 1934 р. містять в загальних рисах такі приписи про ролю кредитових кооператив у віддовженевій акції:

Короткоречинцеві довги в грошевих установах (кредитових кооперативах, комунальних касах і т. п.), себто в установах т. зв. зорганізованого кредиту, будуть і далі конвертуватися шляхом умов при допомозі Акцептаційного Банку. Конверсії і на далі підлягатимуть лише ті рільничі довги, що повстали перед 1. липня 1932 року.

Конверсія має спиратися на двох головних точках: довг розкладається на 14 літ, опроцентування знижується до $4^1/_2\%$. Новий закон вводить одначе ту новість, що конверсія стає примусовою і то однакова для вірителя як і для довжника. Вірителъ мусить дати згоду на конверсію, якщо її вимагає довжник, і навпаки, довжник мусить згодитися на конверсію, коли того хоче віритель, бо в противному разі віритель може вести екзекуцію своєї до нього претенсії в повному розмірі. (Цей примус відноситься до рільників до 50 гектарів безоглядно, до рільників 50—500 гектарових тоді, як їх обдовження не перевищує 75% оцінки їх майна).

Той примус в практиці означає, що в разі, якби кредитова установа не хотіла зробити умови з довжником, то довжник може її до того приневолити. Це зробить він у той спосіб, що звернеться до розємчого уряду, який вирішить справу односторонно, якщо конверсійний комітет при Акцептаційному Банку ствердить вину і неохоту установи. — По відношенні до довжника примус проявляється в тім, що розємчий уряд не матиме права здержати екзекуції, веденої проти довжника, котрий не хотів іти на конверсію.

Це загальні постанови, до яких ще прийдуть подрібні приписи, які видасть міністерство скарбу. В звязку з цим цікаво поглянути, як представляється справа конверсії селянських довгів на основі до тепер діючих законів і практики.

Українська кредитова кооперація на загал перевела дуже мало конверсійних умов і то не тільки тому, що нелегко дістати від Акцептаційного Банку капітал за сконвертовані вірительности (право переводити конверсії мали дотепер тільки більші кредитові кооперативи) — але й через брак охоти у довжників, яких відстрашують формальности і деякі кошти звязані з узисканням донверсії. Зате в польській кредитовій кооперації рух з конверсіями був значно більший. Є вже чимало кас Стефчика, які сконвертували усі свої рільничі вірительности. У районі варшавського відділу Центральної Каси Рільничих Спілок є таких кас понад 120. Одержуючи кредит на р-к сконвертованих претенсій, каса Стефчика дістає разом з тим плян його сплати і обовязана точно після того пляну сплачувати Центр. Касі відсотки і рати капіталу. Цей обовязок тяжить на ній зовсім незалежно від того, чи »сконвертовані« довжники зі своєї

сторони будуть точно додержувати речинця рат і відсотків. Це досить тяжке зобовязання, в нинішних часах і тому „Czasopismo Spółdzielni Rolniczych“ веде тепер живу пропаґанду за тим, щоби управа кас Стефчика не потурала своїм неточним довжникам, бо як тільки одному довжникові попущеноб в разі незаплати на час рати й відсотків, то тоді й усі інші довжники пішлиб його слідами і каси опинилисяб у трудній ситуації. „Czasopismo“ взиває проте управи кас Стефчика, щоби примінювали всі примусові засоби відносно опірних довжників.

Кредити за конверсію уділюють не всім касам Стефчика без розбору, а тільки тим, які мають здорові білянси і своєю господаркою викликають довіря кредитовця. Це є один з моментів, який гальмує швидкий хід конвертування довгів.

»Не легко ще сьогодня уявити собі, як це нове життя в касах Стефчика укладатиметься, бо внаслідок триваючої кризи в наших грошевих справах є ще чимало замішання та багато невияснених питань«. — Так закінчується стаття „Czasopisma“ де обговорюються справи господарки кас Стефчика при нових умовах.

ПЕРЕЛЮДНЕННЯ СЕЛА В ПОЛЬЩІ.

В ч. 18 журналу »Рольнік Економіста« подає др. Б. Дедерко м. ін. цифри заселення села в ріжних державах.

А саме, після тих даних, вибраних з річників Міжнар. Аґрарного Інституту в Римі, на 100 га рільних ужитків припадало фахово працюючого рільничого населення (в скобках подано загальне число населення на км²):

В Індії Брит.	96 осіб	(75)
Італії	86 „	(135)
Польщі	79 „	(84)
Бельґії	66 „	(277)
Чехословаччині	61 „	(105)
Мадярщині	59 „	(94)
Німеччині	49 „	(139)
Австрії	49 „	(80)
Швайцарії	46 „	(99)
Данії	34 „	(83)

УНЕРУХОМЛЕННЯ ПРОМИСЛУ В ПОЛЬЩІ.

„Wiadomości Statystycz.“ подають що-місяця відомості про стан затруднення промислових підприємств; до того ще є порівнюючі дані про стан зперед року. За вересень 1934 року маємо такі цифри (числа подані в скобках означають стан з вересня 1933 р.):

заведень:	чинних	нечинних
металевий промисл	384 (388)	77 (85)
машиновий	217 (215)	54 (58)
електротехнічний	58 (50)	3 (2)
рафінерії нафти	19 (21)	9 (7)
прядільні й ткальні	454 (496)	133 (127)
цементівнві	11 (7)	6 (9)
цегольні	428 (395)	130 (160)
гути шкла	43 (38)	32 (38)
фабрики порцеляни й фаянсу	14 (15)	2 (1)
гарбарні	74 (77)	11 (8)
фабрики паперу	44 (41)	9 (12)
тартаки	397 (330)	201 (259)
гнуті меблі	17 (17)	3 (4)
бровари	77 (79)	6 (5)
млини	133 (151)	41 (27)
фабрики обуви	15 (23)	16 (9)

СПОЖИТТЯ ЦУКРУ В ПОЛЬЩІ ВІД 1930 РОКУ.

Цукру продано в Польщі:

в р. 1930-31	(від 1. IX. до 31. VIII.)	3,724.800 сотн.
„ 1931-32	„	3,408.419 „
„ 1932-33	„	3,131.082 „
„ 1933-34	„	3,207.058 „

»ХЛІБОЗАГОТІВЛІ« В ЧЕХОСЛОВАЧЧИНІ.

Монополь скупу збіжа, заведений цього року в Чехословаччині у формі »збіжевої централі«, опубліковує дані про вислід своєї дотеперішньої акції. До дня 17. жовтня ц. р. викуплено 65.577 ваґонів збіжа, з того було 28.317 ваґонів пшениці, 10.884 ваґонів жита, 19.214 ваґонів ячменю і 7.161 ваґонів вівса. З того припадає на Підкарпатську Русь 1989 ваґонів (144 пшениці, 94 жита, 382 вівса).

З усієї маси закупів припадає на млини 8.800 ваґонів, решта ділиться так: сільсько-господарські кооперативи 66,7 проц., споживчі 0,4 проц., приватні купці (комісіонери) 32,9 проц. Викуп збіжа відбувається по твердих цінах, назначених владою.

»Земєдєльске Дружстевні Лісти«, орґан с.-г. кооперації, твердить, що монополь вповні відповів завданню, в цьому розумінні, що наділені правом скупу фірми мали досить гроша й зсипів для опанування цілої пропонованої до збуту маси зерна. (Як наші читачі вже знають, на Закарпатті були великі нарікання населення саме з цього приводу).

З ПРЕСИ І ЖИТТЯ

КОНФЕРЕНЦІЯ ПРЕДСТАВНИКІВ ПРЕСИ В ЦЕНТРОСОЮЗІ В ДНІ 20. XI. 1934.

В дні 20. листопада ц. р. відбулася в Центросоюзі пресова конференція, в якій взяли участь представники чотирнацяти часописів. Конференцію заініціював голова Надз. Ради Центросоюзу, дир. О. Луцький. Відтак виголосив нач. дир. Ц. С. Ю. Шепарович реферат.

Референт зазначив, що Центросоюз переміг остаточно найтяжчі потрясення, спричинені кризою, що триває від 1929 року, відтак страти на експорті яєць, наслідки пацифікації і вибуху бомби в маґазині Ц. С., а також безліч моральних ударів на Ц. С. з боку ворожої преси. На поборення наслідків усіх тих ударів треба було сильно напруженої й обережної праці повних чотирьох років.

Референт підкреслює з признанням повну посвяти, нераз аж до самовідречення, працю цілої підбудови, яка при піддержці Центросоюзу вийшла ціло з тієї опресії, за виїмком кількох Союзів, що мусіли зліквідуватися (Косів, Бережани, Тлусте, Бібрка, Ярослав і Городок).

Очевидно серед таких обставин відпало багато людей, які виказали життєву неспосібність. Це все коштувало Центросоюзові багато турботи і грошевих витрат. Добрі сили виявили велику відпорність і ведуть дальше діло, нераз при мінімальній винагороді.

Сьогодні Центросоюз веде такі відділи: імпортовий, експортовий, збутовий в краю, та продукційний. Імпортовий, як і продукційний виказують цього року зріст оборотів (перший на 6%, другий на 16%). Експортовий з причин спадку цін і заборон ввозу виказує упадок. Але дирекція докладає зусиль, щоби всеж таки і його скріпити. Попри експорт яєць і живини звертає Ц. С. бачну увагу на вивіз стручкових ростин. Збіжева ділянка нелегка через брак маґазинів та неоднородність нашого селянського продукту.

Так само важко Центросоюзові піднимати щораз то нові ділянки продукції з причин конечности сплати давніших зобовязань. Всеж таки дирекція

уважає конечністю дальшу розбудову продукції, щоби тим робом протиставитися безробіттю і дати населенню дешевий і добрий товар.

Усі ті справи обговорив референт обширно, ілюструючи свої слова цифрами, а відтак торкнувся взаємин між кооперацією і українським приватним виробництвом, підкреслюючи, що кооперація не є до приватних підприємств ворожо настроєна, навпаки з нею співпрацює. Зазначуючи вагу преси в житті народів а зокрема в нашому, референт звертає увагу на противорічности, які трапляються в пресі з нагоди критики праці кооперативних осередків. Не належить узагальнювати відірваних фактів, бо це тільки шкодить опінії кооперації. Зате висвітлювання конкретних проступків одиниць є дійсною допомогою у розбудові.

Зокрема торкнувся референт справи безробіття. Кооперації треба багато робітників, але фахівців, практично вишколених. Подає приклади, до якої маси підприємств нема у нас фахівців, а з другої сторони, як багато шкоди приносять ті, що беруться до діла без практичної підготовки, навіть коли вони з укінченими торговельними студіями.

Над рефератом вивязалася дискусія, в якій брали участь др. Стахів, Гладкий, Кедрин, др. Гладилович, Кудрик, Паліїв і другі, прохаючи близчих інформацій про всі ділянки праці Ц. С. та ставлячи жадання до кооперативного проводу. Головно вимагали постійних і періодичних інформацій про всякі прояви господарського життя кооп. орґанізації.

Зокрема др. Стахів не погодився з поглядами референта на відношення кооперації до приватних підприємств. Нехай кожний пильнує свого діла. Кооператор нехай дбає про розбудову кооперативних форм господарства, а журбу про приватників нехай оставить їм самим. Менше треба говорити про свої успіхи, тимбільше, коли промовчується неуспіхи. Наколи преса піддержує в цілости кооперацію, то кооперація обовязана піддержувати її також інформаціями та поміщуванням анонсів.

Ред. Гладкий погоджується зі становищем дирекції Ц. С. що до її відношення до приватних підприємств. Є за тіснішими взаєминами між пресою і кооперацією. Ред. Кедрин підкреслює вагу критики праці в кооперативних установах, очевидно конструктивної, будуючої, бо тільки така усуває безділля чи інше лихо, яке тут і там трапляється. Др. Гладилович висказує думку, що співпраця кооперації з приватниками не подорозі, тому з поглядами дирекції Ц. С. годі погодитися. Ред. Паліїв вважає конечністю частіші конференції, жадає, щоби кооперація дбала за пресу, бо саме тісна співпраця може вийти тільки на добро загалу.

Конференція закінчилася післясловом предсідника і референта. Вона не пройшла без позитивних наслідків, ожививши духовий звязок між одним з осередків кооперації і репрезентантами публичної опінії.

НОВИЙ ЧАСОПИС ДЛЯ МОЛОДІ.

»Хліборобська Молодь«, часопис Гол. Секції Хліборобського Вишколу Молоді Краєвого Госп. Т-ва »Сільський Господар« у Львові. Рік вид. І., число 1. листопад 1934. Ціна 10 ґр.

Коли хочете відмолодніти духом, розгорніть сторінки цього нового нашого господарського часопису. До вас промовлять уже самі знимки. Ось група, яких 60 осіб парубків і дівчат передовиків-змагунів з курсу хліборобського вишколу в Коршові з аґрономами по середині. Тут знову »вибирання конкурсових буряків« громадкою конкурсових змагунів у плеканні тої рослини — теж з Коломийщини. Там знову Калущина зібрала своїх піонірів конкурсового змагання.

Є також знимка овочів їхньої праці. Розкішна здоровлям і красою змагунка Марта Мазурик з села Голині демострує буряк свого плекання в десять разів більший, як буряк з батькової ниви. Є вістки про подібну працю в Стрийщини, Львівщині, Зборівщині, Яворівщині. Є інформації, що робиться й задумується робити в централі. Взагалі — це ґазетка й орґанізація, що вносить щось нового й свіжого у нашу суспільно-господарську методу праці.

В гуртках молоді при кружках С. Г. до осени цього року брало участь 3500 хлопців і дівчат у віці від 14 до 18 літ. Існувало всього 367 гуртків. Ті гуртки обєднуються в Секціях Хліборобської Молоді при філіях С. Г. Для кермування працею тих орґанізацій існує при Головному Т-ві С. Г. Головна Секція Х. В. М. Перше засідання цієї Секції відбулося 13-го вересня ц. р. при участи 22 делеґатів філій С. Г. з краю.

ІДЕЙНА КРІЗА В ПОЛЬСЬКІЙ СПОЖИВЧІЙ КООПЕРАЦІЇ

Бюлетень варшавського Т-ва Кооператорів з дня 14. XI. повідомляє, що дня 13. XI. в цьому товаристві виголосив реферат директор „Społem" п. А. Рапацкі на тему »Кріза капіталізму і кріза кооперації«. Так, як передано зміст реферату в Бюлетені, видний провідник польської споживчої кооперації висловив зневіру що до дальшої розвоєвої сили кооперації споживачів. На думку прелеґента, кооперація розвивалася добре в умовах „pomyślnego rozwoju społecznego" (в іншому місці сказано: „w pomyślności ustroju kapitalistycznego"). »Але ця доба скінчилася і тепер живемо в переходовій; ті методи праці, яких вживала досі кооперація, вже не вистарчають для завдань суспільної перебудови. Для того кооперація споживачів, мовляв, утратила нині значіння для перебудови суспільства«. (?).

Далі йде ще більш несподіваний уступ, на стільки дивний в устах кооператора, що ми боїмося переповідати своїми словами, та передаємо дослівно:

»Без сумніву, коли суспільно-господарське життя буде перебудоване при допомозі інших, як кооперація метод, передовсім при участи держави, якої роля в переходовій добі є рішаюча, кооперація споживачів знову відзискає величезне суспільне і господарське значіння, зробиться без сумніву одною з підстав нової системи господарювання«.

Тут недомагає не тільки кооперативна віра й програма, але сама послідовність. Коли суспільну господарку переведеться іншими методами (головно державним примусом), то що тоді останеться до роботи для кооперації і чому саме тоді малаби зачатися золота доба кооперативного активізму? Ніхто не зрозуміє, чому та сама кооперація, яка має набрати стільки розмаху тоді, коли все буде перереґляментоване державою, виявляє незарадність в переходовій добі, коли, як кажеться, роля держави є також рішаюча?

Годі повірити, щоби прелеґент міг справді допуститися такої разячої суперечности. Треба думати, що хід його думок передано не досить вірно в тексті Бюлетеня.

Неясно передано також погляд прелеґента на сучасну добу як на »переходову«. Переходова — до чого? До якої суспільно-політичної системи? Не знаючи, якою має бути та майбутня система, не можемо знати, чи справді й чому саме у тій системі кооперація почуватиметься так вільно і матиме таке поле до розвитку.

З ПРИВОДУ УРЯДОВОЇ РЕОРҐАНІЗАЦІЇ КООПЕРАЦІЇ.

»Загальний Союз Кооператив«, опертих на самопомочі« у Львові, не одержавши права ревізії, примушений злитися з варшавським жидівським союзом у орґанізацію, що дістане назву »Союз Жидівських Кооператив в Польщі«. Але рішення це принято тільки під примусом, не скриваючи обурення з приводу »відкомандировування кооператив« туди, куди їм не хотілося йти. В ч. 11 орґану львівського союзу »Пшеґльонд Спулдзєльчи« читаємо на першому місці »Слова прощання«, від проводу союзу до союзних кооператив. У цій статейці читаємо доволі терпкі слова про те, що останнім часом упало на кооперацію. Між іншими такі (підчеркуємо деякі місця):

»Коли Вам жаль, що вам накинено зміну, що Вас відкомендеровано, то вірте нам, що ми боролися так довго за утримання нашої спільної станиці, поки були переконані, що річевими арґументами зможемо переконати тих, які рішали.

Помер МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ

Вже по замкненні цього числа »Кооперативної Республики« потрясла цілою українською землею болюча вістка про смерть найбільшого Українця — професора Михайла Грушевського, першого голови, відновленої по 200 роках української держави, творця Історії України-Руси, батька української науки і орґанізатора Української Академії Наук, передового мужа української політики в час найлютішої нагінки на все українське, вождя народу в часі його воскресення. Помер Він — наш Паляцкі — на засланні, умучений Москвою, не докінчивши свого життєвого діла. Помер — та не зломився, не покаявся і не наплював на своє минуле — як того від нього вимагали.

Дяка Народу буде Йому за найкращий памятник!

»А коли ми переконалися, що річеві арґументи не трапляють до переконання рішаючих чинників, ми зрезиґнували. Ми не просили. Ми уважали, що просьба не є арґументом, коли річеві огляди не мають сили. Може ми тим ріжнимося від інших. Але тим ми саме хвалимося, що ніколи в нашій праці ми не знижувалися до прохань, підхлібств і т. д. Тому саме, як почали висувати проєкти обовязуючого нині закона про кооперативи — ми мали відвагу гостро, але річево скритикувати цей проєкт. Ми не оглядалися на те, що проєктодавець невдоволений нашою критикою. Ми хотіли, щоби наш рух був вдоволений... А під тим ми розуміли, що треба ділати в інтересі руху, обороняти його свободу, забезпечити йому свобідну можність праці, охоронити його перед етатизмом, який завжди і скрізь ломить ініціятиву одиниць, який бюрократизує, волю свою накидає і факти іґнорує.

Проба зетатизування кооперативного руху була причиною, що зарядджено ліквідацію дотеперішніх ревізійних союзів. Ми боролися за засаду. Ми засаду програми. Тому наш союз не одержав права ревізії. Етатизмові важко працювати, коли є більше союзів, коли нема концентрації. Тому зарядив зосередження права ревізії. Випрохання права ревізії є може рятунком для одиниць, але не є переборенням нових засад. Це є капітуляцією з пожертвуванням засад, а властиво згодою на такі засади, що не відповідають інтересові руху.«

»Пращаючись з Вами, ми переконані, що й Ви не сумніваєтесь, що й надалі, як досі, будемо в обєднаному союзі думати про поправу положення Жидів, для них працювати, щоби разом з Вами викувати для Жидів в Польщі краще завтра. В цьому переконанні пращаємо Вас і вітаємо в новому обєднаному Ревізійному Союзі«.

Хто читає пресу, а не передплачує, той не цінить, не шанує чужого труду й добра! — Передплатіть наш журнал! Дістанете безплатно цінні книжкові премії! (Докладніше про це гл. в оголошенню на окладинці).

НОВІ КНИЖКИ:

Календарець Українського Кооператора на рік 1935. Рік видання VI. Львів, Р. С. У. К., 1934. 16⁰, сторінок 224, ціна 1 зл.

Український Технічно-Господарський Інститут позаочного навчання при Українській Господарській Академії. Подєбради, Товариство Прихильників У. Г. А., 1934. 16⁰ сторінок 68.

Український Агрономічний Вісник. Квартальник. Під редакцією др. інж. Є. Храпливого. Ч. III. Львів, 1934. 8⁰.

Bulletin mensuel de renseignements économiques et sociaux. Anné XXV-e, A oût Nr. 11 Novembre. Roma, Institut international d'Agriculture, 1934. 8⁰.

Книгозбірня школярика

ВИХОДИТЬ МІСЯЧНИМИ ВИПУСКАМИ під редакцією Гр. МАРУСИНА

І. РІК ВИДАННЯ 1931/1944. ціна:

1. В. Жуковецька: ВІЙНА, оповідання . . . . . 0·30
2. П. Павлик: „МАЛПА Й ЗАЯЦЬ", байки . . . . . 0·30
3. В. Жуковецька: „МАТИ", сценка на Свято Матері . . . 0·30
4. Г. Орлівна: „СОЛОМЯНИЙ БИЧОК", сценічна казка . . . 0·30
5. Д. Марчишин: „ВЕСНА", сценічна картина 3 дії . . . . . 0·60
6. Гр. Марусин: „ІМЕНИНИ", сценічна картина 1 дія . . . . 0·30
7. В. Левицький: „ЧУДО СВ. МИКОЛАЯ", ... 0·60
8. Гр. Марусин: „СВЯТИЙ ВЕЧІР", сцен. різдв. картиня . . . 0·30
9. Д. Марчишин: „БУРЛАК-СИРОТА". сцен. картина . . . . 0·30
10. Гр. Марусин: „РУХОВІ ЗАБАВИ" . . . . . 0·30
11. * * * „ПРИПОВІДКИ, ПРИСЛОВИЦІ Й ЖАРТИ" . . . . . 0·30
12. * * * „ВЕСЕЛА БАНДУРА", співанничок . . . . . 0·30

В 1935 р. буде виходити „Книгозбірня Школярика" теж щомісячними випусками як додаток до „Театральної Бібліотеки" і дасть молодим читачам багато цікавих новинок.

Річна передплата на „Книгозбірню Школярика" виносить зол. 2·50. Окремі випуски можна дістати по всіх українських книгарнях.

Адреса В-ва: Львів, вул. Куркова ч. 10.

Я. ЯРОСЛАВЕНКО

„КООПЕРАТИВНИЙ ГИМН"

НА МІШАНИЙ І МУЖЕСЬКИЙ ХОР

в ціні 1 зол. за партитуру з окремими голосами висилає:

МУЗ. НАКЛ. »ТОРБАН« У ЛЬВОВІ ВУЛ. СВ. СОФІЇ Ч. 78.

Цей гимн, що повинен бути співаний на кожнім кооперативнім святі і т. п. розіслано усім визначним кооперативам, а хто його не одержав, нехай зараз-же замовить. — Кооперативи, що одержали уже цей гимн, нехай негайно шлють гроші на **конто »ТОРБАНА« в П. К. О. 503.450.**

Книжкові премії!

Запросини до передплати на 1935 рік, що є вже восьмим роком видання журналу

„КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛИКА“

єдиного у нас економічно-суспільного місячника, що виходить під ред. дра К. Коберського накладом Ревізійного Союза Українських Кооператив.

В 1935 році „Кооперативна Республика“ даватиме своїм читачам:

постійні приступно написані огляди господарського положення в краю і заграницями;

■

багату господарську і кооперативну (краєву і заграничну) хроніку, в котрій повідомлятиме про всі визначніші події у світі;

■

в своїх постійних відділах (народнє господарство, теорія, практика та життя кооперації і ін.) принесе статті наших і закордонних визначних економістів.

Кожний передплатник „К. Р.“, що заплатить до І. липня передплату за рік, одержить в 1935 році такі дарові премії:

1. **Володимир Навроцький, гал.-укр. статистик-економіст на тлі своєї доби,** — що й далі виходитиме, як пів-аркушевий додаток до „Кооперативної Республики“. Нові передплатники одержуть три перших півaркуша цієї книжки даром.

2. **„Ідеольоґія кооперації“.** Вибір з кооперативного письменства, ст. 108, вартости 2 зл. або

3. Книжки з видань РСУК. по вибору передплатників у вартости 2 зол.

Передбачені ще і інші книжкові премії!

Передплата за „Кооперативну Республику“ в 1935 році знижена і виносить всього 12 зол. (за 12 чисел по 40 стор. друку). На пів року 6 зол. Окреме число 1 зол. До набуття в усіх книгарнях.

Кооперативні робітники, студіююча молодь і селяне дістають крім премії „Кооп. Республику“ **за 8 зол.**, якщо заплатять повну передплату за рік до кінця червня 1933. Сплачувати можнаратами.

Адреса: ЛЬВІВ, ВУЛ. МІЦКЕВИЧА 12 РСУК.

Кожна солідна кооператива мусить мати „Кооперативну Республику!“ Не можна звати себе освіченим кооператором, не читаючи „Кооперативної Республики!“

Др. ІЛЛЯ ВИТАНОВИЧ

НАРИС СУСПІЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІЇ

(ПОПУЛЯРНИЙ ВИКЛАД).

ЛЬВІВ, 1934.

Додаток до „Кооперативної Республики“ за 1934 рік. Бібліотека Ревізійного Союзу Українських Кооператив у Львові ч. 39. — Накладом Ревізійного Союзу Українських Кооператив у Львові, вул. Міцкевича ч. 12, І. п. — З друкарні Наукового Т-ва ім. Шевченка у Львові, вул. Чарнецького ч. 26. Тел. 53-57.

1. ПРИРОДНІ УМОВИ РОЗВОЮ НАШОГО НАРОДНЬОГО ГОСПОДАРСТВА.

Ґеоґрафічне положення — природні умови українських земель, то передовий чинник, що в продовж віків впливав на нашу історію. Простір українських земель, що займає поверх 1,000.000 кв. км. творить досить рівну площину, яку замикають такі природні межі: від півночі поліські болота, з заходу середні гори Карпати, з півдня устя Дунаю, Чорне Море й гори Кавказу, на схід вона відтверта. Основний пень українських земель, то край між рр. Дніпром, Припетю, Сяном, Дністром і Чорним Морем. Чорне Море, в старині зване Руським, є ґеоґрафічною, політичною й господарською підставою існування і розвитку України. Воно збирає більшість наших вод і лучить нас зі широким світом. В його напрямі, здовж рік посувалося розселення українських племен (IV—VIII ст.). Наші ріки, головні комунікаційні шляхи в давнину, вказували напрям селитьбі, а з тим політичним і господарським стремлінням нашого народу. Кліматичні умови покрили наші землі трьома полосами рістні: лісовою, луговою й степовою. Ліс, чорнозем і степ рішили про розвій поодиноких галузей нашого господарства. Назагал вся українська територія — то край з виїмково корисними умовами для хліборобства, яке й сталося підставою нашого народнього господарства від найдавніших часів і по сьогоднішній день.

Із великих підземних багацтв нинішної України в історії відограли значнішу ролю тільки галицька та кримська сіль і почасти залізо. Інші підземні скарби, як галицька нафта, наддніпрянське залізо та донецький вуголь прийшли до вжитку в розбудові народнього господарства щойно в найновіших часах.

Природа наших земель багата. Вона щедра й ласкава для тих, що ті багаті землі важкими суспільними зусиллями зайняли й довгі роки обороняли. Але щедрість і багацтво нашої землі були й є, як це свідчить наша історія й сумна теперішність, причиною багатьох лих нашого народу. Природа ласкава й послушна лише тим людським суспільностям, що вміють боротися й тримати в постійній напрузі свою чуйність супроти небезпеки. Знаємо народи так з історії, як і сучасні нам, що хоч жиють на менших і бідніших землях, створили більше духових і матеріяльних культурних цінностей, чим ми, а найважніше — не стратили власної державности. Багата природа наших земель присипляла нашу чуйність, занадто ласкава була для нас і не спонукувала нас до напруги, тому й не дала нам того всего, що могла дати, а радше

що можна було нам в неї вибороти. Так само багацтва наших земель принаджували бідніших сусідів, перед якими треба було довгі віки обганятися й тратити сили на війни з ними, замісць зуживати їх на творення культурних надбань.

2. ГРОМАДЯНСТВО Й НАРОДНЄ ГОСПОДАРСТВО КИЇВСЬКОЇ ДЕРЖАВИ IX—XI. СТ.

Зріст торгового капіталу сильно впливає на розвій суспільно-економічних, політичних і культурних відносин.

Українські племена в добу розселення (IV—VIII ст.) і в початках обєднаного державного життя княжої доби виявили багато життьових сил, коли зуміли зайняти такі широкі й багаті простори. Загартували їх довголітні мандрівки, а щоб не дати вибити себе з багатих просторів, треба було їм закинути родово-племінну організацію, а відтак і обєднатися сильніше в соборну державу. В часах мандрівок і часових засиджень родами й племенами вели наші предки ловецько-пастирське, замкнене в родах і племенах натурально-споживче господарство. Спосіб тодішнього життя й господарки не вимагав, а й не давав можности ані щадити більших припасів, ані спеціялізуватися в заняттях, ані обмінюватися на дальшу віддаль продуктами їх тодішнього виробництва. Все добували й виробляли для власної потреби і самі, у своїм власнім роді споживали. Тому таке господарство називається замкненим в собі, натуральним. Воно грошей ще не знає. Знали ці племена вже тоді й хліборобство, яким лише у невеликій мірі займалися, бо ловецтво й пастирство давало більшу можність й меншими зусиллями проживитися й приодітися. Хліборобство, яке вимагає постійно-осілого й спокійного життя стало краще розвиватися щойно з заснуванням Київської держави в IX. ст. Одначе воно не виперло відразу ловецтва та пастирства, які на розлогих, невикористаних землях мали для свого розвитку ще довгі часи пригожий ґрунт і перевагу над хліборобством.

Організація осілого життя, а значить і нових суспільних та господарських форм виходить від Полян, які скоро вихісновують вигідне положення зайнятих ними над Дніпром земель. Через ті землі, ще давно перед поселенням на них укр. племен, проходили й перехрещувалися старі торговельні шляхи, водні й сухопутні, які лучили південь з північчю, а захід зі сходом. Київські князі опанувавши їх, виправляються зразу по них на багаті південні й східні краї по добич. Воюючи з культурнішими сусідами, вони знайомляться з їхнім життям і згодом переходять до спокійніших господарських і культурних взаємин з ними. Результатом тих взаємин зявляється вже на Подніпровю вимінно-грошева господарка, торговий капітал, який помагає розбудовуватися могутній державі Рюриковичів IX—XI. ст. Торговля на тих шляхах (»Изъ Варягъ въ Грекы«, що лучив Балтийське з Чорним мо-

рем — високу культуру східних побереж Середземного моря з примітивною ще тоді, теж сільською культурою західної Европи) стала підоймою економічного й культурного життя Подніпровя в часах будування Руської держави (немале теж значіння було східного, хозарського шляху, що лучив Каспійське море й далекий персько-арабський схід з Київом, перехрещуючись тут з варязько-грецьким і продовжуючись згодом з Київа на захід до »німецьких« міст). Торговельні й купецькі інтереси були підставою політики перших київських князів, вони сильно впливали на розвиток старої укр. держави. Вони причинювалися багато до розкладу родово-племінного ладу інших українських земель і втягували їх також у вимінно-грошеву господарку (ц. т. торгівлю за посередництвом гроша). Осіле життя й щораз більший вплив грошової господарки перетворюють однородну досі, ц. то незрізничкована надто ані в заняттях ані в маєтку родово-племінну суспільність. Нові отже господарські й політичні обставини дають людям більше змоги збагачуватися, через що повстають ріжниці в заможности, та виріжнюють заняття горожан і селян, воїна та купця, ремісника і хлібороба. Людність починає ріжнитись знатністю, маєтком, заняттям, відношенням до влади.

Людність.

Вже в X. ст. укр. суспільність ділиться на: а) Людей княжих, тобто княжу дружину, що творила воєнну силу й сповняла адміністраційну службу. Серед княжих людей формується далі верства »ліпша« зі знатніших дружинників, княжих дорадників і вони частіше звуться боярами. Боярами звуться також знатніші горожане, купці, які дуже часто служать також князеві у краю й дипльоматами заграницею, бо взагалі воєнне ремесло з купецьким в тих часах дуже спліталося. Пізніше назва бояр перейшла лише на великих земельних власників, обовязаних до воєнної служби.

б) Людей церковних, до яких належало духовенство вище й нище, дуже ще тоді малочисельне біле духовенство, чернці й взагалі люде, що сиділи на церковних землях і залежали від церковних властей, від їх присуду й опіки.

в) Трета кляса, властивий продуктивний пень суспільности, мала назву загальну »людей«, обіймала всіх свобідних горожан і селян (останніх згірдно називано »смердами«).

Крім того суспільність ділилася на людей свобідних і невільних або холопів.

Дальший розвиток грошової господарки та ріжних форм кредиту витворює ще одну верству людей півсвобідних, т. зв. закупів, що мусіли за несплачений довг служити вірителеві, який до висоти довгу міг користатися працею, а коли довг був більший, то закуп ставав холопом-невільником свойого пана. Зближені до закупів були також півсвобідні »изгої й сябри« (вільні наємники), які не мали власного варстату праці й були економічно залежні, хоч особисто вільні.

Весь цей суспільний поділ був пливкий, виростав з обставин життя, основувався на маєткові, заняттях, але ще не на уродженні й особливих правах. Перехід з кляси до кляси був легкий. Селянин міг стати »гражанином«, купцем, княжим воїном, чи духовником, свобідний — перейти в півсвобідного закупа, а то й у хлопа; холопи ж інколи звільнялися або на княжій службі доходили до значних достоїнств і дороблялися маєтку. Всіх свобідних об'єднувала підлеглість державній владі — князеві. Свобідне селянство творило суспільно-економічну підставу старо-княжої держави. І в городах (містах), особливо менших, більшість населення творили селяне; вся суспільна продукція мала переважно сільський характер.

Села.

С е л а розрослися з давних великих родів, які, заживши постійним, безпечнішим життям, стали розпадатися на родини й окремо господарити. (Але родини все таки трималися довгі віки великими, т. то складалися з кількох споріднених родин). Господарили на д в о р и щ а х, тоб-то більших, досить розкинених господарствах, що, крім будинків, займали більші простори вжитків, землі, лісу, сінокосів, неоднакового виміру, залежного (з початку) від трудової спромоги власників. Вільних незайнятих земель було тоді ще дуже багато. Власністю ставали звичайно лише ті вжитки, що в них хтось вложив ту чи іншу працю: виробив землю, викорчував ліс, видовбав борті (улиї в дуплах дерев) для пчіл у лісі, або бодай обгородив знаками. З а ї м к а (вільне займання) в і л ь н о ї з е м л і д а в а л а п р а в о д о в о л о д і н н я. Більше чим земля цінилися знаряддя, робучий інвентар, умілість господарити та руки до праці, для яких вільних, незайнятих багацтв було доволі.

Чим дальше від торговельних шляхів, тим людність живе й далі більше або менше замкненим сільським життям, дбаючи лиш про свій прожиток. Жила більше з ловів, пастирства, пасічництва, землю управляла лише гіршу, мякшу, пісковату або надрічну, бо деревляним плугом тугого, заросло чорнозему не можна було багато вкусити. А й поза своїми потребами не було куди збіжа дівати, бо при тодішній тяжкій комунікації годі було хлібом торгувати. Деколи лише з ближчих до Дніпра околиць вивожено хліб до Візантії або на північ, як там випадав голод. Крім свобідних сіл, близько столиці й інших городів були княжі села, в яких челядь з невільників доглядала княжих господарств, ловів, сінокосів, княжих стад і стогів. Були й цілі села княжих ремісників. По них залишилися досі лише назви, що нагадують давніх княжих скоморохів, дударів, конюхів, куропатників, сокільників, тенетників, подлазників, овчюхів, свинарів, псарів, боднарів, метальників і т. д.

Села мали широку самоуправу й взагалі чим дальше були від торговельних і політичних осередків, тим більше зберігали в себе давній господарський і громадський порядок. Громадами

керували виборні старці. Перед князем, чи його урядником виступала ціла громада разом, солідарно, чи то ходило про податок-»полюддя«, чи про вину свойого члена, чи про більший воєнний похід, на який нераз взивав князь і селян. Судило себе село само, хіба за важніші провини, коли недалеко був князь, чи княжий урядник, то заїздив судити й забирав собі зате частину кар (т. зв. вири й продажі). Чим більше розростались городи й ставали живчиком народнього господарства, ставали вони рівночасно живчиком політичного життя. Селянство розсіяне по широких просторах, при дуже тяжких у тих часах комунікаційних засобах тратило щораз більш вплив на державні справи й байдужніло до них. Платило лише князю за державну зверхність і оборону краю податки від сохи, чи від диму кунами, медом, воском, вівсом і ін., або годувало княжі дружини, як виїздили на »полюддя«. (Бо й обовязок »полюддя« перемінено згодом на сталий податок).

Міста і торговля.

М і с т а виросли з давніх оборонних городів, яких багато було скрізь по Вкраїні для захисту поодиноких земель, волостей, а навіть поодиноких сіл. Ті, що повстали на місцях, які мали добрі комунікаційні умови, скоро стали осідком князя чи його намісника і разом з тим господарськими осередками. В такі господарські й політичні осередки, що панували над землями, розвинулися найскорше над Дніпровим шляхом: Київ, Новгород, Смоленськ, Любеч, Чернигів, Вишгород, Витичів і при самому гирлі Дніпра Олеше. В міру того, як розбудовувалося господарське життя й поширювалася влада київських князів, з Києва — того найбільшого тоді торговельного осередка европейського сходу, що лучив економічні інтереси висококультурного півдня й далекого сходу зі західною Европою — виходили на всі сторони світа численні водні й сухопутні шляхи, а при них оживлялися й інші наші городи.

К и ї в стався матірю руських городів, політичним центром і осередком для зовнішної й внутрішної торговлі, бо збирав у собі всі ті шляхи, став політичним і господарським серцем, що гейби розпроваджував кров — життя на чотири сторони. У всіх тих напрямах розбудовували свою державу київські князі, отта купецько-дружинна стара Русь, промощували шляхи, договорюючись із сусідами в справі вивозу, привозу й купецького перевозу товарів. Найбільш може заробляла стара Русь на посередництві сходу й півдня з заходом та північчю. Найбільше їздили руські купці до Царгороду й в Ітиль над Волгою, звідти деколи мабуть вибиралися й в дальші сторони. Туди вивозили рідко хліб, але найбільше шкури (куни, лиси, бобри, білки і ін.), мед, віск, невільників, а привозили головно шовкові тканини, взористі паволоки, килими, самоцвіти, срібні й золоті прикраси, шкляні пацьорки-намиста, металічні вироби, зброю, прикраси для храмів, полудневі овочі й коріння, перець, ладан, вино.

Частина лише того східного краму лишалася на Русі, більша часть перевозилася на захід і північ. Предметами внутрішньої торговлі були головно сіль, металічні знаряди, а почасти й дешевші прикраси.

Заграничну торговлю тримали в своїх руках руські купці, найвища тоді в городі суспільна верства з найбільшим впливом на політичні справи; чужинці зявлялися лише рідко, а котрі постійно осідали в руських городах скоро рущилися (прим. Варяги). Навіть жиди, яких було вже трохи в Київі (приходили вони зі сходу й займалися головно торговлею невільниками) скоро засвоїли були собі руську мову. Чужих купців »гостей« берегло дуже руське право й опікувався ними уряд. Нпр. в ті часи був уже досить знаний торг на кредит навіть з чужинецькими купцями й коли збанкротував якийсь купець, а в його операціях були гроші чужинецьких купців, місцевих і навіть самого князя (бо князі дуже часто брали участь і самі вели торговельні операції), то найперше після закону заспокоювалися інтереси князя, відтак чужинецьких купців і щойно після того місцевих купців.

Гроші ходили чужі, грецькі, арабські й ін. Від X. ст. князі били також свої золоті й срібні гроші. Монетною одиницею була гривна, що роспадалася на 20 ногат, 25 кун, 50 різан (була ще дрібніша монета вівериця, якої міра добре невідома). — Кредит був дуже поширений і часто прибирав лихварські форми, хоч »Руська Правда« установила й щораз поправляла процентову стопу. З приводу кредитового гніту »ліпших« горожан-патриціїв над мійською дрібнотою приходило нераз і до суспільних заворушень — як прим. у Київі в 1177 р.

Державні — княжі фінанси опиралися головно на доходах із торговлі. Тому то княжа влада тою галузю народнього господарства передусім опікується. Підтверджують це походи князя Олега (торговельний договір з Грецією 911 р.), Ігора (договір 944 р.), походи князя Святослава на Подунавя й на Хозар, інтервенції в Візантії Ярослава Мудрого й ін. Купецьким караванам дають князі військову охорону, часто також самі виходять з дружиною провожати їх і на зустріч їм у степ. Мають також князі значні доходи з торгових оплат, тому й дані з сільського господарства не дуже тяжкі й мабуть не надто постійні, а також власні княжі господарства — невеликі. Зібрані доходи видавали князі на удержання княжого двора й дружини, на винагороду намісникам і урядникам по землях, а з розповсюдженням християнства багато видавали князі на будови й вивінування церков, манастирів і духовенства. Величаві храми були гордощами тодішнього суспільства, виразниками й осередками духової культури — то були головні суспільні установи. При них також кипіло торговельне життя. В церковних пивницях переховувався часто купецький товар і зберігалися гроші та інші дорогоцінности. Чужосторонні купці на визначених їм місцях будували собі свої храми, а побіля них закладали свої ринки.

Ремесла і промисл.

Менше значіння, чим сільське господарство (підстава господарства й вивозової продукції) й торговля (господарсько-організаційний чинник), мали в тодішніх часах р е м е с л о й п р о м и с л. Під тим оглядом село було тоді, а й ще довгі віки після того, самовистарчальне, а місто мало добру нагоду заспокоювати свої запотребування предметами досконалішого заграничного виробництва. Існуюче в містах тодішне ремісниче виробництво обчислене було передовсім на внутрішній збут і то переважно частковий, замовлюваний безпосередно у ремісника-продуцента. Ремеслами займалася головно мійська дрібнота, що оселювалася на »кінцях« города, гуртувалася вона мабуть подібно, як »ліпші« купці в свої брацтва постійні, чи бодай тимчасові, коли треба було збірних зусиль для якогось більшого підприємства чи замовлення. З найважніших тодішніх промислів згадуються »древоділи« — теслі, будівничі, столярі, бондарі, »продающі корсти« (домовини), майстри човнів, ткачі, кушнірі, гончарі, ізвозники, ковалі, метальники. Згодом появляються золотарі, іконники й ін. Князі для будови храмів і своїх теремів (палат) спроваджували заграничних майстрів; деякі з них залишалися мабуть постійно на Вкраїні й від них вчилися »штук« свої. Так само для власних потреб закладали цілими селами князі мануфактури зі спеціялістів невільників.

Однакове становище в суспільстві з ремісниками мали дрібні торговщики, що займалися внутрішною торговлею, а серед них найперше мабуть місце займали п р а с о л и, що розвозили сіль з Галичини й Криму, а при тім мабуть і інший дрібний крам.

* * *

Наші міста були в княжій добі осередками політичного життя поодиноких земель, вогнищами їх культурно-економічної сили, але позатим нічим від земель не були відграничені. Містили в собі всі суспільні верстви своїх земель, лише щільніше було виповнене людністю, яка легко могла виходити й входити до міста, поселюватися у ньому або його покидати, зміняти заняття і т. д.

Так представлявся державно-громадський лад і господарська культура українського народу в перших трьох віках своєї історії, в добу київської соборної держави. Бачимо, що Україна виступила на арену свойого історичного життя не так то пізною порою й не була відсталою під оглядом культурно-господарським країною, коли порівнати її з іншими краями західної Европи того часу. Для західніх сусідів була вона тоді країною багацтва, невиданих розкошів і великої державної сили. В господарських справах була вона весь той час супроти західної Европи а к т и в н о ю, посередничаючи в переношенні південно-східної культури, завдяки своїм природним і суспільним умовам та близькости до найкультурніших і найбагатших тоді в світі країв.

3. ПОЧАТКИ Й ПРИЧИНИ КУЛЬТУРНО-ГОСПОДАРСЬКОГО ЗАНЕПАДУ XII—XIV. СТ.

Культурний і суспільно-господарський розвиток слідуючих трьох століть нашої історії характеризують такі головно зявища: постепенний культурно - господарський занепад східно - українських земель, дніпровського водного шляху й самого Київа, як культурно-господарського й політичного центра, занепад грошового господарства; пересунення господарського живчика до західно-українських земель; початок процесу пересування ваги господарського життя з міста до села, від торговлі до землі, який вповні завершився в половині XVI. ст. Головними й безпосередними причинами занепаду господарського життя східно-українських земель та суспільно-політичних перемін було розбиття соборної держави на части — »уділи«, які постійно дальше дробилися серед княжих межиусобиць за землі, а головно за Київ, і навала кочовиків зі сходу, половців, а відтак татар, що перервали культурно-господарську комунікацію України з південно-східними краями. Протягом тих важких для українського народу століть змінилося також становище західної Европи, котра сама вже знайшла торговельний шлях до сходу через Середземне море і не потребувала вже старої Руси за посередника. Її численні міста самі розбудовуються і багатіють через торговлю зі сходом а стара Русь занепадає.

Вилюднюються південно-східні землі — південна Київщина, Переяславщина й Чернигівщина; ті колись густо заселені й багаті околиці пустіють майже зовсім, а людність їх, якщо не вкрила поля кістками, або не попала на аркан, кидає свої дорібки й подається на північ, або на захід до Галичини й на Волинь, достарчаючи тамошньому населенню безземельних сябрів, ізгоїв, а то й попадає в холопи.

Землі, на якій можнаб було спокійніше господарити, стало менше, тому й вона більше ціниться. Для численних князів, які мусіли вести постійні війни треба було великих дружин і доходів на їх удержання. Колись князі мали найбільше доходів з добичей по побідних війнах та з тоговлі; тепер головним джерелом їх доходів остало сільське господарство на власних маєтках і данини, щораз більше накладані на сільські громади. Як винагороду за княжу службу, займають бояри також землю, яка була певнішим джерелом доходу, ніж війна або торговля, і вростають у неї з княжої ласки. Вростають в землю також давніші представники торгового капіталу. Біля вільних сільських громад виростають сільські великі княжі і боярські господарства, оперті на праці невільної чи півсвобідної челяди. Отта земельно-воєнна аристократія, як передтим купецько-воєнна, має тепер на політичні справи найбільший вплив. Розвинулася вона й скріпла найбільше в захисній Галичині. Вже в другій половині XII. ст. дає вона себе голосно чути (за Ярослава Осмомисла) а відтак росте щораз особливо

за малолітніх Романовичів, змагаючи дійти до такої економічної й політичної сили, до якої дійшла сусідня її польська й угорська шляхта в тому часі.

Західно-українські землі, поки осередком сіхдно-европейської торговлі й політичним осередком всіх земель був Київ, лише посередничили в зносинах Київа зі західно-европейськими краями. З занепадом Київа, а може ще й раніше, починають галицькі міста навязувати безпосередній звязок з Візантією й портами Чорного моря Дністровим шляхом, а Прутським — з Подунавям. Зубожілий патриціят Київа й подніпровських міст частинно стає земельним боярством, а частинно (в XII. ст.) припливає зі своїми капіталами в зах.-українські землі. Галичина в XII. ст. (особливо за довшого князювання Ярослава Осмомисла 1153—1187, та за короткого, але міцного панування Романа Мстиславича) сильно рушила на полудне й скольонізувала дністрянсько-прутське Пониззя до моря по Дунай, стягаючи на себе східну торговлю й перевізну на захід. Друга половина XII. і перша XIII. ст., то час блескучого культурно-господарського розвитку Галичини, завдяки торговлі й напливові людности зі сходу, що густо заселює села й місточка.

Татарське лихоліття спинило і в Галичині культурно-господарський розвиток. В тих смутних часах деякі південно-східні українські волости, інтриґовані татарами, які змагали розбити єдність народу, стараються з покірністю »татарських людей« забезпечити собі спокійні господарські умови. Особливо міста стараються під татарською зверхністю навязати поновно торговельний контакт з чорноморськими портами. Та багато мабуть на тому не скористали. Поверх одного століття (друга половина XIII. і перша XIV. ст.) завмерло культурне й господарське життя України, висилене боротьбою саме тоді, коли західня Европа економічно скоро міцніла і розбудовувалася.

Найскорше почали відбудовуватися з руїн дальші від татар західньо-українські землі на початку XIV. ст., а господарським осередком руських городів намагається стати м о л о д и й Л ь в і в (заснований у поолвині XIII. ст.). Він намагається стягнути до себе старі чорноморські шляхи на Коломию й старий Галич і промостити собі нові на Перемишль і Краків до Ґданська й пруських міст над долішньою Вислою, які стали сильно розвивати торговельну комунікацію з західними краями. До того шляху старається добитися й Київ через Волинь (Луцьк і Володимир). Одначе умови господарської відбудови не були легкі. Довголітня боротьба знесилила українське господарство. Відбудовуватись і приноровлюватись до нових умов та нових шляхів було тяжко.

Одинокий зі старих руських міст В е л и к и й Н о в г о р о д в тих важких часах не занепав, лиш багато розвинувся, бо далекий був від татарських шляхів, а княжі межиусобиці повернув собі в користь; князів закликав по вподобі на воєнних начальників, сам перемінився на аристократичну републику, в якій верх взяли ба-

гаті купці — золотопоясники, які добре використали близькість Великого Новгороду до Балтийського моря й навязали торговельну лучбу з північною Ганзою. Ріс у багацтві Великий Новгород до XV. ст. аж доки не зломив його сили московський сусід.

Для західно-української торговлі, яка, вправді, починає відживати, а навіть доходить до значного розвитку, в XIV—XV. ст. відносини основно змінилися. Вона позбавлена опіки власної державности під кінець XIV. ст., постепенно переходить у чужі руки. Галичина переходить під Польщу, а на східно-українських землях повстає Литовсько-руська держава. Дністрянсько-прутське Пониззя переходить на власність новоутвореної молдавської держави (в половині XIV. ст.), яка, вправді, перенята вищою руською культурою й вірою, довгі віки посередничить у торговлі з Чорноморем, збагачуючись на ній. Татарська сила висилилася також в боротьбі й виперта литовсько-руськими полками зі степу, подалася на схід, лише частина її залишилася ще на довгі віки постійною небезпекою для наших земель — на Кримі. Великий литовсько-руський князь Витовт очистив був на якийсь час і старий Дніпровський шлях, але розігнаний і розбитий київський патриціят не може взяти торговлі на ньому в свої руки. В чорноморських портах: Кафі, Білгороді (над Дністром), Кілії (над Дунаєм) осідають ґенуенські (італійці з м. Ґенуї) купецькі кольонії й вони передусім керують південно-східною торговлею через наші землі до кінця XV. ст. (коли вони впали розбиті турками, що замкнули ці порти для східної торговлі). Через Київ, Луцьк, Володимир, Коломию, Галич і Львів переїздять італійські купці, закладають тут свої ринки, зявляються також татарські й грецькі купці, постійно осідають у наших містах вірмени. З другого боку знова ще галицько-володимирські князі (Лев і Юрій II) почали, а відтак польські королі й литовсько-руські князі, заохочені господарським і культурним поступом зах. країв з розвоєм їх міст, стали закликати з заходу до міст німецьких кольоністів, щоб своїми ремеслами розбудили господарське життя. Щораз більше через Польщу напливає зі заходу жидів, випираних звідтам тамошнім міщанством і переслідуваних релігійно. Ці заходи щодо кольонізації міст чужинецьким елєментом мали фіскальні цілі, то значить: дати королям більші доходи з податків від грошовитих кольоністів, а пізніше також мабуть і політичні цілі: заповнити українські міста неруським елєментом і в той спосіб ослабити українців (німці скоро польщилися). Міста, як ми бачили, грали в давній руській державі першу ролю в політичному житті. Тепер навпаки. Міста зовсім майже відмежовуються від звязку зі своїми землями й від загально-політичних справ держави. Чужинецький елємент у містах, заінтересований головно в своїх господарських справах, не дбає про загально-політичні відносини в краю, на якім осідає, дорабляється, платить податки й жадає лише господарської волі на зразок німецьких міст. І містам надають королі та великі литовсько-руські князі

т. зв. маґдебурське право, що звільняло їх від присуду королів й від зверхности їх урядників. Міста дістають власну самоуправу й у ній замикаються від загально-державних справ, які виключно перебирає в свої руки велико-земельна аристократія. На українських землях утверджується лад, подібний до февдального західно-европейського права, на підставі якого земля дає владу й політичну силу її посідачам-зверхникам. Зрештою східня торговля, яка промостила собі знова шляхи через наші землі (в XIV. ст.), головно через Галичину й збагатила найбільше з усіх наших міст Львів (в XV. ст.) — мало захопила Київ й волинські міста і не могла добре розвиватися. Щоб перевезти східний крам на північ, треба було побороти багато труднощів, перебути кілька політичних границь, безчисленні митні стації й міські права складів. До того на північних границях розвинулася сильна купецько-воєнна держава хрестоносців, яка, ворогуючи з Польщею, до другої половини XV. ст. перепиняла комунікацію по ріці Вислі. Торговля, що йшла через наші землі, мала майже виключно перевізний характер. Вивіз земних плодів з наших земель на південь був слабий, а на схід зовсім ніякий, на північ також неможливий. До того з нашими містами, головно зі Львовом і Володимиром, став конкурувати Краків, стараючись видерти від них монополь східньої тортовлі.

4. РОЗКВІТ ШЛЯХОТСЬКОГО ВОЛОДІННЯ Й ДВІРСЬКОЇ ГОСПОДАРКИ XV—XVII. В.

(Вплив польського права на суспільно-господарські переміни на наших землях, поява й розбудова фільварку, що стає руховим чинником у новому пробудженні й зростові грошової господарки; поневолення селянства; упадок міст).

В другій половині XIV. ст. зміняються політичні відносини на наших землях і вони приносять зі собою переміни суспільно-економічного ладу. Вправді, суспільно-економічні відносини так скоро не довершуються, як політичні, старий лад довго тримається й бореться з новим; вони взаїмно на себе впливають і мішаються.

Вище згадувано вже було, що в часі від XII—XIV. багато змінилося в староруських суспільних порядках. Найважніше: виросла великовласницька боярська кляса, зубожіла кляса міщанська, збільшилися тягарі-данини селянських громад, зросла кляса півсвобідних. Отсі переміни довершилися найбільш помітно в західньо-українських землях. Польські королі, як зайняли Галичину, з початку не вводили в тутешні відносини ніяких новин і здавалося — шанували »руське право«. Польське право формально заведено щойно 1435 р. Але воно втискалося сюди помало вже від самого початку. Нові володарі від XIV. ст. почали кольонізувати вільні землі, села й міста німцями, волохами й поляками, щоб збільшити свої доходи й мати в них противагу в місцевому

укр. елєментові. Вони почали вважати себе не лише зверхниками новодобутого краю, але й власниками всієї землі, а тому »за вірну службу« почали надавати землі з людьми й без людей польській шляхті. Правда, з початку позатверджували давні посілости деяким вірнішим боярам, але не всім. Деякі бояре, опірні новій владі, мусіли втікати на схід, інші, що не постаралися про ласку, убожіли, мішалися з селянством, або йшли на службу до багатших. Котріж хотіли вдержатися при ласках і політичних впливах, — польщилися. Позатверджувано також грамоти церквам і манастирам на деякі землі, що вони їх мали здавна, ще з княжої ласки. З початку ті надання вільних земель сіл і міст для шляхти з правом судити й збирати дані по старому руському звичаю не давали ще шляхті необмеженого права власности, лиш право тягнути з них користи з умовою служити зате королеві. Шляхта одначе в себе, в Польщі привикла мати землю на необмежену власність. В Польщі в тому часі вся земля була вже в більшости власністю шляхти, короля й церкви, а селянство вже під кінець XII. ст. втратило до неї право. За її вживання воно віддавало власникам землі часть плодів, платило грішми й відбувало деякі роботи. Держава зовсім не знала селянина лише його пана-власника землі. Позатим селянство ще було особисто свобідне. Могло виходити з села під умовою, що виходець оставляв на ґрунті заступника, а в деяких випадках і без того. Села на німецькому праві мали навіть досить широку самоуправу. Таке розуміння зверхности над селами принесла шляхта й до Галичини. А незабаром добилася від королів-чужинців, що й на зайняті руські землі було нарешті й формально перенесене польське право і так уся земля сталася тут також приватною власністю шляхти, короля (держави) й церкви, а селянин став лише її ужитковцем.

Зразу обовязки селян супроти нових власників не були такі відмінні від давніх. Давали їм дальше дані переважно продуктами пастирсько-ловецького господарства, яке тут у сільському господарстві давно переважало. Щойно 1466 р. став сильно переломовим у сільському господарстві на всіх землях, які належали до Польщі. Польща добула в тому році Ґданськ і Торунь і вибила собі через них вікно до зах. Европи, де густо залюднені міста виявляли щораз більші запотребования на хліб і сирі продукти. До того часу власники землі самі не господарили на ній, лише вдоволялися грошевими й натуральними оплатами за її вживання селянами. Після 1466. р. стали будувати фільварки й господарити на свій рахунок. Показалася потреба притягнути селян до праці на фільварку, заборонити всякі виходи, втечі з села, прикріпити селян на кусках землі, щоб мати безплатного робітника. Вчинила це шляхта на своїх соймах в рр. 1496, 1505, 1519, 1520. В 1520 р. заведено безплатну панщину 1 день у тиждень з ланового господарства. Після 1520 не чути вже про ніякі постанови в справі селянства, але це не свідчить, мовби обмеження селянської господарської й особистої свободи після того року припинилися. На-

впаки, тягарі на селах дуже скоро росли. Постановами соймів у згаданих роках так скріплено власть панів над підданими, що вони могли після того робити з ними, що хотіли, й ніякі закони їх у тому не могли спиняти, бо Польща стала гейби аристократичною республикою з королем без влади, а край розбився на шляхоцькі господарства, гейби малі державки в державі. Кожний пан-власник землі став найвищим суддею над своїми підданими; земля, на якій вони сиділи була його власністю, він міг підданих перенести з ліпшої на гіршу, зменшити наділ, накладати панщину, податки й данини після власної вподоби; вкінці пан мав право розпоряжати особою підданого й цілої його родини. В Галичині переміняно староруські дворища на лани (лан — коло 33 морґи), кращі землі забрано під фільварки, гірші, розкинені по краях, попридільовано селянам. Розбиваючи дворища, великі й многолюдні селянські господарства, шляхта старається намножити більше менших господарств, бо панщина відбувалася з господарства. Панщина скоро більшала й зросла до 6 і більше днів з лану в тиждень крім всяких інших додаткових робіт і податків. Фільварки й панщина росли особливо біля річок, якими можна було сплавляти збіжа до Ґданська. Чим дальше від рік і добрих доріг, тим і тягарі підданих були лекші, бо фільварків не було, земля високо не цінилася.

В Галичині збіжева управа випирала щораз більше ловецько-пастирську господарку; панщина й фільварки переважали на лівому боці Дністра; пастирсько-ловецьке господарство й чинші з нього, переважно в натурі, — по правому боці, на Підгірю та в горах. Так само чим дальше до сходу панщина й тягарі були лекші й селянські наділи були більші (бо трудніший був вивіз і трудніше було підданих гнобити); чим дальше до заходу (прим. у львівській, перемиській і сяніцькій землі) дробилися господарства на $^1/_2$ і $^1/_4$ ланові, з яких часто так само треба було робити »тяглу« панщину, як з ланових. Побіч ланових господарств щораз більше зявляються дрібні господарства загородників, халупників і комірників, які робили пішу панщину, служили в дворі, займалися ремеслом для двора або платили чинші. Вивіз збіжа на захід ріс постійно, оживилася дуже знова грошова господарка, для якої підставою стало велике шляхотське господарство. Коли на прим. записки вроцлавської комори занотували в 1537 р. 279 лаштів (лашт — 25 кірців) висланих закордон, то в р. 1560 цифра ця дійшла до 10.000 лаштів, в р. 1595 до 100.000 л.

Ще більше чим панщизняні тягарі давалися селянству в знаки т. зв. »стації«, знущання військ, що проходили селами, »заїзди« — сварні між панами, від яких терпіли головно панські піддані. Пани-власники самі рідко господарили, бо серед тодішних неспокійних відносин, частих нападів татар, краще було маєтки виорендувати. Орендарі, найчастіше жиди, протягом 3—4 літ оренди, щоб скоро збагатітися руйнували дикою господаркою фільварки, а передовсім підданих. Приміром вирубували цілі ліси

й палили на поташ, смолу й дьоготь, бо дерево було тяжче вивозити закордон. (До яких меж дійшла самоволя панів-шляхти й знущання їх орендарів в другій половині XVI. і першій XVII. ст. докладно представив польський історик Лозінські в творі »Правем і лєвем«). Пробувало селянство боронитися, піднімало часто місцеві повстання (найбільше було в 1490 р. під проводом Мухи, тоді, коли міряно дворища на лани й почато будувати фільварки) та лиш у власній їх крові топилася розпука. Багато втікало на схід, де було більше волі, або в гори, в опришки.

Заваготіло панське право й над містами, які і так вже ниділи. Дуже вони підупали після того, як турки під кінець XV. ст. забрали чорноморські пристані й почали спиняти східну торговлю. Не сповнилася також надія королів, які думали, що німецькі кольоністи оживлять міста й збагатять їх так, як на заході. Та західні міста мали інші умови. Наші міста стали зборищем ріжнородного елєменту, ріжних вір, націй і рас; а ця мішанина підсичувала господарську конкуренцію, поглиблювала суспільні нерівности (патриції й поспільство) та висилювала міщан у внутрішніх заколотах. До того шляхта, згнобивши село і маючи в руках усю владу, виступила до конкуренції з містом.

Найперше шляхта відсепарувала зовсім село від міста. Село мусіло в дворі збувати лишки своєї праці й усі запотребування заспокоювати в дворі, а в тій господарській виміні села з двором, рідко й з містом, стає звичайно посередником жид-корчмар. На якунебудь комунікацію села з містом треба було дозволу пана. Замкнувши міщан у міські границі, виключивши їх від звязку з сільським господарством, запрагнула шляхта звільнитися також від міського посередництва, від монополю промислу й торговлі. У своїй економічній політиці вона стремить головно до того, щоби захопити в свої руки заграничну торговлю, яка зводиться передовсім до вивозу сільських продуктів і до привозу предметів розкоші з заграниці. В тій ціли переводить на соймах, почавши від 1496 до 1565 рр., цілий ряд постанов, які головно підкопують міську торговлю. З них найважніші: заборона міщанам купувати земельні маєтки, звільнення шляхти від мит від товарів, везених »з дому«, чи »до дому«, й заборона своїм купцям вивозити якінебудь товари за границю. Так шляхта захопила заграничну торговлю в свої руки, її аґенти або чужоземні купці вивозили продукти фільварочного господарства за границю, а привозили їй предмети розкошів. Внутрішня торговля була рівнож звязана численними приписами й оплатами як у користь держави, так і приватних дідичів. Трудно було рухатися купцеві, звзаному правом доріг, численними митами, мостовим, гребельним, перевозовим, пашним, ріжнородними ринковими оплатами, як: торгове, ярмаркове, помірне, штукове і т. ін. Тому то купецька людність по містах стала підупадати, й більшість міського суспільства творила ремісниче дрібнота, зорґанізована в цехи

(товариства ремісників). Але й їм часто шляхта робила конкуренцію власними підданчими ремеслами. Підкупствами вона впливала також на дезорґанізацію міської самоуправи й на вибір міських орґанів із своїх заушників. Ниділи міста... Один Львів ще якось тримався. Промисли: млинський, пивоварський, горілчаний, скляний, соляний, добування руди, салітри — це все шляхоцькі монополі, що збагачують їх власників впродовж XVI—XVIII віків. Орендарами тих панських промислів бувають часто жиди, вониж захоплюють у свої руки торг продуктами тих промислів по селах і містах. Жиди з ласки панів захопили у свої руки головно приватні міста та щораз більше втискалися й конкурували в королівських містах. Число їх сильно збільшується в Польщі, а звідсіль вони й передістаються в XVI. ст. на українські землі — після того, як жидів вигнано з Німеччини. Фіскальні ціли, ц. то нагода тягнути в жидів великі податки (жиди платили більші податки, як інші міщане), користати з їх торговельної оборотности — казали королям і шляхті попирати жидів. Мимо переслідувань (які їх лише гартували й споювали дужче расову й господарську солідарність жидів), мимо нарікань міщан, їх торговля щораз більше опановує міста, бо вони, добре зорганізовані в кожному місті й у цілій державі, вміли використати для себе заколоти міського суспільства. Здібностями добре навязувати господарський звязок, маючи всюди »своїх людей«, дуже добре надавалися на організаторів шляхотського господарства, тимпаче, що шляхта не дуже була в господарських справах досвідчена, а деякі господарські чинности (як промисл і торговля) уважалися негідними шляхотського заняття.

З поміж численних »націй« міст став підупадати найбільше місцевий, тубольний, руcько-український елємент, який в часах власної державности вповні тут панував. Заведене німецьке право звело його на підрядне становище в місті, бо воно було обчислене передовсім для приходців з заходу, воно їх протеґувало, застерігалося часто лише для католиків, а українців ніби лишало при »давніх правах«. Колиж наші міста постепенно щораз більше переорганізовувалися на німецьких самоуправних підставах, міське право стало вважати повноправним міщанином лише католика, бо некатолик не міг виконувати реліґійних формальностей, які тоді були получені з організованим міським життям. Тому міщанин-українець не міг бути допущений ані до міських урядів ані до цехів, що були звязані з реліґійними обрядами. Так отже німецьке право в наших містах (посуваючись впродовж XIV. до XVI. ст., від заходу до сходу), протеґуючи чужинний елємент, виключило українців не лише з міських урядів, але й позбавило їх головно в західніх містах майже зовсім користання з громадських прав, замикало їм вступ до цехів, позбавляло їх зовсім змоги заробітку в місті. В найліпшому випадку — дозволяло їм оселюватися й заробляти на передмістях або докладно відграничених дільницях міста (при »Руській вулиці«), а поза ними не вільно було русинам ані купувати домів ані виконувати ремесел. Заборонялися деколи навіть руські реліґійні обряди поза тими

дільницями. Ці обмеження причинилися багато до польонізації українського елєменту, який нераз латинщився і в той спосіб рятував свою господарську еґзистенцію. Але той натиск викликав і відпір з боку міщан-українців. Для оборони своїх прав стали міщане-українці організуватися в брацтва при церквах і, як організована суспільність, виросли вже під кінець XVI. й на початку XVII. по більших і деяких менших українських містах у поважну силу. Натиск безправства й польонізації ішов головно на західно-українські міста; меншав чим дальше на схід, де українська людність і по містах була в великій перевазі й куди до Люблинської унії (1569) не мав такої змоги посуватися той суспільно-господарський порядок, який уформувала шляхта в Польщі й на українських землях, приналежних до корони.

На східно-українських землях, що входили в склад Вел. Литовсько-руського князівства, полученого з Польщею персональною унією, ц. то лише особою спільного короля, суспільно-господарський лад формувався до пол. XVI. ст. дещо інакше, як на західно-українських. Там довго ще переважали староруські форми, в які литовсько-руські князі з початку »новин не вводили« й лише згодом почали наближувати їх до польського ладу. Литовсько-руські князі закріпили наперед свою зверхність над дрібними княжими литовськими і руськими родами. Відтак позбавили їх державної зверхности на їх уділах і повернули їх на своїх земських урядників, що мали за посідання землі служити у великого князя. Давні удільні князі разом з боярами стали великою земельною аристократією, яка, не маючи інших джерел доходів крім землі, старається оживити на тих землях господарство. Але вона фільварків не будує; господарити на більшу скалю не було в її інтересі, бо до західних ринків було далеко, а під боком постійно грозили татари. Для забезпеки перед ними будує вона лише впоперек Київщини, Волині й Поділля замочки й під їх охороною оселює та привязує до землі своїх невільників, півсвобідних та вільних селян, що часто тікали під їх опіку, шукаючи хоч залежного, але забезпеченого життя. З тих то залежних від себе людей мала ота нова земельна аристократія данини й роботи. Вониж і доглядали її ловецько-пастирського господарства. Хліборобство довгі часи не виходить тут поза границі власного вжитку. Ця залежна людність має ріжні назви: отчичів, слободичів (які сиділи на землі не маючи права її покинути, бо без людей земля тратила вартість), ловців, стрільців, риболовів, бобровників, сокольників, замкових сторожів і т. ін.

Старе невільництво почало помало зникати. Вільна сільська людність, була після нового литовсько-руського права також обовязана до військової служби за землю, але що селянству трудніше було відбувати тяжку тоді військову службу, то воно радше дає дань тим, що за неї службу відбувають, дає їм отже, як колись князям за суд і оборону, мід, віск, шкіри, і т. д. Ґрупа селян-данників творила більшість населення. Але через те помало під впливом тих нових обставин міняється право до землі вільних селян-данників. Їх обмежують щораз

більше в розпоряджуванні їх землею, бо над нею нависло, подібно до західніх порядків право великого князя й панів, що з його ласки мали над нею зверхність, а разом з тим і над селянами, що на ній сиділи. Таке право зветься февдальним. Згодом починає впливати також сусіднє польське право, яке казало, що земля може бути власністю лише короля, шляхти й церкви, а селяне можуть бути лише її ужитковцями. Й таке розуміння входить вже ясно в збірки прав (постанов) т. зв. Литовсько-руського статуту 1566. р. В тому часі починається й на східно-українських землях вводити волочну (ланову) систему замісць старої дворищної. Ріжниця між залежним селянством і вільними данниками помало зникала. Що залежність селянства не була ще така прикра, завдячує воно тільки тому, що землі було досить і селян з неї не було потреби зганяти, а коли бувало зле на ній, можна було шукати іншого місця.

Основно зміняє суспільно-господарські відносини на східно-українських землях Люблинська унія 1569 р., ухвалами якої входять вони в склад польської корони. Вправді, для східно-українських земель постанови Люблинської унії залишали окреме литовсько-руське право, одначе тоді воно вже дуже уподібнилося до польського. Крім того на Україну насунула польська шляхта, яка до того часу не могла там мати ні урядів, ні землі. Вона то на землях України, випрошених собі в короля на власність чи в державу, заводить своє право. Перешкодити їй в цьому ніхто не міг, навіть король, бо він міг лише те робити, що вона хотіла. Лише відмінні обставини на сході спинювали її якийсь час від тої самоволі, яка завелася в польських і західно-українських землях. Вільної землі було тут багато, людність тяжко було до неї прикріпити, постійно треба було бути на осторозі перед татарами. Коли козаччина, що почала формуватися ще в XV. ст., скріпла в XVI. і на початку XVII. ст. і приборкала Татар, отворилися ще більші простори й нагода до спокійної господарки. Тоді маґнати заходилися кольонізувати ці розлогі обшари, забираючи їх у свої нові посілости (лятифундії). Спихаючи козаків на Низ, старалися звести козацьку силу, що була для їх плянів перешкодою, до ролі пограничної сторожі від т. зв. Диких Піль, на полудні України. Аби притягнути до своїх маєтків людність з півночі та сходу, обіцювали їй свободи; вдоволялися з початку лише доходами з промислових монополів: млива, горілчаного, з мит, з лісових промислів, які віддавали в оренду жидам, котрих за шляхтою багато наплило на Вкраїну, а згодом стали будувати й фільварки, жадати від селян ріжного роду закосків, прикосків, зажинків, обжинків, толік і т. д., вкінці стали заводити й панщину. Королевинята, як звав їх пізніше Хмельницький (всі Любомірські, Потоцькі, Вишневецькі, Калиновські і ін.), потворили собі на Вкраїні гейби свої держави й, розгосподаровуючись у них, стали щораз більше пригнітати сільське й міське населення, яке до таких порядків не було привичне. В 30-их роках XVII. ст. стиснули королевинята так сильно козаччину, що — здавалося — нічого вже не стоїть на перешкоді їх сваволі й господарському визискові багатих земель. Але на-

тиск їх, що постепенно й скоро посувався на південний схід, викликав сильний відрух — козацьку революцію 1648 р., яка не залишилася без впливу на дальший господарський розвиток країни.

5. КОЗАЦЬКА РЕВОЛЮЦІЯ Й РОЗВИТОК СУСПІЛЬНО-ГОСПОДАРСЬКИХ ВІДНОСИН ДО КІНЦЯ XVIII. СТ. В ПООДИНОКИХ ЧАСТЯХ УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ.

(В козацькій державі, в зах.-укр. землях).

Початки козаччини, то змагання активнішого елєменту української людности продовжати господарську традицію Дніпрового шляху, вдержати звязок із рідним морем. Уходники з пригранич-них українських городів, а й з дальших північно-західніх сторін: міщани, зубожілі шляхтичі, політичні вигнанці, а пізніше й втікачі піддані-селяни, старими шляхами княжих, купецьких дружин і степових бродників, посувалися здовж рік у степ на промисли. Зразу осеню вертали вони на »волость« з рибою, медом, воском, шкурами, сіллю, гнали худобу, коні. Колиж пригранични старости й замкові урядники стали вимагати щораз більших пайків (цебто віддавати їм щораз більшу часть) зі степового промислу уходників, то уходники щораз більше кольонізували степ, скріпляючи своє осіле життя військовою організацією, розбудовуючи щораз більше в Диких Полях торговельно-промислові вогнища під охороною Січі. Відносини їх з татарами були частіше грабіжницько-воєнні, але й серед тих степових кольонізаційно-господарських змагань бували й спокійні торговельно-вимінні зносини їх з надморськими осередками. Та в хіснуванню свобідно степовим виробництвом, вивоженню його на волость і посередниченню в чорноморській торговлі щораз більше почала спиняти козаків експанзія шляхотської господарки на схід. Слідом за козацькою кольонізацією, що спинила татарські випади, стала посуватися панська господарка до Дніпра, а відтак перейшла й на його лівий беріг і натиснула на козацькі вольности, спихаючи їх у діл Дніпра й Бога. Але здавити козаччину економічно, спинити її розгін, обмежити її виключно до ролі степової сторожі, як це хотіла шляхта, розгосподарившися на Україні на добре в 30-их роках XVII. ст., було трудно. Козаки помагаючи королеві в Інфлянтах (над Балтійським морем), під Москвою, під Хотином— видосконалили свою військову силу й організацію. Число їх зросло поверх 40 тисяч. Давні степові добичники-промисловці XV. і XVI. ст. вже на початку XVII. ст. значно перемінилися. Козаччина, ввійшовши в тісний звязок з іншими українськими суспільними верствами (бо ж вони її з себе видали) поширила значно свою мету - погляд на свої завдання. Вона сталася передовою верствою українського народу. На неї стали спиратись, як на свойого захисника, всі інші верстви української суспільности. Культурно-національні стремління освічених українських верств найшли в Козаччині свойого речника й опору, суспільно пригнічені стали в ній шукати помочі

й оборони. На козацькій фізичній силі стали спинятись мрії про державне відродження. Тому то, як лиш на весні 1648 р. спалахнула козацька революція, вона в один мент сталася всенародньою суспільно-політичною революцією. Приєднались до неї, п о к о з а ч и л и с ь (від Дніпра аж по Замость) міщане (вони станули разом з козаками за вільні промисли й торговлю, за вільні шляхи для торгового капіталу), повстало селянство (за землю й особисту вільність); чинну участь у революції взяло українське духовенство, під козацькі прапори стала й дрібна українська шляхта, позбавлена досі політичного значіння й матеріяльних користей.

Хмельниччина, прогнавши вже в першому році революції з українських земель королевинят — земельну аристократію, — вчинили їх землі »вольними«, дала теж волю промишляти й торгувати — взагалі проголосила к о з а ц ь к у в і л ь н і с т ь, як найширшу д е м о к р а т і ю. Той настрій першого року революції принявся в масах на довгі роки й стихійною силою творив самочинно нові суспільно-господарські порядки, бо нова козацька влада, зайнята політичними справами, коли політичні події й переміни скоро чергувалися, не мала змоги серед воєнних завірюх реґулювати й економічних порядків. Вправді, Хмельницький (а відтак і його наслідник), змушений політичними подіями, згодився на вкорочення тієї »волі« й старався забезпечити її в договорах (зборівськім 1649 р., білоцерківськім 1652 р., переяславськім 1654 р.) з сусідніми державами бодай для упривілейованої козацької верстви (40, 20, 60 тисячам). Вільні землі, що в першому році революції проголошено власністю всього трудового населення, стали згодом вважатися лише козацьким військовим, земельним фондом, власністю »козацьких шабель«. Але, хто тоді не був козаком?! Повернути покозачених селян знов у посполитих не було легко, мимо погроз гетьманських універсалів. Вільні, розлогі землі займав, хто лише міг, у приватне володіння. Коли ж у північно-західних землях не вдалося закріпити козацької державности, а Правобереже ціле півстоліття було тереном козацько-турецько-польських воєн, які обернули його в руїну, людність тікала звідти на лівий беріг Дніпра, де закріплювалася козацька держава. Людність на Подніпровю й на Лівобережі (у Гетьманщині й Слобідщині) скоро густіла, посувалася щораз дальше на південний схід і кольонізувала степ. Весь земельний фонд в козацькій державі мав бути розділений лише на 60 тисяч зареєстрованих козаків і то з початку не на власність, лиш у тимчасове користування. Кращі землі діставалися козацькій старшині, як рангові маєтки, за службу державі. Напливова людність, коли не зуміла втиснутися в реєстр, чи не хотіла подаватись дальше на південний-схід шукати долі, мусіла поселюватися на старшинських, козачих чи церковних землях, як підсусідки, або наймативсь без землі. Особистої волі вона не тратила, лише мусіла сповняти умовлені обовязки, зразу невеликі, але згодом вони росли в міру того, як збільшувалося число безземельної, рухомої людности й збільшувалася подача робучих рук, а вільних земель було щораз менше й маліла нагода покозачитись. Помало стали суспільні відносини в козацькій дер-

жаві стреміти уподібнитися до сусідніх московських та польських. Корчення земельного фонду збільшувало жадобу й вартість землі та змагання забезпечити її собі на вічне, спадкове володіння. І дійсно, помало, наперед гетьманськими універсалами, а відтак ще більше, як над козацькою державою заваготіла царська рука, царськими дарчими листами роздаровувалася земля на власність старшині. З козацької старшини почала витворюватися нова земельна аристократія, яка в части сама господарила на своїх маєтках, а в части заселювала їх підсусідками, чи здавала в оренду біднішим козакам і посполитим селянам. З виорендованих земель брала грошові й натуральні чинші, з підсусідків мала панщину (признану за Мазепи — 3 дні в тижні з законного господарства).

Такий розвій земельних відносин, як вже згадано, спричинювали: великий наплив людности на територію козацької держави, примір сусідських суспільних відносин, зріст вартости землі, підстави прожитку. Та на поглиблювання суспільного віддалення козацької старшини від »козацької черні«, козаків від посполитих селян, мало великий вплив і царське правительство, яке підсичуючи суспільні противенства (аґітуючи між козацтвом і поспільством проти старшини, вдаючи порковителя пригнічених, лякаючи тим старшину, то зєднуючи собі її царськими ласками, соболями), стреміло постепенно до вкорочення прав України й до повного уподібнення українських до московських відносин (що й сталося в 1783 р.). Скорим ходом стали втискатись на Україну московські порядки, особливо після полтавського погрому (1709 р.), коли то царі стали щораз більше насилати на Україну своїх урядників, настановляти своїх офіцерів козацькими старшинами й обдаровувати їх маєтками, в яких вони почали беззглядно заводити свої поміщицько-кріпацькі порядки. Козаки, томлені далекими походами й роботами, нераз аби уникнути тяжкої служби, самі переходили в посполитих; або насильно переводжено в таких цілі козацькі сімї, коли козак поляг далеко в поході чи в болотах при будові нової столиці Росії, або її східних каналів і фортець.

Козацьке господарство, зразу в більшій, звичайно, части випасове (коні, воли, вівці), чим хлібне, віддалене занадто від західних ринків, розбудовуючись, стало промощувати собі дорогу в Московщину.

Міста, які вправді дальше засклеплені в старому маґдебурському праві не мали політичного значіння, але, користаючи з більшої господарської свободи після революції, оживили торговий капітал і значно двигнули наперед козацький промисл, що в більшости (як млинарство, й гуральництво) був у руках старшин і багатших козаків. Найбільше розвинулося млинарство. Млини водяні, вітряні, кінні, ручні, пливучі та бережні були не лише підприємствами, що мололи муку на свій вжиток, але й на продаж та закордон. Вони були взагалі підставою тодішної промисловости, предтечею пізнішої фабрики. Млини товкли просо, дерли крупи, робили сукно, виробляли порох, папір, обробляли дерево, точили залізо. Запряжена на людську службу сила води

чи вітру в млині, заступала робучу силу в багатьох потребах. Млини зосереджували в собі багато родів промислового виробництва. Недаром цар підчас війни з Мазепою наказав 1709 р. знищити на Україні все млинарське приладдя, щоб позбавити армію Мазепи харчів, одягу та зброї. Велике значіння побіч млинарства мало гуральництво. Воно забирало всі лишки збіжжа, бо нікуди було їх дінути. Збіжжа, перероблене на горівку та пиво, лекше було перевести на гроші як у краю, так і вивезти поза межі України, головно на Московщину. До Хмельниччини гнати й продавати горівку могла лише шляхта, по революції взялося за цей промисл усе населення, але згодом стався він привілеєм лише козаків. Млини та гуральні з шинками давали великі прибутки їх власникам.

Поширеним дуже промислом було добування салітри разом з продукцією стрільного пороху. Загально плеканим було занесене до нас Татарами тютюнництво, для себе й на вивіз у Московщину. Більшість власного запотребування заспокоювало власне суконництво й полотняне ткацтво. Кращі сукна привожено зза кордону міняючи за сиру вовну, якої багато достарчали овечі стада. Таксамо не заспокоював всього запотребування власний залізний промисл. Добування власної руди на Подніпровю та в північних болотяних районах стояло невисоко, тому до досить численних залізних заводів, що виробляли зброю, як от чернигівський, межигірський, білоцерківський, любецький, київський, глухівський та стародубський, треба було доставляти закордонну сировину. Краще чим залізна, стояла скляна продукція, що від XVIII. ст. своїми виробами заливала Московщину. Осередками скляного промислу була головно Чернігивщина й почасти Київщина багатші деревом околиці, що славились здавна й обрібкою самого дерева, звідки розвожено також смолу й потаси. Широко розповсюджені були в XVIII. ст. на Вкраїні папірні, кушнірство, гончарство, а на півдні навіть шовківництво й винниці.

Зріст грошової господарки, господарський і культурний розцвіт найкраще виявилися в мазепиних роках. Спинився той розвій після полтавської невдачі, хоч за деякий час почав знов оживати. Але політична невдача України мала також великі й господарські наслідки. Україна довший час культурно й економічно активна супроти Московщини, обезсилювана постепенно політично й фізично, слабне. З політичними впливами на Вкраїну став також припливати й московський капітал, а український, що втиснувся був уже далеко в Московщину, мусів перейти на оборонні позиції, щоб у себе зберегти власну зверхність. Охоронюючи московську торговлю з Україною, царське правительство не давало повної забезпеки українській торговлі з Московщиною. Українська торговля почала підупадати, обмежуючись до внутрішних ярмарків і чумацтва, яке торгує рибою, сіллю, предметами ремісничого виробництва й взагалі всяким дрібним крамом.

Після погрому Мазепи Москва постепенно обкроювала права України, а звідси скріпляла свої впливи в Польщі та спихала Туреччину з північних побереж Чорного Моря, аби могти з чорноморських портів вивозити добро з України в зах. Европу. Томуто, аби могти свобідно господарити на Вкраїні, треба було знищити останки її незалежности. 1764 р. скасовано уряд гетьмана, а 1775 р. цариця Катерина II. наказала зруйнувати Січ. Запорожські землі перед зруйнуванням Січі, за останнього кошового Кальнишевського густо були заселились втікачами з Ліво- й Правобережа, Поділля, Волині й Галичини, які широко скольонізували й загосподарили степи. Де колись висока тирса шелестіла, там простягались широкі лани збіжа, випасалися ситі стада, роїлася по пасіках бжола. Та мусіли все те добро Запорожці кидати й тікати аж у Туреччину, а котрі зостались, тих повернено в підданство до тих панів, яким Катерина сотнями й десятками тисяч десятин родарувала запорожські землі. На багатому півдні України повстали великі лятифундії Потьомкіних, Вяземських, Браніцьких, Стрекалових, Каменських і ін. Згодом зявились там кольоністи греки, молдаване, німці, болгари, серби, чехи, москвини-старовіри, а навіть жиди.

В кілька літ по зруйнуванні Січі в Гетьманщині, на Слобідщині й на запорожських землях (прозваних Новоросійським краєм) заведено таку саму адміністрацію, яка була в цілій Росії. Українські міста зрівняно в правах з московськими. Козаки зісталися осібним станом державного свобідного селянства, обовязаного до військової служби. З них створено нові карабінерські й гусарські полки. Передтим позбавлено безправно багато козаків їх привілеїв і переведено в поспільство. Послушну старшину наділено ласками й переведено в дворянство, аби її до себе привязати, щоб не нарікала на нові відносини й не обставала за стародавними козацькими правами й звичаями. Вона дійсно скоро їх забуває, обдарована добрами й достоінствами, й помало відчужується від рідного пня, як колись князі й бояре, перемінившись у польську шляхту. Деякі одиниці лише не спроневірились, зберігали й передавали поколінням державні й культурно-народні українські традиції. Все посполите селянство указом 1783 р. підведено під »загальні державні постанови« — ц. то закріпощено. Небаром те саме сталося з селянством Правобережа й інших північно-західних земель, які при розборах Польщі перейшли вже тоді до Росії.

П р а в о б е р е ж ж а головно його західна часть (а також Поділля, Волинь і Галичина) від Хмельниччини впродовж цілого півстоліття було тереном воєн. За той час обернулося воно в руїну й страшенно вилюднилося. Успокоїлося тут дещо на початку XVIII. ст., як скінчилися війни Польщі з Туреччиною. На покинуті в часі революції землі стали вертати потомки давніх королевинят. Козацьким полковникам, що під кінець XVII. ст. відновили тут були козаччину й стреміли до прилучення правобічних полків до козацької держави, не повелося, бо перешкодив їм у тому московський уряд, будучи в згоді з Польщею й не бажаючи собі зміц-

нення козацької держави. Панські фактори, прибуваючи на вилюднені землі, стали закликати з усіх усюдів людність (»виходців«) »на волі«. Посунуло селянство з Волині, Галичини, втікаючи від своїх панів, строго ними переслідуване, й скоро позаселювало »слободи« вільні протягом 15—30 років від панщини. Щойно після того часу мали вони перейти на повні підданські повинності. Та привиклого до волі трудно було запрягти, — тим важче на землях, де був живий спомин козацької волі, під боком Запорожа. Як тільки почали виходити терміни »волі« стали вибухати повстання, найбільш масові в 30-их роках (Верланівщина), в 50-их (Гайдамаччина) і вкінці найбільш кровава Коліївщина 1768 р. Російський уряд використав також для себе гайдамацькі рухи проти поляків, а відтак зліквідував їх жорстоко разом з панами, яким передав сільську людність у кріпацтво, забравши від Польщі велику часть західніх і північних українських земель.

Революція 1648—1654 не змінила суспільно-господарських відносин у Галичині. Вона їх лише доторкнулася в першому році революції. Впродовж другого півстоліття XVII. в. витерпіла Галичина дуже в наслідку воєнних подій від »стацій«, жовнірських звірств, реквізицій та контрибуцій. Людність страшенно перерідла, вигинула, попала в неволю, або вивтікала на схід. У XVIII. ст. відбудова панського двірського господарства пішла по старій дорозі. Мимо зменшення сільської людности земельні наділи підданих не збільшилися. Опущені землі прилучено до фільварків. Впродовж XVIII. ст. меншали тут постійно ланові й півланові господарства, роздроблюючись на чвертьланові й загородничі. Збільшувалося число халупників і комірників та двірської безземельної челяди. Нечисленні міста ще більше після воєн підупали. Такий стан застала тут Австрія, займаючи Галичину 1772. р.

6. ОСТАННЄ ПІВСТОЛІТТЯ ПОМІЩИЦЬКО-КРІПАЦЬКОГО ЛАДУ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ І ЙОГО УПАДОК.

На заході поява машини на межі XVIII—XIX. в. викликує промислову революцію й доводить до великих суспільно-господарських перемін. Машина прискорює темпо господарського поступу, дає економічну і політичну силу тим, що зуміли створити собі таку важну зброю. Вона дуже збільшила й прискорила зріст багатства, але той зріст багатства коштував також багато суспільних жертв. Бо машина, накопичуючи багатства, не розділює їх рівномірно й одному забагато дає, а багатьом не то що не дає стільки, скільки їм треба, але навіть нераз все їм відбирає (ремісникам). Машина створена на те, щоб заощадити людині працю, час, місце, щоб улекшити чоловікові боротьбу з упірною природою, сталася дійсно великою добродійкою для тих, що зуміли нею заволодіти, але й міліони людей запрягла собі на службу, вчинила з них нових невільників. Промисловий капіталізм — володар машин став передовим суспільно-господарським чинником, побиваючи спорохнявілий старий февдальний порядок (що спирав свою владу на землі), відбираючи керму в господарській організації від торго-

вого капіталу. Він став диктувати свою залізну волю суспільним клясам, володарям, краям, народам, його апетит збільшився; він вибуяв у імперіялізм. Наступ машини, краще її власників, викликав і протинаступ. Зразу ремісничі маси й сільські кустарі, яким машина відібрала хліб (бо не всіх їх треба було до обслуги машини) звернулися проти самих машин, вбачаючи в них свойого безпосереднього ворога, що відібрав їм прожиток, але згодом, коли, обслугуючи робітниками машину, придивилися до неї, пізнали, що не вона є їх ворогом, бо вона, як зброя, пасивна, лиш той, хто нею володіє й послуговується її силою, обезсилює других і визискує їх труд. Почалася організація робітничих мас, капіталізм породив соціялізм і інші суспільні рухи. Пішла боротьба за власність машини й злучених з нею засобів продукції, бо індивідуальна власність такої зброї, як машина, показалася дуже небезпечною для широких суспільних мас. Початкова боротьба проти машини перемінилася в боротьбу за машину. Кинулися засвоювати собі машину народи, щоб могти протиставитися тим, що її собі раніше засвоїли, бо горе тому, хто спізнявся в видосконалюванні тієї зброї. В змаганнях, хто скорше, хто краще, хто дешевше заворушився світ. Біда тому, хто спізнився в тих змаганнях, хто відставав, в кого сили не кріпли від напруги.

В добу новітнього, великого, п р о м с л о в о г о капіталізму Україна вступила відсталою країною; не тільки тому, що була вона переважно сільською, хліборобською країною, якої велика маса людности не вийшла з форм натуральної господарки, але що гірше, — країною, в якій майже вся господарська організація спиралася на кріпацько-панщизняній праці, так неекономічній і шкідливій для господарського поступу. До того розірвана й залежна політично, не мала змоги сама формувати свойого народнього господарства, лиш здана була на волю окупантів.

І на Вкраїну вже від самого початку XIX. в. почав втискатися модерний капіталізм, насаджуваний чужинцями. Московські царі вже від кінця XVIII. ст. закликали до організації промислових підприємств всякого, хто мав до того потрібний капітал. Почався кольонізаційних похід московського капіталу на Вкраїну. Відкрито також українські чорноморські порти: Маріупіль, Таганріг, Ростів, Херсон, Миколаїв, Одесу для західно-европейського капіталу. Стали вилонюватися й з місцевого українського суспільства промисловці — частіше з поміщиків, рідше з міщан, чумаків, або й навіть з кріпаків (як от славні пізніші багатії-меценати Яхненки й Симиренки*). Фабрики, хоч і невеличкі, ростуть. В 1813. р. на території України (в російських займанщинах) було 367 фабрик (без горівчаних заводів, яких було дуже багато) в 1832. р. число фабрик зросло до 772, а в 1851. до 1655. З початку важне місце в українському великому промислі мав суконний промисл та скоро він почав підупадати завдяки московській конкуренції. Від 30-их років перед зачинає вести цукровий промисл. Перший цу-

*) Гл. про них мою працю: »Брати Симиренки«, видруковану в ч ч. 5, 6 і 7—8 »Кооперативної Республики« за 1933 р.

кровий завод зявився 1831. р. на Київщині в Орлівці, а до 1847. р. на самій Київщині було вже 12 великих парових і 37 вогняних цукроварень. До зросту промислу в Росії й на Україні на початку XIX. ст. причинилася багато бльокада Англії, головного постачальника фабричних продуктів до Росії, а також наполєонські війни й повоєнні знищення.

Який одначе не був той ріст фабричного промислу, скількість його виробництва не була надто велика, і з ним ще успішно конкурувало місцеве ремесло й сільські кустарі. Ремесла й дрібна торговля, головно оспіване в народній поезії чумацтво, яке в своїх руках держало лучбу села з ярмарковими містами, возило хліб і цукор до моря, вертаючи звідти з рибою, сіллю й дрібним закордонним крамом, а розвозячи його по ярмарках та по селах — давало дуже багато нагод вибиватись економічно більш підприємчивим одиницям з козаків чи й кріпаків. Багато сільського населення дороблялося в першій половині XIX. ст. чумакуванням, творючи цікаві форми чумацького спілчанства. Аж в 60—70 роках підупав цей національний промисл, випертий залізницями. Підупали теж тоді славні до того часу ярмарки на Вкраїні, які давали місцевому населенню також багато прибутків чи то з посередництва, чи зарібків з комунікації. Залізницею получився великий капіталіст-продуцент поміщик чи фабрикант України сам безпосередно з заграничним ринком.

Ріст промислу в першій половині XIX. ст. спиняв дворянсько-кріпацький лад, на якому спиралося царське самодержавство, яке вправді старалося впливати на розвій промисловости протекційним способом, але з другого боку боялося порушувати святі основи власности душ. А кріпацькі душі, власність дворянства, були привязані до особи пана-власника, як старинні раби (а не до землі, як це було в західному й польському підданстві). З кріпаками пан міг, що хотів зробити: продати, програти в карти, заміняти за коні або гончі собаки, розділити дітей від батьків і т. д. (тоді коли в західному підданстві пани не розпоряджалися звичайно підданими без землі). Праця кріпака в поміщицькій фабриці була мало продуктивна, а фабрикантові, що не мав своїх кріпаків, не легко було робітника найти. Сільська людність у кріпацтві не була здатна купувати предмети капіталістичного виробництва.

Найбільш покріпачена була сільська людність Правобережа й північних земель, менше в південно-степовій Україні й на Лівобережі. Значну часть сільської людности Лівобережа творили козаки, що, як державні селяне, були вільні, але їх знову томила рекрутчина, тяжка воєнна служба й забирала козацьким господарствам (не так занадто великим) найздатніші сили. Дещо лекше жилося, чим кріпакам, т. зв. удільним селянам, що сиділи на землях царської рідні й у більшости платили чинші, але ця категорія сільської людности була на Вкраїні незначна.

Щораз більше стали притискати поміщики кріпаків і обезземелювати їх, переводячи на »місячину«, почавши від 30-их років, коли то починається вивозова хлібна горячка українських помі-

щиків. Розріст капіталістичного виробництва на заході з многолюдними фабричними осередками, конкуренція між промисловцями, які, щоб не датись, вишукували способи, якби поменшити кошти продукції й поменшували заробітну платню робітництву, а найліпшою до того нагодою був довіз дешевшого закордонного хліба — це було причиною більшого запотребування українського хліба на Заході. Вивіз той зріс ще більше після знесення збіжевих законів у Англії (1846. р.) та неврожаїв, що навістили західну Европу в 40-их роках.

Галичина під кінець XVIII. ст. (яке для неї було віком господарського занепаду) вступає на дорогу нового політичного, а й економічного життя. Відірвана політично від Польщі, тратить також господарський звязок з Балтійським морем шляхом Вісли, який опанували пруси, що від того часу до другої половини XIX. ст. ворогували з Австрією політично й економічно. Тому вона старається ввійти в сферу нових господарських впливів з австрійськими краями.

Австрійські володарі: Марія Тереса, а особливо її син Йосиф II. (1780—1790. р.), великі прихильники освіченого самовладства (абсолютизму), піклуючись господарським піднесенням корінно-австрійських країв, почали також цікавитись і новонабутою Галичиною, щоби вчинити її корисною для держави і з неї, т. ч. скріпляти свою політичну й економічну силу. Модний тоді в Европі освічений абсолютизм, захоплений новими економічними науками, старався визбутися надмірного політичного впливу на свою владу з боку упривілейованих станів і пробував сперти свою владу на молодих продуктивних верствах, але їх треба було наперед економічно визволити й опікуватись ними, аби вони могли бути підпорою для трону: добрим рекрутом і платником.

Зараз після зайняття Галичини 1775. цісарським патентом відібрано панам право змушувати селян купувати й продавати лише в дворі, накладати на селян високі грошеві кари, виганяти в неділі й свята на панщину, вимагати панщини й інших підданських обовязків понад міру давніх інвентарів, які наказано виготовити. Обмежено також права панського присуду над селянами, даючи від нього селянам право відклику до циркулу, а навіть до центральних властей у Відні. В 1782. р. зніс цісар селянську особисту неволю, заступаючи її »поміркованим підданством«. Селянин від того часу міг свобідно розпоряджати своєю особою, міг свобідно дружити своїх дітей, вчити ремесла чи посилати до шкіл, пан не смів нікого з його родини насильно брати собі до двірських послуг, міг навіть селянин вийти сам із села, під умовою, що оставить на господарстві заступника. 1781. р. зменшив цісарський патент панщину тяглих господарств до 3-ох днів у тижні, а 1784. знесено всякі помічні дні й толоки. Всі попередні закони, що зменшували й докладно означували підданські тягарі зібрав і поширив закон з р. 1786. Після того на другий рік наказано докладно відділити селянські ґрунти від панських, заборонено проганяти селян з їх господарств і дано селянам право передавати господарство в спадку, але неділене найстаршому синові. Вкінці зади-

мав Йосиф II. змінити основно піддансько-панщизняні відносини й впровадити чиншову систему після докладної оцінки ґрунтів (яку наказав переводити, й до нині зберігся той катастр т. зв. Йосифа метрика) від 100 зол. доходу брутто мав після тої реформи селянин давати 17,47 зол. чиншу панові, 8,17 зол. податку державі (який у Галичині мав бути менший на 3,57 зол.. як у інших краях, аби »культура й промисл могли тут легше приймитися«), решта 73,36 зол.) мала лишитися селянинові. Але не вспів перевести тої реформи Йосиф II. бо помер 1790. р., а налякана шляхта, якій Йосифова реформа відбирала $^1/_2$—$^2/_3$ доходів, вимогла у його наслідника здержання її й узагалі знесення деяких некорисних для неї законів. Прийшлося це їй легко, бо Австрія впірнула в довголітні війни з Францією, а відтак з Наполєоном й не могла дратувати шляхти, для якої виникла можливість відірвати Галичину від Австрії. Після воєн, що рознесли по Европі революційні настрої, не могло бути також мови, в часах реакції (відвороту від революції), про якісь корисні для селянства реформи. Навіть багато приписів Йосифа II. не були виконувані й пани притиснули селянство тимбільше, що в часі воєн, а також якийсь час після них була для їх господарств добра конюнктура, бо Галичина віддалена від воєнних теренів доставляла збіжа й мясо для військ та винищуваних країв. За той час також, мимо заборони з 1787. р., прилучили пани багато селянських земель, особливо лісів і пасовиск до двірських. Після воєн, як відбудувалися західні краї, настала кріза для панських господарств у Галичині. Тоді вони кинулися будувати горальні й переганяти збіже на спірт, змушуючи селян розпиватись до безтями й розпочали на велику міру годівлю волів, бо на шкури й мясо був більший попит на заході.

З початку австрійський уряд намагався оживити також і промисл у Галичині й розбудувати міста. З тою метою Йосиф II. почав був спроваджувати німецьких і чеських кольоністів-ремісників. В Галичині віддавна гарно розвивалося, головно в гірських і підгірських околицях полотняне й суконне сільське ткацтво. На початку XIX. були спроби фабричного ткацтва в східній Галичині (так від тепер офіціяльно називається властива Галичина, для відрізнення від частини Малопольщі прозваної по прилученні до Австрії західною Галичиною), але воно не могло встоятися перед західно-австрійською конкуренцією й ізза браку здатного до промислової розбудови суспільного елєменту (бо таким не була ні шляхта, ні вбоге й темне селянство а галицькі міста були, тай досі майже так залишилися осідком не буржуазії, а бюрократії і дрібних торговців-посередників). Відтак спроби розбудови галицького промислу спиняла австрійська бюрократія (податками, поліційно-промисловими приписами, славними стемплями), стараючись вдержати Галичину хліборобським краєм, якийби достарчав промисловим корінно-австрійським краям дешевий хліб, мясо, дерево, а для їх капіталістичної прподукції був кольонією, ринком збуту. Спроби механічного ткацтва були в Ярославі, Красучині, Білці Шляхоцькій, Ляшках, Бродах, Яричові, Заліщиках, Глинянах і ін. Фабрики сукна були в Залізцях, Жовкві й Кривотулах. Коло

1822. р. ціла Галичина мала 40 залізних гут з 30.000 робітниками. В 1841. р. мала 18 високих печей, з того 7 в самій Стрийщині, але промисл цей вбила в 1870-их роках вища західна техніка й конкуренція. Довше зберегли своє існування шкляні гути, які також почали були скоро розвиватися. 1822. р. було їх 20. Того самого року в самій Східній Галичині було 12 фабрик паперу. Почав був також розвиватися в першій половині XIX. в. цукровий промисл у Галичині (в 1844. р. у східній було 8, в цілій 10), але відтак він зовсім упав. В південно-східній Галичині, на Покутті й на Буковині цвило гарбарство, в Кутах, Коломиї й Станиславові здавна були славні вірменські сафяни. В 1834. р. більших промислових підприємств у Галичині було 1374, а самостійних майстрів-ремісників поверх 29.000. Та найкраще розвивалося тут панське горальництво й броварництво — не було майже поміщика, щоб не мав горальні.

Людність Галичини скоро зростала дійшовши під кінець 30-их років до 4,350.000 душ, розміщуючись по 70—90 на квадратовий км. у західній, 60—70 — у східній Галичині. Засоби прожитку щораз меншали, а культура не підносилася. Добре, що за Йосифа II. поширено в Галичині управу бараболь і конюшини й лекше можна було в голодні роки пригодуватись людям і худобі. Сільська людність часто голодувала й від хвороб, недоїдання та піянства страшенно фізично ниділа й підупадала морально. В 40-их роках повторився пару разів недорід і голод, напруження між підданими й панами зросло. В 1846. р. використала австрійська бюрократія отте напруження й ужила польське селянство проти панів, що підготовляли повстання проти Австрії. Польські селяне вчинили на повстанцях гайдамацьку різню (рабацію). В східній Галичині було тоді спокійно.

Кровавий виступ західно-галицького польського селянства був осторогою не тільки для шляхти, але й для австрійського правительства. І шляхта й цісар побачили, що підданські відносини скривають у собі джерело великої небезпеки й почали застановлятися над їх ліквідацією, тимбільше, що з західної Европи доходили дуже грізні, революційні відгуки. Почав хитатися в своїх основах реакційний абсолютизм. Поневолені народи, суспільні верстви стали готовитись до бою за волю. Господарської волі стала домагатися підвихована вже добре капіталістична буржуазія. Для неї політично-суспільний лад давнього абсолютизму, а в тому й підданські відносини не були корисні, вони спиняли її в суспільно-політичному й економічному рості. Ріжнородні, хоч не дуже то згармонізовані гасла »волі« викликали »весну народів« 1848. р. В багатьох европейських краях вибухли революції, захитався дуже габсбурський трон від повстань у Відні, Будапешті, Празі, Кракові. Приготовляли польські політичні верхи повстання й у Львові. Цісар, аби не дати себе випередити, використав суспільні відносини, щоб для трону приєднати селян, і з н і с 22. IV. 1848. р. п а н щ и н у в Г а л и ч и н і.

На знесення кріпацтва в російській займанщині треба було ждати ще 13 років. На поміщицько-кріпацький лад Росії натискали також революційні гасла з Заходу від наполєонських воєн.

Найгрізніше виявили вони себе в »декабризмі«, ц. то у військовій змові проти царя, яка мала викликати політичний переворот і завести в Росії конституцію. Кінчилася невдалим виступом в грудні (»декабрі« — звідки й назва) 1825. р. До революційних настроїв, які проникали до Росії з зах. Европи в часі наполєонських війн і до заговорів декабристів приєднувалося на Вкраїні з національних мотивів українське дворянство. В революційних програмах тих часів, які домагалися конституційної перебудови Росії та в ідеї словянської федерації намагалося воно вмістити ідею відродження української державности, хочби бодай у автономічних формах. А ця ідея жила постійно, хоч і серед невеликої частини верхів українського суспільства. Українські козакофіли-автономісти (маґнати Репнін, Безбородько, граф Капніст, Лукашевич і ін.) ізза політичної ідеї переймалися й суспільними демократичними гаслами. — Українська політична думка щораз більше демократизувалася, як речниками її ставали щораз ширші круги зубожілого дворянства, яке помало перетворювалося в трудову інтеліґенцію, підсилювану з низу: з міщан, козаків і селян-кріпаків. Виявом тої суспільної еволюції й радикальнішим вже суспільно-політичним речником українських національних стремлінь було Кирило-Методіївське Брацтво (1847. р.), якого суспільну ідеольоґію переняли й дальше розбудовували пізніші хлопомани й народники (60—70-их років), а в Галичині — їх спадкоємцем став народовецько-радикальний рух.

На дворянсько кріпацькі підстави натискав також економічний, капіталістичний процес. Капіталізм й на Вкраїну »ліз не тільки крізь двері й вікна, але й крізь несчисленні щілини спорохнявілої кріпацької системи«. А ніс він також ліберально-демократичні гасла, перестерігаючи самодержавців, що годі опиратись на порохні. Грозив, що може відгородити їх від дрібновиробничих мас. За знесенням кріпацтва заявлялися й південно-українські поміщики, побоюючись чуток з низів про »волю«. А також, формуючи з розлогих лятифундій, близьких моря, збіжеві »фабрики«, вони потребували більше свобідно найманої праці й вона їм добре оплачувалася. — Такі то причини назрівали, а прискорила їх наслідок невдачна кримська війна й селянські розрухи на Вкраїні (київська козаччина); й новий цар Александер II. проголосив реформу 19. лютня 1861. р.

7. РЕФОРМИ 1848. Р. І 1861. Р. ДАЛИ УКРАЇНСЬКОМУ СЕЛЯНСТВУ ОСОБИСТУ ВІЛЬНІСТЬ І МАЛО ЗЕМЛІ ТА ВІДПОВІДНИХ ПІДСТАВ ДЛЯ ДАЛЬШОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ НЕ СТВОРИЛИ.

Реформи не сповнили надій реформаторів, які думали, що вони усунуть суспільну болячку й двигнуть розвій економічного життя далеко вперед, а дуже розчарували вони селянство. Даючи особисту вільність селянству, не звільнили вони зовсім селянських мас від економічної залежности від бувшого поміщика. Так у од-

ній, як і другій займанщині лишки февдального ладу ще довго пригнітали селянство й ціле народнє господарство. В Галичині серед увільнених селянських господарств коло 70% було таких, що не мали відповідних матеріяльних підстав для існування, а серед них поверх 27% карлуватих, що мали менше 2-ох моргів землі. Так само й на Наддніпрянщині, наділюючи селян землею, уряд уважав, щоб забезпечити поміщикам робочу силу й тому визначив таку норму наділів, при якій велика скількість робочих рук зоставалася вільними. Навіть від дотогочасних кріпацьких селянських наділів при реформі одрізано $^1/_5$ землі й прилучено до поміщицьких маєтків. Отті »одрізки« боліли селянству довго, як у Галичині сервітути — ліси й пасовиска, що їх також реформа позбавила. В південних губерніях, таких багатих на землю, визначено селянству $1^1/_2$ десятини на т. зв. ревізьку душу, на Київщині, Поділлі й Волині від 4—$8^1/_2$ досятин на господарство, на Лівобережі від $1^1/_2$—2 десятини на душу. На теперішний погляд пересічна скількість досятин наділу на господарство виглядає достаточна, але при тодішній господарській культурі, коли лише половину поля вживано або при трипіллі $^2/_3$, а $^1/_3$ зоставалася толокою, коли орано плитко деревляним плугом з обложеним лише часто вузько залізом лемішем, не вживаючи зовсім гною, — видатність такої господарки була втроє менша, як у західно-европейського селянина того часу. Така переліжна, чи трипільна господарка знана в нас мало що не до кінця XIX. ст., тоді як на Заході, стараючись і в хліборобстві дотримати кроку промисловому розвиткові, в тих часах пороблено великі винаходи у хліборобській техніці й хемії.

Старе трипілля заступив тут плодозмін, а навіть його вже випирала вільна управа, що старається висилену родом землю підсилити помічними гноями.

Російська реформа дала селянству землю за досить високим викупом розложеним на 49 років, або коли хто годився на $^1/_4$ часть звичайного наділу то діставав без викупу. Таких »даремщин« було багато.

Землю діставало селянство не в приватну, особисту власність, лише подвірну (переважно на Правобережі) або общинну (переважно в південних губерніях). Обмеження в поділі господарства, продажі, скупівлі селянських наділів, заборона набувати селянські землі неселянам і не односільчанам у російській реформі мали свою добру сторону. Не обовязувало це козачих господарств, тому вони дуже роздробилися, й на Лівобережжі бачимо в пізніших роках більші суспільні прірви між селянством, розділеним на бідняцтво й багатіїв-кулаків. Хоч і при подвірній і общинній власности зі зростом сільської людности, що не мала куди зі села дітися господарства доробитися часто, нераз заставлялися й продавалися мимо законів.

В Галичині також реформа 1848. р. не зносила закону Йосифа II. з 1787. р., який заборонював ділити господарства, хоч вони мимо того закону перед 1848. р. і пізніше дробилися і то скоро. Не вільно було також купувати селянську землю неселя-

нам. Та 1868. р. ухвалив галицький сойм заініційований урядом, — захопленим тоді дуже під впливом віденської буржуазії ліберальною (ц. то свобідною, вільною від якогобудь втручання з боку) економічною політикою, — новий закон, що давав волю ділити безмежно, продавати й кождому купувати й обдовжувати землю. Разом з тим законом вийшов другий, що зносив усякі кредитові обмеження. Ці два закони разом мали страшні наслідки для темного, розпитого галицького селянства, яке, маючи стільки землі, що ледви з неї животіло й ніяких зарібків (бо до двора не радо йшло, а як ішло то зарібки були невеликі й то часто виплачувані горівкою), стало жертвою лихваря. Він став посередником у капіталістичнім наступі на село. Село потребувало щораз більше гроша на державні й викупні податки, на горівку й на тандиту, яка щораз гірше випирала й нищила старий сільський промисл. Задовженість галицького селянства з 465.513 ринських у 1868. р. виросла за 20 літ до 43,523.542 р. Від 1875—1884. р. за 9 отже років, продано на ліцитації 23.649 селянських господарств. Багато коштувала галицьку суспільність боротьба за сервітути. Цісарський маніфест 1848. р. признав селянству лише орну землю, а ліси й пасовиска, що їх селянство спільно з паном уживало, або само громадою без пана й його нагляду, признав уряд спірними. Закон цей визначив комісії, що розсуджували до 90-их років селян з панами, вважаючи в основі панське право власности на ліси і пасовиска, а за селянами — право сервітуту, тобто право обмежених вжитків (пасти, збирати дрова, ягоди, переїздити і т. д.) на чужому ґрунті. Більшість процесів селяне програли, хоч своє та боже право аж до Відня нераз ходили доказувати, і за сервітути дістали в деяких околицях невеличкі кусні пасовиск і ліса або смішні ренти відшкодовання. Великі гроші, через недбальство уряду, коштувала всю галицьку людність індемнізація (винагорода для поміщиків за знесення піддaнських обовязків) і право пропінації, за яке також край мусів довго платити податками, які йшли в користь поміщиків.

Хоч після знесення панщини, ще довго після неї винагороджувано велику власність за знесення піддaнських обовязків і за відібрання її февдальних прав, вона довго не могла отямитися від удару й перейти до опертого на власних силах способу господарювання. Вона довго ще практикувала февдальні способи оренди, віддавання землі »на половину«, »за сніп« і т. д., користаючи зі селянського малоземелля. Найскорше може перейшли південно-українські поміщики до капіталістичної господарки, використовуючи близкість великих промислових центрів, морських шляхів і нової комунікації — залізниць, заводячи машинові хлібні »фабрики«, сперті на найманій праці. Багато одначе поміщиків, пристаруючи помало господарський інвентар, прогавили добру конюнктуру, а вона пропала по 70-их роках, від коли до Европи стало напливати дешеве збіже з Америки, Індій, Австралії. Земля тоді подешевіла, але селянство не мало защо її купувати. Людність у селах густішала й поза хліборобством не находила іншого

зайняття й прожитку, темна й незарадна, бо уряди освітою селянських мас ні загальною ні фаховою не журилися.

Фабрична промисловість не могла собі завоювати значнішого місця й притягнути до себе більше місцевої людности й капіталів. Розбудова залізниць від 60—80 років на українських землях скріпила лише натиск сильнішого, скорше розвинутого чужинного капіталу.

В Галичині, що мала більше політичних і самоуправних свобід взяла керму в руки примирена з цісарем шляхта. Її влада також була перешкодою для розвитку промислу, який можна було підтримати краєвими податками, але шляхотська більшість в соймі боялася, щоб не виросла в краю нова суспільна сила — буржуазія (промислово-підприємча кляса), якаб могла зменшити її політичну силу, а також щоб відплив сільської людности до міст не позбавив її дешевого робітника на ланах.

Під кінець XIX. і на початку XX. ст. чужинний капітал щораз частіше шукав приміщення в промисловости на Вкраїні й причинився багато до її розросту. Розбудовується важкий вугільний промисл в Донеччині, що дає вже в 90-их роках 76% всеї продукції вугілля в Росії, металюрґічний у Криворіжчині, нафтовий у Дрогобиччині. Весь цей великий промисл дає зиски англійцям, французам, бельгійцям, німцям, менше росіянам, а в Галичині досить жидам. Більше місцевого капіталу мала укр. цукрова промисловість, що займала третє місце в Европі, продукуючи перед війною в 222 заводах поверх 100 міліонів пудів цукру. Промисл мало притягав українську сільську людність, що числила поверх 80% всего населення, а то тому, що вона прилипла до землі, не мала відваги з неї рушитися, хоч нераз і голодувала на ній. Також чужинці-підприємці спроваджували собі часто своїх кваліфікованих, а то й простих робітників, бо ці на чужому ґрунті більше привязувалися до фабрики, чим місцеві, й для місцевих були вони упривілейованою верхівкою, що розбивала, на випадок, клясову солідарність. Експльоататори дешево куплених у уряду карпатських лісів (Groedel, Popper, Borenkreditanstalt, Goetze, Liebieg і ін.), які з великою шкодою для краю голили гори, давали місцевій гірській людности дуже марно плачену працю. Небагато бойків і гуцулів робило на державних салінах: в Косові, Делятині, Ланчині, Стебнику, Калуші, Долині, Болехові, Дрогобиччині.

8. УКРАЇНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО НА ШЛЯХУ ДО ЕКОНОМІЧНОГО ВИЗВОЛЕННЯ.

Перше покоління селянства після знесення підданства мало що не гірше бідувало, як за панщини. Галицьке селянство обдовжене, розпите, стиснене майже до 100 душ на 1 км. квадр. на роздріблених і порозкиданих кавалочках землі в 70—80-их роках доходило до краю нужди, якою звернуло на себе увагу правительства й краєвих властей. Але багато помочі від них не було. Ті критичні роки були переломовими. В 80-их роках починається серед галицького суспільства живий рух. Духовенство береться

енергійно за акцію тверезости, до того часу виховалося також покоління світської інтеліґенції, виданої селом, яка стає по обох боках кордону передовим речником національних змагань і вона кидається шукати зброї для економічного визволення селянства й національної економічної самооборони, як передумови до національно-політичного визволення. Старається змобілізувати дрібні, розпорошені національні капітали, щоб протиставитись великому чужому капіталові. Кладуться підстави національної кооперації, а перед у тій праці веде Т-во »Просвіта«, що покриває край сіткою читалень (2944 на 3374 громади у східній Галичині до війни). При читальнях притулюються кооперативні крамниці, щадничо-кредитові товариства, кружки »Сільського Господаря«, Січи й Соколи.

Для наддніпрянського селянства такими критичними роками бути 90-ті роки, після яких зявляються також енергійні приготування до самооборони, хоч доступ інтеліґентного проводу до села там був дуже тяжкий. Село по обох боках кордону рушило на еміґрацію з Галичини в Америку, з Наддніпрянщини за Урал, у Сибір і на Далекий Схід, а також більше пішло на внутрішні заробітки. За зароблений гріш старається поширити свій (чи для рідні) земельний варстат праці. Але спекулянти, купуючи в підупалих великих власників землю, перепродуючи її селянству, штучно підбивають сильно ціни, бо селянин купує землю не для зиску, а для праці й прожитку й тому платить, що може. Придавлене бідою, а також помало освідомлюване суспільно й національно, менше економічно, селянство починає зпочатку проявляти більшу активність. Виявилась вона в рільничих страйках 1902-3 р. в Галичині, в аґрарних розрухах на Лівобережжі в тихже роках. Ще більше, хоч з початку стихійно, лиш згодом більше зорґанізовано, виступило українське селянство за землю й волю в російській займанщині в революції 1905 р. — В Галичині вибороло селянство підвищення заробітної платні для сільських робітників, більшу можність еміґрувати, навчилося солідарности. Після того й все суспільство взялося пильніше до економічної самооборони. В Росії революція 1905 р. породила першу Думу (парлямент — Думу »народних надій«) і вона виступила з жаданням широкозакроєної реформи, але зате під напором дворянства її розігнано. Другу Думу (»народнього гніву«) також не допущено до праці, аж 3-тя реакційна (що вийшла після зміненого виборчого закону) затвердила Столипінську реформу з 1906 р., яка переводилася аж до війни, стараючись створити »сильного мужика«, приязного дворянству й вірного цареві. Трьома способами змагав до того міністр Столипін: 1) влекшував вихід багатшим з общини на одноосібну власність і попускав дещо обмеження в обороті землею, аби можна було її громадити багатшим; 2) підпомагав урядово переселення з України на Схід, щоб позбутися невдоволеного елєменту; 3) співпрацював з Поземельним Селянським Банком, що посередничив у купівлі поміщицьких ґрунтів.

Війна 1914 р. перервала так оживлений в останніх часах перед нею визвольницький український рух, що почав вже бити

одним живчиком по обох сторонах кордону. Скільки принесла вона нашому народові матеріяльних втрат, ніхто мабуть ніколи не підчислить. На весні 1917 р. заблисли нові надії. Революція в Росії дала нагоду для відродження української державности. Селянство самочинно вивласнило поміщиків, Центральна Рада законом удержавнила великий промисл, а землю признала лише в висоті трудової норми в хіснування.

Гетьманщина, хоч сильно реаґувала на суспільний радикалізм революції, також приготовляла земельну реформу, але оперту на більшій приватній власності. Директорія повернула до засад Центральної Ради з деяким ухилом у бік приватної трудової власности. Земельне питання, що сталося основним економічно-суспільним питанням української революції, старалася вирішити й влада ЗОУНР рямовим законом з 14. квітня 1919 р. Вивласнював він велику земельну власність (приватну за викупом) для індивідуального розділу в першу чергу між малоземельних і безземельних вояків УГА. Та всі земельні закони революційних українських влад, виготовлювані в поспіху, нераз під впливом ворожого натиску мали дуже загальний, рямовий характер, неясний, поверховний, а часто нереальний у подробицях.

Революція показала дуже ясно, як український нарід, зруйнований впродовж історії, суспільно й економічно відстав у культурному поступі та які великі його культурно-господарські недостачі, що властиво й причинилися до хиб, через брак громадянської солідарности, конечної до великих збірних зусиль. Показала також революція, скільки варта було для нації втрачене впродовж минулих віків місто, що стало подвійно ворожим до її змагань і поконало село. Ми переконалися, яке велике значіння має г о с п о д а р с ь к а а к т и в н і с т, я к о с н о в н а п е р е д у м о в а в с е б і ч н о г о в и з в о л е н н я н а р о д у, що хоче стати поруч інших народів до культурних змагань, до поступу й добробуту. Ми ясно пізнали хиби нашої суспільної структури, що її треба розбудувати так, як цього вимагають від нас нові, важкі переломові роки. Мусимо передусім позбутись господарської пасивности, клятого спадку неволі, високо в усіх піднести культ праці й обєднаних, свідомих ціли змагань, які, щоб вдалися, мусять спиратися на господарності всієї нації.

Хай же вчить нас історія розуміти сучасність, працювати й боротися за кращу майбутність у солідарній громаді!

ЛЬВІВСЬКА БІБЛІОТЕКА
АН УРСР
№ Ж-1529 П

З ЛІТЕРАТУРИ.

Поширити й поглибити оцей коротенький огляд суспільно-економічної історії України поможуть Шановним Читачам спеціяльні праці, з яких важніші вичислив **Т. Коструба в »Українському Аґрономічному Вістнику«** 1934, кн. 1, стор. 7—16; дальше з лекше доступних нам передусім працю **проф. О. К. Мицюка,** яких список долучений до недавно виданої цікавої праці **»Аґраризація жидівства України на тлі загальної економіки«,** Прага, 1933.

Історію земельних відносин на західно-українських землях представив у своїх працях **інж. Ю. Павликовський;** історію й теперішний стан годівельної господарки на зах.-укр. землях — **інж. др. Е. Храпливий.**

Багато поширить знання історії господарських відносин України найновіша праця **д-ра К. Коберського: »Україна в світовому господарстві«,** Прага, 1933 р.

ЗМІСТ:

1. Природні умовини розвою нашого народнього господарства 3
2. Громадянство й народнє господарство Київської держави IX—XI ст. 4
3. Початки й причини культурно-господарського занепаду XII—XIV ст. 10
4. Розквіт шляхотського володіння й двірської господарки XV—XVII ст. 13
5. Козацька революція й розвиток суспільно-господарських відносин до кінця XVIII ст. в поодиноких частях українських земель 20
6. Останнє півстоліття поміщицько-кріпацького ладу на українських землях і його упадок 25
7. Реформи 1848 і 1861 рр. дали українському селянству особисту вільність і мало землі та відповідних підстав для дальшого економічного розвитку українських земель не створили 31
8. Українське суспільство на шляху до економічного визволення 34

НАРИС СУСПІЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІЇ.

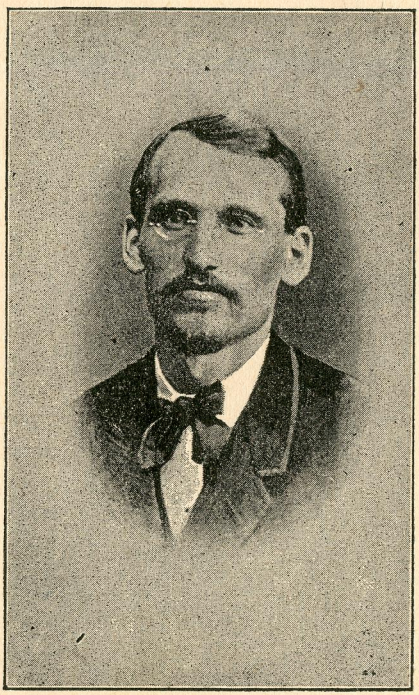

Др. ІЛЛЯ ВИТАНОВИЧ

ВОЛОДИМИР НАВРОЦЬКИЙ

(1847—1882)

Перший український статистик-економіст в Галичині на тлі своєї доби.

ЛЬВІВ, 1934

ЛЬВІВСЬКА БІБЛІОТЕКА
АН УРСР
№ 1529 П

Додаток до „Кооперативної Республики“ за 1934 рік. — Бібліотека Ревізійного Союзу Українських Кооператив ч. 42. — Накладом Ревізійного Союзу Українських Кооператив у Львові, вулиця Міцкевича ч. 12, І. п. — З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка у Львові, вул. Чарнецького ч. 26. Телефон 53-57.

I.

СПОМИНИ-ЗГАДКИ СУЧАСНИКІВ І НАСЛІДНИКІВ ПРО ЗАСЛУГИ ВОЛОДИМИРА НАВРОЦЬКОГО Й ЙОГО ВПЛИВ НА НИХ.

Отсею працею хочу пригадати нашій громаді, що в важкій праці твердого будня змагається за краще завтра народу, великого та призабутого мужа, якого ідеї починали новий етап нашого національного відродження в Галичині, спрямували його на правильний шлях творчої, позитивної праці »малих діл« для великої мети.

Життю Володимира Навроцького товаришили теж від колиски й не відступали аж до смерти три сестри: »бідність і слабість і праця« — як згадує вдячний, духовий його учень Іван Франко[1]):

»Подвійною крейдкою доля єму
Від роду терпінь приписала,
Непризнання, зависть і злобу і тьму
На него весь вік посилала«...

Та він

»в своїй жизні важкій здобував
Всі плоди невпинного труду,
Усе те він в жертву складав
Для бідного своєго люду«.

»І світлом ума свого він освітив
Шинки брудні, вбогії хати,
І всюди незрячим очам він відкрив
Недолю і здирства і страти«...

Такими простими й щирими словами найвірніше схарактеризував І. Франко життя й діяльність Володимира Навроцького, добираючи й невибагливу, просту форму посмертного вірша. Не знались вони мабуть особисто й хто зна, чи бачили себе колинебудь здалека, бо тоді, коли молодий Франко лише зявився в столиці Галицької Землі (в половині 70-их рр.) й починав свою літературну й громадську працю, Навроцький був вже відірваний від рідного грунту; з »галицького Сибіру« міг лише здалека

---

[1]) У вірші: »На смерть Володимира Навроцького, автора »Подвійної крейдки«, »Пропінації«, »Народніх шкіл« і др. — Гл. »Зеркало» 1882 і Твори Володимира Навроцького, посм. видання з портретом і життєписом, заходом »Етногр.-стат. кружка«. Т. І. Накл. »Академічного Братства«, Львів, 1884.

з тугою слідкувати за розвитком подій у рідному краю і рідко відгукуватись на них з чужини. Та хоч здалеку, відчули вони оба свою духову близькість. Навроцький, слідкуючи за першими кроками молодого Франка, назвав його в листі до Драгоманова (з 19. І. 1877) »галицьким феноменом«, висказуючи побажання: »колиб так дальше«..., та не вспів діждатися цілковитого сповнення тої своєї ентузіястичної оцінки молодого Франкового талану, бо за кілька літ згас на чужині. А Франко, розгорнувши свій світогляд і заглибившись критичним зором у життя рідного, розбитого народу, замітив скоро, а мабуть і сильно відчув на собі вплив оттого на 9 літ старшого від себе »найрозумнійшого народовця«, що вчасно пізнав хиби свойого народу і твердо старався пізнати тверді вимоги його важкого життя, його насущних потреб і став шукати правильного шляху його повного відродження. Він перший теж звернув увагу провідникам галицько-українського громадянства на безплідність романтично-сентиментальної патріотичної фразеольогії та на безнадійність пасивного вижидання помочи від зовнішних сил. А натомісць вказував на конечність внутрішнього переродження власних сил шляхом конкретних вчинків, дрібної, щоденної, хоч і неефектовної праці, починаючи її від основного пізнання оттих своїх сил, всебічної стратеґічної ситуації. Томуто Франко з таким пієтизмом шанував память Володимира Навроцького, й згадуючи денебудь добу, коли той ставав молодим до праці на народній ниві, не поминає нагоди, щоб не згадати бодай коротким щирим словом його благородної постаті й великих заслуг для суспільно-економ. відродження Українців в Галичині[2]). Довгі роки визбирував Франко матеріяли до життя й діяльности »великого народовця«, листувався в тій справі з його рідною, порядкував бібліографію його праць, статтей і кореспонденції. Як слідкувати за цим виїмковим зацікавленням Франка Навроцьким, то не можна позбутися вражіння, наче б робив він це не лише з безмірної пошани, але гейби шукав за якимись незреалізованими ним плянами, невиявленими думками, що можуть пропасти з великою шкодою для поколінь. Дечим зі знайдених статистичних матеріялів Навроцького користувався відтак Франко в своїх суспільно-економічних працях і статтях, та часто покликувався в них на друковані праці Навроцького[3]). Багато теж засвоїв собі Франко поглядів Навроцького на суспільно-економічні справи українського народу, старався їх продовжувати, зберігаючи так, як і він (особливо в пізнішій своїй публіцистичній і громадській діяльності) самостійне становище і, не піддаючись чужим доктринам, перевірював їх критично та доходив до переконання, що їх годі пере-

---

[2]) Гляди: „Przegląd Społeczny“ 1887 ст. 357; Некролог В. Барвінського, »Діло« 1883 ч. 9—10; »Молода Україна«, Львів 1910 ст. 9; »Нарис українсько-руської літератури« ст. 238—41 і ін.

[3]) Порівн. »Панщина та її скасування 1848 р., Львів 1913 (друге вид.); »Земельна власність у Галичині«, друкована перший раз в часописі „Przegląd Społeczny“ 1887 т. III.

саджувати на наш ґрунт і відносини[4]). Лише один том менше важних праць Навроцького вспів Франко видати в 1884 р. Для решти зібрав лише бібліографію[5]), а упорядковану кореспонденцію й інші матеріяли передав зі своїм архівом до рукописного відділу Наукового Товариства імени Шевченка[6]).

М. Драгоманів, який довший час листувався з В. Навроцьким, і якому завдячував докладніше знайомство у своїх початкових звязках з Галичиною, шанував його теж так, як може нікого з Галичан, як це видно з самої їх кореспонденції й посмертної згадки[7]). З великим жалем згадував Драгоманів покійного товариша, Володимира Навроцького, який хоч „не у всьому згоджувався з нами, та все таки щиро помагав нашій праці, чим міг, найбільше знанням статистики краєвої... Навроцький був одним з найчесніших галицьких »молодих« народовців, або українолюбців, котрі появились в 60-і роки, один з тих, котрі найбільше вдержали в собі вільних думок молодих часів, а вкупі з тим один з найбільше працьовитих людей свого гурту. Останнє доказують його довгі й совісні статистичні праці, напечатані в »Правді«, »Ділі« й »Громаді«. На лихо особисті обставини життя не давали йому ні отдатись своїй любимій праці, ні жити по своїй волі... В останні часи, коли й другі з народовців почали звертати увагу на дійсні причини бідности люду в Галичині, мусіло розширитись для Навроцького поле для праці серед свого гурту й люду — та саме тоді підкосила його незлічима хороба. Ми получили звістку про його смерть саме тоді, як написали до його лист, в котрому предлагали йому написати книжку про хід увільнення крестян польських і українських в Галичині і про стан їх господарства — книжку, без котрої не можна обійтись історикові того краю й котра мусить бути початком до того, щоб звести до купи народовський рух серед поляків і русинів. Ніхто ліпше покійника не був здібний на таку працю. Хто тепер її зробить?...«

Знаємо, що відтак Франко написав таку працю і як у тому, так і в інших випадках старався, як міг, заступити Навроцького в нашій бідній суспільно-економічній літературі й відгукувався часто, як раніше Навроцький, актуальними статтями й працями, коли треба було науковими доказами боронити своїх прав та вказувати пробоєві шляхи нашим суспільно-господарським змаганням. Правда, маючи більшу склонність до іншого роду літе-

---

[4]) Досі немає ще повної обєктивної оцінки Франка з того боку.

[5]) »Правда« XIII. 1884.

[6]) Зберігаються вони під ч. 315, 495, 30, 188, 295, 235, 152. Всю майже кореспонденцію Навроцького опублікував недавно акад. Кирило Студинський у своїх працях: »Галичина й Україна в листуванні 1860—1880 рр.« В. У. А. Н., Комісія Зах. України, вид. »Пролетар«, Харків—Київ, 1931. ст. VII + 603 і »Переписка М. Драгоманова з В. Навроцьким«, Збірник »За сто літ« I ст. 83—153. Бракує лише, з великою шкодою, для повної оцінки Навроцького його бібліотеки й записок, що залишилися й мабуть на все пропали в рідні його жінок у Ряшові.

[7]) »Громада« № 5, Женева, 1882, ст. 271.

ратурної й наукової праці, не міг дорівняти Навроцькому на тому полі.

З усіх дотеперішних найширшу оцінку заслуг і діяльности Володимира Навроцького старався дати українському громадянству той, що може найкраще зрозумів його ідеї й найбільше відтак причинився до їх реалізації, який певно сильно відчув на собі їх вплив — Др. Евген Олесницький, піонір суспільно-економічного відродження галицьких українців[8]). У своїому відчиті в шесті роковини смерти він називає Навроцького »тим страдальником, патріотом, тим великим покійником, котрого памяти не вміла на разі признати Русь, якби то належало і як він на то заслужив«..., бо не був він політичним письменником, »не писав« — каже Олесницький — »по журналістичному, а основно й науково«, а »круг читателів такого писателя невеликий, тим менчий, чим менче образования в суспільности, серед котрої він живе, чим менче інтересу до основного трактования поважних питань суспільно-економічного життя«. Найбільшу заслугу Володимира Навроцького бачить Олесницький у тому, що він виступив як перший, найспосібніший письменник на суспільно-економічному полі в Галичині тоді, коли тут не було сліду якогось поважного трактування суспільно-економічних питань, коли між нами і західною культурою, що вже тоді висунула далеко наперед отті питання, стояла польсько-шляхоцька призма і через неї лише до нас переходили отті західні лучі. Навроцький засвоїв собі чужі науки, розбирав їх критично й прикладав до живих потреб свойого народу, й то піднявся того завдання »серед браку найперших потреб до життя, без ніякої помочі, без проводу, без приміру попередників«. »Діяльність Навроцького, свобідна від усяких хочби найдрібніших ціх еґоїзму... пливуча з невичерпаного джерела горячого патріотизму... була повік незатертою указкою, куди і якою дорогою нам іти, щоби зберегти існування нашого люду, тої основи нашої національности, — діяльність та була підвалиною економічної програми галицьких Русинів«.

»Була то руськість — каже дальше Олесницький, — але не сама форма, що не в одного кінчиться на буквах і обряді, форма та начинена була живими моральними й матеріяльними цілому народови свойскими інтересами... був то національний патріотизм,... що не кінчився на деклямації,.... але глядів глибоко в народне життя, числився тверезо з даними обставинами, не щадив гірких слів і гіркої правди чужим і своїм. Не була то сентиментальна любов горячого молодця, а любов зрілого і поважного мужа«. »Був то радикалізм в трактуванню економічних питань... але радикалізм той не ішов дальше, як ішла наука, радикалізм той не вів до самої неґації. Робота Навроцького не була деструктивна, а позитивна й будуюча«. »Було се народовство в найкрасшім своїм виді«.

---

[8]) »Діло« 1888, № 120—123.

Незвичайно вірно представив Олесницький громадянські чесноти й суспільну культуру великого народовця: »Просвітні, літературні й політичні змагання загалу народовців плили — каже Олесницький, — з того самого джерела, з котрого ішли економічно-суспільні змагання Навроцького... він був душею партії. В його поглядах виявлявся погляд партії, єго очима дивилась ціла партія на світ Божій, на свій нарід«... Правда траплялися між його поглядами, а поглядами інших народовців і діссонанси та походили вони з того, що »загал народовців, а навіть передові люде не привикли були до трактування суспільно-економічних питань з тої сторони, в той спосіб, як трактував їх Навроцький«, бо не було в тодішних народовців, що в інших напрямах дійшли були далеко, належного розуміння проблєм, в суспільно-економічних питаннях брак їм було тих основ науки, котріб дозволили їм доходити »до самої глибини й піднімати в гору неоспоримі прінціпи«... »У него була наука і був розвитий критичний змисл, котрий доводив єго до скорого, а властивого розвязання кождої квестії як із становиска наук. засад, так і інтересів свого народу«. Тим станув Навроцький вище від усіх сучасних народовців. Через те виходили діссонанси. »Однак висшість та не заманила Навроцького станути на окремім становищі, повести діяльність свою окремим шляхом від діяльности громади. Противно, не було одного важнішого моменту в тодішнім народнім життю, в котрім би Навроцький не заманіфестував своєї солідарности з загалом народовців. Єго діяльність плила в одно русло з трудами цілої громади, оживляла ті труди, надавала їм сили і значіння... Тая аж до абнеґації самого себе ідуча патріотична солідарність Володимира Навроцького єсть одною з блискучих єго прикмет яко Русина і громадянина«...

»І як вдячно згадує нині Русь тих, що перші пробудили її до життя національного і поклали підвалини до розвитку рідного слова і літератури, так вдячно запише вона імя Володимира Навроцького, як першого чоловіка науки на економічнім полі і найсильнішого речника найжизненніших прав і інтересів народніх«...

Ще з більшим пієтизмом згадують про Навроцького ті його найближчі, що »часто ждали на його голос, радо слухали його й клали вагу на кожде його слово«, яке переконувало їх »не силою вимови, а силою аргументів, переплітаних бистроумними дотепами, іронічними парафразами противних виводів, аттицькою сіллю«; — Це довголітній шкільний товариш Навроцького Остап Терлецький і товариш праці й спільник думок Володимир Барвінський[10]).

В своїх споминах підчеркують вони часто той великий вплив, який мали думки Навроцького на них самих і на більшість тодішньої української молоді в Галичині, того »золотого цвіту« українського громадянства, що так буйно розцвівся в 60-их ро-

---

[9]) У вступі до І т. »Творів« Навроцького.

[10]) »Памяти найлучшого Друга«. »Діло«, 1882, № 40—1, 73—6, 85, 95—8.

ках минулого століття й започаткував суспільне відродження народу, даючи йому ідейних робітників і провідників. Їм тепер завдячуємо вірне передання важніших подій з його особистого й громадського життя, що в ньому гейби відзеркалюється ціла його доба народжування нових стремлінь галицько-української інтелігенції. Цікаво, що сам Володимир Навроцький, хоч мав великий вплив на розвиток оттих стремлінь і поглядів народовців і був головним з діячів, залишався весь час якби в тіні, не був »перемагаючою особистістю« — як згадує Остап Терлецький, жив і працював як інтелегентний народній робітник »разом з другими і при других«.

II.

МОЛОДІСТЬ ВОЛОДИМИРА НАВРОЦЬКОГО.

(Часи важкої реакції, апатії й роздору в провідних кругах укр. громадянства в Галичині по 1848 р. Невідрадні економічні відносини після знесення підданства. Наростання нових національних сил на початку 60-их рр. — Народовецькі громади в Галичині.

Родився Володимир Навроцький 18. XI. 1847 р. в Котузові, де його батько був тоді сотрудником. Був він четвертою дитиною своїх родичів — (після Володимира були ще відтак і молодші діти). Старші від нього були дівчата, тож як перший син був люблений всіми, до того привязував усіх до себе лагідною, доброю вдачею. Дуже скоро, бо в 6-ому році життя почав учитися разом зі своїми старшими сестрами. Вчився зразу в Коломиї, а відтак у Станиславові, де скінчив нормальні кляси й ґімназію в 1866 р. Весь час учився добре й »клопотів родичам не справляв.« Гартував свою молодість Навроцький у не надто корисних домашніх обставинах (батько з численною родиною бідував на бідних парохіях в Котузові, а відтак в Гогочах) тай загально суспільних, що їх переживали тоді галицькі Українці.

Саме народження Навроцького припало вправді на час великих надій для українського народу в Галичині. Перша його весна, була й »Весною Народів«; радісно веснували тоді й галицькі Українці, сподіючись, що їх політичне, суспільне й економічне життя поплине новим руслом, що зреалізуються мрії Маркіянового кружка й Кирило-Методіївського Брацтва, яких ідеї просвічували провідникам галицько-українського громадянства 1848 р., коли вони проголошували світу: »Ми Русини Галицкі належимо до великого руського народу, котрий одним говорить язиком і 15 міліонів виносить, з котрого півтретя міліона землю галицку замешкує. Той нарід був колись самодільний, рівнався в славі найможнішим народам Европи, мав свій письменний язик, свої власні устави, своїх власних князів; одним словом, був у добробиті, заможним і сильним«...

»Будьмо народом« — кликала »Рада Народна Руська« в першому своїому маніфесті з 15. V. 1848 р., сподіючись, що стати »честним, просвіщеним, свободним народом« поможе їм обіцювана цісарська конституція та той настрій, що запанував у цілій Европі тієї »весни«. Та »весна народів« скоро проминула. не сповнила вона надій усіх австрійських народів. Австрійський цісар, що в 1848 р. знайшовся був мало що не в такому самому положенні, як 70 літ пізніще, зумів тепер щасливіше вийти з небезпеки розвалу своєї держави. Скоро вдалось йому присмирити свої народи, вчасти силою, вчасти обіцянками конституційної перебудови держави, в якій усім народам дана була б можність свобідного розвитку своїх природних національних прав. Але як тільки опанував небезпечне положення, повернув назад до старої системи централістично-абсолютного правління бюрократичними засобами й з ґерманізаторськими тенденціями (1850—1860 р.). Охоловши з остраху, стало австрійське правительство розважувати, яким способом споїти свої народи в вірності й підлеглості тронові й забезпечити свій внутрішній лад, щоб могти протиставитись зовнішним небезпекам, які не переставали грозити Австрії від сторони Італії й Прус.

Провідники галицько-українського громадянства не вміли добре орієнтуватися в оттій політиці реакційного правительства, так, як і взагалі не розуміли австрійських революцій 1848 р. Бож невелика горстка була їх, та й то зложена переважно з духовенства, що до тієї важкої ролі не було приготоване, не мало для своєї політичної праці ні відповідної освіти, ні досвіду, ні традиції. Щирі в своїому національному запалі, добродушні й легковірні не могли собі дати ради між реакційним австрійським обухом, що раз у раз бив по їх надіях (а вониж весь час були його вірним союзником і ждали нагороди), та краєвим сусідським ковалом, що спритно вміло ухилятися від тих ударів. Не було поради, ні помочі тодішним галицьким українцям і від своїх братів; не лише тому, що їх ділили кордони, а за ними тоді сильно тиснув поліційний режим Миколи I, але й інші, більше психічної натури моменти ділили їх від себе, а принайменше дуже спиняли їх у шуканні того контакту. Не чути було тоді навтіь зза кордону слова, якеб скріпило їх у тому горячому запалі національної солідарности, що її так одностайно проголосили галицькі українці в 1848 р. Кирило-Методіївці каралися у тому часі на засланні.

Провідники галицького громадянства приголомшені наглістю подій, що так скоро й непослідовно для їх рахунків чергувалися, стали теж скоро холонути в своїому первісному запалі. Не вспіли вони створити ширшої програми всенароднього відродження, де були б зясовані засоби, як розвинути всі моральні й матеріяльні сили народу. Зайняті зразу обороною основного елєменту — національної окремішности — тратили з очей, тай взагалі не замічували інших елєментів, що становлять позитивний зміст існування нації. Патріотизм їх звужувався й льокалізу-

вався. Впливав на це сильно навал більших і менших щоденних справ, важних для негайної оборони національних прав, які виступали в Галичині під ріжними видами: мовними, обрядовими, суспільно-економічними і т. д. Вони з дальшої перспективи місця й часу видавалися може й марними, та признати треба, що в своєму часі вони мали теж важне значіння й вимагали своєї дані від отих невеликих і не загартованих сил. З признанням передовсім треба згадувати змагання (дарма, що невдачні) за відірвання Галичини в окремий коронний український край під Австрією від частини Малопольщі з Краковом (т. зв. тоді зах. Галичини), що були змістом боротьби від 1848—1866 р.[1]).

Не змогли тодішні провідники галицьких українців, що стояли на чолі темної маси, тільки що звільненої з підданства, зрівнятися зі зручним політиком, провідником свідомої й багатшої під кожним оглядом польської сторони, ґрафом Аґенором Голуховським, який на довгі роки захопив керму краєвої адміністрації й право на репрезентацію краєвих відносин перед урядом. (Від 1849—1859 р. був він губернатором Галичини, 1859 р. міністром внутрішних справ Австрії, відтак двократним намісником Галичини: 1866—7 і 1871—5 р.). Він стояв на чолі польських магнатських родів, що не лише станом, а й у деяких випадках і кровно були блищі до австрійської династії. Тому він міг порозумітись з нею скорше, чим хочби найвищі галицько-українські духовники. Вправлений дипльомат вмів чудово маскувати свою льояльність супроти Австрії в часах централістичної реакції (1849-1850), наражаючись навіть своїй, зразу противній до Австрії демократії й зєднувати прихильність династій для плянів польської політики. Союз польських консерватистів з австрійською династією щораз затіснювався. Австрія після невдач у війні з Італією 1859, а відтак після погрому її Прусами під Садовою 1866 р. захиталася сильно в своїх основах, як европейська великодержава. Вибита з історичної переваги в Німеччині й Італії мусіла для рятунку свого великодержавницького престіжу шукати нових шляхів розвитку так у зовнішній, як і внутрішній політиці. У зовнішній політиці, спрямована після Садової на Балкан, мусіла забезпечуватись перед Росією; у внутрішній, маючи велику скількість словянських народів, старалася позбутись теж рос. протекції словян в межах своєї держави. Відповідно до того треба було уладити свої внутрішні відносини. Резиґнуючи у 1867 році з централістичної системи, що досі спиралася на німецькому елємснті, не піддалася теж федералістично-автономічним стремлінням своїх народів, лиш вибрала собі зпоміж них найсильніших

[1]) До тієї цікавої сторінки нашої історії в Галичині гл.: — І. Кревецький: »Справа поділу Галичини в рр. 1846—1850 З. Н. Т. Ш. т. XCIII і т. XCIV; йогож: »З секретів польської політики у Галичині, ЛНВ 1911; Др. Кость Левицький: »Історія політичної думки галицьких українців 1848—1914 ч. І., та нарешті праця Б. Лозінського: Agenor hr. Gołuchowskt w pierwszym okresie rządów swoich 1846—1859.

(німців, угрів і поляків). Вдоволяючи їх домагання і політичні аспірації, віддала їм на поталу слабші народи, що не представляли для неї якоїсь більшої реальної сили й небезпеки й так політикою „Divide et impera“ старалася підтримувати трон і лад у державі. Таку політику австрійського правительства зуміли використати польські політичні провідники в Галичині. Розчаровані теж у тому часі невдачею повстання 1863 р. проти Росії, вони заключили у 1866 р. з австрійським троном угоду: за ціну вільної руки в Галичині обіцювали Габсбурґам престіл Польщі. Її відродження мало приготовитися в польському Піємонті, Галичині. Галицьким польським консерватистам, що мали в руках провід польської політики, легко вдалося переконати австрійський уряд, що найкращим заборолом проти Росії, найбільшого противника Австрії в новій її політиці після 1866 р., буде відбудова Польщі. А галицьких українців, що ними колись (від 1809—1848 р.) австрійське правительство шахувало в протиавстрійських виступах поляків, вже Ґолуховський зумів представити як москвофільський елємент, що скриває теж у собі й велику суспільну небезпеку (мовляв »комуністичні« посягання за ліси й пасовиська!), дотого вбогий і малокультурний, а через те й безвартісний для державної рації Австрії.

Під впливом австрійської реакції 50-их років та нерівної боротьби з ворожою, не лише національно, а й суспільно передовсім польською стороною провід українського гормадянства в свїй ідеольоґії з 1848 року сильно заломався. Прийшла зневіра в добру волю уряду, що на неї провідники галицьких українців стільки рахували; а що гірше — зневірилися вони у власні сили, в сили власного народу. Зневіра породила роздор, назадництво в їх національних переконаннях і стремліннях. Велика частина галицько-української інтеліґенції, залежна матеріяльно від уряду й панів-коляторів, вихована в чужій її шляхоцько-бюрократичній атмосфері, — не змогла вдержатися на позиції народніх стремлінь, не вірила в силу творчого народнього первня, а свою ролю провідників народу розуміла хибно й старалася стати для народу, на польсько-австрійський взір, аристократією в суспільнім і духовім значінні, »привілейованим« станом. Тож для них чисто народні ідеали, які клав в основу національного відродження М. Шашкевич, Кирило-Методіївці та романтизм европейських народів, що тоді відроджувалися, не підходили. А не маючи рідної традиції, вони карикатурно наслідували найблищу їм чужу польську, шукали її в суспільній історії старої Русі, на незнаних їм старих шляхах історичної національної еволюції, сліди якої вже тоді »снігами замело«; інші знов сподівались знайти її — а собі опору — в близькій Росії, ніби рідній й безпосередній сподвижниці суспільно-політичних руських стремлінь.

І не маючи зрозуміння для життєвих потреб народу, галицько-українські інтеліґенти — так білі круки світські, як і духовні — завели сварку за азбуку, за мову, за літературу, а її спритно підсичував Ґолуховський, щоб відвернути їх увагу від

важніших справ і дати їм нагоду компромітувати себе перед урядом.

Серед тої сварні вилонилися три чи й чотири літературно-суспільні партії, що в суперечці за мову, правопис і ін. виявляли й свої національні та суспільно-політичні погляди. Одна, закидуючи свої дотеперішні народні стремління, відкидала однаково 15 і 60-міліоновий руський нарід, старалася ввести в літературу церковно-словянську мову, бути вірною й послушною урядові, сподіючись й на далі лише від нього ласки й помочі, плекати традицію »тирольців сходу«, бути, як хотіла урядова термінольоґія, »рутенами«, (по свойому—галицькими русинами), без ніякого яснішого погляду на майбутність, бо за неї дбав найяснішний монарх, а вони були його вірні піддані.

Та слабі в своїх літературних стремліннях, хоч може й найчисленніші, вони в своїй оттій політичній пасивності, в твореній чудацької мови для еліти зближалися часто до другої громадки, зломаних, прибитих і неспосібних теж до якоїсь самостійної, активної суспільної праці — прихильників Дениса Зубрицького, який формував за московські гроші »Поґодинскую колонію галичиско-рускую«. Отта, що правда, невеличка ще в 50-их рр. колонія московського професора Поґодіна, ідеольоґа панславізму, а в дійсности панрусизму, — вхопилася, як потапаючий бритви, ідеї одного руського народу, сильного царства з розвиненою, готовою культурою. Туди отже стала та громадка звертати всі свої надії, до великої, єдиної Русі, якої ніяк галицькі вороги руського народу не всилі зломити. Правда, не встоялася довго і розпалася ця »колонія« скоро, щоби одначе відродитися знову після фатального 1866 р. Від того часу стала вона важким боляком на нашому національному тілі, й не сходить до сьогодні[2]).

В тому критичному десятилітті збільшилося теж число людей, що вважали себе Gente Ruthenus natione Polonus, А тих, що боронили народні ідеї 1848 р. залишалось щораз менше. Одні покидали їх, другі, зневірені, відсувались від громадянського життя. Національна солідарність розбивалась, лучба проводу з національним пнем — селянством рвалась, бо стремління розбитого проводу були далекі від життєвих справ більшости народу.

Селянство, що проявило стільки активности в 1848—9 рр., опущене проводом, зневірене теж у цісарську ласку, серед невідрадних економічних обставин почало теж щораз більше байдужніти до суспільних справ. Весняні надії селян не сповнювались, ба навіть можна було почути неймовірні голоси розчарування: — »що хоч і як було зле за панщини, хоч і як народ був пригноблений і безправний, хоч і як над ним збиткувалися не стілько пани, скілько всілякі підпанки, то все таки жити було лекше, люди малися ліпше«[2]). Бо само знесення панщини багато

[2]) І. Франко: Панщина та єї скасованє 1848 р., ст. 181.

в суспільно-господарських відносинах села не змінило, воно було цісареві подиктоване страхом та політичним розрахунком з одної сторони — прихилити до престолу маси й спеціяльно в Галичині використати суспільний антаґонізм проти шляхти, що грозила повстанням; з другої сторони — вдоволити демократичні домагання центрально-австрійської буржуазії, що для свойого капіталістичного росту домагалася вільности праці тай взагалі знесення всяких економічних обмежень. Цісарський акт не мав зовсім економічних цілей, він не дбав про те, щоб з підданих селян зробити вільних громадян-господарів. Земельний наділ селян не вистарчав для того, бо навіть тодішня пересічна посілість 8.7 морґів при низькому стані хліборобської культури була замала, щоб зайняти й культурно вдержати селянську родину. Взагалі яких 71% тодішних селянських господарів у Галичині не має підстав для економічної самостійности, а серед них 27.2% нище як двоморґових, карловатих господарств не дає підстав навіть для нужденного прожитку[3]).

До того нагла земельна реформа 1848 р. не касувала всіх підданських елєментів, і деякі з них ще довго ваготіли над суспільно-господарськими відносинами села. На довгі, прим., роки залишила адміністраційне, упривілейоване відділення двора від села, не знесла фатального права пропінації, не згадувала нічого про сервітути, дальше, поминала зовсім такі важні справи, як заведення ґрунтових книг, комасацію, орґанізацію селянського кредиту, не лише фахову, але й загальну освіту селян. Письменних селян у 50-их рр. майже немає. Під всякими тодішними правними актами, що їх мусіли підписувати селяне, находимо лише самі хрестики. Крім священика на селі траплявся часом, лише як білий крук, письменний »урльопник« та дячок; вони то нечисленні й творили посередне суспільне звено, вони теж звичайно були й учителями в дуже рідких парохіяльних школах (всіх їх було яких 1500 на цілу Галичину й то переважно на папері), в яких учили зимою, коли й як хотіли та уміли.

Ступнево, в міру того, як цісарське правительство замирювалося після 1848 зі шляхтою, воно старалося теж і загоювати той удар, яким для неї було знесення панщини. Крім індемнізації (відшкодування) за панщину й довший час необмежуваного користання з права пропінації, що для шляхти довго було дохідним порятунком, правительство залишило за нею ще й великі простори лісів та пасовиськ, які могли в тім критичнім часі скорше дати шляхецькому господарству ренту, ніж орна земля, а селян позбавило права сервітуту на них і підірвало сильно їх господарства.

Вигинуло тоді багато селянської худоби, позбавленої нагло паші, а багато її треба було продати за безцін тоді, як годівельна господарка галицьких селян була підставою їх дохідно-

[3]) Ю. Павликовський: Земельна справа у Східній Галичині. Львів 1922, стор. 8.

сти і лише з неї можна було стягнути якийсь гріш, якого тепер щораз більше селянин потребував на податки, на одяг, дрова і інший хатній і господарський обгін. Дерево на опал і будову, що його досі мав селянин безплатно, чи за роботу, підскочило сильно в ціні; треба було його купувати за великі гроші, бо пани вивозили його з краю й заляли були ним всі европейські ринки. Пасовиськ — еквівалєнту (ніби рівновартість за сервітут) — дістали галицькі селяне стільки, що після загальних обчислень припадало 72 штуки худоби на один морґ[4]) признаних громадам пасовиськ. Коли селянство підняло розпучливу боротьбу за ліси й пасовиська, не було кому його піддержати. Самі селяне в розпуці кидалися на жандармські баґнети, самі ходили пішки до Відня шукати справедливости й цісарської ласки. Деколи лише відважніші священики, мимо переслідувань з боку своїх панів коляторів, та згадувані »урльопники«, вислужені, дещо письменні бувші військові селяне, — вели громаду на процес з паном. Та багато помогти вони не могли. На біля 32.000 сервітутових процесів, що коштували багато гроша, а ще більше трудів і болю, програли селяне 30.000. Боротьба за сервітути при кінці 60-их і 70-их рр. знов була зактивізувала селянство. В довірю й надії на поміч вибрало селянство 46 своїх послів до першого галицького сойму в 1861 р.; — стільки в пізніших роках уже не вибере... Вибранці народу не мали належного зрозуміння ваги економічних справ селянства, не бачили, що це не лише справа суспільна, а й загально-національна. В економічних справах більше, як у інших, вони спускалися на правительство, вірили в його добру волю й ласкаву поміч.

А склалося так, що сільська людність у тому десятилітті потребувала більше, як коли, помочі, бо в роках 1847, 1854 і 1855 навістили край неврожаї. До того 1855 р. долучилася холєра; теж і інші заразливі недуги повторялися майже щороку. Опертися недузі голодним і розпитим було тяжко. Піянство ширилося в страшний спосіб. З піянства селян походили головні доходи власників горалень і права пропінації, бо інакшої господарки, після відібрання їм даремної праці-панщини, двори не могли почати, тому й всякими способами принаджували селян до горівки, яку гонив тоді кожний двір, бо з неї мав часто одинокий, певний прибуток.

Дуже часто говорилося тоді — та й до нині ще пишеться — про те, що селяне після знесення панщини не хотіли йти на роботу до двора, тобто самі відмовлялися від певних заробітків. Та це у великій части невірне, бо пани не скоро бралися господарити найманою, плаченою працею, — тож і заробітків не було. А навіть, як згодом охолонули й почали орґанізувати безпанщизняне господарство, то платили звичайно горівкою, тому то й на такі заробітки не було чого йти, бо вони лише шкоду приносили, хісна ж ніякого.

---

[4]) Павликовський, стор. 10.

Уряд зайнятий тоді іншими, важнішими для себе питаннями, не цікавився зовсім суспільно-економічними справами в далекому, зрештою, від столиці краю. Не цікавився він ними й ніколи пізніше, хіба що мали вони якийсь звязок з користю та інтересами столиці й центральних австрійських країв. Тодіж ще міг він спокійно заслонюватись пануючою в світі економічною ліберальною доктриною і заслонювався нею вперто до 80-их років під впливом віденських буржуазних сфер, що й складали пізніше конституційні уряди. Доктрина ця поза охороною життя й майна громадян від держави не вимагала нічого. Головною пружиною в господарському життю вважала вона еґоїзм, що діє незмінно й послідовно після природних законів, яких не треба спиняти; вониж бо у висліді корисні загалові. Хайжеж держава не вмішується зовсім в господарювання вільних людських одиниць, бо їх господарський еґоїзм спасенний для загалу, сам вирівнює — згідно з законом попиту й подачи — потрібний лад і знаходить суспільну гармонію.

Тимто й правительство не мало потреби втручатися в господарське життя своїх громадян, тим більше, що не треба було головно побираних від громадян податків видавати на якінебудь заходи, що малиб піднести їх господарське життя. Так само й галицька шляхта, що від 1861 р. могла, маючи в соймі більшість, рішати багато про краєві справи, дуже ревно перенялася тою доктриною, бо вона не вимагала від неї теж збільшування податків і видатків на краєві господарські справи. Хоч часом сама терпіла на тому, не противилася ніяким ліберально-господарським розпорядкам уряду, що їх на свою користь диктувала йому ліберальна центрально-австрійська буржуазія, яка в 60-их роках получилася з Галичиною залізницями й стала її економічно окупувати, як свою кольонію, закидуючи її промисловою тандитою, забиваючи дрібний місцевий промисл, а разом з тим забираючи за безцін її хліб, мясо, дерево і інше. Щоби завершити отту »свободу« одиниці, краєвий сойм, на проєкт правительства, без великого спротиву ухвалив 1868 року два закони про необмежену вільність обороту землею (купна, продажі, поділу) і про кредитову вільність. Отті два закони немало відтак перевели нашого народнього майна в чужі руки.

Лихва вже й так досі добре жирувала між селянством, яке, втягуване щораз більше в грошову господарку, маючи щораз більше примусових і накидуваних грошових видатків, не мало де тих грошей роздобути.

Від тої кредитової вільности розпаношилася лихва явно й славно. Почалися масові ліцитації хліборобських господарств. З 271 таких ліцитацій в 1868 р. росло їх число в скорому темпі, так що в 1880 р. осягнуло зенітальне число 3.240 випадків[5]).

[5]) Статистику ліцитацій почали публікувати що-кілька літ від 1873 року „Wiadomości statystyczne"; дає вона найвиразнішу ілюстрацію розвою нужди галицького села. — Порівн. томи I/2, VI/1, VIII/3, XIV/2 і XV/3.

В тих важких часах реакції по обох боках кордону здавалося, що відродження нації на народніх основах, намічених Кирило-Методіївцями, Кружком М. Шашкевича та провідниками українського руху в Галичині в 1848 р., тратить зовсім під ногами ґрунт. Та тліла ще живою іскоркою народовецька ідея, й як тільки повіяло вільніщим духом у Росії під кінець 50-их рр., по програній кримській війні, зі вступленням на престіл царя-»освободителя« Олександра II, а в Австрії теж, коли по програній війні в 1860 р. зачинався конституційний лад, тоді й розгорілася спопеліла ідея веселим полумям і дала початок наростанню нових національних сил.

Передові її сподвижники Кирило-Методіївці вертають із заслання. Шевченко, Костомарів, Куліш, Білозерський зійшлися в Петербурзі й заснували українську громаду, що стала першим і головним тоді осередком пробудженої ідеї. За її приміром почали засновуватись »громади« в Полтаві, Чернигові, Харкові, а відтак у Київі й на Правобережжі.

Під впливом громадського народолюбного руху на Наддніпрянщині, зявляються теж на початку 60-их рр. »громади« серед ґімназійної й академічної української молоді в Галичині. »Громади« були джерелом, з якого виплила нова провідна верства українського народу[6]).

Народовецьку ідею підготовив романтизм та студії вчених етноґрафів, що, шукаючи за духовими скарбами в народній устній творчості, пізнали ближче простий нарід, його високі моральні вартости; але вони пізнали теж його матеріяльні потреби та злидні, що спинюють розвиток оттих високовартних моральних прикмет, яких щораз менше тоді стрічалося в вищих верствах. Тому першим ґаслом народовців було боротись за знесення соціяльної несправедливости — панщини-кріпацтва, а відтак — освіта народніх мас. Для українських народовців нарід був подвійно дорогим. Він не лише зберігав у собі високовартні духові, моральні прикмети, такі вартісні для відродження нації, але в той час він був мало що не одиноким представником нації.

Колиж 1861 р. скасовано на Україні кріпацтво, тоді рушили громади до праці, що мала на меті поширити національну свідомість серед усіх кругів громадянства, а в першій мірі піднести освіту серед широких мас народу. В Петербурзі появилася ціла низка наукових творів, що висвітлюють історію рідного народу, появилися твори старих і молодих українських письменників і по-

---

[6]) З друкованих відомостей про »громади« в Галичині найбільше подали: О. Терлецький в недокінченій праці: »Галицько-руське письменство 1848—1865 рр.«, Львів, 1903 р. і О. Барвінський: »Спомини з мого життя«. Ч. І., Львів, 1912. Позатим багато невикористаних ще матеріялів зберігають посмертні папери передових громадівців, як: Данила Танячкевича, Мелітона Бучинського, О. Терлецького, братів Заклинських і ін., в рукописному відділі бібліотеки Н. Т. Ш. Цікава теж стаття »Молода Русь в 1860—66 рр.« в »Ділі« 1892, поч. в ч. 30.

етів, став видаватися ідеольоґічний місячник »Основа«. По всіх інших осередках громад почали теж виходити українські книжки, особливо підручники для народніх шкіл, про яких орґанізацію дбали громади, почали улаштовуватись театральні вистави, концерти, відчити і т. д. По селах та містах почали громадівці закладати освітні недільні курси для дорослих (»недільні школи«), деякі студенти ставали за народніх учителів, сільських писарів, ходили й продавали книжки по ярмарках і так зближалися до народу, щоб помогти йому прийти до національної й соціяльної свідомости та вибитись із темноти й господарських злиднів. Старі Кирило-Методіївці заснували в Петербурзі видавництво народніх, популярних книжок і шкільних українських підручників, а Костомарів почав орґанізувати публичну збірку грошей на цю ціль. В Київі й на Правобережжі пішов ще дальше цей народовецький рух; захопив він особливо студенську молодь з кругів української та спольщеної шляхти. Молоді студенти, що досі були в польських орґанізаціях, які тоді почали приготовлятись до повстання проти Росії, вийшли з них під проводом молодого студента Володимира Антоновича, зірвали з польсько-шляхетською традицією, щоб посвятитись всеціло народові, серед якого вони зросли. Вони, прозвані згірдливо »хлопоманами«, пішли громадами в народ, деякі з них, щоб ще тісніше зближитись до народу й працювати для нього, поселювались на селі, переодягались по народньому, »мужичились« і старалися якнайактивніше й безпосередньо служити ідеї народнього відродження.

Зразу ні уряд, ні російське громадянство, серед якого теж живий був народовецький рух, не противилось народовецько-хлопоманському українському рухові. Але чим більше він зростав, тим більше почав він непокоїти уряд і верхи московського громадянства. Хлопоманський рух занепокоїв теж дуже правобережну польську шляхту, бо забірав від неї нераз її власних синів — тоді саме, як вона приготовлялася до повстання. Рух цей влучав теж передовсім у її клясові інтереси, бож молоді громади хлопоманів намірялися загладжувати гріхи своїх дідів і батьків, що їх чимало вони мали на совісті перед українським народом. І від неї то першої пішли доноси на хлопоманів до російської адміністрації з осторогами проти суспільної небезпеки. Тими доносами мали вони теж на ціли відвернути увагу правительства від своїх приготувань до повстання, скеровуючи нагінку в інший бік. За ними обізвались проти українського руху й московські словянофіли, що-то хотіли »злити всі словянські ріки в російському морі«. Навіть жиди в свойому орґані »Сіон« виступили проти українського »сепаратизму«. Колиж ще й вибухло польське повстання 1863 р., затрівожилось дійсно правительство, підюджуване московською пресою, побоюючись, щоб і українці не пішли слідами поляків та не спробували зривати державної єдности й не відділили України від Росії. Розпочалася нагінка на громади. Почалась нова серія заслань. Прогнано Костомарова за збирання грошей на друк українських книжок для народу, переведено численні

арешти по всіх осередках громад; деякі з них зовсім розгромлено, а деякі мусіли відтак довгі роки зі своїми ідеями й працею для рідного народу ховатись перед сторожким оком царської поліції. Нарешті 1863 р. міністр внутрішніх справ Валуєв заборонив видавати українські книжки для школи й народньої освіти, мотивуючи свою заборону тим, що »не було, нема й бути не може ніякої української мови«. В розвитку українського руху на Наддніпрянщині наступив »антракт« — застій на довший час[7]). Та тоді кращі умовини найшов він на Наддністрянщині (в Галичині), де молодь, захоплена тими народолюбними ідеями, перебрала їх до себе, в свої »громади«, зєдналась духом з розгромленими братами над Дніпром і стала над Дністром приготовляти ґрунт для всенаціонального воскресення.

В Галичині під кінець 50-их рр. національне й просвітнє життя упадало щораз нижче, так що в роках 1857—1860, крім урядового часопису »Вѣстникъ«, писаного язичієм, не було ніякого літературного, ні політичного часопису. Звязку з Наддніпрянщиною не було ніякого, так, що навіть така подія, як смерть Т. Шевченка в 1861 р. ще перейшла без якогось глибшого відгомону серед тодішньої української молоді та й старшого громадянства в Галичині. Бо тоді в Галичині було ще дуже мало таких, які запримічували отой новий здвиг національної ідеї по тому боці кордону. У Львові — згадує Маркіянів син, Володимир Шашкевич[8]) — з молодших людей було тільки двох, що думали про приняття української мови й правопису за основу дальшого розвитку нашого письменства, цебто — він сам та молодий богослов, Данило Танячкевич. Вони-то оба, перші, відгребавши десь дорогу спадщину — кілька пісень Котляревського та Шевченка, — стали їх переписувати й зачитуватись у них зі щирим молодечим ентузіязмом. До них прилучилося ще трьох молодих: Заревич, Згарський і Климкевич. Коли отся громадка з пятьох молодий людей стала сходитись у тісній кімнаті, завитав до них дорогий гість з України, молодий студент-медик з Одеси, Бернатович. Їхав він з Київа на Захід лікуватись до Парижа й Праги та мав доручення від своєї громади накупити книжок. Гість розпалив ще більше ентузіязм молодих галицьких народовців, доповнив їх відомости про помершого щойно Шевченка, розказав про орґанізацію й працю наддніпрянських громад, словом, влив у них того вогню, що горів тоді по тамтому боці. Тоді теж їздив зі Львова в Київ у торговельних справах купець Мих. Димет. Він теж перший привіз до Галичини петербурзьке видання »Кобзаря«, твори й фотографії українських письменників та громадських діячів. Від того часу він довгі роки був звязковим галицької »Молодої Руси« з Наддніпрянщиною й визначним її меценатом[9]).

---

[7]) Гл.: Д. Дорошенко: Нарис історії України. Т. II., Варшава, 1933, стор. 302—311.

[8]) Терлецький: Галицько-руське письменство, стор. 97—8.

[9]) Про нього гл. ближче мою статтю в час. »Торговля і Промисл«, Львів, ч. 2 і слід. за 1934 р.

Думками молодих стали цікавитись теж деякі старші й сходились до них послухати нових вістей, як: проф. Шараневич, д-р Осадца, Юліян Лавровський і ін. За підмогою останнього стали вони видавати в 1862 р. »Вечерниці«, що мали на меті ширити живим народнім словом отті нові вісти, нові ідеї, навязуючи до недавньої традиції та до того руху, що розбудився над Дніпром. Зявилися в »Вечерницях« і оригінальні твори та кореспонденції наддніпрянців. Та замало ще мали »Вечерниці« прихильників у Галичині, бо вже в першій половині 1863 р. перестали виходити. Але на їх місце зараз-же того самого року почала виходити нова їх народовецька наслідниця »Мета«, бо завзяття молодих народовців кріпло й число їх у тому році стало теж збільшуватися. Причинилося до того чимало й польське повстання. Українська молодь бачила патріотичні прояви серед своїх шкільних товаришів поляків, як вони, поперебирані в свої національні одяги, одні йшли, другі тільки готовилися йти проливати кров за батьківщину; а після невдачі повстання, щоб дальше піддержувати патріотичний настрій, молились за полеглих, демонстрували, закопували хрести з терновими вінками... Чи-ж могла палка українська молодь захоплюватись тоді солідарно зі старшими їх азбучними й обрядовими дискусіями, їх »високою« політикою? До того, як почула, що її братів теж погромило царське правительство, що переслідуються ідеали Шевченка, якими вона так щиро перенялась, — почала ставати теж на оборону, співчувати трівожним вісткам з того боку й приймати в свої горячі молодечі серця той запал, що його там придавлювано.

В 1863 р. заснувалася у Львові перша галицька »громада« народовецької молоді, а радше дві посестри: одна зі світських, менша, бо світських студентів було тоді дуже мало, друга — більша з богословів. Душею їх став молодий, палкий богослов, Грицько Будеволя (Данило Танячкевич). Він написав славне »Письмо до Громади«, в якому розгорнув національно-політичну й суспільну програму молодих народовців, зясував їх відношення до польського й російського народів та до свойого старшого покоління, намітив нові шляхи національного розвитку на основах Шевченкових ідеалів, взивав до мобілізації народніх сил, до помочі розгромленим братам, пропонуючи звернутися до австрійського уряду, щоби він у дипльоматичній дорозі звернув увагу російського правительства на його поступування з українським народом і завізвав його до пошанування прав України. В адресі до уряду пропонував теж просити його, щоб надав вигнаному з Росії Костомарову катедру української історії на львівському університеті. Молодь візвав збирати підписи на адреси до уряду, саму її взивав до упорядкування своїх сил, до витривалости в тяжких хвилях народнього життя, закінчуючи словами Шевченка: »Свою Україну любіть! Любіть її во время люте; в останню тяжкую мінуту за неї Господа моліть!«

»Письмо до Громади« Будеволі викликало незвичайне враження й велике одушевлення серед молоді. На той зазив стали

орґанізуватися »громади« серед старших ґімназистів на провінції: в Самборі, Перемишлі (дві, богословська й ґімназійна), в Тернополі, Дрогобичі, Бережанах, Станиславові й Чернівцях. Числили ті »громади« зразу по кілька учнів. Так як до львівської центральної громади вступило теж кількох старших, так і в деяких ґімназійних громадах бували теж часом і професори (в Бережанах). Зі своєю діяльністю, що далека була від політики, (а навіть у деяких ґімназійних статутах громад виразно політична діяльність виключалася), мусіли ті молоді брацтва скриватись перед адміністраційними й шкільними (тоді німецько-польськими) властями.

Тому сходилися молоді громадяне здебільша тайно для спільного читання рідної історії й літератури, святкували спільно промовами й відчитами національні свята, читали й відписували листи до інших громад, особливо славні й довжезні, навіяні месіянізмом, листи Грицька Будеволі. »Громада« для старших ґімназійних учнів була рідною школою, вона освідомлювала й кріпила їх національно, даючи їм те, чого не могли довідатися в тодішній німецький, а відтак польській школі. Передовсім Шевченко був для них не лише ґеніяльним рідним поетом, — як згадує О. Терлецький, — але й істориком; а захоплював молодь ще тимбільше, що трудно було його творів дістати. Дещо передруковували »Вечерниці«, відтак »Мета«. Петербурзьке видання »Кобзаря« з 1860 р. було незвичайною рідкістю в Галичині. Тому найчастіше твори Шевченка ходили по руках переписувані. О. Терлецький згадує, як десь в 1863 чи 1864 р. прислав хтось зі Львова одному товаришові до Станиславова примірник »Гайдамаків«. За пару днів — каже — рознесли його на шматки. Всім годі було дати нараз прочитати й за власником у школі тягався рій хлопців, яким він на голос мусів прочитувати цілу поему, поки не охрип. Потому вирував йому другий книжечку з рук і на коридорі в ґімназії, або на вулиці, або дебудь і зачинав читати далі... »Всіх голосна муза великого поета як кліщами тягла до себе й усі ми тоді поробилися горячими хлопоманами. Аж дивно згадати, як одна ґазета і кілька книжечок у короткім часі перевернули весь наш світогляд до гори ногами й зробили формальну революцію в наших головах«. Додати ще треба, що в тому теж було чимало національної гордости — могти перед польськими товаришами похвалитись рівнорядною величиною Шевченка біля Міцкевича, а геройству польських повстань протиставити геройство Козаччини, демократичного Запоріжжа. Зразу, коли не можна було інших книжок дістати, молодь кормилася лише поезією й оповіданнями також Квітки, М. Вовчка, Федьковича, Конїського, але згодом скаля зацікавлень громадян збогачується. Крім своїх наукових творів — Костомарова, Куліша, Шараневича, Зубрицького, Бантиш-Каменського й ін., зачитується передовсім в Енґля „Geschichte der Ukraine und der ukrainischen Kosaken, wie auch der Königreiche Halitsch und Wladimir“, а дальше в богатій тоді національно-романтичній і науковій літературі інших словянських і несловянських народів.

»...У нас громадяне й негромадяне за книжками аж рвуться, аж гинуть...« — писав молодший громадівець до старшого товариша[10]), останні гроші видавали, продавали, заставляли вбрання, щоб чи піддержати близьке їм видавництво у Львові, чи дістати за громадські складки книжку з України, кольпортували українські видання, збирали етноґрафічний матеріял по селах, »ходили в народ« — зимою по вечерницях, літом з косарями й женцями в часі ферій.

Число громадян-народовців помало збільшалося й поважніла праця по громадах. У школі стали помало зявлятися й мужицькі сини. Громадяне, виходячи з ґімназії, їхали на дальші студії до Відня чи до Львова, але звязків з давніми громадами не рвали. У Відні 1867 р. повстає академічне товариство »Січ«, що стається якби заграничною експозитурою львівської громади. Громади навязують щораз ширші звязки з культурним світом. Була й думка заложити »громаду« в війську, щоб »усюди мати своїх людей«[11]).

В 1869 р . галицько-українська громада в Галичині й у Відні числила понад 100 членів нової »Молодої Руси«, що повертала національне життя на нові шляхи[12]).

На такому то тлі історичних випадків розвивався молодий Навроцький. Він наймаркантнішою постаттю виступив у »громаді« й відіграв у ній не лише найвизначнішу, передову, але головно виїмкову ролю.

III.

НА НАРОДНІЙ РОБОТІ.

1. Перші кроки Навроцького на народній роботі, університетські студії, праця в »Правді«, »Просвіті«, провід у »Громаді«. — 2. На засланні; взаємини з Драгомановим. — 3. Перегляд наукової й публіцистичної праці Навроцького.

Володимир Навроцький належить до тих, що найбільше своєю громадською й науковою діяльністю причинилися до тієї еволюції, яку перейшли галицькі народовці від 60 до 80-их рр. Його думка вивела їх з сентиментального козакофільства й народолюбства на ширшу дорогу народньої праці, перемінила їх з молодечих літературних гуртків у творчу громаду — партію, свідому не лише нових політичних, а сусп.-економічних завдань у найширших межах соборницьких ідеалів. Він пробудженим історією й поезією вказав на сучасну дійсність і старався намітити правильний шлях у майбутнє.

Цю свою ролю почав він ще на шкільній лавці, серед това-

---

[10]) О. Терлецький до М. Бучинського 14. І. 1867 р. — у Студинського,

[11]) Гл.: лист Бучинського до Навроцького з 5. Х. 1866 р. — Тамже.

[12]) З листа Навроцького до Бучинського з 14. XII. 1869. — Число те, очевидно, дуже приблизне, обіймає лише видніших членів центральної громади й віденської »Січі« без прихильників і молоді ґімназійних громад.

ришів молодої станиславівської громади. Для прикладу наведу, за його товаришем О. Терлецьким, два характеристичні моменти з його ролі в тих часах.[1]) Осіннього вечера 1865 р. зібралося 25 старших станиславівських гімназистів над Тисьменницькою Бистрицею за містом, щоб започаткувати працю для народу. Рішили заснувати »Громаду«. Всім блищали очі, всі захоплювалися важним обовязком та мало хто з них знав, як діло починати. Наймолодший з громади Іван Заневич (О. Терлецький) почав зібрання ентузіястичною промовою, що ще більше розпалила їх щирі патріотичні почування, а сам він при кінці аж заплакав зі зворушення. Та треба було доконче сказати, що, й як починати громаді, як підготовлятись до тієї незнаної й хто зна, як далеко віддаленої в будуччині боротьби за кращу долю народу, треба було виложити програму праці на найближчі дні. »Тоді виступив зпоміж громади високий, сухий та тонкий студент в окулярах, цілим своїм складом неподібний до свого горячого і нервового попередника. Він був спокійний, холодний, майже байдужий, говорив сухо і коротко, часом надумуючись, якби боявся, щоб не сказати зайвого слова, якеб хтось міг уважати зайвою фразою. Його веселі очі і високе рівне чоло свідчило про бистрий розум. Виступив він сміло, але не вириваючися, якби знав, що в цілім товаристві нема йому рівного, і що хтоб і говорив, усе таки йому припаде сказати рішуче слово. З початку довгі його руки якби заваджали йому; він не знав, що з ними зробити, і перекладав їх на всі сторони, але й руки швидко успокоїлися на грудях і він, як із каменя витесаний, стояв на однім місці, доки не скінчив своєї, одностайним голосом виголошеної бесіди. Студент сей називався Володимир Навроцький«.

Він говорив: »Усі ми... від нинішної днини лучимося в товариство, в громаду, щоби спільними силами лагодитися до служби народові, а по части і тепер йому служити, наскільки будемо вміли. Сказав уже Заневич, що на Україні література українська заборонена. Сим заказом уряд, ворожий нашому народові, хоче спинити розвиток української мисли й інтеліґенції, яка, не знаючи матірного язика і не розвиваючи своєї літератури, останеться між українським мужицтвом таким чужим елєментом, як польське панство і московська бюрократія. На нас галичанах лежить тепер подвійний обовязок. Раз — робити свою роботу для галицького народа, а другий раз — помагати нашим українським землякам у їх боротьбі з московським деспотизмом. Чи ми обі сі роботи встигнемо як слід зробити, покаже час. Як на нинішню хвилю, річи стоять так. В Галичині виходять тепер два наші видання: Мета і Руська Читальня. В них печатаються праці галицьких і українських писателів і вони перед світом репрезентують тепер стремління нашого народу до літературної самостійности. Їх мусимо підтримувати, т. зн. всі ми громадяни мусимо їх пренумерувати і кожний із нас мусить старатися і в позагромадських кружках

[1]) Галицько-руське письменство стор 134—144.

ришів молодої станиславівської громади. Для прикладу наведу, за його товаришем О. Терлецьким, два характеристичні моменти з його ролі в тих часах.[1]) Осіннього вечера 1865 р. зібралося 25 старших станиславівських ґімназистів над Тисьменницькою Бистрицею за містом, щоб започаткувати працю для народу. Рішили заснувати »Громаду«. Всім блищали очі, всі захоплювалися важним обовязком та мало хто з них знав, як діло починати. Наймолодший з громади Іван Заневич (О. Терлецький) почав зібрання ентузіястичною промовою, що ще більше розпалила їх щирі патріотичні почування, а сам він при кінці аж заплакав зі зворушення. Та треба було доконче сказати, що, й як починати громаді, як підготовлятись до тієї незнаної й хто зна, як далеко віддаленої в будуччині боротьби за кращу долю народу, треба було виложити програму праці на найблищі дні. »Тоді виступив зпоміж громади високий, сухий та тонкий студент в окулярах, цілим своїм складом неподібний до свого горячого і нервового попередника. Він був спокійний, холодний, майже байдужий, говорив сухо і коротко, часом надумуючись, якби боявся, щоб не сказати зайвого слова, якеб хтось міг уважати зайвою фразою. Його веселі очі і високе рівне чоло свідчило про бистрий розум. Виступив він сміло, але не вириваючися, якби знав, що в цілім товаристві нема йому рівного, і що хтоб і говорив, усе таки йому припаде сказати рішуче слово. З початку довгі його руки якби заваджали йому; він не знав, що з ними зробити, і перекладав їх на всі сторони, але й руки швидко успокоїлися на грудях і він, як із каменя витесаний, стояв на однім місці, доки не скінчив своєї, одностайним голосом виголошеної бесіди. Студент сей називався Володимир Навроцький«.

Він говорив: »Усі ми... від нинішної днини лучимося в товариство, в громаду, щоби спільними силами лагодитися до служби народові, а по части і тепер йому служити, наскільки будемо вміли. Сказав уже Заневич, що на Україні література українська заборонена. Сим заказом уряд, ворожий нашому народові, хоче спинити розвиток української мисли й інтеліґенції, яка, не знаючи матірного язика і не розвиваючи своєї літератури, останеться між українським мужицтвом таким чужим елєментом, як польське панство і московська бюрократія. На нас галичанах лежить тепер подвійний обовязок. Раз — робити свою роботу для галицького народа, а другий раз — помагати нашим українським землякам у їх боротьбі з московським деспотизмом. Чи ми обі сі роботи встигнемо як слід зробити, покаже час. Як на нинішню хвилю, річи стоять так. В Галичині виходять тепер два наші видання: Мета і Руська Читальня. В них печатаються праці галицьких і українських писателів і вони перед світом репрезентують тепер стремління нашого народу до літературної самостійности. Їх мусимо підтримувати, т. зн. всі ми громадяни мусимо їх пренумерувати і кожний із нас мусить старатися і в позагромадських кружках

[1]) Галицько-руське письменство стор 134—144.

шукати для них пренумераторів. Далі ми потребуємо знати нашу історію, нашу літературу. На се треба книжок. Мусимо отже заложити громадську бібліотеку. На бібліотеку і ще й на інші громадські видатки треба грошей; треба наймити громадську хату... На всі сі видатки мусимо заложити громадську касу, що має повстати з місячних вкладок кождого громадянина. А мусимо також пізнати й нарід, якому хочемо служити, мусимо пізнати його гадки, мусимо знати, куди він іде і чого він хоче. Се ми можемо зробити лиш пізнанням зібраної уже устної словесности і дальшим збиранням народніх пісень і казок, виучуванням народніх звичаїв і обичаїв. Згода, панове громадо?«

Всі згодилися й не могли надивуватися, як »про такі великі справи можна було говорити так ясно, коротко і так холодно«.

Вибрали Навроцького заступником війта в громаді й критиком рукописної часописі »Зірка«.

Так було тоді, так було й нераз пізніше, коли Навроцький працював вже зі старшими громадянами. Нераз мусів він їх стягати з висот запальчивої уяви на дорогу реальної праці найближщих днів і вони йому вірили, бо »був він чоловік дуже здібний і більше читав і знав, як інші, то й ліпше вмів розглянутися в справах щоденного життя... мислив ясніше і ліпше бачив, що в даній хвилі можна і треба зробити«, не любив виходити богато дальше поза межі дійсно можливого, рахувався з обставинами й своїми силами, де треба, то й умів запалитися разом з усіми, бо був він теж і »ентузіястом в своїм роді«. Тільки не вірив, як багато його товаришів, що »незабавки прийде якась незвичайно важна хвиля, в якій цілий нарід підіймеся проти ворога й виборе собі повну самостійність, що від їх молодечих заходів, прикрашених чарівними словами й мріями, скоро настане народній гаразд, висхнуть сльози, минеться голод і журба, що всі стануть рівними братами і настане свобода на дорогій Україні«. Тверезий спосіб мислення й глибокий патріотизм допомагав йому скоро спостерегти, де ентузіязм і громадські почини переходили в карикатуру й робилися смішними. Тоді — згадує його товариш — він дуже сердився, а критика його була немилосерна і остра, як ніж, зате мабуть і прозвали його товариші »Бузьком«, що гостро оцінював, чи може »пожирав« їх молодечі вияви, критикував їх нереальні змагання.

Тоді між молодю поширився був м. ін. звичай вдягатися по народньому, по козацьки, та одяги ті були далекі від дійсно народніх, були вони радше штучним плодом фантазії патріотичної молоді.

Раз ішов Навроцький з Терлецьким до школи, а перед ними кільканайцять кроків ішов їх товариш вбраний »по козацьки«. »Мене той стрій аж за очі ловив« — згадує Терлецький — »і я дуже завидував, що не годен був купити собі такого вбрання«. — »Знаєте, Бузьку, якби я хотів убратися по народньому!« — вирвалося Терлецькому. — »По народньому!« — скрикнув Навроцький: — »Де ви виділи нарід, щоби так убирався? От той парубок онде, той ходить по народньому, а се що? Се попросту сміх

тай годі. Коли по народньому убиратися, то так, як наші мужики. Купіть собі сердак, ремінь, сорочку мужицьку, тай ходіть; буде й дешевше й розумніше«... »Або ми паничі і носімся по панськи, се не такий великий гріх, або коли хочемо бути зовсім консеквентними народовцями і носитися по народньому, то носімся зовсім по мужицьки«...

Вже молодим юнаком визначався він між товаришами незвичайним критично-обсерваційним змислом, що став головною силою його таланту та вчинив його відтак таким знаменитим аналітиком суспільно-економічного життя. До того долучувалася друга його цікава прикмета — нахил до сатири, в якій одначе він зберігав завсігди її творчі межі, велику добродушність серця, чесність й отвертість характеру. Його критична вдача оцінювала передовсім позитивну працю, сатирою — бичувала пусту й безнадійну фразеольоґію, помагала йому пізнавати хиби людей і відносин, направляла добрих, а може й відвертала інколи від нього занадто претенсійних.

По скінченні ґімназії батько Навроцького по тодішній традиції хотів, щоб син посвятився духовному званню, бо й воно в тодішних часах давало ще найскорше без великих матеріяльних вкладів на студії найпевнішу еґзистенцію. Та не було в молодого Володимира покликання до духовного стану; до того серед розбурханої новими ідеями молоді настає тоді »мода« на світські призвання. Він одначе повинувався бажанню батька й написав подання до духовної семинарії; лише скаржився своїому сердешньому й досмертному побратимові Мелітонові Бучинському[2]), завидуючи йому, що може вибирати світські студії тоді, коли йому судилося »сидіть у заперті та нишком згадувать про волю«... (В листі з 12. IX. 1866 р.). На щастя, Володимира до семинарії не

[2]) Мелітон Бучинський, шкільний товариш Навроцького від молодих літ і вірний побратим його до смерти був з усіх товаришів найближчий йому по серці й поглядами. Довголітнє їх обох листування це незвичайне просто між людьми явище товариської любови й привязання. Бучинський людина багата й незвичайно рухлива від молодих літ сам збирав і видавав гроші на збирання етнографічного матеріялу в Галичині. Збірками його дуже цікавилися наддніпрянські учені, головно Антонович і Драгоманов, від нього теж дістали вони матеріял до своїх Історичних пісень українського народу. Студіюючи право в Відні, був одним з найдіяльніших членів і головою »Січі«, вів широку переписку з наддніпрянськими громадянами, знайомив їх з галицькими справами й цікавішими людьми, словом це один з найдавніших ентузіястів ідеї національної соборности, він з перших найревніше промощував їй дорогу в Галичині між молодшими народовцями. Пізніше був адвокатом у Станиславові й визначним, хоч скромним, як і Навроцький, громадським діячем. Помер 1903 року. Багата й цікава його переписка (видана в цит. вище праці акад. Студинського) з наддніпрянцями й галицькими народовцями й матеріяли до громадського українського руху в Галичині до кінця XIX. ст. зберігається в рукописному відділі бібліотек Н. Т. Ш. — Порівн. теж Збірник істор. філ. Секції Н. Т. Ш. т. 13 ст. I—XIII і 1—353.

приняли, бо був немузикальний. У відмові, між іншим, семинарійні власти подали теж, що Володимир, після їх осуду, »не вміє по руськи писати«. І так Володимир записався на право у Львові. Тут пірнув не лише в науку, але передовсім у громадську роботу. Студіюючи право, не занедбував і ширшої загальної освіти, особливо етноґрафічних студій, з яких пішло його зацікавлення суспільними й економічними питаннями, що в них він перший з Галичан, які ще довго не виходили з гуманістично-літературних зацікавлень, став скоро найширше й найґрунтовніше орієнтуватися.

Помогло йому в тому знання чужих світових мов, бо, крім обовязкової тоді німецької, вивчив французьку, італійську, а в пізніших роках учився теж жидівської мови. Не легко приходилося йому студіювати, нераз давався в знаки голод і холод, бо хоч батько самий, не маючи багато, присилав синові на удержання стільки, що могло й вистарчити на достаточний студентський прожиток, та громадські справи, що їх брали на свої плечі молоді народовці, трималися й велися лише їх власними силами, їх діравими кишенями. Для них то часто Навроцький голодував. До того пристрасна любов до книжки була теж передовсім причиною, що видавав на неї останній присланий батьком гріш, а відтак теж зароблений. Оці його благородні прикмети й були в великій мірі причиною, що ще за студентських часів і на початку урядової служби у Львові попав був навіть у лихварські довги, з яких відтак до смерти не міг вибитися. Використовували теж його добре серце й деякі несовісні товариші, що позичали в нього й не віддавали, або й так тягли навіть його одежину з хати й продавали, а він відтак про це лише жартами згадував[3]). Бо він був — як згадує Франко[4]) — такою натурою, що »не могла довго обертатися в крузі особистих інтересів, але завсігди вибігала на поле загальних партійних і народніх потреб та змагань«. І дійсно, як нижче побачимо, нераз забував він свої особисті справи, хоч у якому жалюгідному стані вони відтак нераз бували, для громадських справ — найкращі свої праці писав пізніше в таких поганих домашніх обставинах, що незвичайно дивно, як могла смертна людина так забувати за своє для добра громади.

Ось найдений Франком фраґмент із дневника Навроцького, що так характеризує студентське життя й вдачу його. Під 17. XI. 1869 р. записував: »...в печи у мене горить, буду варив перший раз кулешу, властиве лемішку житну...« Пів фунта житньої муки коштувало 4 крейцарі, а того самого дня купив теж у антикваря, щоб заспокоїти й голод книжки — й то книжки досить сухого змісту, але важної, мабуть, для його економічних зацікавлень, — »Карту залізниць по московськи«, за яку заплатив 20 крейцарів. Рівночасно писав лист до Бучинського, щоб той

[3]) З листа-спомину його найлюбішої сестри Лесі з 19. III. 1884 р. у посмертних паперах Навроцького.

[4]) »Життє і Слово« I. (1894).

»нагнав Подолінського« (Кулішевого секретаря, щоб той скорше добув у Куліша гроші), бо »Правді« »мало що ся належить... а їм і байдуже«...

В невигоді й за чорною громадською роботою протягнув був дещо навіть свої правничі студії. Закінчив їх на початку 1871 р. та вибрав скромну службу скарбового урядовця, щоб лише скорше могти заробляти (25 ринських місячно), бо батькові помагати йому дальше було не під силу, якби був хотів вибирати судейство чи адвокатуру.

Коли Навроцький приїхав на студії до Львова під кінець 1866 року, львівська народовецька громада переживала саме дуже скрутний час, а навіть переставала існувати. Орґан народовців »Мета«, що репрезентував їх народні, соборницькі змагання, падав, підкошений нагінкою староруської партії, т. зв. святоюрців, та ізза браку відповідної скількости передплатників. Не могли вдержати »Мети« дрібні складки молодих громадян, в більшості тоді ґімназистів, ні жертвенна праця її редактора Кс. Климкевича, що, не маючи з чого жити, приневолений був позаставляти свою одіж, яку викупила громада за надіслану ґімназійною громадою в Тернополі складку, щоб міг виїхати на село, коли все провалювалося. Уступали тоді пригноблені народовці, бо й не ставало їм піддержки зі сторони великої частини галицького громадянства, що бачило тоді в святоюрцях горячих оборонців своєї національної справи проти польсько-шляхотської більшости в соймі, яка устами свого »краснорічивого« ґр. Лєшка Борковського заявляла: »Нємa Русі, єст тилько Польска і Москва«. Боронили завзято, правда — на свій лад, святоюрці національної окремішности й ця боротьба додавала їм великої поваги. Тому й деякі народовці не хотіли їм шкодити в тій боротьбі своєю внутрішньою опозицією, тим більше, що ходили злобні слухи, що »Мета« видається за польські гроші. Та тоді саме зїзджаються до Львова на студії молодші народовці, виховані в ґімназійних громадах зі Станиславова (Навроцький, Бучинський), з Тернополя (брати Барвінські — Олександер і Осип, Андрій Січинський-Безноженко, Володимир Ганкевич), з Бережан (Е. Желехівський-Соколик і Олександер Огоновський), з Перемишля (Іван Верхратський, Кость Лучаківський) і інші з Дрогобича й Самбора.

Зійшлися вони зі старшими громадівцями: д-ром К. Сушкевичом, Михайлом Коссаком, В. Шашкевичом, Ом. Партицьким і ін., та відновили львівську громаду, якої головою став палкий А. Січинський, а відтак Олександер Барвінський. З дрібних вкладок до »Громади« рішили на місце »Мети« заложити новий орґан своїх стремлінь »Правду«. »Правда« мала стати виявом скріпленого відруху молодих галицьких народовців на всі супротивності, що наступали на них критичного 1867 року. Тоді саме австрійський державний канцлєр Байст погребав федераційні змагання австрійських народів і »притиснув словян до стіни«. »Русинів пожертвувано полякам«, а на голови українського громадянства, від того року почавши, посипалась низка виїмкових законів, що мали в першій мірі спольщити адміністрацію й шкільництво в Галичині й пі-

дірвати підстави економічного розвою краю. Нужда широких народніх мас прискорила свій хід до краю.

»Правда« мала теж протиставити обєднуючим стрімлінням галицьких москвофілів соборницькі українські змагання, мала стати спільним орґаном галичан і наддніпрянців, навязати зносини з іншими молодими славянськими рухами й з культурними представниками західньої Европи.

Звязковим галицьких громадян з наддніпрянськими став П. Куліш, який, спровокований галицькими москвофілами, мусів покинути урядову посаду в Варшаві й переселився до Відня. Звідси за посередництвом січовиків вдержував він звязки з львівською громадою й »Правдою«, яку через нього наддніпрянці піддержували матеріяльно.

Врешті галицька громада виступає з вузького круга самоосвіти на ширше поле реальнішої праці для народу й засновує Т-во »Просвіту«, яке поставило собі за ціль: »Спомагати народню просвіту в напрямах моральнім, матеріяльнім і політичнім через видавання практичних книжок, брошур і т. д. в тій мові, якою нарід говорить«, бо — як говорив молодий громадянин-студент Адрій Січинський на першім загальнім зборі Т-ва »Просвіти« (на який зійшлося 64 членів) — »кожний нарід, що хоче добитися самостійности, мусить передовсім дбати про те, щоби нижчі верстви суспільства, народні маси піднести до тої степени просвіти, щоби ця народня маса почула себе членом народнього орґанізму, відчула своє горожанське й національне достоїнство і узнала потребу існування нації, як окремішної народньої індивідуальности; бо ніхто інший, а маса народу є підставою усього«[5]).

Навроцького бачимо між першими громадянами, на переді народньої роботи в »Правді« й »Просвіті«. Від самого початру приняв на себе писати в »Правді« »земле- і народописні картини«[6]), весь час був одним з найдіяльніших і найцікавіших її співробітників[7]), часто на ньому спочивав увесь тягар найчорнішої редакційної роботи, приготовляв чужі рукописи до друку, переводив коректу, переписувався зі співробітниками, підшукував їх і т. д. В »Просвіті« теж від самого початку був одним із найдіяльніших членів, співпрацював у перших її видавництвах, від 1870—2 року був діяльним членом виділу (секретарем).

Та найдіяльніший і найпопулярніший був »Бузько« серед тодішньої молоді, як про це згадують оба молодші його товариші Володимир Барвінський[8]) і Остап Терлецький[9]). Він був одним з ініціяторів-засновників академічного товариства »Дружний

---

[5]) Др. Іван Брик: Історія Товариства »Просвіта« у Львові ст. 16 і 18, відб. з »Життя й Знання« за рік 1932, ч. 6 і 7.

[6]) О. Барвінський, Спомини ч. I. ст. 89.

[7]) Докладніше про його початкову літературну й наукову працю в »Правді« в наступному уступі.

[8]) Порівн. Спомини в »Ділі« 1882. від ч. 40.

[9]) Гл. лист Яр. Окуневського до М. Драгоманова, Студинський: Галичина й Україна в листуванні 1860—80 р. р., ч. 295.

Лихвар« 1871 р. Щоб згуртувати в ньому молодих товаришів для народньої справи і відтягнути їх від одинокого до того часу »Академіческого Кружка«, де панував москвофільський, чи пак рутенський рух.

Від 1869 року проводив львівською громадою, був її душею й передовим робітником, своєю характерною, лагідною та розважною вдачею гуртував і годив у ній старших і молодших. Громада не була статутовою орґанізацією, гуртувала всіх, що звали себе »Молодою Русею« в опозиції до Старої Русі — якої провідники, »святоюрці«, вели офіціяльну політику. З народовців лише о. Ст. Качала і Ю. Лаврівський попали в офіціяльних політиків. Молода Русь, згуртована біля »Правди« й »Просвіти«, до політики зразу не мішалася.

»Правда« до 1870 р. була літературно-науковим орґаном. Та під кінець 1869 р. Куліш розійшовся з галичанами. Невдоволений з редакції »Правди« і віденських січовиків, відмовив »Правді« субвенції й виїхав з Відня. Він химерний тай деякі його земляки нарікали на »Правду«, що немає в ній видатнішого таланту; вироблені більше літературно, нарікали на галицьких авторів. До того до дверей »громади« стала теж стукатися політика й то льокальна, галицька тоді, як Куліш, узагалі зацікавлений виключно в словесній сфері, не мав для неї розуміння тай до тих стремлінь, що стали проявляти галицькі народовці в Відні й у Львові. Намагалася львівська громада під проводом Навроцького вдержати своїми силами »Правду«, вільну від автократичних Кулішевих наказів, але довго не видержала й 1870 року »Правда« перестала виходити.

Не був теж вдоволений з »Правди« за весь час Кулішевого патронату Навроцький, як теж з діяльности і поглядів деяких своїх однодумців-народовців. Всю свою молоду енерґію спрямовував постійно, як доти, так і опісля до смерти на те, щоб їх поглибити й повернути на іншу дорогу. »Мол. Русь«, хоч у основі своїх поглядів різнилася від старої, в практичній роботі від неї далеко невідбігала. Всю свою народню роботу обмежувала до літератури й етнографії. Баламутні часто і неясні фрази про самостійність народу й літератури, сентиментальні скарги на ворогів складалися на розуміння програми багатьох народовців; замісць енерґічного чину й студеної розваги — наївна віра, що »якимсь одним великанським поривом гарячого серця, якимсь одним героїчним ділом« пірвуться кайдани. Шевченкові ідеали, що сталися їх програмою, говорили їм більше до фантазії, як до розуму, думок »Посланія« не знали, або й не розуміли; переводити їх у життя бралися декляматори, не було людей з досвідом і практичним змислом. На крилах поезії втікали від дійсности, а вона мстилася на них за молодечу нерозвагу, не помагали їх особисті жертвискладки з діравих студентських кишень. Не розуміли вони ваги тихої орґанічної праці, дрібної, часом дуже прикрої й прозаічної, від якої вислідів передовсім залежить, щоб нарід міг в будуччині здобутися на якесь більше діло. Багато й з народовців вірило в головні причини лиха народніх мас — піянство й лінивство, ну та

ще й брак освіти, але поза етноґрафією (народні пісні, плачі, святочні одяги) народу й його потреб вони не знали.

До соціяльного й екномічного положення народу ніхто не приглядався; не було зрозуміння, що без економічної самостійности не буде ні політичної ні культурної. Тому замісць »на шматочки пірвати кайдани народні, то понура дійсність на шматочки пірвала усе те, що в молодій фантазії складалося у поетичний образ народнього освободження« — каже О. Терлецький, переглядаючи відтак свою та й своїх товаришів молодість[10]). Декого отта втеча від дійсности скалічила навіть морально, відібрала віру й надію в себе й у все чесне й правидне. Деякі з народовців в 70-их р. р. по невдачах кінця 60-их р. р. покинули зовсім ряди й то »може найгарячіші душі, найбільші ентузіясти«, що »швидко спалахкотіли, мов ті трісочки«. А винні тому були найбільше — каже тойже Терлецький — »недоспілі відносини домашні, недостаток серіозної праці, недостаток розумної дисципліни в політичнім життю, а найдужче недостаток критичного образування«.

»Всіх очі були звернені на високу політику — як згадує теж І. Франко (в »Молодій Україні«)[11]) — всі слідили за тим, що діялося на Балканах, у Лондоні, в Берліні; що діялося у нас дома — се не обходило нікого. А дома йшли страшні річи. Лихва руйнувала нарід, ліцитації сипалися тисячами, банки розкидали свої павукові сіти, недобори йшли одні за одними, нужда збільшалася страшенно«.

Тому й Навроцький, якщо спиняв своїх товаришів від політики[12]), то від такої, про яку згадує Франко, бо проти розумної політики, якаб починалася від »власної хати«, від основного пізнання власних відносин, від направи внутрішнього ладу, орґанізації й дисципліни, він як нище побачимо, не був. Він тільки був за тим, щоб починати її здолу до гори, а не навпаки, він інакше, лише ґрунтовніше дивився на політику. Отже неправильним мусимо вважати погляд д-ра К. Левицького[13]), що за Франком протиставить Навроцького В. Барвінському, начеб то він боявся піднести політичну думку й утвердити її в нашій інтеліґенції й начебто щойно В. Барвінський повернув на цю дорогу. Навроцький лише радив не пускатися заскоро малій горстці, непідготованих молодих громадян-народовців »на бистру воду політики«, бачучи небезпеку в їх замалій освіті й бракові досвіду. Вінжеж сам, проводячи громадою в 1869—72 р. р., переконався про цю »бистру воду«, коли Юліян Лаврівський хотів при помочі »Молодої Руси« виплинути на неї тай заломився. Навроцький тоді навіть

---

[10]) »Галицько-руский нарід і галицько-рускі народовці« »Правда« 1874. ст. 708—17 і 747—63. Ся недокінчена стаття О. Терлецького вийшла відтак доповнена з передмовою Франка п. н. »Москвофіли й народовці в 70-их рр.« Львів, 1902. Наведені в ній думки зробили в свій час велике враження й причинилися до прояснення народовецького світогляду.

[11]) Стор. 4.

[12]) Гляди тамже, стор. 9.

[13]) »Історія політичної думки галицьких українців« ч. І., ст. 101.

стояв близько до Лаврівського, з повагою відносився до його змагань, хоч не пішов з ним до кінця, бачучи, що з його угоди з польською більшістю в соймі нічого путнього не вийде й взявся краще за віднову »Правди«, повертаючи до перерваної праці над тією основною, орґанічною підготовкою. »Правда« ставала тепер літературно-політичним орґаном і знов спільним всеукраїнським, лише на місце Куліша, на звязкових приходили нові люди, а серед них найрухливіший — Драгоманов.

Ще в перших роках існування »Правди« був Навроцький невдоволений співробітництвом у ній своїх народовців тай поглядами їх на працю серед народу. Про це писав до свойого побратима Бучинського[14]) під вражінням вичитаної в Ґазет-і Народов-ій новинки. З Теребовельщини подавала вона „Zarys statutów towarzystwa „Pomoc Ludowa“, якої проєкт засновин виринув в теребовельській повітовій раді. Ґуртувати мала вона чоловіків, жінок і дітей. Ціль її була: „wspieranie moralne i materjalne dzieci z ludu, tak co do ich prywatnego wychowania, jak i publicznej szkolnej nauki, — udzielania posagów jak i sprawiania wesel dla biednych dzieci, które wykażą się, że umieią czytać i wiedzą nieco z dziejów świętych i ojczystych...“ і т. д.

Статут наказував членам між засобами діяльности: „utrzymywanie ciągłej styczności i obcowania z ludem dla dowiedzenia się o potrzebach...“ ітд. Отся новинка нагадувала, що треба спішитися з працею над народом. Писав Навроцький Бучинському, що боїться, щоби слідом за теребовельською повітовою радою не пішли інші й »не зробили Русинам заслуженої псоти«. Сумнівався, чи з того почину що вийде, та звертав увагу: »на кожний раз ми маємо над чим подумати добре«.

Більше як у рік пізніше читаємо теж у листі Бучинського до Навроцького[15]) цікаві думки, що випливали з їх взаїмної й одностайної в висліді дискусії. Треба — писав Бучинський — піднести нарід через selp helf, стоваришеням, що єму і так вроджене, єго добробит, розвити духову і фізичну стійність таку, щоб він міг обійтись без федерації тогди, колиби вона нарушувала єго право, становити о собі тай добро своє для себе заробляти«...

От такі думки роїлися в голові Навроцького й деяких його однодумців, такою то працею – бачив він – треба починати »політику«, такій же то й літературній праці, що малаб промощувати дорогу чинові, думав дати більше місця в відновленій »Правді« та мало було спосібних робітників до такої роботи — як це він скаржився відтак зі заслання в листі до тогож побратима[16]): »Ще як ми воскрешували »Правду« у Львові, у Сушкевича ухвалено було всіми найголовнішими голосами громадськими одноголосно, яко єдину рацію биту »Правди«, щоб з виключенням всеї позакраєвої політики, вона обіймала в собі тільки поважні, на студіях оперті справи спеціялістів, а іменно з статистики, економії

[14]) Студинський: »Галичина й Україна в листуванні«. Лист з 19. IV. 1868.
[15]) З 6. VII. 1869.
[16]) З 19. V. 1873.

ЛЬВІВСЬКА ДЕРЖАВНА АН УРСР
№ 1529

1529
3,30

2366

14
Ж-14850
1934-1-12